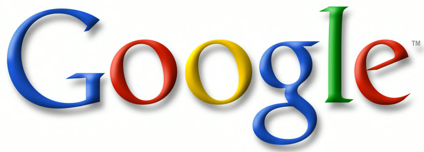
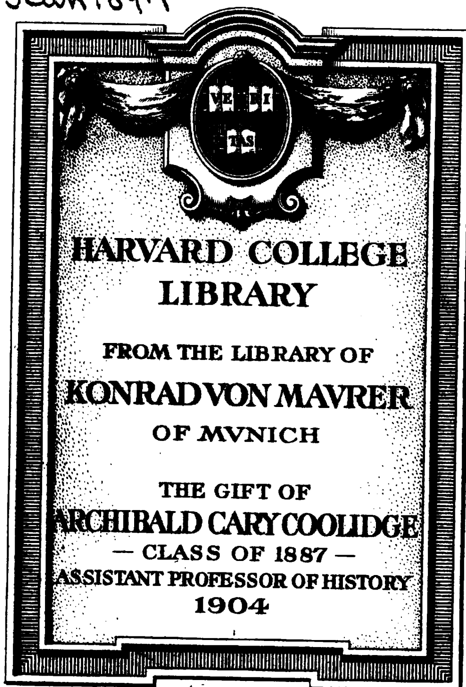

VE RI TAS
HARVARD COLLEGE
LIBRARY
FROM THE LIBRARY OF
KONRAD VON MAVRER
OF MVNICH
THE GIFT OF
ARCHIBALD CARY COOLIDGE
— CLASS OF 1887 —
ASSISTANT PROFESSOR OF HISTORY
1904

FREY

TIDSKRIFT

FÖR

VETENSKAP OCH KONST.

1850.

HÄFT. 1—9.

UPSALA
WAHLSTRÖM & C.
1850.

INNEHÅLL.

Uppsatser.

Litteratur-Öfversigt.

Rättelser:

Sid.	444	r. 1	står:	Byhistoria	läs:	Byhistorier.
—	524	- 4	—	dristighet	—	äregirighet.
—	541	- 24	—	korruktibilitet	—	korruptibilitet.

Om Läroverks-reformen

i anledning af Kongl. Cirkuläret af den 6 Juli 1849,

af

P. N. EKMAN.

Man synes i allmänhet hafva föreställt sig, att läroverksfrågan blifvit afgjord genom utfärdandet af ofvannämde Cirkulär. Ändamålet med denna uppsats är att visa, huru litet i sjelfva verket hittills är gjordt, och huru mycket ännu återstår att afgöra och bestämma.

Till en början vilja vi i läsarens minne återkalla de beslut och åtgärder rörande denna angelägenhet, som närmast föregått utfärdandet af detta Cirkulär.

I underdånig skrifvelse af den 15 Febr. 1845 framställde Rikets Ständer, i anledning af åtskilliga inom Riksstånden väckta förslag angående förändring i elementarundervisningen, den önskan, att vid den blifvande organisationen af Rikets undervisningsanstalter Apologist- och Lärdoms-skola samt Gymnasium måtte komma att utgöra en enda fullständigt sammanhängande skola med tvenne bildningslinier, att den ambulatoriska läsordningen eller ämnesläsning för lärarne måtte vid hela det förenade undervisningsverket anbefallas, med undantag möjligen för den lägsta klassen, äfvensom att jemväl ämnesläsning för lärjungarne måtte varda tillåten, der eforus och lärarne derom äro ense.

Särskildt hade Presteståndet, som ej instämt i ofvannämde Rikets Ständers beslut, under den 19 Maj 1845 anmält sin underdåniga anhållan, att vid den förestående regleringen af Rikets elementarläroverk lönerna för der anställde lärare måtte blifva så bestämda, att all förhöjd åraberäkning för bemälde lärare må kunna upphöra.

Från ett stort antal läroverk hade dessutom underdåniga framställningar inkommit rörande behofvet af förbättrade lönevilkor för lärarne, äfvensom ansökningar om ökadt antal af lärare eller andra förändringar i organisationen af särskilda skolor.

Med anledning så väl häraf, som af de förslag, hvilka den sist församlade Revisionen öfver rikets elementarläroverk i sin underdåniga berättelse af den 13 Dec. 1843 afgifvit, och de yttranden, hvilka deröfver blifvit afgifna af läroverkens styrelser och lärarekollegier, erhöll dåv. Statsrådet och Chefen för Ecklesiastik-departementet Silfverstolpe nådig befallning att med underdånigt förslag i ämnet till K. Maj:t inkomma, med tillstånd att kalla några erfarna män till biträde vid nämde förslags utarbetande.

Den 9 Nov. 1847 framlades för K. Maj:t i Statsrådet en fullständig plan till läroverkens ombildning, och som man riktigt insett, att en så genomgripande förändring af läroverkens dittills varande inrättning, som nu var i fråga, icke kunde genomföras med bibehållande af den gamla skolordningen eller med upphäfvande af blott en eller annan paragraf i densamma, så åtföljdes organisationsplanen af ett fullständigt förslag till stadga, som skulle sättas i stället för de nio första kapitlen i första Sektionen af nu gällande skolordning, hvilka innehålla bestämmelserna om elementarläroverkens indelning, läroämnen, undervisningens fördelning, lärotider, intagning i, flyttning inom, och afgång ifrån läroverk, pröfningar och offentliga förrättningar. Dessutom anhöll Statsrådet Silfverstolpe i underdånighet att framdeles, sedan Rikets Ständer fattat sina beslut i de delar, som af dem herodde, och K. Maj:t hufvudsakligen pröfvat de nu framlagda förslagen, få utförligare underställa K. Maj:ts nådiga bedömande de föreskrifter och stadganden, som i anledning deraf borde utfärdas.

De hufvudsakliga förändringarne i elementarläroverkens organisation och i undervisningen vid desamma, som i nämde organisationsplan och stadga föreslogos, voro följande. Skolornas indelning i tvenne slag, lärdoms- och apologist-skolor, och de förras söndring i tvenne åtskiljda afdelningar, den egentliga lärdomsskolan och gymnasium, skulle upphöra, så

att blott ett slags skolor skulle komma att finnas, men dessa skulle blifva af tre ordningar: högre skola, medelskola och lägre skola. Den lägre skolan skulle hafva 2 lärare och 2 klasser; medelskolan 4 lärare och 4 klasser, så att den innefattade den lägre skolan och två klasser deröfver; och högre skolan ifrån och med 7 till och med 14 lärare, adjunkterna inberäknade, och 8 klasser, så att den innefattade både den lägre och medelskolan och hade dessutom 4 klasser öfver den sednare. De särskilda skolorna skulle, i afseende på klassernas anordning, läroämnenas fördelning mellan klasserna samt lärjungarnes behandling, sättas i sådan öfverensstämmelse med hvarandra, att klasser med samma ordningsnummer motsvarade hvarandra; så väl den lägre skolans begge klasser, som medelskolans och den högre skolans tvenne lägsta klasser skulle i allmänhet vara slutna och skötas af hvar sin lärare. Här skulle läroämnena vara för alla lika och flyttning ske hvart halfår. Deremot skulle medelskolans tvenne och den högre skolans sex öfre klasser vara "öppna i gemensam lärosal", och undervisningen der meddelas efter nya elementarskolans method af ämneslärare, som undervisa hvar i sitt läroämne genom alla klasserna, med biträde vid mindre försigkomne lärjungars undervisning och öfning, der så för godt pröfvas, af de mera försigkomne. Flyttning skulle der tillåtas i hvarje ämne särskildt, så snart lärjungen i med honom anstäldt flyttningsförhör blifvit godkänd i den för den lägre klassen stadgade lärokursen. Valfrihet skulle ega rum i afseende på de gamla språken, samt engelskan för dem, som läsa grekiska. Språken skulle inträda bland läroämnena i följande ordning: svenskan i 1:a klassen, tyskan i 2:a, latin i 3:e, fransyskan i 4:e, grekiskan i 5:e, engelskan i 6:e och hebreiskan i 7:e. De, som ej läsa latin, skulle börja med fransyskan i 3:e klassen, och de, som ej läsa grekiska, med engelskan i den 5:e. Alla, som ville qvarstadna i läroverket utöfver den 4:e klassen, skulle ovilkorligen läsa latin, dock med rättighet att afbryta dess studerande, så snart de kunde redogöra för någon lättare författare. I öfriga läroämnen, hvilka i allmänhet borde blifva desamma som hittills, men till en del utvecklade till ett högre kunskapsmått, skulle ingen annan valfrihet lemnas,

än att vissa af dem ej behöfde drifvas så högt, att vid afgång från läroverket vitsordet **godkänd** i dessa ämnen ovilkorligen skulle erfordras, för att kunna blifva till student antagen. Läroterminerna skulle förlängas till 38 veckor om året, och lärotimmarne förökas och egnas icke blott till undervisning och förhör, utan äfven till studerande eller öfverläsning och beredelse under lärarens ledning, så att hemarbete uti de nedersta klasserna alldeles icke, och uti de öfriga endast med sparsamhet behöfde åläggas, och lärjungarne inom skolan erhölle all erforderlig handledning. Rektorsbefattningen skulle vid de högre så väl som vid de lägre skolorna blifva en stadig beställning och icke ett ambulatoriskt uppdrag. I afseende på disciplinen föreslogs, att de stadganden, som inom nya elementarskolan med framgång blifvit följda, borde antagas.

För öfrigt innehöll det underdåniga förslaget:

att skollärareseminarier eller särskilda lärostolar i pedagogik och didaktik vid universiteterna måtte inrättas;

att ansökningsrätten till läraresysslor ej vidare skulle vara inskränkt till födelsestiftet utan fri öfver hela riket;

att de egentlige lärarne skulle utnämnas af Kongl. Maj:t;

att samtlige lärarne skulle skiljas ifrån de konsistoriella göromålen;

att, mot upphörande af den förhöjda tjenstårsberäkningen, lärarne skulle erhålla löneförbättring enligt ett med afseende på det nya läroverkssystemet uppgjordt förslag till löningsstat, och erforderliga anslag dertill begäras genom nådig proposition till Rikets Ständer; och

att för hvarje skola skulle finnas en lokalstyrelse, för hvarje stifts läroverk en eforalstyrelse med Biskopen till ordförande, och för hela rikets läroverk, universiteterna och folkskolorna äfven deri inbegripna, en centralstyrelse. I lokal- och eforalstyrelsen skulle äfven deputerade, valde af lärjungarnes föräldrar, vara medlemmar.

Enligt förslaget skulle Stockholm få 2 högre skolor och 6 medelskolor. Af rikets öfriga städer skulle 25, nemligen de 15, som nu hafva gymnasier eller kathedralskolor, och 10 andra, erhålla högre skolor, 13 medelskolor och 12 lägre skolor.

Lönerna skulle enligt den uppgjorda aflöningsstaten blifva: för lärare vid högre skolor 1500, 1200, 1000, 800 och 600 Rdr, vid medelskolor 1000, 800 och 600, vid lägre skolor 800 och 600; dessutom särskildt rektorsarfvode af 300 Rdr samt löner för lärare i teckning vid de högre skolorna och löner för lärare i gymnastik och sång vid alla. Vid medel- och lägre skolor skulle alltid den högsta lönen tillfalla rektor. Oaktadt de egentliga lärarnes antal genom läroverkens nya inrättning skulle minskas med omkring 56 personer, öfversteg dock den nya aflöningsstatens slutsumma de dittills varande tillgångarne med nära 135,000 Rdr, deruti inberäknade 10,000 Rdr särskildt till Stockholms stads undervisningsverk i stället för ett lika stort belopp, som förut utgått af tolagsmedlen, till fyllande af hvilken brist, enligt Statsrådet Silfverstolpes förslag, dels en terminlig afgift af 10 Rdr b:ko borde, mot upphörande af alla afgifter till lärarne, åläggas hvarje lärjunge med åt lokalstyrelsen lemnad rättighet att helt och hållet eller till hälften befria medellöse, hvilken skolafgift beräknades skola inbringa 60,000 Rdr årligen, dels ett anslag af 75,000 skulle begäras af Rikets Ständer.

Vid föredragningen af det nu framställda förslaget behagade Kongl. Maj:t godkänna hufvudgrunderna för detsamma, så vidt de afse lärdoms- och apologist-skolornas sammanslående och förening med gymnasium, rättigheten till valfrihet i vissa läroämnen, aflöningsstaterna, indigenatsrättens upphörande för lärare vid elementarläroverken och den förhöjda tjensteårsberäkningens upphörande, då lönförhöjningen utfaller, men fann beslut rörande lärometoderna och öfriga detaljer då icke böra meddelas, likasom Kongl. Maj:t icke heller då ville pröfva de väckta frågorna om ordnandet af styrelser för läroverken, om lärares tillsättande, om lärareseminarier och om lärarnes skiljande från de konsistoriella göromålen; och då öfvergången och den förestående förändrade regleringen af läroverken endast kunde ske i den mån lärare afgingo eller befunnos benägne och skicklige till öfvertagande af nya tjenstepligter, och det ifrågaställda anslaget endast erfordrades i samma mån, som förändringen ginge i verkställighet, ville K. Maj:t, förutom den särskilda summan af 10,000 Rdr till Stock-

holms stads undervisningsverk, icke af Rikets Ständer vid den då stundande riksdagen äska större tillökning i det förutvarande anslaget till elementarläroverken än 30,000 Rdr, att utgå såsom reservationsanslag, för att jemte förut varande tillgångar och den afgift af lärjungarne, som blifvit föreslagen, användas till löner för lärare vid de elementarläroverk, som blefve inrättade efter de godkända grunderna, med rättighet för Kongl. Maj:t dels att använda besparingarna på anslaget så väl till duplikanters aflönande, som till oundvikliga byggnader för läroverkens behof, der andra medel icke finnas att tillgå, dels att till hvarje skolas disposition för dess materiella behof öfverlemna hälften af det öfverskott å afgiften af lärjungarne, som vid skolan uppkommer utöfver halfva den summa, som skulle utgå, om alla lärjungarne betalade full afgift; och ville Kongl. Maj:t derjemte, då de åtgärder, hvilka för skolväsendets ordnande skulle komma att vidtagas, blefve af det omfång, att de icke kunde inom ecklesiastikdepartementet medhinnas utan särskildt biträde jemväl af personer, som i ämnet egde speciel kännedom och erfarenhet, föreslå Rikets Ständer att tillika å stat uppföra ett årligt anslag af 3000 Rdr b:ko att i nämda afseenden användas.

Härjemte behagade Kongl. Maj:t i nåder förordna, att, intill dess annorlunda stadgas, de, som till lärareplatser vid elementarläroverken befordras, endast skulle erhålla förordnanden å sina tjenster, med rättighet att tills vidare komma i åtnjutande af tjensten åtföljande förmåner, men att med prof och tillsättning i öfrigt skulle tillgå på redan föreskrifvet sätt. Härom utfärdades genast särskildt cirkulär till vederbörande.

Rikets Ständer nedsatte den föreslagna skolafgiften till 5 Rdr b:ko i terminen och bestämde, att den mot uppbörande af terminspenningar till lärarne skulle erläggas af hvarje lärjunge, med det undantag allena, att medellösa från denna afgift alldeles befrias. Det särskilda anslaget af 10,000 Rdr till Stockholms stads undervisningsverk funno Rikets Ständer icke skäl att bifalla, men deremot ökades det å riksstatens åttonde hufvudtitel uppförda anslaget till elementarläroverken med 90,000 Rdr i stället för med 30,000, som Kongl. Maj:t begärt. Anledningen härtill var, att Rikets Ständer icke delade

Kongl. Maj:ts åsigt, att löneförhöjningen enligt den uppgjorda staten blott skulle ifrågakomma vid de läroverk, som blefve inrättade i enlighet med den nya organisationsplanen, och att således det ifrågastälda anslaget endast erfordrades i samma mån, som förändringen ginge i verkställighet, utan ville, att lärarne vid de redan befintliga läroverken skulle samtidigt och så fort ske kunde, oberoende af läroverkens blifvande organisation, komma i åtnjutande af löneförbättring; ty så måste man väl förstå beslutet, då beräkningen af behofvet grundade sig på en af Statsutskottet uppgjord öfvergångsstat med afseende på närvarande förhållanden vid de redan befintliga läroverken. I Statsutskottets utlåtande heter det, att en mindre summa, än hela det för regleringen erforderliga belopp, icke kunde med framgång annorlunda än förberedningsvis användas och således icke uppfylla något af de flera afsedda ändamålen; skulle en fullständigare undervisning beredas, så vore det billigt, att alla orter deraf erhölло, så vidt görligt vore, lika fördelar; skulle en skälig lönförhöjning beviljas, så borde dervid den redan länge följda grundsatsen iakttagas, att alla innehafvare af lika tjenstegrad blifva lika behandlade; skulle slutligen den förhöjda tjenstårsberäkningens upphörande på en gång för det tjenstgörande presterskapet medföra den åsyftade rättvisan och fördelen samt för skollärarne innefatta den minsta möjliga förlust, så borde detta upphörande någorlunda liktidigt ega rum öfver hela riket. Den af Statsutskottet uppgjorda öfvergångsstaten tillämpar på de gamla läroverken och deras nuvarande lärarepersonal de grunder i afseende på lönernas belopp, som i den af Kongl. Maj:t godkända normalstaten för de nya läroverken blifvit antagna. Enligt denna öfvergångsstat skulle behofvet utöfver redan befintliga tillgångar utgöra ett belopp af öfver 103,000 Rdr, hvarföre, och då den tillgång, som påräknades af skolafgiften, tilllika ansågs böra upptagas betydligt lägre, än som under en helt annan förutsättning skett vid den underdåniga föredragningen, Statsutskottet föreslog och Ständerna beviljade ofvannämda 90,000 Rdr till ökade löner åt lärarne vid rikets elementarläroverk, med uttrycklig önskan, att den öfvergångsstat för lärarnes aflöning, hvilken Kongl. Maj:t kunde i för-

hållande till förut befintliga och nu anvisade tillgångar finna för godt att i nåder fastställa, måtte, så fort sig göra låter, träda i verkställighet. Det enda vilkor de härvid fästade i afseende på undervisningsväsendet, var, att ifrån och med den dag, då ny aflöningsstat träder i verkställighet, skulle vid hvarje särskildt elementarläroverk meddelas så fullständig undervisning i de till allmän medborgerlig bildning hörande ämnen, som läroverkets omfång medgifver. Öfriga vilkor voro: att lärare skulle erhålla den för hans plats bestämda lönetillökning med förbehåll, att han afsäger sig all högre än enkel presterlig tjenstårsberäkning från och med den dag, då lönetillökningen tillträdes, hvaremot lärare, som ej frånträder rättigheten till förhöjd tjenstårsberäkning, hvarken erhåller lönetillökning eller annan lönetur eller förmån, än hvartill han thy förutan var berättigad, att skolafgifternas erläggande skulle begynna samtidigt med öfvergångsstatens tillämpning; samt att den i samma stat för åtskilliga löner skeende tillökning skulle anses såsom bestämdt belopp, hvilket icke höjes eller nedsättes, om äfven, genom markegångs- eller andra förhållanden, den gamla lönen skulle undergå förändring. Skrifvelsen härom är af den 20 Okt. 1848. Derjemte hade Borgareståndet i en särskild skrifvelse af den 16 Aug. samma år bland annat i underdånighet anhållit om meddelande af den föreskrift, att lärare, som ingår på öfvergångsstaten, må dymedelst hafva förpligtat sig att uppfylla de tjensteåligganden och ställa sig till efterrättelse de stadganden, som kunna blifva en följd af de ändringar, hvilka komma att i nu gällande skolordning vidtagas.

Det af Kongl. Maj:t begärda anslaget af 3000 Rdr till arfvoden åt sakkunniga personer, hvilkas biträde kunde behöfvas vid skolväsendets ordnande, blef ej beviljadt, men Kongl. Maj:t är oförhindrad att af besparingarne å elementarläroverkens anslag använda hvad som kan vara behöfligt äfven för detta ändamål, emedan Rikets Ständer medgifvit, att detta anslag, som har reservations-anslags egenskap, må användas till understöd vid nödiga byggnadsföretag, till aflönande af duplikanter, till löneförhöjning för lärare i naturvetenskaperna, musik, gymnastik och teckning, hvilka lärares aflöning blifvit

uti öfvergångsstaten uppförd till oförändradt belopp, *till arbetsbiträde, till resekostnader, hvilka i och för läroverkens reglerande uti landsorten kunna erfordras, äfvensom till öfriga för den nya organisationens verkställande nödiga utgifter.*

Sedan allt sålunda blifvit förberedt, väntade man att snart få se den så länge afhandlade frågan om läroverkens ombildning omsider till fullo afgjord, och läroverken förhjelpta ur det upplösningstillstånd, hvari de länge nog till ringa fromma för undervisningen befunnit sig. Rikets Ständer hade nu fattat sina beslut i de delar, som af dem berodde; tiden var således inne att ånyo upptaga frågan till pröfning och afgöra allt det, som vid föredragningen den 9 Nov. 1847 lemnades oafgjordt, för att sedan icke blott till efterlefnad påbjuda en ny fullständig stadga för elementarläroverken i riket, bygd på de af Kongl. Maj:t redan ofvannämda dag godkända hufvudgrunderna, utan äfven meddela de ytterligare föreskrifter och stadganden, som för reformens genomförande erfordrades. Efter något mer än åtta månaders förlopp, sedan Rikets Ständer i underdånighet meddelat sitt beslut, utkom det nu ifrågavarande cirkuläret af den 6 Juli 1849, men detta innehåller utom stadfästelse å öfvergångsstaten jemte vilkoren för dess tilllämpning blott ett kungörande och påbud om verkställighet af de halftannat år förut fattade besluten, med några föreskrifter i afseende på hvad vederbörande dervid hafva att iakttaga. I öfrigt saknas alla närmare bestämmelser. Ingenting förekommer om läroverkens blifvande författning. Det enda, som skulle antyda regeringens åsigt härutinnan, är tillåtelsen till införande af ämnesläsning för lärjungar enligt nya elementarskolans method. Läroverkens gamla form är upphäfd, men hurudan den nya skall blifva, förmäles ej. Man får ej veta, om Statsrådet Silfverstolpes förslag är antaget, enligt hvilket skolorna skulle blifva af tre ordningar: högre skolor med 8 klasser, medelskolor med 4, och lägre skolor med 2, eller om man har att vänta något annat stadgande härom. Djupt ingripande förändringar i läroverkens gamla författning äro gjorda, men den för de gamla förhållandena beräknade skolordningen är tills vidare bibehållen oförändrad utom i tre särskilda punkter, nemligen rörande infödingsrätten, tvånget att

att begagna undervisningen i alla ämnen och klassläsningen för lärarne. Bristen på bestämda föreskrifter i afseende på läroverkens blifvande form gör, enligt hvad man finner af de underrättelser, som förekomma i tidningarne, att man gifver dem på olika ställen den mest olika inrättning. På ett ställe anser man det fullständiga läroverket, som skall meddela lärjungen de för undergående af studentexamen erforderliga kunskaper, behöfva 9 klasser öfver hvarandra; på andra ställen åtager man sig att i en skola med 3 klasser och 3 lärare, till och med i en skola med 2 klasser och 2 lärare bringa honom lika långt. Af den ännu gällande gamla skolordningens föreskrifter äro flera oförenliga med den påbjudna förändringen. Ehuru det redan kommit så långt, att man numera knapt anser sig bunden af denna skolordnings stadganden, kan det likväl icke vara regeringens egen mening eller önskan, att lärare och myndigheter skola handla, som om den icke funnes till; ty det hörer till den lagliga ordningen, som icke utan våda kan rubbas, att bestående lagar, utan afseende på de olika åsigterna om deras större eller mindre lämplighet, skola åtlydas, tills de blifva upphäfda. Alla reformer böra genomföras med aktning för dessa. Det tillkommer således vederbörande, hvarom de äfven i det Kongl. Cirkuläret förständigas, att hos Kongl. Maj:t göra underdånig anmälan om de afvikelser, som blifva nödvändiga. Men de förslag, som insändas med begäran om nådig stadfästelse, blifva troligen mycket olika, då man icke har ledning af någon från regeringens sida uttalad åsigt. Huru kommer nu regeringen att förfara med dessa? Komma de att godkännas alla, oaktadt de innehålla olikheter och motsatser, eller komma vissa grunder att tillämpas vid pröfningen, så att blott de godkännas, som öfverensstämma med dessa? I sednare händelsen hade det varit önskligt, om dessa grunder blifvit förut bekantgjorda till allmän efterrättelse. Ett hinder för reformens verkställighet ligger i allt fall i bristen på bestämda föreskrifter. Den, som har betänkligheter mot sjelfva saken, kan alltid invända mot hvarje förslag till ändring af ännu gällande lagbud, att en sådan ändring icke är af Kongl. Maj:t anbefald, och något hvar kan draga i betänkande att rubba det

bestående, utöfver hvad som ovilkorligen är påbudet, och störande ingripa i undervisningens jemna gång, då det måste ske med äfventyr att få göra om det igen, när en gång allt skall bringas i öfverensstämmelse med den väntade nya skolordningen. Läroverket är en för landet alltför vigtig och dyrbar inrättning, för att göras till fält för hvarjehanda försök. På hvarje förändring blifva åtminstone de närvarande lärjungarne oftast mer eller mindre lidande. — Vi vilja nu genomgå det Kongl. Cirkulärets särskilda punkter och vid hvarje tillse, hvilka ytterligare bestämningar de anbefalda förändringarne kunna påkalla.

I första punkten upphäfves föreskriften uti 3 Sekt. 1 kap. 2 §. 3 mom. i Kongl. Skolordningen af den 16 Dec. 1820 och förordnas, att ansökningsrätt till lärarebefattning vid elementarläroverken i riket hädanefter skall vara fri och en hvar i öfrigt behörig sökande medgifven, utan afseende derpå, om han är född eller njutit uppfostran i det stift, inom hvilket befordran sökes.

Till en del upphäfdes ofvannämde föreskrift redan den 3 Juli 1829, då Kongl. Maj:t till beredande af tillgång på fullt skicklige sökande till lektorsbeställningar vid rikets gymnasier förordnade, att Akademie-Adjunkter och Docenter, de sednare likväl först sedan de i följd af erhållen venia docendi i treanne år berömligen tillhandagått med den akademiska ungdomens enskilda undervisning, må vara berättigade att, med iakttagande af hvad Skolordningen i öfrigt stadgar om prof och specimina för ansökning till lektorssysslor, utan afseende på födelseort anmäla sig som sökande till en vid hviket gymnasium som helst ledigvarande lektion i den vetenskap och lärdomsgren, till hvilken deras innehafvande adjunktur eller docentur egentligen hörer; samt att, derest det någon gång skulle hända, att antingen vid ansökningstidens utgång ingen sökande sig anmält, eller ock utgången af de förelagda profven icke funnits tillfredsställande, konsistorierna voro icke blott berättigade utan pligtiga, att den yppade lektorsledigheten till fri ansökning inom hela riket, genom i allmänna tidningarne införda kungörelser, tillkännagifva. Genom 4:e mom. i Kongl. Cirkuläret af den 20 Aug. 1841 utsträcktes

den fria ansökningsrätten äfven till lärarebeställningen i främmande lefvande språk vid gymnasierna, så att ifrån den tiden den uteslutande infödingsrätten endast gällde för adjunkturen och lärarebefattningen i naturalhistorien vid gymnasierna samt för alla skolsysslor. Att den åt Akademie-Adjunkter och Docenter medgifna rättigheten att söka lektorsbeställningar öfver hela riket varit gagnelig för gymnasierna, som redan på grund deraf tillegnat sig flera utmärkta lärare från främmande stift, lider intet tvifvel. Det beror nu på de blifvande bestämningarne rörande löneturen vid de nya läroverken, om dessa komma att draga större eller ens samma fördel af den numera fullkomligt frigifna ansökningsrätten. Det är icke mycket vunnet dermed, om blott tilloppet af unga, obefordrade Magistrar vid ansökningar till lediga lärarebeställningar ökas, under det att Akademiernas Adjunkter och Docenter finna mindre uträkning än förut att anmäla sig såsom sökande, och redan anstälde lärare af ekonomiska skäl afhållas ifrån att söka förflyttning till annat läroverk. Men detta måste blifva fallet, om den vid hvarje läroverk sist anstälde läraren alltid till en början skulle mottaga den lägsta lönen och först i mån af afgång uppflyttas till högre. Äfven förut har visserligen den, som blifvit befordrad till lektor, till en början erhållit den lägsta lönen, men denna har dock uppgått till 840 Rdr, och den yngste lektorn har icke haft mer än fem framför sig till högsta lönen. Vid de nya läroverken åter blifva lägsta lönen blott 600 Rdr, och då dessa läroverk tillika, enligt Stattrådet Silfverstolpes förslag, skulle hafva ända till 11 lärare, som alla räkna lönetur sinsemellan efter ålder i tjensten, så äro utsigterna för den yngste att hinna till högsta lönen betydligt minskade, då detta först kommer att ske efter 10 äldres afgång. Om också icke nämde förslag blir antaget, hvarom ännu ingenting är kändt, kan man ändå med säkerhet förutse, att antalet af lärare vid de fullständiga läroverken icke gerna kan blifva mindre. Emellertid är det af vigt, att elementarläroverken äfven hädanefter kunna tillegna sig akademiska lärare, äfvensom att lärare, som redan äro anstälde vid något läroverk, kunna söka förflyttning till ett annat utan förlust i löneförmåner. Ett sådant utbyte af lärare mellan

läroverken blir alltid nyttigt och gör, att hvar och en lättare kan komma på sin rätta plats. Man finner nu, att till och med vid universiteterna personer söka lärarebefattningar i andra ämnen än dem, åt hvilka de hufvudsakligen egnat sina studier och forskningar. Detta har varit och skall blifva naturligtvis ännu mera förhållandet vid elementarläroverken, då hvar ock en vill söka anställning, så snart som möjligt, och icke alltid anser sig kunna afvakta tillfället, då en lärarebefattning just i det ämnet, som utgör hans hufvudstudium, blir ledig. Derföre böra omflyttningar inom läroverken underlättas, på det att hvar och en omsider må finna sin mest passande verkningskrets. Detta kan icke ske på annat sätt, än att hvar och en vid inträdet som lärare vid ett läroverk i afseende på löneturen får räkna sig till godo sin föregående tjenstgöring, den må hafva tillhört universiteterna eller ett annat elementarläroverk. Men en orättvisa vore det, om någon skulle komma och tränga sig in emellan de redan vid ett läroverk anstälde lärarne och taga bort de bättre lönerna, af hvilka de vid inträdet påräknat att komma i åtnjutande, så snart blott de före dem der anstälde lärarne afgått. Det finnes ett sätt att göra rättvisa åt alla utan att begå orättvisa mot någon, ett sätt, hvilket tillika skulle jemna det missförhållande, som ofta annars måste uppkomma derigenom, att afgången blir olika vid olika läroverk, eller vid samma läroverk på olika tider, så att den ene läraren kan få tjena dubbelt så länge som den andre, innan han kommer i åtnjutande af samma löneförmåner. Detta sätt vore, att hvarje lärare, oberoende af någon för hvarje läroverk särskildt uppgjord oföränderlig aflöningsstat med ett bestämdt antal löner af hvarje grad, erhölle förhöjd lön efter vissa tjenstår, dessa räknade från hans första anställande vare sig vid universiteterna eller elementarläroverken, så att lönen utginge med 600 Rdr under t. ex. de 5 första tjensteåren, med 800 under de 5 derpå följande o. s. v. I sådant fall blefve väl icke det sammanräknade beloppet af lönerna alla år lika, men skillnaden mellan summorna särskilda år kunde för hela riket icke blifva betydlig, sedan förhållandet en gång jemnat sig. Det beror då blott på att bestämma tiden, som bör förflyta mellan hvarje

uppflyttning till högre lönegrad, så, att ej för många hinna upp till de högre graderna, och tillgångarne derigenom blifva otillräckliga. Om man får dömma efter det nuvarande förhållandet i Wexiö stift, skulle icke den här ofvan föreslagna tiden af 5 år vara för kort. Efter denna beräkningsgrund skulle nemligen af de 15 nuvarande lärarne vid Wexiö gymnasium och skola, rektorn vid den sednare inberäknad, för hvilka lönerna enligt den af Kongl. Maj:t stadfästade öfvergångsstaten äro rörliga

ingen erhålla högsta lönen

3	erhålla	1200	—	3600
4	—	1000	—	4000
2	—	800	—	1600
6	—	600	—	3600
			Summa	12,800.

Enligt öfvergångsstaten åter erhåller

1	—	1500	—	1500
2	—	1200	—	2400
3	—	1000	—	3000
4	—	800*)	—	3200
5	—	600	—	3000
			Summa	13,100.

Vid Jönköpings skola skulle i förra fallet

2	erhålla	1500	—	3000
1	—	1000	—	1000
3	—	800	—	2400
3	—	600	—	1800
			Summa	8,200.

Enligt öfvergångsstaten åter erhåller

1	—	1500	—	1500
1	—	1200	—	1200
1	—	1000	—	1000
3	—	800	—	2400
3	—	600	—	1800
			Summa	7,900.

För Wexiö läroverk upptager således öfvergångsstaten 300 Rdr mera, för Jönköpings åter 300 Rdr mindre, så att

*) Öfverskotten på de två lektorslönerna oberäknade.

summan för hela Wexiö stift blir i begge fallen alldeles densamma. Möjligen blefve det dock nödigt att bestämma en längre tid än 5 år emellan hvarje uppflyttning, emedan den sannolika följden af löneförbättringen och den förhöjda tjenstårsberäkningens upphörande blir, att lärarne i allmänhet qvarstadna längre vid läroverken. Till yttermera säkerhet, att brist ej skulle uppkomma i anslaget, kunde man låta beviljandet af löneförhöjning bero af särskildt beslut för hvarje gång af läroverkens centralstyrelse, som borde reglera staten för ett år i sänder och då ega rätt att vid bristande tillgång antingen uppskjuta beviljandet eller anordna till en början en mindre förhöjning för dem, som skulle inträda i högre lönegrad. Olämpligt vore det väl icke heller, om det vilkor bestämdes för erhållandet af löneförhöjning, att ansökning derom skulle vara åtföljd af bevis från läroverkets styrelse om en nitisk och berömlig tjenstgöring under de sistförflutna åren, så att icke samma förmån kunde komma äfven den oduglige eller försumlige läraren till godo.

I andra punkten medgifves, med upphäfvande af stadgandet i 1 Sekt. 2 kap. 4 §. af Skolordningen, befrielse från läsning af latinska, grekiska och hebreiska språken åt de lärjungar, som, med bifall af föräldrar eller målsmän, icke önska att af undervisningen i dessa ämnen sig begagna; men huru de befriade lärjungarne skola använda den tid, som de härigenom få ledig, är icke bestämdt. Skolordningen, som icke medgifver befrielse från något läroämne, utom från franska och tyska språken i apologistskolorna, säger icke, om en yngling, som erhållit befrielse från nämda språks lärande, skall under de åt dessa språk anslagna lärotimmar vara alldeles ledig eller sysselsättas med andra läroämnen. 1824 års Skolrevision fästade sig också vid denna brist och föreslog, "på det ej denna frihet må föranleda lättja och tidens missbruk", att sådan yngling ovilkorligen bör under dessa lärotimmar inom skolan sysselsättas med andra för honom tjenliga öfningar, hvilket också påböds genom 2 mom. i Kongl. Cirkuläret af den 18 Maj 1825. Vi taga för alldeles gifvet, att hvad som här stadgas för ynglingar, som erhållit befrielse från läsningen af franska och tyska språken, skall utsträckas äfven

till dem, som begagna den numera medgifna friheten från läsning af de gamla språken, ehuru ingenting särskildt nämnes derom. Men oafgjordt blir ändå, hvem det tillkommer att bestämma, med hvilka öfningar, såsom för honom tjenliga, ynglingen skall sysselsättas. Skola föräldrar och målsmän hafva rätt att afgöra detta, liksom de afgöra om han skall läsa de gamla språken eller icke; eller tillkommer det skolstyrelsen och lärarne? Och i sednare fallet, skall det bestämmas för hvarje lärjunge särskildt efter hans olika anlag och valda lefnadsyrke, eller skola alla underkastas en allmän ordning i detta hänseende? Vi förmoda det sednare. Ett annat förhållande skulle alltför mycket störa enheten inom skolan. Det kan icke heller vara elementarläroverkens ändamål att bilda lärjungarne för särskilda lefnadsyrken, ty detta tillhör tilllämpningsskolorna, utan att odla deras själsförmögenheter och gifva dem en högre eller lägre allmän bildning. Uti denna ingå språkstudier såsom en väsentlig beståndsdel, men mindre vigt ligger på antalet af de språk, som studeras. Derföre kan befrielse medgifvas från läsningen af ett eller annat språk, men icke ifrån något annat i skolorna förekommande läroämne, ty dessa hafva väl icke alla lika stort inflytande på själskrafternas utbildning, men utgöra likväl oskiljaktiga lemmar i ett organiskt helt och äro hvart för sig lika nödvändiga, om bildningen skall blifva fullständig. Frågan är nu, om de lärjungar, som icke läsa de gamla språken, skola använda de åt dessa anslagna lärotimmarne uteslutande på de öfriga språken, såsom förhållandet är i nya elementarskolan, der lika många timmar egnas åt språkstudier af alla, vare sig att de läsa blott 4 eller 7 språk, eller om dessa timmar skola fördelas på alla de öfriga läroämnena. Att de, som icke läsa de gamla språken, behöfva flera timmar för den grammatikaliska undervisningen i de lefvande, är påtagligt, men någon tid bör väl ändå blifva öfrig till fördelning mellan de öfriga läroämnena, på det att dessa ynglingar, som hafva färre läroämnen och vanligen också hafva behof af att tidigare fullborda sin allmänna bildning, må hinna genomgå läroverket på kortare tid. Ehär den frihet från franska och tyska språkens lärande, som i 1 Sekt. 2 kap. 1 §. af Skolordningen är medgifven, ej blifvit

upphäfd, så måste man också tänka sig möjligheten, att den någon gång kommer att begagnas, och uppgöra läsordningen med hänsyn äfven till detta fall. Detta tyckes man dock hafva förgätit vid uppgörandet af de läsordningar, om hvilka underrättelse meddelats i tidningarne, ty annars är det ej nog med linierna A, B, C och D, utan man får ytterligare linierna E, F och G och ändå flera, om också engelskan skall ingå såsom valfritt läroämne.

I tredje punkten ändras föreskriften i 1 Sekt. 3 kap. 2 §. af Skolordningen, enligt hvilken hvarje af skolornas afdelningar skulle tills vidare hafva sin särskilda lärare, som bestred undervisningen uti alla der till föredragning stadgade läroämnen, och förordnas, att ämnesläsning för lärare eller så kallad ambulatorisk läsordning skall i alla elementarläroverk införas ju förr desto heldre och sednast vid början af vårterminen 1850. Detta är den enda förändring i läroverkens gamla inrättning, som ovilkorligen skall vara verkställd inom viss tid. Den gäller blott skolan, ty på gymnasium har läsningen af ålder varit ambulatorisk. Tillåten har en dylik läsordning varit äfven inom skolan enligt nyssberörde paragraf af Skolordningen, då eforus med lärarnes samtycke velat införa densamma. Orden tills vidare, som nyttjas vid föreskriften om klassläsningen, tyckas tillika antyda, att man redan vid Skolordningens utfärdande haft för afsigt att framdeles påbjuda den ambulatoriska läsordningens allmänna införande. I 25 mom. af Kongl. Cirkuläret af den 1 Nov. 1839 påbjudes den också för de apologistskolor, som äro förenade med lärdomsskolor. Ändamålsenligast hade varit, om det nu skett utan alla inskränkningar. Den gifna tillåtelsen att bibehålla klassläsningen icke blott uti skolor med tvenne eller trenne lärare, utan äfven uti större läroverks tvenne nedersta klasser, kommer, der den begagnas, att göra ämnesläsningen, för lärare andra olägenheter att förtiga, så ofullständig, att den knapt gör skäl för namnet och icke på långt när medför de fördelar, som dermed annars äro förenade. Våra fullständigaste lärdomsskolor bestå af 5 klasser: en förberedande, en 1:a, en 2:a, en 3:e och en rektorsklass. Bibehålles nu klassläsningen i de begge förstnämnda, så återstå icke mer än 4 lärare, som

skola sinsemellan fördela undervisningen i de trenne öfriga. I dessa måste undervisas icke blott i de ämnen, som tillhöra lärdomsskolan: Christendom, välskrifning, svenska språkets rättskrifning, latin, grekiska, mathematik, historia, geografi, naturens elementära kännedom och hebreiska, utan äfven i apologistskolans särskilda ämnen: franska och tyska. Som nu grekiskan och latinet, med det stora antalet timmar, som är anslaget åt dessa språk enligt den gamla ordningen just i de ifrågavarande klasserna, taga ensamt i anspråk trenne lärares mesta tid, helst man icke skäligen kan alltför mycket öka rektors och konrektors hittills varande tjenstgöringsskyldighet, så hopas de flesta öfriga ämnen på en enda lärare, hvilket icke är öfverensstämmande med en verklig ämnesläsning. Något bättre blir det, der ett par apologistklasser äro förenade med lärdomsskolan, emedan tillgången på lärare der blir större, sedan apologistklasserna blifvit införlifvade med lärdomsskolans, men ofullständig ämnesläsning blir det lika fullt. Det kan för öfrigt hända, att kollegerne icke vilja eller, enligt efori och konsistorii tanka, icke kunna undervisa i rektors klass, hvars lärare hittills aflagt andra prof än de öfriga klasslärarne, och då måste äfven rektors klass uteslutas ifrån den ambulatoriska läsordningen och skötas såsom förut ensamt af rektor och konrektor, ty enligt det Kongl. Cirkuläret må ingen mot eget begifvande kunna åläggas att meddela undervisning i andra ämnen eller till högre kunskapsmått, än hvarpå han i vederbörlig ordning aflagt prof, och vill någon en sådan undervisning sig åtaga, skall det af efori och konsistorii pröfning bero, om hans föregående tjenstgöring må anses vara af beskaffenhet att kunna hans befrielse från nytt profs afläggande föranleda. I skolor, som sakna förberedande klass och således hafva blott 4 klasser, skulle i sådant fall alls ingen ambulatorisk läsordning kunna komma i fråga. Då ingen förändring är gjord i de gamla föreskrifterna rörande de prof, som af sökande till skolsysslor skola afläggas, så är detta hinder icke heller för framtiden undanröjdt.

Med den ambulatoriska läsordningens införande hade äfven bort följa andra förändringar i den gamla inrättningen, som derigenom blifvit nödiga. En ibland olägenheterna af

denna läsordning är, att disciplinen är svårare att upprätthålla, då hvarje klass icke längre har sin egen lärare, som oafbrutet vakar öfver ordningen och takten inom densamma. Denna olägenhet skall visa sig ännu tydligare, så länge den gamla, i allt fall olämpliga stadgan rörande disciplinen är gällande. Det hade derföre varit väl, om denna blifvit upphäfd, och de disciplinariska stadganden, som följas vid nya elementarskolan i Stockholm och der visat sig så ändamålsenliga och verksamma, blifvit påbudna i stället. — I Skolordningen heter det om flyttning mellan afdelningare i skolan, att läraren i lägre afdelningen uppgifver förslag på de lärjungar hen anser dertill skicklige, och läraren i den högre bifaller eller afslår deras antagning, sedan pröfning af de till flyttning erforderliga kunskaper blifvit verkställd af rektor och lärarne i de afdelningar, mellan hvilka flyttning skall ske. Detta stadgande har icke mera någon tillämpning, sedan ambulatorisk läsordning blifvit införd, men något annat har icke blifvit satt i dess ställe. Huru skall nu flyttningen bestämmas? Förut flyttades hufvudsakligen med afseende på lärjungens kunskaper i latin och grekiska, åt hvilka begge språk vanligen mer än halfva timantalet i veckan är anslaget. Skall förhållandet blifva detsamma hädanefter, så att lärarne i nämde språk ensamme skola afgöra, om lärjungen skall flyttas eller ej; eller skola, i likhet med hvad som är stadgadt för gymnasium i sista momentet af 2 §. 8 kap. 1 Sekt. af Skolordningen, sådant det lyder i 14 mom. af Kongl. Cirkuläret af den 18 Maj 1825, alla ämneslärarne deltaga i beslutet härom, och eforus skilja i händelse af olika meningar, dock så, att flyttning i intet fall får ega rum, så framt de fleste lärarne icke bifallit den? Och i sednare fallet, skola alla hafva lika mycket att säga, läraren i ett ämne med blott en eller två timmar timmar i veckan och läraren i latinet med 12 eller 14? — Hemläsningen hade bort afskaffas eller åtminstone inskränkas, och den hufvudsakligaste öfverläsningen förläggas inom skolan. Detta är i allt fall en förbättring, och med införandet af ambulatorisk läsordning blir det nödvändigt, för att förekomma att lärjungarne öfverhopas med för mycket arbete hemma, och att någon lärare tager för mycket

af den tid, då de äro lediga från skolan, i umspråk för sitt ämne på de andras bekostnad. Så länge hvarje klass hade sin särskilda lärare, ordnade denne äfven hemarbetet och lagade, att detta icke för någon dag blef större, än att lärjungarne väl kunde medhinna det. Nu föresätter hvarje lärare hemlexor i sitt ämne, utan att känna huru mycket lärjungarne hafva att uträtta hemma för de öfriga lärarne under samma tid, hvaraf följden lätt kan blifva ett oskäligt betungande med hemläsning eller åtminstone en ojemn fördelning af arbetet på olika dagar. Har deremot hvarje ämne fått sig sina bestämda timmar anslagna, att användas både till undervisning och öfverläsning, så kan väl den ene läraren mer än den andre anstränga lärjungarnes krafter under dessa timmar, men icke göra intrång på den åt något annat ämne anslagna tid. Med öfverläsningens förläggande i sjelfva skolan följer också undervisningens inrättande på ett sådant sätt, att all enskild handledning för lärjunge, som bevistar en offentlig skola, blir öfverflödig. Det har onekligen varit en brist i den gamla läroverksinrättningen, att den offentliga undervisningen der icke gjort tillfyllest, utan måst underhjelpas genom enskild, antingen af samme lärare, som meddelat den offentliga, eller af en särskild privatlärare. När klassläraren sjelf bestridt äfven den enskilda undervisningen, hvilket vanligen varit förhållandet, har åtminstone icke enhet saknats i läroämnenas behandling. Samme lärare har på de enskilda lärotimmarna inöfvat, hvad som sedermera blifvit ånyo genomgånget på de offentliga. Men detta kan icke mera ske, sedan ämnesläsning för lärarne blifvit införd. Lärjungen kan icke hafva lika många privatlärare, som han har ämneslärare i skolan, utan det blir nödvändigt att bibehålla klassläsningen för den enskilda undervisningen. Lärarne komma till följe häraf, oaktadt den ambulatoriska läsordningen under de offentliga lärotimmarna, att meddela undervisning i alla ämnen klassevis under de enskilda och sålunda blifva repetitörer för hvarandra. Detta är icke lämpligt. Allmänheten kan också fordra, att barnen erhålla så fullständig undervisning i de offentliga skolorna, helst sedan undervisningen der icke mera är kostnadsfri, att någon enskild icke behöfver anskaffas och bekostas derjemte.

I fjerde punkten meddelas tillåtelse att införa ämnesläsning för lärjungar enligt den vid nya elementarskolan i Stockholm använda method, om eforus eller vederbörande lärare sådant önska. Ämnesläsning för lärjungar i egentlig mening skulle väl bestå deri, att lärjungen icke samtidigt sysselsätter sig med alla läroämnena, så att han den ena timman på dagen läser ett ämne, den andra ett annat enligt en faststäld läsordning, utan sysselsätter sig, oberoende af en sådan läsordning, hela dagen eller veckan eller månaden med ett och samma ämne, tills han genomgått någon viss kurs deri, hvarefter han öfvergår till ett annat ämne, för att på samma sätt en längre eller kortare tid uteslutande egna sig åt detta. Men en sådan ämnesläsning, ehuru annars icke främmande för läroverk, som äro inrättade efter de nyare åsigterna, är icke antagen i nya elementarskolan och förtjenar icke heller att blifva det i andra skolor. I nya elementarskolan är ordningen i detta fall alldeles densamma som i de gamla skolorna. Der finnes en allmänt gällande läsordning, som bestämmer fördelningen af veckans lärotimmar mellan de särskilda läroämnena i hvarje klass, och alla lärjungarne äro förpligtade att på den åt hvarje läroämne anslagna tiden sysselsätta sig med detta och icke med något annat. Ämnesläsningen der består deruti, att lärjungen kan fritt fortgå i hvarje ämne särskildt, oberoende af sin ståndpunkt i de öfriga, så att han t. ex. kan samtidigt sysselsätta sig med 4:e klassens kurs i ett ämne, med 5:e klassens i ett annat, med 6:e klassen i ett tredje o. s. v. En sådan ämnesläsning är det således, till hvars införande vid andra läroverk det Kongl. Cirkuläret meddelar tillåtelse. Men om samfält läsning af alla klasserna i gemensam lärosal, om fri flyttning och monitörsundervisning, hvilket allt står i samband med ämnesläsningen, nämnes ingenting. Meningen är väl ändå, att äfven det är tillåtet, emedan det ena icke kan införas utan det andra. Men med allt detta, som egentligen utgör blott den yttre formen för elementarskolans verksamhet, sammanhänger dess inre lif och väsende, och om man icke på samma gång tillegnar sig detta, hvilket utgör skolans egentliga företräde, så är litet vunnet med den yttre förändringen. Man må icke vänta någon underbar verkan deraf, att alla

skolans lärjungar under studerandet sitta tillsammans i en enda sal, ordnade klassvis kring särskilda bord, i stället för att vara fördelade klassvis i särskilda rum; icke heller deraf, att de yngre lärjungarne undervisas och förhöras af de äldre i stället för af läraren. Det ena så väl som det andra är nödvändigt, på det att en enda lärare må kunna sköta undervisningen i hela skolan eller åtminstone i flera klasser på en gång; detta åter måste ske, emedan lärjungarne till följe af den fria ämnesflyttningen tillhöra olika klasser i olika ämnen, och således icke, med undantag af språken, för hvilka särskilda bestämmelser och inskränkningar i afseende på den fria flyttningen äro gällande, ett ämne kan föredragas i en klass ett annat i en annan på samma gång. Allt det öfriga är således tillkommet för den fria flyttningens skull och har egentligen sitt värde såsom medel för dennas möjlighet. Ingen sakkunnig lärer väl vilja påstå, att monitörundervisningen i sig sjelf har företräde framför lärarens omedelbara undervisning, eller att den förra är annat än en nödbjelp, då läraren icke kan räcka till öfverallt. Den minskning åter i offentliga lärotimmar för läraren, som uppkommer derigenom, att han undervisar flera klasser på en gång, är obetydlig i jemförelse med det ökade arbete, som tillskyndas honom genom de många enskilda flyttningsförhören, särdeles i en mera besökt skola. Men äro då ämnesläsningen och den fria flyttningen nödvändiga vilkor för läroverkens förbättring? Vi tro det icke. — Vid elementarläroverket bör lärjungen erhålla en allsidig och harmonisk bildning, och alla der förekommande läroämnen hafva sin särskilda vigt och betydelse med afseende på detta mål. Först sedan denna allmänna bildning är inhemtad, är tiden inne att egna sig åt specialstudier. I skolan är detta för tidigt. Der får intet ämne försummas, intet drifvas på de andras bekostnad. Sker det så blir bildningen half och ensidig. Skolans åliggande är derföre att egna lika omsorg åt alla läroämnena och icke tillåta någon lärjunge att fortskrida ifrån klass till klass, utan i den mån han inhemtat det bestämda måttet af kunskaper i alla ämnen. Men frågan är, om icke detta åliggande äfven kan uppfyllas med samtidig flyttning. Hittills hafva de gamla läroverken ej så sällan gjort sig skyldiga till

det felet, att, ehuru de meddelat undervisning i alla till elementarbildningen hörande kunskapsarter, de likväl icke vid flyttning från en klass till en annan, så strängt som vederbort, fordrat, att lärjungen skulle hafva inhemtat den lägre klassens kurser i alla ämnen. Sålunda har lärjungen ofta i en högre klass fått börja en högre kurs i ett eller annat ämne, innan han ännu lärt sig den lägre, hvilket gjort, att han i detta eller dessa ämnen förblifvit underhaltig hela läroverket igenom. Detta har elementarskolan förekommit derigenom, att den ålagt lärjungen att i särskildt flyttningsförhör fullständigt redogöra för den lägre kursen i hvarje ämne, innan han får börja med den högre. Men den fordrar icke, att detta skall ske samtidigt i alla ämnen. Nu stå väl icke kurserna för en och samma klass i de särskilda ämnena i något sådant samband med hvarandra, att icke den ena kan läras oberoende af den andra, och äfven en högre kurs i ett ämne fattas och läras, utan att den lägre i ett annat är inhemtad. Men alla till en och samma klass hörande kurser i de särskilda ämnena äro dock, om annars läreplanen är med förstånd inrättad, beräknade för samma utvecklingsgrad hos lärjungen, och derföre blir det ändå alltid ett missförhållande, när denne i ett ämne är sysselsatt med en högre kurs, som är beräknad för en mera utvecklad tanke- och omdömesförmåga, under det han ännu kämpar med svårigheterna att i ett annat ämne lära en lägre kurs, som förutsätter en mindre förmåga. Olika fallenhet gör det visserligen lättare eller svårare att fatta olika ämnen, men den, som kan lära sig ett, kan också, om vederbörlig flit och ihärdighet användes, lära sig alla till det omfång, som tillhör skolan. Och bättre är, att lärjungen redan i skolan får lära att öka ansträngningen i mån af den större svårigheten, än att släppa efter, när den ej ger vika för ett vanligt bemödande; bättre är, att han får lära verkställa det svårare arbetet på samma tid som det lättare genom ökad ansträngning, än på längre tid i vanlig dagsverkaretakt. Stå vidden af klasskursen i hvarje ämne och den deråt i läsordningen anslagna tiden i behörigt förhållande till hvarandra, så bör en lärjunge med vanlig flit och fattning utan svårighet kunna på ett år genomgå och lära, hvad som är

beräknadt för ett års läsning. Och då må han också vänja sig vid och underkasta sig den ordningen, att han börjar med den nya kursen vid läseårets början och är färdig med den vid läseårets slut, och det samtidigt i alla ämnen, då han i alla fall måste året om samtidigt sysselsätta sig med alla ämnena och icke får uteslutande egna sig åt ett i sänder. Har han en gång kommit in i den ordningen att vara färdig med klasskurserna i alla ämnen t. ex. i Juni månad hvarje år, så bör det vara lika lätt att fortfara dermed, som att alla år sluta en ämneskurs i Mars, en annan i April, en annan i Maj o. s. v. Äfven i nya elementarskolan tagas de flesta examina, oaktadt den fria flyttningsrätten, vid slutet af terminerna, då lärjungarne gripa sig an, för att tjena sig upp till högre kunskapsnummer och deraf beroende högre plats bland kamraterna vid den då skeende nya klassifikationen, och äfven för att kunna vid hemkomsten inför föräldrar eller målsmän afgifva något bevis på sin flit under terminen. Men icke alltid väljer lärjungen då det i hans tycke svårare ämnet, hvari han blifvit efter, utan snarare ett lättare, uti hvilket han kanske redan förut är längre hunnen än i de öfriga, hvarigenom hans kunskaper blifva ännu mera ojemna. Vi tro således, att flyttning i alla ämnen på en gång och på bestämda tider kan utan olägenhet bibehållas, och anse icke nödigt att verkställa en sådan flyttning oftare än vid hvarje termins slut. Men då ingen bör flyttas utan att vara godkänd i alla ämnen, må en lärjunge, som för underhaltiga kunskaper i något eller några ämnen icke kunnat flyttas vid den ena terminens slut, hafva rättighet att vid följande termins början undergå ny examen i detta eller dessa ämnen särskildt och att då blifva godkänd. Den, som är underhaltig i så många ämnen, att han icke under mellanterminen hinner inhemta den nödiga kunskapen i dem, han kan utan skada sitta qvar ännu en termin i den lägre klassen och hafva full nytta af undervisningen der äfven i de ämnen, i hvilka han redan blifvit godkänd. Säkert blir han ändå icke ens i dessa jemnged med de bättre af dem, som nästa gång flyttas, efter att hafva tillbragt blott ett år i klassen, ty det är en gammal erfarenhet, att dessa alltid äro skickligare än de, som för bristande förmåga eller flit fått sitta två

år i samma klass. Man kan derföre icke påstå, att dessa sednare blifva obehörigt uppehållna i klassen, om de än skulle blifva qvar der så länge, att de i ett eller annat ämne hinna blifva jemngoda med de flitigare och bättre begåfvade. De hafva deraf den vinsten, att de lättare och fortare lära sig den följande kursen i den högre klassen. För dessa behöfves således icke den fria flyttningen. Den behöfves icke heller för de med bättre anlag utrustade, ty om de blifva årligen flyttade, så komma de fort nog igenom läroverket. Högst få lärjungar hafva, oaktadt den fria flyttningen, fullständigt genomgått nya elementarskolans 8 klasser på 8 år. Deremot hör det till regeln, att alla, som äro öfver medelmåttan, genomgå de gamla läroverken på lika många år, som der finnas klasser med enåriga kurser. Dessa äro också vanligen vid flyttningen godkända i alla ämnen. Skulle någon hinna lära sig klasskursen i något ämne på mindre än ett år, så kan han den ändå icke så väl, att den icke kan fattas och läras ännu bättre genom en ytterligare repetition. Då kurserna för alla äro lika, är det icke mer än en billig fordran, att de bättre lärjungarne lära sig dem väl, då de sämre lära sig dem hjelpligt. Så sker också i nya elementarskolan. Der utdelas två särskilda betyg för i flyttningsförhören ådagalagda insigter. De flitigare och bättre begåfvade lärjungarne göra sig vanligen förtjenta af det högre betyget. Äfven der händer det således, att lärjungarne uppehålla sig med en kurs längre än de oundgängligen behöfva, när de nemligen lära sig den så väl, att de i flyttningsförhöret erhålla vitsord om berömliga insigter, ehuru det är nog med godkända, för att blifva flyttad. Och illa vore det, om den fria flyttningsrätten skulle hafva den verkan, att ingen höjde sig öfver medelmåttan, utan hvar och en hastade till en ny kurs, så snart han nödtorftigt lärt sig den föregående, så att han nätt och jemt kunde blifva godkänd i förhöret.

Författaren häraf, som förut varit lärare vid nya elementarskolan och nu är anstäld vid ett läroverk af gamla formen, har ansett sig böra uttala sin på erfarenhet grundade öfvertygelse i denna sak. Enligt hans omdöme ligger icke stor makt uppå ämnesläsningen för lärjungar, den fria flytt-

ningen, den samfälta läsningen och monitörsundervisningen. Men det är just dessa inrättningar, för hvilka lärarne vid de gamla läroverken i allmänhet hysa mesta misstroendet och farhågan. Under sådant förhållande är det väl icke mycket skäl att påbjuda deras allmänna införande. Det är uti annat, som elementarskolan har sitt väsentliga företräde, och detta borde icke blott tillåtas, utan äfven påbjudas vid de gamla läroverken. Hit räkna vi, att läroämnena förekomma i en ordning och föredragas på ett sätt, som är mera afpassadt efter lärjungarnes olika fattningsförmåga vid olika ålder och utvecklingsgrad; att mera utrymme lemnas åt sjelfverksamheten; att öfverläsningen sker på lärorummet under lärarens uppsigt; vidare den fullständiga ämnesläsningen för lärarne, skolans stränga fordringar på tillräcklig insigt i alla till en klass hörande lärokurser, innan flyttning till högre klass och början med dess kurser tillåtes, samt stadgarne till upprätthållande af ordning och tukt inom skolan, genom hvilka den utöfvar ett märkligt och helsosamt inflytande på ynglingens uppfostran och sedliga utveckling. Genom öfverläsningens förläggande i skolan göres den offentliga undervisningen så fullständig, att icke någon enskild behöfves bredvid. Derigenom blir äfven läraren i tillfälle att låta lärjungarne inom samma klass fortgå hastigare eller långsammare i ett ämne efter olika förmåga, emedan han kan indela dem i särskilda lexlag, som likväl alla skötas af honom ensam på det sätt, att de öfriga läsa öfver, medan ett undervisas eller förhöres. Med annat vilkor kan icke heller gerna flyttning ske vid hvarje termins slut, ty de, som nyss blifvit uppflyttade, kunna icke läsa tillsammans med dem, som redan varit ett halft år eller mer i klassen, och börja midt i kursen, der dessa befinna sig. Så länge läraren föredrager sitt ämne för hela klassen på en gång, kan flyttning icke lämpligen ske mer än en gång om året, ty läraren börjar då kursen vid läseårets början och hinner icke genomgå och afsluta den med nödiga repetitioner förrän vid läseårets slut.

I femte punkten påbjudes lärdoms- och apologistskolans förening till ett läroverk, hvari meddelas, i alla begge skolorna tillhörande ämnen och med den i andra punkten med-

gifna valfriheten, så fullständig undervisning, som läroverkets omfång medgifver. Gemensam undervisning för lärdomsskolans och apologistklassernas lärjungar i vissa ämnen är icke något alldeles nytt, ty 1807 års Skolordning förordnade, att de mera försigkomne af apologistklassens lärjungar skulle undervisas i kristendom, historia och geografi, lefvande språk samt fysik gemensamt dels med lärjungarne i lärdomsskolans särskilda klasser, dels med gymnasiiungdomen. Genom 1820 års Skolordning blefvo lärdoms- och apologiskskolorna i afseende på undervisningen helt och hållet skiljda ifrån hvarandra. Nu hafva de åter blifvit fullkomligt förenade till ett enda läroverk. De förut varande skolorna hafva varit af flera slag: högre och lägre lärdomsskolor med apologistklasser, högre och lägre lärdomsskolor utan apologistklasser samt fristående apologistskolor af tre olika grader, nemligen fullständiga, som bibringat de för studentexamen erforderliga kunskaper i alla ämnen utom de gamla språken, högre och lägre. Hvad det förstnämnda slaget af skolor beträffar, så äro lärdoms- och apologistskola der redan förenade till ett läroverk i afseende på styrelsen och den ekonomiska förvaltningen. Men meningen är väl nu, att apologistklasserna skola indragas och deras lärjungar inpassas efter sina olika kunskaper i lärdomsskolans högre eller lägre klasser och införlifvas med dervarande lärjungar, för att sedan tillsammans med dem undervisas i alla de ämnen, som äro gemensamma. Genom den numera medgifna befrielsen ifrån läsningen af de gamla språken komma äfven de skolor, som förut voro uteslutande lärdomsskolor, att hädanefter utgöra en förening af lärdoms- och apologistskola. Men hvad skall företagas med de fristående apologistskolorna? Icke kan det vara meningen, att de skola förenas med lärdomsskolor, som finnas på samma eller ett annat ställe, så att t. ex. i Stockholm Jakobs högre apologistskola förenas med Clara högre lärdomsskola, och den fullständiga apologistskolan i Venersborg med den lägre lärdomsskolan i Mariestad. Skola de då stå orubbade qvar, så att två slags skolor ändå komma att finnas, nemligen sådana, som meddela både klassisk och allmän medborgerlig bildning, och sådana, som blott meddela den sednare; eller

skola de åter å sin sida upptaga bland sina läroämnen de gamla språken för dem, som önska lära desse, så att de också komme att utgöra en förening af lärdoms- och apologistskola? I afseende på tre af dessa skolor, som ifrån lärdoms- blifvit förvandlade till apologistskolor, nemligen dem i Venersborg, Vestervik och Sundsvall, är det särskildt föreskrifvet i 25 mom. af Kongl. Cirkuläret af den 1. Nov. 1839, att tillfälle der bör beredas för dem, som sådant önska, att inhemta latinska språkets första elementer, likväl med rättighet för alla till full dispens ifrån detta språk. Men detta gäller icke för de öfriga apologistskolorna, och af blott latinska språkets första elementer blir i allt fall ingen klassisk bildning.

Någon verklig förening är för öfrigt icke möjlig, så länge den gamla Skolordningens stadganden rörande läroämnen och kurser för de begge slagen af skolor ega gällande kraft. Den förening, som man redan finner vara åstadkommen på de flesta ställen, är mera skenbar än verklig. Skolordningen föreskrifver, att latin skall läsas redan i första klassen, och till och med i den vid flera skolor befintliga förberedande klassen, som skulle vara gemensam för lärdoms- och apologistskolan, är latinska språket upptaget bland läroämnena. Sålunda dela sig redan i nedersta klassen de begge bildningslinierna, och föräldrar eller målsmän måste genast vid barnens insättning i skolan bestämma, hvilken väg de skola gå, då det annars räknats bland fördelarne af skolornas förening, att valet icke skulle behöfva göras förrän sednare, då anlagen hunnit mera utveckla sig. Ett hinder för föreningen ligger vidare deri, att enligt Skolordningen apologistskolans lärjungar börja läsningen af de lefvande språken redan i den första klassen, men lärdomsskolans först på gymnasium. Härigenom kan ingen undervisning i språk blifva gemensam, icke ens i modersmålet, i fall man skall strängt hålla sig till Skolordningen, ty denna föreskrifver väl undervisning i modersmålet för apologistskolans lärjungar, men icke för lärdomsskolans utöfver rättskrifning, som likväl blott nämnes i allmänhet bland lärdomsskolans läroämnen, men icke fått någon plats bland de särskilda klassernas lärokurser. Då det för öfrigt ofta kommer att hända, att lärjungar än i den ena än i den andra klassen

öfvergå ifrån den klassiska till apologistlinien och då genast börja med läsningen af de lefvande språken, så kommer det att finnas i hvarje klass lärjengar, till och med tillhörande samma bildningslinie, med högst olika kunskaper i samma ämne. I rektors klass t. ex. skulle man om några år hafva utom dem, som ännu icke börjat med läsningen af de lefvande språken, några, som nyss börjat, andra, som läst dem i en föregående klass, andra i två e. s. v. Till förekommande af en sådan villervalla måste det stadgas, att alla skola börja läsningen af hvarje nytt språk i en och samma klass, antingen de läsa de gamla språken eller ej. Dessutom måste, om lärdoms- och apologistskolans förening skulle blifva verklig och gemensam läsning möjlig, läsningen af de gamla språken, så vida den ej åläggest alla i de lägsta klasserna utan undantag, uppskjutas ett par klasser, så att alla läroämnena i de lägsta klasserna blifva gemensamma, och för öfrigt de för hvarje klass bestämda kurserna i hvarje ämne genom hela skolan vara lika för alla, som läsa detta ämne. I och med beslutet om skolornas förening måste det anses vara bestämdt, att läroämnena skola studeras af alla på samma sätt och till lika omfång, så att olikheten blott kommer att bestå deruti, att somliga studera ett större, andra ett mindre antal språk. Att detta är meningen, synes också af sjette punkten, der det heter, att i det genom förening af gymnasium, lärdoms- och apologistskola bildade sammanhängande läroverket skall meddelas, under den i andra punkten medgifna valfrihet i läroämnen, de för undergående af studentexamen erforderliga kunskaper. Man anser bildningen vara af två slag, lärd eller vetenskaplig och medborgerlig. Denna indelning må vara riktig, om man afser den olika graden af bildning, men icke med afseende på tvenne jemnlöpande så kallade bildningslinier, den ena med, den andra utan de gamla språken, liksom skulle lärd eller vetenskaplig bildning icke kunna gifvas utan dessa. En sådan bildning förvärfvas genom ett grundligt och allvarligt studerande af hvilket läroämne som helst, och beror således af lärosättet, men ej af läroämnet. Man indelar vanligen läroämnena i vetenskaper och språk; skulle då blott sysselsättningen med de sednare, men icke med de förra gifva veten-

skaplig bildning? I elementarläroverkets lägre klasser bör allmän medborgerlig bildning meddelas åt alla. De, som från dessa klasser utgå i det praktiska lifvet, erhålla ingen annan. Men de, som fortsätta studierna öfver denna gräns och genomgå läroverket fullständigt, måste derigenom, om annars undervisningen drifves i de högre klasserna som den bör, anses förvärfva utöfver den medborgerliga äfven en vetenskaplig bildning, och det utan afseende på om de studera de gamla språken eller ej. Man har talat om en olika behandling af läroämnena för dem, som studera för olika lefnadsmål, men behandlingen bör vara strängt vetenskaplig för alla i de högre klasserna och mera populär och åskådlig för alla i de lägre. Elementarläroverket kan ej rätta sin undervisning efter hvarje lärjunges särskilda behof med afseende på hans blifvande lefnadsyrke. Hvarje läroämne skulle då föredragas icke blott på två, utan på många olika sätt. Ty icke är behofvet å ena sidan lika för den blifvande lärde, skolläraren, presten, läkaren, civile tjenstemannen o. s. v., å andra sidan för militären, apothekaren, landtmätaren, handlanden, industri-idkaren, landtbrukaren o. s. v.? Alla få åtnöja sig med att i skolan förvärfva den allmänna bildning, som hvar och en behöfver, och sedan i tillämpningsskolor eller för särskilda yrken inrättade bildningsanstalter förvärfva de särskilda insigter, som fordras för olika lefnadsyrken. Men skola läroverken efter den nu anbefalda föreningen af lärdoms- och apologistskola kunna uppfylla sin dubbla bestämmelse att meddela både allmän medborgerlig och lärd bildning, så måste den inrättas på det sätt, att de lägre klasserna utgöra, så vidt möjligt är, ett afslutadt helt för sig med fullständiga, ehuru inskränkta kurser i alla der förekommande ämnen, beräknade för de spädare lärjungarnes fattningsförmåga, och de högre klasserna ett helt för sig, der dels nya ämnen förekomma, dels desamma som i de lägre klasserna ånyo föredrages, men vidlyftigare och mera vetenskapligt. Derigenom blir äfven den lägre, medborgerliga bildning, som förvärfvas af dem, hvilka blott genomgå några af de lägsta klasserna, något helt och fullständigt i sitt slag, och icke endast en samling af utbrutna stycken, som hafva sin fyllnad i de högre klasserna.

Sålunda borde kurserna för de tre lägsta klasserna omfatta hela katekesen och bibliska historien, det allmännaste af geografien och hela svenska historien i sammandrag, det hufvudsakliga af arithmetiken, linearteckning och geometrisk åskådningslära, åskådlig kännedom af naturalstren och åtminstone svenska grammatiken fullständigt. I de öfre klasserna åter skulle förekomma theologi, kyrkohistoria, geografi och svensk historia efter utförligare läroböcker samt allmän historia, algebra, geometri med strängt vetenskaplig behandling, naturkunnighet, filosofi samt grundliga språkstudier.

I sjette punkten förordnas, att gymnasium skall med lärdoms- och apologistskola förenas till ett sammanhängande läroverk, hvari meddelas, under den i andra punkten medgifna valfrihet i läroämnen, de för undergående af studentexamen erforderliga kunskaper. Om allting för öfrigt skall förblifva oförändradt enligt den ännu gällande skolordningens föreskrifter, såsom man måste antaga, då icke dessa blifvit upphäfda och ersatta af andra, så är sjelfva denna förening mycket lätt verkställd, ty det behöfves icke mer, än att skolans och gymnasii klasser flytta tillsammans i ett och samma hus, om ett sådant tillräckligt stort finnes att tillgå, att icke någon särskild inträdesexamen anställes med de lärjungar, som ifrån skolans rektorsklass skola öfvergå till gymnasii nedersta afdelning, utan att flyttning sker emellan dessa liksom emellan skolans och gymnasii egna afdelningar, samt att det hela ställes under en gemensam styrelse. Men om denna styrelse är ingenting bestämdt. Skola gymnasii ombytlige och skolans ständige rektor utgöra ett duumvirat för ledningen af det förenade läroverkets angelägenheter, eller skall detta, såsom väl är lämpligare, hafva blott en enda styresman? Och hvem skall då blifva det? Detta måste vara afgjordt innan föreningen verkställes, ty någon måste styra det hela. Deremot är icke någon ny fördelning af läroämnen och undervisningsskyldighet nödig för ändamålets vinnande, ty skolans lärare kunna sköta undervisningen i sina afdelningar, och gymnasii-lärarne i sina efteråt alldeles på samma sätt som förut. Skolordningen, som tyckes hafva lagt största vigten derpå, att alla lektorerne skulle få lika många lärotimmar i veckan, ab-

slår lika mycken tid åt alla läroämnena på gymnasium utan afseende på deras större eller mindre omfång. Detta mindre lämpliga stadgande är icke upphäfdt. Annars skulle väl för vissa ämnen en mindre tid än den, som nu är åt dem anslagen, vara tillräcklig, och de lektorer, som föredraga dem, således kunna i stället öfvertaga några timmars undervisning i skolans klasser utan tillökning i sin undervisningsskyldighet på det hela. Andra ämnen åter kunde på gymnasium behöfva flera timmar, hvarvid biträde af skolans lärare blefve erforderligt, om icke lektorerne i dessa ämnen skulle blifva betungade med en ökad föreläsningsskyldighet. Men så länge det gamla stadgandet qvarstår, hafva gymnasiilärarne icke behof af skollärarnes biträde för undervisningens upprätthållande på gymnasii afdelningar och kunna icke heller skäligen åläggas att med bibehållande af samma föreläsningsskyldighet som förut på gymnasium åtaga sig undervisning derjemte i en eller flera af skolans klasser. Skollärarne hafva redan genom apologistklassernas indragning fått lindring i sin förut onekligen alltför trägna tjenstgöring, i det att de åtta lärare, som finnas vid en fullständig lärdoms- och apologistskola, ifrån att hafva 7 klasser nu blott hafva 5, i hvilka de skola dela undervisningen sinsemellan. Det tyckes då vara mindre billigt att bereda dem ytterligare lindring genom att pålägga lektorerne, så länge de icke blifvit befriade ifrån de konsistoriella göromålen, en större undervisningsskyldighet än förut, helst de sednare, på några få undantag när, genom öfvergångsstaten erhålla liten eller ingen tillökning i sina lönevilkor, men skollärarne deremot i allmänhet fått sina löner fördubblade. Föreningen bör således alltid kunna verkställas utan hinder deraf, att redan anstälde gymnasiilärare icke vilja ingå på någon förändring i sina göromål eller åtaga sig annan eller lägre undervisning än förut. Den hade derföre gerna kunnat genast påbjudas. Men genom den uppkomma åtskilliga nya förhållanden, som fordra sina särskilda bestämmelser, och derpå har man icke varit betänkt. Vi hafva redan nämt om rektorsbefattningen. I Kongl. förordningen om rättegång i domkapitlen af den 11 Febr. 1687 stadgas, att lektorerne vid gymnasium skola vara bisittare i domkapitlen. När nu

icke mera något gymnasium eller några lektorer finnas, hvilka skola då vara bisittare? Vid det nya, förenade läroverket, komma icke lärarne att vara af flera slag med olika benämningar, såsom man redan ser af öfvergångsstaten, der alla utan åtskillnad kallas lärare. Skola då alla vara ledamöter af domkapitlen, eller ingen? Det sednare veta vi vara föreslaget, men någon förändring i domkapitlens sammansättning har ännu icke blifvit blifvit i vederbörlig ordning beslutad. Förf. och säkert mången med honom skall icke ogerna se sig befriad ifrån denna del af sina hittills varande embetsåliggandeen, men anser sig likväl förbunden att fortfara med desamma, tills de gamla domkapitlen blifvit lagligen upplösta. Någon rubbning af förhållandena uppkommer väl icke heller genast, så länge de nuvarande lektorerne äro qvar. Men om ledamöternas antal skall blifva oförändradt, hvilka af de öfriga lärarne skola inträda i stället vid deras afgång? — Hittills hafva olika slags prof varit stadgade för sökande till olika lärarebefattningar, särskildt vid gymnasium och särskildt vid skolan, och sökande till skolsysslor hafva aflagt prof i alla de ämnen, som i skolorna föredragas. Huru skola de ännu gällande föreskrifterna härom tillämpas, sedan läroverken blifvit förenade och den ambulatoriska läsordningen införd äfven i skolan? Skola alla numera aflägga lika prof, och af hvilket slag skola dessa i sådant fall vara? Skola de afläggas i alla ämnen, eller blott i ett eller några få beslägtade? — Stadgarne rörande disciplinen äro nu olika för gymnasium och skola. Skall denna olikhet bibehållas äfven för de särskilda klasserna af ett och samma läroverk? — Huru skall förfaras med de donationer till stipendier och understöd, som äro särskildt gjorda till förmån för det ena eller andra läroverket, huru med gymnasii och skolans enskilda kassor, premii- och fattigkassor samt materialfonder? Skola de sammanslås, eller skall det förenade läroverket hafva två af hvartdera slaget? Allt detta och åtskilligt annat behöfver närmare bestämmas, när gymnasium och skola blifva förenade.

I sjunde punkten beviljas lönetillökning för lärarne enligt en af Kongl. Maj:t godkänd öfvergångsstat, hvilken befinnes vara densamma, som uppgjordes af Statsutskottet vid

sistlidne riksdag och då lades till grund för beräkningen af det behöfliga anslagets storlek. Efter att i 30 år hafva haft 3 särskilda interimsstater, af åren 1819, 1833 och 1840, hafva således läroverken nu fått sig en öfvergångsstat. Derpå skall väl i sin tid följa en normalstat. Namnet gör emellertid mindre till saken. Det väsentligaste är, att skollärarne nu erhållit en behöflig förbättring i sina löneförmåner. Såsom vilkor för öfvergångsstatens tillämpning är föreskrifvet, dels för hela läroverket, att det skall vara så ordnadt, som uti 3:e och 5:e punkterna af det Kongl. Cirkuläret sägs, dels för hvarje lärare särskildt, att han afsäger sig all högre än enkel presterlig tjenstårsberäkning och åtager sig för framtiden den förändring uti sina åliggenden, som i en blifvande ny skolordning kan i nåder varda anbefald. Det, som innehålles i 5:e punkten, och afsägelsen af den förhöjda tjenstårsberäkningen äro samma vilkor, som af Rikets Ständer blifvit föreskrifna. De öfriga tvenne äro af Regeringen tillagda, det sistnämnda i öfverensstämmelse med Borgareståndets särskildt uttryckta önskan. Men då Ständernas mening synes hafva varit, att lönernas utgående efter den nya aflöningsstaten skulle taga sin början samtidigt vid alla läroverk, och att dessa skulle genom ett allmänt påbud åläggas att derefter meddela så fullständig undervisning i de till allmän medborgerlig bildning hörande ämnen, som hvarje läroverks omfång medgifver, så är det i cirkuläret öfverlemnadt åt "vederbörande" att bestämma tiden, när en sådan undervisning vid hvarje läroverk kan börja att meddelas, följaktligen också, när öfvergångsstaten der skall börja att tillämpas. Äfven om denna på en gång blifvit satt i verkställighet vid alla läroverk, hade likväl icke det af Rikets Ständer afsedda ändamålet, den förhöjda tjenstårsberäkningens liktidiga upphörande öfver hela riket, kunnat fullständigt vinnas, emedan det beror på hvarje redan anstäld lärare, huruvida han vill afsäga sig denna förmån eller ej. De, som icke genom öfvergångsstaten erhålla någon löneförhöjning, såsom fallet är med många gymnasiilärare, hafva ingen anledning dertill, och äfven i afseende på de öfriga fordrar billigheten, att det öfverlemnas åt hvars och ens fria val, att underkasta sig vilkoret mot er-

hållande af den för hans plats bestämda lönetillökning, eller att icke gå in derpå, då icke heller någon löneförbättring erhålles. Men för lärare, som hädanefter anställas, borde väl icke något val komma i fråga, så vida meningen är att helt och hållet afskaffa den förhöjda årsberäkningen. Ingenting nämnes emellertid härom, och ingen ändring är gjord i 2:a mom. af Kongl. Cirkuläret af den 6 Okt. 1842, som tillägger alla presterlig befordringsrätt åtnjutande ordinarie tjenstemän vid de offentliga läroverken ett och ett halft tjenstår för ett års tjenstgöring.

Då inga nya föreskrifter äro gifna i afseende på den ordning, i hvilken de bättre lönerna skola tillträdas, kommer väl hvad skolordningen härom stadgar att fortfarande tjena till efterrättelse, och således ordningen vid gymnasium att bestämmas efter ålder i tjensten inom verket, och vid skolorna efter ålder i tjensten vid stiftets läroverk, med undantag för de befattningar, för hvilka oföränderliga löner äro anslagna. Till de sednare hafva hittills hört gymnasiiadjunkturen och på sätt och vis apologisterna vid lärdomsskolor med apologistklasser, emedan apologisterne väl räknat tur sinsemellan, der de varit flere, men ej med kollegerne. Men den nu utfärdade öfvergångsstaten gör ingen skillnad mellan lektorerne och adjunkten vid gymnasium, icke heller mellan kollegerne och apologisterne vid skolan. Att kollegerne och apologisterne, hvilka efter apologistklassernas indragning och den ambulatoriska läsordningens införande, hafva lika tjenstgöring, äfven få lika löneförmåner, tyckes vara billigt; men till undvikande af allt tvifvel om rätta meningen i detta hänseende, hade det varit behöfligt, att det förra stadgandet i slutet af 4 §. 4 kap. 3 sekt. af skolordningen blifvit formligen upphäfdt. Ännu mera behöfligt hade det varit att uttryckligen tillkännagifva en så väsentlig förändring som den, att gymnasiiadjunkten hädanefter skall gå i tur till bättre lön lika med lektorerne efter ålder i tjensten, i fall detta verkligen är meningen. Af öfvergångsstaten kan man icke annat finna, då den icke nämner de 6 lektorerne och adjunkten särskildt, utan upptager för dem tillsammans utan åtskillnad 7 lärarelöner af olika grader. — Vid vissa skolor är högsta

lönen uttryckligen bestämd för rektor, vid andra åter är detta icke förhållandet; och konrektorerne i allmänhet synas icke hafva annan rätt till högre lön än efter ålder i tjensten i jemförelse med de öfriga lärarne, hvilket också är en afvikelse ifrån hvad hittills varit gällande.

Det har blifvit klandradt, att lönerna äro lika vid alla läroverk af samma slag, utan afseende på de olika lefnadskostnaderna på de ställen, der de äro belägna. För vår del finna vi ej detta orätt. Det skulle blifva mycket svårt att med någon rättvisa bestämma, hvilka orters läroverk borde komma i åtnjutande af högre löneförmåner, så vida man icke nu, sedan ansökningsrätten blifvit fri öfver hela riket, ville taga till grund derföre, det olika tilloppet af sökande och den större eller mindre svårigheten att få lärareplatserna besatta med fullt skickliga män på olika ställen; men då skulle det troligen visa sig, att man snarare behöfde höja lönerna i afsides belägna småstäder, der lefnadskostnaden är minst, än på de ställen, der det annars anses dyrast att lefva, t. ex. i Stockholm och Upsala.

I åttonde punkten pålägges hvarje lärjunge vid det läroverk, för hvilket öfvergångsstaten tillämpas, i öfverensstämmelse med Rikets Ständers beslut, en terminlig afgift af 5 Rdr b:ko, såsom bidrag till de för aflöningsstaten beräknade tillgångar, hvaremot han befrias från utgift af terminspenningar till lärarne. Någon särskild ersättning för förlusten af denna inkomst hafva lärarne icke erhållit. Meningen är väl, att denna ersättning skall vara inbegripen i den beviljade lönetillökningen. Men då denna tillika skall vara en ersättning för förlusten af den förhöjda tjenstårsberäkningen, hade det varit lämpligt att särskildt utreda och bestämma, huru stor del af lönetillökningen borde anses såsom ersättning för de förlorade terminspenningarne, och huru stor del utgjorde den verkliga löneförhöjningen, som blifvit gifven såsom ersättning för den förhöjda tjenstårsberäkningen, helst en lärare, som icke vill afsäga sig den sednare och således icke genom öfvergångsstaten erhåller lönetillökning eller annan förmån än den, hvartill han thy förutan var berättigad, likväl måste afstå ifrån terminspenningarne, som icke vidare få uppbäras,

sedan öfvergångsstaten börjat tillämpas för det läroverk, vid hvilket han är anstäld, och således kan fordra ersättning särskildt för dessa, emedan han annars skulle lida en löneförminskning. Efter en sådan utredning hade det också varit lättare att se, huru mycket som verkligen bjudes för afståendet af den förhöjda årsberäkningen, och om det icke möjligen fordras af några lärare, att de skola göra denna uppoffring för intet. Detta gäller helt säkert om rektorerne vid flera skolor. Vid gymnasierna hafva terminspenningarne uppburits såsom ett slags rektorsarfvode af den af lektorerne, som för året förvaltat rektorsembetet. Härför kan ersättning icke anses vara gifven genom den lönetillökning, som tillfallit blott en del af lektorerne, och som utgår till samma belopp, antingen de äro rektorer eller ej. Särskilda arfvoden till gymnasiernas rektorer, som skulle lemna ersättning för terminspenningarne, när de afskaffades, hafva redan förut blifvit bestämda så väl i Kongl. Brefvet af den 22 Dec. 1831, som i den sednaste interimsstaten af den 21 Dec. 1840, ehuru det gamla förhållandet hittills blifvit oförändradt och dessa arfvoden således blifvit besparade på grund af 4:e punkten i Kongl. Brefvet af den 21 Sept. 1833. Nu hafva terminspenningarne blifvit afskaffade, men den nya öfvergångsstaten upptager inga rektorsarfvoden utom för Stockholms gymnasium och Upsala kathedralskola, oberäknadt ett mindre arfvode, som redan förut utgått vid gymnasium i Vesterås. Hvarföre just ensamt rektorerne vid de begge förstnämda läroverken blifvit hugnade med ett dylikt arfvode af 300 Rdr b:ko, är svårt att inse. — Då öfvergångsstaten redan trädt i verkställighet på många ställen, så har skolafgiften der följaktligen redan blifvit uppburen, men om sättet för dess redovisning är ännu ingenting förordnadt. Icke heller är något nämdt derom, att en del af densamma skulle tillkomma det läroverk der uppbörden skett, och användas för dess materiella behof*).

*) Sedan detta ofvanstående skrefs, har Kongl. Statskontoret i bref till konsistorierna af den 12 Dec. 1849, likväl utan åberopande af någon från Kongl. Maj:t utgången befallning, i afseende på sättet för uppbärande och redovisande af berörde afgift till kännedom och efterrättelse samt vederbörandes förständigande meddelat, att ifrågavarande

I sista punkten har Kongl. Maj:t, som funnit, att stadfästelse af normalstat för rikets elementarläroverk icke borde meddelas, förrän närmare upplysningar blifvit inhemtade om antalet och omfånget af de skolor, som kunna erfordras för att fullt motsvara behofvet inom hvarje stift, anbefallt konsistorierna att uppgöra och till Kongl. Maj:t inkomma med underdånigt förslag till fullständig reglering af hvarje stifts undervisningsverk, börande dervid i öfvervägande tagas, huruvida det för undervisningen i allmänhet kan anses vara mera ändamålsenligt, att färre och fullständigare skolor på passande ställen underhållas, än att statens tillgångar användas för flera mindre och ofullständiga läroverk. Man finner häraf, att Statsrådet Silfverstolpes förslag i detta hänseende ej blifvit godkändt, och att således Kongl. Maj:ts godkännande af de på samma förslag grundade aflöningsstaterna blott hade afseende på lönernas belopp, men icke på det föreslagna antalet af högre och lägre skolor eller på antalet af lärare vid hvarje skola. En svårighet uppstår vid uppgörandet af det i nåder infordrade förslaget, då icke någon allmän plan eller några allmänna grunder för läroverkens inrättning är meddelad, och det således är obekant, hvilken form och beskaffenhet de blifvande fullständiga och ofullständiga skolorna skola få, huru många lärare få beräknas för hvartdera slaget m. m. Emellertid kan man hoppas, att sedan dessa förslag inkommit och blifvit pröfvade, icke blott den utlofvade normalstaten, utan äfven en fullständig ny skolordning för rikets elementarläroverk omsider blir fastständ och utfärdad.

skolafgifter terminsvis böra af läroverkets Rektor uppbäras, att beloppet af Rektor inlevereras till vederbörande landtränteri med uppgift å det läroverk, för hvilket afgiften erlägges, samt att det qvitto, som från landtränteriet erhålles, bör, jemte en af Rektor underskrifven, af Inspektor eller Eforus attesterad förteckning å de lärjungar, som under terminen erlagt skolafgift, åtfölja Rektors till Kongl. Kammarrätten årligen ingående redogörelse. — Häraf vill det tillika synas, som skulle ingen del af denna afgift komma läroverket till godo.

Litteratur-Öfversigt.

---

[1] **Erik Gustaf Geijers samlade Skrifter. Första Afdelningen. Första Bandet.** Stockholm 1849. P. A. Norstedt & Söner. (Pris: 2 Rdr 8 sk. b:ko).

En stor författares lif, ehuru enkelt det vid första anblicken ofta må synas, företer dock för den närmare betraktelsen en af de rikaste taflor, menniskohäfderna hafva att framvisa. Inom hans bröst arbeta de andliga krafter, som sätta samtiden i rörelse; än slår honom deras inre kamp med stumhet, än åter gifver den sig luft i snillealster, hvilkas framträdande sätter honom i den lifligaste beröring med verlden omkring honom, i det de gifva ljus å dess dunkla sträfvanden, eller åt dess slumrande kraft, eller svar på dess mest oroande frågor. Hvarje hans arbete, vare sig en frukt af en oemotståndlig väckelse inom honom sjelf, eller framkalladt af ett varseblifvet behof i den yttre verlden, är en elektrisk stöt, som frambringar en ny stämning i den omgifvande luftkretsen. Missförstådd, prisad eller förföljd, förenar han i sitt lif det djerfva i upptäcktsresandens, det snillrika i statsmannens, med det oaflåtliga bildande i lärarens.

Utgör sålunda en utmärkt författares lefnad — uppfattad såsom bilden af den inverkan, som hans ande, genom skiftningen af fortgående arbeten, utöfvar på samtiden, och af den återverkan han sjelf emottager af dess rörelser — utgör den en icke ringa del af hans tids historia, så betecknas stegen i dess utveckling, ett efter annat, af hans särskilda, på hvarandra följande skrifter. Hvar och en af dessa framkallar en strid eller släcker den: uthastad midt i jäsningen af samtidens andliga arbete utöfvar den, olika efter dettas olika ställning, en kraft, som tänder hat eller förtjusning, trons ljus eller tviflets oro, kamp eller försoning. Omvexlingen af dessa spridda förändringar i de andliga krafternas verld bildar författarens ofta vexlande förhållande till sin samtid. Hans samlade Skrifter åter gifva bilden af hans inre väsende, sådant det framträder för en efterverld. Det är icke den ögonblickliga verkan af de idéer, som just då de utsades funno den största genklang, det är den sammangjutna kraften af

det högsta i hela hans verksamhet: grundtankarne, grundåskådningarne i denna, som här framstå. Arbeten, hvilka sett ljuset under de mest olika förhållanden och framkallat de mest motsatta verkningar, stå här fredligt bredvid hvarandra. Kampen, jäsningen, ojemnheterna i dem hafva satt sig: de hafva sjunkit tillsammans till en helgjuten bild, som bevaras åt kommande slägter; bilden af hans sanna varelse och verksamhet.

Det är derföre icke utan sin betydelse, att man i en sådan samling finner en teckning af författarens yttre lif. Om denna, under det skrifterna bilda sig sjelfva till ett helt, lägger i dagen, från hvilken grund af bildning och öden, af fortgående strid och utveckling, af vexlande fröjd och smärta, dessa frukter uppskjutit, så gifves knapt en tafla af mera oförgängligt intresse, och en sådan kan genom århundraden gifva näring åt en nations andliga lif. Ty sådana mäns minne bor icke endast i det förklingande ljudet af samtidens röster: det uppvexer, friskt, odödligt, evigt nytt, ur den ständigt förnyade verkan deras skapelser utöfva. Ja, de arbeten, i hvilka deras själ aftryckt sina segervinningar i andens verld, äro deras sanna minne: detta strider ej sällan med det af samtidens töcknar fördunklade minnet — och segrar. Det ifrån dem utgående ljuset, som lyser öfver generationer, är den rätta äran för deras namn: den ständigt friska, flödande näringen för kommande åldrars bildning är deras efterlemnade arf.

Att Erik Gustaf Geijer varit en Nationens Lärare, i den mening vi antydt, att, allt ifrån hans första uppträdande såsom författare, hvarje skrift af honom verkat en rörelse i den samlefvande generationens andliga lif, hvilken skulle väl neka det? Icke såsom en med ens fulländad storhet, utan såsom sjelf en sökande, kämpande, framskridande arbetare, har han tändt facklan för att lysa andra på deras väg, och han har intryckt sitt namn så djupt i rörelserna af samtidens inre lif, att, äfven om alla hans skrifter skulle kunna ögonblickligt tillintetgöras, detta namn skulle oförgängligt lefva. Om så är förhållandet, så kan framträdandet af Geijers samlade Skrifter icke annat vara än en företeelse af största betydelse i vår litteratur. I det de återkalla bilden af en hel epoks andliga utveckling göra de sjelfva en epok: och en stor författares väsende, nyss ryckt undan åskådningen af jordiska blickar, framstår i sin inre sanning, ofördunklad af stundens töcken, af partiernas lidelser och ögonblickets anfall.

Det finnes egenskaper i Geijers författareverksamhet, som göra samlingen af hans skrifter — sedda ur den synpunkten att de sammanfatta hufvudpunkterna af hans andliga lif — som

göra den mera betydelsefull än de flesta andra. Sällan har någon lefvat så friskt och fullt i det närvarande som han, och hans själ återkastade derföre äfven så rent strålarne af det ljus, som föll deröfver. Hvad han gaf, var frukten af den första ingifvelsens ögonblick, derföre äfven så omedelbart gripande läsarens själ. Det var, kunde man säga, den ädla metallen, icke sådan den genom en långsam behandling sofras ur malmen, utan sådan som den, gedigen bruten ur klippan, genast den ser dagen, fängslar genom sin glans.

Å en annan sida, eller just härigenom har sällan en författare stått i ett närmare förhållande till sin samtid än Geijer. Klart återspeglar hans mäktiga bildningsgång riktningen, rörelserna, striderna i denna. Ur lifvets friska källa hemtande sina skapelser, kände han djupt rörelserna af sin tids lif och träffade det starkt med sina yttranden. Det är, vid ett sådant sinnes inre frändskap med de andliga rörelserna inom hans egen tid, ofta icke lätt att säga, om han beherrskat dem eller om deras gång blifvit honom öfvermäktig? Det säkra är, att hans utveckling står med dem i en oafbruten och omisskännlig gemenskap, äfvensom att en sådan utveckling är i hög grad rik på undervisning både för samtid och för efterverld, ehuru olika hvardera bedömmer den. Samtiden ser närmast olikheten i de former, i hvilka, enligt all utvecklings art, den i sig sjelf ena inre kärnan framträder: — den helsar dem efter ögonblickets intryck, med ett anskri af bifall eller fördömelse. Efterverlden ser företrädesvis den enhet, som gått genom hans sträfvande, och gör det rättvisa. Det är så som Geijer under sin lefnad i rikt mått erfarit partiernas både smädelse och beröm: det ena må taga ut det andra: när de båda sjunkit undan, skall hans bild framstå i sin sanna dager, i sitt inre väsende; — och denna bild skall gifvas af hans samlade skrifter.

Ännu en omständighet ger åt Geijers skrifter en särskild märkvärdighet. Äfven derföre har denne ovanlige man inverkat så starkt på sin samtid, att han anslagit så många strängar af dess inre lif. Hans sånger hafva klingat till det innersta af nationens hjerta: hans religiösa och politiska skrifter hafva upprört djupet af hennes tankar om det närvarande och det tillkommande lifvet: hans historia har väckt hennes ädlaste medvetande om sitt inre väsende. Denna vidsträckta omfattning i Geijers verksamhet ger ett eget tycke åt den fullständiga samlingen af hans arbeten. De mångfaldigt brutna strålarne af hans genius skola här uppfångas inom en mindre rymd och det ursprungliga ljuset derigenom blifva klarare. Föreningen af de religiösa, filosofiska, politiska, poetiska,

historiska skrifter, som, på olika tider och inom olika områden, gjort hvar för sig ett starkt intryck, skall bestämdare visa deras inbördes frändskap och röja deras gemensamma källa: ett sinne, hängifvet åt beröringen med Sanningens, Skönhetens och Godhetens eviga Enhet.

Utgifvaren har, enligt vår tanke med rätta, ordnat denna samling i tvenne afdelningar. Den ena skall innefatta de rent historiska skrifterna, den andra dem, som mera hafva en religiös, filosofisk eller poetisk halt. Denna indelning — som det synes, uppgjord efter skrifternas innehåll — har äfven en annan grund, som kanske än mera rättfärdigar den. Den ena afdelningen kommer nemligen att bestå af de arbeten, som hafva en rent vetenskaplig tendens, en af all tid oberoende syftning: den andra af sådana, som mera vända sig åt ett intresse i det närvarande, mer ingripa i det verkliga lifvet, sammanhänga med dess behof och gifva ljus deröfver.

Det första bandet, som nu är i allmänhetens händer, tillhör den sist nämda af dessa afdelningar. Det begynner med författarens lefnadsteckning, — och kanske hör denna äfven rätteligen till den afdelning af hans skrifter, som klarast röjer utvecklingen af hans inre lif inom alla dess olika områden, och som sålunda sjelf, i sin helhet, blir ett motstycke till den framför stälda biografien. Ett eget rörande intresse får detta Minne derigenom att det är ett arbete af författarens son, och af denne tecknadt med döende hand. Det är, som han sjelf sannt säger, en blomma, af sonen lagd på sin faders graf: men — hvad han icke anade — den hann knapt nedläggas på denna graf, förr än gifvaren sjelf slöts i dess sköte. Teckningen är för öfrigt enkel, klar, flärdfri — såsom det egnar bilden af ett stort minne. Läsningen deraf är lik återseendet af en person, som man älskat och vördat — den fängslar, upplyfter och renar.

Detta biografiska förord är för öfrigt ett af dem, hvilka hänvisa på hela den efterföljande samlingen såsom sin bekräftelse och icke vill vara annat än ett utkast till den bild af författaren, som i den fulländad framstår. En af de gestalter, i hvilka denna rika genius uppenbarat sig, är likväl af en annan hand utförligare tecknad: det är Geijers musikaliska skaplynne, framstäldt af vårt lands förste Tonsättare, i en uppsats, der det förefallit oss som innehållet sjelft vore rent musikaliskt, endast uttryckt i ord, i stället för i toner.

Af Geijers skrifter innehåller detta band tvenne, hvilka, vi veta icke om med afsigt, blifvit så valda, att emellan dem ligger nästan hela banan af Geijers författarelif. De bilda derföre på visst sätt en kontrast mot hvarandra: den ena hör

till de första blommorna af hans i ungdomens vårsol uppgående verksamhet, den andra till de senaste frukterna af hans mognade, mångsidiga bildning.

Afhandlingen om Feodalism och Republikanism, först aftryckt i tidskriften Svea 1818, är säkerligen alltför känd, för att en närmare karakteristik här skulle vara behöflig. Den är i sjelfva verket en utsigt öfver det hela af det europeiska samhällets utveckling, ljusnad närmast genom studiet af dess germaniska ursprung: och det följer denna utveckling ända till den engelska revolutionens tid. Om äfven ett och annat parti blifvit af forskningen sedan denna tid närmare upplyst, förblir likväl detta arbete, för det storartade i anläggningen och det friska i åskådningen, af oförgängligt värde. I detsamma framlysa för öfrigt redan de mest utmärkande dragen af G:s författareskap: den ljusa blicken, med hvilken han blixtlikt träffade det väsentliga i hvarje förhållande, och den hjertats värma, som städse på ett välgörande sätt meddelar sig åt läsaren. Ofta frambryter plötsligt, nästan våldsamt, en ny tanke, och utbreder på en gång en flod af ljus öfver ämnet, under det att detta ordnar sig till den praktfullaste tafla. Man skulle då vilja på författaren tillämpa ett af hans eget uttryck: att han "fått reda på härftråden i det borgerliga samhällets labyrinth." Deremot har stilen här ännu bibehållit något af en mera allmän karakter; den har ännu icke utvecklat sig till den starkt individuella egendomlighet, som den i Geijers sednare skrifter visar.

Märkvärdiga både likheter och olikheter företer den andra af de i denna del införda afhandlingar med den första, och egnar sig i mera än ett afseende att med den sammanställas. Likasom denna, är den en öfversigt, icke inrymmande betraktelsen af de historiska personerna, och gifver, likasom den, en blick öfver det hela af det kristliga Europas samhällsutveckling, begynnande från dess uppskjutande ur det sönderfallande romerska rikets ruiner och stannande vid det sjuttonde århundradet. Men då den förra skriften behandlar egentligen det politiska samhällets gestaltning, sysselsätter sig den sednare företrädesvis med den inre bildningens historia: religionens, vetenskapens, litteraturens, språkens vexlande öden, och med sammanfattning af dem alla i undervisningens. Den föregående afhandlingen, såsom skrifven för trycket, har en större stränghet i formen: den sednare, ämnad för akademiska föreläsningar — hållna för ett mer än talrikt auditorium hösten 1845 — företer det friare behandlingssätt, som tillhör det muntliga föredraget. Så hände äfven, att dessa föreläsningar, i främsta rummet ämnade att behandla det akademiska

studiet och dess historia, i följd af undervisningens oskiljaktiga samband med bildningens gång, alltmer utbredde sig öfver det vidsträckta fält, som öppnade sig i den europeiska kulturens rika områden. Det är derföre med skäl som utgifvaren har åt detta arbete gifvit en förändrad titel: om den europeiska odlingens hufvudskiften. Såsom rika taflor framställa sig dessa skiften, ett efter annat, för läsarens blick, fängslande, äfven der ämnet ingår på bekantare fält, genom framställningens öfverraskande nyhet och behag. Detta arbete har för öfrigt också deri en likhet med det föregående, att det icke är fulländadt. Ett sjukdomsfall hindrade Geijer att afsluta dessa framställningar, hvilka skulle blifva hans sista vid det universitet, som hans genius så länge lyst och lifvat; och så blef äfven detta verk, hvad så mången nordisk författares lifsarbete är — ett fragment.

Vi hafva i korthet redogjort för innehållet af denna första del. När man sålunda ser, som i ett förnyadt skick, G:s arbeten, ordnande sig till ett helt, framträda för allmänhetens blickar, är det som hans egen gestalt, i all sin ödmjuka stolthet, skulle än en gång nalkas det fädernesland han så högt älskat, för att för alltid gömmas i dess minne.

Men skulle det vara endast ett minne, som vid den fäster sig? Månne icke en stor författares verksamhet, mera än någon annan, innehåller och bådar en framtid? Är icke hans namn äfven ett banér, omkring hvilket stridsmännen för bildningens sak samla sig? Oss har det förefallit som om det oförgängliga intrycket af Geijers författareskap vore just en sådan kärna för framtiden och som den hufvudsakligen innefattade tvenne sanningar, värdiga att för alltid inristas på den svenska litteraturens sköldemärke.

Den ena är, att det, hvarigenom en författare starkast ingriper och mest välgörande verkar, är icke hans snillekraft, utan hans personlighet i den trohet, med hvilken han tjenar sitt föremål, och den kärlek han egnar åt sitt arbete: med ett ord, att menniskan är det förnämsta hos författaren. Hos Geijer visade sig detta starkare än hos de flesta. Hvad som hos honom hänförde, var aldrig endast tankens eld eller uppfinningens skönhet, utan främst det hela af hans varma personlighet.

Den andra vore den, att för hvarje litteratur och isynnerhet för vår, ingenting är vigtigare än dess fosterländska sjelfständighet. Såsom häfdeforskare äfven särskildt kallad att intränga i sitt lands och sitt folks egendomliga skaplynne, var Geijers författareskap framförallt svenskt. Och om äfven, i den menskliga odlingens konstfulla utvecklingsgång, ett så

starkt sammanhang binder hvarje ny uppträdande gestalt vid de föregående, att en litteratur i sin begynnelse måste stödja sig vid någon annan tidigare utvecklad, så är likväl en nations sjelfständighet först då i ädlaste mening försäkrad, när den ur inhemska källor hemtar näringen för sitt inre lif och litteraturen bygger sina skapelser på en rent nationel grund. Att i alla riktningar eröfra och befästa denna sjelfständighet och utveckla den till en egen form af den europeiska bildningen, det är den svenska litteraturens framtida uppgift. c.

[2] Predikningar öfver alla årets Sön- och Högtidsdagars Evangelier af *Joh. Henr. Thomander*. Jemte ett bihang: Böndagspredikningar. Två delar. Stockholm, L. J. Hjerta, 1849. (Hvardera delen 2 Rdr 32 sk. b:ko).

Det är en ofta upprepad anmärkning, att Sveriges theologiska litteratur, då den varit af mera värde och betydenhet, har mestadelen varit predikolitteratur.

Men om detta varit den form, i hvilken religiös och sedlig sanning och undervisning helst både meddelats och emottagits, så hänvisar det på kyrkans höga ställning och betydelse ibland svenska folket. Den form för undervisning och uppbyggelse, som tillhörer kyrkans offentliga gudstjenst, är ock den, hvilken hemläsningen har högst värderat; man har önskat att i denna hafva en erinran om den gemensamma gudstjensten, och man har velat äfven uti hemmet i läraren och undervisaren till salighet se en kyrkans prest.

De som lemnat dessa predikosamlingar hafva ock varit prester; äfven i utvärtes kallelse. Så innerligt har då theologisk bildning varit förbunden med kyrklig bildning, att den enas sakförare ock varit den andras: den förre har helst talat den senares språk, och helst varit hörd då han detta talat. Hvad forskningen sökt och funnit af sanning har funnit en för liten allmänhet inom landet, när det velat framträda i lärdomens rustning, men funnit många uppmärksamma öron och sinnen, när det framstått i den kyrkliga predikantens drägt.

Predikolitteraturen är ock en af svensk odlings glanspunkter. Store mästare hafva riktat den, knappast upphunne, icke öfverträffade af hvad kyrkan i andra länder kunnat frambringa. På deras alster skall den i vissa fall lumpna jagt, som i likt och olikt vill uppspåra utländska anor för allt hvad svensk man kunnat tänka, dikta och yttra, förgäfves använda sitt väderkorn.

Naturligtvis räkna vi icke till den litteratur, som utgör vår kyrkas och dermed vårt fäderneslands ära, de öfvermog

många samlingar, hvilka en för sig sjelf obekant medelmåtta eller obetänksamma sterbhusintressen lemnat i allmänhetens händer. Men när till de stora föregångarne sluter sig en man, på hvilken man har rätt att göra så stora anspråk som på Hr Th., så frågar man med spänd uppmärksamhet, huru nära han slutit sig till den krets, inom hvilken sednast (vi dömma dock härmed icke de nyaste) den oförgätlige Franzén inträdde.

Vi lemna härvid utan afseende den måttstock på predikokonst, som skulle bestämma dessa predikningars värde, såsom sute vi bland hans åhörare i kyrkan. Vi fråga blott hvad värde de ega såsom kristlig andakts- och undervisningsbok.

Stora naturliga gåfvor och ett för Guds rikes sak öfvadt sinne kunna ej annat än höja dessa predikningar till rang nära intill de främsta vår kyrka i skrift förvarar. De hvila på grunden af vår kyrkas bekännelse, och skildra de strider och fröjder, som tillhöra troslifvet i Kristo, detta af Guds ord i den heliga skrift närda troslif, i hvilket barnet genom döpelsen inympas (1, 134), hvilket omfattar honom, som "i det nya förbundets måltid är sjelf tillstädes med sin lekamen och sitt blod" (1, 394); det friska troslif, som icke inskränker sig till att blott "bevisa sin tro med sina skröpligheter, af idel farhåga för den sjelfrättfärdigheten att bevisa sin tro med sina gerningar" (1, 226). Att förf. mindre än det kristliga lifvets trosförfarenhet gör till föremål för sina betraktelser detta lifs grund i den treeniga Gudens väsende och egenskaper, har han gemensamt med den nyare tidens vanliga betraktelsesätt.

Vi kunna likväl icke tillerkänna denna predikosamling företräde framför de mäns, hvilkas mästareskap vår kyrka erkänt och erkänner. Det är något deri, som synes oss hafva stannat under det högsta. Dit räkna vi en viss obestämdhet, i hvilken förf:s sätt att uttrycka sig stundom håller kyrkans vigtigaste bekännelselärор. Det är väl sannt, att här äro predikningar, icke en lärobok; men den kyrka, som fostrats af Nohrborgs och Schartaus m. fl. skrifter, tillfredsställes ej af basunens ovissa röst, önskar äfven i den predikan, som talas ur församlingens hjerta, höra bekännelsens bestämda språk. Dit räkna vi ännu mera ett i förf:s stil framträdande, vi måste kalla det ynglingsöfvermod, der han i vågade tankegångar, ordvändningar och uttryck, öfverraskar, spänner uppmärksamheten, ja ofta äfven oron för hvad som skall följa. Oss synes, som stördes derigenom det lugna allvaret hos läraren, som icke talar fattad af omedelbar ingifvelse, utan med ödmjukhetens lugn och lärjungens besinning tyder och förklarar

den heliga skrifts sanningar. Oss synes som stördes ock derigenom den ödmjuka uppmärksamheten hos den åhörare eller läsare, som icke lyssnar till talarens konst och på sig sjelf säkra vägsamhet, utan då han går att höra hans ord, går att sätta sig vid Jesu fötter och höra hans ord. Beundran för talaren, och snart sagdt glädjen att vid föredragets slut allt har gått väl, hämma uppbyggelsens glädje och tacksamhet.

Förf. har alltför ofta gifvit nog fria tyglar åt den fyndighet, som öfverraskar än genom uttryckets djerfhet, helst då han använder hvardagsspråket intill den grad det är möjligt utan att sjunka för djupt, än genom djerfva motsättningar m. m. Så synes oss, ehuru sannt och rätt i saken, det verka störande för den andaktsfulla läsningen, då (2, 10) efter de bibliska orden: "Ingen kan se Gud och lefva", (2 Mos. 33, 20), följer den oförmedlade motsatsen: "Ingen kan se Gud och dö." Så tyckes det, när förf. yttrar det samfärdighet i förlåtelse illa höfves, när den ene brodren har syndat emot den andra, "skulle det än tränga något in på den åtta och sjuttionde gången" (2, 152), vara ett föga lämpligt försök att öfverbjuda Frälsarens ord i Matth. 18, 22. — Icke heller kunna vi gilla sådana tillämpningar, som då det säges att "den oomvända menniskans tillstånd är ett vattusigtigt tillstånd" (2, 308) m. m.

Vi tillägga att vi skulle icke klandra, om icke förf:s stora gåfvor berättigade oss till stora anspråk. L. A. A.

[3] Codices Arabici, Persici et Turcici Bibliothecæ Regiæ universitatis Upsaliensis disposuit et descripsit *C. J. Tornberg*. Impensis Reg. Universitatis Upsaliensis. 1849. XXIV och 354 sidd. 4:o.

Upsala Universitets vackra samling af Arabiska, Persiska och Turkiska handskrifter, som länge och till största delen varit till sitt innehåll för den lärda verlden obekant, har, enligt hvad Hr T. i företalet angifver, för sin uppkomst att tacka gåfvor och testamenten af enskilda personer, såsom J. G. Sparwenfeld, St. Arw. Sture, Drottning Lovisa Ulrica, J. J. Björnståhl, A. F. Sturzenbecker, U. Celsing, C. G. Löwenhjelm, Konung Carl Johan, Prins Carl Ludvig Eugène, Alb. Ihre m. fl. Blott en ringa del deraf har blifvit af Universitetet inköpt. Det kan under sådana förhållanden ej förefalla underligt, att denna samling icke utgör något sammanhängande helt, och att flere verk af mindre värde förefinnas under det

vigtigare antingen alldeles fattas eller äro ofullständiga. Detta oaktadt träffar man här arbeten af högsta vigt, hvilka skulle utgöra en prydnad för hvilket bibliothek som helst. Så finner man t. ex. ett fullständigt och väl korrigeradt exemplar af *Firuzabadi Schirazis* arabiska ordbok, mera kändt under namnet *Kamus*, ett arbete lika oumbärligt för arabologer, som Bar Bahluls är det för syrologer (№ 7), en del af *Sherischis* kommentar till Hariris Makamen (consessus), hvars sednare afdelning är skrifven blott 12 år efter författarens död (№ 84), *Okbaris* förklaring af de i nämnde arbete förekommande svårare ord (№ 85), *Ali-Zades* arabiska kommentar till Gulistan (№ 104), en fullständig samling af den berömde *Mutenebbis* skaldestycken, jemte kommentar dertill (№ 131—134), tvenne handskrifter af *Ibn-Bedrun* (№ 138—139), hvaraf det förra är skrifvet af den bekante historiske författaren Nuveiri; utaf historiska verk t. ex. *Ibn-el-Athirs* krönika, hvaraf ty värr blott 8:de samt de 2 sista tomerne här finnas (№ 228—230)*), en turkisk öfversättning af Annales Taberistanensis, hvars original af Kosegarten för närvarande utgifves (№ 233), ett fullständigt exemplar af *Mirkhonds* stora och vigtiga arbete, hvaraf spridda delar i sednare tider blifvit bearbetade af de Sacy, Wilken, Defrémery, Wullers m. fl. (№ 237—242), en turkisk öfversättning af samma arbete (№ 243—248), ett icke mindre vigtigt, ehuru beklagligen ej fullständigt historiskt verk af *Khondemir*, en son till Mirkhond, hvilka båda utgjort vigtiga källor för D'Herbelots bekanta Bibliothèque orientale (№ 249, 250), *Ibn-Abi-Zer's* historia om Fez och Marocko, bekant under namnet *Kartassaghir*, och hvilken Hr T. publicerat (№ 268), Mongolernas och Tartarernas historia af *Abu-l-Ghazi*, ett arbete af mycken sällsynthet, hvaraf, enligt en uppgift i Journal des Savants för 1847, endast 4 handskrifter finnas i Europa, och hvilket, om det varit kändt och begagnadt af den namnkunnige Frähn, när han år 1825 publicerade samma arbete, skulle lemnat vigtiga bidrag till en förbättrad text (№ 270), en präktig samling rörande turkiska historien, № 272—295, hvaribland särdeles utmärker sig № 274, *Idris Bidlisis* historia om ottomaniska riket ifrån dess grundläggning till år 1512, och hvarom Baron v. Hammer Purgstal, sedan han beskrifvit sin egen codex deraf, yttrar**): "Ist ausser Constantinopel in

---

*) Hr Tornberg är för närvarande sysselsatt med tryckningen af detta arbetes tvenne sistnämda delar. Det vore en stor vinst för litteraturen om han sattes i tillfälle att bearbeta äfven de öfriga.

**) Geschichte der Osmanischen Reiches T. IX, p. 189.

keiner anderen europäischen Bibliothek; der grösste Bücherschatz osmanischer Geschichte; flere förtjenstfulla afhandlingar i medicinen, hvaribland en af *Ibn-Sina* (Avicenna, № 344), en annan af *Ahmed ben-Isa* (№ 349); vidare 8 fullständiga exemplar af Koran, jemte flere fragmenter deraf (№ 370—386. 416—420. 512), en samling af Druzernas heliga böcker, bekanta genom den odödlige Silv. de Sacys sista arbete: Exposé de la réligion des Druzes o. s. v. Praktverk i kalligrafiskt hänseende finnas ock, såsom № 142, 147, 171, 196 m. fl. Hela samlingen består af 511 volumer, hvilka innehålla 245 verk och afhandlingar på arabiska, 58 på persiska och 209 på turkiska språken. Att ibland dessa skatter ej finnes en enda syrisk handskrift torde med skäl förundra hvar och en. Så är emellertid förhållandet; men vi böra hoppas, att vår upplysta universitetsstyrelse bar sig angeläget att förskaffa åtminstone några kopior af det för denna litteratur aldravigtigaste, t. ex. af de syriska lexikograferne Bar Bahlul och Bar Ali, hvarförutan ett grundligare studium af denna kunskapsgren är alldeles omöjligt.

Denna jemförelsevis rika samling har alltför länge blifvit lemnad åt glömskan. Förnämsta orsaken härtill torde väl böra sökas deri, att vårt universitet icke på lång tid egt någon orientalist, som egt tillräcklig insigt på en gång i arabiska, persiska och turkiska språken, jemte nog ihärdighet, för att kunna öfvertaga dess katalogiserande. Blott den Sparwenfeldska donationen har blifvit af Ol. Celsius och Er. Benzelius ordnad och beskrifven uti *Catalogus centuriæ librorum rarissimorum* cet. Upsaliæ 1706, omtryckt i Leiden år 1836 af Weijers. Sedermera hafva åtskilliga försök i samma riktning blifvit gjorda af våra högt förtjente orientalister C. Aurivillius och Math. Norberg, men utan att fullföljas. Det har blifvit Hr Tornberg förbehållet att bringa detta verk till fullbordan, och har han, som redan förut genom flere vigtiga arbeten riktat österländska litteraturen, såsom genom betydliga utdrag af Ibn-el-Wardis geografi, en del af Ibn-Khalduns historia om korsfararnes krigståg i orienten, en vidlyftig historia om Fez och Marocco, flere afhandlingar rörande arabiska mynt m. fl., äfven genom denna skrift gifvit ett nytt prof på sin rastlösa verksamhet och ytterligare tillvunnit sig orientalisternas tacksamhet. Den som icke sjelf lagt handen vid arbeten af denna art kan icke göra sig fullständigt begrepp om de stora svårigheter, som dermed äro förknippade.

Vid anordningen af dessa handskrifter har Hr T. hufvudsakligen följt Hadji Khalifas system, hvilket vi anse särdeles ändamålsenligt. Regelmessigt angifver han först verkets titel

och innehåll jemte författarens namn och tidpunkten för hans lefnad, samt bifogar sedermera ofta hänvisningar till motsvarande handskrifter i andra bibliotheker. Dessutom anföras vanligen arbetets början, slut och underskrifter, stundom äfven författarens plan med dennes egna ord, de särskilda afdelningarnes innehåll och motsvarande ställe i sjelfva codex. Det hade varit önskligt, att Hr T. utsträckt dessa sednare meddelanden till alla märkligare arbeten, sådana som Mirkhonds, Khondemirs m. fl., på samma sätt som han gått till väga med Ibn-el-Athirs krönika (om ock ej alldeles så vidlyftigt), hvilket skulle betydligt hafva underlättat dessas begagnande. Väl vet man genom en detaljerad uppgift i 9:de tomen af Notices et Extraits, hvad, t. ex., Mirkhond innehåller, men hvar vi i vårt manuskript skola återfinna det angifna, veta vi icke. Några utdrag ur sällsyntare och märkligare arbeten, enligt Assemanis, Casiris med fleres föresyn, hade äfven varit för älskare af österländsk litteratur särdeles välkomna.

Hr T:s method att vid alla citater utan förändring återgifva texten såsom den i cod. förefinnes, om äfven felaktig, — för att, såsom han anför, gifva ett begrepp om handskriftens större eller mindre korrekthet, — kunna vi ej fullt gilla. Vi tro nemligen att man äfven i närvarande fall icke bör afskrifva sådana fel, öfver hvilkas rätta läsart ingen tvifvel kan ega rum, men i tvifvelaktigare fall i en not eller inom parenthes ställa det misstänkta ordet. Vi anse ock hardt när omöjligt att med full konseqvens genomföra denna method; ty det går vid läsningen af en handskrift ofta såsom vid läsningen af ett korrektur, man läser rätt, ehuru texten är falsk. Så har det ock gått Hr T. Nästan i alla arabiska citater af större omfång, varseblir man någon olikhet emellan grundtexten och den af Hr T. gifna, — en olikhet, som i de flesta fall icke är tillfällig eller beroende af en mindre noggrann afskrift —, vare sig att han tillagt de i texten felande diakritiska tecknen (se företrädesvis № 134), borttagit orihtigt upprepade textdelar, härrörande af kopistens vårdslöshet (såsom i № 12), tillagt eller ändrat interpunktions- och vokaltecken o. s. v.

Vid slutet af sitt arbete har Hr T. fogat trenne register, innehållande de arabiska namnen på handskrifternas titlar, författare och kopister, till lättnad för dem, som deri vilja söka någon upplysning. Detta ändamål vinnes visserligen till till en stor del, men en större fullständighet hade här varit önskvärd. Arabernas nomina propria bestå ofta, såsom man vet, af 8—12 ord, hvilka det är omöjligt att bibehålla i minnet, men de benämnas vanligen blott med ett eller två. Hr

T. hade derföre alltid bort i registret intaga dessa allmännast förekommande namn. Vill jag t. ex. veta, hvilka arbeten af Ibn-el-Wardi här förefinnas, måste jag känna, att hans fullständiga namn är Zein-el-din Abu-Hafs Omar ben-Mudhaffer Ibn-Muhammed ben-Omar Abi-l-Fewares Ibn-el-Wardi, och söka honom under Omar. Sällan saknas något författarenamn alldeles, såsom Ibn-el-Athirs. Dessa och dylika smärre brister förringa likväl ej skriftens reella värde.

Slutligen kunna vi ej neka oss nöjet att anföra den berömde orientalisten I. Mohl's yttrande med afseende å ifrågavarande arbete*): "Il serait infiniment à désirer que toutes les bibliothèques qui possèdent des manuscrits, fût-ce même en petit nombre, publiassent un catalogue sur ce plan et exécuté aussi soigneusement que celui de M. Tornberg, car aujourd'hui que presque toutes les bibliothèques consentent à prêter des manuscrits sous des garanties convenables, ce serait un avantage incontestable pour les études orientales, de savoir à quel endroit en Europe se cache tel manuscrit, dont le défaut peut arrêter un travail important." T.

[4] Danmark under de Nordiske Rigers forening (1375—1523). En historisk skildring af *Fr. Hammerich*. 1. Bind. Den Nordiske Forenings Grundlæggelse og förste Tid. (1375—1448). Kjöbenhavn 1849. 154 sidd. 8:o.

Det femtonde seklet skänker genom rikedomen och mångfalden af de krafter, som efter att länge hafva slumrat då väcktes till lif, ett stort intresse för betraktaren. Man märker lätt, att det är morgonrodnaden af en annalkande ny tid, som visar sig. Ej allenast den individuella anden lyfter vingarne till en högre flygt, som gifver sig tillkänna genom de många uppfinningarne och upptäckterna, äfven folken vakna till medvetande af sin nationalitet, och de särskilda samhällselementerne, som hittills sträfvat till en ensidig öfvervigt, finna i den förstärkta konungamakten den statsenhet, som de öfrige hvar för sig förgäfves sökt att bilda.

Så egendomligt än Nordens historia har utvecklat sig, så hafva likväl de allmänna europeiska riktningarne icke spårlöst i densamma försvunnit. Bevis härpå behöfva ej anföras för dem, som uppmärksamt betraktat händelserna. Äfven Kalmarunionen företer såväl till sitt upphof som sina följder mycket med dessa riktningar gemensamt. Svårligen torde väl det på-

*) Journal Asiatique, Juli 1849 p. 51.

stående kunna göra anspråk på giltighet, att denna Union var sprungen utur folkens vaknade medvetande om stamslägtskap och om fördelarne af inbördes frid och närmare förbindelse. Allt utvisar fastmera, att idéen om denna förening var utgången från Margreta sjelf, som, genom sammanträffande omständigheter blifven herrskarinna öfver Danmark och Norrige, äfven eftertraktade Sveriges krona, hvilken hennes gemål och svärfader burit men förlorat, och hvarpå den förre aldrig fullkomligt hade uppgifvit sina anspråk. Hon lyckades att störta den som fördrifvit hennes gemål och förberedde äfven planen att genom ett förbund emellan de tvenne rikena göra deras styrelse af en gemensam konung för framtiden oberoende af tillfälligheten, men hann aldrig att fullborda den, såsom Hr Paludan-Müller genom sin skarpsinniga kritik af den förmenta Unionsurkunden har visat. Utan att vilja förringa Margretas storhet eller förneka henne de djupare planer, som hon, engång blifven herrskarinna öfver de tre rikena fattade, torde man derföre kunna anse den ursprungliga anledningen till Unionen hafva varit samma personligt-dynastiska sträfvande, hvartill man samtidigt finner mer eller mindre modifierade motsvarigheter uti Polens och Ungerns förening, uti engelska konungarnes bemödanden att vinna den franska kronan, uti tyska regenthusens att samla i sina händer större ärftliga besittningar m. m. Äfven visar Unionshistorien i sin fortgång, att danska konungarne under Unionens pretext mest fullföljde en eröfringspolitik. Detta gäller isynnerhet om Sverige. Med rätta anmärker en dansk författare: "Det er i Sverrige vi maae lære, hvilken virkning den Calmarske Forening udövede, saavel paa Danmarks, som paa hele Nordens Fremtid; og den endelige Kiendsgerning bliver, at det Rige, hvorfra Unionens Aand udgik som en Spire af Margrethas höie Sind og Herskelyst, havde det mindste Held, eller vandt tilsidst mindst Gavn og Styrke af det opnaaede Overherredömet. Thi som et saadant betragtedes dog egentlig altid i Sverrige og ikke meget anderledes i Norige den Stilling, hvori desse Riger sattes til Danmark ved et Statsforbund, der skulde forbinde de tre Riger uden at sammansmelte dem." Och på ett annat ställe: "Den hele indre Rigsstyrelse vedblev saaledes at være tredeelt; det var denne, som altid nærmast kom i Beröring med Folket; og sikkerlig vidste dette i mange Tider icke af anden Union at sige, end at det var den Danske Konge, der ogsaa regierede i Sverrige og Norige" *). Följden var också

*) C. Molbech, Danmarks Historie under de Oldenborgske Unionskonger, i Hist. Tidskr. VI; 1845, sidd. 37, 40.

den vid eröfringsförsök naturliga och med tidsriktningen öfverensstämmande. Liksom t. ex. i Frankrike nationalandan väcktes genom engelska konungarnes strid mot huset Valois, så äfven i Sverige genom danska konungarnes förtryck och krig, — en så betydande vinst, att den till stor del kan uppväga de lidanden, som folket erfor under denna tid. Det är detta resultat, som gör Unionstiden och dess historia till en af de märkligaste och minnesvärdaste för svenska folket samt för detsamma mera betydelsefull än för dess grannar. Äfven sakna dessa nästan helt och hållet hvad Sverige eger, nemligen samtida häfdatecknare, ytterligare ett bevis på det djupa intryck, som händelserna gjorde på Sveriges befolkning, och hvaraf dessa häfdatecknares arbeten äro en genklang.

I nyare tider har en bekant dansk bearbetare af Unionshistorien, Jahn, uppträdt för att så mycket som möjligt rättfärdiga de danska konungarne under denna tid, och derigenom söka betaga de män, som Sverige nämner med stolthet, Engelbrecht, Sturarne och Carl Knutsson den glans, hvarmed de stråla i häfderne. Svårligen skall någon svensk och minst en kännare af historien låta missleda sig af detta försök. Jahns landsmän hafva icke heller, så vidt oss är bekant, omfattat hans åsigter. De brister, som måste vidlåda arbetet genom denna skefhet uti uppfattningen, uppvägas dock till stor del af de förtjenster, som Jahn föröfrigt inlagt genom detsamma. Hans med ovanlig flit och noggrannhet anstälda forskningar hafva öfver många punkter spridt ett nytt ljus, och ingen som vill allvarligen studera denna tid kan underlåta att om dem taga kännedom, isynnerhet som ett icke obetydligt antal handlingar äro bifogade. Man kan svårligen hoppas att inom Sverige någon synnerligare skörd af sådana återstår att göra för den politiska delen af denna tids historia. Våra samlingar och archiver äro i detta hänseende temligen fattiga, ehuru en mängd privata rättshandlingar finnas att rådfråga, upplysande för Kulturhistorien och Topographien. Deremot hafva naborikena och isynnerhet Danmark rikare tillgång på handskrifter, hvilkas begagnande äfven blifvit allmännare, sedan med det småningom flydda nationalhatet och de väckta samt på så skönt sätt yttrade sympathierna för grannfolken uppmärksamheten mera än förr riktats på Unionstiden.

Med nöje emottaga vi derföre hvarje bidrag till upplysning af densamma. Ett sådant utgör också förevarande arbete af Hr Hammerich, ehuru det egentligen icke är skrifvet för vetenskapsmannen, utan är en populär "skildring." Men Hr H., hvilken förut är bekant för tvenne skrifter om Christian II och Carl X Gustaf, har jemte begagnande af andras

bearbetningar grundat sin framställning på eget källstudium och på undersökningar i archiverna, hvarigenom han varit i tillfälle att meddela en och annan upplysning af intresse, och framförallt att kunna bereda sin "skildring" den kritiska säkerhet, som man i populära arbeten icke alltid finner. Af denna anledning rekommendera vi denna skrift åt dem bland våra landsmän, som sakna tillfälle till studium af hufvudskrifterna eller större vetenskapliga arbeten, men likväl önska lära känna nämde tids historia på den ståndpunkt, på hvilken den för närvarande befinner sig.

Det nu utkomna häftet går blott till Christophers död. Ibland upplysningar, som icke äro ovigtiga, må nämnas den genom dokumenter i Geh.-Archivet till visshet bragta förmodan, att K. Albrecht 1405 mot 8000 mark Lybsk afstod från sina pretentioner på riket. Förf. har äfven begagnat "en forben ikke synderlig paaagtet, men næsten samtidig Kilde", den plattyske Saxo, som bekräftar Eriks af Pommern feghet och overksamhet vid Hanseaternas anfall på Köpenhamn 1428. Jahn har ansett berättelsen om konungens uppförande vid detta tillfälle för understucken och underkännt Huitfelds auktoritet såsom saknande stöd i källorne, men helt och hållet förbisett den nämde Saxo. Deremot iakttager denne fullkomlig tystnad i afseende på den traditionella berättelsen om Dr. Philippas misshandling af K. Erik, hvilken berättelses grundlöshet förut af Jahn blifvit uppvisad och af sednare författare antagen.

Några få anmärkningar rörande detaljerne må beledsaga vår anmälan. Så är det väl ett förhastande af förf. att (s. 122) tillskrifva Dr. Margreta planen att efter Erik befordra till regent hans systerson Christopher, hvars födelseår väl ej är med full visshet kändt, men med största sannolikhet hänföres till 1416 eller 1415, och således, såsom förf. sjelf tycks medgifva (s. 127), efter Margretas död. Äfven är den af Hr H. straxt derefter Erik tillagda afsigt att göra Danmark och Sverige till arfriken ej helt och hållet upphöjd öfver alla tvifvel.

Berättelsen om utbrottet af fientligheterna mellan Carl Knutsson och Christer Nilsson Wase (s. 131) är ej fullkomligt riktig. Åtminstone saknar uppgiften att "Drostens partie valgte denne aabenlyst til Rigsforstander" stöd i Rimkrönikan, hvilken anses för den tillförlitligaste källan, om också partisk för C. Knutsson. Äfven Ericus Olai innehåller ingenting, som tyckes utvisa, att Christer Nilsson haft ett så starkt parti för sig, att han blifvit vald till Riksföreståndare mot den då ännu djerfve och vaksamme Marsken. Förmodligen har Hr H. blifvit förledd af Jahn, som s. 181 begått samma misstag. Denne

Har väl för sin uppgift citerat Rimkrönikan, men har förbisett att Drotsets parti genast undertrycktes vid det tillfälle, som förmodligen åsyftas. Jfr Lagerbring IV. 481, 2. och Rimkrönikan bland Script. Rer. Svec. I. 2. 108.

Författarens värma för sitt ämne, om den ock någongång har förledt honom till svulst i uttrycken, har gjort hans framställningssätt ganska lifligt. Särskildt utmärka vi i detta hänseende hans skildringar af de skandinaviska ländernas natur, seder och folklynne, som han studerat ej allenast i böcker, utan äfven genom resor, och hvilka skildringar till grunddragen synas oss riktiga. C. F. L. W.

[5] **Blickar i Musikens inre Helgedom. Ett bidrag till Tonkonstens Ästhetik, af *Carl Abraham Mankell*, Ledamot af Kongl. Musikaliska Akademien. Med Musikbilagor. Stockholm, Hörbergska Boktryckeriet 1849. C. A. Bagges förlag. 440 sidd. 16:o. (Pris: 2 Rdr 16 sk. b:ko).**

I ett land så fattigt på musikaliska skrifter som vårt eget har hvarje bemödande i denna väg rätt till ett tacksamt erkännande. Utom ett för den närvarande tidens behof högst ofullständigt musikaliskt lexikon af Envalsson och en numera sällsynt skrift med titeln "Läsning i musikaliska Ämnen", hade vår litteratur knapt att uppvisa ett enda musikaliskt arbete af något värde, förr än Hr A. Mankell 1833 utgaf sin Harmonia. Detta verk förtjente och fann en icke obetydlig uppmärksamhet. Dess författare har sedan denna tid såväl genom sin lärobok i Musiken och sina Berättelser ur kyrkomusikens historia som jemväl genom sina i hufvudstaden gifna konserter och musikaliska föreläsningar inlagt stora förtjenster om publikens musikaliska uppfostran, särdeles hvad konstens historiska sida beträffar, och mången har säkert liksom referenten längtat att göra sig bekant med den nya skrift, som Hr Mankell sednast, under skyddet af en konstälskande konungs namn, erbjudit — såsom omslagstiteln antyder — åt Haydns, Mozarts och Beethovens vänner.

Arbetet består af tolf särskilda afhandlingar: 1) Öfver uppfinningen af sköna melodier, 2) Öfver humoristisk musik, 3) Öfver musikaliska vandalismer, 4) Öfver värdigt föredrag, 5) Öfver fortepianospel och fortepianolärare i vår tid, 6) Öfver bedömandet af musik och musikaliska konstnärer, 7) Öfver orkesterinstrumenternas egendomligheter, 8) Öfver forntidens musikaliska smak, 9) Öfver harmoniskt kontraband, 10) Öfver instrumenteringskonst, 11) Öfver musikens ädlaste bestämmelse,

och 12) Ett stort snilles konståsigter (ett bref af Mozart beledsagadt af några anmärkningar). Dessa tolf afhandlingar, hvilka Hr Mankell låter föredragas af tolf särskilda medlemmar af ett musikaliskt sällskap på lika många särskilda aftonsammankomster, utgöra emellertid i afseende på åsigternas öfverensstämmelse och formens likhet så vidt ett helt, att vi hafva rätt att betrakta deras författare såsom en moralisk personlighet, hvars ansvarighet Hr M. i ett postskript åtager sig, ehuru han eljest älskar att framstå endast såsom utgifvare. Vi respektera denna titel, ehuru vi ej kunna undertrycka den föreställningen, att arbetet i värde och behag snarare förlorar än vinner på denna "dodekameroniska" anordning.

Under de olika rubrikerna är ett hufvudmotiv det genomgående, nemligen en vältalig, stundom nog ordrik kritik af särskilda punkter i de tre stora musikaliska mästares arbeten, hvilkas namn pryda bokens första blad. Isynnerhet är Mozart författarens hjelte, och i denna åsigt instämma troligen de fleste af hans läsare. Så analytiserar han till exempel Trollflöjtens partitur och uppvisar dess enskilda skönheter i melodisk uppfinning, imitation och instrumentering. På ett annat ställe belyser han genom väl valda exempel, företrädesvis ur Haydns kompositioner, den humoristiska musikens art och väsende. Det är på detta fält som författaren isynnerhet är väl hemmastadd, och mer än en vän af klassisk musik skall blifva honom tacksam för ett klarare begrepp och en varmare uppfattning af flera bland de tre tonheroernas mästerverk. För öfrigt gör författaren äfven rättvisa åt andra kompositörer. Sebastian Bach, Spohr och Gluck nämnas med rättvis vördnad, och till och med på Rossinis ostridiga förtjenster göres i förbigående ett skyldigt afseende. De svenska romanskompositörerne öfverträffa, säger författaren, hvarje annat lands, ehuru vi för ingen del vilja medgifva honom att söka grunden till en större melodisk rikedom hos oss i sanningen af Jean Pauls, om man så vill, snillrika paradox, att kulturen gör ett land fysiskt varmare och andligt kallare. Hr M. känner alltför väl vår historia och vår litteratur, för att icke hafva insett, att de nordiska nationernas stämning företrädesvis är lyrisk; derföre kanske är den sceniska konsten hos oss så arm, och den bildande, med lysande undantag, dock i allmänhet svagare än annorstädes, under det att den individuella känslan, genom alla samhällsklasser ända ned till vallgossen och säterpigan, oftast uttalar sig i ord och toner med en hänförande innerlighet. Men detta blott i förbigående: vi återvända till afhandlingarne.

Uppsatserna öfver musikaliska vandalismer, det musikaliska föredraget och vår tids fortepianospel innehålla många be-

hjertanevärda saker, och med stor rätt beifrar förf. de många och straffvärda ofog som bedrifvas i vår musikaliska uppfostran. Medan vår tid gör sig så lustig öfver en Le Nôtres trädgårdskonst och medlidsamt ler öfver den fordna tiderns förvända smak, som klippte träden i geometriska figurer, åflas den sjelf som bäst att med en för efterverlden helt säkert ännu obegripligare vandalism klippa vingarne på Guds skönaste skapelse, menniskoanden, och intvinga dess herrligt vexlande anlag i det för ögonblicket rådande modets chinesiska jernskor. Eller kan man med ett mildare namn utmärka det herrskande raseriet att utan afseende på anlag och utan aning om behofvet af en djupare och allvarligare andlig förskönning göra flertalet af vår qvinliga ungdom till enformiga spelmaskiner och ord för ord likalydande polyglott-lexika? En hvar, som till någon grad är känslig för den sköna konstens förädlande inflytelse på menniskosinnet, måste äfven inse det demoraliserande, ja, det för all högre andlighet mördande öfvervåld som begås af dem, hvilka med misskännande af alla naturens anvisningar vilja gjuta det sig utvecklande menskliga väsendet i en form, som i de flesta fall endast bestämmes af modet eller fåfängan. Vi kunna här blott antyda ett ämne, som vi någon gång framdeles torde få tillfälle att vidare utveckla. För att återvända till den speciellt musikaliska uppfostringskonsten, finna vi flera af vår författares deröfver uttalade åsigter värda att på det varmaste behjertas. Der musikaliska anlag finnas hos barnet, må de ej mördas genom en ensidigt teknisk dressur, utan riktas och förädlas genom en verklig bildning på samma gång som en riktig och välbetänkt method leder till uppnående af den erforderliga mekaniska färdigheten. Må barnets själ fyllas af sköna melodier, säger förf. med rätta, och vi tala blott ur hans eget inre om vi tillägga: må de unga tidigt vänjas vid musikalisk samverkan, företrädesvis i den flerstämmiga sången. Körerna i Haydns oratorier eller Mozarts operor hafva väckt mången slumrande konstnärsande till lif, och den som tidigt får lära att med vördnad lyssna till sådana skapelser skall löpa mindre fara att förirra sig i det moderna virtuositetsraseriets sterila ödemarker. . . . .

I ett annat afseende synes oss deremot vår förf. mindre än billigt rättvis mot den nya tiden, nemligen då han jemför våra instrumentala tillgångar med förflutna tiders, och han nästan tyckes sörja öfver den materiella rikedom, som utmärker våra orkestrar framför forntidens. Det är sannt, att en alltför minutiös prydlighet i symbolen, vare sig ton eller färg, är till en viss grad menlig för uppfattningen af det beteck-

rade i sin helhet, och vanligen antyder att konsten redan börjar urarta. Men å andra sidan är det just under sådana tidsskiften, då detaljen är öfvermäktig, som konsten efter stora skapelser liksom hvilar ut och hemtar anden för kommande ansträngningar. Och skulle ej musikens vänner kunna hoppas, att denna konst ännu en gång skall frambringa skapelser af en icke mindre skönhet och dervid göra sig rikt till godo vår tids tekniska framsteg? Svårligen torde vår förf. dock på allvar vilja påstå, att t. ex. stränginstrumenternes ton förlorat i verklig skönhet, derföre att stämningen nu är något högre än förr; tvärtom tyckes det oss helt naturligt, att en spänd sträng måste ge en mera klingande, klar och fyllig ton än en slappare. Vi försvara ingalunda de utsväfningar i instrumentering hvartill *vissa* moderna komponister göra sig skyldiga, och vi afsky likaså väl som Hr M. allt tanklöst skrammel; men vi se ej hvarföre t. ex. en imposant violinstyrka nödvändigt skulle göra oväsen. Tvärtom torde man sällan höra en älskvärdare måtta och ett skönare piano än af Pariser-konservatoriets väldiga violinmassa, och vi nästan tro, att om Corelli eller Lully plötsligt uppstode ur sina grafvar, skulle de med hänryckning lyssna till en Alards ädla violinföredrag, i stället för att skaka på hufvudet öfver konstens förfall.

I näst den sista afhandlingen, liksom här och der i de öfriga, talar förf. om musikens bestämmelse och dess höga plats i kedjan af menskliga förädlingsmedel. För egen del skulle vi gerna, om en sådan bekännelse här vore på sin plats, öppet tillstå att det bland alla konster just är tonernas som skänker oss de rikaste njutningar; men vi måste på det allvarligaste protestera mot en ensidig konstförgudning, som ej en gång gagnar konsten sjelf. Det var en tid, och den ligger ej långt bakom oss, då man älskade att i konstens uppenbarelser åskåda gudomens renaste uttryckssätt och med förnämt medlidande se ned på det profanum vulgus, som naturen nekat att uppfatta och njuta dess fröjder. Ett upplystare och sunnare betraktelsesätt börjar allt mera leda oss till den menskligare och mera tillfredsställande öfvertygelsen, att Försynen mindre än vi tro skapar helgdagssjälar *par préférence*, och att Guds ljus lyser klart äfven för den enfaldigaste. Och om det ock måste medgifvas, att den rikt utrustade menniskoanden är det herrligaste vi varseblifva i skapelsen, tro vi likväl, att den goda handlingsbågen, den praktiska upptäckten, som räddar generationer från farsoters eller nödens förödelser, den analytiska skarpsinnigheten, som söndérdelar metallerne i sina ursprungsämnen, eller den fina

blicken, som följer lifssafternas omlopp i venternas ådror, är ett lika högt och dyrbart lån från ofvan som skaldens eller tonkonstnärens herrligaste ingifvelser. Vi tro ej längre bokstafligen, att Gud sjelf i Paradiset lärde våra stamföräldrar det Hebreiska språket sådant det förefinnes i pentateuchen, eller att Haydn genom tradition kommit i besittning af just de samma körer hvarmed englarne helsade det unga menniskoslägtet, men vi veta att allt godt kommer ofvanefter.

Om "harmoniskt kontraband", d. v. s. förbjudna harmoniska följder, såsom parallela qvinter och oktaver, stigandet af dominantackordets lilla septima och inledningstonens öfvergång i annat intervall än tonikan, talar förf. uti en i vårt tycke öfverflödigt polemisk och förgrymmad ton. Svårligen faller det nu mera någon in att nedsätta Mozart för de förbjudna oktavföljder han så snillrikt anbragt, t. ex. i Trollflöjten; men reglor, dikterade af en sund erfarenhet, kunna alltid vara nyttiga för småfolket, under det snillena ej behöfva af dem låta sig bindas. Och dessutom föreställa vi oss, att det är på den fyrstämmiga sångsatsen som dessa harmoniska förbud hafva sin förnämsta tillämpning, hvilken äfven snillena understundom skulle finna sig väl af att behjerta. Sedan förf. såsom exempel bland annat anfört Geijer, som tillät sig sådana förbjudna intervaller, tillåter sig ref. att nämna ett bevis på sin sist uttryckta förmodan, hemtadt ur en komposition af samma författare. I en nu nästan förgätena marsch i C dur, "Att älska Gud, Kung, Fädernesland o. s. v.", börja alla stämmorna unisont med uppslag af åttondelar g a h, hvarefter mellanstämmorna hastas, tenor. II ned till dominanten och bass. I upp till tersen, för att fylla treklangsackordet på första tenorens och andra basens tonika. Ref. mins ännu lifligt huru han, långt innan han visste något om harmoniläran, plågades af dessa föga sångbara intervaller, och han kan ännu ej finna, att undvikandet af dylika krudideter, som föröfrigt ej äro sällsynta i Geijers fyrstämmiga kompositioner, på minsta vis skulle hafva minskat deras konstvärde.

I en ännu bistrare ton talar förf. i sitt kapitel om bedömandet af musik och musikaliska konstnärer. Vi må gerna medgifva sanningen af många bland de beskyllningar hvarmed han drabbar recensenterna, och då vi genom denna artikel ställa oss sjelfva i deras leder, äro vi i detta afseende på visst sätt jäfviga. Men vi bedja honom dock i konstens och humanitetens namn, att ej genast tänka det värsta om alla utan undantag; dessutom är ju musiken just den subjektivaste af alla konster, och följaktligen kan det vara lätt tänkbart att en man finner ledsamt hvad som förtjusar en annan,

utan att han derföre behöfver summario processu dömmas heder och ära förlustig. Vi kunna rätt väl tänka oss, att obetänksamma omdömen öfver en konstnärs arbeten och bristen på erkännande af hans redligaste bemödanden i hög grad kunna förbittra hans lynne, äfven om det klassiska uttrycket om *genus irritabile vatum* icke skulle på tonskalden hafva så vidsträckt tillämpning som man i allmänhet tror. Men publiken hör dock icke uppbära skulden för ett så beskaffadt missmod; ty derigenom uträttas ingenting godt. Och det är just en sådan vresig stämning som på mer än ett ställe stört det vackra och välgörande intryck vi erfarit af förf:s arbete, hvars goda sidor vi för öfrigt tro oss villigt hafva erkänt. Men medan vi genom ett partiellt tadel blottställa oss för den stränga räfst som utgifvaren i sitt slutord lofvar sina recensenter, i fall annars våra obetydliga rader någonsin skulle komma för hans ögon, vilja vi tillägga ett annat tadel, som det ligger oss på hjertat att rätt allvarligt uttrycka. Vi öfverse rätt gerna med "främlingens" inadvertenser i ord och uttryck, som dessutom ej äro af farlig beskaffenhet, men ej så med det vanvårdade, sjelfsvåldiga och i hög grad svulstiga i sjelfva framställningen. Förf. spelar alltför mycket med lyftade dämhamrar och slår omkring sig med ett svall af pathetiska ord och braskande, ofta alldeles otillämpliga citater (se t. ex. noten **) sidan 390), hvilka endast alltför väl erinra om Hector Berlioz' famösa orkesterprogramm (s. 338). Litet mera aktning för läsaren, och kanske äfven för sjelfva den konst; som främst bland alla i sina skapelser fordrar ädel måtta och hofsamhet, skulle utan tvifvel hafva kommit förf. att borttaga många af de dånande fraser, som endast låta läsaren veta litet mindre än han visste förut. Och härmed taga vi för denna gång afsked af ett arbete, som skänkt oss mycket både nytta och nöje, men derjemte också en annan känsla. Vill Hr M. i vår lilla framställning se en köpt nidvisa, kunna vi ej neka honom den tillfredsställelsen; tror han sig deremot finna att den varit dikterad af en uppriktig kärlek för hans konst och ett aktningsfullt erkännande af allt det goda Hr M. för den uträttat i vårt fädernesland, jemte ett ärligt ogillande af hvad som i föreliggande arbete synts oss mindre godt, — så våga vi säga, att han kommit sanningen ett godt stycke närmare.

C. F. D.

Notiser.

Den engelska Statsskulden.

Man har i förra och till någon del i närvarande århundrade talat och skrifvit så mycket om nödvändigheten af en statsbankrutt i England, att yttrandet af en sådan tanka, då denna katastrof trotts alla profetior ännu uteblifvit, nästan fallerguti det löjliga. Så mycket större uppseende måste det väcka, att en köpman, Mr. Gurney i Norwich, på nytt upptagit detta ämne genom utgifvandet af ett Sändebref till Mr. Sturge öfver denna sak, hvilket i början upptogs med samma likgiltighet som alla dylika skrifter, men småningom, isynnerhet genom författarens välkända namn och yrke, väckte en allt större och större uppmärksamhet, så att flera tidningar och tidskrifter med rätta börja att fästa publikens blickar på följande ställe: "Om våra närvarande militära utgifter fortfara och ingen förminskning i vår statsskuld inträder under ett tidehvarf, som utmärkes af stort välstånd och allmänt politiskt lugn, huru kan man då vänta att våra statsinkomster skola bestå sig under sådana kritiska perioder, som vi dock tid efter annan måste hafva att befara i vår historia. Skulle ett olycksfall träffa oss, så förutsäger jag med tillförsigt, att vår statshushållning icke skall bära sig och dividenderna icke kunna utbetalas, om man icke, medan lugnet och välståndet varar, tager kraftiga mått och steg för att förekomma en sådan katastrof." Varningen gifves således i en ingenting mindre än hojtande ton, och om man såsom sig bör tar i betraktande, att den engelska statshushållningen för de sednaste åren blott nödtorftigt burit sig, att nöden i Irland för ett par år sedan fordrade ett lån af (nominella) 9 millioner pund sterl. och att för två år sedan 2 millioner upptogos för att betäcka de löpande utgifterna, kan man med skäl fråga: hvart skall detta taga vägen?

Den engelska statsskulden, ouppsägbar och rörlig, uppgick enligt M' Culloch vid början af år 1817 till 848 1/4 millioner pund sterling, de årliga utgifterna derföre till 33,854,466 p:d. För närvarande utgör skulden endast något öfver 774 millioner, hvartill dock kommer en sväfvande skuld af något mer än 20 mill., med en årlig utgift af något öfver 28 millioner. Denna betydande minskning i räntebördan med öfver 5 mill. är nemligen tillvägabragt genom räntereduktioner, och om 11 år härefter har man ännu att vänta en ytterligare nedsättning af 2 1/2 millioner, alldenstund i April 1855 3 1/2 procents-obligationerna komma att nedsättas till 3 proc. och nära 2 millioner annuiteter upphöra med 1859 och 60; med 1867 upphöra ytterligare 600,000 pund annuiteter. Så tröstande dessa utsigter äro, så gen

dock engelska statsverkets ställning äfven i nyare tid grundade anledningar till farhågor. För 4 år sedan gaf nödvändigheten att för räntornas betalning anlita banken anledning till en häftig penningkris, och de knappa, ofta otillräckliga inkomsterna betraktades såsom en högst vådlig sak för en stat med så invecklade förhållanden som England.

Detta är så ungefärligen den enstämmiga mening, som alla partier hysa om statens financiella ställning, men så snart det blir fråga om medlen att afvända det onda, dela sig meningarne. Hvad Cobden och Liverpool Reform Association sträfvar till är allmänt bekant, och om det också icke blir möjligt att göra 10 mill. punds besparingar, såsom Cobden föreslagit, kan dock alltid något uträttas. Derjemte gör sig emellertid en annan åsigt gällande med vidsträcktare syften, och denna består i ingenting mindre än införandet af en fix spanmålstull, såsom man föreger, utan alla protektionist-beräkningar, blott för att hjelpa till att fylla statsbehofven. England har under året, från d. 1 Sept. 1848, till d. 31 Aug. 1849, infört i det närmaste 12 mill. quarters spanmål af särskilda slag (en quarter utgör ungefär 2 t:r) till ett belopp af 16 till 18 mill. p:d sterl. Nu menar den unga financiella skolan, att om staten toge en tull af 5 sh. på hvetet och 2 à 3 sh. på de öfriga sädesslagen, skulle detta icke utöfva något inflytande på brödpriset, och staten skulle deraf hafva en inkomst af omkring 2½ mill. pund. Det kunde verkligen kallas att slå två flugor i en smäll, om man lyckades förskaffa staten en sådan vinst och på samma gång på visst sätt återställa det skydd som spanmålslagarnas afskaffande beröfvade åkerbruket. Regeringen, som på en gång bestormas af besparingsmännen och frihandelns fiender, torde icke vara obenägen att kasta sig i armarne på dessa nya vänner; men dertill fordrades en ny ministère, ett nytt underhus och, hvad som kanske ej tynger mindre i vågskålen, beslutsamhet att bryta med frihandelns försvarare. Men ett sådant steg skulle falla sig utomordentligt svårt för det för närvarande herrskande partiet, och en stor del af styrelsens motståndare hafva under det förflutna året låtit mången stridsfråga hvila, för att icke under den allmänna oro som råder i Europa äfven bringa England i gäsning. Emellertid: kommer tid kommer nog råd, och man kunde säga, att regeringens styrka berodde nästan helt och hållet derpå, att man icke vet hvem och hvad man skulle sätta i stället; men deri ligger en politisk svaghet, som icke länge skall kunna hålla sig uppe i den häftiga kampen mellan stridiga intressen. Man måste ändtligen taga sitt parti i de statsekonomiska stridsfrågorna; man kan icke följa den gamla slentrianen, och Gurney's skrift skall kanske i England gifva uppslaget till en mera genomgripande förändring än man föreställer sig; ty i England äro många ting mogna i sinnena, som blott vänta på gynnande tillfälle för att sätta sig i verkställighet.

Kameler i Amerika. Införandet af kameler i de vestra provinserna för brefposternas befordrande och åtskilliga militäriska ändamål har

någon tid utgjort föremålet för allmänna uppmärksamheten." De försök man hittills gjort tala till fördel för användandet af detta "öknens skepp." En korrespondent till Boston Daily Advertiser anmärker, att äran af denna tanke tillhör spaniorerne, som kort före revolutionen hade öfverfört några kameler till Mexico; men vid sitt utflytt ur landet dödade dessa djur, emedan de icke ville låta den nya racen falla i insurgenternas händer.

Fornminnen vid Carnac i Bretagne. En Mr Blair berättade, vid de Brittiska Naturforskarnes sista sammankomst, om en resa som han för några år sedan gjorde i Bretagne, der han utom en mängd afgjordt celtiska minnesmärken träffade fem särskilda fall af en hittills okänd antiquitet, nemligen nie, elfva eller tretton parallela rader af uppresta stenar utaf vexlande storlek, från de högsta till de aldra minsta. Dessa parallela linier sträcka sig genom landet i olika riktningar, och ett af dessa minnesmärken, i grannskapet af Erdevan, håller 1 1/8 eng. mil i längden. Vid dessa parallela liniers ändpunkter äro ingärdade kretsar, som man torde kunna anse för att hafva varit tempel. Man jemför dermed flera skandinaviska stensättningar, som hafva samma karakter, blott med den skillnad, att stenarne här äro stälda i cirkel, fyrkant eller stundom i skapnad af en båt. Våra fornforskare anse dem, såsom man vet, för beteckningar af slagfält, som äfven användes till begrafningsplatser åt de stupade; båtformiga kullar utvisa sådana ställen der en berömd sjökonung ligger begrafven. Anmärkningsvärd är denna öfverensstämmelse mellan våra äldsta fornlemningar och våra förfäders historiskt bekanta seder, under det Bretonernas religiösa fornminnen, om vi rätt förstått dem, beteckna utsträckningen af den stora druidiska hierarki, som utgör det mest framstående karaktersdraget i det gamla Galliens samhällsförfattning.

Ostindiska kompagniets censur. Det är en bekant sak, att Ostindiska kompagniet utöfvar en sträng censur öfver sina officerares och embetsmäns skrifter. Ett bevis på deras bestraffning, som kringgå denna censur, ger följande händelse. En kapten Cunningham hade förledet år skrifvit en historia öfver Sikh-stammen, som anses vara den bästa af alla dylika arbeten, då han helt plötsligt blef afsatt från sin syssla såsom politisk agent i Bhopal, "derföre att han utan fullmakt gjort bruk af officiella, honom såsom offentlig embetsman anförtrodda handlingar." Då andra embetsmän flera gånger förut begått samma sak hvarföre Cunningham blef så strängt straffad, så tillskrifver man hans afsked endast den omständigheten, att han hade skrifvit en bok, som icke var i Ostindiska kompagniets smak, och deras fördömelse gäller i allmänna öfvertygelsen såsom det nöjaktigaste bevis på arbetets förtjenst. Det är tydligt att många saker föregå i Indien, som man icke vill låta komma till den stora allmänhetens kännedom.

Englands och Frankrikes Statsinkomster. I England uppsluka räntorna på statsskulden 612 1/2 millioner francs, i Frankrike 455

mill., i England 42 proc. af det hela, i Frankrike 32. I England kostar hären och flottan 421 $1/2$ mill., i Frankrike 465 $1/2$, i England 28 proc., i Frankrike 33, ehuru England har ojemförligt större kolonier att beskydda; förvaltningen kostar i England 239 $1/2$ mill., i Frankrike 426, i England 16 proc., i Frankrike 30. Uppbördskostnaderna uppgå i England till 116 mill., i Frankrike till 225 $2/3$, i England 8, i Frankrike 15 procent. Med allt detta är åtminstone för närvarande, i England öfverskottet 80 mill., i Frankrike bristen 160 mill. francs.

Jernbana tvärt öfver Amerikas kontinent. Enligt sednaste underrättelse har denna djerfva, af en Mr Whitney utkastade plan kommit sitt utförande ett steg närmare. Den förelades handelskammaren i New York, och denna skall hafva gillat den och ifrigt anbefallt den till kongressens sanktion. Om denna misströstar man ej längre. De nyförvärfvade besittningarne vid Stilla Hafvet måste bringas närmare regeringens medelpunkt, och då skall Oregons och Kaliforniens handel gifva banan tillräcklig sysselsättning. Planen är följande: kongressen skall till Whitney såsom evig besittning afträda en landtbredd af 24 eng. mil längs hela den föreslagna banan. Landet har tills vidare för egaren, d. v. s. Förenta Staterna, litet eller intet värde; men en jernbana, som förbunde östra och vestra verldshälfterna, skulle snart gifva det betydenhet. Spekulanten har de fördelar i sigte, som för honom skola uppstå af landstyckenas försäljning eller bortförpaktande till betäckande af de enorma anläggningskostnaderna för en jernbana af mer än tusen eng. mils längd.

Några ord om det tekniska undervisningsväsendet i Tyskland samt nyttan och nödvändigheten af tekniska läroanstalter i allmänhet.

Was kann der Mensch im Leben mehr gewinnen
Als dass sich die Natur ihm offenbare!

GOETHE.

Då man för närvarande sysselsatt sig med att åstadkomma en grundlig reform af de svenska elementarläroverken och äfven varit betänkt på att inrätta såkallade realskolor, har författaren till närvarande uppsats trott, att en kort berättelse om de motsvarande tekniska undervisningsanstalterna i utlandet skulle vara af något intresse för en och annan, som icke sjelf haft tillfälle att taga närmare kännedom om desamma. Förf., som under ett längre vistande i Tyskland, ehuru för ett annat ändamål, haft lägenhet att på stället förskaffa sig underrättelse om flera af dessa vigtiga undervisningsverk, vill derföre här i korthet redogöra för några af dem, så vidt det i form af en uppsats för en tidskrift låter sig göra.

De tekniska läroanstalterna i Tyskland, likasom i de flesta andra länder, hvilka äro i besittning af några sådana, hafva först uppstått i den sednaste tiden. Blott några få gå med sitt ursprung tillbaka i en aflägsnare tid och visa sig der såsom isolerade, för något enskildt fack af teknisk bildning verkande undervisningsanstalter. Det mer och mer vexande behofvet af tekniska kunskaper för bedrifvande af de högre borgerliga näringarne gjorde det slutligen nödvändigt att tänka på inrättandet af läroverk, hvarest undervisning i de vetenskaper företrädesvis skulle meddelas, hvilka för det praktiska lifvet hufvudsakligen voro nödvändiga, utan att dock derifrån utesluta de läroämnen, som för hvarje menniska med anspråk på uppfostran äro af nöden. Sedan de första frukterna af

dessa läroverk mer och mer börjat visa sig och deras till en början betviflade nytta och nödvändighet blifvit insedd och bevisad, blef man snart angelägen om att utvidga de redan bestående och inrätta nya, och på sådant sätt har i Tyskland en realistisk bildningslinea uppstått vid sidan af den förut varande ideella eller klassiska, ehuruväl den ännu icke hunnit så systematiskt utbildas som den sednare; en naturlig följd deraf, att de högre och lägre tekniska läroanstalterna i allmänhet icke blifvit utförda efter en på förhand uppgjord plan, utan uppstått i den mån behofvet det påkallat.

Inrättandet af sådana bildningsanstalter var till en början icke någon lätt sak. Man egde ingenstädes något mönster för de anstalter som skulle inrättas; blott öfvertygelsen att någonting måste göras för industriens upphjelpande var allmän, men huru och på hvad sätt, derom voro meningarne delade. Det allmänna undervisningsväsendet befann sig dessutom i händerna på sådana personer, som voro helt och hållet främmande för det praktiska lifvet, som knappast hade en aning om dess väsende, mycket mindre en klar föreställning om dess behof. Häraf uppstod en dunkelhet i åsigter om de tekniska skolornas vigt och betydelse, hvilken icke kunde annat än vara hinderlig för deras framåtskridande. Ja man kan säga, att dessa anstalter i åratal hade att strida med förbittrade fiender, som sökte att steg för steg hindra deras utveckling. Många af de praktiska skolornas fiender sågo i desamma ingenting annat än uppfostringsanstalter för den gröfsta och råaste materialism, som hotade att förstöra all ädlare själsbildning. Man fruktade för de latinska skolornas och gymnasiernas existens, ehuru det sedermera visat sig, att dessas frequens efter de tekniska läroverkens uppkomst icke allenast varit lika stor, utan på flera ställen till och med större än förut*). På andra sidan måste man dock tillstå, att ifrarne för de nya läroverken mången gång sjelfva skadade sin egen sak genom att öfverdrifva de resultater, som af de nybildade anstalterna

*) Ueber Zweck und Einrichtung der höheren Gewerbschule und der damit verbundenen Realschule zu Darmstadt von Dr. Schacht, Mitglied der Oberstudien- und Oberschulraths.

kunde stå att vänta. Genom att lägga allt för stor vigt på de s. k. realia och underkänna värdet af den klassiska bildningen framkallade de ofta sjelfmant motståndare, hvilka annars icke skulle hafva höjt sin röst. Striden om de praktiska undervisningsanstalternas nytta och nödvändighet har numera fullkomligt upphört, sedan dessa genom sin korta men rastlösa verksamhet nogsamt bevisat, att de uti hvarje samhälle värdigt intaga sin välförtjenta plats vid sidan af de gamla latinska undervisningsanstalterna, utan att göra något intrång på de sednares område eller störa dem i deras verksamhet. Ja det har visat sig, långt öfver hvad man i början billigtvis kunde vänta, att genom den nyttiga vexelverkan som uppstått emellan de båda bildningslinierna, och deras ömsesidiga ökade bemödande att fullfölja sina skiljda mål, de latinska läroverken icke allenast bibehållit sitt gamla anseende utan om möjligt förvärfvat sig ett större förtroende än de förut åtnjutit. I Storhertigdömet Hessen till exempel och äfven på andra ställen i Tyskland hafva, under det att tilloppet af lärjungar till de praktiska skolorna år från år tilltagit, de latinska gymnasierna äfven blifvit talrikare besökta, ehuruväl icke i samma förhållande som de förra. Denna erfarenhet är ensamt tillräcklig för att vederlägga dem som möjligen i de praktiska undervisningsverken skulle tro sig finna en orsak till de latinska skolornas förfall.

I allmänhet skulle man kunna indela de tekniska läroverken i Tyskland i två klasser, af hvilka den ena skulle kunna kallas den allmänt bildande tekniska skolan eller realgymnasium och den andra den polytekniska högskolan, hvilken sednare likasom universitetet sönderfaller i flera fakulteter och vid hvilken de tekniska fackstudierna taga sin början. Af dessa tvenne klasser motsvarar den förstnämda det latinska gymnasium och den sednare universitetet. Dock är härvid noga att märka, att sällan eller aldrig realgymnasierna och de polytekniska högskolorna förekomma fullkomligt oblandade och skiljda från hvarandra, utan äro oftast förenade och omedelbart öfvergå i hvarandra. Dessutom finner man den polytekniska högskolans olika fakulteter sällan förenade på ett och samma ställe, utan skiljda från hvarandra på olika

orter, hvartill orsaken är att söka dels i de tekniska läroämnena sjelfva, hvilka i motsats till de rent spekulativa vetenskaperna äro beroende af en mängd yttre förhållanden och derigenom bundna vid sådana orter hvarest desamma med större fördel än annorstädes kunna idkas, dels ock deruti, att ett lands industri och öfriga omständigheter göra blott några vissa af högskolans fakulteter nödvändiga, under det att de öfriga kunna vara mer umbärliga. De högre tekniska läroanstalter (polytechnische Schulen, höhere Gewerbschulen, höhere technische Lehranstalten etc. etc.), som man i Tyskland anträffar, äro således oftast en blandning af allmänt bildande tekniska läroverk och tekniska fackskolor. För att förskaffa de ynglingar som önska blifva intagna vid den högre tekniska läroanstalten den nödvändiga bildningen finnes dessutom en mängd för sig sjelfva bestående lägre realskolor (Realschulen, Gewerbschulen). I dessa sistnämda och i de lägre afdelningarne af den högre tekniska läroanstalten erhåller den blifvande teknikern undervisning i realia, teckning, som här utgör en hufvudsak, och humaniora, utan afseende på det särskilda fack af tekniken han vid kursens fortsättande kommer att välja. Ehuru under denna förbildningsperiod synnerligt afseende fästas på mathematik och naturvetenskaperna, så kan undervisningen dock i egentlig mening icke kallas teknisk, emedan de nämda vetenskaperna blott theoretiskt behandlas och någon användning deraf för tekniska ändamål icke eller blott sällan kommer i fråga. Detta tillhör fackskolan eller den högre afdelningen af den polytekniska läroanstalten.

För att gifva läsaren en någorlunda åskådlig bild af det tekniska undervisningsväsendet i Tyskland, vilja vi i detalj beskrifva några af dessa läroverk; dock innan vi öfvergå dertill, må det tillåtas oss att med några få ord vidröra en fråga som nära berörer de tekniska skolorna, vi mena frågan om deras förhållande till de gamla språken.

Hvad nu särskildt det latinska beträffar, så måste väl hvarje opartisk medgifva, att detta språk, endast såsom språk betraktadt, numera icke har samma betydelsee som för längre tid tillbaka. Den tid är redan förbi, då detta språk emellan

statsmän och lärde var det enda kommunikationsmedlet. Förbi är ock den tid, då vetenskapliga skrifter uteslutande författades på detta språk. För en tekniker, hvars tid för så många andra läroämnen tages i anspråk och som till följe deraf icke skulle kunna medhinna att komma i åtnjutande af den latinska litteraturens frukter utan endast studera språket för dess egen skull, kan således detsamma icke vara af större vigt än flera andra språk. Dermed vilja vi dock ingalunda hafva sagt, att det latinska språkets studium äfven för andra skulle vara lika litet nödvändigt. För alla de vetenskaper som stödja sig på philosophisk-historisk grund, isynnerhet för philosophi, juridik, theologi o. s. v., kommer väl alltid det latinska språket att blifva oumbärligt.

Man plägar anmärka, att kännedom i det latinska och grekiska språket är nödvändig för att förstå den naturvetenskapliga nomenklaturen. Det är sannt, att i botanik, zoologi, chemi o. s. v. många tusende namn förekomma, hvilka härstamma från grekiska och latinska ord. Men för att förstå alla dessa ofta barbariska sammansättningar huru grundligt måste man icke hafva studerat sitt latin och grekiska? Utan tvifvel mycket djupare än som kan medhinnas af en tekniker. Och vore ändtligen nyttan och fördelen af att känna alla dessa namns betydelse så oändligt stor? Man kände derigenom namnet på föremålet som betecknas, men icke föremålet sjelft; ty sällan eller aldrig har en sammansättning så kunna väljas, att föremålets definition deruti ligger innesluten. Skulle man dessutom i detta fall förfara konsequent, så måste den som beflitar sig om naturvetenskaperna icke blott ega grundliga kunskaper i latinska och grekiska utan äfven i arabiska och en mängd andra språk, hvarifrån ofta namn på naturföremål äro hemtade. För namnens skull är det således väl icke nödvändigt att den blifvande teknikern studerar de gamla språken, snarare skulle dessa språks studium för honom anses mer nödvändigt för innehållets skull, för att förstå de gamla författarne såsom Archimedes, Aristoteles, Euclides o. s. v. jemte de vetenskapliga skrifter som ännu utkomma på latinska språket. Dock hvad de gamla författarne beträffar, så är deras studium en sak, som närmast tillhör naturforskaren ex pro-

fesso och icke teknikern, hvilken egentligen blott begagnar naturvetenskaperna såsom hjelpvetenskaper för tekniken. Dessutom kan man väl säga, att de idéer och resultater i naturforskningen som man anträffar hos de gamle författarne antingen till största delen redan öfvergått till nutidens gemensamma egendom eller äro mer intressanta i historiskt afseende än vigtiga för vetenskapens närvarande ståndpunkt. Antalet af naturvetenskapliga skrifter, som numera utkomma på latinska språket, blifver med hvarje år mindre, och för teknikerns behof finnes väl redan på andra språk tillräckligt deraf. Om vi således vilja utesluta de gamla språken ur de tekniska skolorna, så sker detta i den fulla öfvertygelsen, att den för deras studium nödvändiga tid och möda icke stå i något motsvarande förhållande till de fördelar som derigenom för teknikern kunna vinnas.

Då således teknikerns tid och studier icke tillåta honom att vinlägga sig om de gamla språken, mycket mindre att förskaffa sig någon klassisk bildning, blifver det nödvändigt, att han, såsom ersättning för denna förlust, så vidt möjligt är, erhåller en grundlig undervisning i de nyare språken och moderna litteraturen jemte historia och geographi.

Må det tillåtas oss, att öfver de sednares vigt och betydelse vid den tekniska undervisningen anföra en Direktors vid en högre teknisk läroanstalt egna ord och dermed visa, huru den humanistiska bildningen förordas och äfven för en tekniker tages i anspråk.

"För att så fullständigt som möjligt utveckla ynglingens själskrafter och sätta dem i harmonisk jemnvigt samt för hela lifstiden göra honom lycklig och vis, måste man till undervisningen i realia lägga en så vidt möjligt är grundlig undervisning i de nyare språken, historia och religion. Likasom ynglingen i de öfre afdelningarne på gymnasium genom studium af de gamla språken införes i Greklands och Roms tidsålder och lärer sig der känna antik skönhet, författning, seder och lefnadsvishet samt uppfylles af kärlek för det sköna och sublima, på samma sätt skall studium af den moderna litteraturen lära ynglingen vid de tekniska läroverken uppskatta den nya verlden, förskaffa honom en noggrann bekantskap med

allt ädelt och stort som fäderneslandets och andra länders utmärktaste skriftställare tänkt och efterlemnat, samt uppfylla hans själ med ädel sjelfkänsla och aktning för menniskovärde. Och visst finnes i det som Lessing, Herder, Schiller, Goethe, Fenelon, Bossuet, Rousseau, Milton, Shakespeare, Gibbon efterlemnat oss, så upphöjd lefnadsvishet som i det som från Homerus, Sophokles, Herodotus, Cicero kommit till vår tid."

Vi vilja nu taga några af de meranämda läroverken i närmare skärskådande och börja vår beskrifning med de anstalter af denna art som finnas i Bayern.

Det tekniska undervisningsväsendet i Bayern kan sägas hafva tagit sin början år 1833, då till följe af Kongl. Förordningen af den 16 Febr. s. å. en mängd nya så väl lägre som högre tekniska läroverk blefvo inrättade och hela den tekniska undervisningen ordnad efter en systematisk plan. Följande schema, som i samma Kongl. Förordning finnes intaget, åskådliggör gången af så väl den klassiska som den tekniska undervisningen. Blott få, i det hela mindre väsentliga förändringar hafva sedan den tiden blifvit vidtagna.

Perioden för fulländandet af den vetenskapl. utbildningen.			
Fackstudier vid det vetenskapliga Universitetet.	Undervisning i landthushållningen vid tekniska högskolan i München för ynglingar, som genomgått latinska skolan.	Teknisk undervisning vid tekniska högskolan i München för de ynglingar, som genomgått latinska skolan.	Kongl. Akademien för de bildande konsterna a) såsom arkitekturskola b) såsom ren konstnärsutbildningsanstalt.
			L y c e a l - p e r i o-
De två kurserna på Lyceum eller de två allmänt vetenskapliga kurserna vid Universitetet.	Direkt öfvergång till tekniska högskolan för de ynglingar, som genomgått latinska skolan.	Direkt öfvergång till tekniska högskolan för de ynglingar, som genomgått latinska skolan.	De 3 kurserna vid polytekniska skolan såsom fakultativ öfvergång till tekniska högskolan för de ynglingar, som genomgått latinska skolan.
	Perioden för gymnasialbildningen och den dermed		
De fyra kurserna på latinska gymnasium.	De tre kurserna i landthushållningen vid tekniska gymnasium för ynglingar, som genomgått latinska skolan.	De fem tekniska kurserna vid tekniska gymnasium för de ynglingar, som genomgått latinska skolan.	
		Perioden för latinska och den dermed	
De fyra kurserna i latinska skolan från 8 till 12 år.	Linear- och ornaments-teckning semt latinska skolan.		
Skala för den rena vetenskapliga bildningen.	Skala för landtbrukares uppfostran med vetenskaplig bildning.	Skala för teknisk uppfostran med vetenskaplig bildning.	

den.

De tre kurserna vid polytekniska skolan såsom kulminationspunkten för den tekniska uppfostran med populär bildning.

parallelt löpande söndags- och helgdags-skolpligten.

De tre tekniska kurserna vid tekniska gymnasium för ynglingar, som genomgått tyska skolan.	Söndags-handt-verksskola för ynglingar med populär bildning.	De tre kurserna i landthushållningen vid tekniska gymnasium för ynglingar med populär bildning.	Söndagsskola i landthushållningen för ynglingar med populär bildning.	Elementar-, söndags- och helgdagsskola.

parallelt löpande tyska skolbildningen.

Linear- och ornaments-teckning samt tyska skolan.	De tre dubbelkurserna i tyska skolan från 6 till 12 år för kath. och 6—13 för prot.

Skala för teknisk uppfostran med populär bildning.	Skala för landtbrukares uppfostran med populär bildning.	Skala för ren populär bildning.

Efter föregående schema upptages en yngling, som genomgått latinska skolan, på det latinska gymnasium, genomgår derefter lyceum och uppflyttas derifrån till universitetet. Ifall han under skoltiden genomgått sin kurs i linear- och ornamentsteckning, kan han äfven efter skoltidens slut upptagas på det tekniska gymnasiet (Die Landwirthschafts- und Gewerbsschule), hvilket, såsom namnet tillkännagifver, består af två, parallelt med hvarandra gående, afdelningar (die landwirthschaftliche und gewerbliche Abtheilung). Genomgår han afdelningen för landthushållningen, så fortsättes hans studier vid det tekniska universitetet. Genomgår han deremot den tekniska afdelningen, så fortsätter han sina studier vid den polytekniska skolan och derefter vid universitetet, eller öfvergår han direkt till det sednare. De som genomgått tyska skolan och derefter icke vidare vilja fortsätta sina studier äro dock förpligtade att derpå begagna undervisningen i elementar söndags- och helgdags-skolan eller, ifall de förut sysselsatt sig med teckning, i den undervisning vid tekniska gymnasium som på sön- och högtidsdagar särskildt åt dessa meddelas. En yngling deremot, som genomgått tyska skolan och derefter vill fortsätta sina studier, upptages på det tekniska gymnasium och, ifall han genomgått detta läroverks tekniska afdelning, uppflyttas derefter till polytekniska skolan. Har han deremot på det tekniska gymnasiet genomgått afdelningen för landthushållningen, äro hans studier med denna kurs afslutade.

Den tekniska högskolan i München, som är den enda i landet, är förenad med universitetet under form af en särskild fakultet (die Staatswirthschaftliche Facultät). Enligt prelektionskatalogen för sommarsemestern år 1849 höllos här föreläsningar af åtta professorer. Polytekniska skolor har Bayern tre, i München, Augsburg och Nürnberg; tekniska gymnasier (Landwirthschafts- och Gewerbsschulen) deremot 26. Då de polytekniska skolorna äfvensom de tekniska gymnasierna sinsemellan äro temligen lika, så är det tillräckligt att beskrifva en af hvardera slaget och vi välja dertill läroverken i Nürnberg.

Die Kreislandwirthschafts- und Gewerbsschule).*

Som redan är nämdt, sönderfalla dessa läroverk i två afdelningar, af hvilka hvardera har tre kurser. Hvarje kurs är beräknad för ett år. Den första kursen har tvänne klasser. Läroverket har 15 lärare, af hvilka några äfven undervisa i polytekniska skolan.

Efterföljande förteckning på fördelningen af de särskilda läroämnena emellan de tre kurserna är hemtad ur "Die technischen und landwirtschaftlichen Lehranstalten in Nürnberg im Jahr 1848." För att gifva läsaren ett begrepp, i hvad omfång de olika undervisningsämnena föredragas, är för andra och tredje kursen exempelvis det vigtigaste upptaget som under läsåret blifvit genomgånget.

Första Kursen.

a) *Gewerbliche Abtheilung.*

Religionsundervisning 2 timmar i veckan för hvarje klass såväl med katholiker som protestanter.

Arithmetik och *Geometri* 7 timmar med hvarje klass.

Naturhistoria 4 timmar med hvarje klass. *Botanik* och *Zoologi.*

Teckning 8 timmar.

Tyska språket 5 timmar med hvarje klass.

Geographi 2 timmar med hvarje klass.

Fransyska språket 2 timmar med hvarje klass.

Modellering i ler och vax 2 timmar hvarje klass.

b) *Landwirthschaftliche Abtheilung.*

Religionsundervisning 2 timmar i veckan för båda konfessionerna.

Arithmetik 4 timmar.

Landthushållning 6 timmar.

Industri Encyklopedi för landthushållare 4 timmar.

Naturhistoria 5 timmar. Deraf botanik 3 och zoologi 2 timmar.

---

*) Åtta af dessa läroverk föra titel af Kreislandw. und Gewerbsschule, men äro i afseende på undervisningen fullkomligt lika med de öfriga.

Teckning 4 timmar.
Tyska språket 4 timmar.
Geographi 2 timmar.
Praktiska arbeten, såsom vid tredje kursen närmare utredes.

Andra Kursen.

a) *Gewerbliche Abtheilung*.

Religionsundervisning 2 timmar i veckan för såväl protestanter som katholiker.

Mathematik 6 timmar.

a) Algebra. Till och med eqvationer af första graden med en obekant.

b) Geometri. Bestämning och jemförelse af ytor. Beräkning af innehållet af ytor, prismer, pyramider, sferer o. s. v.

Naturhistoria 2 timmar.

a) Oryktognosi. Krystallografi: Struktur, kohesion, hårdhet, optiska egenskaper, förhållande till värme och elektricitet. Speciel oryktognosi med hänseende till de vigtigaste mineralierna i tekniskt hänseende.

b) Geognosi: Allmän och speciel geognosi med hänsigt till tekniken.

Physik 3 timmar. Kropparnes allmänna egenskaper. Fasta och fluida kroppars jemvigt. Värme och ljus.

Teknisk Encyklopedi 2 timmar. Allmän öfversigt af metallarbeten och de dertill nödiga verktygen. Glas och lervaror.

Teckning 7 timmar. Projektioner af vinklar, ytor och kroppar, såsom förberedelse till arkitekturritning.

Tyska språket 4 timmar.

Historia 2 timmar. Öfversigt af allmänna historien. Utförligare behandling af nyare historien till franska revolutionen.

Fransyska språket 4 timmar.

Modellering i ler och vax 2 timmar.

b) *Landtwirthschaftliche Abtheilung*.

Religionsundervisning 2 timmar i veckan för så väl protestanter som katholiker. Gemensamt med första kursen.

Landthushållning 2 timmar. Repetition af praktisk agronomi och agrikultur. Allmän plantkultur, frökunskap, fröpröf-

ning, sådd. Skörd och förvaring af frukter. Plantkultur för olika foderväxter, sädessorter och skidfrukter.

Encyklopedi för landthushållare 4 timmar. Mjölkhushållning, smör- och ostberedning.

Naturhistoria. a) Mineralogi 2 timmar. Oryktognosi såsom vid förra afdelningen. Speciel oryktognosi med afseende på de i landthushållningen vigtigaste mineralierna. Allmän *geognosi:* bergens yttre gestalt och inre förhållanden. Speciel geognosi med hänseende på de af bergen sig bildande åkerjordarter och deras inflytande på vegetationen.

b) Botanik 3 timmar. Gemensamt med den första kursen.

Physik 2 timmar. Kropparnes allmänna egenskaper, kohesion, jordarternas vattenabsorption. Fasta och flytande kroppars tryck, specifik vigt. Ljud, värme, ljus, elektricitet, magnetism.

Teckning 4 timmar. Fri handteckning af geometriska figurer och enkla landthushållningsverktyg. De första grunderna af maschinteckning.

Arithmetik 4 timmar. Regula di tri, intresse- och bolagsräkning samt qvadratrötters utdragande.

Geometri 3 timmar. Jemförelse och bestämning af rätliniga ytor. Cirkelns beräkning o. s. v.

Tyska språket 4 timmar.

Praktiska arbeten såsom vid tredje kursen närmare bestämmes.

Tredje Kursen.

a) *Gewerbliche Abtheilung.*

Religionsundervisning 2 timmar i veckan för hvardera konfessionen.

Mathematik 6 timmar.

a) Algebra: potenser, rötter, logarithmer, serier, eqvationer af första och andra graden.

b) Geometri: användning af algebra på geometriska problemer.

c) Stereometri: räta liniers och ytors läge och ställning i rummet; geometriska kroppar samt bestämning af ytors och solida kroppars innehåll.

d) Trigonometri: utveckling af de användbaraste formlerna samt beräkning af trianglar.

Deskriptiv geometri 4 timmar. Förändring af projektionsytor, genomskärningar af polyedrar med plana ytor, tangentplan till cylindrar och sferer, uppveckling af cylindrar och derpå liggande kurver.

Physik och mechanik 3 timmar. De vigtigaste elektriska och magnetiska fenomener. Fria kroppars rörelse och fritt fall. Princip för lefvande krafter.

Chemi 4 timmar. Värme, elektricitet och ljus såsom grund för de chemiska fenomenerna. Stöchiometri. Betraktelse af de vigtigaste icke-metalliska grundämnena och deras förbindelse. Metaller och deras förbindelse. Föredragen upplysas med experimenter.

Teckning. a) Fri handteckning 4 timmar. Teckning af större ornamenter "in Umrissen." Skuggade ornamenter.

b) Arkitektonisk teckning 4 timmar.

Tyska språket 4 timmar.

Fransyska språket 4 timmar.

Modellering i ler och vax samt formande i gips 2 timmar.

b) *Landwirtschaftliche Abtheilung.*

Religionsundervisning såväl med protestanter som katholiker gemensamt med första kursen.

Landthushållningslära 10 timmar i veckan.

a) Boskapsskötsel: skötsel, vård och nyttjande af husdjuren. Fogel och fiskskötsel.

b) Landthushållning: åker-, trädgårds- och ängsbruk. Ängsvattning och anläggning af ängar. Landtbrukstaxationen o. s. v.

c) Landtbruksbokhålleri.

Agrikultur-chemi 3 timmar. Oorganisk chemi. Chemisk förvandtskap, chemiska proportioner. Betraktelse öfver de metalliska och icke metalliska grundämnena och deras vigtigaste förbindelser. Jordytans klassifikation.

Djurmedicin 4 timmar.

Djuranatomi 2 timmar.

Arithmetik 4 timmar. Gemensamt med andra kursen.

Geometri 3 timmar. Gemensamt med andra kursen.

Teckning 4 timmar. Lineärteckning af större landtbruksmaschiner och verktyg.

Tyska språket 2 timmar.

Praktiskt landtbruk, efter de olika årstiderna 30—36 timmar i veckan, på de tvänne till anstalten öfverlåtna landtegendomarne Lichtenhof och Gibitzenhof.

Sådana läroverk som det nyss beskrifna finnas i Bayern 26, af hvilka 5 icke hafva mer än två kurser. År 1848 var totala antalet af lärare vid dessa undervisningsanstalter 214 och af ordinarie lärjungar 1681. Dessutom besöktes dessa skolor af 337 så kallade hospitanter, eller lärjungar som äro befriade från vissa undervisningsämnen. Vid de med dessa läroverk förenade söndags- och helgdags-skolor undervisades dessutom 6795 personer. Summan af alla dem som under nämde år erhållit undervisning vid dessa läroverk uppgår således till 8813.

Die polytechnische Schule.

Den polytekniska skolan är att betrakta såsom en fortsättning af den föregående och har till ändamål att meddela de ynglingar en mer omfattande och vetenskaplig bildning, som antingen tänka egna sig åt en teknisk statstjenst eller ett vidsträcktare kunskaper fordrande borgerligt yrke. Lärarnes antal är 11. Undervisningen är fördelad på tre kurser.

Första Kursen.

Religionsundervisning 2 timmar i veckan är gemensam för alla tre kursena.

Mathematik 17 timmar.

a) Trigonometri. Plantrigonometri, utveckling af de sferiskt-trigonometriska formlerna. Upplösning af sferiska trianglar.

b) Analytisk geometri. Koordinatsystemer, förvandling af koordinater; tangenter, asymptoter o. s. v.

c) Deskriptiv geometri. Allmänna undersökningar om krokiga linier och deras projektioner. Egenskaper hos olika slags buktiga ytor. Uppveckling af utveckelbara ytor. Användning på skuggkonstruktion.

c) Läran om permutationer, variationer och kombinationer; ändliga och oändliga serier.
d) Praktisk geometri.

Physik 5 timmar. Allmän physik.

Teckning 10 timmar. Arkitektonisk teckning. Konstruktionsteckning för timring och murning. Ornamentsteckning. Öfning i konturteckning.

Andra Kursen.

Mathematik 4 timmar i veckan.
a) Eqvationstheori.
b) Elementerna af differential- och integralräkning.

Mechanik 6 timmar.
a) Statik.
b) Punktens dynamik.

Physik 2 timmar. Magnetism och elektricitet.

Chemi 8 timmar. Allmän chemi. Förvandskapslära. Stöchiometri. Speciel chemi: 1) Oorganisk chemi. Grundämnena och deras föreningar. 2) Organisk chemi. Vilkor för organiska kroppars bildning. Organiska kroppars lif och chemiska ämnens inverkan på desamma. Organiska kroppars chemiska förstöring. Gäsning. Chemisk teknologi. Råämnen och fabrikater. Föredragen upplysas af experimenter.

Teckning 14 timmar.
a) Arkitektonisk teckning.
b) Maschinteckning.

Tredje Kursen.

Mathematik 2 timmar i veckan. Differential- och integralräkning i förbindelse med andra kursen.

Physik 2 timmar. Tillsammans med andra kursen.

Mechanik 6 timmar. Det för tekniker nödvändigaste af fasta kroppars dynamik. Användning af fasta kroppars statik. Flytande kroppars jemvigt och rörelse.

Analytisk chemi 8 timmar. Föredrag och öfning i chemiska analyser med afseende på tekniken.

Teckning 14 timmar,
a) Arkitektonisk teckning.
b) Maschinteckning.

De ynglingar som det åstunda kunna äfven genomgå en praktisk kurs i skolans mekaniska verkstäder.

Polytekniska skolan i Nürnberg är, såsom man ser af det förestående, närmast bestämd för mekaniker; polytekniska skolan i Augsburg är deremot mer inrättad för deras behof som vinnlägga sig om chemisk teknologi, färgeri, bomullsfabrikation o. s. v. Polytekniska skolan i München består af fyra kurser, af hvilka den fjerde är att anse såsom en fackskola för ingeniörer. För de egentliga lärjungarne är undervisningen fri; hospitanterne betala 6 gulden för en kurs i hvarje läsämne som de åhöra. Summan af lärjungarnes och hospitanternas antal i alla tre läroverken uppgår till ungefär 400.

I konungariket Sachsen återfinna vi icke ett så organiskt utbildadt tekniskt undervisningsväsende som i Bayern, ehuru detta land ingalunda saknar dylika anstalter. Ty utom den berömda bergsakademien i Freyberg och skogsinstitutet i Tharand har Sachsen fyra tekniska bildningsanstalter, nemligen i Dresden, Chemnitz, Plauen och Zittau, samt fem lägre arkitektur-skolor (Baugewerken-schulen) i Dresden, Leipzig, Chemnitz och Zittau. Af dessa har dock författaren endast besökt bergsakademien i Freiberg samt de två tekniska skolorna i Dresden. Vi vilja här närmare beskrifva de två sistnämnda läroverken.

Die Königliche technische Bildungsanstalt i Dresden.

Denna anstalt har till ändamål att meddela dels en fullständig vetenskapligt-teknisk bildning åt personer, som tänka att gå i statens tjenst eller annars åstunda en högre teknisk bildning, och dels en inskränktare teknisk bildning åt dem, som egna sig åt en rationell utöfning af ett mer praktiskt än vetenskapligt industrielt yrke. Dessutom hållas föredrag öfver väg-, bro- och vattenbyggnad samt i alla byggnadskonstens hjelpvetenskaper. (Bekanntmachung über die Organisation des Unterrichts der K. techn. Bildungsanstalt zu Dresden 1846).

Anstalten består af a) en lägre afdelning, hvilken utgöres af fyra kurser. Denna afdelning bildar ett helt för sig och är bestämd icke allenast till förberedelse för dem som önska

upptagas vid den högre, utan äfven att bibringa den en allmänt teknisk bildning, som vilja egna sig åt ett praktiskt yrke; b) en öfre afdelning, som består af två kurser och har den högre tekniska bildningen till ändamål.

Hvarje kurs är beräknad för ett år, så att hela anstalten genomgås på 6 år. För att vid anstalten kunna upptagas fordras en ålder af minst 14 år.

För de ynglingar, som genomgått nedre eller båda afdelningen eller båda afdelningarne och vilja egna sig åt maschinbyggnad, är äfven en praktisk kurs på ett år inrättad, äfvensom för dem, som tänka vinlägga sig om de sköna konsterna, tillfälle är beredt att genomgå en flerårig kurs i teckning, komponerande af ornamenter, samt modellerande i ler. Lärarnes antal är 18.

Nedre Afdelningen.

a) Fjerde klassen.

Arithmetik 5 timmar i veckan. Potenser och rötter, de fyra grundoperationerna i bokstafsräkning, eqvationer af första graden.

Geometri 5 timmar. Till läran om cirkeln.

Naturvetenskap 3 timmar. Öfversigt af mineralogi, botanik och zoologi jemte grundlärorna i physik och chemi.

Geographi 3 timmar. Jordytans form, de olika ländernas innevånare och naturprodukter.

Tyska språket 6 timmar.

Fransyska språket 5 timmar. Uttalet och grunddragen af grammatiken.

Geometrisk teckning 4 timmar. Kopiering af maschindelar.

Ornaments-teckning 6 timmar. Ögats och handens öfning i framställande af former.

b) Tredje klassen.

Arithmetik 5 timmar. Eqvationer af andra och tredje graden, serier, logarithmer och logarithmiska eqvationer.

Stereometri och plan trigonometri 5 timmar.

Physik 5 timmar. Elementarkurs i hela physiken.

Tyska språket 5 timmar.

Fransyska språket 5 timmar. Öfversättning ur fransyska författare.

Projektionsteckning 8 timmar.

Ornamentsteckning 6 timmar.

Situations- och kartritning 2 timmar.

Dessutom är för frivilligt deltagande i geometriska mätningar i hvarje vecka en eftermiddag anslagen.

c) Andra klassen.

Mathematik 6 timmar. Sferisk trigonometri, deskriptiv geometri.

Chemi 5 timmar. Theoretisk kurs i den oorganiska och organiska chemien.

Teknisk naturhistoria 4 timmar. Råprodukter ur de tre naturens riken.

Byggnadskonst 4 timmar. Allmän landtbyggnadskonst.

Bokhålleri 2 timmar. Enkelt och dubbelt bokhålleri.

Tyska språket 3 timmar. Stilöfningar.

Fransyska språket 3 timmar. Bref- och handelsstil. Samtal.

Maschinteckning 6 timmar.

Ornamentsteckning 6 timmar.

En eftermiddag i hvarje vecka är bestämd för praktisk öfning i geometriska mätningar.

d) Första klassen.

Mathematik 4 timmar. Fortsättning af deskript. geometri, analytisk geometri.

Mekanisk Naturlära 6 timmar. Statik och dynamik för fasta, flytande och gasformiga kroppar jemte läran om värme.

Maschinlära och mekanisk teknologi 6 timmar.

Teknisk chemi 3 timmar.

Fransyska språket 3 timmar. Öfning i talande och skrifvande.

Engelska språket 3 timmar.

Arkitektonisk teckning 6 timmar.

Ornamentsteckning 4 timmar.

Dessutom deltaga lärjungarne i denna klass antingen i åtta timmars praktisk öfning i chemiska laboratorium eller i sex timmars öfning i modellerande i trä.

Öfre Afdelningen.

Lärjungarne i öfre afdelningen delas i två slag: de som egna sig åt det mekaniska studium, och de som göra den chemiska teknologien till sin hufvudsak. Derföre deltaga de vanligen icke i alla undervisningsämnena, utan blott i dem som med deras hufvudfack stå i ett närmare förhållande.

a) Andra klassen.

Högre Mathematik 6 timmar i veckan. Differential-, integral- och variations-räkning, samt högre geometri. Gemensamt för båda klasserna.

Väg- och vattenbyggnadskonst 3 timmar. Landsvägars anläggning, bergvägar, jernbanor, broar af trä, jern och sten; slussar och kanaler.

Högre geodesi 3 timmar. Grunderna af astronomien. Geodesi i inskränktare mening; höjdmätning.

Högre Physik 3 timmar. Experimentell och mathematisk behandling af vetenskapen. Kursen är tvåårig och båda klasserna deltaga deri.

Tyska språket 2 timmar.

Fransyska språket 3 timmar.

Engelska språket 2 timmar.

För praktiska öfningar i geodesi är en half dag, för beräknande af maschiner en dag, för praktiska öfningar i chemiska laboratorium tre halfva dagar, och för modellerande i trä en half dag i hvarje vecka bestämd.

b) Första klassen.

Högre mathematik 6 timmar. Gemensamt med andra klassen.

Högre mekanik 5 timmar.

Högre physik 3 timmar. Gemensamt med andra klassen.

Tyska språket 2 timmar.

Fransyska språket 3 timmar.

Engelska språket 2 timmar.

De praktiska öfningarne äga rum på samma sätt som i andra klassen.

Läsåret börjar vid påsktiden och har endast två månaders ferier. Vid slutet af hvarje läsår är offentlig examen. Lärjungarnes antal uppgick förledet år till 150. För delta-

gande i undervisningen erlägges ett honorarium, som för de olika klasserna varierar emellan 16 och 24 Thaler om året.

Med den tekniska bildningsanstalten står en söndagsskola i förbindelse, hvarest undervisning meddelas uti arithmetik, teckning och modersmålet.

Die Baugewerkenschule.

Afsigten med denna skola är att förskaffa handtverkare inom byggmästareyrket den artistiska och vetenskapliga för bildning, hvaraf desamma kunna vara i behof. Skolan sönderfaller i två afdelningar. Undervisningen börjar i Oktober och slutar vid påsktiden. Undervisningsämnena äro följande.

A. Byggnadskonst.

1. Nedre afdelningen.

a) *Allmän byggnadskonst.*

Hufvudfordringar af en byggnad i allmänhet. Byggnadsstil. Kort öfversigt af byggnadskonstens historia. Kännedom af en byggnads enskilda delar. Anordning och indelning af en byggnad. Kännedom af byggnadsmaterialier. Lärotiden är 6 timmar i veckan.

b) *Arkitektonisk teckning*

jemte grunddragen af projektionsläran. Lärotiden 6 timmar i veckan.

2. Öfre afdelningen.

a) *Timmerkonst.*

Den naturliga fastheten hos byggnadstimmer. Byggnadsredskap. Fackverk. Konstruktion af golf och tak. Friliggande bjelkar. Läget af bjelkar öfver fönster och dörrar. Tak med liggande och stående stolar. Taks genomskärning. Olika slags tak. Torn och kupoler. Konstruktion af flacka tak. Trappor, träbroar o. s. v. Lärotiden 6 timmar i veckan.

b) *Murarkonst.*

Murararbetet i allmänhet. Fastheten hos olika stensorter. Byggnadsredskap och ställningar. Byggnadsgrund och dess befästande genom konst. Forslande af byggnadsmaterialier.

Konstruktion af hvalf. Om fördelen af trappors och gångars eldfasta öfverläckning. Konstruktion af taklister, tegeltak och takfönster. Stentrappor o. s. v. Lärotiden 6 timmar i veckan.

c) *Byggnadsritning.*

Anvisning till förfärdigande af byggnadsritning och arkitektonisk teckning såsom fortsättning på första kursen. Uppgifter till förslagsritningar till byggnader för landtbruks- och borgerligt behof. Teckning efter förelagda ritningar och afteckning af modeller. Lärotiden 6 timmar i veckan.

d) *Byggnadsförslag.*

Behof af materialier, deras mått och vigt. Arbets- och forlöner. Uppgifter till speciella byggnadsförslag. Lärotiden 2 timmar i veckan.

B. Mathematik.

1. Nedre afdelningen.

a) *Geometri.*

Linier, vinklar, figurer. Bestämning af vinklars storlek genom räkning och med transportör. Polygoner och cirklar. Jemförelse af linier och figurers likhet. Mätning af linier och ytor. Om kroppar i allmänhet. Kroppars likhet och likformighet. Cylindrar, koner och sferer. Bestämmande af kroppars innehåll och ytor. Uppgifter med hänsyn på byggnadskonsten. Lärotiden 5 timmar i veckan.

b) *Arithmetik.*

De fyra grundoperationerna i hela och brutna tal. Decimalbråk, kontinuerliga bråk, proportioner, rötter och potenser. Enkel och sammansatt regula di tri, kedje-, rabatt- och termin-räkning. Enkel och sammansatt bolags- och alligationsräkning. Lärotiden 5 timmar i veckan.

2. Öfre afdelningen.

a) *Fasta kroppars statik.*

Krafters vigt, kraftparallelogram. Tyngdpunkt. Friktion. Läran om häfstänger, fasta och lösa trissor, hjul, lutande plan och skrufvar. Byggnadsmaterialiers fasthet och elasticitet. Fördelandet af trycket på en kropps understödningspunkter.

b) *Fasta kroppars dynamik.*

Rörelse i allmänhet. Likformigt accelererad och retarderad rörelse. Fritt fall. Mått på rörande krafter. Pendel, tröghetsmoment.

c) *Flytande kroppars statik.*

Vattnets tryck och jemvigt i kärl. Specifik vigt o. s. v.

Lärjungarne erhålla dessutom tillfälle att öfva sig i geometriska mätningar, i kännedom af logaritmer och trigonometri.

Lärotiden för alla dessa läroämnen är 5 timmar i veckan.

C. Tyska Språket.

1. Nedre afdelningen.

Hufvudmomenterna af grammatiken. Kort anledning till skriftliga uppsatser; beskrifningar och berättelser. Lärotiden 3 timmar i veckan.

2. Öfre afdelningen.

Öfning i uppsatser öfver det borgerliga lifvet. Disputationsöfningar. Lärotiden är 4 timmar i hvarje vecka.

Vi sluta vår framställning af de tekniska lärverken med en kort beskrifning öfver den högre industrialskolan och realskolan i Darmstadt.

Die höhere Gewerbschule i Darmstadt.

Ändamålet med denna läroanstalt är att åt ynglingar som vilja egna sig åt något tekniskt yrke bibringa antingen en allmänt förberedande bildning eller en fullständig vetenskaplig utbildning. I enlighet dermed sönderfaller detta läroverk i tvenne afdelningar, nemligen i en lägre, i hvilken en allmän för tekniska specialstudier nödvändig förbildning meddelas, och i en högre, vid hvilken de egentliga tekniska fackstudierna bedrifvas. Den lägre afdelningen har tvenne på hvarandra följande, och den högre fyra parallelt med hvarandra stående klasser. Lärarnes antal är 11 jemte 2 assistenter. Lärjungarnes antal år 1848 var 237 och åhörarnes eller hospitanternes 22.

Den högre afdelningens fyra klasser äro följande:

1. Den mekaniskt-tekniska.
2. Den chemiskt-tekniska.
3. Klassen för arkitekter.
4. Klassen för ingeniörer.

Inskrifningen sker vanligen vid 16 års ålder efter genomgåendet af en realskola eller aflagd examen på motsvarande kunskapsmått. Den lägre afdelningens tvenne klasser samt den mekaniskt-tekniska och den chemiskt-tekniska klassen genomgås hvardera på ett och de öfriga tvenne klasserna hvardera på två år. De egentlige lärjungarne betala årligen ett honorarium af 24 gulden, och åhörarne för ett undervisningsämne 6 och för 2 ämnen 8 gulden årligen. Läsåret börjar vid påsktiden och har nära tre månaders ferier.

Undervisningsämnenas fördelning i de särskilda klasserna är följande:

1. Nedre allmänna klassen.

Mathematik 6 timmar i veckan. Arithmetik, algebra, geometri och trigonometri.
Naturbeskrifning 7 timmar.
Gamla och medeltidens historia samt tyska språket 7 timmar.
Fri handteckning 4 timmar.
Deskriptiv geometri 4 timmar.
Fransyska och engelska språken 6 timmar.
Modellerande 4 timmar.

2. Öfre allmänna klassen.

Mathematik 5 timmar. Analytisk geometri.
Theoretisk physik 4 timmar.
Theoretisk chemi 5 timmar.
Nyare historia och tyska språket 6 timmar.
Fri handteckning 4 timmar.
Deskriptiv geometri och dess användning 4 timmar.
Fransyska och engelska språken 6 timmar.
Modellerande 4 timmar.

3. Chemiskt-tekniska klassen.

Högre algebra 4 timmar.
Praktisk geometri 4 timmar.
Fri handteckning 4 timmar.

Ethik och politik 2 timmar.
Physik 4 timmar.
Allmän byggnadskonst 2 timmar.
Analytisk och teknisk chemi och chemiska arbeten jemte kännedom om råvaror 14 timmar.

4. Mekaniskt-tekniska klassen.

Högre algebra 4 timmar.
Praktisk geometri 4 timmar.
Fri handteckning 4 timmar.
Ethik och politik 2 timmar.
Physik 4 timmar.
Allmän byggnadskonst 2 timmar.
Mekanik jemte modell- och maschinteckning 14 timmar.

5. Klassen för Arkitekter.

Högre mathematik 4 timmar.
Byggnadskonst 5 timmar.
Konstruktionslära 16 timmar.
Ornamentik 4 timmar.
Modellerande 4 timmar.

6. Klassen för Ingeniörer.

Högre mathematik 4 timmar.
Maschinbyggnad 12 timmar.
Geodesi 2 timmar.
Modellerande 4 timmar.
Teckning 4 timmar.

Die Realschule i Darmstadt.

I denna skola, som består af fyra klasser, undervisas gossar från 10 till 15 års ålder, för att antingen kunna uppflyttas i den högre industriskolan eller direkt öfvergå till någon borgerlig näring, hvarest icke några högre tekniska kunskaper äro af nöden.

Undervisningsämnena med deras fördelning äro följande:

De två lägre klasserna:

	IV.	III.
	timmar i veckan.	
Religion	3.	2.
Tyska språket	6.	5.
Fransyska språket	5.	4.

	IV.	III.
	timmar i veckan.	
Arithmetik	4.	4.
Formlära och teckning	3.	2.
Teckning	—	3.
Geographi	3.	3.
Naturhistoria (Djurriket)	—	3.
Skrifning	4.	3.
Sång	2.	2.
	30.	31.

De två öfre klasserna:

	II.	I.
Religion	2.	2.
Tyska språket	4.	3.
Fransyska språket	5.	4.
Engelska språket	3.	3.
Mathematik	6.	6.
Physik	—	2.
Botanik	2.	—
Mineralogi och chemi (under sista semest.)	—	3.
Geographi	2.	—
Historia	3.	4.
Teckning	3.	3.
Skrifning	2.	—
Bokhålleri och kalligraphi	—	2.
	32.	32.

I Storhertigdömet Hessen finnas 10 realskolor, af hvilka dock blott 3, nemligen i Darmstadt, Mainz och Giessen, hafva fyra klasser.

Vi kunna på detta ställe icke underlåta att omnämna ett förslag till organisation af läroverken i Kurf. Hessen, Storhertigd. Hessen, Hertigd. Nassau och staden Frankfurt, som för närvarande är under öfverläggning. För att få ett organiskt undervisningsväsende, skulle dessa stater förena sig om att inrätta sina läroverk efter en gemensam plan. Följande schema ger en åskådlig bild af förslagets beskaffenhet.

Barnskola
Från 6 till 10 år

> **Folkskola** | **Handtverksskola**
> 4 klasser | 3 klasser
> Från 10 till 14 år.

Gymnasium
med 8 klasser, från 10 till 18 år

Realskola
med 6 klasser, från 10 till 16 år

Giessen. Universitetet.
- Historia, Philosophi, Naturvetenskap, mathematik.
- Juridik.
- Kameral.
- Medicin.
- Veterinärvetenskap.

Marburg. Universitetet.
- Historia, Philosophi, Naturvetenskap, mathematik.
- Protestant. Theologi.
- Katholsk Theologi
- Gymnasiilärareseminar.
- Reallärareseminarium.

Darmstadt. Polytekniska skolan.
- Teckning, mathemat., naturvetenskap, nyare språk.
- Mekanisk teknologi
- Arkitekt- och ingeniörskola.
- Chemisk teknologi

Handelsskola.	Frankfurt.
Seminarium för Folkskollärare.	Storh. Hessen.
Seminarium för Folkskollärare.	Kurf. Hessen
Seminarium för Folkskollärare.	Nassau.
Landtbruksskola.	Wiessbaden.

Cassel. Polytekniska skolan.
- Teckning, mathemat., naturvetenskap, nyare språk.
- Mekanisk teknologi.
- Skogsinstitut.
- Chemisk teknologi.

Härvid är att anmärka, att realskollärarne icke, såsom schemat möjligen skulle gifva anledning att tro, böra genomgå det latinska gymnasium, utan en realskola och de två allmänna klasserna vid polytekniska skolan i Darmstadt eller Cassel och derefter besöka seminarium i Marburg.

Vi skulle önska att med vår beskrifning öfver de tekniska läroverken hafva fästat läsarens uppmärksamhet på, med hvilken omtanka och uppoffring man sökt att upprätta dylika läroanstalter i Tyskland och af hvilken vigt och betydelse den tekniska bildningen för ett samhälles så väl andliga som industriella utveckling der anses vara. Sverige deremot har till närvarande tid, om icke helt och hållet saknat tekniska läroverk, åtminstone icke egt något utbidadt tekniskt undervisningsväsende, som på något sätt kan jemföras med hvad som numera finnes i Tyskland. Ehuru man visserligen å ena sidan kan påstå, att tekniska läroanstalter efter ett lands olika beskaffenhet och industriella förhållanden kunna vara mer eller mindre nödvändiga, så måste man dock å andra sidan medgifva, att dessa läroanstalter, hvarhelst de än må finnas, betydligt bidraga att sprida en allmännare bildning och framför allt äro egnade att förekomma den ensidighet i åsigter, som nödvändigt måste visa sig hos ett folk som endast är i besittning af lärda skolor. De tekniska läroverken, och af dessa i synnerhet de lägre, äro icke allenast att betrakta såsom uppfostringsanstalter för dem som tänka egna sig åt ett högre tekniskt yrke, utan äfven såsom läroverk, företrädesvis afpassade för deras behof som omständigheterna icke tillåta att förvärfva en klassisk bildning och för hvilka de kunskaper som i folkskolan meddelas icke äro tillräckliga. Utan att tala om naturvetenskapernas värde såsom bildningsmedel i allmänhet, är det otvifvelaktigt, att kännedom om naturens lagar och verkningar isynnerhet skall vara utaf högt värde för den som icke är bestämd att tillbringa sitt lif i studerkammaren, utan att lefva i naturen, hvars phenomener (och företeelser) utan denna kännedom för honom blifva oförklarliga. I brist på tekniska läroanstalter nödgas nu dessa personer att söka den bildning och det mått af kunskaper, som för deras lefnadsbana äro nödvändiga, i de klassiska elementarläroverken,

hvilka, då deras egentliga ändamål är att utgöra en förberedelse för den högre klassiska bildningen, blott ofullkomligt kunna erbjuda dem hvad de i första rummet söka. Då dessutom den delen af ett lands befolkning som egnar sig åt de borgerliga näringarne är och nödvändigt måste vara större än antalet af embetsmän och lärde; är det väl billigt, att staten äfven drager försorg om de förras bildning genom inrättande af för deras behof passande undervisningsanstalter. Vill man föröfrigt så mycket som möjligt utbreda håg och lust för vetenskapliga sysselsättningar och derigenom förekomma tidens så mycket öfverklagade materiella riktning, så synes oss icke något verksammare medel dertill vara för handen än inrättandet af läroverk, som företrädesvis afse deras behof som icke med fördel kunna begagna sig af de klassiska läroverken och derföre i brist på tjenliga undervisningsanstalter ofta blifva i saknad af den bildning som deras stånd och vilkor i samhället påkalla.

De läroverk som hos oss hufvudsakligen saknas äro lägre tekniska skolor, sådana som t. ex. realskolorna i Hessen eller industriskolorna i Bayern. Att sådana skolor äfven hos oss skulle komma att bringa goda frukter, visa de anstalter af denna art som genom enskild välgörenhet tillkommit. Sådana realskolor äro icke allenast vigtiga i och för sig sjelfva såsom allmänna bildningsanstalter, utan äfven såsom förberedande läroverk för den högre tekniska bildningen, utan hvilken dock ett lands industri, man må föröfrigt göra för densamma hvad man vill, aldrig kan uppblomstra. Det är lätt att inse, huru mycket våra tekniska fackskolor, landtbruksskolorna, bergsskolan och de högre tekniska läroverken i Stockholm skulle vinna, om ynglingen hade tillfälle att på sin hemort förskaffa sig den nödiga förbildningen för att med fördel kunna besöka dessa läroverk och derigenom bespara en del af den kostnad han måste vidkännas för att på en aflägsen ort förskaffa sig de tekniska förstudierna. Han afhålles ofta derigenom ifrån den praktiska banan och börjar sina studier i en latinsk skola i sin hembygd, för att framdeles en gång söka sin befordran på embetsmannabanan, för hvilken han ofta har hvarken lust eller fallenhet. Utan tvifvel skulle

våra tekniska fackskolor blifva mer besökta, ifall ett tillräckligt antal realskolor för den första tekniska undervisningen funnes att tillgå, och de högre tekniska läroverken skulle derigenom befrias ifrån att undervisa i de första elementerna och på sådant sätt blifva iståndsatta att, med de tillgångar och krafter som redan finnas för handen, sprida en allmännare teknisk bildning. Genom en allmännare utbredd teknisk bildning skulle den missaktning som man så ofta förmärkt för den industriella banan småningom försvinna, och mången, som nu af fåfänga åflas att få sin son eller myndling till embetsman, skulle vara nöjd att se honom såsom nyttig och verksam medlemare inom de närande samhällsklasserna. Att slutligen vår industri skulle vinna genom en fullständigare teknisk bildning, behöfver väl icke bevisas. Huru kan man fordra, att utan kännedom af de vetenskapliga principer som ligga till grund för alla tekniska företag någonting i den vägen egentligen skall kunna lyckas? Lusten och sinnet för det industriella lifvet skulle ock i samma mån tillvexa, som kännedomen om dess vetenskapliga grunder hunne spridas. Utan den vetenskapliga underbyggnaden måste den som egnat sin verksamhet åt de tekniska yrkena troget följa de anvisningar och methoder som han af andra kunnat inhemta, utan att på egen hand våga företaga en ändamålsenlig och nyttig förändring, af fruktan att utsätta sig för misstag och förluster. Vore en sådan i besittning af sitt yrkes rationella grunder, skulle han i dess bedrifvande finna mer trefnad och tillfredsställelse, och derigenom dragas från den rent materiella uppfattning af detsamma som eljest måste blifva följden. Hvem har England, Frankrike och Tyskland att tacka för flertalet af sina upptäckter på industriens område om icke just sina vetenskapligt bildade tekniker? Det är i de tekniska läroanstalterna som desse skola erhålla sin vetenskapliga bildning, för att sedan i rikt mått återbetala den uppfostran som staten dem påkostat. Med ett ord, vill man göra ett folk företagsamt och praktiskt, måste man börja med att inrätta praktiska läroverk, hvilka, ehuru icke ensamt tillräckliga, dock äro det nödvändiga vilkor, utan hvilket alla andra försök komma att misslyckas.

Man har sökt vid reorganisationen af våra undervisnings-

verk att gå tidens kraf till mötes och vid de latinska skolorna inrätta en så kallad reallinea, hvarest ynglingen, fri från studium af de gamla språken, skulle få tid och lägenhet att sysselsätta sig med de kunskapsämnen som för hans framtida ställning äro företrädesvis nödvändiga. Man måste med glädje erkänna det berömvärda bemödande som visar sig härutî, att befordra den realistiska bildningen. För vår del skulle vi dock tro, att ifall man önskade erhålla verkliga realskoler, som hos oss skulle kunna medföra samma nyttiga verkan som motsvarende läroverk i Tyskland, det vore nödvändigt att skilja de begge läroverken ifrån hvarandra och anvisa hvardera sin bestämda plats. Ty utom det att realskolan vid de begge läroverkens förening utan tvifvel kommer att betraktas nästan en utvext på den latinska och derefter behandlas, kunna vi icke inse, huru den realistiska undervisningen omsorgsfullt skall kunna skötas tillsammans med den latinska. Två läroverk af så olika natur som dessa kunna svårligen subordineras under samma rektoralstyrelse, då väl sällan händer, att en man som eger intresse och insigt nog för att förestå en latinsk läroanstalt är tillräckligt bevandrad i de tekniska vetenskaperna och deras tillämpning för att känna realskolans behof att kunna ombesörja dess angelägenheter. Hvad dessutom sjelfva undervisningen beträffar, så visar den erfarenhet man gjort i Tyskland, att realskolan för sina undervisningsämnen tager lärarens hela tid och möda i anspråk, och således gör för honom omöjligt att tjenstgöra vid ett annat läroverk. Föröfrigt hafva väl få af de redan befintliga latinska skolorna tillräcklig lokal för att kunna inrymma realskolan, som behöfver rum för sina samlingar, laboratorium, ritsalar o. s. v. Det är åtminstone tänkbart, att de begge skolorna förenade komma att förswaga och hindra hvarandra. Blifva de åtskiljda, skola vi i Sverige säkerligen komma att göra samma erfarenhet, som i Tyskland, att deras inbördes vexelverkan är nyttig för dem båda. För vår del skulle vi derföre önska, att realskolan blefve skiljd från den latinska samt erhölle sin enskilda styrelse och egna lärare, för att sjelfständigt kunna verka och derigenom så mycket som möjligt bära de frukter som man af sådana läroverk har skäl att hoppas.

Man skulle kunna anmärka, att då antalet af lärjungar i våra apologistskolor är ringa i jemförelse med antalet af dem som besöka de latinska skolorna, våra en gång inrättade realskolor skulle blifva litet besökta och således de uppoffringar man gjort på deras inrättande icke blifva fruktbärande. Vi svara härpå, att om apologistskolorna mindre besökas än de latinska, orsaken dertill utan twifvel är att söka hos dessa läroverk sjelfva, hvilka med sina ringa krafter icke kunna åstadkomma hvad de borde, d. v. s. utrusta sina lärjungar med en tillräcklig fond af kunskaper i de vetenskapsgrenar som för det praktiska lifvet äro mer eller mindre nödvändiga. Om det dessutom skulle inträffa, att realskolorna under första åren af sin tillvaro mindre besöktes, så skulle i Sverige säkerligen samma resultat visa sig som i Tyskland, att antalet af lärjungar med hvarje år tilltoge. Den högre industriskolan i Darmstadt t. ex. hade år 1836 icke mer än 32 lärjungar och besöktes förledet år af 259, och realskolorna i Bayern hafva under de sista 9 åren ökat sin freqvens med 41 procent. Dessutom, om vi egde ett utbildadt tekniskt undervisningsväsende, skulle hos oss, på samma sätt som i Tyskland, en del af statens embetsmän söka sin bildning i de tekniska undervisningsverken. Officerare, landtmätare, kameralister, bergsmän o. s. v. skulle säkert komma att föredraga de tekniska skolorna framför de latinska, då de förra mer än de sednare äro lämpliga att förse dem med den för deras blifvande lefnadsyrke nödvändiga bildning.

Då staten för reorganisationen af de klassiska elementarläroverken under den sista tiden visat sig så frikostig, böra vi äfven kunna hoppas att snart något göres för den tekniska undervisningen, som ännu mer än den klassiska är i behof att upphjelpas. Vi äro öfvertygade derom, att tekniska skolor äfven i Sverige icke länge skola saknas, och vi önska, att desamma i vårt fädernesland måtte komma att bära samma rika frukter som i andra länder.

E. E—D.

Litteratur-Öfversigt.

[6] **Läsning för Folket. Af Sällskapet för nyttiga kunskapers spridande.** Femtonde årgången, häft. 1—4. Stockholm, Norstedt & Söner. 1849. 384 sidd. 8:o. (Priset i exemplar 24 sk., häftad i omslag 32 sk. b:ko).

[7] **Svenska Familjboken, läsning för hvar dag under året. I historiska, geografiska, naturvetenskapliga och andra ämnen, till kännedom om Fäderneslandet, utgifven af** ***Joh. Gabr. Carlén.*** Stockholm, Östlund & Berling. 1850. I veckohäften om 4 ark imp.-oktav. (Pris: 16 sk. b:ko häftet).

[8] **Illustreradt Magasin för spridande af nyttiga kunskaper.** Götheborg, A. Lindgren. 1850. Månadshäften à 24 sidor dubbel spalt imp.-oktav, med 6 à 8 träsnitt. (Prenumeration på årgång 2 Rdr b:ko).

[9] **Portföljen. Nytt illustreradt Skillingsmagasin för nytta och nöje.** Malmö, B. Cronholm. 1850. Veckoskrift à 8 sidor royal, med 2 träsnitt. (Priset 4 sk. nummern eller prenumeration å halfår 2 Rdr b:ko).

[10] **Götha. Tidskrift för Fruntimmer.** Götheborg, N. J. Gumpert. 1849 års årgång, 3 häften, 192 sidor 16:o. (Pris: 1 Rdr b:ko).

Den svenska litteraturen har under sist förflutna decennier vunnit flera segrar än som är nyttigt för dess helsa och bestånd: vi mena dessa lättköpta triumfer på tyska bokmarknaden, hvarom man i viss mening kan säga: ännu en sådan seger, och vi äro förlorade. Våra romaner och noveller öfversättas i stora massor till hvarje Leipziger-messa, och arbeten af Bremer, Carlén, Onkel Adam o. a. sprida svenska intelligensens glans öfver hela den tyskläsande verlden. Men, frågar man, hvad ondt är det väl deri, att utländska förläggare låta öfversätta våra romaner? Ingenting, svara vi, endast utländningen gjorde ett lika rättvist afseende på vår allvarsam-

mare litteratur, förutsatt att vi ega någon, och att något annat än noveller öfversattes från vårt språk. För få årtionden sedan var det namn sådana som Berzelius, Geijer och Tegnér, som man i utlandet förband med föreställningen om svensk odling: numera är det våra romanförfattande damer som häfda det svenska snillets ära hos de europeiska folken.

Men stor sak i utländsk ryktbarhet: vi hafva haft tid nog att vänja oss ifrån sådana griller. Uppfyller vår litteratur allmänhetens behof, så må den fritt öfversättas och beundras af alla verldens Tyskar. Motsvarar den ej detta behof, mäktar ej tillfredsställa den djupa längtan, icke blott efter vetande, men efter öfvertygelse, som genomgår våra flesta samhällsklasser; då är den utländska bokmarknadens beundran icke mycket värd. Och likväl befara vi, att det sista alternativet ligger sanningen långt närmare än det första.

Vi fördömma ej en god roman, icke en gång om dess berättande form endast vore en förevändning att inskärpa en social sanning. Stora snillen hafva understundom för detta ändamål begagnat sig af romanformen och derigenom gifvit sitt tidehvarf oemotståndliga impulser. Men det bevisar en oroande grad af andlig slapphet, om kunskaper och öfvertygelse på intet annat sätt längre kunna bibringas, och så är förhållandet just nu hos flera klasser i samhället, men aldrafruktansvärdast hos den ringare delen af våra medelklasser, just den som är i största behofvet af en sund, moraliskt närande läsning. Det är också på denna klass som den oafbrutna romanläsningen visat sitt rätta inflytande. Icke nog dermed, att en ensidig sysselsättning af inbillningskraften försvagar och mördar de öfriga själsförmögenheterna: hvad som är nästan värre är den genom romanläsningen alstrade vanan att ständigt vistas i ideella rymder — idealet må för öfrigt vara så högt ställdt som helst; — ty denna vana gör sina slafvar ointresserade för det verkliga lifvet omkring dem, kommer hemmet och husligheten att synas dem innehållstomma och smaklösa, och slappar på ett betänkligt sätt de andliga band som sammanhålla familjen.

Den moderna tidens samhällsarbete har hittills förnämligast yttrat sig negatift, eller såsom ett upplösningens arbete. Men i dess inre verka icke blott förstörande utan äfven skapande och ordnande krafter. Under det de gamla tvångsbanden sönderslitas, utveckla sig nya och starkare valfrändskaper, och fria förbindelser utgå från en andligt förstärkt personlighet, hvilka efter hand sammanfatta sig i större och mäktigare grupper. Men nu beror naturligtvis fastheten och varaktigheten hos dessa större organisationer på styrkan och hållnin-

gen hos de underordnade kretsar hvaraf de äro sammansatta, statens på kommunens, den sednares på familjens och dennas åter på individernas. Det förefaller oss således, att det är på hvad vi nyss kallat den moraliskt förstärkta personligheten som det nya statsskickets säkerhet i sista hand hvilar, och ju större rörligheten är i det offentliga lifvet, ju lättare dess former förändras, ju större de politiska faserna äro, desto större andlig kraft, helsa och mognad erfordras hos den enskilde medborgaren.

Det är från det mer eller mindre medvetna behofvet af en sådan personlighetens andliga förstärkning som alla vår tids filantropiska bemödanden utgått. Från det allmännas sida hafva dessa sträfvanden hittills förnämligast yttrat sig uti nitet för folkskoleväsendets förbättring: från de enskildes såsom begär att icke blott lindra den materiella nöden hos olyckliga medmenniskor, utan äfven moraliskt understödja och lyfta dem och meddela dem det mått af andlig näring hvarföre de äro mottagliga. Inom de arbetande klasserna ingås föreningar för att fylla det djupt kända behofvet af förädling: föräldrar enstränga sig till ytterlighet för att åt sina barn bereda de materiella vilkoren för bildningens förvärfvande, och massan af vår befolkning ropar ej längre med forntidens romare på bröd och skådespel, utan på bröd och kunskaper.

Så tillvida är allt godt och väl; men här vidtager en vigtigare fråga. Är denna bildning, hvilken allmän och enskild menniskokärlek sträfvat att bereda massan af folket, är den också tillräcklig att fylla hela djupet af dess andliga behof, och förmår den att nära, stärka och stålsätta individen med den andliga kraft som tidsförhållandena af honom kräfva?

Ett nekande svar på denna fråga behöfver, enligt vår tanke, icke bevisa en inskränkt pessimism eller en dåsig förtviflan om menskligheten. Tvärtom erkänna vi med glädje det stora, ja det omätliga, som redan blifvit gjordt, i det en bana blifvit bruten för allmän upplysning och mångfaldiga hinder undanröjda, som hittills legat hämmande i dess väg. Med hvarje dag öppnas för den bildningssökande allt flera tillfällen att förvärfva sig kunskaper; men det är just om denna kunskaps fullt tillfredsställande beskaffenhet som vi vågat yttra ett tvifvelsmål.

Vi ämna icke här tala om behofvet af religiös bildning och framför allt religiös öfvertygelse, såsom det första och oundgängliga vilkoret, hvarförutan personligheten aldrig vinner sin rätta mognad och kraft; ännu mindre erna vi här undersöka, huruvida våra närvarande kyrkliga former äro för vår

tids andliga behof fullt tillfredsställande eller ej. Visserligen skulle det icke sakna sitt intresse att i afseende på öfvertygelsens lif och den sedliga hållningen jemföra sinsemellan några af den närvarande kristna kyrkans mest olika former, såsåsom den anglikanska, den fria skottska och den tyska kristkatholska, såvidt man kan under namnet kyrka förstå en så negativ bekännelse som den sistnämdas. Men dessa vigtiga ämnen måste vi lemna åt större förmågor, medan vi här i allmänhet inskränka oss till förutsättningen af den religiösa bildningens oumbärlighet såsom vilkoret för hvarje annan bildning.

Vi tala således blott om den profana bildningen, och då vi yttrat ett tvifvelsmål om dess tillräcklighet måste vi till en början förklara, att vi ej mena insigternas qvantitativa inskränkning; tvärtom anse vi t. ex. det minimum af kunskaper, som den nya stadgan om folkundervisningen föreskrifver att den nyinrättade skolan skall meddela, snarare för stort än för litet, åtminstone till en början. Men det är i methodens felaktighet och läroämnenas förhållande så väl till hvarandra inbördes som ock till blifvande lefnadsyrke och utbildningen för lifvet, som vi hafva att söka det otillfredsställande i vårt bildningsväsende.

Det tillhör oss att med några exempel söka styrka ett påstående, som torde synas mången både förmätet och obefogadt, och vi börja derföre med folkskolan. Man vet, huru häftigt vissa församlingar satt sig till motvärn mot den nya stadgan, derföre att de befarade att genom den nya lärdomen se sina barn förvandlade till läskarlar och således gjorda främmande för sitt egentliga yrke. Låtom oss nu tillse, huruvida deras fruktan saknade all grund. Man har infört de allmänna läroämnena, det allmännaste af den physiska verldsbeskrifningen, det allmännaste af Europas geographi, det allmännaste af historien, och så vidare det allmännaste af hvarje ämne. Dessa vetandets abstraktaste grundlinier sakna den högre elementära undervisningens formbildande kraft och ge på sin höjd en ensidig öfning åt minnet, medan arten af de nya insigterna ställer den lärande så att säga utom det verkliga lifvet, hvari och hvartill han blifvit fostrad, och gör honom till en främling för dess intressen och dess åligganden; så till vida som dessa icke härleda en nyttig belysning af hans nyeröfrade kunskaper. Så får den unge bonden väl höra litet talas om Jupiters månar, litet om Asiens bergsträckningar och litet om Trojanska kriget: detta är nemligen allmän bildning. Men denna bildnings förfäktare hafva icke varit betänkta på att gifva honom ett klart begrepp om de atmosferiska fenomenerna, som tusenfaldigt beröra honom i hans

dagliga lif, hafva försummat att gifva honom en sådan föreställning om de svenska bergens natur, som skulle kunna komma honom till nytta vid hans landtmannaarbeten, och hafva förbisett, att han heldre än att läsa utantill en mängd årtal och obekanta namn kunde vilja veta något om den svenska jordens öden, om frälsets och skatternas uppkomst, om den verkliga betydelsen som Sveriges allmoge haft och har för den fosterländska statsinrättningen. Men om dessa ämnen vet den så kallade bildningen sjelf ännu så litet, och man förbiser, att vetenskapernas högsta resultater och deras första elementer stå i ett så nära vexelförhållande. Hvad våra häfder angår, har Geijer gifvit ett exempel på vår sats; hans skönaste sidor tyckas vara skrifna för Sveriges allmoge: de skildra den svenska jordens historia.

Vi föreställa oss huru lifligt bondesonen skulle lyssna till berättelsen om ting som röra honom så nära som den jord han dagligen bearbetar, huru begärligt han skulle fatta hvad läraren visste att säga honom om husdjuren, hans trognaste bundsförvandter, och hvilket intresse all för hans yrke användbar insigt skulle vinna, icke endast för honom sjelf utan äfven för hans målsmän och anhöriga, hvilka nu alltför ofta anse skolgången såsom en onödighet eller en skadlig flärd. Och hvem vore ej frestad att till en del gifva dem rätt? Han har läst mycket och kan mycket, såsom det heter; men hvad han vet, hvad han med öfvertygelsen fattat och dymedelst gjort till sin andliga egendom, det är ofta litet nog, och äfven detta lilla snarare afvänder honom från sitt yrke än fäster honom dervid. Men nu är det ej det qvantitativa kunskapsmåttet, utan kunskapens innerlighet, som förädlar. Hvad har då folkskolan uträttat för sitt dubbla ändamål; förståndets uppöfning och karakterens sedliga mognad å ena sidan, å den andra utbildningen för det praktiska lifvet och dess kraf? Läsaren sjelf torde göra tillämpningen.

Och likväl har folkskolan uträttat otroligt mycket, redan genom ett allmännare spridande af och en större säkerhet i den mekaniska färdighet i läsning, skrift och räkning, som är vilkoret för mera bildande kunskapers ernående. Men långt mer kan den uträtta, när den får det positiva innehåll som den nu saknar. Den så kallade humanistiska uppfostrans förfäktare hafva nog mycket förbisett det på en gång formelt förståndsbildande och verkligen andligt stärkande som den exakta kunskapen besitter, äfven i sina elementer. Kanske är detta förbiseende till en del ursägtligt hos oss, der den praktiska bildningen ännu är en så främmande gäst, att man knapt sett något af dess ädlare skaplynnen. Om det nu visar sig,

att de praktiska läroämnena innehafva en hög grad af förståndsbildande kraft, så torde man lätt taga dem till nåder, oaktadt deras materiella användbarhet, och då kommer helt säkert den allmänna bildningen att i folkskolan modificeras till grundlig och genomgripande insigt i sådana ämnen som ega tillämplighet för dess lärjungars praktiska lif, till en sann och lefvande insigt i sådana af fosterlandets förhållanden som af dem med förstånd och hjerta kunna begripas, och till ett vaket nationalmedvetande utan minnets öfverlastning af en mängd likgiltiga och främmande namn och fakta. Men en sådan bildning måste då också förenas med flitiga öfningar i slöjder och åkerbruk, så att bildningens nytta för och sammanhang med lifvet må rätt klart falla menige man i ögonen. Kastbegreppet är en af vår allmoges, liksom våra andra samhällsklassers, djupaste fördomar, för hvilket föröfrigt en viss grad af sanning ligger till grund. Skolundervisningen öfverflyttar i bondens tanka lärjungen ur bondeklassen in i herrekasten, och det är fåfängan att eröfra herrskaplighetens herrlighet som drifver så mången af dess söner att mot sin natur tränga sig vidare in på studiibanan. Men det är just folkskolans uppgift att åt bonden bereda bildningens välsignelser och försona honom med den andliga arbetskasten, utan att beröfva honom aktningen för och trefnaden uti sitt eget yrke: när hon löst denna uppgift har hon förvärfvat rätt till samtids och efterverlds välsignelse.

Men folkskolan måste äfven understödjas af en passande hemläsning, förnämligast inom de ämnen som der föredrages. Lyckligtvis eger den svenska allmänheten sedan femton år en sådan läsning i det första af de arbeten som vi ställt i spetsen för vår artikel. Sammansatt af allt hvad vi den tiden egde utmärktast i fosterlandskärlek och snillegåfvor förestod detta sällskap grundligt folkets behof, och en serie af förträffliga afhandlingar är frukten af dess verksamhet, utom det att dess exempel framkallat en annan visst icke föraktlig litteratur af folkskrifter. Då vi här omnämna fortfarandet af denna tidskrift, är det med ledsnad som vi af den vanliga årsredogörelsen erfarit en för första gången sedan sällskapets stiftelse inträdd minskning i dess årliga intrader. Skulle intresset hafva kallnat för en så ädel sak, eller har svenska allmänheten under det sistförflutna året erfarit så kännbara stötar, att den ej har en skärf öfver till understödjande af så nyttigt verk? Att ej så är har den nog vid andra tillfällen visat, och vi tro knapt det förstnämnda, ehuru man visserligen hos oss har den vanan att ej vara varm för samma sak två år å rad. Eller skulle orsaken till ett minskadt delta-

grund vara att söka i beskaffenheten af sällskapets sednaste skrifter? Utan att återtaga ett ord af det goda vi förledet år yttrade om denna tidskrift, föreställa vi oss dock, att en obetydlig förändring i anordningen och valet af ämnen skulle befordra tidskriftens användbarhet och öka dess afsättning. Först och främst afbrytas alltför ofta de längre afhandlingarne för att först efter långa mellantider fortsättas, hvarigenom intresset för dem kallnar. Det synes oss, att uppsatserna i de första årgångarne voro flere och kortare. Vidare innehålla de ofta en mängd namn och specialiteter, för hvilka vår allmoge svårligen kan hafva något varmare intresse, och isynnerhet kunde, med afseende på den mer än rimligt långa uppsatsen "Forntiden", den svenska bonden med stort skäl upprepa Hamlets ord: "Hvad är Hecuba för mig eller jag för Hecuba?" Med helt annat intresse till exempel läses uppsatsen om Lappmarken, äfven af de så kallade bildade. Ett ämne, som i vår tanka vore af oberäknelig vigt att för allmogen förtydliga, är kommunalväsendet. Den nya förordningen om sockennämnder har öppnat ett behöfligt utrymme för den kommunala frihetens första utveckling, och det återstår blott att med nit och värme vidare främja utbildningen af ett så nödvändigt vilkor för all högre politisk frihet. Vidare tyckte vi oss i de tidigare årgångarna finna flera biografier, som på ett passande sätt meddelade skildringar ur landets inre öden. Mycket lärorikt kunde i denna form meddelas om det vigtigaste af vår sednaste riksdagshistoria, det märkligaste i våra industriella framsteg, o. s. v. Men i allmänhet anse vi, att det är de nyaste och högsta forskningarne i fäderneslandets häfder, naturförhållanden och dithörande ämnen som vår allmoge i en sådan läsning har rätt att vänta. Mången tror att den populära bildningen har nog med att slita den högre bildningens aflagda kläder, eller med andra ord, afspisas med antiquerade theorier och fordna vetenskapliga elementarsatser. Vi skulle tvertom anse det såsom en bland vetenskapsidkarens högsta uppgifter att utvidga vetandets elementarkrets genom att inom den förflytta dess högsta sanning. I sådan mening måste läroböcker och läroskrifter för folket vara snillets och vetandets sanna mästerstycken. Ett talande bevis på möjligheten af högsta vetenskaplighet förenad med största möjliga enkelhet och lättfattlighet, en popularitet i ädlaste mening, har den tidskrift hvarmed vi här sysselsätta oss lemnat i den allmänt beundrade afhandling af Berzelius *Om beskaffenheten af Sveriges berg och mark*, som finnes införd i 1839 års årgång. Hvad läroböcker beträffar, har styrelsen genom utfästade belöningar sökt framkalla en nyttig

täflan, och vi önska innerligt att dess afsigter må blifva uppnådda.

Om man får tro programmet till "Svenska Familjboken" har inom familjekretsen gifvit sig tillkänna behofvet af en allvarsammare och mera förädlande läsning än romanens, och det är ett sådant behof som Familjbokens förläggare beslutat sig att fylla. De utgå dervid från följande riktiga föreställning: "kännedomen om fäderneslandet är utan tvifvel, näst den moraliska uppfostran (hvarunder de förmodligen tänka sig den religiösa), det första vilkoret för en bildad medborgare, såväl man som qvinna." De tillägga, att en sådan kännedom är så mycket nödvändigare som utländningar ofta uppträda i våra familjekretsar, hvilka veta mera om oss än vi sjelfva; och det är deras välmenta afsigt att bespara oss vidare förödmjukelser af detta slag. Huruvida deras mening varit att åstadkomma något mer än ett slikt palliativ för sårad fåfänga, och om de önskat att genom spridandet af trogen och redbar kunskap om fäderneslandet i alla dess förhållanden alstra en frisk och kraftfull nationalkänsla, och drifva bort flärden, yppigheten och ömkligheten från den husliga härden, för att ersätta dem med moraliskt och intellektuellt allvar: allt detta hafva de väl icke uttryckligen sagt oss, men vi hoppas det tillsvidare. Alltnog: ett hvart sträfvande att sprida medborgerliga kunskaper är ett godt tecken och fordrar att erkännas.

Det fägnar oss att äfven i en annan fråga finna Familjbokens förläggare af samma tanke som vi, nemligen deri att det bästa och yppersta i vår litteratur — ty vi förmoda det är deras mening att i sin veckoskrift upptaga blott goda saker — skall komma den stora allmänheten till nytta. "Torra, tungstuderade afhandlingar, säga förläggarne, befordra icke denna allmänna kunskap; föredraget måste vara behagligt fängslande, lättfattligt för en hvar och framför allt omvexlande. Detta kan dock icke åstadkommas af en och samma författare, icke ens af det största snille." Det är med ett blygsamt erkännande af denna sanning som Herr J. C. Carlén, åt hvilken Familjbokens redaktion blifvit uppdragen, sjelf bekant såsom juridisk och poetisk skriftställare, föredragit att bland fäderneslandets öfriga skriftställare göra ett urval af sådana stycken som passa för ändamålet, och deri tro vi att Hr C. handlat ganska välbetänkt. Om han förmår att genom sina utdrag sprida kännedom om fosterlandets ädlaste snillealster, isynnerhet, såsom han lofvar oss, de äldre, om hvilka vi i allmänhet äro skamligt och oförsvarligt okunniga, så har han på ett lyckligt sätt löst en del af vår uppgift.

Utgifvaren har, såvidt vi af de hittills utgifna häftena

kunna dömma, undvikit allt som i sedligt afseende kan gifva anstöt; hans verk kommer sannolikt att fortgå i denna anda och således skänka ett oskyldigt tidsfördrif, hvarigenom man kan erfara ett och annat som är angenämt att veta. Detta är redan något. Huruvida vi af Hrr Östlund & Berlings stora företag kunna vänta något mera, är hvad vi närmast skola undersöka.

Man kan icke förr än efter hela arbetets slut bedömma den grad af fullständighet som utgifvaren genom sitt musiviska arbete lyckas åstadkomma; kanske kan boken blifva en utomordentligt rik grufva på enstaka notiser, som alla äro rätt artiga att veta. Men detta är ej allt hvad man har rätt att vänta sig af ett arbete med stora anspråk som det föreliggande: vi hysa nemligen den gammalmodiga åsigten, att vetandet först då blir verkligt när det blir öfvertygelse, och att det utan denna ej är mycket värdt. Att gifva en storartad och helgjuten bild af fosterlandet, att ställa alla den svenska litteraturens ädelstenar i en sådan dager, att de ömsesidigt upphöja hvarandras glans och med sin skönhet gripa hvarje åskådares hjerta, det hade varit ett företag värdt en man af snille. Herr Carlén har fattat sin uppgift på ett annat sätt, då han använder dessa ädelstenar för att dermed fylla 366 tomrum af samma dimensioner, hvarvid han har det besväret att afhugga somliga och tillskarfva andra, så att de alla må fylla sina bestämda hylsor. Vi kunna i allmänhet ej tänka oss en olyeksaligare idé än att på detta vis uppå de särskilda dagarne i året utportionera den fosterländska odlingen. Huru nyckfull och godtycklig måste ej hvarje sådan indelning blifva, och hvem har till exempel skarpsinnighet nog att utfinna sammanhanget mellan årets första dag, då mängden skulle hafva väntat sig en religiös betraktelse, och nordens äldsta innebyggare? Hvarföre ej lika gerna tala om ljusstöpning, enär utgifvaren ibland annat om dagens betydelse upplyser, att ottesången i städernas kyrkor hålles vid ljus, eller om stentrycket, sedan så många lithograferade kort denna dag pläga utdelas? Detta godtyckliga val mellan en mängd lika mycket eller lika litet berättigade ämnen ger jag vet ej hvilken vidrig brist på hållning åt ett arbete som genom sin storlek tycks ämnadt att göra epok i vår litteratur. Emellertid är detta ej hvad vi mest klandra. Förläggarne yrka på omvexling, och utgifvaren blott alltför mycket efterkommer deras önskningar, då han kastar sig ifrån det ena ämnet på det andra. Provinslagarne — fjellen — Lidner — räfven — katholska religionsceremonier — Tessin: se der ämnena för de sex dagarne från d. 2—7 Januari. Lä-

seren hinner på detta sätt aldrig intressera för ett ämne — förutsatt att afhandlingen verkligen förmår väcka intresse — innan han jagas till något alldeles olikartadt. Hvar vill man se fullständigare *disjecti membra poëtæ?*

Det hade varit något förnuftigt att ordna de meddelade afhandlingarne i vissa serier; i sådant fall hade deras läsning kunnat blifva vida mer bildande och samlingen förvärfva ett värde såsom litterärt monument, hvilket den nu måste sakna. Förläggarne säga i sitt program, att i Familjboken skola meddelas sådana saker som "till det mesta äro okända för den större allmänheten, men på samma gång af den större allmänheten (ja af sjelfva vetenskapsmännen) förtjena att flera gånger omstuderas och ändtligen bevaras från glömska." Det kan visserligen ha sitt intresse att se huru en afhandling, lösryckt ur sitt sammanhang och af utgifvaren kanske stympad uti ena ändan och skarfvad i den andra, tar sig ut, "uden hoved og hale", i en vildt främmande omgifning, utan en anvisning — åtminstone för ögonblicket — hvar den kan träffas i sin fullständiga form och det sammanhang hvaruti den i ursprunglig friskhet tänktes af sin författare; men detta intresse är ett sorgligt och saknar till och med originalitetens behag, ehuru alla reproducenter icke äro lika samvetsgranne som Herr C. i erkännandet af sina litterära kreditförbindelser. Vi skulle visserligen hafva ett och annat att invända mot valet af ämnen i de fyra föreliggande häftena, der åtminstone icke mycket "okändt" förekommer, men deremot åtskilligt gammalt som är temligen intresselöst, t. ex. de många siderna med Tessinska stenstilar, den något tråkiga tiraden ur Thomæus o. s. v. Vi hafva visserligen åtskilligt emot Hr Cerléns sätt att bearbeta andras artiklar; vi kunna vidare ej fullt fatta det lärorika i uppgifterna om Nyårsdagens och Trettondagens religiösa betydelse, eller om namnet Simeon och flera andra, kanske derföre att vi föreställt oss, att hvilket i evangeliska läran uppfostradt barn som helst i dessa ämnen vet så betydligt mycket mer än utgifvaren funnit för godt att meddela sin publik. Vi hafva vidare funnit utgifvarens egna noter i torrhet endast jemförliga med de poetiska mottona, som han emellanåt så blygsamt lånar af sig sjelf för att dermed pryda främmande afhandlingar, t. ex. Almqvists ur Skandia lånade uppsats om Chartans behag. Men med allt detta förekommer i Familjbokens första häften åtskilligt läsvärdt, och korrekturet är fördt med berömlig noggrannhet.

Vi hafva uppehållit oss vid Familjboken längre än som kan synas stå tillsammans med planen för denna lilla uppsats; men dels har företagets ekonomiska vidlyftighet anspråk på

en större uppmärksamhet, dels har granskningen af dess anläggning gifvit oss åtskilligt vid handen, huru i allmänhet en läroskrift för fosterländsk bildning måste vara beskaffad eller icke beskaffad. Vi upprepa hvad vi sedan sagt. Något ondt kan familjboken visst icke uträtta, och helt visst mer godt än mängden af medelmåttiga romaner; några högre fordringar på bildning kommer detta företag aldrig att tillfredsställa. Må vara att vi ställt vårt ideal för en bildningsskrift något högt; men helt visst hade förläggarne och utgifvaren gjort väl i att ställa sitt dget litet högre.

Träsnittet är en ovärderlig uppfinning för spridandet af populära kunskaper, och vi skulle i stora resultater nästan vilja sätta det i bredd med sjelfva boktryckerikonsten. Det har hittills hos oss, liksom stålgravyren, förnämligast importerats från Tyskland färdiggjordt och — utslitet: ganska sällan har man användt det i läroböcker. Det är derföre med stort nöje som vi välkomna de två illustrerade tidskrifter, hvilkas namn stå framför vår afhandling. Af den ena, som utgifves i Götheborg, ligger ett månadshäfte framför oss: den är en bekant sedan förra året, då den i allmänhet emottogs med bifall. Vi hafva med smärta hört berättelsen om den olycka, som lagt i aska officinen hvarifrån den utgår, och det är vår varma önskan, att förläggaren snart ånyo måtte blifva i ståndsatt att fortsätta en nyttig och aktningsfull verksamhet. Den från Hr Cronholms officin utgifna Portföljen utmärker sig för mycken typografisk elegans, och tyckes väl företrädesvis söka salonsborden. Träsnitten i båda dessa arbeten äro bättre än vi hittills sett något i Sverige förfärdigadt. I en af Portföljens sex föreliggande nummer finnes en utsigt af Löberöd, som gör heder åt den unga svenska träsnidarekonsten. Illustreradt Magasin har utom ett porträtt och ett landskap lemnat en ritning af en enkel snällpress, hvartill det hade varit önskligt att man i texten meddelat några förklaringar. Föröfrigt innehålla båda dessa skrifter flera väl skrifna afhandlingar, ehuru ingendera egentligen har högre anspråk än att roa på ett undervisande sätt och liksom på lek meddela en och annan nyttig kunskap. Vi hoppas af denna början, att det svenska träsnittet icke allenast skall stiga i fulländning, utan ock att det snart i läroböcker och bildningsskrifter skall finna en vidsträckt användning såsom vehikel för bildningens spridande. I flere andra länder, förnämligast i England, hvarest denna konst blifvit lyftad till en otrolig fullkomlighet, har den illustrerade folklitteraturen, ledd af utmärkta, insigtsfulla och redbara menniskovänner, icke allenast genom förklaringar af vetenskapliga sanningar,

utan och genom ett lättad åskådning af sköna former, på den andliga förädlingen utöfvat det otroligaste inflytande.

Intet af de periodiska arbeten vi här uppräknat är egentligen lämpadt för en talrik samhällsklass, som är i djupt behof af en kraftig och helsosam läsning: vi mena den ringare borgare- och handtverksklassen. Familjboken säger sig visserligen vara ämnad för alla stånd och åldrar; men den ringa arbetarens "familj" har uppenbarligen icke kommit med i räkningen. Vi hafva sett, att dessa klasser sökt sig en egen väg till andlig utveckling, nemligen genom bildningscirklarne. Vi högakta allt redligt sträfvande efter bildning, och äro förvissade att dessa unga sällskapliga föreningar lifvas af den bästa anda; men det oaktadt tvifla vi, att den hittills beträdda banan förer ända fram till det utstakade målet. Man har äfven här nog mycket infört det allmänna resonnerandet i stället för exakta kunskaper. Vi tro att dessa lösa "allmänna vyer" utan tillräcklig konkret insigt och erfarenhet äro det säkraste medel att ruinera själens mandom. Man kunde rätt väl, ehuru inom ett annat bildningsområde och med ojemförligt större detaljkunskaper, säga att det är på sådant sätt som Tysklands ädlaste andliga kraft afdunstar, emedan man der så vant sig att från sin ståndpunkt i molnen se tingen i fogelperspektiv, att man glömt huru de se ut här nere på jorden. På vissa orter, såsom i Stockholm, tycks man, såvidt kan dömmas efter tidningarnes berättelser, söka ett hufvudsakligt förädlingsmedel i inrättningen af ett umgängeslif efter de så kallade bildade klassernas mönster, som inom kort skall tillegna sig det sednares former, men kunde det äfven antaga dess innehåll, så vore dermed ej särdeles mycket vunnet. Vi se blott en utväg att fullständigt vinna det mål hvartill man sträfvar, och det är undervisning på fullt allvar i verkligt bildande ämnen och efter verkligt bildande methoder. Så länge icke offentliga industri- och slöjdskolor äro inrättade, om hvilkas vigt och nödvändighet en med ämnet förtrolig skriftställare nyss ofvanföre yttrat sig, så kan detta undervisningsbehof tillfredsställas endast genom på enskild väg och underhand inrättade tekniska söndags- och aftonskolor. Sådana delar af de exakta vetenskaper, på hvilka beror förklaringen och fortbildningen af slöjder och näringar, borde här vara undervisningens hufvudsak. Bland de sköna konsterna borde i första rummet idkas teckning, hvars otroliga vigt för handtverkaren både såsom allmänt bildningsmedel och såsom väsentlig hjelp vid nästan alla yrken redan länge i andra länder varit insedd och behjertad. Först i andra rummet borde här upptagas ämnen af en mera allmänt humanistisk beskaffen-

het, under förutsättning att dessa skolors lärjungar fullständigt genomgått folkskolan. Dit räkna vi konsters och uppfinningars historia, hvarvid det allmännaste af den politiska och öfriga kulturhistorien kunde fästas, öfversigter öfver fosterlandets industriella förhållanden samt vissa delar af national-ekonomien, äfvensom ett urval af våra klassiska litteraturprodukter.

Af detta innehåll borde äfven bildningsskrifter utgifvas för de arbetande klasserna, och en sådan litteratur vore så mycket önskligare som man från bildningscirklarne hör en allmän klagan öfver bristen på passande läsning. Att Sverige inalles eger någon populärt naturvetenskaplig litteratur, är Hr Hæggströms förtjenst; men man kan mot den eljest i flera afseenden så förträffliga samlingen "Bibliothek i Populär Naturkunnighet" anmärka, att dess flesta numror förutsätta en tyvärr nog sällsynt förbildning, och att dessutom deras vidlyftighet lägger ett hinder i vägen för deras begagnande af den klass hvarom här är fråga. Vi tro, att en sådan litteratur, som passade för arbetsklassens behof, äfven för andra samhällsklasser skulle blifva välkommen och nyttig, nemligen om vi allmänhet kunde öfvervinna vår svaghet att blott vilja läsa sådana arbeten som fordra högre förkunskaper än vi ega. Att ordet populär ej behöfver vara liktydigt med ytlig hafva vi ofvanföre visat. Men vi hafva ock erkänt, att det fordras mycket snille för att bearbeta en vetenskap populärt, så att den ej förlorar sin formelt bildande kraft. Att emellertid sådant är möjligt nästan i alla ämnen, synas oss de af Skotten Chambers utgifna bildningsskrifter mer än något annat hafva bevisat. Vi kunde knapt önska den svenska litteraturen en bättre gåfva än ett motstycke till Chambers' *Information for the people:* vi hoppas också att något likartadt företag, under ena eller andra formen, snart hos oss måtte komma till stånd. Den ofantliga afsättningen på Pastor Fjellstedts religiösa tidskrifter bevisar tillräckligt att den stora allmänheten är i behof af en allvarlig läsning, och icke skyr en uppoffring för att tillfredsställa detta behof. Att en så beskaffad litteratur måste vara beräknad på en enorm afsättning, för att kunna säljas till det aldralägsta möjliga pris, faller af sig sjelft. Det är i öfrigt naturligt, att ehuru vi yrka på klarhet i begreppsbestämning och konsequens i bevisning, sådana skrifter icke egentligen behöfva vara tungstuderade, så vidt man ej under detta namn förstår allt som fordrar sjelftanke, ej heller att alla lättare uppsatser skulle vara derur bannlysta. Tvärtom behöfdes rätt väl för arbetarens husliga krets en lättfattligare, moraliskt bildande läsning. Vi upprepa här en anmärkning,

som vi gjort i det föregående, att bildningen ej må tro sig hafva gjort nog, om den åt de andligt hungrande kastar några öfverblifna smulor från sitt eget bord. Icke utan skäl klagar man, att vetenskapen hos oss nog ofta förskansar sig inom sin egen förnämhet och föraktar att stiga ned eller, rättare sagdt, stiga fram till folket. Det är en olycka, icke blott derföre att folket derigenom beröfvats hvad hos oss ädlast blifvit tänkt och yttradt och fått nöjä sig med en vattenaktig förtunning af vetandet, hvilken man orätt kallat populär bildning, utan ock deri, att detta förhållande framkallat en ytlig och anspråksrik dilettantism hos alla sådana, som antingen icke funnit sig tillfreds med arten af det populära vetandet, ehuru de saknat kraft eller tillfälle att göra vetenskapliga studier, eller ock icke funnit det med sin värdighet öfverensstämmande att söka sina insigter i populära källor. Vid en rätt popularisering måste alla parter vinna, och icke minst vetenskapen sjelf.

Vi hafva i det föregående sagt, att kunskapen är stärkande och förädlande för det sedliga väsendet, i samma mån som den med innerlighet omfattas och begripes af den lärande, och det är på denna grund vi tillåtit oss ett tvifvel om förträffligheten af sådana methoder, som endast åsyfta meddelandet af spridda och tillfälliga notiser. Men äfven de förträffligaste undervisningsmethoder, de ypperligaste bildningsskrifter äro otillräckliga att skapa en frisk och kärnfull generation, om de icke understödjas af de värmande inflytelserna från ett sedligt hem, vare sig föräldraboningen eller den husliga härden. Men inom hemmet är det qvinnan som ordnar och styrer, och det är således på henne som den högsta bildningen i första hand beror: både såsom moder och maka är hon slägtets sanneskyldiga uppfostrarinna. En af samtidens ädlaste sociala skriftställare har velat förklara den brist på handlingskraft, den moraliska dufvenhet och slapphet, som är ett så framstående drag hos den närvarande generationen, såsom en Försynens straffdom, för det mödrarna för lumpen flärd glömt att bedja vid sina barns vaggor. Dock, — har qvinnan mycket brutit, kan hon ock mycket försona, och det är ännu hos henne som det moderna samhället innerst har att söka sin frälsning. Det är ur mödrarnas mun eller rättare hjerta som generationen hemtar sin första och oförgätliga kunskap om Gud och hans lagar, om verlden och menniskorna, sin första impuls till sedlig handling; det är de som väcka de ännu slumrande anlagen och gifva den späda tanken sitt första innehåll. En man af förstånd och hjerta har i tal och tryck sagt detta långt bättre än vi; vi hänvisa läsaren till Hr Elfvings tal "Om mödrars pligt att undervisa sina barn", vid Pedagogiska Föreningens i Stock-

holm Årshögtid d. 12 Jan. 1848 (Ny Tidskrift för Lärare och Uppfostrare, 1849, h. 3. sid. 109), samt nöja oss med att här anföra ett ord som blifvit yttradt i samma förening (a. st. s. 127): "Qvinnans danande, ifrån början af hennes uppfostran så, att hon engång kan blifva en skicklig uppfostrarinna för sina barn, är tidehvarfvets högsta moraliska problem och väl värdt att icke blott af tänkaren begrundas, utan ock att af ädla mödrar och verksamma menniskovänner behjertas."

Men det är icke blott såsom moder, som qvinnan är en en uppfostrarinna för slägtet: hon är det i nästan alla lifvets förhållanden. Såsom maka, syster, vän eller älskarinna utöfvar hon ett obemärkt men djupt inflytande på mannen, och det är hon som hos sig sjelf och honom skall vårda och värna den sedliga renhet, hvilken är vilkoret för all kraft i öfvertygelse, vilja och handling. Man må ej invända att vi fordra för mycket af henne; hon har af försynen i rika mått emottagit sådana stora egenskaper som hennes värf kräfver. Men känner hon, eller vill hon känna, vidden af sitt ansvar, storheten af sin bestämmelse, omätligheten af sin segerbelöning? Det är frågan.

Det är kristendomen som gjorde qvinnan fri; men denna befrielse är, liksom så mången annan af dess gudomliga läror, ännu blott till hälften blifven förverkligad. Medeltiden och dess prisade ridderlighet omgaf henne med en dyrkan, som dock i grunden icke var annat än en gyllne slafkedja. Den nyare tiden har väl sönderbrutit helgonskrinet hvari hon satt fängslad, och flyttat henne ut i lifvet, men ännu snarare såsom en älsklig lyx, en ädel försköning, än såsom en likaberättigad bundsförvandt i lifvets strider, dess segrar och nederlag. Hennes uppfostran har också blifvit inrättad derefter. Hon skall inhemta blott hvad som är nätt, behagligt och förskönande; ty det solidare vetandet, den allvarligare tankesysselsättningen anses menlig för det fina, onämnbara och flyktiga behag som man plägar kalla qvinlighet. Man har härvid alldeles förbisett, att då mannen af naturen fick förmågan af abstraktion, sträng bevisning och synthes, erhöll qvinnan sitt intuitiva skarpsinne, sin varma fantasi, och alla öfriga anlag, hvilka lika väl, ehuru på annan väg, kunna föra henne till moralisk förädling genom vetandets allvar. Huru utvecklas nu dessa anlag, och huru uppöfvas de praktiska fallenheter som slumra inom hennes själ? Hon har af mannen lärt sig att anse sig sjelf såsom en intagande leksak; hon vet, eller tror sig veta, att hon blott genom förslagenhet och beräkning i smått kan vinna och bibehålla det inflytande öfver honom som hon eftersträfvar, och det är efter denna politik,

hvilken språkbruket stämplat med ett namn det vi ej vilja upprepa, som hennes uppfostran inrättas. Men nej: vi göra den alldagliga qvinnouppfostran alltför mycken ära med att anse den anlagd efter någon plan, vore den aldrig så dålig: det är modets heliga gudom som här stiftar lagar och skipar rätt i högsta instans, hvarifrån ingen vädjan tillåtes. Modet vet bäst huru en bildad qvinna skall vara.

Liksom modets tyranni pålagt oss drägter, hvilkas skönhetsfattiga enformighet skulle hafva varit lika vidrig för våra naturligare förfäder, som den skall synas barbarisk för våra mera bildade efterkommande, likaså har det i qvinnobildningen infört en tvångslag för de mest olikartade anlag, behof och lefnadsvilkor, hvars enformighet och — skönhetsfattigdom af efterverlden ej torde få en blidare dom. Det är icke längre fråga om att genom kunskaper af en viss art försköna ädla individuella anlag; det är heroismen att ej rygga för en pedagogisk tortur, under hvilken alla andra suckat. Vi älska vett och förfining, men ej förvridning. Vi finna en ädel konstbildning hos qvinnan intagande, emedan naturen i så många fall rikt utrustat henne för de bildande konsterna. Vi tala ej emot språkstudier, emedan hon har stor naturlig lätthet att lära språk, emedan dessa studier i sig sjelfva äro eller kunna vara bildande, och emedan de öppna ovärderliga utvägar till sjelfbildning genom läsning af främmande litteraturalster. Men vi tadla ämnenas enformighet och bristen på valfrihet, hvarigenom äfven de mest olikartade anlag måste lära samma saker; och ännu mer tadla vi det tid- och andemördande sätt hvarpå man vanligen bedrifva dessa öfningar, som aldrig till verksamhet uppfordra själens ädlaste krafter, och aldrig leda till hjertats öfvertygelse. Huru liten är i sjelfva verket behållningen af en sådan uppfostan, hvars förträfflighet i allmänhet består i att göra det minsta möjliga intrång på det naturliga förståndet och så litet som möjligt utplåna traditionerna från fädernehemmet.

Äfven här står bildningen utanföre och ointresserad för lifvet. Vi tänka oss en ung qvinna, af medelklassen t. ex., som utan någon särdeles fallenhet genomgått den moderna bildningskursen, inlärt det mekaniska af konsterna och det lexikografiska af ett par språk, dertill litet allmän historia och möjligen något af det man i pensioner så naift kallar philosophi: — vi tänka oss den unga qvinnan med en sådan utrustning färdig att inträda i lifvets allvar, och möjligen att nedstiga i vilkor, som stå illa tillsammans med arten af de sysselsättningar hvarmed hon hittills uteslutande befattat sig. Väl kan hon fråga sig, om hennes omdöme blifvit öfvadt,

hennes synkrets vidgad, hennes sedliga väsende stärkt och befästadt för alla de nya pligter som vänta henne. Vanligen finner hon sig i saknad af denna ädlare själsbildning, medan hennes ytliga kunskaper, som oftast äro glömda efter några få veckor, blott tjenat att ingifva henne leda för den husmoderliga kallelsen i inskränktare vilkor. Hon har lärt sig att behöfva allt och umbära intet. Den ringare medelklassen, isynnerhet i städerna, som så gerna efterapar de bättre lottade i alla deras olater, har en sorglig erfarenhet af detta system.

Vi skulle kunna ytterligare bevisa detta sista påståendet och ådagalägga huru det oklara sträfvandet efter en ytlig bildning ledt mången qvinna i ringare omständigheter till fördomar, vanor och anspråk, som slutligen medfört hennes moraliska ruin. Den allmänna folkbildningens vedersakare hafva icke underlåtit att begagna sig af en så smärtsam erfarenhet, för att dermed bevisa, huru all upplysning endast alstrar oförnöjsamhet, högmod och laster. De hafva dervid förgätit två omständigheter: först att den brutala missaktning hvarmed de lägre qvinnoklasserna alltför ofta behandlas af våra såkallade bildade är en sorglig qvarstod af qvinnans slafveri, som icke kan annat än verka ytterst förstörande på dessa klasser; vidare att ett genom nya förhållanden uppkommet samhällslidande aldrig fullständigt botas genom försök att återgå till det gamla, utan att räddningsmedlet måste sökas i en fullständig genomarbetning af de nya elementerna. Alltså är det blott verklig och fullständig upplysning, som förmår att afvänja de faror hvilka genom dessa klassers demoralisation hota staten. Dessa qvinnor äro det egentliga folkets mödrar, systrar och makar; de måste lära sig bära aktning för sin bestämmelse att uppfostra folkets kärna, måste känna sin rätt till det okränkta hemmets välsignelse och sitt ansvar att vårda dess helgedom. Och hvilken qvinna, som förmår mäta vidden af sin nyförvärfvade andliga frihet, skulle längre för en grynvälling sälja sin moraliska förstfödslorätt?

Det är glädjande att man hos oss ändtligen börjar inse vigten af en högre bildning för qvinnan, och flera tecken bevisa att intresset derföre är i tilltagande. Aimé-Martins verk om Familjemödrars uppfostran, en af de bästa böcker som i sednare tider på svenska blifvit öfversatta, har inom kort tid sett flera upplagor: den nya pedagogiska föreningen i Stockholm har varmt sysselsatt sig med detta ämne. Den tidskrift för fruntimmer, hvars namn står framför vår artikel och hvaraf tre häften ligga framför oss, innehåller äfvenledes ett och annat rätt läsvärdt och redligt meandt om qvinnans ställning till

samtiden. *Om denna lilla tidskrift* fortsättes, önska vi dock att utgifvaren måtte taga saken litet allvarsammare. Såsom den nu är, liknar den nog mycket vispad crème, och det ser ut som om utgifvaren ej tilltrodde sin väntade publik mycken smak eller mycket tålamod för solidare läsning.

Den högre qvinliga uppfostran hos oss ligger, med undantag af Wallinska Flickskolan i Stockholm och den Kjellbergska i Götheborg, hvarom tredje häftet af Götha meddelar intressanta uppgifter, samt möjligen ännu några välgörande stiftelser som vi ej känna, nästan helt och hållet utom det allmännas kontroll. I andra länder har man ansett den qvinliga lärarinnans kallelse tillräckligt vigtig och ansvarsfull, för att å statens vägnar underkasta henne pröfning. Vi skulle ej hos oss tillstyrka en dylik tvångsåtgärd, men väl vore det önskligt att alla större enskilda uppfostringsanstalter med deltagande och uppmärksamhet följdes af kommunens bildade invånare, och att — såsom någon gång redan sker — årliga examina hölles i närvaro af ortens presterskap och skolstyrelse. Kunde staten upprätta ett eller annat seminarium för lärarinnor, skulle det ej skada. Mycken tid kunde besparas och många anlag räddas genom bättre lärométhoder.

Vi sakna all erfarenhet som kunde berättiga oss att vidlyftigare yttra oss i detta ämne. Endast såsom en förmodan framställa vi vår tanka, att språkundervisningen här företrädesvis bör behandlas empiriskt eller analytiskt, äfvensom den historiska synes oss, åtminstone till en början, böra utgå från den individuella karakterssåskådningen. Men framför allt måste här tillses, att läroämnena blifva verkligt närande för förstånd och hjerta.

I det af Europas länder, der qvinnan står högst i egen och andras aktning och åtnjuter den fullkomligaste frihet, och der följaktligen åt hennes uppfostran egnas mera allvar och grundlighet än i något annat oss bekant samhälle, nemligen i England, har man ansett naturalhistorien böra ingå bland bildningsämnena, på den grund att qvinnans naturligt skarpa blick och snabba omdöme genom detta studium fördelaktigt öfvas, att sysselsättningen med den synliga skapelsen höjer hennes tanke öfver jorden, renar sinnet och stärker den physiska helsan, och att ändtligen hennes egendomliga förstånds-art här finner den mest passande öfning att från enstaka iakttagelser uppstiga till medvetande af de allmänna lagarne. Hos oss, hvarest naturförhållanden och bristen på arbetsfördelning gjort hushållsväsendet så utomordentligt svårt och sammansatt, skulle, såsom det synes, en bekantskap med naturalhistorien hafva en ytterligare praktisk fördel för qvinnan,

det den lättade inhemtandet af åtskilliga tekniska kunskaper, som vore af utmärkt nytta för hennes husliga verksamhet. Huru vigtigt och välgörande vore det ej, om hon till exempel kände vissa allmännare färgstoffers egenskaper, genom hvilkas oriktiga användning så många vådor uppstå för helsa och lif, om någon vetenskaplig underbyggnad, låt vara aldrig så elementär, satte henne i stånd att vid bristen på läkarhjelp igenkänna de allmännaste sjukdomsformer och anordna de enklaste läkemedel, och om hon förstode att säkert bedömma halten af födoämnen och deras inverkan på organismen samt derefter anordna de dietetiska förhållandena. Och huru många källor till hög njutning skulle ej öppnas för den tänkande qvinnan i naturens betraktelse. Vi hafva sett unga fruntimmer på landet, som med en massa af ytliga och snart förgätna skolkunskaper ej förmått skilja mellan de vanliga sädesslagen och i denna okunnighet satt en ära. Också hafva de af sig sjelfva och andra varit beundrade såsom verkliga mönster af förfining.

Vi vilja ej sätta qvinnan i mannens förrättningar, men vi vilja göra henne till ett ädelt, tänkande och aktningsbjudande väsende, som hvar inom sin klass förmår att bedömma sin egen och mannens ställning och med sitt köns egendomliga utvägar understödja hans bemödanden för allt nyttigt och aktningsvärdt. Vi tro ej att det lätta behaget förflyktigas genom ett solidare andligt värde, och vore det så må det saklöst och saknadslöst förflyga. Vi vilja att qvinnan, hög och låg, skall akta sig sjelf högt för att aktas högt af mannen, skall förädla sig sjelf för att kunna vaka öfver hela slägtets förädling. Man säger att qvinnan af naturen är konservativ: vare hon det i högsinnad mening, må hon, såsom fordom en gång, ur den heta striden på sina skuldror rädda menniskoslägtets helgedomar, religion, sedlighet och kärlek, så har hon mer än mången deliberenrande och dekreterande församling tjenat civilisationens och frihetens sak.

Vi hafva, i anledning af några periodiska bildningsskrifter, talat om nödvändigheten af en bildning på allvar — icke blott för barnet och arbetaren. Rundtomkring kifvar man som bäst om rösträttighetens utsträckning: vi önska att den måtte komma så mången svensk man till godo som möjligt. Men ännu innerligare önska vi åt hvarje svensk man, som får höja sin röst i valförsamlingen, en manligt sjelfständig öfvertygelse, grundad i hjertats renhet, understödd af omdömets skärpa och befästad af insigter och erfarenhet. Kanske skall någon omsider finna, att vår nationella sjelfständighet och lycka likaså mycket kräfver en hög andlig census som en låg penningens, och känna sig uppfordrad att åt sina medmenniskors sedliga

förädling egna den andliga kraft som han hitintills skjutit åt kasta i det ena eller det andra politiska partiets vågskål. Kanske skall exemplet finnas behjertansvärdt, till och med af politiska antagonister. Kanske vexer på detta sätt antalet af dem som tro på andens kraft mer än formens, till ett litet parti, som slutligen mäktar att genomdrifva en revolution, större än någon politisk. Vi vagga oss gerna i angenäma drömmar. Vi tänka oss, att vi egde en folkbildning som förmådde höja arbetarens yrke till aktning, honom sjelf till ekonomisk och moralisk sjelfständighet och göra hans hem till ett tempel för samhälliga dygder; vi föreställa oss, att våra industriella klasser, genom sann civilisation höjda öfver begäret att efterapa de s. k. högre klassernas tomma lyx, i stort upparbetade fäderneslandets välmåga på samma gång som sin egen, och således gåfve Sverige en hög moralisk och ekonomisk kredit på de europeiska handelsplatserna. Vi tänka oss fåfängan och ståndsskillnaden betänkligt hotad genom denna nya medborgerliga anda, som inom kommunerna och vidare uppåt genom hela staten förbunde med hvarandra de särskilda samhällsklasserna och lifvade dem till täflan i ädel verksamhet och ädla uppoffringar. Och sist tänka vi oss staten, sammansatt af sådana friska elementer, genom fosterlandskärleken skyddad mot yttre våld, genom medborgerlig sedlighet mot inre upplösning: vi tänka oss denna stat såsom med lätthet vexlande sina yttre former när den fortgående utvecklingen det kräfver, men fast och stark i sitt inre genom allas frihet. Och väl är det värdt att hvila tanken vid ett sådant ideal; — ännu mer: väl är det värdt att våga ett steg för dess förverkligande. c. a. s.

[14] Konungens Sändebud. En Allegorisk Berättelse, af The Rev. *W. Adams*, M. A. Öfversättning ifrån Engelskan. Stockholm, 1849. P. A. Norstedt & Söner. 80 sidd. 12:o. (Pris: 16 sk. b:ko).

Detta lilla arbete, ehuru utgifvet till julen, har lyckligtvis ingenting att skaffa med den vanliga såkallade "jul-litteraturen", denna svärm af eländiga "slöjd-varor", hvilken nu öfversvämmar köparne och hotar att förstöra en vigtig gren af folkets bättre läsning. Det är derföre med stort nöje vi begagna tillfället att anmäla ofvanstående saga, hvilken i England är erkänd såsom ett mästerstycke af rik målning och förträfflig undervisning, och äfven i Sverige måste verka högst välsignelserikt på alla som göra bekantskap med densamma. Ämnad hufvudsakligen för yngre personer, kan den dock läsas af alla stånd och åldrar med den renaste njutning.

Engelska författaren har troligen ansett källan till densamma vara så väl bekant, att någon upplysning härom ej vore af nöden. Likväl torde de flesta svenska läsare med nöje emottaga ett par upplysningar i ämnet.

Uti tredje eller fjerde århundradet omvändes till kristna tron en indisk prins (Josaphat) af en ryktbar helig ensling vid namn Barlaam. Denna händelse blef sedermera, troligen i sjette seklet, behandlad uti en Legend eller Saga på grekiska, af någon andelig uti Alexandria. Arbetet*), hvilket utmärker sig för ledighet, värma, känsla och en rik fantasi, tillskrefs sedermera Johannes Damascenus, hvilken dog år 760.

I denna half-österländska legend-roman finnas infästade flera urgamla folksagor och fabler med andelig uttolkning, såsom begagnade af Barlaam till Josaphats omvändelse; och ibland dessa förekommer äfven den, hvarpå nu anmälda bearbetning är grundad. Vi meddela densamma ur den gamla svenska, såsom förlorad begråtna, men nu lyckligen återfunna, öfversättningen från medlet af 1400-talet. (Barlaam talar:)

Thät var en stor mäktugher riker stadh j huilkom bymänene hafdho til sidh aff alder hwart aar välia sik en främadha wtlänzskan man til konung som huarte viste stadzsins lagh äller thera sidhwänio oc gawo hanom fult waldh al thing styra oc radha oc skipa äpte sinom vilia, et helt aar om kring. Thäntidh aarsmotit kom, oc han thänkte sik tryggast vara oc stadhugligahast bliua skolande j siao konungxligho walde, kräselighe lifwerne oc alle wälmacht Toko stadzmännene aff hanom mädh brässko alt hans wald oc konungxlighan bonath oc drogho han nakin om allan stadhin oc sändo han sidhan j wtläghe lankt bort til et obyght land j hulko huarte var mat äller klädhe at han skulde thär aff hunger oc kyld forwardha, swa giordho the vid alla sina konunga hwan äpte annan. Tho valdo sik entidh en konung han var badhe wiis oc sniälder han thänkte idhkeligha vppa hwi the hafdho han wtlänskan oc okändan vphöght til swa storo äro, oc vardh varnadher aff sinom vin oc fik vita thera sidhuenio at hans valdh skulde mz dröuilsom ändas. Tha tok han gul oc silfuer, dyra hawor oc alt thät han vidher thorfte for thy han hafdhe thät alt j sino walde oc sände mädh sinom tronom thiänarom fore sik, alt aret om kring til thät ödhe landit han skulde siälfuer koma. thäntidh arit ver framlidhit giordhe bymännene vidh han som

---

*) En forn-norsk öfversättning häraf, efter den gamla latinska versionen, är lagd under pressen uti Kristiania, och utkommer inom kort. Den utgifves efter en pergaments-handskrift ifrån 13:de århundradet, uti Kongl. Riks-Bibliotheket i Stockholm.

the hafdho giort mädh androm flerom, drogho han nakin om stadhin, oc sändo han sidhan thiit the hafdho for hanom flere sänt. tha han kom thiit fan han for sik al äro nogh oc lifdhe ful riker alla dagha. Nu vil iak thic wttydha hwat thätta hauer at tekna, vidh thänna stora stadhin liknas thässen fafänga oc swikelica värdhlen "Huilken alla sina herra sänder fran sik fatika, vtan the sändin sielfue for sik dyra oc godha gerninga." *) borgharana tekna wara dödheliga owini, diäflana huilke altidh lukka os oc äggia mädh inskiutilsom at fölghia wärdlena lustilsom. Oc thy ophöghias mange j wärdlene oc fa hedher oc wald, äro oc rikedoma, äpte thera astundan oc vänta at thät skal swa äwinnelika mädh thom blifwa. Oc for thy at alder thera vili är böghelighin til wärdlena fafängo, thänkia the ey hwat äpte kan koma. Oc vita ey aff för än dödhin komber, tha koma the omilde stadzmännene thät äru diäflane oc föra thom nakna aff allo godho j wtläghe til thät myrka landit, hwar som är kyld oc hunger oc al dröuilse, thät är häluite. Vidher thän godha radhgiwaren som varnadhe konugin liknar jak mik siälfwan som hiit kom at visa thic godhan oc rättan wägh, huilkin thic skal ledha til äwinnelikit got hwar thu skalt lifwa riker oc sääl for vtan ända, sänt thy for thic nu mädhan thu format, at thäntidh thu vardher sätter aff thänna wärdlena sälikhet thu takir tha til thät godha thu hauer for thic reet Josaphat spordhe huru ma iak sända for mik fä oc rikedoma at jak maghe thäs sikirligha lifwa oc fa thär mädh äwinnelik löön sigh mik thätta fulkomplika Barlam swaradhe j thässa mato ma thu thina rikedoma for thic sända at thu giff fatighom oc nödhstaddom almoso oc hiälp at the förin thät mädh sinom bönom til thät rike som thu

---

*) Denna mening är något sednare tillskrifven af öfversättaren, tydligen efter det äldre och ytterst korta sammandraget af *Barlaam och Josaphat*, som förekommer uti *Ett forn-Svenskt Legendarium*, utgifvet af undertecknad bland *Svenska Fornskrift-Sällskapets Samlingar*. Såsom ännu ej meddeladt allmänheten, torde det lilla hithörande stycket deraf böra här aftryckas.

§ Fämta exemplum . gaff barlaam . a meth thässa hems hedher ok valde.

§ Enom stadh war sidhuænia . ath män theko sik . hwart aar wtländis konungh som j thera lande varo okunnoghe ok lätho han radha som han wilde til iämlangha dagh tha laghdo the hanom krono aff hofdhe ok afkläddo ok fördhu til eet oblygiit (sic!) ölandh ok sätto han ther födho lösan oc klädha § Swa giordho the hwart aar til en godher man kom nytakin til konungx ok wardh waradher aff sinom win ok fik wita ok sände thiit goz for sik ok görsama . alt arit wm kring til han sändhis thit siälfuir ok lifde fulrikir alla dagha Thz konungx rikit thydher wäruldena som alla sina herra forsände . fatöka . vtan the sändin sielfue for sik dyra ok godha gerninga.

skalt ältidh aff hafua äwinneliken affwäxt oc glädhi Swa taladhe daniel propheta til nabogodenosor konungin aff babilonia, herra hör mina fortalan oc följh mina redhe aflä thina syndir mädh almosom, oc böt thina onda gärninga mädh thy at thu miskunna välom oc widherthorftoghum. Swa biudher oc war herra ihesus christus varin milde oc miskunsami. For thy skalt thu swa wisligha for thik redha at fatike män före mädh sinom handom thine almosor oc godhgärninga for guds änlite for thy gudh räknar thät alt sik vara giort som them fatikom görs for hans skuldh, oc gifuer thär fore hundratha fald lön, Oc swa mat thu mädh thässom forgängelikom rikedomom köpa thik äwärdhelika rike (en rad fattas).

Denna korta berättelse har blifvit mångfaldiga gånger bearbetad, på flera språk och för flera ändamål, ofta ganska vidlyftigt — men troligen har ännu ingen derpå bygt ett så intagande, färgrikt och skimrande sago-slott som den engelska författaren, uti sin herrliga prosadikt *Konungens Sändebud.*

För att icke gå läsaren i förväg, afhålla vi oss ifrån alla utdrag. Den onämde utgifvaren, hvars nit för sannt religiös och sedlig bildning vi hafva att tacka för denna dyrbara gåfva, skall säkerligen kunna glädja sig af sina läsares erkänsla, och vi hoppas att han snart torde finna sig uppmuntrad till utgifvande af flera arbeten af samma penna.

Öfversättningen är omsorgsfull, trogen och ledig, samt tryck och papper godt. GEORGE STEPHENS.

[12] Josephi Historia. Ånyo af trycket utgifven. Stockholm, 1849. Tryckt hos P. A. Norstedt & Söner, på V. Levertins förlag. 44 och VIII sidd. 8:o. (Pris: 1 Rdr b:ko).

Återigen ett aftryck af en gammal svensk boksällsynthet. Sist var det *Tobiæ Comedia*, hvilken på detta sätt uppstod ifrån de döda, — och redan nu få vi helsa *den andra* tryckta svenska "Comedia", i förnyadt och föryngradt men troget skick.

Denna gång hafva vi derföre att tacka en ung bokhandlare Hr Levertin, hvilken sålunda uppmuntrat en bokhandelsgren, som endast kan skänka heder och tillfredsställelse åt dess förläggare, i stället för — penningar.

Uti Inledningen, som rättar åtskilliga misstag af Hammarsköld och Wieselgren, har en bekant bokälskare, med ledning af flera skäl, hvart och ett för sig icke fullt bevisande, men tillsammanstagna alldeles tillräckliga, ådagalagt, att författaren till detta drama var Thomas Petri Gevaliensis, hvilken dog som Kyrkoherde i Vingåker år 1608.

Hans skådespel har förut upplefvat 4 upplagor, nemligen:
1. Rostock, 1601. 54 pagin. och 2 opagin. sidor liten 8:o.
Af denna upplaga finnes endast ett exemplar i behåll, i Kongl. Riks-Bibliotheket, dit det skänktes af K. Hofpred. A. A: Afzelius. Efter detta exemplar är boken nu ånyo utgifven.
2. Rostock, 1609. 54 pag. och 2 opag. sidor liten 8:o.
3. Calmar, 1631. 46 opag. sidor liten 8:o.
4. Stockholm, 1642. 40 opag. sidor liten 8:o.

Sjelfva arbetet lemnar ett nytt bevis på poesiens och litteraturens förfall i Sverige, straxt efter reformationens våldsamma framfart. Alltsammans är inrättadt till husbehof, och stylen är erbarmeligen torr och tråkig, samt i alla hänseenden vida underlägsen den äldre och kraftfullare *Tobiæ Comedia*. Likväl har boken sitt värde i litterärt hänseende. Ibland annat träffa vi här (sid. 8) första häntydningen på den vackra folkvisan "Dufvan på lilje-qvist", hvilken, jemte dess användande här, alla föregående litterär-historici, märkligt nog, endast begabbat! Stället lyder sålunda:

Rusticus talar:

"Så gladeligh iagh een wijsa quädher.
Duffuan sitter på Lilie quist,
gudh rådhe,
Hon siunger så fagert om Jesu Christ.
Men Gudh giffue oss sina nådher."

Såsom prof på arbetet, välja vi ett af de bästa ställena; *Jacobs* sorg vid nyheten om *Josephs* död (sid. 11):

"Jagh bliffuer nu alsintet gladher.
Hwadh är thet tu nu bäär,
Migh tycker thz min Sons hiertil är,
O Gudh hwadh är thetta för itt vndher,
Wildiur haffua honom riffuit sunder,
The haffua honom plat vpätit,
Men i haffue honom förgätit.
Gudh nådhe migh min käre Son,
I hwilckom iagh hadhe myckin mon,
Min Son, min Son, han dödher är,
Then iagh hadhe så myckit käär.
Hans dödh migh så til hiertat gäår,
Så at alla mina gråhåår,
The komma vthi jorden nidher,
Hoo är tå mijn tröst omsidher,
Saken giffuer iagh j Gudz hendher,
Han wärdighas migh sin nådhe sändhe,
Som migh tröster arme Man,
Then sanne tröstare är nu han."

Läsaren ser genast att språket är här betydligt yngre och lättfattligare än i *Tobias*. Också finnas endast ett par ställen, hvilka erbjuda något lexikografiskt utbyte:

[illegible], fot, [illegible].
Foosz, s. 23, till fots; att gå.
From, s. 13, båld, mäktig.
Förandrt, s. 55. Antingen är detta ordet beslägtadt med *snara*, *snära*, eller är det ett i alla upplagorna förekommande tryckfel för *försudrt*.
Gancke, s. 48, (adj.) fullkomlig.
Graffua, s. 34, gräfva.
Idrecht, s. 39, syssla, lefnadsart,
Smuck, s. 12, vacker.
Staan (stran på), s. 16, [illegible]:
Thenne, s. 21, (n. pl. [illegible]) [illegible]:
Vreckia, s. 36, hämnas.
Walland, s. 4, Hin! För fan! — Ett lån ifrån tyskan.*)

Denna bok, hvars yttre är höget vårdadt, samt erbjuder i facsimile alla de träsnitt m. m. hvilka förekomma uti *editio princeps*, skola samlare af Sveriges vitterhet utan tvifvel skynda att tillegna sig. Detta vore så mycket önskligare, som en anmärkning erinrar oss — "såvida företaget vinner någon uppmuntran, ämnar förläggaren låta detta häfte efterföljas af flera, för att sålunda bilda en samling af vår äldre litteratur." — På detta sätt skulle *Svenska Bokgillets* ändamål blifva åtminstone till någon del uppfyldt!

Vi hafva hört att Hr Levertin ämnar härnäst utgifva *Vår Frue Tider på Svenska*, ett arbete af det största värde för Sveriges äldre kyrkliga historia. Detta blir ett vågsamt företag, och vi tillåta oss derföre uppmana skandinaviska boksamlare och arkeologer att till honom inskicka sina namn såsom subskribenter härpå. GEORGE STEPHENS.

[13] Romanhjeltinnan; Novell af *Emilie Carlén*. (Nytt Originalbibliothek i den sköna litteraturen för år 1849, № 28—34). Stockholm, Östlund & Berling.

Stilen i detta arbete är icke den hos vår författarinna vanliga, icke den som utgör ett uttryck af ett poetiskt sinne, — men detta måhända med afsigt. Det ser verkligen ut, åtminstone i berättelsens början, som om förf. velat visa, huru man kan skrifva en roman, — ty "Novellen" står ju på gränsen mellan Roman och Berättelse — att man kan skapa en hjeltinna, utan att höja sig på poesiens vingar, ja, utan att denna hjeltinna sjelf blir det ringaste poetisk. Att en dylik intention hos förf. verkligen förefunnits, då hon tänkte sig sin bok, inse vi lika afgjordt, som vi här funnit bekräftadt, huruledes en dylik tanke, såsom den grund hvarpå arbetet är bygdt, också inverkar på uttrycket för detta inre motiv, på hvad man kallar — stil. Och då förf. någon gång här sökt nedlägga ett poetiskt element, är det alltid någonting

*) Se härom J. Grimm, *Deutsche Mythologie*. 2te Ausg. Göttingen 1844. ss. 948, 4. — Tyskarne hade icke endast en *välant* (infernus seducens), utan äfven en *välantinne* (teufelin).

trögt, så väl i stil som tankegång, som stöter eller besvärar läsaren. En sådan poetiserad episod, om detta uttryck tillåtes, är t. ex. samtalet i Venersborg, på öppen gata, mellan "romanhjeltinnan", den af romanläsning och genom moderns svärmiska lynne något förkollrade fröken Blenda, och den ädle "Grefven", såsom han tills vidare kallas och anses, romanens hjelte. Slutet på denna dialog mellan vår romaneska fröken och honom, som sedan blir hennes tankars ständige riddare, slutas så här:

"Så mycket bättre! Ni kan helt enkelt föreställa er att ni råkat en borgfröken från förra århundradet... Men se der kommer ändtligen mamma nerpå gatan på andra sidan om torget."

"Farväl då, fröken Agnes — jag tror att detta var ett modernt och omtyckt namn på den tiden?"

"Hvarför icke så gerna Bertha — det var lika omtyckt, herr riddare af slutna hjelmen ... alla riddare, som önskade vara okända, nyttjade, som ni väl vet, detta skyddsmedel."

"Olyckligtvis är jag ganska litet bevandrad i det gamla ridderskapets lagar, men om jag ej alltför mycket misstager mig, så uteslöt icke den omständigheten dem från täflan om tornerets pris, och jag tror att de alltid hemligt eller öppet förvarade något tecken af sin utsedda dams färger, en handske, en bandros eller dylikt — ett mera skyddande palladium än både sköld och hjelm."

Och i det den unge främlingen uttalade dessa ord, upplyfte han sin hand, i hvilken någonting svart var inneslutet.

Häpen föll Blendas blick på hennes hvita krage — den svarta bandrosen, som sammanhållit den, var försvunnen, bortblåst." Huru ridderligt, men tillika, med förlof sagdt, huru platt!!

Allt går ock i det följande ut på att göra "grefven", så ridderlig och mystisk som möjligt; och läsaren har verkligen svårt att gissa rätta förhållandet med denne förmente grefve, "kusin Jean", som han inför Blenda och hennes öfverspända mor, fru Emerentia, hemlighetsfullt kallar sig. Det är ock nyfikenhetens intresse ensamt, som fäster läsaren vid boken och dess mystifikationer; ett intresse, som naturligtvis ej förminskas, då kusin Jean, ju närmare man kommer slutet, allt mera låter ana, att han är ingen grefve, ingen borgriddare, utan helt simpelt en borgersman. Att denna nyfikenhet äfven väckts hos våra romaneska damer, är naturligt; och den högädla fru Emerentia v. Kühlen skulle väl vilja våga hela sin salighet derpå, att hennes älskade dotter skall, efter flerahanda uppenbarelser och trollscener, slutligen bli en välbestäld och högtförnäm grefvinna. Äfven Blenda, på hvilkens

känsliga hjerta kusin Jeans, verkligen ridderliga, d. ä. ädla uppförande såsom den skönas tillbedjare, gjort ett djupt intryck, — äfven Blenda betraktar hennes kärlek, äfvensom det intresse han förstått att väcka hos henne (genom sin mystifikation), såsom framkallad af en slags "instinkt." Hon vill ingalunda räkna honom detta till förtjenst, då hon i sitt sinne öfvertänker alla hans moraliska förtjenster såsom älskare: det var ju alltsammans så naturligt; "ty det förutan hade hela denna lilla roman icke funnits till."... Nå, än sen? — denna fråga undföll omedvetet en läsare.

Som sagdt, dessa "grefvens" hemligheter utgöra alltmer bokens egentliga intresse; och det lär ej nekas att detta handlingens moment är med skicklighet behandladt. Och då kusinen, i avantscenen på Kongl. Theatern (dit han bjudit sina damer), "svär i denna allvarliga minut: jag är ingen förnäm man!" — då tror man honom fullkomligt, blott ej Blenda sjelf, som anser hans ord för en "skickligt spelad komedi", till hennes pröfning. Sålunda har, redan innan "kusin Jean" presenterar sig som den verkliga kusin Johan, en redlig galanterihandlare, läsaren nästan med visshet förutsett att så var.

Svårigheten vid alla dessa intrigvändningar och qui-pro-quo har varit, att klart och fast hålla hufvudkarakteren, Blenda, i ögonsigte, att teckningen deraf ej måtte förryckas. Förf. har dock, oaktadt synbara bemödanden, ej fullt lyckats att lotsa förbi detta klippskär. Blendas kärlek till grefven, till den förnäme mannen, som skulle kunna förverkliga alla inbillningens skimrande luftslott, är visserligen motiverad af "romanhjeltinnans" förvända uppfostran, men gör dock esomoftast den ädla karakteren något vacklande. Ty i grunden ädel är ju denna Blenda, så fullkomlig som alla "romanhjeltinnor" och — romanhjeltar: så väl till själens och hjertats egenskaper som ock, ännu mer, till sitt yttre. Också blifva alla karlar vid första anblicken förälskade i henne; och då hennes koketta och impertinenta kusin och svägerska Henriette (gift med lärftkramhandlaren Patrik Thorman, halfbror till kusin Johan) en gång för "oskulden från landet", den lilla Blenda, räknar upp hennes älskare, befinnas de vara icke mer eller mindre än sju till antalet. Det bör dock tilläggas, att bland denna skara ej mer än tvenne voro verkligen älskande älskare, nemligen, utom kusin Johan, som också slutligen blir den lycklige maken, äfven baronen; och man tycker verkligen, med den goda Blenda, att det är synd om honom, då han får afslag på sitt öppna, ridderliga frieri.

Förf. har älskat att i detta arbete teckna raskt och bestämdt, ehuru novellen ändock blifvit nog lång, i förhållande till den enkla, föga framåtskridande handlingen och den temligen vanliga karaktersskildringen. Raskt tecknad är t. ex. Tant Regina Sofie, äfven derutinnan, att den något sträfva, men "i grunden rättsinniga och aktningsvärda" fruan snart försvinner från skådeplatsen, — hon dör samma dag hon mottagit sin systerdotter Blendas afslag på tillbudet att få hennes öfver allt annat älskade son Johan till make. Det är nu denne Johan, som under masken af "Grefve" och "kusin Jean", vinner Blendas hjerta, och slutligen hennes hand.... Den gamlas död gjorde ett djupt och sorgligt intryck på Blenda; och äfven läsaren kan ej utan någon rörelse läsa den korta berättelsen härom (sid. 136):

"Aftonen af samma dag, på hvars morgon Blenda haft det afgörande samtalet med sin tant, var denna stränga, men rättsinniga och hederliga qvinna — icke mera till.

Hon hade ej fått tid till några verldsliga anordningar: döden hade, så att säga, öfverrumplat henne; men det syntes klart att, från det ögonblick då hon insåg detta, hon upphörde att spjerna emot, utan visade det lugn och den fasthet, som man kunde tilltro hennes fasta och i grunden gudfruktiga sinne.

Hennes sista ord innehöllo en öm och varm helsning till hennes Johan. Kort förut hade hon i mild ton hviskat till Blenda, som snyftande låg på knä vid sängen: "Gud hjelpe dig, din stackare — jag kan det icke mer!"

Vi hafva nu sökt lemna en redogörelse för innehållet af Romanhjeltinnan. Redogörelsen har blifvit något kort, endast skizzerad; och det af det skäl, att sjelfva "novellen" i sjelfva verket ej är annat än en skizz, ett utkast, hvaraf måhända något godt kunde blifva. Planen är rätt god, men den har här, i utförandet, endast blifvit en vanlig liten komedi-intrig, hvarvid det onekligt varit en god idé, till befordrande af theater-effekten, att låta den verlige grefven uppträda först vid slutet, dagen efter Blendas bröllop med Johan, den f. d. förmente grefven. Grefve Creutz är dessutom just på väg att göra sin 8-åriga förlofning med en ful fröken, till en äktenskaplig sanning. På det sättet försvinna alla romanhjeltinnans illusioner; och hon blir nu, i verklighetens verld, lugn och lycklig. Hvilket var det som skulle bevisas.

M. S.

[14] **Hedina.** Af *A. F. Ekewall.* Motto: "Gif allmogen bildning, men fråntag den ej dess religion." Wieselgren. Stockholm, Östlund & Berling, 1849. 282 sidd. 12:o. (Pris: 1 Rdr b:ko).

Åter ett försök att i romanform behandla ett socialt ämne: förf. anmärker nemligen i sitt förord, att "den svenska kraften något veknat", och söker anledningen dertill i kärlekens förvillelser. Ämnet är slippright och förf. har ej förmått att öfvervinna denna svårighet. En skriftställare med snille kan på ett rent sätt behandla de djupaste moraliska lidanden och nedstiga till botten af lastens dy utan att besudla sig, då den medelmåttige, utan att tränga till dess rot, nöjer sig att i grått måla lastens smutsiga accidenser. Det är på denna klippa Hr Ekewall strandat; hans skildringar äro, utan att vara beräknadt cyniska, dock ofta motbjudande, med denna lägre grad af natursanning, som icke i grunden är sanning, och som derföre sällan eller aldrig uträttar något verkligt godt.

För att tränga till roten af stora sociala lidanden är det ej nog att såsom Hr Ekewall vara lifvad af redlig vilja och understödd af en betydlig beläsenhet; man måste framför allt ega en oförvillad blick för lifvets väsende, en klarsynthet, som icke står väl tillsammans med effektjägeri och förkonstling. Nu är det just Hr E:s största fel att ej vara naturlig. Han tecknar åtskilliga detaljer af allmogens lif med mycken verve och, åtminstone oftast, en minutiös sanning, men han inlägger i hvarje rad en sökt p o i n t, en poesi som har det felet att vara g j o r d. Man ser att han imiterat Almqvist, Sue och såsom det förefaller oss, äfven den bekanta danska pseudonymen Jean Pierre; det är godt att han gjort sig hemmastadd med dessa hvar i sin genre talentfulla skriftställare, men bakom dessa efterbildningar finnes intet sjelfständigt thema, ingen, så att säga, ansvarig personlighet; taflans botten, hvarpå de utarbetade accidenserna äro anbragta, är sjelf en tabula rasa eller, såsom författaren i sitt företal något bombastiskt definierat tiden, — ett storartadt intet.

Författaren hade ej behöft någon apologi för sitt företag att skildra allmogens lif: derinnom finnes tillräckligt poesi för en uppmärksam betraktare; men den benägenheten för esthetisk uppskrufning som till ytterlighet förråder sig i författarens affekterade stil har alltför ofta förledt honom att i åskådningen af folkets lif och dess karakterer inlägga en originalitet, som gör läsaren misstänksam mot sanningen af författarens uppfattning. Det är alltför vanligt hos unga förfat-

tare, att de konstruera sina karakterer efter esthetiska läroböcker och sina situationer efter sina inlärda begrepp om effekt. Hr E:s arbete lider nog mycket af dessa fel och förmår följaktligen ej att på läsarens sinne göra det intryck af öfvertygelse och framställa den helgjutna och välgörande bild, som skulle hafva uppkommit, om de många partiella sanningar det innehåller fått på ett friare och mera okonstladt sätt ordna sig till ett färdfritt helt. Äfven i sammanhanget är förf. ej stark, och situationerna hafva ingen naturlig förbindelse, utan berättelsen liksom går på styltor, tar emellanåt lunkentussteg; och stadnar deremellan för att visa plastiska attituder.

Vi hafva sett den dagliga pressen med mycken mildhet bemöta föreliggande arbete, troligen på grund af ämnets vigt och den redlighet i afsigter som vi för ingen del frånkänna författaren. Vi fägna oss åt detta bifall, som sätter oss i stånd att utan fara för författarens afskräckande från vidare litterära bemödanden uttala några allvarsamma ord, hvilkas behjertande vid nästa litterära produkt möjligen torde kunna lända honom till fördel.

[15] Fåfängans marknad. Skildringar ur lifvet af *William Makepeace Thackeray*. Öfversättning från Engelskan af *N. L. Bolin*. Två delar 12:o. Stockholm, Hörbergska boktryckeriet 1849. (Utgifvet i Europeiska Följetongen, Tidskrift för utländsk romanlitteratur.)

Ehuru det under förflutna året visst icke varit brist på inhemska romaner att anmäla, kunna vi icke med tystnad förbigå detta, ett af de märkvärdigaste arbeten som på länge utkommit inom den sköna litteraturen, isynnerhet som man i tal och tryck så olika bedömt det. Thackeray har blifvit ansedd för en vanlig humorist, och man har förebrått honom den satiriska skärpa som man med rätta ej anser stå väl tillsammans med humorn. Vi tro att han haft ett mera positift syfte med sitt arbete än att blott med sin humor roa några splenfulla britter; tvärtom har hans mening synbarligen varit att på lif och död bekriga de för lagen oåtkomliga laster som i det allmänna umgänget understundom omgifva sig med en strålglans af lefnadsvett och hvad engelsmannen kallar respectability. Här är det hyckleriet och fåfängan som den snillrike författaren gisslat i sin hjeltinnas person; ty en hjelte saknar han i sträng mening, och hans titel säger det äfven. Miss Rebecca Sharp är en ung qvinna af de mest hänförande yttre egenskaper, men med ett hjerta, som aldrig

klappat för annat än kachemirschalar, höler och lysande ekipager. Sjelf en fattig fader- och moderlös flicka, dotter af en engelsk målare och en fransk aktris, har hon dock af naturen blifvit utrustad med en finhet, en takt och en färdighet, som sätter henne i stånd att för en längre tid spela en lysande rol i det fashionabla lifvets stora karneval, tilldess hon slutligen, alltför ofta ertappad och blottstäld, måste så småningom nedstiga från sitt *high life's* elysium och söka äfventyr på en mindre lysande bana, seende sig i den mån ålderdomen nalkas, ett föremål för det allmänna föraktet och utan andra utsigter än elände och förkastelse. Möjligheten att med sannolikhet skildra ett sådant äfventyrarlif såsom fördt midt i det mest exklusiva high life beror på förhållanden, som äro egendomliga för England. En otrolig grad af afsöndring i de särskilda samhällsklasserna, en olymplig formernas stelhet, som alltför ofta öfverskyler frånvaron af de gedignare egenskaper hvilka eljest så fördelaktigt utmärka de högsta klasserna i England, en viss god tro på helgden af i n t r o d u c t i o n, denna Cerberus vid det aristokratiska elyséets dörr: allt detta gör det möjligt, vanligt och lätt för snillrika äfventyrare att intränga och bosätta sig inom det fridlysta området. Nu har författaren sjelf tillhört dessa klasser, är igrund hemmastadd uti deras konstrika och invecklade umgängeslif, och har ingen barmhertighet med dess svaga punkter. Dertill eger han denna utmärkta iakttagelseförmåga, denna pikanta skildring af egendomliga individualiteter, detta mästerskap i gruppering och denna stilens hänförande glans, som gör honom till en så fruktansvärd fiende för allt som faller under hans penna. Och en krigisk skriftställare är Thackeray, trotts sitt fredliga förnamn (Makepeace). Det religiösa och moraliska hyckleriet, den oförnuftiga lyxen, den hjertlösa fåfängan, finner ingen nåd inför honom, och de klasser som till någon grad igenkänt sig sjelfva i hans teckning hafva icke utan en viss förstämning läst en skildring, hvars allmänna sanning de ej förmått förneka, och, så godt de kunnat, tröstat sig med miss Rebeccas halftfransyska ursprung. Man kan med skäl förebrå författaren sin brist på sinne för det goda i ... -lighetens: han har knapt en enda sedligt god karakter, ... fördelak- behandlar dessa med ett visst förakt. Läsningen ...da skollärare Marknad blir derföre fängslande, lärorik, hä...nekliga brister, aldrig välgörande, i brist på ett positift sedl...ne kan ej längre ken kan hvila sig. Men äfven såsom vår förf...år visserligen vilständigheter eller genom eget val blifvit, e... men vågar ändock full bekrigare af falskheten, flärden och f...ana en långvarigare stor och betydelsefull företeelse inom ... som lärare begagnat

Det är ingen behaglig och i yttre mån tacksam uppgift att blott och bart polemisera; men en bok, såsom den föreliggande beräknad på rensningen af vissa moraliskt förpestade luftlager inom sällskapslifvet, kan verka en större sedlig revolution än man tror, och är ofta en nödvändig förelöpare till konstalster af en positivare och högre sedlig skönhet.

Rättelser i 1849 års årgång:

Sid.	106	r.	6	nedifr.	(not.) 1817	läs:	1812.
—	—	-	1	—	står: 1539	—	1555.
—	107	-	1	—	(not.), brefvet	—	adelsbrefvet.
—	109	-	2	—	står: 1798	—	1793.
—	256	-	24	uppifr.	— uppdragning	—	uppradning.
—	257	-	7	—	— 1826	—	1626.
—	262	-	2	nedifr.	— lät	—	lät han.
—	—	-	3	—	— år 1688	—	del. 6, 29, 30.
—	265	-	24	uppifr.	orden "på Vetenskaps-Akademiens"		förslag höra till r. 21.
—	264	-	3	nedifr.	står: 1823	läs:	1824.
—	490	-	3	—	orden "författad af den		bekante Ant. von Stierneman" utgå.
—	491	-	20	uppifr.	står: d. 16 Aug. 1677	läs:	† (död.)
—	496	-	12	nedifr.	— Sigtune	—	Sichtu[ne].

---

några ...
varit att p...
ster som i de...
med en strålgla...
lar respectability...
den snillrike förfa...
hjelte saknar han
äfven. Miss Rebec...
hänförande yttre egen...

Litteratur-Öfversigt.

---

[16] Lärobok i den äldre och nyare physiska och politiska Geographien. Första coursen. Af *W. F. Palmblad*. Sjette öfversedda och tillökta upplagan. Örebro, Linds boktryckeri, 1847. (Pris: 1 Rdr 16 sk. b:ko).

Det torde synas i hög grad besynnerligt, att man nu först uppträder till att recensera ett arbete, som för 14 år sedan först utgifvits, och som redan uppnått sex upplagor. Det kan ock anses synnerligen förmätet, att just recensenten finner sig befogad att granska en lärobok, hvilken redan vunnit insteg i rikets flesta elementarläroverk, hvilken således synes vara godkänd af rikets flesta lärare i geografien, hvilken ändtligen blifvit författad af professor Palmblad, allmänt känd så väl för en sällsynt författareförmåga, som ock för grundlig lärdom, särskildt i förevarande ämne. Beträffande de 14 åren, så har, om annars rec. ej missminner sig, prof. Palmblads lärobok hittills icke ens blifvit anmäld i någon litterär tidning eller tidskrift, om man undantager en kort kritik, som, något år efter dess första utgifvande, var intagen i Litteratur-föreningens tidning, och som företrädesvis sysselsatte sig med den afdelning af boken, hvilken upptages af gamla geografien. En mera genomgående granskning af ifrågavarande lärobok skall redan af denna orsak synas icke alldeles olämplig, men torde så mycket mindre befinnas utom ordningen, om det under granskningen visar sig, att till en stor del samma brister, ja, samma tryckfel ännu i bokens sjette upplaga kommit att qvarstå. Att denna geografi blifvit antagen till begagnande i så många skolor, och sålunda godkänd af så många lärare, kan icke annat än vittna fördelaktigt om dess förtjenster. Men att ännu ingen enda skollärare yttrat ett ord, för att få undanröjda bokens oneklig̈a brister, är snart sagdt oförklarligt; och rec. åtminstone kan ej längre bära denna tystnad på sitt samvete. Rec. är visserligen villig att erkänna ringheten af sina gåfvor, men vågar ändock tro, att prof. Palmblad ej lärer frånkänna en långvarigare pedagogisk erfarenhet (rec. har i 14 år som lärare begagnat

prof. Palmblads geografi såsom undervisningsbok) också sin rätt, då fråga är om läroböckers större eller mindre ändamålsenlighet.

Ingen läsare af denna tidskrift är okunnig om den stora omskapning, som geografien genom Carl Ritter och Alex. v. Humboldt m. fl. i sednare tider undergått. Mången kanske också påminner sig, huru ofullkomliga hjelpmedlen för denna vetenskaps till och med torftigaste inhemtande voro inom fäderneslandet för ett fjerdedels århundrade sedan. Att kunna uppnämna en mängd provinser och städer, med några deras historiska märkvärdigheter; att uppräkna namnen på några berg och floder, kanske med tillägg af det haf, i hvilket floderna utlöpa — detta var också merendels hela resultatet af den geografiska undervisning, som då vanligen bestods i rikets elementarläroverk. Tog man någon gång fram en karta, för att "utpeka" orterna (icke floderna och bergen), så tyckte man sig ha gjort nog, samt till och med något till öfverlopps. Herrar Palmblad och Stenhammar tillkommer den äran att i Sverige ha gjort nysenämda omskapning af geografien närmare känd och fruktbärande, genom de läroböcker de författat. Rec. minnes lifligt, då han först blef student och af en tillfällighet fick i händerna desse herrars då nyligen utkomna geografiska läroböcker, huru förvånad han blef att se geografien behandlad i sådant sammanhang med menniskan och i synnerhet naturen: att t. ex. höra talas om slättländer och bergländer; att följa bergen i deras alla utgreningar; att ledsaga floderna från deras källor, genom deras krökningar, förbi alla deras biflöder, ned till deras ofta mångreniga utlopp i hafvet; att läsa beskrifning på olika klimater, jemte orsakerna till deras olikheter, samt angifning och teckning af olika länders vexter och djur; att vidare erfara tillvaron af olika menniskoracer; att lära känna folk med olika religioner och lefnadssätt; att se och följa de stora handelsvägarna till lands och sjös etc. En ny vetenskap, en ny verld uppgick härigenom för rec., och förmodligen på samma sätt för många jemte honom. Nämda begge läroböcker hafva också obestridligen tillskyndat elementar-undervisningen en stor, mycket stor nytta. Men de skulle gjort detta ännu mer, om icke en väsentlig ofullkomlighet i dem förefunnes: de äro nemligen tillhopa onekligen för vidlyftiga för elementarläroverken. Hr Palmblad har, genom utgifvandet af ett sammandrag af den större kursen, sökt afhjelpa detta fel, och Hr Stenhammar har i sista upplagorna också velat ånse sitt arbete såsom en för sig sjelfständig lärobok. Den förra af dessa böcker är det just, som rec. nu ville för-

söka en granskning af; men i afseende på Hr Stenhammars (som ännu begagnas i ett eller annat läroverk) vill han dock förut framställa följande anmärkningar. Denna lärobok besväras af en alltför utsänjd konturteckning, samt af nog mycken omständlighet i beskrifningarna för öfrigt. Sistnämnde fel må antydas genom ett par exempel: när Hr Stenhammar genomgår första öfversigten af verldsdelarna, anser han det icke vara nog att då utvisa dithörande öar; utan när han straxt derefter kommer till verldshafven, meddelar han åter en lika omständlig uppräkning af samma öar. På ett annat ställe berättar han, att "vestra indiska halfön omgifves i ö. af Bengaliska viken", men han kan ändock i nästa rader icke underlåta anmärka, att "Bengaliska viken på vestra sidan har vestra indiska halföns östra kust." Och så förfar han nästan hela boken igenom, men har ändock i de nya upplagorna gjort många, för nybörjaren ofta temligen öfverflödiga tillägg. All denna vidlyftighet har gjort, att icke många lärjungar kunnat till en total åskådning sammanhålla denna bok. Rec. förnekar ingalunda värdet af konturbeskrifningar; men att, "för att fästa landets bild i lärjungens föreställning", lägga den vigt på den, som Hr Stenhammar och många med honom gjort, dertill kan rec. ej förmå sig, emedan han är öfvertygad, att ländernas närmare beskrifning ändock är hufvudsaken. Rec. har ock erfarit, att bilden af t. ex. S. Amerika bättre fästas i gossens föreställning genom den anmärkningen, att denna verldsdel liknar en rätvinklig triangel, än genom Hr Stenhammars flera sidor upptagande konturteckning. Tillägger rec., att denna lärobokens sinsemellan ej nog begränsade afdelningar (kurser) ofta föranleda till onödiga omsägningar, att en viss ojemnhet råder mellan teckningarna af "hufvudländerna" (så tecknas Galizien, och Moldau med Wallachiet, hvar för sig, nästan lika utförligt, som Frankrike); vidare att boken, för att utgöra ett för sig sjelfständigt arbete, ännu icke blifvit kompletterad med den utlofvade politiska och historiskt-komparativa afdelningen: så har rec. antydt de väsentliga brister, som tillhöra Hr Stenhammars geografi. Derjemte bör han dock med tacksamhet erkänna, att hvad för öfrigt plananläggningen, uppfattningen af ländernas karakter, och noggrannheten *) samt enkelheten i beskrifningarna beträffar, denna lärobok synes honom ännu oöfverträffad inom fäderneslandet.

*) Ett märkligare skrif- eller tryckfel förekommer likväl på flera ställen i Hr Stenhammars lärobok: der står *Färö* i stället för *Ferro*, ett fel, som också insmugit sig i Hr Thams beskrifning öfver Örebro

Hrr Palmblad och Stenhammar hafva också den förtjensten om geografiens elementarstudium i Sverige, att de i skolan gjort Stielers ypperliga kartverk kända. Men nu synes, genom Hrr Berghaus' och Sydows kartor*), en ny utvecklingsperiod ha börjat i geografiens elementarstudium; och då snart icke många elementarskolor torde finnas, som icke ega åtminstone en del af de Sydowska kartorna, så vore detta ensamt ett skäl för läroboksförfattarne att i nya upplagor lämpa sina böcker efter dessa kartor. En ny upplaga af Hr Stenhammars lärobok lärer icke vara att förutse, och blefve icke heller ändamålsenlig, så framt ej förf. med detsamma utgåfve de lofvade politiska och historiska afdelningarna. Af Hrr Steins, Platous m. fl. geografier önskar rec. inga nya upplagor, emedan deras method är oriktig, och deras böcker sålunda fordrade en fullkomlig omarbetning, som icke af en öfversättare kan vara att förvänta. Hartmans lärobok har uppnått 13 upplagor, begagnas i många läroverk och eger obestridliga förtjenster (prof. Palmblad säger i Biogr. Lex., att en del af dessa äro hemtade ur 2:dra kursen af dess lärobok), men den har, utom andra brister, till en viss grad densamma som alla, utom Hrr Palmblads och Stenhammars läroböcker, att icke i *främsta* rummet afse bibringandet af en åskådlig och lefvande bild af ländernas form och egendomlighet, deras inbördes likheter och olikheter m. m.; utan den åsyftar fastmer att meddela en mängd af kunskaper, innehåller snarare ett uppräknande, än ett skildrande af föremålen. Också Hartmans bok fordrar således, i rec. tanka, en total omarbetning, som ingen lärer företaga. — Prof. Palmblad är fördenskull, bland dem som lagt hand vid dylika arbeten, snart sagdt den ende, af hvilken man kan hoppas att bekomma en mot vetenskapens och läroverkets behof svarande lärobok i geografien. Det är i denna förhoppning, och då ingen annan velat höja sin röst i förevarande fråga, som rec. beslutat framställa följande, dels anmärkningar vid planen i

---

län, så framt icke *Ferrö*, såsom det här skrifves, rent af är ett tryckfel.

*) *Berghaus's Physikalischer Atlas* lärer vara allmänt bekant, och är, jemte samme författares *Grundriss der Geographie*, för en lärare i geografien svår att undvara. För dem, som möjligen icke känna *Sydows* kartverk, må det tillåtas rec. upplysa, att det består (utom särskilda kartor för Tyskland) af följande afdelningar: 1:o) *Gradnetz-Atlas*, 2:o) *Hydrographischer Atlas*, 3:o) *Schul-Atlas*, 4:o) *Methodischer Hand-Atlas*, och 5:o) *Wand-Atlas* (till en del tredje gången upplagd). Af dessa kunna N:o 1 och 2 lättast umbäras, N:o 3 synes rec. vara bättre, än Stielers Schul-Atlas, N:o 4 är ännu bättre, och N:o 5 bör finnas i hvarje skola.

ofta bemälte lärobok, dels anteckningar af inadvertenser och tryckfel i densamma, att, då en ny upplaga af boken kommer att ombesörjas, vederbörligen tagas i betraktande.

Vid *planen* i Hr Palmblads lärobok har rec. följande att anmärka. Den *mathematiska* geografien är icke för vidlyftig och svårfattlig för mera utbildade lärjungar, men väl för nybörjare. Att den likväl ocksä för dessa är ämnad, måste antagas, då den står främst i boken, och dessutom genom fintrycket har en särskild afdelning för de mera för sig komna. Rec. hemställer derför, om ej den mathematiska geografien borde omarbetas, och så anordnas, att endast det för nybörjaren *nödvändiga* trycktes med gröfre stil, men allt det öfriga med finare. Förf. borde sålunda börja med det stycket (sid. 6): "jorden har i det närmaste skapnaden af ett klot" etc. Efter angifvande af jordens form, dagliga rörelse, axel, poler, æqvator samt meridianer etc., borde följa en kort och möjligast enkel beskrifning på jordens årliga rörelse, och deraf uppkommande förhållanden; men endast så mycket, som är nödvändigt att känna, för att förstå lärobokens nästföljande afdelningar. Slutligen kunde några underrättelser meddelas om kartor, samt längd och bredd. Allt det öfriga borde höra till andra kursen, och tryckas med finare stil, hvart och ett under det gröfre stycke, som det närmast hörde till. Hr Stenhammar har till en del iakttagit denna ordning, men dock begått det felet att placera dessa begge kurser på tvenne från hvarandra skiljda ställen i boken. Deras rangerande på ett ställe dels lättar öfversigten för lärjungen, när han en gång kommer att läsa alltsammans, dels tillåter ock de följande ämnena efterträda hvarandra i en naturlig ordning, utan afbrott af ett nytt kapitel mathematisk geografi.

I den *physiska* geografien synes rec. den afdelning, som bär titeln: allmänna begrepp, vara temligen öfverflödig, åtminstone såsom särskild afdelning: antingen behöfva dessa begrepp icke någon förklaring, eller om denna behöfves, synes den lämpligast gifvas i en not, när konstordet första gången förekommer, emedan det då alltid upplyses af ett exempel. Dock vill rec. ej med förf. tvista om denna sak.

Första delen af den afdelning, som har till öfverskrift: *land* och *haf*, är nästan minst tillfredsställande i hela boken, ty den är alltför kort och ofullständig. Innan lärjungen öfvergår till ett närmare betraktande af hvarje verldsdel särskildt, bör han nödvändigt ha en klar åskådning af verldsdelarnes utsträckning och läge, så väl i förhållande till hvarandra, som till æqvatorn, vändkretsarna, polcirklarna och

meridianerna; vidare ega en lifiig bild af hvar och en verldsdels form, så att han t. ex. observerat Europas och Asiens många utskjutande halföar, de båda Amerikas nästan rätvinkeltriangelformiga gestalt, Afrikas skapnad till en del af en triangel, till en del af en fyrsidig figur etc., samt slutligen känna verldshafven jemte deras förnämsta öar och ögrupper. I sjelfva verket blefve Hr Stenhammars öfversigt öfver allt detta ganska god, om man först och främst borttoge en och annan något för stor omständlighet i ordalagen; vidare blott en gång uppräknade öarna; samt slutligen förvisade de minsta af dessa till fintryckta stycken mellan hufvudstyckena. Så som Hr Stenhammars öfversigt nu är inrättad, skymmas sjelfva verldsdelarne alldeles bort af de otaliga småöarna. Hr Palmblads lärobok deremot lemnar ingen åskådlig bild af de förra, och en alltför torftig öfversigt af de sednare.

Nu kommer ordningen till *berg* och *floder*. Förf. har, lika med Hr Stenhammar, i rec:s tanka, begått ett stort fel, då han beskrifvit de förra öfver hela jorden, innan han kommit till floderna. Berg och floder höra för hvarje verldsdel nödvändigt tillhopa. Har man nemligen fått blicken på ett lands berg, så faller ögat naturligen genast derefter på dess slätter, sedan på dess lågländer och dessas lägsta djup, floder och sjöar. Fördelas dessa betraktelser åter, såsom förf. gjort, så försvinner bilden af verldsdelen, och kunskapen förfaller lätt till blott namnkunskap. Ännu ett fel vill rec. anmärka mot denna afdelning: förf. har (likasom alla våra geografer) icke särskildt kastat blicken på verldsdelens slättland och bergland, lågland och högland. Sydows kartor gifva för dessa ämnen den bästa ledning; och ingen, som blott en stund betraktat dessa kartor, skall om han tillika genomögnat Vorbemerkungen till dem, ett ögonblick tveka att biträda rec:s anmärkning. Slutligen må antecknas, att, då Hr Stenhammars konturteckningar af verldsdelarna äro ända till orimlighet vidlyftiga, har förf. alldeles inga sådana, utom framför Amerika, vid dess politiska beskrifning. Någon sådan teckning borde likväl finnas för hvarje verldsdel, ungefärligen så vidlyftig, som den förf. vid Amerika anbragt; och den egde onekligen lämpligast sin plats i den rent fysiska afdelningen af läroboken. — Den naturliga ordningen för ämnena, vid hvarje särskild verldsdels fysiska beskrifning, näst efter stycket *land* och *haf*, blefve, enligt rec:s mening, följande: först en kort konturteckning af verldsdelen, sedan en blick på dess högland och lågland, derefter teckning af dess bergskedjor, och sist beskrifning öfver dess floder och sjöar. — För öfrigt får rec. tillägga, att

han ingalunda anser förf:s skildring af berg- och flodsystemer för vidlyftig: väl kunde ett och annat specialnamn å bergen (t. ex. Kuntüens särskilda i särskilda trakter) uteslutes, eller åtminstone sättas inom parenthes; men så borde i stället många floders beskrifning göras litet fullständigare, för att åstadkomma en rätt lefvande skildring af systemerna. Hr Stenhammar är bättre, men likväl något för vidlyftig. Ett bestämdt företräde eger han likväl, så vida han merendels ordnat flodernas beskrifning efter hufvudländerna, genom hvilka de gå, men icke efter hafsbassinerna, åt hvilka de utlöpa. Hr Palmblad, som rangerar dem efter utloppen, söndrar derigenom mera än han sammanknyter totalbilden af landet. Det kan t. ex. aldrig bli rätt lämpligt, att, i stället för att i ett sammanhang skildra Skandinaviens vattensystemer, först beskrifva de Sveriges vattendrag, som gå åt Östersjön, tillsammans med de ryska och tyska floder, som taga vägen åt samma haf; men sedan, tillhopa med andra Tysklands, samt Norges och Englands floder, beskrifva de svenska floder, som styra kosan åt Kattegat. Samma blir förhållandet med Rysslands, Frankrikes och Spaniens vattensystemer, m. fl. Först efter en så anordnad skildring af vattensystemerna, som rec. nu yrkat, borde följa en med finare stilar tryckt kort öfverblick öfver hufvudbassinerna. Men ett par nya kartor vore dock nödvändiga, för att göra denna öfverblick åskådlig.

Efter beskrifningen öfver berg- och flodsystemerna följer hos förf. en afdelning, som kallas *klimatlära*, ett vigtigt och intressant kapitel. Det hade likväl, enligt rec:s öfvertygelse, bort föregås af en *geologisk* afdelning. En sådan finnes hos Hartman, men är dels orätt placerad, dels ock olämpligt sammansatt. Den geologiska afdelningen borde korteligen afhandla bergens formation (förf. har härom en framställning å sid. 18), vulkanerna och deras läge på jordklotet, bergens beståndsdelar i olika trakter och deraf beroende olika jordmån, mineralierna och de ställen, der de märkvärdigare af dem träffas, o. s. v. Kanske också korallklipporne, samt en antydning af den magnetiska kraften kunde med något skäl föras hit.

Vid afdelningarne *vextgeografi*, *djurgeografi* och *menniskan* vill rec. först anmärka, huru nödvändiga teckningar äro, för att göra dessa afdelningar rätt användbara. Lika orimligt det nu anses vara, att läsa beskrifningar om länders form, om berg och floder etc., utan kartor; nära lika olämpligt är det, att om vexter, djur och menniskoracer läsa långa afhandlingar, utan teckningar också af dessa föremål. För prof. Palmblad, som dessutom bor nära Stockholm och eger

relationer till förläggare, blefve det en lätt sak att förskaffa svenska elementar-undervisningen ofvanbemälta så nödiga hjelpmedel. Till lättnad vid inhemtandet af läran om klimaterna och kultur-vexternas utbredande på jorden ega vi 6 stycken smärre kartor af Berghaus, hvilka såsom ett bihang stundom åtfölja Stielers Schul-Atlas (Hr Thomé har i Sverige också utgifvit dessa, med uteslutande likväl af den vigtiga kartan öfver hafs- och luftströmmar). Om till nämda kartor fogades en öfver bergformationen i Europa, en öfver vulkanerna och en öfver den årliga nederbörden; vidare ett par med teckningar öfver märkliga vexter, ett par dylika för djur, samt 2 à 3 för menniskoracer och folkslag; så vore man väl belåten. Och sådana kartor (ifall de icke redan finnes i Tyskland, och derifrån kunde fås) skulle utan svårighet presteras, de första genom kopiering i mindre skala af globkartan i Sydows Method. Atlas (jemf. med Bergh. 3: 4 och 10), samt af kartorna № 9 i 1:a afdeln. och № 4 i 3:e afdeln. af Bergh. Physical. Atlas, de öfver djur och vexter genom afritning ur teckningarna till Okens Naturgeschichte (jemf. med Bergh.). För menniskoracerna m. m. har man att tillgå kartorna N:is 1, 3 och 4 i 7:e afdeln., samt N:is 1, 4, 16—18 i 8:e afdeln. af nyssnämde Berghaus' Atlas. Tillades en karta med en och annan figur ur Berghaus's Die Välker des Erdballs, vore det så mycket bättre. Rec. kan icke föreställa sig annat, än att dels kostnaden af ett sådant arbete blefve måttlig, dels ock svårigheterna för dess tillvägabringande lätt öfvervinneliga. Kunna ej teckningar anskaffas till sist omtalade 3 afdelningar i förf:s lärobok, vore rätt så godt att alldeles utesluta dem ur boken. Också lärer bruket vara i vissa läroverk, att man vid läsningen alldeles öfverhoppar dem. Att rec. likväl högeligen önskar en annan utgång på saken, torde han ofvanföre tillräckligen antydt. Beträffande afdelningen *menniskan* hemställer rec., huruvida det icke vore både naturligare och för öfversigten lättare, om förf. hit flyttade tillhopa de framför hvarje verldsdel nu särskildt intagna underrättelserna om racers och stammars bostäder och religioner. I fall för stor vidlyftighet derigenom här uppstode, kunde en del tryckas med finare stil, och sedan läsas endast af de mera försigkomna. Det förstås af sig sjelft, att om en sådan der Atlas utkomme, som rec. föreslagit, förf. efter deri gjorda teckningar borde lämpa innehållet af beskrifningarna i alla dessa sist omtalta afdelningar.

Efter framställningen af den mathematiska och fysiska geografien kommer förf. till den *politiska*; men också denna afdelning kan icke lemnas utan anmärkningar. Förf. öfvergår

här genast till de särskilda staterna; rec. kan likväl ej frånkänna Hr Stenhammar företrädet, såvida han, efter *hufvudländerna* rangerar sina teckningar. Så har ock förf. förfarit med den Pyrenaiska halfön, men i afseende på den Skandinaviska frångått denna plan, som han likväl i sin 2:dra kurs likaledes vid denna halfö bibehållit. Enligt rec:s tanka, hade han också här kunnat vidhålla den, och derjemte bort till en bild sammanhålla dels Förenta Nederländerna och Belgien, dels äfven Europeiska Turkiet och Grekland, samt ändtligen länderna kring Karpaterna. Först när öfversigten öfver ett hufvudland kommer till näringar, författning etc. inträder ordningen att öfvergå till de särskilda stater, af hvilka det består. Oberäknadt fördelen för den historiska geografien, hvarom mera nedanför, framstår endast genom detta förfaringssätt en lefvande bild af landet; och rec. rekommenderar detta så mycket mer, som nästan alla våra andra lärobö cker i geografien mera gå ut på att sönderplocka och sedan uppräkna, än att sammanhålla och beskrifva. Ett utmärkt undantag härvid gör likväl, som nyss sades, Hr Stenhammar, hvilkens skildringar äro mycket goda, samt skulle, i någon punkt förkortade, men i stället ur Hr Palmblads bok kompletterade, enligt rec:s omdöme, blifva förträffliga. — Mot förf. får rec. vidare anmärka, att han öfver Ryssland och Ottomaniska riket alldeles uraktlåtit gifva en föregående fysisk öfverblick, men i stället förlagt denna till de särskilda provinserna. Genom detta förfaringssätt har förf. förstört totalbilden af landet, emedan lärjungen ej utan största svårighet kan tillhopahålla de särskilda provinsernas egenheter, för att deraf bilda sig ett helt. Sistnämda svårighet gäller till en del också förf:s behandling af Spaniens, Frankrikes och Persiens geografi, emedan många af dessa länders egendomliga förhållanden endast i strödda drag finnas anmärkta i provinsbeskrifningarna. Blefve deremot äfven provinsegenheterna samlade i den allmänna öfversigten (kanske med tillägg, inom parenthes, af namnet å den provins, der de förekomma), så uppstode både för lärare och lärjunge betydlig lättnad. Annat kan förhållandet vara i teckningen af Sverige och Norge, och i allmänhet i en större geografi, der beskrifningarne kunna göras utförligare. — I afseende på provinsindelningen förekommer i förf:s bok dessutom det anmärkningsvärda, att denna indelning är mer eller mindre fullständigt angifven i hvartenda europeiskt land, utom i England. Och likväl har denna härstädes icke blott en historisk märkvärdighet, såsom i Frankrike (der alla provinser fullständigt uppräknas och särskildt skildras), utan är ännu i dag hufvudsakligen

bestående. — Hvilken utgångspunkt, som för städernas uppräknande är den lämpligaste, är svårt att afgöra: antingen de böra anföras efter provinser, eller i större grupper, efter deras läge (t. ex. inom större flodsystemer o. s. v.), eller helt enkelt efter deras storlek. Visst vore det ändamålsenligt, om man först anförde efter läget några de förnämsta städerna, och sedan med finare stil anmärkte de öfriga, kanske i sammanhang med provinsindelningen, hvilken också af *nybörjaren* utan skada kunde förbigås.

Näst efter den politisk-statistiska afdelningen för *hvarje hufvudland* ville rec. nödvändigt, att den historiska geografien omedelbarligen vidtoge; att förf. således återginge till den plan han följt i 2:dra kursen af sin lärobok, och hvilken han mot egen öfvertygelse öfvergifvit, "på inrådan af en aktningsvärd skollärare." Att skilja den äldre geografien från den närvarande, skall nödvändigt försvåra öfversigten, och derjemte medföra en onödig vidlyftighet, emedan man i gamla geografien då nödgas ånyo, åtminstone i korta drag, upplifva den fysiska teckningen, hvilket vore alldeles onödigt, om den gamla stode med den nya i ett omedelbart sammanhang. I tvenne punkter borde dock, enligt rec:s åsigt, förf. i detta afseende afvika från planen i 2:dra kursen: 1) borde han placera denna äldre (historiska) geografi *sist* i beskrifningen på ett hufvudland, emedan det *närvarande* onekligen ligger nybörjaren närmare än det förflutna, 2) borde han med *finare stil* trycka denna afdelning, såsom med allt skäl hörande till en sednare kurs. Att förf:s gamla geografi, genom nu föreslagna anordning, kunde förkortas, är naturligt, liksom det ock är behöfligt, att den något sammandrages, genom uteslutande af några mindre vigtiga ortnamn, samt en och annan biomständighet. — Beträffande förf:s anordning af ämnena för öfrigt må blott tre anmärkningar tilläggas: a) förf:s placerande af ryska geografien näst efter Norges kan hvarken ur kulturhistorisk eller ethografisk synpunkt godkännas. Också har rec. ej hört någon enda lärare gilla detta. Näst efter Karpatlandet och näst framför beskrifningen på grekiska och osmaniska länderna (som sluta Europa) hade Ryssland lämpligen sin plats. b) Det främre (osmaniska) Asien synes böra i skildringen något närmare sammanknytas, t. ex. genom en gemensam, kort öfverblick. c) Den topografiska beskrifningen af vestra indiska halfön är dels något invecklad, dels för vidlyftig. Mycken förenkling skulle åstadkommas genom att utesluta, eller till ett historiskt stycke öfverflytta namnen Malva, Agra, Kandesch, Duab, Golkonda m. fl.

Några mindre brister, inadvertenser och tryckfel må slutligen anmärkas, synnerligen som flera af dem stått qvar orättade alla sex upplagorna igenom.

Sid. 3 står: "De (kometerne) bestå af en fast kropp eller kärna . . . och åtföljas af en svans, som alltid är vänd från solen." Kometerne lära vanligen bestå af 3 delar: kärna, hår och svans; deras kärna är långt ifrån en fast kropp, och svansen torde ej alltid vara vänd **från** solen.

Sid. 4. "12 hufvudplaneter." De lära nu, så vidt man känner, vara 19. — "Dessa drabanter äro så små, att de för blotta ögat äro osynliga." Uttrycket kan innebära, dels att också **vår** måne är osynlig för blotta ögat, dels att *alla* **planeter** synas för obeväpnadt öga: således två origtigheter. — Uppgiften, att Leverrier 1846 upptäckt Neptunus, synes öfverflödig. Ändamålsenligare hade den anmärkning varit, att man ända till 1781 endast kände 6 planeter.

Sid. 5. "Jorden fulländar sitt omlopp på 365 **dygn** och ungefär 6 timmar." Hvarför ej också här **precist** angifva årets längd? 365 dygn skrifves sid. 10 "365 dagar."

Sid. 11. Enl. här gjorda teckning och beskrifning skulle jorden i rymden röra sig från öster mot vester. Detta strider dels mot verkliga förhållandet, dels ock emot förf:s egen teckning sid. 5, der samma jordens rörelse föreställes gå från vester mot öster.

Sid. 14. De latinska namnen på parallel-cirklar, vändkretsar och zoner synas alldeles öfverflödiga. — Samma sida lemnas följande föreskrift: "nu efterses noga och genomgås på globen eller kartan de länder" etc. Men om den mathematiska geografien, hvilken står främst i boken, också först läses, så har ju lärjungen änne icke begrepp om länder och särskilda trakter af jorden, hvadan föreskriften här är mindre på sin plats.

Sid. 16. Vid ordet "Atlas" hade lämpligen kunnat anmärkas, **hvarför** en samling kartor så benämnes.

Sid. 18. Stycket "jordens inre är oss obekant" etc. bör framflyttas till en särskild geologisk öfversigt, enligt rec:s ofvan yttrade öfvertygelse.

Sid. 23 står titeln *haf*, sid. 25 titlarne *sjöar*, samt *berg och slätter*. Men stycket sid. 24, hvilket börjar: "om vi betrakte den af de båda globkartorna" etc., har ingen titel. Ordet *land*, eller *verldsdelar*, eller dylikt hade väl bort tecknas öfver detsamma.

Sid. 25. "Kaspiska hafvet . . . 158 mil långt från ö. till v." Bör heta: . . . från n. till s.

Sid. 26. Äfven Dovres ytterste udde i vester borde an-

märkas, så att lärjungen kände alla 5 de norska hufvudfjellens, och med det samma hela landets yttersta ändpunkter.

Sid. 27 läses, att östra Alpkedjan delar sig vid Gross Glockner; sid. 125 deremot, att delningen sker vid Ortle-Spitz. Intetdera synes vara rätt. — "Dess (Alpkedjans) namn förbytes till de Dinariska Alperna." Sistnämda kedja lärer ej sammanhänga med Krainer-alperna och numera ej heller benämnas Alper.

Sid. 29. Gran Sassos höjd är större, än den förf. angifver.

Sid. 30. "Mont. Maudit." Spanska namnet Maladetta är vanligare. — Asturiska berget kan aldrig sägas gå i jemnbredd med Pyreneerna (såsom förf. säger), alldenstund det utgör dess vestliga fortsättning.

Sid. 32. Märkligt är, att förf. här ej åtminstone nämner den stora öknen Gobi. — "Thiang-Khan." Läs: Thian-Schan. Fastän förf. innan sidans slut skrifver namnet rätt, har dock Hr Thomé på sina kartor låtit ingravera tryckfelet. — "Kaspiska hafvet ligger 300 fot lägre än oceanens spegel." Berghaus sätter det ej fullt 100 fot under verldshafvets yta, och kommer sannolikt närmare det rätta.

Sid. 36 horde anmärkas, att den delen af Atlas (hufvudfjället), omkring hvilket kejsardömet Marokko ligger, vanligen nämnes Höga Atlas. — "En lägre bergsträcka, kallad Lilla Atlas, går genom Algier" etc. Bör heta: en lägre fortsättning. . . . utgår härifrån genom Algier. — "Denna öfver 200 mil långa öcken." Bör heta: denna 200 mil breda öcken. — Nigritien borde snarare böra kallas ett låg- och terassland, än "ett högland af medelmåttig höjd." — "Nigern och Senegal upprinna." Också Gambia m. fl. kunde här nämnas.

Sid. 37. Då Oaserne Darfur och Kordofan här anmärkas, hade väl Fezzan på föregående sida ej bort förbigås. — Höglätterna i Abyssinien förtigas. — Nubien synes ej böra kallas ett "föga högt terassland", om dess södra del, såsom det vanligen uppgifves, har 400 fots höjd. — Uttrycket: "båda (Mokattam och Libyska bergskedjan) upphöra i bredden af Kairo", är väl mindre lämpligt. — "Från 20° s. br. skjuter det (Lupata) norr ut, förmodligen vester om Marawi." Det torde böra heta: . . . öster om Marawi. — Orden: "och Zambeze", jemte den följande parenthesen, synas numera böra utgå. — I beskrifningen på landet norr om Goda hoppsudden ville rec. borttaga namnen "Bockeweldsbergen" och "Jeraberget."

Sid. 38. "Vid gränsen mellan Bolivia och Peru nå Anderne sin högsta höjd." Månne ej förf. gör orätt, då han

här förutsätter sådant, som lärjungen icke ännu känner? Bolivia och Peru får denne nemligen först framdeles begrepp om. Sidd. 54 och 55 anticiperas på samma vis kännedom om staden Lima och Chiquitoshöjderna. De okända orterna borde åtminstone inklammeras. — "Cotopaxo", läs: Cotopaxi.

Sid. 39. Sierra Nevada de Meridas synes vara ett berg, och icke en bergspets. Jfr Sydow. I allmänhet synes förf:s teckning af Amerikas bergssystem böra undergå några jemkningar, om annars Berghaus' och Sydows teckningar äro riktiga och den sednares kartor skola kunna läggas till grund för undervisningen. — "Sierra Verde, der Rio del Norte ... "uppqvälla." Möjligen kunde Colorado-floden här tilläggas. — "Klippbergen stryka ... längs "Mackenzie-flodens vestra strand." Uttrycket är ovanligt, ty man säger väl, att en flod går utmed ett berg, men ej tvertom.

Sid. 40. Alegbany-bergen gå ej från norr till söder, utan från n.o. till s.v. — "Mellan denna kedja och vestra kustfjället utbreder sig jordens största slätt." Detta s. k. kustfjäll ligger likväl 150 à 200 mil från kusten. I afseende på uttrycket: jordens största slätt, må anmärkas, att Berghaus uppskattar Missisippis flodområde till endast 61,400 qvadratmil, men Marañons deremot till 94,500.

Sid. 41 nämnes Silla de Caracas såsom en sträcka af Cordilleren, men sid. 39 heter den en särskild spets. — Brasilianska höglandet och dess bergskedjor synes rec. ofullkomligt, för att icke säga oriktigt tecknade.

Sid. 44. "Dess (Trents) mynning heter Humber." Humber är likväl mynning för både Ouse och Trent.

Sid. 47. "Denna verldsdels (Asiens) gräns mot Europa anses gå längs Kuma." Bör heta: ... gå längs Terek. — Likaså sid. 200.

Sid. 51 "eller Nigern." Bör heta: förut kallad Nigern. — "Oranje-floden ... den största i södra Afrika." Läs: näst Congoden den största etc.

Sid. 52. "1. Det vestra: sjön Athapeskow" etc. Bör stå: ... Det norra eller nordvestra. — Fredsfloden faller ej i Athapeskow, utan i dess utloppsflod Slaffloden. Att Fredsfloden "vissa årstider mottager vatten från sjön", känner icke rec., men väl, att öfversta Athapeskow-floden rinner åt tvenne motsatta håll. — "Kopparmine-floden", läs: Koppargrufve-floden. — Stora Björnsjön, Wollaston- och Hjortsjön Lilla Winepeg-sjön äro icke nämda af förf. — Att Nelsonfloden är Winepegs utlopp, innehålles ej i Förf:s ord, men måtte dock menas. — "Vestligare utfaller Severn"; läs: östligare etc.

Sid. 53. Grunden till atilarnes olikhet i namnen på Missuris och Missisippis bifloder är ej lätt att inse. — "På vestra kusten af Nord-Amerika....: Stora Björn- och Stuartsjöarna." Den sednare känner ej rec., den förra ligger öster om fjellet, samt midt emellan Hudsonsbay och Stilla hafvet; således omöjligen på vestra kusten. — "Multnomah från Sierra "Verde." Derifrån synes han alldeles icke kunna komma; är dessutom, så vidt man känner, ej betydlig. Förf. menar kanske Clarke.

Sid. 54. "Guyavari", läs: Guayabero eller Guaviari.

Sid. 55. Träsket kring Paraguays öfra lopp bör anmärkas. — Hvarför Paraguays biflod Wermejo här är förbigången, förstår ej rec., lika litet, hvarför han framdeles endast nämnes Rio Grande.

Sid. 56. "Dessa årstider kallas i Ostindien Munsuner, hvilka infinna sig... under den öfriga tiden af året." De citerade 10 à 12 raderne äro åtminstone otydliga, för att icke säga, att de innehålla oriktigheter.

Sid. 57. "I dessa trakter (mellan 75—90°) är marken alltid tillfrusen." Borde skrifvas: i trakterna mellan 75—90° är marken etc. — "Men vid gränsen"; läs: Men vid södra gränsen.

Sid. 58 "i södra halfklotet gifves mycket mera haf, hvilket är en vida svagare värmeledare än landet, emedan vattnet föga bryter och återkastar solstrålarna, hvarigenom hufvudsakligen luftvärman uppstår." I afseende på dessa rader observeras först, att ordet "emedan" torde böra utbytas mot orden: "och att"; och vidare, att ordet "hvarigenom" borde fogas ordet "annars" eller något dylikt, för att få något så när den mening förf. synes vilja ha uttryckt. — "På det sednare inträffar" etc. Att med "det sednare" menas norra halfklotet, är nästan omöjligt förstå.

Sid. 59. "Sällan någon drifis söder om New-Foundland (40° br.)." Nämda ö ligger under 50:de breddgraden. Har förf. med gradtalets utsättande haft annan mening, än att utmärka öns läge, så är den mycket otydligt uttryckt. — "Ofvanföre (norra?) vändkretsen är i Gamla verlden värmen större i vester, än den under samma breddgrad i öster; i Amerika är förhållandet tvertom." Sistnämda uppgift är alldeles oriktig, och strider dessutom rakt mot samma styckes sista ord: "i länderna närmare Amerikas vestra kust är tvertom luftstrecket mycket blidare, än å östra kusten." — "Vintren (är i London) betydligt varmare." Uttrycket är temligen oegentligt.

Sid. 60. "Mellan vändkretsarna... blåser en beständig östanvind." Än den region, som har en beständig vindstilla? — "Dessa monsuner sträcka sig... i s. till æqvatorn." Än söder om æqvatorn? Men à propos af vinderna, så borde väl hafsströmmarna också på något ställe i läroboken med ett par ord omnämnas. I stället kunde beskrifningen på Thermometern alltför väl borttagas. Den är temligen öfverflödig och dessutom i mer än en punkt oriktig.

Sid. 66. "Den tvåpucklige (Dromedarien)... den enpucklige Kamelen" etc. Denne sednare är tvåpucklig, men ej den förre. Borde icke ordet "Kamelen" sättas inom klammer, eller också uttrycket något ändras?

Sid. 68. "Baharein-öarna (i Röda hafvet)." Läs: ... (i Persiska viken).

Sid. 73. № 5. Ett par rader om Kasterna hade kanske bort tilläggas. — № 6. Bland de länder, der Buddhismen finnes, är Medlersta Högasien (Mongoliet) uteglömd. — Sid. 74. Uppgiften på antalet af jordens invånare, samt dessas fördelning efter religioner och boningsort, torde böra rättas efter nyare beräkningar (t. ex. Berghaus's).

Sid. 75. Enligt Stielers m. fl. kartor ligger *Cap Roca* vestligare, än Cap Finisterre, likaså *Cap Tarifa* sydligare än Cap Matapan. — Förf. handlar inkonseqvent, då han utvisar Europas yttersta uddar m. m., men icke gör detsamma med Asien och Afrika. Egentligen höra dessa bestämningar till första öfversigten af verldsdelarne, och hade således redan å sidd. 21 och 22 bort anföras. Förf. hade fördenskull, enligt rec:s tanka, genast kunnat börja med Europas hufvudländer, och sammaledes med Asien, Afrika och Amerika.

Sid. 76. "Sverige." Hvad som mer än något förhindrar ett ändamålsenligare studium af fäderneslandets geografi, är den fullkomliga bristen på en duglig skolkarta. Och likväl kan rec. aldrig föreställa sig annat, än att en god karta öfver Sverige skulle erhålla god afsättning, och utgifvandet sålunda löna sig för en förläggare. En sådan karta borde, enligt rec:s åsigt, bestå af tvenne blad, ungefärligen i samma skala som Åkerlandska kartverket: det ena bladet ensamt tecknande halföns fysiska beskaffenhet, och särskildt trakternas olika höjd öfver hafvet; det andra borde derjemte angifva namnen på sjöar, floder och märkligare orter, samt grunddragen af rikets historiska och geografiska indelning. Det förra borde tryckas med olika färger för berg och vatten, såsom Sydows kartor, och till ledning vid dess utarbetning kunde bland annat läggas dels nyssnämnda Sydow (Wand-atlas och Method. Atlas) dels den karta, som finnes bifogad

Forsells Statistik öfver Sverige. Det politiska bladet finge ej, såsom hittills nästan alltid varit fallet, öfverlastas med namn; utan i stället borde, för dem som önskade en något noggrannare topografisk kännedom af landet, särskilda provinskartor utgifvas, i samma skala som de Landqvistska, men med något förändrad plan. Det vore högeligen önskligt, att personer med inflytande ville antaga sig denna oneckligen fosterländska sak.

Efter denna digression återgår rec. till sin anmärkningslista.

Sid. 77. Den fysiska öfversigten öfver Sverige önskade rec. något utförligare, samt derjemte mera beskrifvande, än uppräknande. Så kunde förf. här åtminstone antydt de olika hufvuddelarnes olika sluttning: Lapplands och Norrlands mot sydost, åt Bottniska viken, Svealands från periferien åt medelpunkten (Mälaren), Götalands från medelpunkten (Jönköpings län — högsta punkten Taberg) åt periferien o. s. v. — Sveriges areal-innehåll borde ock anmärkts, åtminstone i en not. — Helagsfjället är uteglömdt. — Taberg är 1129 (ej 1000) fot högt. — En del af Halland saknar ock skärgård.

Sid. 78. Ljusne-elf är uteglömd.

Sid. 79. "Medelst dessa båda (Göta- och Trollhättekanal) kunna mindre fartyg komma" etc. I stället för "dessa båda", läs: de båda sednare. Ordet "mindre" synes numera icke vara på sin plats. — "I norra delen af landet . . . sås rågen och afskäres inom 12, stundom endast 9 veckor." Rågen synes ej vara menad, utan kornet.

Sid. 81. "Fordom fångades der (på vestra kusten) också årligen flera hundra tusen tunnor "sill." Detta "fordom" började 1760 och upphörde 1808.

Sid. 82. "Vidare en politisk i 24 län." Men Stockholms stad hörer icke till något af dessa län.

Sid. 83. "Några härader (en del af Fjerdhundraland) lyda under Westerås län." "Några" vill här säga *tre*, af hvilka blott de *två* (Thorstuna och Simtuna) förut hört till Fjerdhundraland, men det tredje (Våla härad) deremot utgjort en del af gamla Tiundaland.

Sid. 86. "Vestra delen af detta landskap" (Dalarna). Läs: nordvestra delen etc. — De båda Dalelfvarne "sammanflyta ej långt från Falun." Uttrycket tål någon jemkning. — Sid. 87. Falu grufva lärer vara öfver 190 famnar djup.

Sid. 88. I orden "Göthaland", "Östergöthland", "Westergöthland" m. fl. kunde *h* skadeslöst borttagas, sedan alla Sveriges nyare historieskrifvare och fornforskare numera borttlagt denna öfverflödiga bokstaf.

Sid. 91. Kinnekulle är 941 fot hög. — Skara domkyrka är den äldsta i gamla Sverige, och ej utan märkvärdighet. Hvad deremot det "namnkunniga afgudahuset under hedniska tiden" beträffar, så kan man derom mera gissa, än veta.

Sid. 94. "Andrarum, det största alunbruk i riket." Latorp, i Örebro län, har likväl i flera år haft den största aluntillverkningen.

Sid. 95. Då förf. vid Norrland, före öfvergången till provinsbeskrifningen, lemnat en ej så kort allmän öfversigt öfver denna Sveriges hufvuddel, hade väl konseqvensen fordrat, att han framför Svea- och Götaland yttrat mera än några få ord.

Sid. 97. "Tvenne stora ... dalar: den norra heter Ljungansdal." Ljungan genomlöper blott ett *hörn* af provinsen.

Sid. 98. I Ångermanland är köpingen *Örnsköldsvik* grundad 1842 och i Westerbotten *Skellefteå* år 1846 förvandlad till stad, utan att förf. i nyaste upplagan derom nämt något.

Sid. 100. Norges geografi är allt för kort, och torde väl böra tilltagas lika vidlyftig som Finlands. Synnerligen önskade man den fysiska beskrifningen utförligare och mera skildrande. Vi ega, för en sådan teckning, i Schweiggaards statistik en förträffligare källa än någorstädes för Sveriges fysiska beskrifning. — Att, såsom förf. gjort, lägga biskopsstifts-indelningen till grund för landets beskrifning, är väl numera icke rätt tjenligt; men då finnes också ingen annan härtill lämpligare än Amts-indelningen, emedan den borgerliga stiftsindelningen endast har en juridisk betydelse. — Efter dessa mera allmänna följa nu några speciella anmärkningar. "Norrige": Normännen sjelfva skrifva *Norge* och uppgifva för detta skrifsätt ej förkastliga grunder. — "Skiljes från Sverige i ö. genom fjellryggen." Bör heta: skiljes ... i ö. genom fjellryggen och dess sydliga gren, i s. genom Svinesund. — "Omgifves ... i n. af Ishafvet, i v. af Nordsjön." Läs: i n. och n.v. af Ishafvet, i v. af Atlantiska hafvet och dess vik Nordsjön.

Sid. 101. "Egentliga slätter finnas ingenstädes." Slätterna ofvanpå fjellen hade det likväl härvid icke varit olämpligt att anmärka. — "En gren af fjellryggen går i nejden af Rorås, under namn af Dovre, åt s.v. Det är ingalunda en "gren", utan sjelfva hufvudfjellet. — Det förefaller underligt, att hela det stora Glommen-vattendraget, jemte Mjösen, Wormen och Lougen, blott är skildradt med 6 rader; att vidare hela Drammen-vattendraget alldeles är uteslutet, men likväl Tyris-sjön på nästa sida förutsatt såsom bekant; att slutligen intet af Norges stora vattenfall, såsom Sarp, Fiskumfos m. fl.

ens nämnes, — mycket annat att förtiga. — "Hufvudexporter äro skogsvaror." Tillägg: från södra Norge. — "Torsk eller Kabliau." Månne ej den sednare är en på särskildt sätt beredd (saltad?) torsk? — Så väl sillen (fet sill), som torsken (sei) fiskas också sommartiden. Sommarsillen fångas vid nordliga kusten.

Sid. 102. Märkligt är, att förf., i så många upplagor rec. haft tillfälle se, meddelat olika uppgifter om Norges amts-indelning, men ändock icke ännu i 6:te upplagan träffat det rätta. Förhållandet med denna indelning är helt enkelt följande: Norge delas politiskt i 17 amt (= våra län), och har således 17 amtmän; men desse äro likväl icke herrar öfver de tvenne största städerna, utan det eger dessutom tvenne amtmän, som äro öfverståthållare (såsom vi kalla det) i Christiania och Bergen. Dessa begge sednare amtmän, äfvensom 3 af de förre 17 (de nemligen, som residera i Christiansand, Trondhjem och Tromsö) kallas stiftsamtmän, emedan de, utom sin höfdingebefattning, också ega skyldigheten att, jemte de 5 biskoparne, hafva öfverinseendet öfver skolor, kyrkor och fattigväsende, m. m. — Förf. uppgifver, att Norge indelas i 5 biskopsstift, men gör dessutom (rec. begriper ej af hvad anledning) Christiania stad till ett särskildt stift. — Norges trenne juridiska instanser böra ej alldeles med tystnad förbigås. — Då förf. uppräknar Christiania-stiftets gamla fylken, hade konseqvensen fordrat att också omtala ett och annat af de öfriga, synnerligen i Christiansands och Trondhjems stift. — Vid indelningen i Sönden-, Vesten- och Nordenfjelds hade kunnat till jemförelse nämnas den gamla tingsförbundsindelningen, som med den förra till stor del öfverensstämde (jfr kartan i Dahlmans Gesch. v. Dännemark, 2:r Band).

Sid. 103. Laurwig ligger ej vid, utan ½ mil från Louvens utlopp. En dylik brist på noggranhet träffas å många andra ställen i läroboken. — Förf. lägger Christiansands stift helt och hållet Söndenfjelds, då det likväl till hälften är Vestenfjelds beläget. — "Waags fjord." Rec. har ej träffat detta namn annorstädes än i förf:s läroböcker. Månne ej, genom ett misstag hos förf., ett nomen appellativum (Vaag = vårt: våg, vatten, vik, fjärd) här blifvit ett nomen proprium? Viken lärer i sjelfva verket heta Eid- och Invigsfjord.

Sid. 104. Nordlandene höra icke till Trondhjems (såsom förf. uppger), utan till Tromsö biskopsstift. — Nordlandensboerne fiska företrädesvis vid Lofoddens öar. — "Den fisk, som af dem (Archangelboerna) ej uppköpes." Uttrycket synes litet förvillande, då större delen af fisken icke går till Archangel.

Sid. 105. Om Hammerfest kunde anmärkas, att det är den nordligaste stad i Norge, och på jorden. — "Ryska riket... det största, som någonsin funnits på jorden." Och likväl lärer Britiska väldet (inberäknadt Hudsonsbay-länderna) vara större (jfr Bergh. Geogr.).

Sidd. 113—20. Finlands geografi är alldeles för vidlyftig, synnerligen som öfver detta land ej finnes någon enda skolkarta. Att förf. ämnat boken också till begagnande i Finlands skolor, är icke giltigt skäl till denna vidlyftighet. Förf. har någorstädes anmärkt, att tyska läroböcker, öfversatta på vårt språk, äro olämpliga, genom den relativa vidlyftighet, med hvilken i dem tyska sakerna behandlas, och han har således sjelf på sätt och vis ogillat det nu af rec. klandrade förhållandet. — För Finland har förf., utom stiftsgränsorne, till och med angifvit prosteriernas och pastoraternas antal, då han likväl för *Sverige* ej ens *med ett ord* antydt *stiftens gränsor och namn*, än mindre antalet af pastorater. Rec. kan lika litet förklara den sednare uraktlåtenheten (den förekommer äfven i 2:dra kursen af Förf:s Lärobok), som den förra vidlyftigheten. Likaså uppgifver förf. storleken af Finlands handelsflotta och statsinkomster m. m., men icke Sveriges.

Sid. 124. Uppgiften om Englands språk torde böra rättas enligt Berghaus.

Sid. 125. Bland Englands besittningar i Amerika äro de i Guiana ej nämda.

Sid. 134. "Här ligga... Schwartzburg" etc. Hvar, är icke lätt att se. — Anhalterne äro hertigdömen, ej "furstendömen." — Hvilken religion Preussarne i Posen och Rhenländerna bekänna, hade kanske icke varit otjenligt att anföra.

Sid. 135. "Köln ... ett af bildhuggarkonstens säten." Månne meningen ej är byggnadskonstens säten?

Sid. 137. Frankfurt var tyska kejsarnes *val*stad; ej "kröningsstad", hvilket var Aachen. — Flera mindre tyska stater, som icke ens äro nämda, borde upptagas, dels för fullständighetens skull, dels ock af konseqvens, alldenstund t. ex. Ponte-Corvo, San-Marino m. fl. icke blifvit förbigångna.

Sid. 140. "Weichselns biflod Sau"; läs: ... San.

Sid. 142. "Nord-Holland"; läs: Holland (deladt i guvernementerne Nord-Holland och Syd-Holland).

Sid. 145. "Hugenotter eller Reformerte." Ordet eller är här icke rätt tydligt. — Hvarför förf. anmärkt blott några få universiteter i Frankrike, förstår ej rec.

Sid. 154. Kantonen Zug är mindre än kantonen Geneve, och således den minsta i förbundet.

Sid. 157. "Barcelona, ... de största snusfabriker i verlden." Tillägget om snusfabrikerna lärer här alldeles böra utgå, men i stället inflyta vid staden Sevilla. — Det hade kanske icke varit olämpligt att anföra, att provinsen Valencia också ligger kring Guadalviar och nedersta Segura.

Sid. 161. Uppgiften, att oliven alldeles icke trifves i nordliga Italien, är oriktig.

Sid. 165. Kyrkostaten gränsar ock till Modena.

Sid. 166. Koliseum lärer ej vara uppbygdt af Titus, utan af Vespasianus.

Sid. 168. Katanea är numera icke Malteserordens säte, utan Ferrara, så vidt denna orden kan sägas ännu ega bestånd. — "Volo-viken (f. S. Maliacus)." Läs: ... (f. S. Pagasæus).

Sid. 170. Det är Salona, men ej Galaxidion, som fordom hetat Amphissa.

Sid. 172. Här bör skrifvas: "Chersonesus Thracica." — "Dardanellerna," Rättare kanske: Dardanellsundet. — I afseende på förf:s uppgifter om förhållandet mellan gränsorna för det gamla Moesien och de nuvarande turkiska provinserna söder om Donau, må anmärkas, att Bulgarien innefattar mera än Moesia inferior, att Bosnien inbegriper blott en ringa del af M. superior, men att deremot Servien, jemte vestliga hörnet af Bulgarien, motsvarar Moesia superior. — "Bosnien stöter i s. till Albanien, i v. till österrikiska Dalmatien." Läs å förra stället: s.ö., å det sednare: s.v. — "De Juliska Alperna göra gräns mot Dalmatien." Ingalunda Juliska, utan vestliga kammen af de Dinariska.

Sid. 173. Förf. uppräknar i Macedonien 5 floder, men det torde vara nog med 4 (jfr Stieler m. fl.). Om de för alla uppgifna namnen äro riktiga, må förf. sjelf afgöra.

Sid. 174. Också Moldau är en del af det fordna Dacien. Sereth är Moldaus hufvudflod, och blott till en mindre del gräns mot Wallachiet.

Sid. 175. "Arabiska hafvet, Persiska" etc. Bör beta: Arabiska hafvet med Persiska viken etc. Siam-viken är ingen vik af Indiska hafvet. — Bland de Mongoliska folken äro Tibetaner ulegtömde.

Sid. 176. Floden Jeschil-Irmak är ej stort större, ej heller annars märkvärdigare, än flera af Mindre Asiens ej nämda kustfloder. Men på samma halfö finnes åtminstone en sjö, som borde omnämnas.

Sid. 177. Att Armenierne äro kristne, torde hafva bort angifvas, äfvensom att de såsom köpmän äro vidt kringspridde. — Akalzike ligger i Ryssfands gebit.

Sid. 180. Rec. hemställer, om ej namnet Persien på denna och 182 sidan borde utbytas mot *Iran*, och Iran på 182 sidan mot Persien; äfvensom namnet Tatariet sid. 199 mot *Turan*.

Sid. 182. "Etschmiatzin, säte för Armeniernes patriarch." Bör heta: . . . förste patriarch. (Jfr Erzerum, sid. 177.)

Sid. 183. "Demavend-bergen." Sid. 33 kallas Demavend en topp: den sednare uppgiften är den riktiga.

Sid. 184. "Khorasans vestra del svarar mot det fordna Parthien, dess norra mot Hyrcanien." Dessa uppgifter äro åtminstone mindre noggranna. — Ifall någon del af Irans kustland lyder under Iman af Maskat, så borde detta anmärkts sid. 182 eller 184. — "Dess (Beludschistans) östligaste del." Läs: dess södra hälft.

Sid. 185. Floden Dshjalum bör före Tshjenab nämnas, i enlighet med den ordning, i hvilken förf. uppräknar de öfriga af de 5 floderna.

Sid. 187. Folkmängden på vestra indiska halfön torde förf. hafva för lågt uppskattat.

Sid. 191. Rec. inser intet skäl, hvarför de f. d. Danska besittningarne, som, enligt förf:s uppgift, 1845 såldes till Engelsmännen, skola fortfarande ändock hafva särskild rubrik. Att också de Franska blifvit till samma makt afträdda, har rec. någorstädes läst, men denna uppgift torde varit osann. — "Trinkonomale", läs: Trinkomale.

Sid. 195. "Borneo, den största ö på jorden." Teckningen å alla kartor synes antyda, att Nya Guinea är större. Så uppgifves också förhållandet hos Volger och Berghaus, ja hos förf. sjelf, sid. 231, der Nya Guinea säges vara den största ö "i verlden." — Timor tillhör mer än till hälften Portugiserne.

Sid. 197. Mandschuriet ligger snarare öster än "söder om Dauriska bergen." — Alpsjöarne Balkasch och Saisan träffas i nordvestra Mongoliet.

Sid. 198. "Kobi eller Schamo." Torde böra heta: Gobi, af Chineserna kallad Schamo. — "Oloter" bo i söder (ej sydvest). — Öfrige Mongolstammar borde kanske ock nämnas. — "Terkiri." Läs: Tengkiri eller Tenggri.

Sid. 201. Nordligaste udden af landfasta Asien heter Cap Sjewerowostotschnui (ej Cap Taimura, som ligger ej obetydligt sydligare). — Cap Tschukotskoi är ingalunda beläget nordost, kan gerna förbigås och i stället lemna rum för Ostcap, som förf. uteglömt. — Hvarföre Lenas bifloder uppräknas i den ordning som skett, inser ej rec. — Onon och Kerlon upprinna icke i Siberien.

Sid. 202. Uppgifterna om Siberiska folkstammarna och deras bostäder torde böra korrigeras enligt Berghaus (Atl. 8: 1). — Tobolsk ligger vid Tobols utflöde i Irtisch (ej Ob).

Sid. 203. Ej "Scikoko", utan Sikokf, enligt Stieler och Berghaus m. fl. — Jeddo ligger midt på Nifons östra sida (ej vid en hafsvik), Miako deremot vid en vik. — Invånarne på Saghalin och Jesso lära heta Ainos (icke Aimu), eller Kuriler.

Sid. 204. Alldenstund Berber och Kopter äro äldre än de invandrade Araberna, borde väl dessa nämnas efter de förra. — Morer = bofasta Araber (ej blott de som bo i städer). — Om bergen i Marokko, se anmärkningen vid sid. 36.

Sid. 205. Biledulgerid hade väl bort med några ord omnämnas.

Sid. 208. Alla vid Nigerns lopp anmärkta väderstreck äro oriktiga. — Vid Senegambien har förf. också nu med tystnad förbigått floden Rio Grande, jemte öarna utanför dess mynning. — Liberia ligger på Pepparkusten (ej på Sierra Leona). — Fellaternes bostäder torde kunnat närmare utmärkas.

Sid. 211. Ön St. Helena ligger s.o. (ej s.v.) från Ascension.

Sid. 212. "Repulse-viken" bör utgå. — "En Golfström" synes vara tryckfel, i stället för Golfströmmen, ehuruväl att uttrycket förekommer i alla 6 upplagorna.

Sid. 214. Vattensystemet i Indianlandet korrigeras enligt anm. vid sid. 52. — "Nästan så stort som hela Europa." Läs: större än halfva Europa. — Uppgiften, att Stora Slafsjön är "stor som hela Irland", synes vara nog tilltagen. — — "Kistinoer", läs: Knistinoer. — Till Stora Britannien lyder ej blott N. Georgien, utan ock N. Hannover.

Sid. 217. "Maryland vid Chesapeak-viken", läs: ... kring Chesapeak-viken. — Virginia vid Blå ... bergen, samt fl., läs: kring Blå ..., samt söder om fl. etc. — Rec. har anledning tro, att Florida nu är stat. Förhållandet kan ej tydligt ses af läroboken.

Sid. 218. Staten Illinois ligger kring floden Illinois och norr om fl. Ohio; Staten Ohio mellan floden Ohio och Eriesjön; Lousiana kring Missisippis utlopp etc. — Anordningen af trycket i Förenta staternas topografi är temligen förvillande. Bättre vore, att särskildt under hvart och ett af styckena a) och b) på engång anföra alla dithörande städer.

Sid. 220. Mexico synes icke vara federativ republik. — Yucatan torde numera vara sjelfständigt, och Central-Amerika söndradt i 5 af hvarandra oberoende stater. — Britanniska kolonierna i Yucatan har förf. ej omnämt.

Sid. 225. Peru lärer blott bestå af 3 departementer, sedan 4 år 1846 kommit under Bolivia. Att sistnämda republik är en union, betviflar rec.

Sid. 226. Kan ej Paraguay också benämnas fristat?

Sid. 227. "Assumpçaon." Stieler, Sydow och Berghaus skrifva Asuncion.

Sid. 228. "Eldslandet, bestående af 3 stora öar och flera mindre." Läs: ... en stor, 5 mindre och många små öar.

Sid. 229. "Ursprungligen egde dessa öar." Torde böra heta: ... de östliga af dessa öar.

Sid. 230. "Liksom pungdjuren hos oss." (Hos *oss?*).

Sid. 231. I fall Hobartstown är den sydligaste stad på jorden, hade detta kunnat anmärkas. — "Nya Guinea ... först upptäckt." Carolinerne upptäcktes 1520, och N. Guinea 1527. — Nya Britannien synes icke vara delad i 2 öar.

Sid. 233. Är Påskön verkligen y t t e r s t i australiska verlden?

Det må ej lemnas oanmärkt, att rubrikerna *allmänna begrepp*, *land och haf* samt *klimatlära* (sidd. 17, 21, 56) äro littererade, men icke de följande rubrikerna *vextgeografi*, *djurgeografi* och *menniskan*; vidare, att namnen på hufvudländerna i Asien äro tryckta med ett visst slags stilar, i Afrika med ett annat slags, i Amerika med *tre* olika slags stilar, och i Australien med tvenne slag.

Men för att icke bli alltför vidlyftig, måste rec. här afbryta, ehuruväl att åtskilligt vore att anmärka, så väl i öfrigt, som ock särskildt vid Gamla geografien. Den hufvudsakligaste anmärkningen i afseende på den sistnämda (några få inadvertenser och tryckfel oberäknade) är vidlyftigheten, som likväl till stor del försvunne, i fall denna del af geografien, i en ny upplaga af läroboken, på sätt ofvan är antydt, placerades såsom en särskild h i s t o r i s k afdelning, näst efter den topografiska beskrifningen öfver hvarje särskildt hufvudland. Genom en sådan anordning blefve äfven tillfälle att meddela en och annan upplysning ur Medeltidens och Nyare historiens geografi, der så behöfligt och lämpligt pröfvades. — Geografiens historia torde, efter denna förändring, få sin tjenligaste plats sist i boken.

Förf. har mer än engång yttrat, att en blifvande reform i vårt elementarläroverk borde särskildt afse en grundligare och fullständigare undervisning i geografien. Nå väl: denna fordrade större grundlighet och fullständighet beror till ganska stor del derpå, att man e r h å l l e r e n f ö r b ä t t r a d l ä r o b o k i denna vetenskap. Det skulle kanske för mången icke vara svårt att, med våra svenska, samt en eller annan tysk

bearbetning af geografien i hand, åstadkomma en lämpligare geografisk lärobok. Men man hoppas på förf., som med ringa möda, på ett tillfredsställande sätt och bättre än någon, genom en ny, till en del omarbetad upplaga af sin lärobok, kunde afhjelpa behofvet; som dessutom, om rec. får yttra det, har en moralisk pligt att ge åt sin bok all nödig fullkomlighet, och som, då den nya upplagan sannolikt skulle i alla Sveriges läroverk snart bli antagen, säkerligen ej skulle sakna ersättning för den nya möda han åt denna undervisningsgren använde. Om förf., såsom rec. vågar hoppas, egnar rec:s anmärkningar den uppmärksamhet de skäligen förtjena, så har rec. ej mer än tvenne önskningar att framställa: den ena, att denna nya upplaga så snart som möjligt måtte utgifvas, den andra, att den måtte tryckas i en officin, der bättre papper bestås, samt (i fall den äfven genom förläggarens försorg inbindes) bekomma ett band, som är med mindre vårdslöshet förfärdigadt.

P. G. ALANDER.

[17] Bergs-Collegii Underdåniga Berättelse om Förhållandet med Bergshandteringen år 1847. Stockholm, 39 sidd. 4:o med 1 tab.

[18] Commerce-Collegii Underdåniga Berättelse om Fabrikernas och Manufakturernas ställning 1847. Stockholm 1849. 47 sidd. 4:0.

[19] Commerce-Collegii Underdåniga Berättelse om Sveriges Inrikes Sjöfart år 1847. Stockholm 1849. 33 sidd. 4:o.

[20] Commerce-Collegii Underdåniga Berättelse om Sveriges Utrikes Handel och Sjöfart 1847. Stockholm 1849. 10¼ ark 4:o med 1 tab.

[21] Konungariket Sveriges industriella tillstånd år 1847 af *O. I. Rawert.* Öfvers. Stockholm 1849. 304 sidd. 8:o. (Pris: 1 Rdr 24 sk. b:ko).

De äldsta statistiska berättelser som i Sverige blifvit af något embetsverk afgifna äro, såsom redan förut i denna tidskrift är anmärkt, de om bergshandteringen. Redan K. Gustaf II Adolf har infordrat sådana, och General-Bergs-Amtet hade allt ifrån sin början ett dylikt åliggande, hvilket först genom K. Br. d. 9 Maj 1662 äfven gafs öfriga Kollegier. Bergs-Kollegium synes derföre ock tidigast hafva lyckats lösa problemet att gifva sina berättelser en större fullständighet, och

så väl den ännu otryckta af 1686 som den af 1697 är ganska upplysande om bergshandteringens tillstånd. Den nuvarande formen för Bergs-Kollegii berättelser, hvilka sedan år 1833 årligen afgifvas, är i tekniskt afseende mindre fullständig, hvilket är en följd af Kollegii egen förändrade ställning, sedan dess närmare uppsigt öfver bergshandteringen, som det fordom utöfvade, upphört, men de äro i frågan om det quantitativa så mycket mer fullständiga, då t. ex. den opålitlighet som gerna i någon mån vidlåder statistiska siffertal korrigeras genom jemförelse af den uppgifna tillverkningen med exporten samt genom generella sammandrag för hvart femte år.

Kommerce-Kollegii äldsta berättelser äro mindre fullständiga, och först den vid 1726 års riksdag afgifna innehåller några uppgifter om export och import; men de erhöllo under den s. k. frihetstiden en stor fullständighet.

Sedan år 1828 har Kollegium årligen af trycket utgifvit sina berättelser om fabrikernas och manufakturernas ställning, om inrikes sjöfart samt om utrikes handel och sjöfart, hvilka likasom Bergs-Kollegii ofta innehålla jemförelser med föregående år.

Hr Rawerts skrift är bygd på dessa officiella uppgifter och kan äfven anses som ett ej ovigtigt supplement, då man här får se våra fabrikater bedömda af en utländsk teknolog, som en längre tid sysselsatt sig med ämnet och måste i de flesta fall anses som en kompetent domare.

Då få personer äro i tillfälle att taga någon närmare kännedom om dessa utförliga berättelser, torde det vara af intresse att ur dem och andra pålitliga källor se några uppgifter sammanstälda om den svenska industriens äldre och nyare tillstånd, hufvudsakligen med afseende på det quantitativa, då ref. ty värr allt för mycket saknar insigter för att våga inlåta sig i omdömen om det egentligen tekniska, och särdeles i detta fallet ej alltid haft fullt pålitliga upplysningar att tillgå*).

Landtbruket, ehuru ända till innevarande sekel mycket försummadt, har dock alltid varit att anse som hufvudnäringen för flertalet af rikets innevånare. Sveriges produktion af landtmannavaror var under katholska tiden i vanliga år ej blott tillräcklig för landets behof, utan medgaf äfven utförsel, särdeles af hudar, skinn och smör. Äfven spanmål utfördes, men, som det synes, icke i någon betydande quantitet, ehuru våra uppgifter derom torde vara ofullständiga. Men ännu un-

*) En gång för alla får ref. hänvisa till Prof. Palmblads Afhandling om Svenska Näringsflitens utveckling i tidskriften Skandia B. IV: 2 och V: 1, der de flesta tryckta källor anföras.

der åren 1637—40, hvarunder adelns tullfrihet var suspenderad, utfördes från det egentliga Sverige i medeltal 107,707 tunnor årligen *); och år 1649 säges denna export vara adelns förnämsta inkomstkälla.

Efter medlet af detta sekel synes exporten hafva upphört, och på 1680-talet klagas att en betydlig import tyngde handelsvågen. Orsakerna till denna förändring torde dels vara att söka i en ökad befolkning särdeles i städerna, vid bergverken och fabrikerna, hvilkas uppblomstring just tillhör den tid då denna vändning inträffade, dels i andra förhållanden.

Tidens politik var i hög grad missgynnsam för åkerbruket och dess idkare, hvarföre denna näringsgren, som af K. Gustaf I och hans söner varit omfattad med mycket intresse, åtminstone för så vidt det gällde skötseln af deras egna och kronans betydliga egendomar, under den följande tiden, knapt gjorde några eller åtminstone obetydliga framsteg och dess idkare äfven under fredstiden voro i stort betryck.

Några större planer till landtbrukets förkofran omtalas visserligen under Drottn. Christinas minderårighet, så t. ex. förslaget att på holländska sättet medelst anläggning af vallar och diken och med vindens tillhjelp (af ett slags väderqvarnar) såsom det heter "utmala" vattnet å en sank mark om 4000 tunnland vid Kungsör; väl anbefalldes vid samma tid år 1637 en undersökning om möjligheten att förekomma Venerns ännu i våra dagar tidtals återkommande öfversvämningar; väl tillsattes under K. Carl XI:s förmyndare (1665) en särskild kommissarie för Landskulturens befrämjande i Kommerce-Kollegium, men allt detta blef länge utan påföljd.

Äfven verkade afyttringen af kronogods, hvarvid A. Oxenstjerna väntat sig deras bättre skötsel, sedan de kommit i förmögnare och mera bildade personers händer, i sjelfva verket troligen motsatsen, då den snart väckta frågan om en reduktion gjorde besittningen osäker och följaktligen intresset mera riktadt på att utsuga än att förbättra; — en sak som en del af de nya egarne också synes hafva väl förstått. Äfven skatteböndernas vilkor blefvo under och efter de stora krigens slut länge ganska tryckande, då adeln, som köpt kronans räntor, pockade på en olidlig mängd af extra dagsverken och körslor, så att det med skäl kan sägas, att det var fråga om bondeståndets fortfarande sjelfständighet. Väl afvände K. Carl XI denna fara genom sin reduktion, och genom noggrannare bestämmande af de skattdragandes skyldigheter

---

*) Enligt sammandrag af tullspecialerna i Oxenstjernska Saml. i Riksarkivet.

verkade han äfven i någon mån till lindrandet af den jordbrukande klassens bördor, men ehuru utmärkt han var i statshushållningen har han föga befrämjat folkhushållningen.

Befriad från utskrifningar hade allmogen från dessa tider likväl bibehållit ett arf, som länge var förderfligt för densamma och för landtbruket i allmänhet. Det var begreppet om försvar, och att egentligen ingen annan än de privilegierade stånden kunde försvara, på grund hvaraf det ända till år 1780 förmenades bonden att hafva öfver ett visst, efter hemmanets storlek, lämpadt antal tjenstehjon; ja till och med sina egna fullvuxna barn måste han köra ifrån sig.

K. Carl XII:s krig voro naturligtvis så mycket mera hämmande för åkerbruket, som de voro folködande och till slut medförde nödmynt och andra tvångsåtgärder. Den följande tidens demokratiska styrelse skulle man väntat att hafva varit särdeles gynnsam för åkerbruket, och onekligt är att den tagit flera vigtiga beslut till dess förkofran, men den saknade kraft att sätta dem i verket, och i allmänhet tycktes landtbrukets långsamt och sent kommande belöningar ej rätt anstå partimännens ifver, hvarföre de odlingar och förbättringar som gjordes på långt när icke motsvarade det genom en ökad industriidkande befolkning och ännu mer tilltagande bränvinsbränning ständigt vexande behofvet af spanmål, hvaraf vid periodens början infördes 160,000 och vid dess slut 3 till 400,000 tunnor årligen samt under åren 1780—1790, i anledning af tvenne missvextår och stark bränvinsproduktion, ungefär dubbelt mot detta sistnämda belopp.

De vigtigaste förändringar i landtbrukets och dess idkares ställning, som under förra seklet gjordes, voro det allmänna utbredandet af potates-odlingen (1775), upphäfvandet af inskränkningar å spanmålshandeln, skatteböndernas återvinnande af fullständig eganderätt till sin jord, i följe af K. Gustaf III:s försäkring vid riksdagen 1789 samt kronohemmanens successiva öfverlåtande under skattemannarätt, hvarjemte nybyggare, särdeles i de norra orterna, uppmuntrades och åtskilliga försök gjordes med införande af cirkulationsbruk och nya fodervexter, samt en i allmänhet förbättrad åkerbruksmethod.

Dessa förbättringar hafva likväl först under de sista femtio åren utvecklat sig, och nya hafva derunder tillkommit, hvarvid i första rummet bör nämnas införande af Enskiften, började 1803 i Skåne och 1804 i Skaraborgs län, och de betydliga anslag och lånebiträden af statsmedel, som de sista riksdagarne (särdeles den åren 1840 och 1841) blifvit lemnade till vattenaftappningar och kommunikationernas förbättring, till följe hvaraf större delen af de oformliga bya-

lagen å våra slättbygder blifvit sprängda. Dernäst torde förtjena nämnas inrättande af en Landtbruks-Akademi 1811 och Hushållnings-Sällskaper i alla län (sedan början af detta sekel), af hvilka många genom anstälda försök, genom utgifna skrifter i ämnet och premier för anstälda odlingar, trädplanteringar o. s. v. varit verksamma, hvarjemte tvenne större Landtbruks-Institutter på Degeberg (sedan 1835) och Ultuna (sedan 1847) och smärre landtbruksskolor i de flesta län blifvit med statens understöd inrättade.

De sednaste åren, från 1846, hafva såsom vigtiga befordringsmedel för landtbruket äfven tillkommit allmänna Landtbruksmöten med profplöjningar och expositioner så väl af redskap som af kreatur. Ifrån lagstiftande maktens sida hafva äfven åtskilliga förändringar blifvit vidtagna, som i mer eller mindre mån bidragit till detta yrkes och dess idkares bästa, såsom t. ex. rättigheten för hvem som helst till förvärfvande af privilegierad jord, landttullarnes afskaffande, upphäfvandet af dagsverksskyldighet till kungsgårdar och boställen, håll-skjutsens inskränkning o. s. v.

I hvad mån Sveriges åkerjord i följe häraf blifvit utvidgad kunna vi ty värr icke uppgifva, och de officiella beräkningarne å utsädet torde ej heller kunna anses fullt pålitliga; hvaremot export- och importlistorna lemna en säkrare ungefärlig måttstock. Åren 1810—1819 infördes årligen i medeltal 385,000 t:r; åren 1820—1829 öfversteg exporten redan med omkring 5000 t:r; men efter 1840 har den oaktadt den betydliga bränvinsbränningen, potatissjukan och ett par års missvext i Mälareprovinserna, betydligt ökat sig, ända till 322,000 t:r öfver importen, hvilket var förhållandet 1847. Följande året, som för handeln var så litet gynnande, steg exporten ändock till 434,000 tunnor.

Boskapsskötseln var länge och är till en del ännu den förnämsta näringsgrenen i många landskaper. Ännu i K. Gustaf I:s tid voro dess produkter våra vigtigaste utförselartiklar, men dess utveckling hämmades tidigt genom allehanda inskränkningar i handeln. Ännu under förra hälften af sjuttonde seklet fortfor exporten, men synes derefter hafva upphört, och i stället uppkom under loppet af det följande en ganska betydlig import, hvilken väl i sednare tider aftagit, särdeles efter upphörandet af Finlands handelsförmåner (1844), då derförinnan 60, 80, ända till 100,000 Lisp. smör årligen förtullades, men hudar och skinn införas ännu till betydlig quantitet (ett par millioner skålpund).

Bland åtgärder, som ifrån statens sida blifvit vidtagna till boskapsskötselns förkofran, är stiftandet af en veterinär-

inrättning i Skara 1775 och sedan 1819 af en dylik, mera fullständig, i Stockholm, samt inrättandet af åtta stycken stamholländerier af olika racer, hvartill Ständerna vid 1844 års riksdag anslogo 70,000 Rdr b:ko.

För hästafvelns förbättring och vård har man länge visat större omsorg. Redan K. Gustaf I hade ett slags stuterier, eller "stodgångar", såsom de kallades på den tidens språk, hvarifrån han rekryterade sitt rytteri, och hans närmaste efterträdare kunde så mycket mindre underläta att sörja för tillgång på dugliga hästar, som de hade ständiga krig. Stuterierna på Ottenby, Flyinge och Strömsholm förskrifva sig också från sednare hälften af 17:de seklet, men blefvo under förra seklet åsidosatta, så att kavalleri- och artillerihästar måste införskrifvas från andra länder, men i följe af Ständernas anslag 1812 och 1823 sattes dessa stuterier åter i stånd, och ett fjerde upprättades vid Dalby (Flyinge är dock numera egentligen blott hingstdepot), hvarigenom den inhemska hästafveln blifvit mycket förbättrad.

Fårafveln sökte redan K. Carl IX förbättra genom införskrifning af tyska och engelska får, hvilka till ett betydligt antal underhöllos på flera kungsgårdar, och hvilkas ull användes af åtskilliga i landet inkallade "vandtmakare" eller klädesfabrikanter. Exemplet följdes ej blott af de närmast följande regeringarne, utan ock af åtskilliga af det sjuttonde seklets magnater. Men af större betydenhet blef den inhemska ullproduktionen först under medlet af förra seklet i följe af den patriotiske Alströmers verksamhet. Han införde ej blott sjelf finulliga engelska, spanska och eiderstädska får, utan förmådde äfven styrelsen att genom premier uppmuntra införseln af ädlare fårracer och produktion af finare inhemsk ull, och att anlägga schäferier på kungsgårdarne, hvilket hade den påföljd, att år 1766 räknades nära 89,000 stycken får af oblandad utländsk race och öfver 23,000 af blandad. Då understödet ifrån statens sida med sistnämda år upphörde eller minskades, så aftog den finare ullproduktionen, hvilken i klimatets hårdhet och jordmånens beskaffenhet har flera svårigheter, men i sednare tider har styrelsen åter lemnat denna näringsgren betydligt understöd, på samma gång den genom prohibitiva tullförfattningar upphjelpt den inhemska klädesproduktionen. Elfva stamschäferier underhållas med understöd af Staten, och en Ull-diskont är, likasom ett ullmagasin, sedan år 1831 inrättad i Norrköping.

Trädgårdsskötseln infördes först af de andliga under katholska tiden och klostrens trädgårdar togos jemte större

delen af deras öfriga egendom i besittning af K. Gustaf I, hvilken dessutom vid sina många kungs- och afvelsgårdar hade trädgårdar, hvilka lemnade en ej obetydlig afkastning i köksvexter. Samma förhållande fortfor under hans söner, och att äfven en finare vextkultur varit försökt kan man sluta deraf, att främmande trädgårdsmästare införskrefvos. Den ökade bekantskapen med främmande länder under sjuttonde seklet och aristokratiens tillvexande antal, bildning och rikedom medförde en mängd större trädgårds-anläggningar vid slotten och de flesta större herresäten, hvilket redan kan slutas af teckningarne i Grefve Dahlbergs verk, ehuru en del af dessa prydliga i fransysk stil utförda häckar, alléer och blomsterrabatter ej torde haft någon fullständig motsvarighet i verkligheten *). Men många af dessa storartade begynnelser i trädgårdskonsten kommo efter aristokratiens försvagande genom reduktionen i förfall. I stället uppstodo i det adertonde seklet genom tidehvarfvets af Alströmer väckta intresse för industriell förkofran en mängd plantager för utländska fabriksvexter, hvaribland man äfven gjorde försök med mullbärsträd, och under inflytelsen af blomsterverldens odödliga tolk ett mer vetenskapligt intresse för blomsterodling, hvilket dock synes hafva åter aftagit efter hans bortgång. Det innevarande århundradet har i Botanikens och Vextgeographiens utveckling samt de mångfaldigt lättade kommunikationerna gifvit Trädgårdsskötseln en mer säker grund för sina försök, så väl vid vexternas acclimatisering som förädling, och en mångfaldigt större sfer för sin verksamhet. Den år 1832 i Stockholm stiftade Svenska Trädgårdsföreningen har, jemte ett par smärre dylika stiftelser i landsorterna, mycket verkat för att göra Sverige delaktigt af den nyare trädgårdskonstens både behag och fördelar, och har äfven med understöd af staten inrättat en skola för blifvande trädgårdsmästare.

För mullbärsträdsplanteringens upplifvande och införande af silkesproduktion har äfven sedan 1830 en förening varit i verksamhet; men försöken hafva ännu icke hunnit blifva af egentligt industriellt intresse.

Skogshushållningen har först i sednaste tider blifvit föremål för allvarligare bemödanden, och är derföre ej upptagen af Rawert. Export af skogsprodukter förekommer deremot tidigt; men skogen i sig sjelf ansågs af föga värde intill dess bergshandteringen blef af större betydenhet. Den

*) Till några af dessa magnaters intresse för trädgårdsodling kan äfven slutas deraf, att den ännu bibehåller sig såsom på visst sätt folknäring inom en del af Wisingsborgs grefskap.

gamla Landslagen tager endast bärande träd såsom ek, bok, apel och hassel i särdeles skydd, och ehuru K. Gustaf I uttalade den i sig sjelf naturliga grundsatsen, att obygder tillhöra det allmänna, så synes han i allmänhet ej hafva gjort särdeles bruk af denna grundsats. Djurgårdarnes anläggning under hans söners tid föranledde utsträckningen af kronans anspråk till en mängd allmänningar (om hvilka de äldre lagarne stadgat att konungen deri egde en tredjedel), och dessa blefvo nu dels förklarade för konungens enskilda frikallade parker, och dels sedan begreppet om regalerna hunnit rotfästas, såsom kronoallmänningar, samt stälda under tillsyn af den så kallade Jägeristaten; ty det var jagten, ej skogen, som var hufvudsak, och stränga straff drabbade den som gjorde någon åverkan eller anstälde jagt å frilysta orter, så att det t. ex. var vid lifvets förlust förbjudet att skjuta en svan i grannskapet af Stockholm. Med afseende på bergverkens ständigt tilltagande skogsbehof vände sig lagstiftningen mest omkring skogshandeln i bergslagerna, hvilken blef strängt reglementerad. I öfrigt blef svedjandet, som på ett för skogen och dess återvext högst skadligt sätt öfvades och till en del ännu öfvas af invandrande Finnar, med strängt straff inskränkt och utförsel af masteträd förbjuden. Under adertonde århundradet var ofta fråga om en bättre hushållning med skogen, och skogsplanteringar begynte anläggas å flygsandsfälten i Skåne, hvilka torde vara de äldsta här i landet; men förvaltningen af kronoskogarne var föga planmässig till sin grund och ofta samvetslös i sin tillämpning, särdeles som de personer som hade närmaste vården derom vanligen saknade både insigter och förmåga, hvarföre ock det allmänna tänkesättet hos de mindre bildade underkände en eganderätt, som kronan så litet visste att häfda, och allmogen vid riksdagarne ständigt vände sina klagomål mot en inrättning, hvari de sågo blott en källa till trakasserier och gagnlösa uppoffringar för det allmänna. Med anledning häraf beslöts vid 1823 års riksdag, att kronoparkerna till större delen skulle säljas och allmänningarne delas. På de kronan dervid förbehållna skogar har först derefter en ordentlig skogshushållning blifvit införd, och många enskilda, särdeles possessionater i södra Sverige och bruksegare, hafva äfven indelat sina skogar till traktbuggning, hvarjemte ett Skogsinstitut blifvit af staten inrättadt i Stockholm och ett annat af Bruks-Societeten vid Vest-Sura i Vestmanland. Vid de sednare åren hållna landtbruksmöten hafva allmänna önskningar om en förbättrad lagstiftning och hushållning i afseende på skogarne blifvit uttalade, och vid sista riksdagen gjorde Ständerne hemställan hos Kongl. Maj:t om an-

slag af allmänna medel för skogsplanteringars befrämjande. I vissa trakter, t. ex. på gränsen emellan Vermland och Norge, fortgår emellertid skogens utödning på ett sätt, som ej ens gör något hopp om återvext, då den i sig sjelf stenbundna marken genom svedjande efter skogens bortrödjande förvandlas till ett stenfält. I andra orter, särdeles nordvestra delen af riket, hafva stora sträckor redan längesedan genom skogens totala uthuggning blifvit förvandlade i kala ljunghedar, hvilkas inhägnande och återplantering vore ett af de gagneligaste föremålen för landthushållnings-sällskapernas verksamhet och för statens anslag till odlingar, då i andra fall kapitalet vanligen efter några få år blir rikligen ersatt, men här fordras en hel mansålder.

Bergverk hafva i Sverige af ålder varit i enskild mans ego, och ehuru så väl kronan som biskoparne under katolska tiden hade andel i ett och annat bergverk, finner man ej att någondera särdeles verksamt ingripit i deras drifvande. K. Gustaf I, som först uttalade anspråk på bergverk såsom ett regale och införde en bättre ordning i bergshandteringen, anlade sjelf många bruk, men tillät äfven andra att draga fördel af upptäckter af nya malmstreck. Bland hans söner var det särdeles K. Johan III, som upptog och utvidgade dessa anspråk, men han var ej särdeles lycklig i deras användning, ehuru han dermed troligen gifvit anledning till hopsmidandet af det s. k. Helgeandsholmsmötes beslut, hvilket först en lång tid efteråt vann förtroende och tillämpning, sedan alla politiska förhållanden vändt sig till autokratiens förmån. K. Carl IX uppmuntrade deremot till nya anläggningar af bergverk, likasom af nybyggen, inkallade tyska och vallonska bergsmän i riket, och arbetade på allt sätt till bergshandteringens utveckling. Så väl den store K. Gustaf Adolf som hans dotters förmyndare trädde i hans fotspår, men öfverlemnade detaljerna åt den enskilda omtankan, genom bortarrendering, förpantning och försäljning af kronans talrika bergverk, under det de förbehöllo styrelsen af det hela åt bergmästarne och öfriga ledamöter i det år 1637 inrättade bergsamtet, hvilka i början till en del voro inkallade tyskar. De grundsatser som då uppstäldes för denna handterings ändamålsenligaste bedrifvande hafva i det hela förblifvit gällande nära nog in till våra dagar.

De ädlare bergverken, särdeles Sala och Kopparberget, voro af Wasa-konungarne omfattade med stor förkärlek, hvilket var naturligt på en tid, då den ädla metallen betydde vida mer än nu, och rikets finanser i hög grad berodde på dessa grufvor. Allmogen måste derföre på flera mils afstånd

deltaga i arbetet vid uppvindning af malmen och "ösningen" af grufvorna samt lemna den betydliga qvantitet ved, som åtgick till deras bearbetning. Anläggningen af vattenkonster i K. Carl IX:s och i K. Gustaf Adolfs tid var derföre en betydlig lindring äfven för temligen aflägsna delar af dessa grufvors omgifningar, likasom den först ett århundrade sednare införda bergsprängning med krut i stället för den förut allmänna bränningen ledde till en betydlig besparing af ortens skogstillgång, hvilken förut ansågs så oundgänglig för dessa verk, att t. ex. en stor mängd af jernverk, som lågo inom ett afstånd af flera mil från Stora Kopparberget, måste för grannskapets skull nedläggas. Privilegiet å kolfägt från flera kringliggande socknar har för sex af dessa s. k. ädlare verk fortfarit ända tills våra dagar.

Sveriges äldsta silfvergrufva, åtminstone af någon betydenhet, är utan tvifvel den vid Östra Silfberget i Tuna socken af Dalarne, hvars egare och bearbetare ofta förekomma under benämningen Silfbergsmän vid sidan af Kopparbergsmän och Jernbergsmän från nämda landskap i urkunder från 15:de och början af 16:de seklet, och hvilken troligen producerat det mesta silfver som före upptäckten af Salberget, såsom det säges till en betydlig qvantitet af öfver 17,000 skålp. årligen, skall hafva blifvit utfördt till Lübeck.

Denna upptäckt eller åtminstone den första allvarliga bearbetningen af Sala grufva tillhör första åren af 16:de seklet. Den var i sin början mycket gifvande, hvarföre ortens förut betydliga åkerbruk råkade i förfall och det närbelägna Norbergs bergsmän klagade sin nöd för Riksföreståndaren Svante Sture, att de ledo stor brist på lifsmedel, då allt nu fördes till Salberget, ifrån hvilken trakt de förut haft tillförsel *). Dess afkastning är ej med säkerhet känd, men uppgifves hafva ett år (1506) stigit till 35,266 marker. Under K. Gustaf Wasas tid gaf den vissa år 18000—21000 marker, och ännu 1564 och 1565 9.500, men afkastningen aftog derefter i K. Johans tid, hvarunder betydliga instörtningar i följe af oförsigtig brytning skedde, och den steg, oaktadt mycken kostnad och arbete nedlades på damm- och konst-

*) Biskop Otto i Vesterås skref d. 2 Jan. 1511 till Riksförest. Svante Sture, att han önskade efter sina privilegier få del i Salberget, och att hans tionde blifvit så förminskad, att då han "förr än det berg fanns" der fått 8 eller 6 läster, fick han nu ej 3 eller 4 pund. Detta, likasom brefvet af Norbergs bergslag, finnes tryckt af Langebek, Hist. om de Norska Bergverken och det förra sedan i Bellanders Akad. Afh. om Sala silfververks bergsfrälse, Ups. 1781, det sednare i Kröningssvärd, Diplom. Dalek. I: 213. Dess äldsta kända privilegier äro af år 1535 och åberopa inga äldre.

bättrad method under de sista fem åren hade stigit från 1000 à 1200 till 3,127 skepp., hvilket var dess belopp år 1847 *).

I öfrigt voro sistnämda år 13 kopparverk i gång, bland hvilka Gustafsbergs och Carlbergs i Jemtland gaf 375, Riddarbyttan i Vestmanland 347 och Flögfors (Håkansboda) 337 skepp. Af de äldre verken voro Garpenberg, Tunaberg och Nya Kopparberget åter i gång, men med obetydlig afkastning **).

Hela rikets kopparproduktion steg till 9,289 skepp., hvaraf 6,693 skepp. utfördes oarbetad (såsom gårkoppar), och enligt uppgift utsmiddes vid 12 särskilda hammarverk 2,316 skepp. inom riket.

Nickel tillverkades år 1847 till ett belopp af 178 skepp. vid Klefva i Jönköpings län.

Messing, hvaraf den första inhemska smältning gjordes vid Arboga i slutet af K. Johan III:s tid och i medlet af 1600-talet vid 6 bruk tillverkades omkr. 3000 skepp., samt derefter, och hundrade år sednare närmare 4000 skepp., har under det innevarande förlorat sin fordna afsättning, och tillverkas blott vid Skultuna (med 672 skepp.) och vid Gusum (med blott 23 skepp.) till ett belopp af 695 skepp.

Sveriges rikedom på jernmalm och tillgång på skog till dess bearbetning har sedan äldre tider gjort jernproduktionen till det förnämsta medlet för uppvägandet af de många utländska natur- och konstprodukter, som införas i landet och ofta nedtrycka vår handelsvåg. Det svenska jernets företräden, till en del beroende derpå, att det tillverkas med träkol, gjorde det länge allmänt eftersökt å verldsmarknaden. Svenska regeringen har derföre alltifrån K. Gustaf I:s tid med synnerligt intresse omfattat jernhandteringen och gifvit den sin första högre utveckling, men också hållit den i ett länge fortfarande förmynderskap, hvarvid man haft för afsigt att förekomma både utförsel af en vara af sämre beskaffenhet, hvarigenom svenska jernproduktionens kredit i andra länder kunde äfventyras, och en så utvidgad tillverkning, att den för handteringens bestånd nödiga skogstillgång allt för mycket anlitades utöfver säker utsigt på återvext för framtidens behof, tvenne grundmotiver, hvilkas vigt ej kan misskännas.

---

*) Jfr B. G. Bredberg, Berättelse om Smältprocesserne vid Åtvidabergs Kopparverk 1844—1848. Linköping 1848.

**) Det sistnämda, som upptogs på 1630-talet och då kallades Finnmarkens kopparbruk, gaf omkring medlet af samma sekel 7 à 800 skepp. årligen.

Jerntillverkning är uråldrig i flera delar af både södra och mellersta Sverige, hvarest myrmalm flerstädes förekommer och i skogarne qvarliggande slagghopar antyda tillvaron af fordna blästerverk. Så kallar man i Herjedalen de ända till våra dagar bibehållna enkla inrättningar, att med ringa kostnad tillverka smidigt jern, hvilka i det öfriga Sverige, med undantag af öfra Dalarne, redan för flera mansåldrar sedan gifvit vika för fullkomligare och större anläggningar, och numera blott hafva sitt intresse derigenom att de försätta oss in i den äldsta jernberedningen. Den består i en öppen ugn*), till formen temligen lik en sednare masugn, af omkring 3½ alns höjd. Blåsningen drefs med ved och ett par små läderbäljar, hvilka, om ej vattentillgång fanns, sattes i rörelse medelst trampning. Tillverkningen steg, med 6 till 8 utslag, till emellan 9 och 12 lisp. på dygnet, och användes af Dalkarlen, utom till hvarjehanda smärre smiden, äfven till stål, som tillverkades i vanlig klensmedshärd**).

Egentlig grufdrift, och anläggningen af större hyttor, tillhör troligen först fjortonde seklet, då privilegierade bergslager begynna omtalas, hvilka stå under ledning af mästermän, benämningar, som alla förråda inflytelsen af tyska bergsmän. De första omtalade jernbergslager voro den i Vestra Nerike (hvarunder troligen hörde Noraskoga och Lindesberg), med privilegier af år 1340, Norberg (priv. af 1354), Bispberg och Wikaberg i Dalarne samt Skinsäckeberg, sedan Skinskatteberg i Vestmanland, Hellestad i Östergötland samt Vermlandsberg eller trakten omkring Filipstad och Thorsåker i Gestrikland, hvilka alla hafva kungliga skyddsbref från 15:de seklet. Det s. k. osmundsjernet, som då tillverkades, var ej utdraget i stänger, utan deladt i små korta stycken, hvilka inpackade i fat äfven utfördes till Tyskland, hvarifrån det sedan till en del återkom ytterligare omsmält och förädladt. K. Gustaf I inkallade från sistnämnda land kunniga bergsmän, samt införde egentlig tackjernsblåsning och stångjernssmide vid de många verk han anlade, men ännu hundrade år efter honom fortfor osmundstillverkningen att vara betydlig***). En större utveckling erhöll jernhandteringen först genom de

*) Troligen användes ursprungligen grop.

**) Jfr den fullständiga beskrifning af hela tillverkningsprocessen, sådan den var i början af förra seklet, som finnes införd i Jernkontorets Annaler för år 1845, sidd. 1—32 (med plancher.)

***) I Bergskollegii Relation af år 1666 uppgifves den år 1648 ha stigit till 13,560 skepp. i Vesterbergslagen, med Norberg och Skinskatteberg, samt till 23,472 skepp. i Nora, Lindes, Vermlands och Lekebergslagen.

åtgärder, som vidtogos af hans yngsta son, åt hvilken han likasom med en lycklig aning i sitt testamente lemnat Sveriges malmrikaste provinser "med alla funne och ofunne bergverk" till hertigdöme. Denne anlade ej blott en mängd egna masugnar och större samt finare jernförädlingsverk, med inkallade tyska och fransyska arbetare, utan sträckte äfven sin omtanka till den enskilda industrien, som han skänkte både sin uppmuntran och ledning, och för att befordra stångjernssmidet blef all utförsel af osmundsjern, öfver hvars oduglighet redan K. Gustaf I klagat, vid riksdagen 1604 afstyrkt. Både K. Gustaf Adolf och hans dotters förmyndare fortgingo på samma bana, men lemnade, af klokhet eller nödvändighet, kronans flesta bruk i enskilda händer. En stor mängd nya betydligare anläggningar uppstodo i följd häraf under förra hälften af 17:de seklet, hvarjemte ej mindre betydliga förbättringar i alla grenar af handteringen infördes. Grufdriften, som hittills tillgått mycket godtyckligt, hvarföre instörtningar ofta inträffade och arbetet i grufverna ansågs så farligt, att de blefvo en samlingsplats för allehanda fribytare, hvilka man der måste lemna en erkänd fristad för att få arbetare, ställdes under inseende af kunniga bergsmän, vattenkonster infördes till vattnets uppfordring i stället för att det förut östes eller uppvindades, trädbälgar infördes vid masugnar och hamrar; den namnkunnige Louis de Geer införde vallonsmidet vid Dannemora-verken, hvilkas jern sedan blifvit verldsberömdt, och svenska kanoner begynte blifva lika mycket eftersökta som de voro fruktade.

Produktionen steg betydligt, likasom antalet af hamrar, så att då Ståth. Carl Bonde, som i K. Gustaf Adolfs tid hade befattning med alla bergslager, och sedan blef den första president i Bergskollegium, år 1624 uppskattade tillverkningen vid de 351 hyttorna och 175 hamrarne inom den del af riket som omedelbart lydde under kronan, till 40,000 skepp., hvilket med tillägg af Enkedrottningens förläningar antyder ett totalbelopp af mellan 50 och 60,000 skepp.*), men redan åren 1637—1640 utfördes i medeltal omkring 90,000 skepp. och år 1662 136,000. År 1668 hade masugnarnes antal ökats till 526 och hamrarnes till 515. Det privilegierade smidets belopp steg år 1695 till 223,063 skepp. för hela riket, Finland oberäknadt, men den verkliga tillverkningen steg utan tvifvel vida högre, och sy-

*) Jfr en specifik *förteckning å rikets jernverk* i Jernkont. Ann. 1845, hvartill en egenhändig förklaring finnes i Oxenstjernska Saml. i Riksarchivet.

nes hafva betydligt ökat sig sedan 1600, ehuru antalet af masugnar och hamrar var föga förändradt. I bergsmekaniken infördes vid denna tid flera vigtiga förbättringar af Polhem, och ankarsmidet drefs i en stor skala vid Söderfors.

De första åttatio åren efter K. Carl XI:s död voro i öfrigt ej gynnsamma för jernhandteringens tillvext. Man ansåg skogstillgången och de redan befintliga jernverkens bestånd fordra förbud mot en utvidgad tillverkning. Hattpartiets styrelse medgaf väl i början någon större frihet, men banden åtdrogos snart så mycket starkare, och ännu så sent som 1784 utfärdades en kunglig förordning, som vid 1000 rdrs vite förbjöd ansökningar om tillökning i stångjernssmidet. Likväl hade exporten under tiden ökat sig till öfver 330,000 skepp. och efter några års förlägenhet under Mösspartiets styrelse, inträffade åter efter realisationens införande och amerikanska frihetskrigets utbrott ganska förmånliga konjunkturer.

Den i sina följder vigtigaste åtgärd, som under adertonde seklet vidtogs till jernhandteringens befrämjande, var inrättandet af Jernkontoret (1747), hvilket i början egentligen hade till ändamål att vid dåliga konjunkturer med lån understödja stångjernshandteringen, samt förekomma jernets fallande i vanpris, genom upphandling för kontorets räkning, och redan såsom sådant varit af stort gagn för delegarne (Brukssocieteten), men som sedan i hög grad bidragit till hela jernhandteringens befrämjande genom det betydliga anslag det lemnat till utbildandet af skickliga bergsmän, anställandet af nya försök, och underhållande af en egen teknisk embetsmannastat. Redan i slutet af förra seklet framkallades eller understöddes derigenom flera högst vigtiga förbättringar, särdeles i bergsmekaniken, såsom de af Rinman och Nordvall införda i konstruktionen af vattenverk, och inrättandet af den första större ångmaschin, som bygdes vid Pärsbergs grufvor nära Filipstad 1766*). I sednare tider har Brukssocieteten utsträckt sin liberalitet till befordrandet af alla delar af bergsvetenskapen.

Det innevarande århundradet har för svenska jernhandteringen medfört hårda pröfningar, dels i följe af den stockning i vår utrikes handel, som varit en naturlig följd af yttre politiska förhållanden under Napoleons tid, utom några smärre kriser i verldshandeln, dels i anseende till den förvånande tillvext, som den förut af brist på skog djupt nedsjunkna

*) Den kallas "eld- och luftmachin." Bergskollegii Relation 1769 sid. 94. Ett försök att anbringa en dylik vid Dannemora 1720 hade misslyckats.

jernproduktionen i England*) och flera delar af kontinenten sedan medlet af förra seklet vunnit genom uppfinningen att med fördel använda stenkol vid jernberedningen. Ehuru förbrukningen i lika oväntad grad ökat sig, hafva jernpriserna derföre i allmänhet betydligt fallit, till och med under hvad svenska jernet kostar i tillverkning, och det är endast genom bibehållandet af sin bättre qvalitet och jemna framsteg i tillverkningsprocessen, som svenska jernhandteringen torde i längden kunna hålla sig uppe. Också hafva ansträngningar ej sparats, för att minska tillverkningskostnaden, hvaribland de förbättringar som medföra skogsbesparing förtjena särskildt afseende, då det är på tillräcklig skogstillgång som svenska jernverkens framtid till en hufvudsaklig del beror. Att masugnarnes antal blifvit minskadt (år 1847 voro blott 222 i gång) under det tillverkningen vid hvardera allmänt stigit till 20 och inom Vermland till 24 skepp. på dygnet, och till 3190 skepp. på året, då den högsta tillverkning vid en masugn i K. Gustaf II Adolfs tid var 560 skepp. och den vanliga blott 140, att spetsbälgar småningom blifvit utbytta mot större blåsmaschiner, att rostugnar och täckta härdar blifvit införda, likasom att maschineriet numera ofta till stor del göres af jern, måste i betydlig mån bidraga till detta ändamål. En mängd andra förbättringar hafva dessutom blifvit mer eller mindre allmänt införda eller åtminstone försökta, hvarom de sedan år 1817 årligen utkommande Jernkontorets Annaler lemna närmare underrättelser.

Lagstiftningen har också blifvit i flera väsentliga delar förändrad till förmån för en vidsträcktare tillverkning. Redan år 1803 upphäfdes, särdeles för de norra orterna, förbudet mot nya anläggningar och jernproduktionens, utom bergslag, inskränkning inom gränsen af ett visst siffertal, år 1820 erkändes tackjernshandelns frihet, och år 1846 medgafs en i betydlig mån utvidgad frihet i kolhandeln och i anläggningen af nya jernverk, samt obegränsad smidesrätt utom bergslag och med vissa vilkor äfven inom. Det vigtigaste som ifrån statens sida blifvit gjordt för denna näringsgren är i öfrigt inrättandet af en bergsskola i Falun (år 1822), hvilken i likhet med en mindre bergsskola i Filipstad äfven njutit understöd af Jernkontoret.

Produktionen har också blifvit betydligt förökad, såsom bäst visar sig af uppgifterna om exporten**), hvilken år 1847

---

*) Den var omkring 1750 $\frac{1}{15}$ af hvad den svenska är, men är nu minst sju gånger större.

**) Särdeles, så länge tillverkningen varit af lag begränsad till en viss qvantitet, äro uppgifterna derom naturligtvis opålitliga. Tackjernstillverkningen uppgafs år 1847 vara 688,022 skepp.

steg till 604,501 skepp. stångjern och 43,122 skepp. manufaktursmide eller tillsammans till 647,623 skepp., — den var 50 år förut blott omkring 373,000. Större delen deraf gick till England (231,220 skepp.) och Nordamerika (104,013 skepp.), det öfriga till Danmark 54,178 skepp.), Frankrike, Tyskland o. s. v.

Det största antalet af under året drifna masugnar tillhörde Örebro län (56) och Falu län (49) samt Carlstads (28), det största antalet härdar tillhörde deremot Carlstads län (255); som derföre också hade den största stångjernstillverkning, samt vidare Falu län (180), Örebro län (168), Gefleborgs län (164, hvaraf 101 inom Gestrikland) och Vesterås län (130). Totalantalet var 1,347. Hamrarnes finnes ej upptaget.

Till det värde vår jernproduktion eger, och särskildt till Dannemora-jernets större anseende, kan i någon mån slutas af lösningspriset för hammarskattsjernet, hvilket år 1847 var bestämdt till 15 rdr 24 sk. bko för de flesta stångjernsverken, men för Löfsta, Österby, Gimo och Rånäs till 28.

Tackjernsexport har som bekant i allmänhet ej varit tilllåten, men undantag har de sednare åren blifvit gjordt för sådant som tillverkas af sjömalmer, hvaraf år 1847 utfördes 4,793½ skepp.

Af gjutgods tillverkades oftanämda år enligt uppgift 20,780 skepp. vid masugnarne och 19,699 skepp. vid egentliga gjuterier. Tillverkningen af kanoner och andra artilleripiecer utgör sedan längre tid den förnämsta delen — sådana utfördes redan i K. Carl IX:s tid — men exporten steg detta år blott till 6,133 skepp., en mängd kasserade kanoner inberäknade. De egentliga gjuterierna, hvilka i kupol- och reverberugnar omsmälta tackjernet, hafva på de sista 15 åren minst tredubblat sin tillverkning.

I den uppgifna jernexporten upptages ej den qvantitet af smältstycken, som med särskildt tillstånd blifvit utförd. Den steg till 3,977½ skepp.

Deremot ingår under den uppgifna exporten af manufaktursmide 18,404 skepp. Stål, en vara hvars tillverkning väl ej var obekant för våra gamla osmundssmeder, men endast kunde produceras till ringa belopp, innan särskilda stålugnar blifvit inrättade; hvilket först torde hafva skett kring början af sjuttonde seklet.

Af öfriga bergsprodukter är Svaflet det som tidigast ådrog sig uppmärksamhet, för sin användning vid kruttillverkning. Dylta svafvelverk, som anlades 1575, omhägnades derföre länge med särskilda förmåner, hvaraf dagsverken och

vedleveraus från närmaste socknar fortfarit ända till sednaste tider. Det hade äfven under förra seklet uteslutande privilegier på svafvel- och vitrioltillverkning, men sedan dessa år 1766 upphört, har svafveltillverkning blifvit införd på flera ställen. Den steg år 1847 vid sex bruk till 607 skepp., hvaraf Dylta blott hade 191.

Alun hörde ursprungligen, jemte vitriol, till biprodukterna vid Dylta svafvelbruk. Det äldsta och länge det enda egentliga alunverk är Andrarums i Skåne, anlagdt redan 1637. Först på 1720-talet gjordes försök med aluntillverkning i Vestergötland, som har outtömlig tillgång å alunskiffer, hvars brännbara egenskap likväl blef obegagnad till dess att Rinman vid anläggningen af Latorps eller Garphytte alunverk i Nerike år 1769 visat att alunskiffern var ett dugligt brännmaterial. Då konjunkturerna en tid voro gynnsamma, blefvo ännu i början af detta århundrade ett par nya verk anlagda: men de hafva sedan försämrats så, att kronan måste nedsätta sina anspråk på afrad till ½ procent. Likväl steg tillverkningen år 1847 till 9,400 tunnor, hvaraf 3600 vid Latorp, 1,875 vid Ölands alunverk och 1,834 vid Andrarum.

Vitriol tillverkades en tid till ett betydligt belopp vid Dylta (2,000 skepp. årligen på 1630-talet)*), men sjönk snart åter ned till 600, och sedan Dyltas privilegier upphört har tillverkningen deraf blifvit införd så väl vid St. Kopparberget (som år 1847 lemnade 767 skepp.), som vid ett par alunverk. Hela beloppet utgjorde 2,144 skepp.

Rödfärg är den tredje biprodukten vid Dylta svafvelverk, som år 1847 lemnade 2,633 tunnor, och tillverkas dessutom vid St. Kopparberget (1,664 tunnor) samt vid alunverken och flera smärre rödfärgsverk. Hela rikets produktion uppgafs år 1847 till 8,504 tunnor.

Kobolt tillverkades numera endast vid Tunaberg i Södermanland och Wena i Nerike till ett belopp af 10,391 skålp. i medeltal för åren 1842—1847. Det sednare verket lemnade jemte ett par närbelägna 20 år förut 34,000 till 47,000 skålp.

Blyertz tillverkades år 1847 endast inom Norbergs socken till ett belopp af 229 skepp.

Kalk tillverkades till en okänd qvantitet i flera landskap, och till en del med alunskiffer såsom bränsle. Exporten utgjorde något öfver 56,000 tunnor.

---

*) Enligt ett odateradt memorial från Presid. Frih. C. Bonde till Rikskamleren A. Oxenstjerna i Riksarkivet.

Brunsten bröts endast till ett obetydligt belopp i Undenäs socken af Skaraborgs län, sedan den fordna afsättningen upphört.

Stenkol finnes tyvärr endast i grannskapet af Öresund, och brytningen begynte redan i medlet af 17:de seklet. Det nuvarande stenkolsverket vid Höganäs anlades 1797 och drefs länge med förlust, men i sednare åren, särdeles efter utvidgningen af "lertygsfabrikationen", har verkets ställning förbättrats. Men af de uppfordrade 137,000 tunnor stenkol användes mer än hälften på stället, och föga hopp finnes att anträffa något mer gifvande stenkolslager.

De vigtigaste af ännu införda industrigrenar voro redan före slutet af sjuttonde seklet försökta och gynnades under K. Carl XI:s tid af höga tullar eller införselförbud.

Ännu större uppmuntran rönte manufakturerna från statens sida kring medlet af adertonde seklet, då man till nyssnämda förmåner äfven lade premier och låneunderstöd, hvarmed början gjordes vid riksdagen 1727, sedan Alströmer redan några år förut erhållit privilegier för anläggningen af åtskilliga slags fabriker, hvartill han ifrån främmande länder införde både maschiner och arbetare, hvilka för så vidt de voro reformerta nu äfven fingo löfte om religionsfrihet. Plantager af tobak och färgvexter blefvo nu å flera ställen anlagda, fabriker anlades i de flesta städer, och tillverkningen, särdeles af väfnader af flera slag, steg till en för den tiden ovanlig höjd, så att till och med sidenvaror kunde exporteras. Men då detta till sin grund berömvärda, ehuru i sin tillämpning öfverdrifna och stundom för andra ändamål missbrukade skyddssystem med Hattpartiets fall alldeles öfvergafs, och rikets penningeväsende dessutom var i största oreda, så måste en stor del af dessa fabriker nedläggas och arbetarnes antal, hvilket stigit till 18,979 personer, sjönk redan efter några år ned till knapt hälften, sedan en mängd tvungits att i främmande land söka sin bergning.

Med återtagandet af de gamla handelsprinciperna och stadgandet af penningväsendet återvände väl småningom en del fabriksnäringar till sin fordna verksamhet, men den tillvext fabrikerna så väl till antal som tillverkningsbelopp sedan den tiden erhållit tillhör, så vidt af uppgifterna kan slutas, det sista fjerdedels seklet, hvarunder prohibitiv-systemet småningom blifvit mildradt, ehuru höga tullbestämmelser fortfarit. År 1847 var fabrikernas antal 2,648 och 21,271 personer voro uppgifna som dervid sysselsatta.

Bland de anstalter, hvilka medverkat till industriens utveckling, blef det af K. Carl XI på Polhems förslag inrättade

Laboratorium Mechanicum ej fullt svarande mot upphofsmannens syfte, och med undantag af de af enskild man föranstaltade föreläsningar i teknologien eller dess grunder, som hållas af en Vetenskapsakademiens tjensteman, har man ända till sednaste tider saknat offentliga läroanstalter i detta ämne. Det första steget att afhjelpa denna brist togs vid riksdagen 1823, då anslag beviljades för ett Teknologiskt Institut, hvilket år 1826 inrättades i Stockholm, och är sedan reorganisationen af år 1846 försedt med 6 lärare. Ett mindre läroverk med hufvudsakligen samma syfte är sedan år 1829 under namnet Chalmerska Slöjdskolan inrättadt i Götheborg, hvarjemte den undervisning, särdeles i teckning och modellering, som meddelas vid De fria Konsternas Akademi och Slöjdföreningens Skola i sin mån bidrager till industriens bästa; men för undervisningen i så väl mekanisk som kemisk teknologi återstår i öfrigt mycket att önska.

Ett vigtigt medel till industriens befordran är äfven Slöjdexpositioner, hvarmed första försöket gjordes i Stockholm 1823, men det andra först 11 år derefter, på föranstaltande af den då nyss stiftade Industriföreningen. Flera sådana expositioner hafva sedan blifvit tillvägabragta, med utfästade belöningar för utmärkta produkter af inhemsk tillverkning, så väl i Stockholm som i andra större städer. Hr Rawert redogör utförligt för den år 1847, hvilken han bivistade. Hans totalomdöme om finare svenska industriartiklar är med anledning deraf, att de i allmänhet sakna den sista fulländningen, det som gifver dem ett för ögat behagligt utseende, om de ock i det hela äro af god qvalitet. Om snickarearbeten anmärker han specielt, att man vid närmare undersökning ofta finner dem gjorda af mindre torrt virke, och att på expositionen funnos möbler, hvilka till sina inre delar voro mindre omsorgsfullt arbetade. Han anser att en något större konkurrens med utländska fabrikanter skulle i det hela verka fördelaktigt på vår industri.

I afseende på särskilda fabriksgrenar tillägga vi endast några anmärkningar om de vigtigaste, helst detaljerade uppgifter saknas om de smärre och mindre allmänna. Vi begynna med ett par ord om de mekaniska verkstäderna, emedan de utgöra ett grundvilkor för den svenska industriens vidare utveckling. Den namnkunnige Polhem hade väl redan i K. Carl XII:s tid gjort början med tillverkning af fullkomligare redskap och maschiner, men Sverige stod sedan långt efter i denna väg och måste ifrån England införskrifva vigtigare pieser, ända till dess den engelska mekanikern Owen i början af detta sekel bosatte sig i Stockholm, och begynte tillverka ångmaschiner

o. d. Men af större betydenhet har denna fabrikation först blifvit genom anläggningen af den berömda verkstaden vid Motala, började 1822, hvarmed Grefve von Platen och Göta Kanalbolag, som härå nedlagt betydliga uppoffringar, förvärfvat sig stora förtjenster om Sveriges industri i allmänhet och särdeles dess ångbåtskommunikationer. Dess anläggning gick i anseende till brist på medel och enighet inom bolaget långsamt, så att dess förmånliga resultater egentligen tillhöra de sista åren och framtiden. Det uppgifna tillverkningsvärdet steg 1847 till 380,000 Rdr. Hr Rawert lemnar en utförligare framställning af dess verksamhet. Öfriga mekaniska fabriker, hvilkas antal de sista 30 åren betydligt stigit (år 1814 blott fyra), voro 16, några förenade med gjuterier.

Af svenska fabrikerna äro de för tillverkning af väfnader utan jemförelse de förnämsta, och deras produktion stiger, för så vidt af fabrikanternas uppgifter får slutas, i värde till inemot lika mycket som alla de andra tillsammantagna. Vi inberäkna deri dock äfven de mekaniska ull- och bomullsspinnerierna, hvilka visserligen ej voro okända under förra seklet, men först under det sista decenniet blifvit af betydenhet och visa den hastigaste tillvext af alla fabriker. De voro år 1847 till antalet 11, sysselsatte 1,411 arbetare och tillverkade 4,020,317 skålp. garn.

För Bomulls- och Linneväfnadsindustrien funnos blott 27 fabriker med 964 stolar och 1,079 arbetare*), men den sysselsatte så mycket mera den husliga fliten, då inom Elfsborgs län den uppgifna tillverkningen af bomullsväfnader steg till öfver 7 millioner alnar, utom 1½ million st. dukar, och inom Gefleborgs samt Hernösands län den af linneväfnader steg till mer än 2,200,000 alnar.

Segelduksfabrikationen var redan i förra seklet af den betydenhet, att en jemförelsevis betydlig export egde rum, hvilket den under de sednare åren äfven medgifvit. Den sysselsatte år 1847 12 fabriker med 108 arbetare.

Af större betydenhet är klädestillverkningen, hvilken till en stor del beror af tillförsel å utländsk ull (de sista åren hafva halfannan till två millioner skålp. blifvit årligen införda) och länge blifvit skyddad af införselförbud för all konkurrens med utländskt kläde. Den har under de sednare decennierna betydligt tilltagit, och Hr Rawert vitsordar de svenska fabrikanternas bemödanden att någorlunda följa

*) Den utan jemförelse största fabriken är Rydboholm i Elfsborgs län.

med de nyare förbättringarne i maschineriet, ehuru de ej hafva nått samma fullkomlighet i hvarje enskild operation som flera af utländska fabrikanter, hvarföre ock deras kläde är redan 25 procent dyrare än det danska och än mer i jemförelse med det tyska. Fabrikernas antal var 132 med 845 stolar och 3,909 arbetare. Tillverkningen steg till 729,359 alnar kläde (år 1814 uppgafs den blott vara 307,000 alnar) och dessutom en ej obetydlig qvantitet andra ylletyger. Stoftsfabrikerna äro inberäknade i det uppgifna antalet). Produktionens värde uppgafs till 5,138,485 Rdr Bko.

Sidenfabrikerna hafva äfven de sednare åren ökat sin tillverkning, så att de, för att dömma af den qvantitet råsilke som uppgifvits såsom införd (45,415 skålp.), återvunnit samma betydenhet som vid deras största flor under förra seklet. De voro år 1847 till antalet 15 med 471 stolar och 692 arbetare.

Pappersbruken voro till antalet 89 med 1,205 arbetare. Af gröfre sorter blef en betydande qvantitet utförd, hvaremot finare papper infördes.

Sockerbruken voro till antalet 20 och förarbetade öfver 10 millioner skålp. (årets import) råsocker af olika slag till öfver 16 millioner skålp. socker och sirup, som i värde upptages till något öfver 4 millioner Rdr Bko. Deraf utfördes 885,039 skålp. topp- och kandi-socker det mesta till Finland.

Tobaks- och Snusfabrikerna voro 91 och tillverkade 1,759,108 skålp. tobak och 2,540,695 skålp. snus. Importen, mest bestående af blad och stjelkar, steg till 2,858,000 skålp., hvaraf endast en obetydlig del cigarrer.

Vi hafva i dessa ofullständiga anteckningar inskränkt oss till den inhemska industriens närvarande tillstånd, belyst af några spridda drag ur det förflutna, och hafva i sammanhang dermed äfven tillagt en och annan uppgift om import och export af förekommande ämnen; men vi hafva ej varit i tillfälle att våga någon jemförelse med främmande länders industri, ehuru detta skulle hafva varit af stort intresse. Men då en sådan jemförelse i afseende på handeln, den mest verldsborgerliga och universella af alla näringsgrenar, är oundgänglig (vore det ock blott för att kontrollera våra inhemska uppgifter, hvilka ej kunna annat än vara högst osäkra och i afseende på äldre tider ännu så godt som saknas), så vilja vi för denna gång åtnöja oss med att blott anföra beloppet af några af de vigtigaste export- och import-artiklarne, dem vi förut ej kommit att beröra.

Af ingen artikel har importen ökat sig så hastigt som af bomull och kaffe. Af den förra infördes år 1637, 17 skålp. (garn och tyger likväl oberäknade), år 1774 (till Sverige och Finland) 108,871 skålp. och år 1847 ej mindre än 4,886,516 skålp. Af det sednare, som först i förra seklet blef allmännare bekant, infördes år 1774 redan 752,422 skålp. och år 1847, ej mindre än 7,157,977 skålp. Af risgryn infördes 1637 blott 10,061 skålp. och år 1841 (för sednare åren saknas specifik uppgift) 878,352 skålp. Importen af öl, som i äldre tider till flera tusen tunnor infördes, har deremot numera upphört.

Af våra utförsel-artiklar äro trävarorna näst jernet de vigtigaste, ehuru man anmärkt, att de genom en mindre ändamålsenlig behandling säljas långt under deras verkliga värde. Exporten är i betydligt stigande och uppgafs år 1847 till 682,426 tolfter bräder och plank, 474,888 st. bjelkar och sparrar, 14,465 st. master och bogspröt, 7,830,280 st. stäfver o. s. v.

Hela rikets export uppskattades af Kommersekollegium till 30,920,000 Rdr, hvilket betydligt, eller med 5 millioner, öfverstiger de föregående årens, samt hela importen till 28,040,000 Rdr Bko, hvilket ännu mer öfverskjuter de förra. Tulluppbörden steg till 4,270,505 Rdr, hvaraf 3 millioner, temligen lika fördelade, belöpa sig på Stockholm och Götheborg.

Den utrikes handeln och sjöfarten använde 775 st. fartyg af tillsammans 59,497 läster, den inrikes sjöfarten 1459 st. fartyg och båtar af 5 läster och deröfver, hvilkas lästetal steg till 29,405. Enskilda personers ångfartyg stego till ett antal af 50. Jemför man svenska handelsflottans nuvarande antal med det i förra tider, så visar sig att dess tillvext egentligen tillhör de smärre städerna, och att Stockholms sjöfart (om vi ej beräkna den rika ersättning det vunnit genom ångbåtsfarten) sedan år 1800 blifvit förminskad till hälften. Gefles handelsflotta har deremot under samma tid i nästan samma förhållande stigit.

Hr Rawerts bok har äfven i detta ämne en temligen utförlig framställning, till hvilken vi kunna hänvisa och gifver i inledningen äfven en öfversigt af vår industris historiska utveckling, hvari visserligen, likasom i afseende på kamerala förhållanden, anträffas en och annan oriktighet eller lucka, men hvilket man lätt öfverser hos en utlänning, som sysselsätter sig med ett så litet bearbetadt ämne, då skriften i öfrigt är ganska förtjenstfull. C. G. STYFFE.

[22] **Fältmarskalken Grefve Johan Christopher Toll.** Biografisk teckning. Stockholm, L. J. Hjertà. 1849. Förra delen. VIII och 344 sidd. 8:o. (Pris: 2 Rdr 32 sk. b:ko).

Den statshvälfning, som satte en gräns för vår så kallade Frihetstids despotiska sjelfsvåld, mottogs af samtiden med djup och allmän erkänsla och lärer alltid, ehvad vexlingar de politiska opinionerna än må undergå, vid oväldigt bedömmande komma att anses såsom en af de vackraste tilldragelser våra tideböcker hafva att framställa. Med all rätt förtjena ock derföre de män, som vid utförandet af denna med inga blods- eller förvisningsdomar köpta förändring voro konung Gustaf III:s förnämsta hjelpare, att af den minnesgoda häfden särskildt utmärkas. Tvenne män dela med Gustaf III i väsentlig mån äran af 1772 års revolution: om Jacob Magnus Sprengtporten skäligen må ställas främst, såsom den der utkastat planen till statshvälfningen och mer än någon annan bidragit att bringa den till mognad, så förtjenar Johan Christopher Toll, genom sin stora rådighet och käckhet vid dess utförande, att näst honom nämnas. Under en lång embetsmannabana, utmärkt af uppoffrande trohet och en oegennytta, som icke en gång hans fiender kunde förneka, rättfärdigade Toll det rykte för ovanliga snillegåfvor, som hans deltagande i revolutionen honom förskaffat, och förvärfvade sig anseende till en grad, som få lyckas uppnå. En minnesteckning öfver en sådan man kan ej för historiens vänner vara likgiltig, och den vi här anmäla förtjenar så mycket större uppmärksamhet, som den är författad med sakkännedom och oväld. Vi vilja referera några hufvudmomenter.

Johan Christopher Toll hade redan före revolutionen gjort sig så känd och fruktad, att de herrskande Mössorna 1772 beröfvade honom hans embete — Toll var då Öfverjägmästare i Skåne — och ansågo sig dermed hafva gjort sin sak en god tjenst. Toll fann således, såsom en stor författare anmärker, i sin egen belägenhet motiver nog att önska en förändring, hvars nödvändighet för det allmänna hans skarpsinnighet hade lärt honom att inse. Historien lärer knapt förete något utmärktare exempel af beslutsam djerfhet än det Toll visade, i det han, snart sagdt, tilltvang sig att få deltaga i ett företag, som, om det misslyckats, ovilkorligen skulle kostat honom lifvet; det var fördenskull alldeles i sin ordning att han, efter statshvälfningens lyckliga fullbordan, blef föremål för sin konungs belönande erkänsla. Denna lät ock ej vänta på sig: adelskap och en Ryttmästarefullmakt voro de första vedermälena deraf. Tolls första bana efter

revolutionen tecknas af en samtida för honom ingalunda partisk penna (Kammarherren Frih. Gustaf Ehrensvärds) på följande sätt: "Han nyttjades i hemliga negociationer både vid Norska tåget, inom Danmark och sedermera i Sverige. Gaf vid alla tillfällen prof af ett dristigt, konstigt och arbetsamt geni. Han gjorde sin första militäriska tjenst som Ryttmästare, förde sin trupp till allas förundran. Han blir Major, han nyttjas; han nyttjas af Utrednings-Commissionen här i Stockholm vid arrangements med arméens tross, och gjorde det med kronans nytta och en förundransvärd framgång." Härigenom steg han icke blott snart i tjenstegraderna — han blef Öfverste för södra skånska kavalleriet 1780 — utan användes äfven eljest i de mest grannlaga värf, då pålitlighet och skarpsinnighet företrädesvis voro af nöden. Ett sådant var den beskickning honom år 1782 uppdrogs, hvarom här några ord må nämnas. Den anda af irreligiositet och otro, som under sednare hälften af adertonde seklet var så allmän inom den förnäma verlden i Frankrike och flerestädes, var icke heller för Sverige främmande, och Gustaf III var i detta fall ett barn af sin tid. Då, såsom vanligt, gick vantron i bredd med otron, och en Cagliostro och andra fantaster eller bedragare funno gehör äfven hos dem, som mente sig vara upplysningens heroer. Att den föregifna hemliga visdomen öfvade en stark dragningskraft på konung Gustaf III:s sinne är icke obekant *). Under konungens vistelse i Aachen 1780 hade åtskilliga mystici vetat tillvinna sig hans uppmärksamhet; och sedan det hemlighetsfulla i deras förmenta vishet länge arbetat i den lifliga konungens sinne, beslöt han att utsända Toll för att söka skaffa någon större visshet i dessa ämnen. Han trodde sig, säger vår författare, i Toll hafva funnit den man, hvars skarpsynthet ej skulle kunna föras bakom ljuset, i fall ej allt skulle hafva sin riktighet med den påstådda visdomen. Troligen hade konungen ej kunnat finna någon för detta besynnerliga uppdrag mera skicklig, ty jemte denna ovanliga skarpsinnighet, som konungen kände och värderade, egde Toll, enligt vår författares vittnesbörd, såsom arf af en aktningsvärd morbror ett så djupt intryck af kristna religionens sanning, att det, trots verldslifvets buller och beröringen med ett lättsinnigt och sedeförderfvadt hof, aldrig utplånades ur hans hjerta. Genom ett sådant sändebud hade konungen uti sin ifrågavarande angelägenhet verkligen större utsigt att få veta nakna sanningen, än styrkas i meningar, som lifligt intresserade hans fantasi. Så skedde ock. Toll

*) Jfr. Artikeln Bjömram i Biografiskt Lexikon.

afreste i början af år 1782, återkom i början af det följande, sedan han besökt Spa och Aachen, så ock Paris, Warschau och Berlin. De bref, han under resan tillskref konungen och hvilka biografen meddelat in extenso, äro i högsta mätto intressanta, och detta ej blott i det närmaste ändamålet för hans resa utan ock i andra hänseenden. Man ser att en af dessa mystici, Baron Reuschenberg, adresserat sig till konungen af Sverige, och att Toll hade uppdrag att till denne framföra ett konungens skriftliga svar och vidare ingå i muntliga underhandlingar. Det behöfver knapt anmärkas, att hvarken nyssnämde mystiker eller Cagliostro eller någon af de öfrige vise bestodo profvet vid Tolls skarpsynta forskningar. Han yttrar om den förre, att han väl ej ville misstänka honom för uppsåtligt bedrägeri. "Han går, säger T., på grafvens brädd, synes icke kunna hafva begär i tiden; men sjelf bedragen och egande en frapperad imagination torde habila bofvar hafva ansett honom för den skickligaste att bereda dem en väg till E. K. Maj:ts frikostighet." Om den sednare har han ännu sämre tankar, förklarande att "några fullkomligen verifierade omständigheter gifva mera anledning att anse honom för en bedragare, än en experimenterad naturforskare." Med de pretenderade vise uti Paris säger han sig hafva gått alldeles till slut och funnit dem ockuperade med idel galenskaper, hvarunder här och der äfven framlyst jesuitiska konster och intriger. Slutligen förklarar han sig vilja i Köpenhamn besöka en beryktad mystiker, och om denne ej bättre än de öfrige förmådde tillfredsställa honom, så återvände han hem med den öfvertygelse, att all den föregifna visheten vore blott dunst och irrlära, och att bäst vore att hålla sig vid Bibeln. Under sitt korta vistande i Paris erfor Toll den utmärktaste artighet af svenska Ambassadören, den såsom skald så frejdade Grefve Creutz, hvilken dervid på en gång tillfredsstälde sin naturliga humanitet och sin konungs önskningar. Gustaf III hade nemligen uttryckligen rekommenderat Toll till Ambassadörens välvilliga uppmärksamhet, och detta i ordalag alltför betecknande för att ej förtjena att anföras. "Han är, heter det i konungens bref, en man, som förenar ett sällsynt snille med en stor lärgirighet och lätthet att fatta och genomtränga äfven de mest abstrakta och svåraste saker. Han har haft förnämsta andelen uti den i Christianstad började revolutionen för 10 år sedan. — — Jag bör tillägga att med kanhända ännu större talanger än Sprengtporten har han ingen af dennes olägenheter, och med samma verksamma hufvud hvarken hans oro eller envishet." — Undersökningarne i mystiken tillfredsstälde emellertid så föga

Tolls verksamma själ, att han föreslog konungen att för politiska ändamål få utsträcka sin resa till Warschau. Han skrifver i detta afseende från Spa den 5 Aug. 1782, bland annat följande märkliga ord: "Det kan synas förmätet och äfven fjerran från min skickelse att tänka i politiken; men om än mina idéer finnas exalterade och ej träffa E. K. Maj:ts nådiga approbation, hyser jag dock det hopp och den öfvertygelse, att fonden till desamma får behålla dess stämpel: trohet, nit och tillgifvenhet för E. K. Maj:ts person. Jag vågar derföre underdånigst lägga desamma för E. K. Maj:ts fötter. *Jag tror att en hufvudsaklig förändring af regeringssätt i Polen är möjlig;* jag tror att densamma kan försätta det riket uti en betydlig situation; jag tror att E. K. Maj:t kan, om icke alldeles befrämja, åtminstone mest amenera både det ena och andra (utan att exponera sig för någon uppmärksam grannes vindikativa demarche); jag tror att en sådan plan, exequerad i rätter tid och vid lägligt tillfälle, kan gifva E. K. Maj:t en anticiperad superiorité. Tillåter E. K. Maj:t att jag får resa till det landet nu, då Riksdagen i slutet af September börjas, så skall jag använda all både försigtighet och uppmärksamhet i mitt uppförande, och hvad jag med öfvertygelse kan lofva, det är, att återföra en lika verklig som omständlig berättelse huru allting är, hvad man kan företaga, och på hvad sätt en entreprise skall lyckas." Konungen ej blott gillade resan, utan ingående i Tolls politiska vyer förknippade han dermed en giftermålsplan mellan konungen i Polen och sin syster prinsessan Sofia Albertina. Tolls underhandlingar i detta hänseende ledde ej till något resultat, men han hemförde såsom frukt af sin polska resa en relation om Polens dåvarande förhållanden, som ännu förtjenar att läsas.

Kriget med Ryssland 1788 medförde för Tolls duglighet och ståndaktighet de svåraste prof. Alltsedan 1782 hade vården om arméens angelägenheter hvilat på honom, och många ojäfaktiga vittnesbörd finnas att han skött detta förtroendekall med lika stor skicklighet som drift och oegennytta. När krigsplanerna mot Ryssland mognat i konungens sinne, var det med Toll, jemte Statssekreteraren för Finanserna Ruuth, som han gick till råds angående verkställigheten, och den förre hade till och med förtroendet att utarbeta detaljerna af operationsplanen. Detta verkställde Toll, men både han och Ruuth förbehöllo sig uttryckligen, att konungen ej skulle börja kriget förr än han vore fullt säker om nödiga subsidier, hvarom han stod i underhandling med England och Turkiet. Konungen gillade operationsplanen och förklarade sig *vilja dervid i nåder förblifva*, äfvensom han försäkrade, *att han alltid lade till grund*

vissheten om subsidietraktaten. Dock stod han ty värr hvarken i ena eller andra fallet fast vid sina ord! Kriget började sålunda utan någon visshet om främmande penninghjelp, och krigsplanen undergick mångfaldiga förändringar — både Hastfers och Armfelts första angrepp skedde mot Tolls föreställningar och böner — af hvilka visst icke alla voro nödiga. Måhända hade ändock svenska vapnen gynnats af framgång, derest icke Ryssland fått en välkommen hjelp i Anjalaförbundets förrädiska tilltag. Emellertid när motgångar och svårigheter infunno sig i stället för segrar, började tadlet allmänt utsöka Toll till offer, tillvitande honom att vara så väl orsak till kriget som vållande till alla de brister och oredor, som under dess utförande yppade sig. Med det goda samvetets lugna mod mötte Toll den storm som hotade, och visade deruti en ädel storhet, att han med lika nit och oegennytta arbetade för det allmänna bästa äfven då, när konungens nåd mot honom började förminskas. Det lyckades nemligen hans motståndare Gustaf Mauritz Armfelt att skilja honom från konungens person och fordna bevågenhet. Om Armfelt, som visserligen egde både snille och mod, med dessa egenskaper förenat Tolls allvar, ihärdighet och skarpa beräkningsförmåga, så hade denna händelse varit af mindre vigt än den nu i sjelfva verket blef. Den 25 Juli 1788 skildes Toll i Helsingfors från konungen, som han sedan aldrig återsåg.

Emellertid, ehuru Toll var aflägsnad från affärernas ledning, lemnades han ingalunda åt overksamhet och hvila, utan användes företrädesvis der, hvarest faran eller svårigheterna voro allvarsammast. Så skickades han, när Danskarne bröto freden och hotade med anfall, att taga högsta befälet i Skåne, och då konungen till 1790 års sjötåg ville bringa sin flotta till den största möjliga styrka, förordnades Toll till General-Intendent för Örlogsflottan och ledamot af den särskilda Komité, som skulle besörja flottans utrustning, detta på Armfelts egen tillstyrkan, för att, såsom han sjelf förklarat, gifva vederbörande ett exempel af desinteressement och kännedom af det sätt, på hvilket en rättskaffens embetsman bör hushålla för kronan. Båda dessa uppdrag uppfylde Toll till allmän nytta och sig till båtnad. I Skåne organiserades nödiga försvarsanstalter, och från Carlskrona utlopp i god tid år 1790 en flotta starkare än under något af de föregående krigsåren. Och dock voro statens finanser i det usla skick, att knapt hälften af hvad till dessa krigsbehof erfordrades kunde utbetalas, och Toll upptog på egen kredit penningar och effekter till försvaret i Skåne och flottans utrustning till många tunnor gulds belopp och måste, såsom han sjelf klagar, *blifva en tiggare och vinglare för publici räkning.*

Förmyndareregeringen började för Toll med blida utsigter, men hvilka snart förmörkades. Hertigen-Regenten kallade honom till Stockholm och stälde honom i spetsen för krigsförvaltningen såsom Chef för Krigs-Kollegium. Dock när Frih. Reuterholm bemäktigat sig regentens vilja och blifvit själen i styrelsen aflägsnades inom kort Gustaf III:s vänner, den ena efter den andra. Ordningen kom äfven till Toll, hvilken plötsligen måste afgå såsom Minister till Warschau. Det var en egen skickelse, att han, som tio år förut hvälft planer till Polens regeneration, nu skulle bli vittne till det tappra folkets sista förtviflade strid för sitt bestånd mot öfvermäktiga grannars orättfärdiga och gudlösa våld. Om Toll under denna kritiska tid icke kunde såsom statsman något uträtta, så utförde han emellertid såsom menniska de vackraste bragder. Under de förfärliga strider, som resningen i Warschau den 17 April 1794 medförde, hade Toll den tillfredsställelsen att rädda flera polska familjer, hvilka undan blodbadet och plundringen funno skydd hos honom, och då den förvildade pöbeln stormade hans hus för att utsöka sina offer, lyckades han genom sitt orubbliga mod att rädda sina skyddlingar. Vid ett sednare upplopp, då pöbeln reste galgar och beredde mordscener, och den förtviflade konung Stanislaus sjelf ej egde nog inflytande att rädda dem som ämnades åt döden, skickade han efter Toll och besvor honom att söka rädda de olyckliga. "Toll begaf sig då, säger biografen, till ett af torgen, der man som bäst var i arbete med att uppresa galgar, talade till folket och sökte beveka dem att afstå från sina grymma föresatser. Då hans tal ej syntes göra någon verkan, stälde han sig under en galge, ref upp sin rock och ropade att han såg dem de törstade efter oskyldigt blod — de kunde nu göra början med honom. Detta imponerade på massan; man lyssnade till hans ord, och innan han lemnade torget voro galgarne nedhuggna." Efter sådana gerningar kan det ej väcka förundran, om den modige och mensklige svenskens minne länge lefde i välsignelse i Polens hufvudstad. För öfrigt gjorde sig Toll inga illusioner öfver den polska frihetsstridens utgång. Hans depescher (dem biografen ej synes hafva begagnat och för sitt ändamål ej heller egentligen behöft begagna) lära derom vittna. Han förbiser icke Koschiuskos stora anseende, hvilket han säger vara större än någon man i något land egt, med undantag af Washington, under hvilken man tjenat; men deremot funnos få statsmän samt ej trenne dugliga och erfarne militärchefer, hvarjemte hämndlystnaden och oenighetsanden icke bebådade någon lycklig utgång.

Det är bekant att Toll i anledning af en förment brottslig brefvexling med Armfelt afsattes från sin ministerpost och hemkallades att stå till rätta samt slutligen dömdes till förlust af embeten och två års fästning. Handlingarne i detta högmål äro publicerade, och ingen oväldig granskare lärer nu mera anse denna förföljelse fullt befogad.

Det var naturligt att Gustaf Adolf skulle uppsöka och hedra sin faders trogne tjenare. Toll återinsattes af honom i sina embeten och öfverhopades med angelägna uppdrag. Det blifver för vidlyftigt att oafbrutet följa hans öfriga bana; det må vara nog att anmärka, att han förblef sig lik i trohet och oförtröttadt nit, ehuru han mer än en gång måste utföra beslut, som hans förstånd och hjerta ogillade. Så nödgades Toll deltaga i det ömkliga kriget i Pommern mot Fransmännen. Om de svenska Generalerne derunder ej uträttade något af vigt, så låg största skulden dertill visserligen ej hos dem. Toll har emellertid den stora äran att medelst sin makalösa negotiationskonst genom konventionen i Stralsund den 7 Sept. 1807 hafva frälsat svenska arméen, som utan möjlighet till räddning var instängd på Rügen.

En utmärkt författare har med blicken på 1772 års händelser ansett Toll vara en af de menniskor, födda med en så djup kärlek till makten, att de, såsom ett slags lyckans propheter, förutse hvarthelst den kommer att vända sig, och sjelfve derföre alltid taga den väg som leder till deltagande i dess utöfning. Detta omdöme innebär otvifvelaktigt ett misskännande; ett uppmärksamt betraktande af Tolls hela bana öfvertygar derom, och ett särdeles talande bevis i detta fall är hans förhållande till 1809 års revolution. Det hade blott fordrats ett litet blidare språk och han hade säkert fått bibehålla det öfverbefäl och det generalguvernörsembete öfver Skåne, som han nu måste nedlägga. Att det förra år 1810 åter uppdrogs honom, skedde till följd af den kritiska ställningen, men visserligen ej genom några Tolls bemödanden.

En större utförlighet, särdeles i vissa delar af arbetet, skulle rec. visserligen ansett önsklig, men han erkänner villigt att författaren ersatt de brister, som i detta fall skulle kunna påpekas, genom de rikliga materialier han in extenso meddelar. Biografien är nemligen riktad med de värdefullaste bilagor, hvaribland Tolls bref till K. Gustaf III, Gustaf IV Adolf, Carl XIII och Kronprinsen Carl Johan, till Grefve Ehrensvärd, Frih. Otto Wrede, Grefve Adlercreutz m. fl., och utgifvaren utlofvar ännu ett band, som skall innehålla bref till Toll.

Likasom det vore en vinst för vårt land att hafva många män sådana som Fältmarskalken Grefve Toll, så vore det för vår historiska litteratur en fördel att ega flera minnesteckningar så rikhaltiga som denna. a. м. в.

[23] Perlan bland Dagar eller Hvilodagens Välsignelse för de arbetande klasserna. Prisskrift författad af En Engelsk Arbetares Dotter. Med en lefnadsteckning af Författarinnan. Öfversättning. Stockholm, Bagge. 1849. 90 sidd. 24:mo. (Pris: 8 sk. b:ko).

Vi hafva sällan läst en bok, som med så blygsamma anspråk, så omedvetet snille, så ödmjukt majestät går löst på tidens största frågor.

Frågan om Söndagens betydelse för de arbetande klasserna är skenbart af föga omfång, men på dess besvarande beror en oändlighet af lifsfrågor för menskligheten: derpå hvilar till väsentlig del den samhällets pånyttfödelse genom ett högre sedligt lif, hvarpå vi en föregående artikel sökt bevisa att dess välfärd måste byggas. Det har visat sig, att den så kallade intelligensen varit ur stånd att beherrska de omstörtande rörelserna på djupet af samhället. Hvarföre? Emedan den sjelf varit bristande i kristligt lif. Den kalla abstraktionen är lika vanmäktig att lycksaliggöra menniskorna, den må predikas från doktrinärens katheder eller socialistens tribun. Det är en gammal sanning, att blott det unga kan föra verlden framåt; men det sannfärdigt unga är det eviga.

Menniskonaturen är böjd för efterapning, men dock företrädesvis af det sämre, det halfva och fåfängliga, och vi hafva derföre så ofta sett, huruledes hos de lägre samhällsklasserna efterapningsbegäret frambragt ingenting bättre än de högres lyten. Vore det till och med förhållandet, att vår så kallade högre bildning i sig sjelf ej vore annat än lefvande religiös tro och oförvitlig sedlig renhet, då skulle svårligen ändock efterapningslusten förmå att väcka de lägre samhällsklasserna till gudsfruktan och dygd. Så mycket mindre är förädling för dessa att vänta af den intelligens, som sjelf är snart sagdt liktydig med religiös indifferens, och som så ofta i sitt bornerade högmod beskyddar religionen såsom en inrättning, den der är mycket god för de fattiga. Och således återstår alternativet: antingen måste intelligensen genom en konstfull och kallblodig taktik öfvervinna och tillintetgöra de oroliga elementerna på samhällets botten, hvilket i alla fall icke är något annat än att kasta problemet ett litet stycke in i framtiden; eller ock måste dessa samhällselementer, på samma gång förmil-

drade och stärkta genom ett sannare kristligt lif, genombryta de högre lagren med sin nyförvärfvade andliga kraft, och öfver desamma vinna en seger utan blod, som på samma gång blefve en försoning. Sådan synes oss vara samhällsarbetets lön, som dock icke vinnes utan kärleksfulla mödor.

Gud har sjelf i sabbatens inrättning lagt ett grundakare för den frihet som kristendomen tillförsäkrar oss. Det tunga kroppsarbetet kan förslafva och brutalisera oss, de timliga omsorgerna kunna omgifva vårt hjerta med sjelfviskhet såsom med en isskorpa, men efter sex dagar har slafveriet sin gräns, och den sjunde förtrycker oss ingen makt på jorden: anden är fri, och dess ändamålsenliga sysselsättning återställer i förening med den kroppsliga hvilan de slappade muskelkrafterna. Söndagen är derföre, redan såsom en af Försynen helgad hvilotid, ett palladium för den borgerliga friheten, i det den inskränker husbondemakten och skänker fysisk kraft, kroppslig trefnad och rådrum till en allmän sinnets förädling (sidd. 55, 56, 73, 74). Således är sabbaten redan välgörande för den som iakttager dess yttre former, och författarinnan anmärker skarpsinnigt, att den i detta afseende är oersättlig. Ty om också menniskovännen skulle vara i stånd att dagligen skänka arbetaren till andlig förädling en eller ett par undan arbetsslafveriet eröfrade timmar, hvilka garantier kan han erbjuda för en sådan anordnings bestånd? Men söndagen är fridlyst genom den gudomliga och menskliga historiens förenade vittnesbörd. De renaste bland forntidens religioner hafva haft en periodiskt återkommande hvilodag, och sjelfva språken bibehålla uti söndagens beteckning med den förnämsta himlakroppens namn ett spår af den vördnad som man redan i ålderdomen bar för veckans första dag, för perlan af dagar.

Dock är det först genom kristendomen som söndagen fått sin rätta betydelse såsom en fridens och kärlekens dag. Inga timliga intressen, inga egennyttans kollisioner söndra på denna dag menniskor från hvarandra, och den allmänna gudstjensten förenar alla hjertan och röster till ett samljud, som bådar "frid på jorden." Vi känna, i Guds tempel, att inför honom äro vi alla lika, att hans nåd ej mätes efter rikedom eller börd, och hvem skulle i förtviflan öfver de sex dagarnes vedermödor kunna förgäta, att tröst och frihet nalkas honom med sjunde dagens morgonrodnad?

Man kan se på familjens yttre belägenhet om de hålla söndagen i helgd, säger vår författarinna, och hon uppdrager en den täckaste tafla af den ordning och trefnad, som äfven i yttre måtto är fromhetens kännemärke. Man kan se på fol-

kens ställning och öden om de hålla sabbaten i ära, skulle vi vilja tillägga, ty blott i sådant fall ega de kraft, ungdom och frihetsdrift. Det säkraste medlet att förslöfva en nation är att beröfva söndagen sin helgd, antingen genom att betunga folken med förtryckande arbete eller genom att inleda dem i de sinnliga njutningarnes hvirfvel. Också hafva det gamla Europas despotiska styrelser ej försummat den sistnämnda utvägen, och ingifvit sina folk vanor, som öfverlefvat dessa styrelser och under fria inrättningar ännu hålla dessa folk i en moralisk träldom. Ett enda språkbruk kan ofta vara betydelsefullt, och vi erinra oss ett exempel, som målande betecknar olika nationers olika sätt att uppskatta fritimmarnes värde. Den njutningslystne Fransmannen, vårt mönster och vår själafrände, åtminstone i lättsinne, fördrifver en tid som är honom besvärlig, då den allvarlige Britten sparsamt utgifver den som ett högt mynt, för att derföre köpa njutning eller förädling*). Men det är slafvens lott att känna tidens tyngd, frihetens att känna dess värde.

Huru förhåller det sig hos oss med hvilodagens välsignelse? Svaret är nedslående, såsom det ofta blifvit gifvet af det egna medvetandet eller den främmande betraktaren. Vårt intresse i den allmänna gudstjensten, när det finnes något, beror alltför ofta på predikantens personlighet, om vi infinna oss i templet, eller på stilens glans, prakt och bildrikedom om vi i hemmet öppna en andaktsbok; för det omätliga samljudet, hvari bönen denna dag från alla kristna läppar tränger sig till Skaparens thron, derföre hafva vi föga öra. Och huru sällan se vi familjen i from och välvillig endrägt besöka andaktens rum, och makar och barn knäböja vid hvarandras sida. Infinna vi oss der, sker det snart sagdt i smyg och liksom för att så behändigt som möjligt afbörda oss ett besvärligt skyldighetsbesök: så är åtminstone i städerna vanligen fallet. Men har en gång middagstimman slagit, då är det andra intressen som få öfvertaget; ty i vårt land är söndagen hufvudsakligen uppgifven åt sällskapslifvets förströelser eller de offentliga nöjenas baller. I sällskapsverlden, åtminstone i dess alldagligaste former, är det fåfängan och egoismen som är förnämsta häfstången: vi bjuda för att bjudas, beundra för att beundras och bära på läpparne våra älskvärdaste leenden med ett hjerta fullt af oss sjelfva: eller vi låta våra sinnen kittlas af raffinerade njutningar. Sällan återvända vi på sabbatens afton till våra boningar med vidgadt hjerta, lugnadt sinne, renad håg och stärkta krafter, för att uppstå

*) Vi mena uttrycken "passer son temps" och "spend one's time."

vid morgondagens gryning, skicklige till dess förrättningar. Oftare finna vi oss halfrusiga af sinnliga njutningar, utmattade af själsmördande plattheter, uppblåsta eller kränkta i våra små fåfängor. Men här är ej stället att utförligare afhandla ett ämne, till hvilket det framdeles torde erbjudas oss anledning att återkomma.

Men om den kristna hvilodagen ej är ämnad att förspillas på själsmattande flärd, så får den dock lika litet vanhelgas af den menniskofientliga trumpenheten, som är en följd af den religiösa sjelftillräcklighetens hjertlösa formalism. Om det annars är en sanning, att kristendomen är kärlekens religion, så bör ock dess sabbat vara kärlekens och välviljans högtidsdag, på hvilken vår tros gudomliga stiftare böd oss att icke rygga tillbaka för ett godt verk, icke tveka att draga nästans oxe ur brunnen. Den sålunda fattade sabbaten måste inom familjen på samma gång sammanföra dess medlemmar till gemensamma andaktsöfningar och förena deras hjertan i en känsla, som den i yttre måtto jemnar de sociala afstånden, medför full försoning af allt veckans groll och insätter de underordnade i jembördighet med sina herrar. I denna mening skulle söndagen vara en barnens och tjenarnes högtidsdag, en kristnad Saturnalie. Vi hafva sett länder, der tjenaren icke allenast vågar på söndagens morgon följa sitt herrskap i templet, utan ock under dagens lopp tillåtes att befriad från sina tyngsta vanliga åligganden qvarstadna inom den husliga kretsen, hvars medlemmar med godhet och välvilja värma hans hjerta och upplysa hans förstånd. Vi hafva ej funnit att det allmänna vettet står lägre derigenom, eller att tjenaren förnedras i sina egna ögon, eller att herrskapligheten förnärmas i sin värdighet. Det framskridande rättsbegreppet kan lösslita tjenaren från sitt husbondfolk endast der det sednare ej eger någon välvilja, någon kärlek, hvarmed det förmår att binda honom.

Hvad är trumpnare än sjelfviskheten, äfven under det fina lefnadsvettets mask, och hvad är gladare än konstlös välvilja och menniskovänlighet? Häraf vill det synas oss, att söndagen kan vara glad utan flärd och bullrande nöjen. Hvem skulle kunna vara trumpen på en dag, då allas hjertan äro öppnade för själsvärmande vänlighet och allas ansigten stråla af välviljans leende, då äfven den fattige kan göra godt åt sina likar? Den som tror att det behöfves rikedom för att göra väl emot likar må läsa denna lilla bok, och dess sista sköna blad (sidd. 82, 83) skola föra honom på andra tankar.

Författarinnan har med sitt köns egendomliga skarpblick insett omöjligheten att genom yttre regulationer upprätthålla

sabbatens helgd (sid. 80), liksom hon på ett annat ställe (sid. 76) uttalat den stora sociala sanningen, att det råa våldet är lika odugligt att varaktigt befria menniskan från despotismens förtryck, som det å andra sidan är vanmäktigt att på längd öfva detta förtryck. Hon har vidare med en beundransvärd klarhet insett qvinnans höga betydelse för det kristliga samhället, särdeles beträffande dess arbetande klasser (sidd. 68, 69), och visat huru hennes frihet till väsentlig del beror på hvilodagens helgd. Hon uttalar vidare en af alla moralisters erfarenhet bestyrkt öfvertygelse, att det är söndagens rätta eller orätta bruk i ungdomsåren, som förnämligast bestämt de personers lefnadsriktning, hvilka ur arbetsklassen genom snille och dygd blifvit menskligbetens välgörare, eller genom brott och laster dess plågoris och fasa (sid. 69). Den fattiga arbetaredottren vågar ännu att med sin enkla oemotståndliga vältalighet uttala en sanning, som i sednaste dagar af våra stora och små statsmän blifvit så beledd och förlöjligad, fredsidéens sanning såsom en nödvändig följd af kristendomens förverkligande (sid. 66). Och hvad slutligen religionen sjelf beträffar, har hon, klarsyntare än mången lärd zelot, förstått att dess lif ligger i den grad af mogenhet och innerlighet, hvarmed menniskoanden förmår att omfatta och tillegna sig dess gudomliga läror, och hela hennes framställning antyder, att den yttre formens förträfflighet beror på värman af den gemensamhetskänsla, hvarmed kyrkan förmår att genomtränga sina medlemmar. Vi sluta vår öfversigt med följande tirad (sid. 75): "Den som beröfvar den arbetande menniskan sin söndag afhänder henne tillika religionens lifvande inflytelser, tillsluter för henne kunskapens port, lägger oöfverstigliga hinder i vägen för hennes framsteg i odling, och gör henne till sin herres slaf, till den illsluge statsmannens och till videkepliga ifrares eller fromma bedragares anhängare. Måtte således de, som vilja efterlemna åt sina barn den frihet och de rättigheter, för hvilka deras fäder kämpat och blödt, uppfostra de sina under söndagens inflytelse, uppfylla de unga sinnena med sådana ämnen, för hvilkas betraktande hvilodagen är stiftad, och vänja sina anhöriga vid ett värdigt firande deraf. Härigenom skola de lyfta sig öfver tyranniets förtryck, genomskåda illslughetens bedrägliga väfnad och lära att taga sig till vara mot villande skengrunders ondska och mot lismeriets hela nät."

Allmänheten känner historien om denna lilla skrift, och vi hoppas att äfven dess innehåll blir så bekant som det förtjenar. De engelska utgifvarne hafva med riktigt inseende af den välgörande inflytelse, hvilken hvarje ädel, upphöjd och

varm personlighet som möter oss, på vårt sinne utöfvar, förmått den unga qvinnan att meddela sin lefnadsteckning. Hon framträder deri med detta oskuldens milda allvar, denna det sunda omdömets och den sedliga känslans höghet, denna den oförderfvade qvinlighetens hänförande gratie, som så oemotståndligt intager, öfverbevisar och förtjusar en hvar som kommer inom dess krets. Och denna qvinna har inga talenter, ingen sällskaplig förfining, har aldrig lärt något annat språk än sitt modersmål, som hon behandlar med klassisk ädelhet, eller någon annan vetenskap än sin kristendom, som i hennes varma hjerta blifvit mer än en inlärd minneslexa. Den lilla skriften har öfver allt der den blifvit bekant frambragt ett djupt och välgörande intryck, och vi hoppas att den snart hos oss framträder i en värdigare gestalt än den alltigenom tunga, alltför ofta vanställande öfversättning hvari den ligger framför oss. Lik Saul, som sökte åsninnor och fann ett konungarike, har denna unga qvinna i sitt hjertas ödmjukhet talat om ett dussin guldmynt och vunnit hela folkslags vördnad, beundran och välsignelse, och Storbrittanniens drottning har begärt att skriften skulle tillegnas henne, ett drag af äkta beundransvärd qvinlighet, hvarigenom monarkinnan på en gång hedrat arbetaredottren, sitt kön och sig sjelf. C. F. S.

[24] Bihang till Nordbloms Sångschola, innehållande Första Cursens Sångöfningar med noter i basclav. Stockholm, P. A. Norstedt & Söner. 1849. (Pris: 8 sk. b:ko).

[25] Bihang № 2 till Nordbloms Sångschola, innehållande Mindre Sånger, en del tillämpade till Första och en del till Andra Cursen. Stockholm, P. A. Norstedt & Söner. 1843. (Pris: 16 sk. b:ko).

[26] Bihang № 3 till Nordbloms Sångschola, innehållande, i Zifferskrift för Folkskolor, Första Cursens Sånger, några ur Bihanget № 2, åtskilliga nya samt några Morgon- och Aftonpsalm-verser att begagnas vid bönestunderna. Stockholm, Zacharias Haeggström. 1847. (Pris: 8 sk. b:ko).

[27] Svensk Ziffer-Choralbok. Svenska Psalmbokens och Messans Melodier med Ziffer-Noter jemte Tillägg, innehållande, för dem, som icke genomgått

Första Cursen af Nordbloms Sångschola, en kort anvisning att inlära Psalm-melodierna med tillhjelp af Psalmodicon, samt för Folkskole-Läraren några ord om bokens begagnande i skolan. Af *And. Fr. Ålard*, Stockholm, Zacharias Hæggström 1848. (Pris; 8 sk. b:ko).

[28] **Svenska Folkmelodier, för den första sångundervisningen i Scholorna**, utgifna af *C. E. Södling*. Första häftet. På Z. Hæggströms förlag. Stockholm, P. A. Norstedt & Söner 1849. (Pris: 12 sk. b:ko).

[29] **Lätta Sånger för Folkskolorna arrangerade tvåstämmigt** af *J. P. Cronhamn*. Första häftet. Stockholm, P. A. Norstedt & Söner 1849. (Pris: 12 sk. b:ko).

Genom den i folkskolan anbefalda sångundervisning bör man kunna hoppas, att sången, detta för gudstjensten och lifvet så vigtiga bildningsmedel skall mera allmänt än hittills visa sin väckande, lifvande och förädlande kraft både i kyrka och hem. För sångundervisningen lemnar ock den allmänt bekanta och värderika "*Nordbloms Sångschola*" en enkel, säker och fullständig ledning; och önskligt vore, att hvarje lärare sökte göra sig fullkomligt bekant med den i nämda Sångschola genomförda method för undervisningen, åtminstone så mycket som första kursen deraf innehåller. Ty om ock folkskolans sångundervisning skulle till en början icke omfatta mer än de enklaste grunderna för tonträffning, jemte lättare psalmmelodier och passande skolsånger, så beror dock äfven dervid ganska mycket på lärarens förfarande, om det egentliga ändamålet, barnens håg och sinne för sång, säkerhet i gehör och beredd lättnad för barnet att sedan ytterligare kunna utbilda anlaget, skall vinnas eller icke. Upptages den knappa tid, som i skolan kan anslås till sångundervisningen, uteslutande eller till största delen af tonträffning efter pekning på tafla, så förgäter läraren skolans skyldighet att förbereda för den offentliga gudstjensten — ju flera psalmmelodier barnet känner, desto större glädje af tempeltjensten —, och barnens håg minskas, då sinnet icke då och då uppfriskas af passande sånger. Försummar åter läraren, vare sig af okunnighet eller otålighet, den nödiga öfningen i tonträffning, så blifver sången osäker, ofta falsk och den hos barnen vanliga benägenhet att sjunka i tonen svårare att förekomma. Begge felen böra undvikas. Men om ock läraren eger tillräcklig musikalisk bildning att kunna tillegna sig Nordbloms förtjenstfulla method vid sångundervisningen, dervid använda "Sångscholan" och i

enlighet med barnens framsteg välja till införande lämpliga psalmer och sånger; så blifver det för honom en en god hjelp, om tjenliga, i öfverensstämmelse med den använda methoden uppsatta sångböcker kunna af eleverna begagnas. Derigenom vinnes icke blott tid; äfven hågen ökas och undervisningen går lättare, då eleven genom boken blifver likasom förtroligare både med sången och methoden.'

Då det här ofvan upptagna "Bihang № 3" har just till ändamål att göra den första kursen af Sångscholan rätt användbar i Folkskolan, är hvarje vidare anmälan om dess lämplighet öfverflödig. Det torde ock redan hafva blifvit med framgång begagnadt i flera skolor. Genom det billiga priset böra ock så väl skolorna som eleverna lätteligen kunna förskaffa sig denna för den första undervisningen så tjenliga bok. De andra begge "Bihangen" äro lämpade för den fortsatta undervisningen, och om ock i de flesta folkskolor eleverna icke hinna uppnå den färdighet, att dessa bihang der kunna användas, synas de oss så mycket mer tjenliga vid Folkskolelärare-Seminarierna och för lärdomsskolornas äldre lärjungar.

I "Svensk Ziffer-Choralbok af Alard" har utg., med uteslutande af de i Dillners Psalmodikon förtecknade olika kyrkotonarterna, öfverflyttat melodierna i en tonart och endast genom en bokstaf framför psalmer angifvit tonhöjden. Härigenom går väl det åskådliga i de olika tonarterna förloradt, och hufvudtonen blifver i flera psalmer än 2 än 6; men för mindre vana lärare och med tillhjelp af psalmodikon är detta sätt vid den första undervisningen lätt och beqvämt. Den i slutet upptagna korta anvisning för bokens begagnande är enkel och lättfattlig, men tillika temligen innehållsrik. Ehuru vi icke kunna gilla hans förslag att genom penningepremier uppmuntra psalmläsning i skolan, instämma vi fullkomligt i hans yttrade åsigt, att det för en högtidlig kyrkosång vore nödigt, att församlingen kände utantill de vanligaste psalmerna, och att en sådan kunskap lätteligen bör kunna förberedas i skolan. Hans anmärkninger om den unisona sången i kyrkan synas oss ock värda att af läraren tagas i betraktande, äfvensom hans indelning af sångkursen i veckoperioder gifver läraren en ofta behöflig ledning för hans förfarande.

Då den Svenska Folkvisan numera i flera landsorter nära nog utdött och måst gifva vika för sånger, dels osedliga dels af intet poetiskt eller melodiöst innehåll, är det folkskolans pligt att söka åter i barnasinnet väcka de eljest snart förklingande tonerna. Läraren bör derföre göra sig bekant med dessa herrliga sånger för att kunna meddela dem åt barnen, och då de egentliga samlingarne af dessa sånger äro för dyra för mån-

gen folkskolelärare, bör han så mycket heldre tillegna sig de smärre samlingar deraf, som för billigt pris äro att tillgå. En sådan är den af C. E. Södling utgifna. Den innehåller för det billiga priset af 12 sk. b:ko ett godt urval af 40 st. melodier, hvilka för lättheten vid undervisningen äro öfverflyttade i G dur eller A moll, hvarjemte den grundton, som är lagom för medelhöjden af röster, finnes med små noter angifven i början af stycket. Ehuru "sång i stämmor" egentligen tillhör den fortsatta undervisningen, vare sig i Söndagsskolan eller heldre i Sångföreningar, kunna dock tvåstämmiga och möjligen äfven trestämmiga lättare sånger, i hvilka stämmorna icke ligga för mycket spridda, i skolan inöfvas, dels för vinnande af större färdighet, dels såsom uppmuntran för de barn som gjort större framsteg. De af J. P. Cronhamn utgifna lätta sånger för folkskolorna synas oss ganska passande för detta ändamål. Första häftet innehåller 16 st. enkla och lättfattliga melodier, hvaribland 4 af C:s egna kompositioner. Utom i № 10, der stämmorna på ett par ställen ligga nog mycket spridda för barnröster, äro de öfriga både till tonomfång och samstämmighet väl lyckade. Det billiga priset bör ock bidraga dertill, att flera bland barnen kunna förse sig med dessa sånger. Vi hoppas snart få se fortsättning häraf. L.

[30] Illustreradt Söndagsmagasin. Tidskrift af Historiskt, Biografiskt, Belletristiskt och Naturhistoriskt Innehåll. Götheborg, C. Petersen. Veckohäften à 8 trespaltiga sidor folio med flera illustrationer. (Prenumeration på år 4½ Rdr, på halft år 2½ Rdr b:ko).

Då vi uti det sist utkomna häftet af denna Tidskrift anmälde tvenne illustrerade tidskrifter, hade vi ej haft tillfälle att taga kännedom om föreliggande arbete, som ej är lemnadt i bokhandeln. Vi skynda nu att godtgöra denna underlåtenhet och fästa läsarens uppmärksamhet på ett företag, som deraf är väl förtjent. Illustreradt Söndagsmagasin, som började utgifvas redan 1847, begagnar, i motsats mot andra företag af samma slag, för sina bilder den lithografiska pressen, och kan derigenom utgifvas för ett jemförelsevis mycket ringa pris; i medlet af förra året fördubblades tidningens format utan någon förökning i prenumerationsafgiften. Utgifvaren upplyser i № 17 för sednare halfåret 1849, att en ny uppfinning, nemligen af möjligheten att på sten omedelbart öfverflytta eller kalkera hvilket tryck som helst, äfvensom pennritningar och handskrifter, gjort en sådan utvidgning ekonomiskt möjlig.

Vi hafva ej sett, att den dagliga pressen lemnat någon uppmärksamhet åt en uppfinning, hvilken — hittills, så vidt vi känna, hos oss alldeles obekant — tycks lofva utomordentliga resultater, icke allenast för lärobokslitteraturen och den sköna konsten, utan ock isynnerhet för industrien, då redskap, produkter, fabrikater m. m. med otrolig lätthet och för orimligt godt pris låta sig afbildas. Vi hafva i Hr Petersens tidskrift igenkänt flera utländska träsnitt ganska lyckligt reproducerade, och hvad som är af största vigten är den progression, som äfven för den ovanaste betraktare gör sig märkbar i det sednaste årets nummer. Vi vilja i detta afseende endast jemföra nummern för d. 24 Juni 1849 med trädgruppen på 4:e sidan af № 9 för innevarande år, eller med de "mönster af konstflit" — om vi ej misstaga oss, efter de förträffliga träsnitten i den engelska *Journal of Arts*, — som förekomma på sista sidan af flera bland de sednaste numrorna. Den oklarhet, som ännu vidhäftar åtskilliga af bilderna, skall utan tvifvel låta öfvervinna sig, och vi tvifla ej att det efter hand skall lyckas utgifvaren, från hvars officin flera utmärkt vackra lithografiska arbeten utgått, att åt sina kalker gifva originalbildernas renhet och elegans. Det beror på allmänheten att gifva honom den uppmuntran, som är det materiella vilkoret för hvarje vacker uppfinnings fulländning.

I litterärt afseende innehåller Illustreradt Magasin en mängd utländska artiklar af intresse, och valet af ämnen förtjenar det högsta loford. Mot språkets och öfversättningens beskaffenhet kan man deremot göra många och allvarsamma anmärkningar, äfvensom mot den absoluta bristen på fosterländska artiklar. Det synes oss, att ett samhälle såsom Götheborg, med sin för svenska förhållanden så högst utmärkta industriella och tekniska rörlighet, skulle kunna erbjuda ämnen för framställningar i bild och skrift, fullt jemförliga i intresse med hvad de utländska magasinerna vanligen innehålla. Med den stora företagsamhet och den säkra praktiska blick, som ger sig tillkänna i redaktionen af denna tidskrift, synes det fela utgifvaren den litterära medverkan, som är nödvändig för att gifva arbeten af denna art sin yttersta fulländning. Understödd af tillräckliga litterära krafter och i besittning af erforderliga ekonomiska utvägar synes oss utgifvaren af Illustreradt Magasin, för att dömma efter den anslagna riktningen, böra inom kort kunna lemna sina medtäflare bakom sig.

C. F. R.

Bidrag till Svenska Kyrkoförfattningens Historia under sjuttonde seklet

af

C. G. MALMSTRÖM.

"Ett oblidt öde hviler öfver Sveriges Kyrkohistoria"; den är till större delen okänd, åtminstone för allmänheten, och den, som närmare vill studera densamma, finner få förarbeten, få vägledningar, och måste söka källorna snart sagdt öfver allt. Visserligen finnas åtskilliga värdefulla både samlingar af urkunder och bearbetningar deraf; men dessa omfatta blott antingen vissa tidehvarf eller vissa ämnen; ingen har ännu i sin helhet fullständigt genomfört Svenska Kyrkans Historia, och D:r Reuterdahls förträffliga arbete af detta namn, hvaraf allmänheten mottagit de två första delarne, vågar man knappast hoppas att få se fullbordadt af samma hand, då man något gjort sig bekant med de svårigheter, som ett så vidlyftigt och så föga bearbetadt ämne erbjuder. Men skall ett fullständigt arbete af detta slag någonsin vara att hoppas, så måste det vidlyftiga fältet först rödjas genom special-undersökningar, hvilka, om de blott äro gjorda med ärlighet och noggrannhet, åtminstone lätta dens möda, som engång skall i en fullständig bild framställa Svenska Kyrkans öden och utveckling. Af denna anledning och i den öfvertygelse, att hvarje om än så ringa bidrag till kännedomen om framfarna tider ej saknar allt värde, våga vi meddela allmänheten denna uppsats om Svenska Kyrkoförfattningen under sjuttonde århundradet.

Svenska Kyrkohistorien under och efter Reformationen har i sednare tider ej alldeles saknat bearbetare, ehuru ännu ingen gjort Baazii för 200 år sedan utgifna arbete öfverflö-

digt. Men förträffliga samlingar hafva blifvit utgifna af Biskop Wallquist och D:r Thyselius, särskilda ämnen behandlade af Bælter, H. Järta m. fl. hvarjemte de, som framställt statens historia, framför alla Geijer, äfven vidrört Kyrkans, så vidt det för deras ändamål varit nödvändigt *). Likväl synes ännu en oriktig åsigt af reformationen vara den allmännaste: man har ansett den hardt när såsom en import-vara från Tyskland; liksom skulle Olaus och Laurentius Petri, efter att i Wittenberg hafva inhemtat Luthers lära, här hemma trots prelaternas motstånd hafva utbredt densamma och ombildat svenska kyrkan, deri understödda af konungen, som fikade efter kyrkans rika egendom. Att en sådan åsigt, äfven med afseende på lärobegreppets och ceremoniernas ombildning, är väsentligen falsk, torde ej vara svårt att bevisa; vi öfverlemna dock utredandet häraf åt theologerna, och vilja blott i förbigående anmärka, att på den tiden, då dessa bröder studerade i Wittenberg (ifall Laurentius någonsin studerat der) fanns ännu icke något Lutherskt lärosystem, att de visserligen från Tyskland emottogo den första lifvande impulsen, och att en liflig litterär eller theologisk gemenskap fortfarande underhölls med Tyskland, vid hvars universiteter, särdeles Wittenberg, svenska theologer plägade hemta sin bildning, men att den svenska reformationen ej genomfördes af några få i opposition mot bestående myndigheter, eller af konungen för att derigenom kufva ett motsträfvigt presterskap, utan tidigt omfattades äfven af prelater och kyrkoherdar, och höll sig så oberoende af den tyska, att Augsburgiska bekännelsen först genom Upsala Möte 1593 officielt erkändes i Sverige och de andra symboliska böckerna ej förr än långt fram i följande århundrade. Ingen kan tvifla på Laurentii Petri sjelfständighet, som läst hans företal till kyrkoordningen, och sett det värdiga och bestämda sätt, hvarpå han försvarar svenska kyrkans evangeliska frihet och rätt, att oberoende af andra församlingars bruk ordna sina angelägenheter.

*) En Svensk Reformationshistoria är för närvarande under tryckning, och vi kunna ej nog lifligt önska, att snart se den fullständig i allmänhetens hand.

Men om man således äfven i afseende på läran skulle kunna säga, att svenska kyrkan hufvudsakligen har reformerat sig sjelf, så gäller det ännu mer om kyrkoförfattningen, att den är något för Sverige helt och hållet egendomligt, en utbildning af förut bestående förhållanden, lämpade efter de nya åsigterna och omständigheterna. För att visa detta, är det nödigt att först kasta en blick på författningen i de förnämsta andra reformerade församlingarne *).

I England, der konungamakten efter de långa inbördes krigens slut nära nog blifvit oinskränkt, måste äfven reformationen tjena till despotismens befästande. Henrik VIII skiljde sig af egennyttiga skäl från romerska stolen, men lät kyrkans författning i öfrigt qvarstå, emedan han, sedan han förklarat sig för dess öfverhufvud, i densamma fann nya verktyg för sin makt. Konungen beklåddes med högsta öfverinseendet öfver kyrkan, så att ingen del af kyrkotukten kunde utöfvas utan hans tillstånd, och inga lagar för kyrkostyrelsen antagas utan hans stadfästelse. Denna suprematí drefvo både Henrik VIII och Eduard VI så långt, att biskoparne nästan bragtes till likhet med verldsliga embetsmän, i det de endast på behaglig tid fingo konungens fullmakt att styra sina stift. Elisabeth, som i allmänhet förstod att utöfva despotism, utan att med dess lärer reta och oroa, bemödade sig också att i orden mildra och nästan bortförklara sin suprematí, under det att hon genom den höga kommissionen (high Commission Court) praktiskt qvarhöll den med ej ringa egenmäktighet. Biskoparne hafva sedan återfått mera frihet, men högsta kyrkostyrelsen har förblifvit i statsmaktens hand. Den anglikanska kyrkan räknar tre särskilda slag af Ordets tjenare: Diaconi, Presbyteri, Episcopi; den lägger vigt på sina biskopars apostoliska och kanoniska succession. Vid biskoparnes sida stå kapitlen, hvilkas första ledamot, Decanus, har domsrätt i

*) För att ej belasta denna uppsats med citater, hänvisa vi dem, som vilja söka bevis för våra uppgifter, till tvenne akademiska dissertationer, den ena: "Ad Historiam ecclesiæ Svecanæ temporibus a Concilio Upsaliensi proximis annotata", Ups. 1848, under Prof. Carlssons præsidium; den andra: "Ad Hist. ecclesiæ Svec. ab anno 1593 usque ad annum 1686 annotata", Ups. 1849 under författarens præsidium.

eget namn. Stiften äro fördelade i Archidiakonater, och äfven Archidiakonerne hafva egen domsrätt, som de utöfva genom Officialer, och hvarifrån vad kan ske till Biskopen.

En skarp motsats mot den anglikanska episkopalkyrkan bildar den presbyterianska, som först organiserades i Schweiz och sedan i Skottland omfattades med stor förkärlek. Den förkastar episkopatet och statens inblandning i kyrkans styrelse; den yrkar alla presters jemnlikhet och församlingens rätt att styra sig sjelf. Märkligt är, att då man i andra länder hufvudsakligen stridde om lärobegreppet och med mera likgiltighet betraktade kyrkoförfattningen, så uppställer skottska kyrkan redan i sin första bekännelseskrift bland kännetecknen på den sanna kyrkan ej blott ett rätt bruk af ordet och sakramenterna, utan ock den i Guds ord föreskrifna disciplinen; och de häftigaste striderna inom skottska kyrkan rörde just kyrkoförfattningen. De grundsatser rörande densamma, som redan från början uttalades och sedan hufvudsakligen blifvit segrande, äro: kyrkoregeringen är förordnad af Christus, och får ej utöfvas af statens embetsmän eller under deras ledning; fyra slag af kyrkliga embetsmän (office-bearers) äro af Gud tillsatta: Ministrar eller Pastorer, som skola förkunna ordet och förvalta sakramenten, — Doktorer eller lärare, som isynnerhet vid skolor och universiteter skola undervisa ungdomen, — Äldste (ruling elders), som jemte pastorerne skola utöfva kyrkoregementet och handhafva disciplinen, — Diakoni, som hafva att förvalta kyrkans egendom och sörja för de fattiga; ty kyrkoregeringen består i tre ting: lära, disciplin och distribution. Diakonerna uppbära kyrkans inkomster och fördela dem efter presbyteriernas anvisning. Biskopsnamnet är liktydigt med pastor eller minister; det innebär ingen högre myndighet eller herravälde, ty den Hel. Skrift erkänner ingen pastor öfver andra pastorer eller öfver flera församlingar. Kyrkodisciplinen består uti att ogilla och rätta sådana synder, som det verdsliga svärdet ej kan eller vill straffa; alla stånd måste underkastas densamma, de styrande så väl som de styrde, presterne så väl som de ringaste bland deras åhörare. Ingen kyrklig embetsman får tillsättas mot den församlings vilja, i hvars tjenst han skall an-

vändas; patronatsrätten och rättigheten att föreslå till kyrkoembeten, vare sig den tillhör fursten eller någon enskild, är derföre orättvis, såsom den der kränker församlingens fria valrätt, hvilken den apostoliska och ursprungliga kyrkans bruk och god ordning kräfver*). En ordentlig kallelse består i val, pröfning och tillsättning; valet tillkommer hvarje särskild församling, pröfningen och tillsättningen presbyterierna. Kyrkostyrelsen fördes af fyra särskilda grader af kyrkliga myndigheter: kyrkorådet (kirk-session) bestående af pastor, äldste och diakoner i hvarje församling, sammanträdde hvarje vecka och hade förnämligast att befatta sig med kyrkotukten; presbyterier, hvilkas medlemmar vore utsedda pastorer och äldste från närgränsande församlingar, hade att pröfva och tillsätta dem, som blifvit valda till kyrkoherdar; vigtigare ärender hänskjötes till provincialsyneder, dit presbyterierna inom hvarje provins sände några af sina medlemmar, både lekmän och prester; men högsta myndigheten i kyrkoärender var hos generalförsamlingen, der valda ombud för hela riket sammanträdde, i början två à tre gånger, sedermera en gång årligen, och dit vad kunde ske från de lägre instanserna, för att i sista hand afgöras. Vi se således i Skottland en fullständig kyrkorepresentation och kyrkostyrelse ordnad, fullkomligt skild från statens, och ytterst angelägen att ej lida någon inblandning från den borgerliga maktens sida. Denna kyrkoförfattning sattes också i verket, redan innan den af parlamentet och konungen blifvit erkänd. Hvilka strider den skottska kyrkan sedan måste bestå för sin frihet, och hvilka omvexlande öden, den haft, hör ej hit att berätta. — Ungefär på samma sätt var ock kyrkostyrelsen hos de reformerta i Holland och Frankrike inrättad.

Vi hafva nu betraktat de båda ytterligheterna, den anglikanska högkyrkan, bibehållande så mycket som möjligt af den hierarkiska författningen, men sammansmältande den med statens, och den presbyterianska, sträfvande till fullkom-

*) Patronatsrätten upphörde likväl de facto ej dermed för alltid, och det är mot dess fortbestående som den i sednare tider bildade "Fria Skottska kyrkan" protesterar.

lig oafhängighet af staten, men inrymmande lekmännen ett vidsträckt deltagande i kyrkostyrelsen. I Tyskland, reformationens hemland, bildade sig kyrkoförfattningen helt annorlunda. Lika litet som de tyska reformatorerna från början insågo, hvart den rörelse skulle leda, som de framkallat, lika litet hade de från början gjort sig klart, huru den nya kyrkan skulle organiseras. Dessutom hade de ej blott att kämpa mot den katholska hierarkien, hvars grundvalar de angrepo, utan äfven rikets verldsliga öfverhufvud var dem fientlig. Det var derföre till landsfurstarne, till de särskilda riksständerna de vände sig, det var under deras skydd som de nya församlingarne bildade sig, dem tillföll också slutligen högsta makten i kyrkostyrelsen. Redan genom riksdagsbeslutet i Speyer 1526, att "hvarje riksstånd skulle i afseende på religionen förhålla sig så som han ville försvara inför Gud och kejsaren", hade i sjelfva verket högsta makten i religionsangelägenheterna tillfallit furstarne eller landständerne och städernas magistrater, och behandlades såsom hvarje annan territorial-angelägenhet. Furstarne läto anställa visitationer genom sina ombud af verldsligt och andligt stånd, de kallade prester, de läto uppsätta kyrkoordningar. Och schmalkaldiska artiklarne tillerkänna dem rätt och pligt att draga omsorg om kyrkan och laga så, att villomeningar hämmas och samvetena läkas, hvaraf man skulle kunna sluta, att det tillhörde dem att bedömma troslärorna och föra uppsigt öfver hela kyrkan (hvilket äfven Conf. August. Variata och Conf. Saxonica utsäga). Ursprungligen var det ej reformatorernas mening att afskaffa biskopsembetet, ehuru de ej tillerkände det någon annan makt, än att förkunna ordet och utdela sakramenten, att hafva uppsigt öfver läran och förvalta löse- och bindenyckeln, dock utan användande af yttre tvångsmedel; i dessa saker bör församlingen nödvändigt och af gudomlig rätt bevisa dem lydnad. Men biskoparne fortforo att vara fientliga mot den nya läran, och hoppet om försoning aftog. Då förklara schmalkaldiska artiklarne, att prestembetet är ett, och att det enda, som skiljde biskoparne från öfriga prester, nemligen rättigheten att dömma i enlighet med Guds ord och ordinera prester, tillkommer försam-

kingen i sin helhet och bör utöfvas genom presterna. Utförandet af de biskopliga embetsförrättningarne uppdrogs emellertid åt andra, i det ordinationen och uppsigten öfver presterskapet anförtroddes åt superintendenter; och till utöfvande af domsrätten i äktenskapssaker och kyrkotukt, som man i början velat öfverlemna åt pastorerna, upprättades särskilda embetsverk, benämda konsistorier, bestående af theologer och jurister, hvilka å furstens vägnar förvaltade kyrkoärenderna. På sådant sätt, under det långvariga tillsvidaretillståndet, lärde man sig att umbära biskoparne, och när omsider de motsatta religionspartiernas ställning hade blifvit så ordnad, att man skulle kunnat tillsätta evangeliska biskopar, hade redan kyrkoförfattningen utan dem vunnit häfd. Äfven menighetens rätt i kyrkoärender, isynnerhet dess rätt att välja sina prester, hade reformatorerna yrkat och fordrat en representation af hela kyrkan genom synoder. Man ville såsom en sådan i början anse konsistorierna, derföre att äfven lekmän vore ledamöter deraf, ehuru dessa, af furstarne tillsatta, i sjelfva verket endast voro att betrakta såsom furstens ombud, som å hans vägnar förvaltade hans makt i kyrkoärender. Religionen blef på sådant sätt satt i likhet med hvarje annan territorial-angelägenhet under furstarnes och deras embetsmäns ledning, och för att rättfärdiga en sådan sakernas ordning uppställdes i theorien episkopalsystemet med dess bekanta grundsats: att furstarne äro biskopar, hvilken i sanning illa låter förena sig med reformatorernas yrkande: att den verldsliga och den andliga makten böra åtskiljas.

I Danmark blef reformationen till en del med våld genomförd; och konungens och riksrådets gemensamma anfall riktades hufvudsakligast mot biskoparnes verldsliga makt, sedan deras andliga var undergräfd hos folket genom Lutherska predikanter. Men lyckligtvis blefvo den nya kyrkans förhållanden ganska snart ordnade genom lag, innan allt hunnit falla i ruiner. Högsta kyrkostyrelsen tillföll konungen och riksrådet. Biskopsnamnet bibehöll sig, fastän det officielt utbyttes mot superintendent. Biskoparne valdes af vissa dertill utsedda prester, men valet underställdes konungen; de emottogo en särskild invigning, innan de tillträdde sitt embete.

De verldsliga göromål, som förut tillhört dem, uppdrogos nu åt kungliga embetsmän, kallade stiftsregenter, sedermera stiftslehnsmænd, stiftsamtmænd, hvilka äfven deltogo i utöfningen af den andliga domrätten. Af domkapitlen fingo fem fortlefva, ehuru ej mera i betydelse af biskopsråd. Kanonikaterne, som nu af konungen bortgåfvos, skulle tjena till underhåll för gamla prester och i allmänhet lärde män. Kapitlen behöllo behandlingen af äktenskapsmål i förening med lehnsmænden, men endast i svårare fall behöfdes biskopens råd inhemtas. Dessutom skulle kapitlen, jemte föreskrifna gudaktighetsöfningar, upprätthålla en theologisk undervisning, i det dem ålades att underhålla en lärd man, som kunde föreläsa öfver den Hel. Skrift för kanikerne, skolungdomen och förståndiga borgare. Denna återstod af kapitel-inrättningen förföll allt mer och mer och upphäfdes slutligen alldeles. I andeliga mål fortforo presterne att vara underkastade andelig domsrätt, som utöfvades af prosten och biskopen i lehnsmandens närvaro; vad derifrån gick till konungen och riksrådet. Men om således statsmakten tillegnat sig mycket af kyrkostyrelsen, så egde dock kyrkan ännu några fria elementer. Dit höra national-kyrkomötena, hvilka förekomma ända till suveränitetens införande; genom ett tyst samtycke egde dessa rätt att gifva liturgiska och disciplinära bestämmelser, som ansågos gälla för hela kyrkan, och utgjorde således en slags högre instans öfver biskoparnes dioecesanmakt. Dessutom bibehöll danska kyrkan den fria valrätten. Om biskopsval är ofvan nämdt; äfven prestar valdes af presterna i hvarje härad. Rörande kyrkoherdeval stadgar "kirkeordinantsen", att när en tjenare uti någon kyrka behöfves, så skola, efter föregången flitig bön, de bästa af kyrkan på den menige allmoges vägnar med prosten utvälja den de akta beqväm dertill, hvilken sedan skall af superintendenten förhöras om sin lärdom och förstånd. Sedermera genom Ribe-artiklarne 1542 förändrades detta så, att socknemännen skulle utse sju de äldsta och mest aktade män, hvilka med prostens råd och samtycke skulle välja sockenprest. Det fria prestvalet led emellertid stort intrång genom adelns patronatsrätt. Huru danska kyrkan sedermera, särdeles efter suveränitetens in-

förande, alltmer afvek från dessa fria grundsatser och underordnades statsmaktens styrelse, hörer ej hit att berätta.

I Sverige bedrefs reformationen något annorlunda. Visserligen vände sig konungen äfven här förnämligast mot biskoparnes verldsliga makt; de förlorade sin plats i rikets råd, sina fästen, en del af sina inkomster; men under allt detta sökte konungen undvika skenet af att vilja införa någon ny lära eller göra andra förändringar än hvad rikets tarf oundgängligen fordrade. Derföre fick biskopsembetet till en början qvarstå, men dertill utsågos män, som kunde bidraga till reformationens utbredande. Anmärkningsvärdt är, att af de män, som här i Sverige begynte läroförbättringen, var Laur. Andreæ archidiaconus, således redan på en ganska hög plats inom katholska hierarkien, och Olaus Petri äfven anstäld vid domkapitlet i Strengnäs; och om man genomläser namnen på dem, som deltagit i Örebro Concilium 1529, skall man finna, att reformationen redan då haft många anhängare bland det högre presterskapet. Äfven detta torde i sin mån hafva bidragit dertill, att de högre kyrkliga värdigheterna fingo qvarstå. Under en sednare del af sin regering, och under inflytelsen af tyska rådgifvare, synes Gustaf I hafva velat inskränka eller upphäfva biskopsembetet, och fullkomligt underordna kyrkan under statsmakten genom tillsättande af en slags kultusminister, kallad ordinator eller superintendent, och verldsliga herrar till konservatorer eller religionsråd i landsorterna. Lyckligtvis fick denna plan ingen varaktighet; dock känna vi alltför obetydligt om kyrkans styrelse under sista delen af Gustaf I:s regering, för att kunna redogöra för de förändringar, som blifvit vidtagna. Det veta vi, att biskopstiteln utbyttes mot den af ordinarius, och att de större stiften delades, men icke, huru stor myndighet lemnades ordinarierna eller i allmänhet, huru kyrkostyrelsen förvaltades.

Början af Johan III:s regering var för kyrkan lycklig, och brukade, jemte slutet af Gustaf I:s, sedermera anföras såsom mönster för en välordnad kyrkostyrelse. Den gamle erkebiskopen Laurentius Petri lefde ännu och krönte sin långa och välsignelserika verksamhet med utarbetandet af Then Svenska Kyrkoordningen, tryckt 1571; ett arbete, hvars förträff-

lighet samtid och efterverld med vördnad erkänt. Men efter hans kort derpå inträffade död begynte konungen att arbeta på sina egna reformationsplaner i motsatt syftning. Laurentii Petri kyrkoordning utbyttes mot en ny, och striderna om Liturgien bragte hela svenska kyrkan åter i oordning. Biskoparne återfingo en del åtminstone af den yttre glansen, som förr utmärkt deras värdighet; en katholsk hierarki kunde dock ej återinföras, ty den grundval, hvarpå den varit bygd, folktron, var undergräfd. Skulle en hierarki återställas genom kunglig makt, så måste den ock beqväma sig att blifva ett verktyg för konungamakten. Och Johan III, med allt sitt nit för ceremonier och yttre pràl, var ingalunda en så lydig kyrkans son, att han ville återgifva åt henne dess fordna ställning. Han ville sjelf despotiskt herrska öfver kyrkan, liksom han försökte göra i staten. Derföre dref han den satsen, att presterna skulle vara sina biskopar, dessa åter erkeskopen undergifne *); och drog försorg om, att ingen gensträfvig och omedgörlig man skulle upphöjas på erkebiskopsstolen. Under det han sjelf vacklade mellan olika trosbekännelser, fordrade han, att presterna skulle följa hans öfvertygelse, och förföljelser, fängelse, afsättning drabbade de motsträfvige. Den framgång liturgisterne hade skulle möjligen kunna bevisa en reaktion i tänkesätten mot det ytterliga reformationsnitet, sådant det t. ex. visat sig i G. Normans plundringståg **); men utgången visade likväl, att om ock en och annan öfverdrift ogillades, hade dock reformationen slagit för djupa rötter för att kunna uppryckas af en despots nycker. Genom Johans död återfick reformationen för alltid öfvervigten och bekräftades kort derefter högtidligen genom Upsala mötes beslut. Från denna stund egde vi således en allmänt och offentligt erkänd evangelisk kyrka, och det är denna kyrkas författning under tiderna närmast efter Upsala möte och till Carl XI:s regering, som vi skola söka att i det följande teckna till sina grunddrag.

Men en sådan teckning är ej så lätt att göra; ty ännu voro på långt när ej den nya kyrkans alla förhållanden lag-

*) Stadga om Konungsl. och Furstl. Rättighet. Stiernman RdB. I.
**) Se derom H. Järta i K. V. H. o. A. Akademiens Handl. XVI.

ligen ordnade, och det dröjde länge, innan de blefvo det. På Upsala möte hade visserligen den gamla, af Laurentius Petri författade och 1571 tryckta kyrkoordningen åter blifvit antagen till efterlefnad. Men det var läran och ceremonierna, som hufvudsakligast togo tidens uppmärksamhet i anspråk; om kyrkoförfattningen blef föga eller intet handladt. Kyrkoordningen är också i detta afseende på långt när ej så noggrann och bestämd, som vi nu fordra att en lag bör vara; den innehåller föreskrifter för gudstjensten och ceremonierna som förklaras och försvaras ur kyrkohistorien och lärobegreppet; den innehåller visserligen också mycket om biskopars och presters embete och skyldigheter, men inlåter sig föga i detaljer; den nöjer sig med att angifva grundsatserna, ej bindande den kristliga friheten genom reglementariska föreskrifter för tillämpningen. Följaktligen blef tillämpningen olika på olika ställen och tider, och man sökte genom en mängd särskilda författningar i de särskilda stiften förfullständiga den allmänna kyrkoordningen. Denna ofullständighet i den gemensamma lagen, denna mångfald af särskilda författningar gör det svårt, om ej omöjligt, att i en gemensam bild fullt noggrannt återgifva den svenska kyrkans författning under tiderna närmast efter reformationen — ty just denna delarnes, de särskilda stiftens, sjelfständighet är dess mest framstående karakter. För öfrigt är det ej just säkert, att allt, som beslöts på ett prestmöte, eller anbefaldes af en biskop, derföre blef satt i verkställighet, isynnerhet om utförandet ej berodde på presterna ensamt. Det hände till och med, att regeringen yttrade tvifvelsmål om sjelfva kyrkoordningens giltighet*), och adeln visade ännu mindre benägenhet att underkasta sig kyrk-

*) Se "Examen öfwer denn afskeed, som oprettet och beslutheet bleff i Upsala på thett åhr 93 thenn 20 Martij. Ställt af H. K. M:tt sjelff" hos Bexell: Bidr. till Sv. Kyrkans och Riksd. Hist. I. 130. Gustaf Adolf säger i ett bref till Ståthållaren Gabriel Gustafsson Oxenstjerna d. 31 Mars 1619 (Riks.Reg.): "Wij wete icke någon KyrkioOrdningh wara, som med någon Konungzligh authoritet utgången och publicerat är, vtan den de sig opå berope, den hafva de sjelfva sammansatt och af trycket latet uthgå." Han hade dock sjelf i sin egen konungaförsäkran talat om den "vedertagna och samtyckta KyrkioOrdningen."

liga stadgar. Men om också derföre vår teckning ej kan fullt troget återgifva alla förhållanden i alla stift, så skola vi dock söka att framställa de grundsatser, som i allmänhet följdes i kyrkostyrelsen, deras tillämpning, så vidt vi känna den, och deras ytterligare utbildning under sjuttonde seklet.

I motsats mot hvad som var fallet i de flesta andra protestantiska länder, qvarstod i Sverige den gamla stiftsförfattningen med biskopar och domkapitel. Kyrkoordningen fasthåller dock ej det katholska begreppet om biskoparnes gudomliga rätt, såsom apostlarnes efterträdare och Guds vikarier; den lärer tvertom, att biskopar från början ej varit skilda från andra prester, men att deras embete för bibehållande af god ordning sedermera blifvit inrättadt; och "war themna ordningen utan tvifvel aff Gudh then helga Anda uthgången", och emedan detta embete för ordningens skull är nödvändigt, skall det alltid fortfara. Kyrkoordningen synes, ehuru i obestämda ordalag, yrka, att biskop skall väljas ej blott af presterskapet utan ock af de inom stiftet boende lekmän; ty i förtiden hafver varit brukligt, att hela menigheten valde biskop; men emedan stiften nu äro så vidsträckta, att ej alla kunna komma tillsammans, derföre skall biskopsvalet öfverlemnas åt "några tilskickade personer aff clerkerijt och andra, som j sakene något äro förfarna"; och skalle den valde sedermera afbida konungens stadfästelse. Kanhända ligger äfven ett sådant erkännande af lekmännens valrätt i det sednare stadgandet, att "clerkeriet med kapitlet och stiftet" skulle sätta tre i valet, af hvilka konungen må utse, hvem honom bäst synes*). Vare härmed huru som helst, så blef stiftets valrätt föga respekterad, ty vanligen valdes biskoparne på riksdagarne, stundom enligt konungens uttalade önskan. Att Gustaf Adolfs konungaförsäkran åter stadfästade kyrkoordningens obestämda föreskrift om biskopsval, betydde under sådana omständigheter föga, och valen försiggingo på samma sätt derefter som förut.

---

*) Förlikning mellan Kon. Johan och Hert. Carl 1587, Sigismunds Förs. ang. Religionen 1594.

Utom biskopen uppräknar kyrkoordningen såsom nödvändiga vid hvarje domkyrka: biskopens official eller prowest (domprosten), kyrkoherden, skolmästaren, lector theologiæ, pœnitentiarius och sysslomannen. Baazius i sitt "Inventarium Ecclesiæ Suiogoth." uppräknar dem något annorlunda, och antalet synes ej i alla stift hafva varit lika. Carl IX afskaffade archipræpositi- och pœnitentiarii-embetena 1604, dock hafva de ännu någon tid blifvit bibehållna i några stift; domprostvärdigheten öfvergick sedermera till kyrkoherden vid domkyrkan. Efter gymnasiernas inrättande blefvo äfven andra lektorer än i theologi ledamöter af kapitlet, och i några stift blef det föreskrifvet, att, måhända efter Rudbecks exempel, i vigtigare fall inkalla pastorer från landet såsom extra-ordinarie ledamöter. Huru stor myndighet i stiftsstyrelsen skulle tillkomma domkapitlet i motsats mot biskopen, är svårt att säga; kyrkoordningen tillägger biskopen eller hans official alla hithörande göromål — ja den säger icke ens uttryckligen, att ofvannämde sex embetsmän skulle bilda ett kapitel, ehuru sådant af andra handlingar är tydligt. Men i Sigismunds försäkran angående religionen stadgas, enligt presterskapets begäran, att biskoparne skulle med hela kapitlets vetskap och samtycke tillsätta kyrkotjenster, äfvensom kapitlets deltagande för öfrigt i stiftsstyrelsen omnämnes. Dock var derigenom ingenting föreskrifvet om det sätt, hvarpå ärenderna i kapitlen skulle behandlas, eller om gränsen mellan biskoparnes och de öfriga kapitelmännens makt; den synes hafva berott på hvarje biskops personliga kraft och anseende. Emellertid insågs nödvändigheten af bestämda stadganden härom, och flera arbetsordningar för domkapitlen eller "Formæ Consistorii" uppsattes, förmodligen af biskoparne eller kapitlen, särskilda för de särskilda stiften. Den åsigten, att i domkapitlen, liksom i andra embetsverk, ärenderna skulle afgöras genom de flesta rösterna, begynte småningom att vinna anhängare; det första stadgandet härom, som vi funnit, är i en samling kyrkostadgar för Vesterås stift från början af den store Rudbecks förvaltning af biskopsembetet*); der före-

*) Johannes Rudbeckius, biskop i Vesterås 1619—1646.

skrifves, att vid förefallande skiljaktighet i meningar skulle biskopen ega fyra röster, pastor, rector scholæ och poenitentiarius hvardera två, hvar och en af de öfriga capitulares en röst. Märkvärdigt nog, att den kraftfullaste och verksammaste af Sveriges biskopar var den, som först gaf sina capitulares rättighet att öfverrösta sig, ehuru det torde vara troligt, att denna rättighet aldrig kom att begagnas. Exemplet vann ej efterföljd; då Ax. Oxenstjerna i rådet 1644 klandrade, att sakerna i kapitlen ej afgjordes efter röstantalet, fick han af erkebiskopen Paulinus*) det svar, att sanningen ej "består på pluralitatem votorum", och att man i kapitlen sökte "öfvertala hvarann med skäl." Men det är tydligt, att en ansedd och kraftfull biskop ej skulle hafva svårt, att "öfvertala" unga lektorer, hvilkas framtida befordran till största delen berodde af honom. Också hördes klagomål ej blott från regeringen utan till och med från ledamöter i Upsala domkapitel "att Bisperne ville allt allena regera i församlingarne och vara absolute." Men å andra sidan kan med fog sägas, att den tidens store biskopar, Rudbeckius, Paulinus, Gezelius m. fl. ej skulle hafva kunnat uträtta så mycket som de gjorde, ifall de varit beroende af sina domkapitel. Kyrkans oordnade och obestämda förhållanden den tiden fordrade kraftfulla styresmäns fritt ingripande verksamhet. Men olyckan af domkapitlens obetydlighet i jemförelse med biskopen var, att, så snart biskopen blef orkeslös, kom stiftsstyrelsen att vanvårdas, emedan ingen annan ansåg sig personligen derföre ansvarig.

Såsom biskopens ombud på landsbygden kan man anse prostarne, hvilka han till- och afsatte. Deras embetsgöromål var, att uträtta biskopens uppdrag, hafva uppsigt på de öfriga presterna, bistå dem med råd och handling, särdeles vid handhafvandet af kyrkotukten, samt sjelfva upptaga och afgöra åtskilliga dit hörande mål, men förvisa de svårare till domkapitlet. Dessutom skulle de föra uppsigt öfver kyrkornas ekonomi, tionde, byggnader m. m., hvarom skulle ran-

---

*) Laurentius Paulinus Gothus, invigd till biskop i Skara 1608, biskop i Strengnäs 1609—1637, erkebiskop 1637—1646.

sakas på "Probeste ting", i häradshöfdingens och fogdarnes närvaro.

Det är tydligt, att dessa inrättningar lemnade sjelfva makten i biskopens hand. Capitulares kunde på sin höjd anses såsom hans rådgifvare, prostarne som hans ombud. Och det är naturligt att så skulle vara, ty reformationen har i Sverige utgått uppifrån och blifvit fullbordad af biskopar, hvilka, i bildning och personliga egenskaper öfverträffande sin omgifning, begagnade de medel, som de gamla inrättningarne erbjödo, för att så mycket kraftigare genomföra förändringarne. Men då stiftsförvaltningen således förnämligast berodde på biskopen personligen, var det angeläget, att han med egna ögon lärde känna sitt stift och dess presterskap och genom personlig beröring kunde inverka på dem, hvilkas ej blott förman utan äfven lärare och föresyn han skulle vara. Detta skedde genom visitationer och prestmöten.

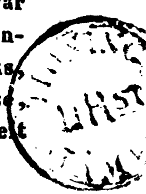
Kyrkoordningen bjuder, att biskoparne skulle årligen med en eller två klerker visitera i stiften, och då de sjelfva hade förfall, utskicka sina officialer med några andra goda män. De skulle då ransaka om presternas lära och lefverne, om religionens och sedernas tillstånd hos menige man, om skolor, hospitaler och sjukstugor; och der några "brister warda befundne, skola Bisperne them bota och affskaffa, så myckit them mögeligit kan wara både medh rådh och dådh." Huru väl åtminstone några biskopar insågo vigten af denna omedelbara beröring mellan biskopen, själasörjaren och åhörarne, bevisas deraf, att Rudbeckius hade innan sin död två gånger visiterat hvarje församling inom sitt vidlyftiga biskopsdöme, och Paulinus, ehuru öfver 70 år gammal, då han upphöjdes till erkebiskop, likväl fortfor att häget visitera ända upp i Lappmarken. Dessutom skulle presterna årligen sammankomma till prestmöte, då biskopen ej blott skulle "förmana Clerkerijt", utan ock "höra, hwadh för saker på färde wara kan." Sedermera höllos då äfven disputationer och andra lärda öfningar; då öfverlades och beslutades om stiftets angelägenheter, då utfärdades stadgar om disciplinära och andra mål, då afgjordes äfven stundom befordringsmål. Prestmötena voro under sjuttonde århundradet af största vigt för presterskapets

bildning, för kyrkolagstiftningen och för hela förvaltningen. Också voro de verksammare biskoparne särdeles nitiska att hålla prestmöten. Rudbeck höll sådana två gånger om året; den ena gången särskildt med kapellanerna för att utröna deras framsteg i studier. Ostraffadt fick ingen utan förfall vara borta; man finner till och med (i Strengnäs stift) afsättning stadgad som straff för förnyad försummelse.

Den biskopliga domsrättigheten hade visserligen genom reformationen blifvit betydligt inskränkt, men ej alldeles upphört. Derunder hörde naturligtvis sådana mål, som angingo presternas embetsutöfning; derom öfverensstämma Vesterås ordinantia 1527 och kyrkoordningen. Men då man med rätta fordrade, att presterna skulle föregå sina åhörare med en efterdömlig vandel, således ej blott afhålla sig från sådana brott, som kunde bestraffas enligt verldslig lag, utan ock i allmänhet från allt, som kunde väcka förargelse, så var det nödvändigt, att de skulle ställas under en särskild uppsigt, så mycket mer som åklagaremakten den tiden ej var särdeles verksam. Derföre var det vanligt, och äfven genom Articuli Orebrogienses 1586 stadgadt, att "Presternes aga i läran och förargeligit lefwerne, som icke komme lagbooken wedh, så och de saaker som samvettet tillkomma, skall kyrkiones förmän vara förbehållit, ther öfver handla och rätta, som the tryggeliga villia till swars wara; och ther hafver Öfverheeten, eller hennes Befallningzmän intet att skaffa medh." Att presterna efter Vesterås riksdag 1527 ej mer voro frikallade från att stå till rätta i brottmål inför verldslig domstol, är en känd sak; men likväl synes det hafva varit brukligt och med tidens åsigter öfverenestämmande, att anklagelser mot prestmän skulle först göras anhängiga i domkapitlet, eller åtminstone der anmälas, innan de af verldslig domare upptogos. Detta yrkades ihärdigt af presterskapet och erkändes slutligen af Christina i privilegierna. Förbrytelser af lindrigare beskaffenhet torde i allmänhet hafva blifvit afdömda af domkapitlen; de straff, hvarmed presters fel i embetsutöfningen eller lefvernet af domkapitlet belades, voro afsättning för alltid eller på kortare tid, böter och arrest i den s. k. "prubban." Äfven presters inbördes tvister, t. ex. om skuldfor-

dringsmål o. dyl. samt arfstvister efter prester finnas hafva blifvit upptagna och afgjorda af domkapitlen, som dervid dock snarare kunna sägas hafva begagnat sitt anseende såsom förmän till att åstadkomma förlikning, än hafva fällt egentliga domar. "Echtenskaps saker ändoch the meer lyda vnder werldzlig dom än kyrkionnes, likwel effter the nu så long tijdh, nemliga nestan alt sedan öffverheten kom till Christen troo, haffwa varit under kyrkionnes dom och domare, måga the ock så ännu bliffwa", säger kyrkoordningen, och antalet af sådana mål var så mycket större, som den tidens theologer vidhöllo den stränga åsigten om förbjudna leder, och ansågo äktenskap olofligt ända till och med inom fjerde graden enligt kanoniska lagens beräkningssätt, d. v. s. mellan personer, som i fjerde led härstammade från den gemensamma stamfadren eller stammodren. Dock der svårare fall förekommo, skulle de hänskjutas till öfverheten.

Största utsträckning vann den kyrkliga domsrätten genom bibehållande af den katholska kyrkotukten. De kyrkliga tuktemedel, genom hvilka katholicismen sökt upprätthålla disciplinen, voro: det större bannet, uteslutande från all gemenskap med församlingen; det mindre bannet, äfven kalladt förbudh, uteslutande från nattvarden; "opinbara Skript", offentlig botgöring; och "löndaskript", i tysthet ålagd och fullgjord botgöring. Det hemliga skriftermålet synes snart nog efter reformationen hafva kommit ur bruk. Uppenbar skrift var det egentliga och vanliga tuktemedlet; endast den, som hårdnackadt vägrade att undergå densamma, kunde med rätta bannlysas, och en bannlyst kunde endast genom undergående af uppenbar skrift åter försonas med församlingen. Den ursprungliga betydelsen af uppenbar skrift, att den, som genom något brott åstadkommit förargelse, skulle, såvida han ville åter upptagas i församlingen, offentligen bekänna sin synd, betyga sin ånger och bedja om församlingens förlåtelse, hade naturligtvis försvunnit, sedan det ej längre stod hvar och en fritt att vara eller icke vara ledamot af församlingen; ty då kyrkobot således ej längre frivilligt undergicks, var den ej heller ett tecken till den brottsliges omvändelse, ett uttryck af hans längtan efter försoning, utan antog helt

och hållet naturen af straff. Så betraktades den också af svenska reformatorerna och bibehölls såsom ett supplement till det verldsliga straffet, "efter man ser att verldsliga sverdet ofta ligger nedre" och "icke så bijter, som vel behöffdes." Derföre anbefalldes också verldsliga embetsmän att bistå kyrkans förmän till upprätthållande af kyrkotukten. De katholska penitenserna, såsom "Piligrimsferder, item at man skulle upptenda och brenna liws för beläte, läsa rosenkransar eller wårfru psaltare etc." afskaffades naturligtvis, och penitentiarierna anbefalldes att "så lagha och empna thenna plichtena, at hon går twert emot syndenne, som bedriffuen är"; fasta må kunna åläggas, "hvar thet ellies är rätt fasta och hålles uthan wantro", så ock "vissa bönestunder", "item almosegift och andra miskundsambliga gerningar"; likaså må "kyrkan väl varda them på någhon tid förbudne"; men "then plicht, som haffuer medh sigh någhor stoor neso, såsom är stå naken för kyrkiodörene, item varda jernslagen, skall allenast brukas til the groffua laster... ther them warder liffuet benådt." Så stadgar kyrkoordningen; i praxis synes man en tid hafva betett sig strängare; erkebiskop Angermanni förfarande på sin visitationsresa är bekant, och Upsala domkapitel har dömt mången till risslitning vid en eller flera kyrkor; böter till de fattiga, till sockenkyrkan eller till domkyrkan var dessutom ett vanligt kyrkostraff, som helt naturligt uppkommit af bruket att ålägga "almosogift"; äfvensom att stå på ett särskildt ställe i vapenhuset eller kyrkan, på "pliktepallen" eller "in loco peccatorum", såsom det kallades. Vid riksdagen i Örebro 1617 öfverenskommo biskopar och superintendenter om en lag, genom hvilken bestämda straff stadgades för vissa laster och brott, och böternas storlek och användande fastställdes; på samma gång synes äfven risslitning hafva blifvit afskaffad, ty det svåraste straff som der omnämnes är att stå framför kyrkdörren, med blottad rygg och spön i händerna.

Bannlysning bibehålles i kyrkoordningen såsom det yttersta kyrkostraffet, hvilket blott skulle användas, "ther någor bliffuer obotferdig, så at han tredskeliga föractar alla Christeliga förmaningar, ty Contumatia, thz är tredskheten och olydnan är then retta orsaken til banlysning." Derföre skulle

och ingen bannlysas för några "werldzligha saker skul; såsom för geld eller annat sådant, vthan allenast för groffva laster och misgerninger"; emellertid synes af upprepade förbud, att de, som förhöllo presterna deras inkomster, ännu länge brukade bannlysas, eller åtminstone uteslutas från nattvarden; och detta var till och med i trots af de allmänna lagbuden anbefaldt i Vesterås och Skara stift*). Den större bannlysningen synes dock efter reformationen hafva kommit ur bruk.

Alla brott, som kunde hänföras till något af de 10 buddorden, ansågos såsom underkastade kyrklig näpst; isynnerhet om brottet enligt verldslig lag var lifssak, men den brottslige blifvit förskonad från dödsstraffet. Om dessa laster och brott vore af den beskaffenhet, att der "i werldzlig rätt och lagh icke är satt straff och böther uppå", så skulle klerkeriet "sådane förargelige syndher förtaga, och så mycket them är mäst möijeliget afskaffa, och ther till bruka sådanne alfwar och plicht, som i then tryckta kyrkioordningen författat är." Men om någon af åhörarne "förachteligen och mootwilleligen sträfwer deremot och rasar fort i synden, williandes ingen kyrkoplicht, boot eller bättring wara undergifven, tå skall thet på sidstone warda öfverheetene tillkäänna gifwit, att hon genom sitt straff sådana mootwillighet wärier och afskaffar" **). Liksom således kyrkostraffet skulle tjena till att komplettera det verldsliga, så står å andra sidan det verldsliga svärdet i bakgrunden, hotande dem, som ej frivilligt underkasta sig kyrkobot. Vid en sådan fullständig sammanblandning af andliga och verdsliga straff, är det ej underligt att å ena sidan verldsliga domare någon gång hänvisade till kapitlen sådana brott, för hvilka allmän lag ej stadgade bestämdt straff, och å den andra, att verldsliga domstolar snart begynte ådömma kyrkobots undergående, hvilket redan 1620 var brukligt.

"Kyrkiones dom föra wel alla kyrkietienare; dock hvar hermedh någor swår fall kunna förekomma, them skola landt-

*) Acta Synod. Anno 1629 i Vesterås, Nord. Saml. — "Puncter" utgifne af M. Paulus Pauli, Eps. Scarensis (1612—1617) et Capitulares; afskrift, tillhörig professor doktor A. E. Knös, efter en kopia i Österplana kyrkobok.

**) Artic. Orebr. 1586 hos Stjernmann RdB.

presterna skicta in til Ordinarium", säger kyrkoordningen; och på andra ställen stadgas, att prestarne skulle hvar och en inom sitt kontrakt först ransaka om disciplinära mål och bistå kyrkoherdarne i utöfvandet af kyrkotukten. Men under sjuttonde århundradet begynte man att äfven lemna lekmännen del i kyrkodisciplinens handhafvande. Märkligt är, att denna förändring synes hafva först utgått från presterskapet; ty det första spåret dertill finnes i en öfverenskommelse, som biskoparne och hela presterskapet sinsemellan ingingo i Nyköping 1612, der det heter, att obotfärdiga syndare skola sättas utur kyrkan "med præpositi, pastoris och församblingennes domb och samptycke effter Pauli förmaning: drifwer och sjelfwe them uth ifrån eder, som onde äro"; dock ansågs församlingen vara kyrkoherden helt och hållet underordnad, ty det tillägges, att "hvar församblingen icke giör pastori bijståndh, skall kyrkiotjensten them warda förnekt, till thess the sig rätta och bettra." Af gammalt hade i svenska församlingarne funnits kyrkoråd, som med kyrkoherden fört uppsigt öfver sedligheten; denna inrättning upplifvades nu så, att vissa "soknens embetsmän" under namn af kyrkovärdar, äldste, sexmän, rotemästare, byvaktare, hvilka väl egentligen haft ekonomiska bestyr, tillika skulle biträda pastor i uppsigten öfver sedligheten*). Det var således en grundsats, som alltmer erkändes, att lekmännen borde deltaga i handhafvande af kyrkotukten, ehuru formen för detta deltagande ännu ej var bestämd, antingen det skulle utöfvas af hela församlingen eller af vissa dertill utsedda ombud.

*) I Skara stift var stadgadt: "hvilken Pastor sätter ifrå H. Nattvard af egenvillighet någon af sitt socknefolk, utan Episcopi och Consistorii eller Præpositi censur, och aldeles *utan gode Mäns i Församlingen vetskap och inrådande* . . . böte 3 M. S.m. KyrkoB. 10 (13) Cap. item Westerås Recess." (Hvarken K.B. eller West.Rec. nämner något om "gode män i församlingen", utan de innehålla blott i allmänhet förbud mot orätt bannlysning). Denna föreskrift finnes bland "Några nyttiga Stadgar af Episcopo och Consistorio Scarensi författadhe. . . . , Anno 1647" (kopia tillhörig professor doktor A. E. Knös; enligt anteckning skall den vara tryckt i Skara Stiftstidning 1814). För andra stift finnas bevis anförda i ofvan citerade dissert. "Ad Hist. eccl. Suec. etc."

Samma villrådighet återfinnes i presterskapets privilegier af år 1650 §. 23, der det stadgas, att presterskapet skall hafva makt till att hålla sockenstämmor med deras råd, som vederbör, och socknens nödtorft fordrar, då församlingen "*anten i gemen eller dess fullmägtige, kyrkovärdar och sexmän*, utan någon undskyllan skola efter kyrkoherdens kallelse komma tillsammans; . . . då skall rådslås och beställas om kyrkans inkomster, räkenskap, byggnader o. s. v. och "hvad mera förefalla kan i *kyrkodisciplinen* och andra församlingens åliggande tarfver. Särdeles skall presterskapet då hafva makt att ställa dem för rätta, som genom grofva eder, svärjande och bannande sig försett, eller eljest genom sabbatsbrott, Guds ords förakt . . . förargelse åstadkomma, hvilka efter som de skyldige finnas och deras lefverne tillförene varit hafver, måtte tillbörligen plikta och straffas." Det är bekant, att biskop Laurelius i Vesterås*) haft hufvudsaklig del i utarbetandet af dessa privilegier; huruvida emellertid denna §. bör tillskrifvas honom, kan ej afgöras, men säkert är, att han kort derpå i sitt stift inrättade kyrkoråd**), som skulle upptaga dylika mål och straffa de brottsliga äfven med penningböter; men detta ogillades af regeringen genom rikskansleren M. G. de la Gardie (i ett bref till Laurelius, 23 Okt. 1667) af två skäl, "det ena, att de kallas kyrkoråd, som nytt och ovan-

*) Olof Laurelius, biskop i Vesterås 1647—1670.

**) Så säges uttryckligen i De la Gardies bref: "Emedan Biskop och DomCapitel i Westerås funnit för godt inrätta vissa kyrkoråd"; emellertid heter det i Laurelii kyrkoordning för Vesterås stift (Engestr. Bibl.), hvilken är skrifven efter 1664, Lib. II. kap. 8: "i andra städer (än Stockholm) utföres kyrkoväsendet efter KyrkoOrdningen, och hafver Pastor i staden ingen makt sitt embete vidare utföra, i det en part förordna sig ett Kyrkoråd, som de kallat, sluta och afdöma sedan efter sitt eget godtycke alt det, som förefaller, och mycket det som med rätta bör skärskodas och afdömas i DomCapitlet; och hvilken som detta gör, vare underkastad Consistorii rättmätiga dom." Tydligt är, att hvad Laurelius genom de anförda orden egentligen ogillar, är ingreppet i domkapitlets myndighet; med kyrkorådets namn och vederbörliga myndighet kunde han så mycket mindre vara missnöjd, som han sjelf i sin större kyrkoordning, hvilken blifvit till konungen inlemnad 1659 eller 1663, föreslagit en dylik inrättning och kallar den kyrkoråd.

ligt är i stället för de gamla benämningarne kyrkones äldste, kyrkans sexmän, kyrkovärdar ... det andra, att de göra ingrepp i verldsliga embeter"; ty förbrytelser mot eder- och sabbatsbrotts-plakaten lydde under verldslig dom. Ungefär vid samma tid inrättades äfven kyrkoråd i Åbo stift af biskop Gezelius; huruvida de funno mera nåd inför regeringens ögon, är mig obekant. Men 1686 års kyrkolag innehåller derom ingenting. Man ser häraf, att lekmännens deltagande i kyrkotuktens utöfvande alldeles icke motverkats af presterskapet, utan tvertom troligen utgått derifrån. Huruvida det någonsin varit öfverlemnadt åt allmän sockenstämma, torde dock betviflas, ty derom finnes ingenstädes något uttryckligt föreskrifvet, hvaremot på många ställen, både före och efter privilegiernas utgifvande, det stadgandet förekommer, att vissa bland åhörarne skulle utses, som med kyrhoherden skulle handhafva kyrkotukten. Svårare fall skulle hädanefter, som hittills, underställas prosten och domkapitlet. Lekmännens deltagande i kyrkans ekonomiska och andra verldsliga angelägenheter var urgammalt, och utöfvades, såsom vi ofvan i förbigående antydt, genom särskilda dertill utsedda embetsmän, måhända ock genom allmänna sockenstämmor *). Häröfver, liksom öfver kyrkodisciplinens handhafvande, förde, utom domkapitlet, prosten närmaste uppsigt, till hvilket ändamål särskilda "Probsteting" voro anbefallda, såsom ofvanföre är nämdt.

Församlingarnes gamla, redan i landskapslagarne stadgade rätt att sjelfva välja sina själasörjare, med förbehåll att den valde skulle af biskopen pröfvas och godkännas och sedan af honom i embetet insättas, erkändes i kyrkoordningen. Men författningarne från denna tid innehålla eljest stridiga stadganden härom. Vesterås Ordinantia af år 1527 innehåller, att biskoparne skola "besörja sochnekyrckior, tå the löse äre", dock med det vilkor, att om de tillsätta "obequemme" prester, konungen må utdrifva "then obequemme, och besörgia kyrckiona medh then, som bequemb är"; deremot näm-

*) Se härom en uppsats af A. E. Knös i "Tidskrift för Svenska Kyrkan", 1849 h. 1. sid. 9 o. f.

nes här ingenting om socknemännens valrätt. Vid Upsala möte klagades myeket öfver den oordning, som varit med pastoraters bortgifvande under den näst förflutna tiden, och presterskapet beslöt, att "till at utdela gälden, skulle allenast stå uti Bispens och Capitlets råd"*), och inlemnade till hertig Carl och sedan till konung Sigismund petitioner härom. Men konungen i sin försäkring angående religionen gör uttryckligt förbehåll både för patronatsrätten och för konungens rätt att stadfästa dem, som utnämdes till regala gäll; för öfrigt åberopas i afseende på kyrkotjensters bortgifvande både kyrkoordningen och Vesterås Ordinantia, ehuru deras föreskrifter härom svårligen låta sig förena. Då lagstiftningen i detta fall var så tvetydig, är det att förmoda, att tillämpningen skedde olika på olika ställen och tider. Inom Upsala stift synes, att dömma af dess domkapitels protokoller, vanligen så hafva tillgått, att då en församling blef ledig, domkapitlet ditsände någon prest, "att låta sig förhöra i församlingen och tala med gemene man"; förklarade församlingen sig nöjd med honom, så undfick han fullmakt; men om socknemännen vägrade att emottaga honom eller uttryckligen begärde någon annan, så begyntes underhandlingar mellan dem och kapitlet, hvarvid kapitlet ej sällan genomdref sin vilja, eller åtminstone ofta hindrade, att den af församligen föreslagne fick tjensten, ett förfarande, som synes nog egenmäktigt och hierarkiskt, isynnerhet om det jemföres med kyrkoordningens klara erkännande af församlingens valrätt; men kapitlet misstänkte vanligen i sådane fall några intriger från den föreslagna prestens sida, och att sådana ej varit sällsynta, är klart af Carl IX:s yttrande, "att den ene Prestmannen stämplar efter den andres lägenhet, såsom den onde efter själen." Kapitlet synes i allmänhet hafva velat fasthålla ålder och meriter såsom den förnämsta befordringsgrunden, dock framskymta stundom andra, bland hvilka omsorgen att genom den nya presten "conservera" företrädarens hus, redan vid denna tid någon gång förekommer.

*) Relation om Ups. Concilio hos Loenbom Hist. Märkv. I. 141.

Carl IX, en sträng ordningsman i allmänhet, och möjligen genom sina calvinistiska åsigter mindre benägen för biskopsmakten, ville taga i egen hand utdelandet af pastorater. Han beskyllde nemligen biskoparne, att de ordinerade alltför många prester (en beskyllning som också hördes vid Upsala möte), och att de sedan utdelade prestgäld efter passion och väld och icke efter lärdomen, hvarföre han påbjöd, att det icke skulle vara dem tillåtet att utdela vakante pastorater efter deras eget godtycko, utan socknemännen skulle först med sitt samtycke bifalla den, som biskopen dertill förordna ville; hvilken sedan med deras bevis derom skulle söka konungens konfirmation; och biskoparne skulle ej hafva rätt att ordinera några prester utan konungens vetskap och samtycke. Härigenom gjordes i sjelfva verket alla pastorater till regala, ty enligt gällande stadgar var konungens rätt vid regala gäll ingen annan, än att stadfästa dem, som af biskopen och menigheten voro utkorade, ehuru af denna konfirmationsrätt ofta blef omedelbar utnämningsrätt. Men vid Gustaf Adolfs thronbestigning upphäfdes detta Carl IX:s påbud, och biskoparne efterläts deras "tillbörlige lagblige macht och myndigheet till att ordinera prester, och them medh Församblingenes samtyckie till gälder sättia", och skulle ingen hädanefter behöfva konungens konfirmation på sitt pastorat, "undantagandes the Hufvudgelden, som man menigt Beneficia regalia kallar."

Men angående antalet af sådane gäll och uppkomsten af konungens utnämningsrätt till dem, var man ännu ej enig. Under tvisterna om generalkonsistorium blef äfven fråga härom. Konungen förklarade sin rätt såsom ett speciale jus patronatus; presterna ville ej veta af något sådant, "ty det ähr en Papistisk Stadga", utan påstodo, att förklaringen endast vore att söka deri, att det af politiska skäl vore nödvändigt för öfverheten att veta, hvem som förordnades till större pastorater i städer och på landet, biskopsdömen, superintendentier o. s. v. Således skulle tillsättandet af dessa pastorater blott derföre varit underkastadt en närmare tillsyn af öfverheten, emedan de voro af större vigt och betydenhet. Denna åsigt synes så till vida vara sann, som år 1527 pre-

laturer, kanonier, prebenden, och år 1594 stadspastorater hänfördes under denna regel, utan att någon rättsgrund dertill uppgifves, och tydligen af intet annat skäl, än att de voro vigtigast. Deremot gäller det visserligen om andra pastorater, att de voro regala till följe af konungens patronatsrätt. Flera gånger var fråga om att upprätta förteckning på de regala gällen*), en sådan inlemnades ock af presterskapet vid riksdagen 1660, upptagande 75 pastorater, men blef ej af konungen bekräftad.

Patronatsrätten, redan omtalad i Landskapslagarne, är i kyrkoordningen icke närmare bestämd, ehuru möjligen i förbigående antydd**). Enligt kanoniska lagen tillkom denna rätt dem, som skänkt tillräckligt jordagods till kyrkans underhåll eller uppbygt densamma, och öfvergick på deras arfvingar. Men efter reformationen begynte adeln i allmänhet att egenmäktigt tillsätta prester i de församlingar, der de bodde, hvilket framkallade ett förbud af Johan III och på Upsala möte ej undgick klander. Det gick här, såsom i andra delar af vår historia, att den rättighet, som ursprungligen varit allas, blef en uteslutande företrädesrätt för adeln. Det hade varit alla socknemännens rätt att välja prest; men böndernas rätt iakttogs icke, hvaremot adeln skyddade och utvidgade sin. I Sigismunds försäkring för adeln heter det, att adeln skall njuta jus patronatus, "och dhe sampt med Sochnemännen deres frije Kyrckeherde wahl effter lagen"; här står således visserligen adeln i främsta rummet, men jemte dem erkännes dock ännu de öfriga socknemännens rätt. Deremot i Gustaf Adolfs adelsprivilegier fingo alla adelsmän jus patronatus i de socknar, der de bodde. Visserligen förutsättes äfven här möjligheten, att de öfriga sockneboerne ej vilja underkasta sig adelsmännens val, i hvilket fall, liksom då flera inom samma församling boende adelsmän ej kunde komma öfverens om valet, biskopen skulle dömma dem emellan, men ingen kyrkoherde kunde dock

*) K. Gustaf Adolfs konungaförs. hos Stiernman RdB. Instr. för Gen. Cons. 1623 §. XVIII hos Thyselius Handl. till Sv. Kyrkans och Lärov. Hist. Res. på Prest. Besv. 1668, Stiernman.

**) Orden "Stundom kallar han (Gud) them (predicare) genom Församblingena eller någor hennes ledamot" synas syfta derpå.

tillsättas mot en adelsmans samtycke; och då intet exempel är bekant, att ofrälse socknemän kullkastat det val som adeln gjort, hade adeln i sjelfva verket nu tillvällat sig den rätt, som varit allas. Dock skedde detta ej utan lifliga klagomål från presteståndets sida, som oupphörligt begärde att patronatsrätten skulle återföras inom sina ursprungliga gränser; äfven Gustaf Adolf ansåg adelsprivilegierna i denna punkt behöfva inskränkas, och till och med några bland de förnämsta af adeln medgåfvo, att presternas fordran ej var obillig; men likväl skedde ingen förändring. Det enda försök, som vi sett, att genom bevis försvara adelns patronatsrätt, hvilar på en lika farlig och lös grund som deras försvar för sin rätt till de afsöndrade kronogodsen: det heter nemligen, att konungen eger jus patronatus i alla församlingar, emedan grunden, hvarpå kyrkan är bygd, tillhör honom, och kyrkan är bygd af hans undersåter; men att konungen efterlåtit åt frälsemännen att utöfva denna konungens rätt i de församlingar, der de äro boende. Hela detta resonnement är så svagt, att det aldrig kunde få någon slags officiel natur.

En naturlig följd af dessa stridiga anspråk, biskoparnes och adelns, hvilka hvar för sig till sitt stöd kunde åberopa olika stadganden, var, att oredor ofta skulle uppstå vid pastoraters bortgifvande. Man har exempel på att församlingar i följd deraf varit utan kyrkoherde i tre år; och ofta måste regeringen lägga sig uti saken. Men det var ej nog dermed, att adeln tillsatte prester i de församlingar der de bodde; de begynte äfven att blanda sig i andra pastoraters tillsättande, förmedelst rekommendationsbref till biskoparne; och om också sådana bref från enskilde adelsmän kunde hafva varit af mindre betydenhet, så var det dock ej så lätt att lemna dem utan afseende, då de kommo från ett riksråd, en riksförmyndare eller en kunglig person. Att unga prester på på sådant sätt föredrogos äldre och mera förtjente var vanligt, och det finnes exempel, att prester, som för brott blifvit afsatte, genom dylika beskyddare, trots biskopens och församlingens motstånd, tillsattes till redan bortgifna gäll. Det var brukligt, att särdeles den högre adeln hade egna hus- eller såsom de den tiden kallades hofpredikanter, hvilka inom

det adliga "hofvet" synas hafva blifvit behandlade såsom andra tjenare, med utsigt att efter några års tjenst blifva påtrugade någon församling. Biskoparne och det öfriga presterskapet sökte derföre, att inskränka rättigheten till huspredikningar, och stadganden derom inflöto i presterskapets privilegier, såsom vi längre fram skola se. Men då presterna emellertid genom sina klagomål på riksdagarne ej kunde hindra dessa olagligheter vid presttillsättningar, sökte de att sjelfva, så vidt de kunde, motverka dem. Dertill hade de dock föga makt; deras enda vapen var egentligen blott opinionsyttringar, att de ej ville anse dem för "medbröder i ministerio", som sålunda inträngde sig i något embete, och att de ej skulle installeras genom sina förmän, utan installera sig sjelfva; och några biskopar företogo sig att affordra dem, som ville prestvigas, skrifteliga förbindelser, att de ej skulle söka befordran hos någon annan än biskopen och kapitlet. Med allt detta uträttades föga; medbröders ogillande och förmäns tadel kunde ej afskräcka lycksökare. — Efter denna korta teckning af kyrkans ställning inom sig, skola vi en annan gång betrakta hennes ställning till konungamakten, det misslyckade försöket till centralisation genom generalkonsistorium, samt utbildningen af kyrkorätten genom privilegierna och den nya kyrkolagen.

Litteratur-Öfversigt.

---

[31] **Törnrosens Bok eller Fria Fantasier, berättade på Jagtslottet hos Herr Hugo Löwenstjerna.** Imperial-oktav upplaga. Stockholm. Första delen 1839. Andra delen 1849.

[32] **C. J. L. Almqvist. Monografi, samlad och utgifven för att lätta öfversigten och bedömandet af vissa bland tidens frågor.** Jönköping 1844—45. 600 sidd. 8:o.

[33] **De Dödas Sagor. Med ett föregående bref om den Skandinaviska Nordens betydelse för Europas fornhistoria. Af författaren till Törnrosens Bok.** Jönköping 1845, CLXXXII och 180 sidd. 8:o.

Då vi kasta en blick på den fosterländska bildningens historia under de fyratio sista åren, möta oss förnämligast trenne ledande personligheter, med högst olikartade anlag och frändskaper, men alla liknande hvarandra i dessa anlags storhet, i enthusiasmen hvarmed de framstego, och i framgången som vid deras banor fängslade lifliga beundrare och varma anhängare. Dessa banor gå nästan parallelt, utan mycken beröring sinsemellan, men likväl så vidt bestämmande eller förklarande hvarandra, att vi för att rätt bedömma en, äfven i förbigående måste kasta en blick på de båda öfriga.

Först möter oss hufvudmannen för den vittra skola, som fått namnet den Nya, skalden Atterbom. Den nya riktningens friska källsprång genombröt en förtorkad jordmån, som den rikt befruktade, och mindre underligt är, om en och annan osund dimma uppsteg ur den med fuktighet öfvermättade jorden. Också blef vextligheten yppig och svårtuktad i sin öfvermodiga kraft, och en larmande poltergeist trädde med den in i den vittra polemiken. Men ett halft sekels snö har sedan dess afkylt det ungdomliga modet, och den bittra kärnan har burit sötare frukter än tiden trodde. Såsom de homeriska cikadernas, är den åldrige anförarens stämma vorden mild, när han sjunger sin ensliga sång i qvällen, eller för den svenska ungdomen förtäljer den svenska vitterhetens idrotter,

och denna ungdom går ej utan en tyst och varm fridshelsning förbi skaldens obemärkta boning.

Det nästa steget förer oss till en graf. På den enkla minnesstenen läsa vi ett dyrt och vördadt namn: det är Geijers hvilorum. Lång tid torde förrinna, innan Norden åter får blicka på hans like, och väl kan Sveriges ungdom vid den gröna kullen spörja i folkvisans ord: Men hvem skall föra våra runor så väl med den äran? Men Geijer har lefvat för mycket och för stort ibland oss för att sörjas såsom en död man. Ännu är han, och länge skall han förblifva det, det svenska folkets lärare, såsom nyss en anmälare af hans Samlade Skrifters första del i denna tidskrift vältaligt uttryckt sig. Ja väl är han oss alla en lärare, ej blott i forntidens dunkla minnen, utan ock för stundens trångmål och framtidens hopp, och väl är hans namn egnadt till en dyr lösen för den svenska ungdomen, en stor föresyn i den himlaburna konsten att älska hvad helst är kärlek värdt, att i striden för sin kärlek trotsa hatet, lömskheten och smädelsen, och en ledande vårdkas på stridsfältet, der egoismens och partisinnets molnstoder så ofta dåra vårt öga och hindra oss att urskilja våra rätta vänner från våra rätta fiender.

Den tredje af de skriftställare, som enligt vår mening utöfvat en väsentlig inflytelse på den närmaste samtiden, är den, af hvars talrika skrifter vi satt några framför närvarande afhandling. Vi hade ej ämnat att göra hans sednast utkomna arbete till föremål för en kritik, emedan vi ansågo det såsom det sista förklingande återljudet af ett diktarskap, rikare på blommornas färgprakt än på mognade frukter, ett författarskap, som dessutom redan hade nått sin kulmination innan denna tidskrift började sin verksamhet. Men vi hafva till en sådan granskning erhållit en uppmaning, hvars hörsammande vi ej hafva rätt att undandraga oss. För att likväl med någon grad af klarhet kunna bedömma arten och betydelsen af detta arbete, måste vi kasta en och annan blick på hans författarskap i allmänhet, och vi hafva derföre lagt framför oss några af de verk, hvilka vi för detta ändamål ansett vara vigtigast.

Alltsedan Helvetius har, såsom bekant, det menskliga tankearbetet förnämligast rört sig kring personligheten och dess sedliga berättigande, och vi känna alla utgången af personlighetsbegreppets första försök att i statslifvet göra sig gällande. Med återvändandet af den gamla samhällsordningens former och religiösa lagbestämmelser bröt sig det sublimerade jagets philosophi i en theosophisk mysticism, som är den jordmån, hvarur de så kallade romantiska skolorna upp-

vexte, i Tyskland först, under en gräslig pressning af yttre och inre nöd, i Frankrike något sednare, och under skenbart blidare omständigheter. På båda ställena, men särdeles hos det förstnämda folket, satte sig det tänkande subjektet såsom en verld i smått, som i sig afspeglade allt det öfriga, och sålunda sträfvade att bringa lifvets vexlande fenomener i ett organiskt förhållande till sig sjelf. Det var detta system, som omplanteradt i svensk jord plägar benämnas Phosphorismen. Det goda deri har längesedan ingått i den svenska bildningen, men ensidigheten uti subjektets anspråk att beherrska alla andra subjekter och dess fallenhet att, så att säga, i stället för gudomen tillbedja sin egen tillbedjan, står ännu till en stor del qvar i det allmänna tänkesättet, i litteraturen, förnämligast den poetiska, och kanske mest ändå i vårt s. k. bildade sällskapslif. Att föröfrigt denna riktning, i den abstrakta dogmatism hvartill den ej dröjde att utveckla sig, i fall dess ande någongång från sin olymp nedstiger till det menskliga lifvet och dess värf, måste hylla absolutismen i de flesta af dess skepnader, är likaså bevisligt som äfven i verkligheten bevisadt. På denna fot qvarstår ännu inom svenska samhällslifvet den tyska romantismen.

Ett så rörligt och under så stora politiska erfarenheter uppfostradt folk som det franska kunde omöjligt i allt omfatta den germaniska riktningen, ehuru det visserligen äfven här blef det tänkande subjektet som satte sig sjelf i midten af verlden och behagade sig i den sjelfåskådning, som i sin spegel visade verldslifvets vexlande företeelser. En ojemförligt större lifighet, behag och mångfald, på samma gång som en betydligt mindre grundlighet och formsträngher, utmärker den franska romantismen från den förstnämda. I sin lättfärdiga godlynthet vill den öfverallt se skönhet och tror hela verlden om godt. Det är med denna riktning som Almqvist bär en omisskänlig frändskap, hvilken vi under loppet af vår artikel skola söka ännu ytterligare uppvisa. Denna skolas egentliga konstform är såsom man vet romanen; men det lifliga diktarlynnet skulle ej stanna vid åskådningen af företeelserna, utan kände behofvet att reflektera öfver dem, att älska och hata, att uppbygga och nedrifva, och på detta sätt uppstod tendens-romanen. Slutligen blir äfven denna konstform det rörliga sinnet för tung: aningen har blifvit en dogm, som ger sig luft i saccaderade aforismer; och vi hafva i våra dagar sett att äfven dess konstruktioner i sin ytterliga abstrakthet kunna blifva ett nytt och oväntadt förtryck.

Det är Geijers egendomliga storhet, att hans väldiga ande aldrig lät sig fjettras af något system, och att han med allt

sitt philosophiska tankedjup och sin kolossala lärdom aldrig blef doktrinär. Om hans såkallade affall har tillräckligt mycket blifvit ordadt. För den som med någon grad af uppmärksamhet och i någon mån oförvillad af sidoinflytelser läser hans skrifter, från de äldsta till de yngsta, torde detta affall vara alldeles ofattbart, och tvärtom torde man alltmer finna sig böjd att betrakta hans andliga arbete såsom ett enda fortlöpande stycke, endast allt tydligare uppenbarande hans helgjutna och fullvuxna författarepersonlighet. Hans ögonmärke och hans kärlek var den nordgermaniska stammen, sådan den under tidernas nöd underbart räddat sin urgamla odalfrihet, och skulle vi utom den skandinaviska norden söka någon valfrändskap med Geijers författarelynne, vore det väl hos den enda beslägtade folkstam utom oss, som försynen tillstadde att äfven under feodalinrättningens påtryckning rädda denna urgamla frihet, nemligen den anglosaxiska. Och verkligen fanns mycket i Geijers tänkesätt, äfven i hans personlighet, som lifligt erinrar om Engelsmannen i hans ädlaste gestalt. För honom var den okränkbara personligheten ej blott subjektiv, och derföre kunde han på en gång vara konungsk och folkvän, båda delarne i den ädlaste mening, på samma gång svärma för den store Gustaf Adolfs högsinnade ridderskap och göra full rätt åt de lägsta samhällsklassernas kraf på personlig aktning. Derföre kunde han, som ransakat konungars innersta tankar, med redligt hjerta tacka sin Gud, för det han visste huru den ringaste är till mods.

Det var naturligt att Almqvists författarskap i början skulle visa sig närmast befryndadt med den tyska vitterhetsskolan, och att han inom denna skulle finna sitt mest enthusiastiska erkännande. I Svenska Litteraturföreningens Tidning gaf skolans hufvudman sitt varma handslag åt den beslägtade diktarenaturen, och Jagtslottet med dess intressanta och älskvärda invånare helsades med ett bifall, som det utan allt tvifvel förtjente. Förtjusningen vexte oupphörligt med de talrika banden af den ursprungliga Törnrosens Bok. Något ledigare och med sitt stilistiska sjelfsvåld behagligare, något friskare, doftrikare och mera hänförande än dessa små band, åtminstone vid den första läsningen, torde man hafva svårt att upptäcka i den svenska litteraturen. Och hvilken fin och genomträngande blick uti menniskohjertats doldaste vrår, hvilken säker anatomi af dess finaste fibrer, hvilken djup och träffande beteckning af det fosterländska i alla dess skiftningar, dess natur, dess folklynne, dess seder, ända ned till sjelfva dess husdjur. Detta å ena sidan: å den andra hvilken nyckfullhet, hvilket koketteri hos det diktande jaget, som vänder upp och

ned på alla estetiska begrepp och alla grammatiska former, som icke en gång unnar det fula vara fält, utan lik en behagsjuk parisiska tvingar äfven det vederstyggliga att kläda sig förträffligt. Hans konstnärskap vid denna period kunde liknas vid ett hvilande vatten, som i sin opalskiftande yta återspeglar qvällens himlaljus, men i middagssolen röjer ödlorna som kräla på den gyttjiga botten.

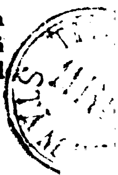
Kulminationen af detta glänsande mästerskap öfver formen, denna demoniska tjusningskraft i innehållet, betecknas enligt vår tanke af de tre sista banden af Törnrosens Bok. Hvem förglömmer Skällnora Qvarn, och Friherrinnan, och Målaren? Dessa och tidigare stycken, såsom Kapellet, Signora Luna, Araminthа May, Colombine och flera, skola förmodligen länge ännu i svenska litteraturhistorien trotsa deras utslag, som dömt deras författare förlustig icke allenast hvarje gran af heder och ära, utan äfven hvarje spår af snille, hvarje gnista af talent.

Redan långt förut hade en skarpsynt men nog hårdhändt insändare i Upsala Correspondenten (№ 18, 19, 21 årg. 1835) ställt den nya sångmöns horoskop och uppviaat den brist på en allmängiltig sedlig princip, som rådde både här och inom phosphorismen, och som borde sluta med att öppna sin afgrund för båda. Men den sednare fortfor ännu att hålla sin sköld öfver Törnrosboken, och Tidningen Eos, phosphorismens nyaste uppenbarelse, var i ett beständigt rus af hänryckning. Emellertid hade Törnrosbokens författare i en liten uppsats, kallad Prestens ställning, som slutar 13:e bandet, ryckt betydligt närmare den praktiska tendens som låg gömd i hans tidigare produkter, och han uttalar deri, ehuru ännu blott såsom problematisk, sannolikheten af den schism med den andliga sidan af statsmakten, som inom kort skulle betydelsefullare framträda i den bekanta imperialupplagan af Törnrosens Bok och det kanske ännu bekantare stycket "Det går an", hvilket, egentligen att säga, är Sveriges första tendensroman. Denna period i Almqvists litterära lif kunde betecknas såsom hans affall, sedan man så högt synes älska ett namn, hemtadt ur trosförföljelsernas nästan förgätna tideböcker. Också bad honom författaren till "Den äkta och veritabla Törnrosens Bok" på ett rörande sätt att från den stygga och smutsiga jorden återvända till den himmel, der poesien thronar i paradisiskt far niente. Vi kunna i de nya lärorna icke se något annat än en naturlig följd af Almqvists föregående riktning och intet affall; lika litet som vi hafva att för affall anklaga phosphorismen, när den sjelf nedsteg i jordlifvets elände, för att der tillämpa sina trosdogmer. En frisinnad tanke hade för den

varit ett affall; ett sådant affall har ej skett, och enhvar synes oss blott hafva behållit och fortbildat sin ursprungliga lefnadsriktning.

Men innan vi fördjupa oss i de polemiska frågorna, vilja vi ett ögonblick stanna vid konsten, sådan den hos vår författare företer sig, och de begrepp han fäster vid densamma. Konsten, säger han, är den osöndrade strålen af religion och vetenskap, och konstnärens ståndpunkt är den från Gud osöndrade menniskans, det vill säga den återgångnes till tillståndet före den brytning med himmelen, som vi kalla syndafallet. Artisten kan således ej misstaga sig, och allt hvad han vidrörer är rent: allt hvad han i ett obevakadt ögonblick framjollrar är heligt. Äfven här se vi således hanan bruten för den heliga liderlighet, som en gång diktade Lucinda, den genialiska smuts i tänkesättet, som så ofta ännu tolereras af vår goda ton såsom en "skön själs" välfångna privilegium. Ty hvem bestämmer öfver artistens bestämning? Ingen. Han är den moraliska lagstiftaren, och instinkten är det eviga. Vi medge makten af den sedliga instinkten, men ej såsom det högsta, utan såsom en aning om det högsta. Träffande och snillrikt skildrar författaren omedvetet sitt eget system. Furumo frälste den botfärdiga Magdalenas salighet på det sätt, att han i ett ögonblick när han fann hennes själ skön, lät henne falla i floden. Hvarföre? Ty han kände sin vanmakt att rädda henne till sund och varaktig sedlighet i lifvet. Den ädla fru Isabella inandas doftet af den främmande rosen och dör, och hon kan icke annat. Ty skönhetens knopp bär dödens violetta fägring i sitt sköte: vi bilda vårt uttryck efter författarens. Denna död är den saligaste, vet hvarje konstförgudningens adept att lära oss. Utan att tänka på den afgrundssaliga vällustdöden i ett af Sue's välbekanta arbeten, hvilken dock icke är något annat än yttersta konsequensen af det romantiska systemet: utan att besudla vårt minne med denna vederstygglighet, som säkert aldrig trädt för vår författares inbillning, äfven i hans äfventyrligaste drömmar, måste vi upprepa, att denna salighet är en skön lögn, ty den är half, och all halfhet är lögn. Lifvet ensamt är helt och sanning.

Till författarens utveckling äldre, om också till tiden yngre, hvilket vi dock betvifla, är den mythiska diktcykel, som under benämningarne Skönhetens Tårar, Semiramis, Amauros Chrysornis, Rosaura, och många fler, upptager en betydlig del af imperialupplagan. Allt detta hade visst i phosphorismens första dagar gjort större lycka än nu, ehuru vi gerna medge, att det innehåller tankar af stor skönhet, utsagda på ett språk af oöfverträffligt välljud. Det är med oss som med

Frans Löwenstjerna: idéer äro visserligen vackra, men de fly såsom dimmor undan vår omfamning och stirra på oss med en egen hemskhet ur sina klara, affektlösa ögon: och vi bygga på detta omdöme en åsigt om poesi i sak, som går längre än författarens. Äfven han vill det verkliga, och vi tro liksom han, att "den högsta skönhet och underbarhet just befinner sig i menniskan och Guds skapade verld omkring henne"; emedan Guds högsta för oss fattbara handling af nåd och allmakt just faller inom menniskohistorien. Men på samma gång som vi i menskligheten, eller med andra ord i historien, finna skönhetens högsta uppenbarelse, alldenstund vi på hvarje af dess blad spåra Guds finger, såsom en personlig och kärleksrik försyn; på samma gång måste vi på det eftertryckligaste protestera mot all skönhet, hvilken ej såsom skönhet kan fattas af hvarje menskligt sinne. "Så jag målar, ty så det roar mig att måla", är hvarje romantisk skolas lösen. Så jag målar, ty så jag måste måla, är lagen för den konstform, för hvilken romantiken redan är fallen och måste ännu ytterligare falla.

När Törnrosbokens författare bygger verlden af tårar och löje, så är detta visserligen poesi, men ingen allmängiltig; ty man kan lika poetiskt bygga den af kärlek och hat eller af hvilka sedliga motsatser man behagar, och den himmelska diktens char (Imperialboken sid. x) är ej nog starkt bygd för att öfver bråddjupet bära någon utom skalden. Och att sammanställa fakta, som ligga årtusenden ifrån hvarandra och deraf måla bilder af en gifven tid: — detta kan visserligen vara skönt, men blott för en eller några, medan alla öfriga måste fatta det såsom en sublim galenskap. Låtom oss se ett exempel ur Törnrosens Bok (imp.-uppl. s. 230): "När Brahmas anhängare nedgingo från Himalaya och intogo landet kring Ganga, anföllo de alla, som icke trodde likt dem. Sådana äldre folk kallade de orena (Asuras), såsom Rakschas, Jaïnas, Parias; och deras andar skulle aldrig inkomma i Indras himmel." *). Med samma rätt kunde vi på följande sätt skildra Asarnes uppträdande i Norden: När Theismens anhängare nedgingo

---

*) Till deras tjenst, som ej känna resultaterna af de nyaste undersökningarna öfver Indiens historia, nämna vi följande. *Brahma* var en philosophisk och ingen folksgud, som uppkom långt efter den vediska tiden. Det indiska kulturfolket kom öfver Indus och bodde i Penjab till en början. Rigveda känner ännu ej Ganges. *Jaina* är en philosophisk skola under medeltiden. *Asura* är det gamla namnet på Gud; först i sednare tider, när den brahmanska dogmen blef fullbenstruerad, började det betyda kättaregud eller demon. *Pariah* är ett europeiskt namn på såkallade orena eller blandade kaster, och har intet att göra med *Paharia*, den ädlaste af urinvånarstammarne, som har sin bostad i öfre Vindbya.

från Dovrefjellet och intogo landet omkring Klarelfven; anfölle de alla, som icke trodde likt dem. Sådana äldre folk kallade de orene (gudar), såsom Jotnar, Svedenborgare och Stattorpare, och deras andar skulle aldrig inkomma i Odins himmel. Vi finna att denna skildring är den renaste poesi; huru andra finna rörer oss ej, ty det är vi som äro konstnären.

Det vore visst bättre för Furumo att nedrifva det färgade floret framför Hofmarskalkens dimfigurer och låta honom se verlden sådan den är. Vi tro ej att poesien skulle förlora derpå, ehuru så mången ännu rödfärgar rutorna i sitt lilla belvedère, för att uppförgylla landskapet derutanföre. Och frågar Furumo oss då med någon tvekan, hur det går med konsten, så svara vi med gladaste hjerta: bra. Det historiska, eller för att nyttja ett förkättradt namn, det reella, har i konsten redan till betydlig del gjort sig gällande: vi påminna om Walter Scott, om vår Södermark, om Folkvisan. Och om någon säger oss, att allt detta är nästan mer verklighet än konst, så förskräcker det oss icke. Fantasien, denna ädla Guds gåfva, skall ändock icke blifva utan syssla i den menskliga odlingens tjenst. Lik pappersdraken, som förde första brolinan öfver Niagarafallet, slår den ständigt broar mellan oförenliga fakta: så hos Geijer, Humboldt och Laplace. Men dessa broar tåla också att beträdas af den tungfotade kritiken, som kommer efteråt, och förlora det oaktadt ingenting af sin luftiga skönhet. Väl kan derföre menskligheten bära att se skiljemuren rifven mellan skönheten och sanningen: den skall kanske en gång i sin förstöringslusta vilja störta äfven en annan mur, den som afstänger dessa två från deras tredje slägtbegrepp eller godheten; men derom längre fram.

Såsom en grann ironi, en snillrik lek, måste vi alltså uppfatta denne författares konstruktion af verldshistorien, såväl här som i åtskilliga tidigare arbeten, och såsom den mest ironiska af alla den nya Odinssagan, med sina drag af behag, och låt oss säga det, äfven af sanning. Sjelfva den "äkta och veritabla" Törnrosförfattaren skall säkert hafva ett godmodigt bifallslöje till hands åt Asarnes första specimen i cigarrökning och åt Thors granna rödrosiga krigsnäsduk. Vi vilja blott vid dessa sagor göra en anmärkning: vi tycka oss på ett eller annat ställe igenfinna ett finger af den hand som skref brefvet till Leonard. Vi tilltro denna penna hvarken cyniska idéer eller cyniska beräkningar. Vi erkänna såväl som någon, att menniskonaturen äfven under de mest förnedrande förhållanden ofta bevarar ett tycke af behag och oskuld. Men sättet att anbringa dessa skilderier vittnar om en pojkaktig odygdighet, som aldrig uträttar något godt, och som rätt väl kunde förtjena tillrättavisningen af "en vermländsk näfve."

I sammanhang härmed måste vi tala några ord om Almqvists musik, hvilken såsom bekant utgör en väsentlig beståndsdel af imperial-upplagan. Det första är, att han har en stor rikedom på sköna melodier; det andra, att han af nyck eller arbetsleda vräker bort dessa ädelstenar oslipade. Om han hatar harmonisk försköning, hvarföre då inalles gifva sina melodier en fattig och dålig harmoni, hvilken nödvändigt måste vara sämre än ingen? Det ser nästan ut som ville han göra sig lustig öfver det, som i den musikaliska konsten företrädesvis är det allmängiltiga elementet. För formella oriktigheter, såsom en orätt taktbeteckning och tongångar, om ej absolut fula, åtminstone föga vackra, oegentliga upplösningar och terzlösa ackorder, så att man ej vet om förf. menar dur eller moll: — för sådant har man ej rätt att ställa honom till ansvar, alldenstund han lägger vigt på att ej synas vara en musikidkare i vanlig mening. Men väl har man god rätt förehålla honom allt hvad som uppenbart stöter på pjoller, och det är ganska mycket. Huru vidare denna författare, som i sin sjelfkritik anger såsom sin egenhet att aldrig låna idéer, och som verkligen mer än de flesta eger rikedom på nya och friska tankar: huru han kan nedlåta sig till ett så meningslöst gyckel som att, utom andra reminiscencer, sätta bönen Gud som hafver barnen kär! såsom text till ett motiv, som om vi ej missminnà oss är sjelfva den österrikiska folksången, det är ett mysterium, som det ej lyster oss att försöka förklara; ehuru det kanske icke vore svårt att i de talrika dominantsluten, der till och med basen emellanåt har inledningstonen, i de melodiska brotten och allt annat ovanligt finna en motsvarighet mot hans kärlek för ovanliga namn och konstlade uttryckssätt i sjelfva språket. Båda delarne kunde af enfaldigt folk kallas för ett barnsligt renommisteri.

Medan vi tala om konsten, må det tillåtas oss att ännu ett ögonblick vända oss tillbaka till vår författares åsigter af historien. Vi träffa i brefvet framför De dödas sagor en hypothes om Nordens äldsta bebyggande af Celter eller Galler, hvars hela behandling icke saknar sin stora märkvärdighet. Geijer beskref såsom man vet blott den sista på skandinaviska halfön bosatta stammens öden: för det föregående saknade han lust och lät det ligga orördt. Almqvist deremot liksom drifves af inneboende frändskap med den celtiska menniskogrenen att äfven i norden spåra denna märkvärdiga stams öden, hvarom man ännu vet så litet, och han medför till denna undersökning en rikedom af blixtrande fantasi och genomträngande skarpsinne, som vore värd att användas på säkrare fotade förutsättningar. Dessa förutsättningar äro nemligen,

att jorden genom vulkaniska operationer i dess inre förändrat sin axelriktning, något som mathematiken ej torde vilja medgifva såsom tänkbart utan en yttre impuls, och att den skandinaviska fjelltrakten varit bland de många af vetenskapen i i sednare tider antagna apobaterier eller landstigningsorter just det, som efter floden upptog den galliska racen, hvaraf äfven före den stora naturhändelsen en stam der varit inhemsk med en mildare form af Bals- eller Baldursdyrkan. Vi vilja och kunna ej här ingå i en diskussion om resultatet i dess vidd. Visserligen kunde vi törhända bortförvisa åtskilliga af författarens bevis för sin sats, men vi måste då på samma gång meddela honom lika många, om ej flera för hans sak talande fakta, hvartill beslägtade studier fört oss. Men både hvad jemförande språkforskning och historisk mythbehandling angår, är hans method ledd af en så riktig vetenskaplig aning, hans deduktion så ärlig, bindande och fri från jargon, samt mängden af verkligen bevisade fakta som anföras så stor, att detta stycke, om ock dess resultat blir betydligt modifieradt, i våra ögon förtjenar en långt större uppmärksamhet än det synes hafva tillvunnit sig. Det var derföre så mycket mer öfverraskande att i de nya fornsvenska sagorna finna allting upp- och nedvändt och travesteradt. Kanske äro dessa sagor till tiden äldre än brefvet framför de dödas sagor. Kanske också deras författare, som, äfven i detta fall bevisande sin frändskap med det galliska lynnet, ej länge synes trifvas med samma sysselsättning, på en gång tröttnat vid sitt arbete, och lik en surmulen skolgosse, som af en plötslig nyck förstörer sina vackraste leksaker, sönderbrutit sin vackra tankebyggnad och kastat dess spillror i ett kaleidoskop, som han med feberaktig häftighet vrider och vänder till allmänhetens vemodiga förlustelse.

Men sådan är hvarje virtuositets lott, och Almqvist har mera gemensamt än någon tror med detta slags artister, hvilkas i sanning tragiska skickelse han i en af sina uppsatser om konsten på ett så gripande sätt skildrat. Äfven i detta öde kunna vi ej hindra oss att åter upptäcka den redan flerfaldigt antydda frändskapen. Den galliska racen tycks af försynen bestämd att vara den menskliga odlingens pionierer. Den har först tämt den okufvade jorden och med gladt mod uppröjt den oländiga skogsbygden. Men uppbygga boningar och fruktbargöra fältet kunde den ej, utan den germaniska stammen kom med sin stela, men arbetskraftiga djupsinnighet, och timrade och gräfde och förarbetade efter systemets vinkelmått det galliska materialet. Vill man längre fullfölja bilden, kunde sägas, att dess regelrätta lustgårdar bjödo torftigt skugga

och dess snörrätt symmetriska hus föga skygd mot väder och vind. Kom så en annan stam, sjelf konstfullt gjuten af olika nationella elementer, och inredde med skenbar oordning men kännbar beqvämlighet de otrefliga boningarne, och förvandlade de dystert svarta nyplöjningarne i leende gräsmattor, oregelbundet men angenämt afvexlande med frodiga sädesåkrar och skuggiga lundar. I mer än ett afseende kunde för oss Svenskar taflan af dessa tre stammar vara värd någon uppmärksamhet.

Vi hafva tyckt oss hos Almqvist finna ett oemotståndligt begär att pröfva sina krafter inom alla tankens områden, och vi antydde de praktiska frågor han berörde i första imperialboken och Det går an. Redan dessförinnan hade vi sett honom i stycket om Prestens ställning negatift uttala möjligheten af en konflikt mellan den kristna presten och statskyrkan. I stycket Marjam förekommer en framställning af en vördad lärare i den första kristna församlingen, hvilken framställning, i förening med de i romanen "Det går an" antydda åsigter öfver det närvarande äktenskapets väsende, ledde till den välbekanta skriftvexlingen mellan honom och Upsala domkapitel. Att bedömma arten af denna i sitt slag egna underhandling ligger ej i vårt syfte; men vi kunna ej neka oss att finna den omtalade skildringen af Främlingen i Marjam lika godtycklig och af hvarje objektiv nödvändighet obetingad, som mycket annat hvad vi hos författaren tadlat af samma anledning. Säkert är att ingenting godt dermed blifvit åstadkommet. Emellertid inbjöd honom rikets högsta andliga myndighet till en närmare förklaring af sina åsigter. Det fanns vid den tiden, tro vi, ett stort parti, som varmt fästat sig vid Almqvist och närde sig med den glada föreställningen, att han bar svenska bildningens och frihetens framtid i sitt hjerta. Det var mången som tyckte, att det svenska folket nog bekymmerslöst kastat omsorgen om sin eviga salighet på det andliga ståndet, och som trodde att ett återtagande af denna högsta bland menskliga omsorger, i fall nationen en gång vaknade ur sin religiösa apathi, ej skulle kunna aflöpa utan en rubbning med de prelatensiska intressena. De så tänkandes antal torde sedan den tiden betydligt hafva tillvext, men det hör ej hit. Vi vilja här blott antyda, att detta parti med kärlek och hopp fästat sig vid Almqvist såsom en befriare, den der skulle leda skaran ur det egyptiska landet, och i öknen uppbygga ett tabernakel der de kunde bedja efter Skriften och sitt eget hjerta, eller kanske snarare såsom en Simson, hvilken med väldiga armar skulle nedrycka den hierarkiska byggnadens stödjepelare, äfven med fara att sjelf krossas under

dess spillror. Emellertid skedde ingendera. Han sade visserligen ett ord om stridigheter, som förefunnos mellan de symboliska böckerna och vår kyrkas lära, men till bestyrkande af sin sats anförde han blott ett enda exempel. Hade han redligt och flitigt sammanfört alla de öfriga punkter af samma beskaffenhet, som han säger sig så lätt hafva kunnat åstadkomma, hade han med allvar och grundlighet visat, i hvilka afseenden en förändring af våra lärobegrepp vore af nöden, för att uppfylla menniskans andliga behof, i öfverensstämmelse med det gudomliga ordet, då hade han, vare sig såsom segrare eller besegrad, gjort den svenska kristenheten en tjenst, som förtjenat en ärestod. Hans förfarande var ett annat. Såsom en Proteus bytte han gestalt när vän eller fiende nalkades honom för att skåda hans ansigte, och de funno ingen man bakom ordet. Derföre hafva också lärofrihetens vänner vändt sitt hopp ifrån honom, och han skall kanske en gång hafva det beklagansvärda ödet att från sin ståndpunkt bära vapen emot dem. Säkert är, att kyrkan, såsom en trosfriheten uteslutande statsinrättning, har en långt farligare fiende än rationalismen, hvilken sjelf endast är på ett annat sätt dogmatisk, och åtskilliga tecken i kyrkans högre regioner, såsom i dess lägre, inom den lika väl som utom den, gifva i detta ögonblick den uppmärksamme lyssnaren tillkänna, att denna farligare fiende redan börjat röra sig inom dess eget läger.

Dernäst följer att betrakta Almqvists förhållande i den äktenskapliga frågan. Han utgår här från den riktiga förutsättningen, att hvarje äktenskap, som ej är bygdt på ömsesidig och oegennyttig kärlek, är osedligt, äfven under kyrkans välsignelse, och att följaktligen hvarje på en sådan kärlek grundad förening är en äkta och kristlig förening, äfven utan kyrkans mellankomst. Man skulle väl kunna anmärka, att kyrkans stadfästelse här, liksom hos oss i så många andra fall, företräder den borgerliga maktens, och att en för statens sedliga lif så betydelsefull handling som byggandet af äktenskap nödvändigt fordrar ett dylikt erkännande af den offentliga myndigheten. Denna invändning har också sin giltighet med afseende på det rådande allmänna tänkesättet och i öfrigt gällande inrättningar. Vi lemna den emellertid åsido såsom icke hörande till vårt särskilda ämne, och hålla oss blott till den brist på en allmängiltig sedlighetsgrund, hvilken äfven här träder oss till mötes. Vi fordra en sådan allmän ethisk princip, upphöjd öfver det personliga tycket, och vi ega den uttalad i kristendomen och bekräftad i historien såsom ett helt. Hvad vår författare anför om nödvändigheten

att i yttre måtto, genom den ekonomiska lagstiftningen, försätta qvinnan i oberoende, så att hon ej af nöd skulle tvingas till eller afhållas ifrån äktenskaps ingående, har visserligen sin grund, och den lagstiftande makten har också sedan dess undanröjt ett par af de hinder som inskränkte qvinnans borgerliga frihet. Men då han inskränker sig till den borgerliga friheten stannar han här, såsom öfverallt, på halfva vägen, under det han i ett annat afseende förlöper sig i en doktrinär ytterlighet. Det första felet ligger deri, att den blotta personliga sympathien, den subjektiva böjelsen, är underkastad oberäkneliga omstämningar och förändringar, såsom ock i den bekanta fortsättningen af Det går an blifvit på ett segrande sätt ådagalagdt: och det vigtigaste är ändå, att äfven den varmaste personliga sympathi endast alstrar en annan liderlighet under ett heligt namn, hvarhelst den ej adlas af viljornas öfverensstämmelse i praktiskt sedliga syften. Det hör till saken att monografiens författare skulle så fullkomligt missförstå I. Hwasser, den enda af hans antagonister, som i sin skrift om äktenskapet fattat denna vigtiga punkt i ögonsigte. — Den doktrinära ytterligheten åter ligger deri, att han fordrar statsmaktens direkta ingripande till osedliga föreningars förekommande eller upplösning. Den fria staten kan blott gifva sina medlemmar frihet att lefva sedligt, icke tvinga dem dertill. Och utan att neka, att kontrahenterna under vissa omständigheter böra ega rätt att upphäfva en illa sorterad och derigenom osedlig förening, måste en hvar häpna öfver ett yrkande, att staten skulle uppträda och statuera "nödvändigheten af någon sympathetisk kärlek i andlig måtto makarna emellan, såsom enda conditio sine qua non för äktenskapet." (Monogr. s. 297). Vi erinra oss visserligen, att Sue en gång föreslagit ett spionerisystem på dygden, för att hindra den att bli obemärkt och ointresserad; men en mera ursinnig idé att förslafva sedligheten under statsmaktens pedagogiska ferla kunde väl aldrig hafva blifvit ett rättmätigt föremål för satirens gissel, och den påminner på ett underbart sätt om Ormudz' Gatugångsreglemente.

"Det går an" har fått sin dom; den var sträng och äfven rättvis, i trots af de välmenta bevekelsegrunder, som vi ej misskänna hos dess författare. Men huru kunde han också vänta en blidare? Han slutar som vanligt med ett dominantackord, som öfverlåter åt läsaren att fortsätta i hvad tonart han behagar; han vill nedrifva en institution som han anser för skadlig, men springer lik en skrämd skolgosse, när första stenen börjar lossna. Och det aldravigtigaste: han börjar denna strid emot en lefvande inrättning, medan han låter

fördomar i tänkesätt och umgänge stå oanfallna, hvilka, sjelfva lemningar af institutioner i medeltiden, ja i hedendomen, äro blott alltför väl egnade att motverka och upphäfva den qvinnans sedliga frihet, som borde vara frukten af vår mildare lagstiftning. Hvad fordrar vår bildning af en hustru? Att hon skall vara en vacker dekoration i salongen, en hjelplig hushållerska, i fall mannen ej är förmögen, och i det innersta hemlifvet en undergifven slaf eller en älskvärd tyrann, allt efter som omständigheterna föranleda, samt omsider en tålig sjuksköterska åt mannen i hans ofta sjelfförvållade ålderdom. Hvad fordrar qvinnan tillbaka? Ett välförsedt hus, frisk tillgång på så kallade nöjen, okränkbar rätt att aldrig behöfva sysselsätta sin tanke med något annat än flärd och nyheter, samt en blind tillbedjan af sina yttre behag, åtminstone för en tid bortåt. Vi medge med glädje att undantagen äro talrika, och att mängden af ädlare makar i hemmets obemärkthet lefver ett vida lyckligare, sedligare och menskligare lif, än de våga tillstå för verlden. Men vi drista att gentaga ett ord, som ingen redlig svensk torde jäfva: — i det allmänna begreppet om äktenskapet råder ännu en hedendom, som man ej skulle vänta i kristendomens nittonde århundrade. Det tycks som det sig så kallande philosophiska distinktionsraseriet sprängt alla allmänt menskliga sedlighetsbegrepp. Det är mannen som skall ega kraften, qvinnan som skall besitta oskulden, säger man, och man låter mannen saklöst på djuriska nöjen föröda sin själs oskuld, qvinnan pliktskyldigt på flärd förslösa sin andes kraft. Tänk högt om äktenskapet, så att ingen vill umbära dess lycksalighet. Uppfostra qvinnan så, att den unge mannen finner det värdt att eftersträfva henne såsom maka, anser det förtjena en ansträngning af sin bästa kraft, för att i henne förvärfva, ej ett villigt kreatur för sina sinnens lust, utan en högsinnad bundsförvandt för sina ädlaste syften, en sannfärdig hjelp, till hvilken han sig hålla må, och icke blott en hushållshjelp. Uppfostra mannen så, att han mäktar att på qvinnan ställa dessa högre fordringar, medan han finner det värdt att sjelf åt henne bevara den hjertats renhet, som äfven hos honom är källan till all ädlare kraft. Genomför denna uppfostran, som ej behöfver en skillings anslag af staten, och säg om det närvarande lagbudet står i vägen för det sedliga äktenskapets förverkligande. Men man är i allmänhet käck i striden mot institutioner och feg mot fördomen, detta gengående spöke af för sekler sedan krossade institutioner. Och frågar man, när det moderna galanteriet och öfverhufvud det moderna sällskapliga lifvet skulle hafva stödt sig på en bestående institution, torde man få räkna icke så få af be-

sagda tidsenheter tillbaka. Äfven i detta fall visar sig klart vår frändskap med det galliska lynnet, fastän vi ännu ej kommit till dess ytterligheter. Hos dem höra äktenskapsskillnader och äktenskapsbrott för ingen del till sällsyntheterna, och det oaktadt det milda godlynne, som på ett så älskvärdt sätt karakteriserar den franska nationen, medan på andra sidan om Kanalen, der lagen ännu tillåter mannen att föra qvinnan till torget och sälja henne såsom en vara, och i Norra Amerika, hvars seders råhet man icke nog kan bespotta, en kränkning af äktenskapet lärer vara oerhörd, och tidiga och lyckliga föreningar för lifvet äro blott en hvardagsföreteelse. Det förtjenar tilläggas, att den så beryktade emancipationen icke är annat än den städse förslafvade qvinnans vanmäktiga protest emot det i lagbudet eller tänkesättet fortbestående förtrycket. Der friheten finnes behöfves ej frihetens karrikatur, och detta förklarar den emanciperade qvinnans sällsynthet i England och Amerika, der hon, ehuru fri att handla och sörja för sig sjelf, dock så högst sällan underlåter att sluta sig till mannen såsom sin naturliga bundsförvandt. För den som vill tänka och ej blott docera torde dessa jemförelser ej sakna sin märkvärdighet.

Ingenstädes visar sig Almqvists författarskap renare och älskvärdare än i det lilla, det enkla och, om man så vill, konkret menskliga. Sådana stycken äro Helsans Evangelium, Menniskans Stöd, Lifvets Hjelp och hans folkskrifter. Sista kapitlet af Lifvets Hjelp är en sådan folkskrift. Dessa blad torde hafva värmt månget hjerta och lugnat mången själs oro. En tanke i det sist nämda stycket synes oss här företrädesvis böra betraktas, emedan den står i nära samband med författarens för andra fall uppstälda fordran på statsmaktens ingripande i det enskilda. Han säger nemligen att staten är skyldig sin ungdom undervisning i sådana yrken, som kunna bereda den utkomst såsom män, äfven med upphäfvande af allt industriellt tvång. Deraf följer, att staten skulle nödgas att hålla undervisning åt hvarje individ, ej blott i ett, utan i de flesta eller rent af alla yrken; ty med skråtvångets upphörande fyller konkurrensen stundom för en viss tid behofven af något särskildt yrkes produkter och framkallar kriser, som för ett ögonblick kommit mer än en af den industriella frihetens vänner att blekna. Vi skulle tro att statsmakten gör nog med att undanrödja hindren för sådana kunskapers inhemtande, dels genom att sjelf anlägga så beskaffade undervisningsverk, dels genom att uppmuntra deras anläggande af kommuner och enskilda. Må den blott ej anlägga industriskolorna endast för bibringande af enskilda praktiska färdigheter, utan äfven och

isynnerhet för ungdomens daning genom solid undervisning till en sådan grad af manlig mognad i lynne och förstånd, att den utan svårighet på egen hand kan förskaffa sig de nya skickligheter, ja de nya moraliska energier, som förändrade konjunkturer stundom kräfva, och väckandet hos densamma af ett lefvande behof att oaflåtligt utvidga sitt kunskapsområde. Vi hafva i en föregående artikel uttalat några tankar om uppfostran; hvilka möjligen torde missförstås. Saken är, att vi ej kunna fatta den föregifna rangskillnaden mellan olika slags vetande, som ju dock alltid har samma väsende och samma mål: att föra menniskan sin bestämmelse närmare. Tidens art, äfven i högsta mening, fordrar vetandets exakthet, och vi nöja oss ej längre med systemer, utan vilja, så att säga, i allt se den individuella personligheten. Vi erinra om den nya vetenskap, som man kallar ethnographi, och dess praktiska uttryck i nationalitetskänslan. De särskilda disciplinernas sjelfviska högmod är brutet, sedan de sett, att de liksom menniskorna, oupphörligen behöfva hvarandras hjelp. Låt vara, säger man, att detta är fallet med det så kallade humanistiska vetandet, att språkforskning, historia, philosophi endast kunna existera i och genom hvarandra, emedan de alla samverka att reda hårtråden i den menskliga odlingens öden; men det naturvetenskapliga vetandet är dock ett lägre, emedan det blott går ut på att fylla lifvets materiella behof. Så är det häfdvunna talesättet. Kan nu den förnäma humanismen umbära naturvetenskapens hjelp, eller kan den buttra realismen hjelpa sig på egen hand? Den högre vetenskapliga forskningen svarar på båda sidor ett ärligt nej, som hvarje enskild erfarenhet upprepar. Dermed förhåller sig på följande sätt. Menniskans väsende kännes blott genom allsidigt aktgifvande på dess yttringar, sådana de möta oss i historien om hennes gerningar, språk, seder och yttre beskaffenhet. Menniskans skapelse och återlösning är Guds kärleks verk, som likaledes möter oss i historien, och ingenstädes utom der; ty den verldsliga historien är ju blott en fortlöpande kommentar till den högre historien som vi kalla religion. Men Gud skapade i menniskan ej en abstraktion, utan ett väsen med lif och tillvaro, och naturen är hvad man kallar den yttre sidan af denna tillvaro. Följaktligen är äfven naturens skapelse och uppehållande en akt af gudomlig kärlek. Men om nu en högre och renare åskådning af naturen med rätta tillbakavisat den trångbröstade lära, enligt hvilken allt skapadt vore till endast för menniskans skull, och hvarefter skaparen i naturens lagar inlagt sin heliga vishet för intet annat ändamål än att göra en angenäm gymnastik för hennes förnuft, några granna

leksaker för hennes sinnen, så torde vi få erkänna, att det icke ges någon rangskillnad, icke ens någon åtskillnad mellan vetandets olika yttringar. Allt vetande blir i sådant fall historiskt, — historien om den gudomliga kärleken.

Vi stå nu framför den skiljemur vi i det föregående omtalat, den som skiljer sanning och godhet, vetande och handling, — theori och praxis, för att tala ett mera bildadt språk. Välan, vi vilja då våga det påstående, att ingen finner sanningen genom blotta vetandet, att forntiden ej kan förstås utan medvetande af det närvarande, utan en aning om det kommande, att kunskapen är död så länge den ej rörer sig i den sedliga handlingen. Men gör ej, frågar man, den högre vetenskapligheten gagn nog, då den uttänker lagarne för afslutade företeelser, utan att vårda sig om deras tillämpning, som hon obekymrad må öfverlåta åt andra? Vi tro det ej; och om vår sats är djerf, så är den dock ej ny, ty redan för aderton århundraden tillbaka uttalades den för första gången på menskligt språk. Vi fördrista oss ej att våga en förklaring af den högsta lära menskligheten hört, men vi kunna dock upprepa hvad redliga menniskor sagt före oss, att ingen verldshistorisk sanning, ingen för det menskliga lifvet välsignelserik uppfinning någonsin framgått ur ett kallt, sjelfviskt och kärlekslöst sinne. Här är således fråga om enheten af begripa och vilja — af bildning och kristendom, för att tala ut ordet, — om kärleken till Gud uppenbarad i kärleken till menniskor. Men här blifver ju tal om philanthropien, säger man, och hvar och en som talar bildningens språk vet hvad det ordet betyder. Den har kanske gjort väl i att nämna sig med ett grekiskt namn, för att icke förblandas med simpel menniskokärlek. Vi skola söka att såsom sig bör skilja mellan båda. Philanthropen sitter i verldens medelpunkt: han är idealismens förkroppsligade jag. Från sin höga thron böjer han sig ned till hopen som krälar vid hans fötter, och räcker den med bortvändt ansigte sina andliga och lekamliga almosor. Och ve den, som ej vill taga hvad han bjuder, vare sig bröd, bildning eller frihet; ty han är medlaren mellan himmelen och jorden. Behöfva vi att visa, huru han med ena handen framräcker sina gåfvor, medan han i den andra svingar fukteln, hvarmed han fullbordar de lidandes förvandling i välmående, dygdiga och fria medborgare? Denna skepnad är oss blott alltför väl bekant. Den andra torde förtjena att blifva det. Menniskokärleken sitter icke så högt; den står liksom Frälsaren i midten af menniskoskaran. Den tvingar sig på ingen, ej engång på den fattige och beroende, så länge han sjelf ej lider och klagar. Men hör den ett nödrop, har den hjelpen

till hands, oftast utan att den lidande ser handen som räcker den. Menniskokärleken trör sig sjelf intet vara, utan gör allt för Christi skull; den håller inga pathetiska tal och märker ej i sin lugna enfald, att den gör något ovanligt och bryter mot den goda tonen. Den krälar för ingen och trampar ingen i stoftet: den kallar ej somliga för gudar och andra för slafvar, utan nämner en hvar menniska i himmelsk mening, och i fängelserna eller lastens boningar är dess vanliga helsning: Guds frid, jag är en syndig menniska liksom du. Och frågar någon, om denna sällsynta gäst finnes på jorden, hvad skola vi då svara? Det är framtiden som skall gifva detta svar; men väl klappar vårt hjerta högre, när vi tänka på varmhjertade varelser som gått öfver jorden och lossat slafvarnes fjettrar, renat fängelsernas förpestade luft, satt Evangelium i hedningarnes händer, bygt industriens broar mellan fientliga nationer och med andens milda våld tvungit de mäktige bland folken att smida om sina svärd i plogar. Och vill någon hafva namn, emedan saken ej är honom nog, så kunde vi uttala namnen John Howard, Walter Scott, Elisabeth Fry och många fler. Vi kunde äfven hafva något att berätta om enkla varelser, som pläga benämna sig sjelfva för Vänner, men åt hvilka bildningen gifvit ett annat namn. Men detta spara vi till ett lägligare tillfälle.

Kanske skulle någon befara att menniskokärleken, om den länge får gå lös, torde få det infallet att blanda sig i menniskornas högsta gemensamma angelägenheter, och det till mehn för politiken, som hvar man vet vill säga den högre egoismen, den högre spetsfundigheten och framför allt den högre personliga smädelsens sublimerade gift. Vi tro det knappast, men skulle det hända, vore kanske faran mindre än man föreställer sig. Den skulle föga reglementera, och unna en hvar de rättigheter han utan andras förfång kunde åtnjuta, aldrig tvinga s. k. politiska rättigheter på någon som ej behöfde och eftersträfvade dem, men också aldrig tillbakahålla dem, der de med rätt fordrades. Ty äfven den himmelska kärleken tvingas på ingen, som ej allvarligt behöfver och kräfver den. Den skulle, så långt menskligt bemödande räcker, sky att spilla blod, framför allt medborgares; ty seger eller nederlag åtföljes här af samma förbannelse. Den skulle aldrig försumma att verkställa en liten förbättring, när den ej mäktade att åstadkomma en större; ty den betraktar sjelfva förbättringen såsom fröet till något ännu bättre. Den skulle heligt vårda det fria meddelandets, det öppna talets rätt; ty det sköna är ej mindre sköont, fastän det kan karrikeras, sanningen ej mindre sanning derföre att det gifves en lögn, och säge den mäng-

den ösa ur usla brunnar, skulle den blott vara desto mer betänkt på att derinvid öppna dem klara och friska källor. Den skulle med moderlig ömhet vårda industrien, såsom den pulsåder hvari landets ädlaste safter cirkulera, och på allt sätt uppmuntra fliten, utom genom kränkning af andras flit. Den skulle anse hvarje inskränkning af den enskilda företagsamheten, så vidt den ej förnärmar andras lika rätt, såsom ett mord på friheten, jemförlig endast med den statsklokhet, som åt Molochsbilden offrade de späda barnen till förekommande af en skadlig öfverbefolkning. Den skulle låta en hvar, enskild eller förening, hjelpa sig sjelf så länge han kunde, men sedan också med kraft taga honom under armarne, och endast brottslingen skulle vara hemfallen under en upptuktelse, fruktansvärd i dess kärleksfulla stränghet. Men det kan vara nog med dylika onyttiga drömmar. I afseende på Almqvists åsigter i beslägtade ämnen, sådana de yttra sig i föreliggande skrifter, vilja vi här blott göra en anmärkning, nemligen att han talar nog hastigt, då han, visserligen med närmaste afseende på konsten, men dock tillämpligt på hvarje utveckling, fordrar att det förålderade i institution eller tänkesätt skall fredligt vika från skådeplatsen och godvilligt gifva rum för det nya. Det gamla var en gång ungt, och uppträdde då med vapen i hand på scenen; med vapen i hand skall det också derifrån afträda, ty flykt utan svärdslag är feghet, och mot feg fiende kan ju det unga aldrig få pröfva sin styrka och ärligt förtjena sina riddarsporrar. Sjelf har författaren i den mästerliga teckningen af de Löwenstjernska familjemedlemmarnes inbördes förhållande visat oss, huru det åldriga kan vara vördnadsbjudande när det viker och det unga ödmjukt när det rycker fram. För att i detta ämne tala vidare på vårt bildspråk, skulle man kunna säga, att det kristliga sinnet i det offentliga lifvet borde inskränka sig till ett omsorgsfullt undanrödjande af de yttre hindren för samhällsträdets vextlighet, hvilken det har att skydda, ej att reglera. Det gamla vissnar enligt naturens lag för den unga från roten påträngande pånyttfödelsen, och den ohörbara kampen är på lif och död, änskönt det fallande löfvet ej smädar den frambrytande knoppen, den lefnadsfriska saften ej hånar den skrofliga, förtorkade barken.

Vi hafva kastat en flyktig blick på Almqvist såsom skriftställare. Om vi förgätit att skilja mellan konstnären och vetenskapsidkaren, mellan skalden och den praktiska mannen, så är detta illa nog: att förgäta sina distinktioner vittnar om dåliga examensstudier. Men en distinktion hafva de bästa lärdomar ej kunnat utplåna ur en ohjelplig natur, skillnaden

mellan offentlig skriftställare och enskild man. Vi hata en medlares rol mellan motsatta doktriner eller partier, men vi våga tro att heder och ära är ingen viss öfvertygelses monopolium, och derföre hafva de bästa föredömen ej lärt oss konsten att smäda. Detta är illa nog; men det ges något ännu värre. Förr satt kritiken lik en gud på sin pythiska trefot och instämde med thordönsröst hvarje skriftställare för sitt tribunal. Äfven denna höga kallelse hafva vi svikit: vi hafva ej rättat en enda soloecism eller ditsatt en enda uteglömd accent i afhandlingen som var förelagd oss till bevågen korrektion, utan vi hafva ställt oss mot författaren öga mot öga, sökt läsa i hans innersta, och utsagt en öfvertygelse, som blott är en menniskotanke. Almqvists författarskap har haft godt om hätska fiender och fanatiska beundrare, men, såsom det synes, rätt få verkliga vänner. Vi hafva vågat i detta skriftställarlynne se hvarken en gud eller en djefvul, utan något menskligt både till förtjenster och brister, och vi äro beredde att för båda delarne uppbära det mått af smädelse, som efter våra publicistiska seder, från ena eller andra sidan, är hvarje ärligt bemödandes sällan uteblifvande belöning.

C. F. B.

[34] Beskrifning öfver Sveriges Rike af *Wilh. Tham.* Första Bandets Första Häfte: Beskrifning öfver Örebro Län. Stockholm, Norstedt & Söner. 1849. 148 sidd. 8:o. (Pris: 1 Rdr b:ko). Första Bandets Andra Häfte: Beskrifning öfver Westerås Län. Stockholm, 1849. 171 sidd. 8:o. (Pris: 1 Rdr b:ko).

Företaget att i allmänhetens händer lemna en ny "beskrifning öfver Sveriges Rike, med afseende så väl på naturförhållanden, som på mensklig odling och utsträckt till de särskilda orternas beskrifning" är utan tvifvel lika mycket ur patriotisk som ur vetenskaplig synpunkt förtjent af uppmärksamhet. Den fysiska Geografien har sedan Tuneld skref sitt ännu efter en hel mansålder oumbärliga arbete öfver Sverige blifvit alldeles ombildad; och om detsamma ej med fullt lika skäl kan sägas om statistiken samt den historiska geografien och topografien, så hafva deremot sjelfva föremålen för dessa kunskapsgrenar undergått så mycket större förändringar, hvilka, hvad vårt fädernesland angår, hittills icke blifvit i sitt sammanhang framstälda.

Också har förf. ej vågat genast gripa sig an med ett så omfattande verk som en allmän beskrifning öfver hela Ri-

ket*), då de nödvändiga förarbetena för ett sådant företag, efter hvad ref. förut haft tillfälle att i denna tidskrift (för 1849 sidd. 252 o. ff.) anmärka, ännu äro alltför ofullständiga, utan föredragit att af specialbeskrifningar öfver de särskilda länen småningom lemna en samling, hvilka hvardera utgöra ett helt för sig, men äro ämnade att under gemensamma titlar sammanfattas i fem band, hvaraf tvenne för Svealand, tvenne för Götaland och ett för Norrland. Hvad den yttre anordningen af det hela angår, ville ref. anmärka att hvarje särskildt häfte borde hafva varit åtföljdt af register, och att beskrifningen om rikets politiska medelpunkt bort ställas i spetsen för samlingen. Förf. skulle derigenom visserligen hafva försvårat och fördröjt begynnelsen af sitt arbete, då han i de utkomna häftena kunnat lägga de förut af Topografiska Corpsen utgifna beskrifningar, särdeles i det rent geografiska och statistiska till grund och väl i vissa delar lyckats att komplettera, men ej alltid att väsentligt förbättra hvad man der förut hade. Han har derigenom måhända ställt sitt arbetes förtjenster i en mindre otvetydig dager, då han framkallat en jemförelse, som ej alltid kan utfalla till hans fördel. Det skall likväl, som ref. hoppas, då tredje häftet, omfattande Upsala Län utkommer, snart visa sig att arbetets förtjenster ej äro så beroende af denne föregångare som af de nu utkomna häftena kunde synas.

Hvad de särskilda delarne angår, har den om vattensystemerna blifvit betydligt utvidgad, men i öfrigt öfverensstämmer förf. temligen nära i naturbeskrifningen med sin utmärkte föregångare, och det synes ref. tvifvelaktigt om den nyssnämda större utförligheten, som i alla fall reducerar sig till en slags omskrifning af hvad man ser på kartan, just varit på sitt ställe; åtminstone tyckas dessa detaljer hafva snarare kunnat finna plats i de speciella beskrifningarne öfver socknarne. Deremot skulle några uppgifter om de större sjöarnas och vattendragens, likasom de dem omgifvande mossors dimensioner, tiden för öfversvämningarne o. s. v. med afseende på möjligheten af strömmarnas begagnande för båtfart, sänkningar till beredande af odlingar o. s. v. varit af stort intresse. Likaså skulle det för fullständighetens skull ej hafva varit ur vägen, om förf. kunnat tillägga några upplysningar om Faunan.

Den statistiska afdelningen inledes med en öfversigt af hvad förf. kallar befolkningens gång d. v. s. tiden och ord-

---

*) Sjelfva omslagstiteln tyckes likväl antyda, att förf. har för afsigt att slutligen också utgifva en fullständig beskrifning öfver hela Riket, ehuru detta ej är uttryckligen utsagdt i anmälan.

ningen för landets fortgående bebyggande och uppodling, hvilken afdelning skulle med en något större utförlighet kunnat blifva ganska intressant, helst om den blifvit fortsatt till sednare tider.

Den redogörelse om den administrativa indelningen och hemmantalet, som derefter följer, synes ref. ej vara på sitt ställe, då deremot öfvergången från "befolkningens gång" till framställningen af dess tillstånd eller populations-statistiken faller sig ganska naturlig. Hemmantalet, såsom numera af blott financiell betydenhet, har sin rätta plats vid frågan om skattebidragen. Antalet af skilda jordbruk eller lägenheter är för populations- och närings-statistiken af vida större vigt. Framställningen af administrationens särskilda organer och områdena för hvars och ens verksamhet synes deremot tjenlig att hänvisa å sambandet mellan de särskilda landsorterna samt provincial-myndigheterna å ena sidan och det hela samt centralstyrelsen å den andra, hvarföre den bort sparas till slutet af den egentliga statistiken. Den hade derjemte på detta ställe bildat en naturlig öfvergång till den speciella beskrifningen om städer, härader och socknar, som derefter följer.

I denna sistnämda afdelning har förf. i ref:s tanke lagt nog mycken vigt på socken-intresset, då han, med förbigående af de större indelningarne i härader och bergslager, för hvarje socken specifikt uppgifver ej blott dess areal, naturbeskaffenhet, folkmängd och näringar, utan ock dess vägar och fornminnen, ja till och med huru långt tillbaka dess kyrkoherdar och komministrar äro till namnet kända. En stor del af dessa uppgifter skulle dock med mera skäl hafva kunnat upptagas i den allmänna delen, hvarigenom förf. skulle hafva besparat utrymme samt lättat öfversigten och jemförelsen mellan särskilda socknars areal, hemmantal och folkmängd, helst om denna sistnämdas belopp äfven upptagits för ett par äldre tidpunkter, så att man kunnat se dess olika tillvext i särskilda landsorter under särskilda tider. Förf. synes i denna afdelning nog mycket hafva lemnat ur sigte, att det endast är genom den komparativa methoden som den större delen af geografiska och statistiska uppgifter kan blifva af allmännare intresse.

Hvad vägarne angår skulle det för arbetets brukbarhet hafva varit skäl att upptaga dem alla i sitt sammanhang, med uppgifter å afstånden emellan gästgifvaregårdarne samt de socknar och orter, genom hvilka de löpa, hvarigenom en särskild s. k. vägvisare blifvit öfverflödig.

Den egentliga ortbeskrifningen hörer till de otacksammaste föremål för geografien, särdeles om den skall gå ända ned

till de minsta orter. Uppgifterna måste sammanletas ur en otalig mängd spridda källor och kunna sällan bringas i den form, att de blifva af allmänt intresse. Förf. har sökt att upptaga alla i något afseende, vare sig genom storlek, åbyggnad eller rörelse märkliga orter, med uppgifter om tiden för deras anläggning, produktion o. s. v., och om han ej lyckats att i denna del gifva all den fullständighet och pålitlighet åt sitt arbete, som man skulle hafva kunnat önska, så får man också ej glömma att han, särdeles hvad Örebro län angår, varit nästan utan föregångare. Hvad man finner mest oväntadt är att förf. i afseende på sina uppgifter om gårdarnes fordna och närvarande egare så ofta utplånat allt individuellt, och blott anför, att stället tillhört den eller den slägten, eller en Horn o. s. v., men om nu denne ene råkar vara Riksmarsken Gustaf Horn *), så skulle man nästan kunna tycka, att han blifvit med någon sidvördnad omnämd. De egendomar, som ej äro fideikommisser, kunna dessutom i allmänhet ej sägas tillhöra någon viss slägt, då de flesta esomoftast gått under klubban, och blott de äldre adeliga stamgodsen kunna sägas hafva tillhört vissa slägter.

Endast ett väsentligt element har ref. nästan helt och hållet saknat. Det är det etnografiska, eller framställningen af folkets utseende, lynne, lefnadssätt, bildningsgrad o. s. v., hvari väl vissa egenheter beroende på olika härkomst ännu torde qvarstå, t. ex. norra delen af Örebro län, hvilken först i början af 17:de seklet bebyggdes af inflyttade finnar. Emellan bergslagernas och slättbyggdens invånare torde också några väsentliga olikheter förefinnas, som förtjent att antecknas.

Slutligen skulle ref. vilja anmärka, att förf. allt för sparsamt angifvit sina källor, och att hans historiska uppgifter ofta äro mer än nödigt obestämda i uttrycket, hvarigenom framställningen förlorat i objektivitet.

Emedan ref. anser detta företag i sin art vara ibland de största och vigtigaste, som under senare åren blifvit påbegynta, har han utan förbehåll framställt sina anmärkningar vid planen för detsamma, i förmodan att arbetet skulle vinna både i inre värde och i afsättning, om behörigt afseende derå fästades under utarbetandet af fortsättningen, hvars fullbordan och fullkomnande ingen mer än han kan önska.

C. G. S.

---

*) Jfr Beskr. om Westerås län s. 428.

[35] Jane Eyre, En Sjelfbiographi, utgifven af *Currer Bell.* Stockholm, Alb. Bonnier's förlag. (Pris: 32 sk. b:ko).

Förf. af dessa rader läste för omkring ett år sedan eller något mera i Revue des dex Mondes en anmälan af "Jane Eyre by Currer Bell", hvilken var egnad att i hög grad väcka hans nyfikenhet. Han bekom sedermera detta arbete i sina händer och läste det med den tillfredsställelse, som betraktelsen af af ett i sitt slag fulländadt konststycke meddelar. Han såg vidare för ej längesedan denna skrift upptagen på den Svenska Bibliografiens lista, och han gladde sig åt att den så omfångsrika romanlitteratur, som våra förläggare genom öfversättningar tillegnat fäderneslandet, ändtligen genom en lycklig tillfällighet råkat att inbegripa en skrift af det slag, som verkligen förtjenar den läsande allmänhetens uppmärksamhet och intresse. Glädjen blef thy värr ej långvarig. Vi funno snart att det ej lärer våra enligt med vår öfversatta romanlitteraturs bestämmelse att ega någonting dugligt.

Vid första åsynen af den svenska editionen af ifrågavarande arbete, väckte det genast vår förundran att den, jemförd med originalet, syntes ega ett så obetydligt omfång. Originalets tvenne delar ega i Tauchnitzer-upplagan sammanräknade 680 sidor, hvilka i den svenska épurerade eller estropierade editionen befinnas reducerade till 220 sidd. 8:o. Det var naturligt att vi togo oss före att undersöka, hvarifrån en så i ögonen fallande olikhet kunde härleda sig. Ty vi erkänna, att vi i början icke hade en aning om den nya bana, som med detta tilltag är öppnad för den svenska bokfabrikationen. Vi behöfde våra ögons tydliga vittnesbörd för att öfvertyga oss om möjligheten att en svensk förläggare kan anse sig ega obegränsad rätt att efter eget godtfinnande genom sina okunniga, smaklösa och slarfviga handtlangare stympa, vanställa och förderfva utländska författares mästerverk, i trots af all den aktning, hvarmed den litterära kritikens utmärktaste organer behandlat dem. Det var Hr Bonnier förbehållet att göra svenska allmänheten bekant med detta nya slag af industriell oförsynthet: det var honom förbehållet att sätta denna nya fläck på den svenska litteraturen. — Nu, till några detaljer, för att ådagalägga beskaffenheten af detta svenska machverk, som framträder under den berömda engelska romanens namn.

Berättelsen om hjeltinnans tidigaste barndom och hennes behandling derunder, hvilken icke kan synas öfverflödig för någon som vet hvad karaktersutveckling genom uppfostran vill

säga, upptager i originalets af oss begagnade upplaga 64 sidor. Den sammankrymper till 10 i den svenska bearbetningen, hvilken dessutom tillåter sig att underkasta dessa första partier en omställning, hvarigenom de betydligt förlora i dramatisk liflighet. Jane Eyres vistelse i pensionen först såsom elev och sedan såsom lärarinna upptager i originalet nära 90 sidor; den expedieras i travesteringen på 14. Den svenska förfuskaren låter sin hjeltinna genomgå de eldprof, som möta henne i Mr. Rochesters hus, utan att förut hafva, såsom författaren åsyftat och utfört, underkastat henne den härdning, som tecknas i de noggranna detaljerna af hennes uppfostran i hemmet och skolan. Han har underlåtit att redogöra för de tidigare lefnadsförhållanden, som ur hjeltinnans lyckliga naturell gradvis utvecklade den själsspänstighet, genom hvilken allena hon blef vuxen sin framtids pröfningsrika öden. Den läsare, som gjort bekantskap med både originalet och bearbetningen, må bedömma huruvida denna uraktlåtenhet är klandervärd. I det följande fortgår stympningen i nästan lika kolossal skala. Hela episoden — den för Janes sedligt sköna karakter så högst betecknande episoden — om hennes resa till sina slägtingar för att vara närvarande vid sin elaka fostermoders dödsbädd är i den svenska hushållsupplagan helt och hållet utesluten. — Det är på det sättet som den svenska spekulanten anser sig kunna göra sig den utländska litteratörens dyrbara egendom till godo. Vi äro icke i tillfälle att uppgifva alla de ställen, der originalet i öfrigt lidit genom öfversättarens okunnighet eller vårdslöshet; ty vi erkänna att vår indignation hindrat oss att med vederbörlig uppmärksamhet njuta af hans opus. Vi äro dock skyldiga våra läsare, till bestyrkande af våra ord, en jemförelse mellan originalet och bearbetningen. Vi hafva för detta ändamål valt ett af de mest effektrika ställen, ett af dem, som minst tåla vid att skämmas bort. Det återfinnes i originalet, del. II. sid. 312 ed. Tauchn. Jane Eyre har återkommit till sin älskare, som under hennes frånvaro blifvit blind. Han vet ej af hennes ankomst. Hon har i hans uppasserskas ställe gått in till honom för att gifva honom ett glas vatten, som han begärt. Rochesters hund Pilot, som straxt igenkänner henne, springer emot henne. Hon söker tysta honom, och spiller dervid ut en del af vattnet.

I approached him with the now only half-filled glass: Pilot followed me, still excited.

"What is the matter?" he inquired.

"Down, Pilot!" I again said. He checked the water on its way to his lips, and seemed to listen: he drank and put the glass down. "This is you, Mary, is it not?"

"Mary is in the kitchen", I answered.

He put out his hand with a quick gesture, but not seeing where I stood, he did not touch me. "Who is this? Who is this?" he demanded, trying, as it seemed, to see with his sightless eyes, — unavailing and distressing attempt! "Answer me — speak again!" he ordered, imperiously and aloud.

"Will you have a little more water, Sir? I spilt half of what was in the glass", I said.

"Who is it? What is it? Who speaks?

"Pilot knows me, and John and Mary know I am here: I came only this evening", I answered.

"Great God! what delusion has come over me? What sweet madness has seized me?

"No delusion, no madness: your mind, Sir, is too strong for delusion — your health too sound for frenzy."

"And where is this speaker? Is it only a voice? Oh! I cannot see, but I must feel, or my heart will stop and my brain burst. Whatever, whoever you are — be perceptible to the touch or I cannot live!"

He groped: I arrested his wandering hand, and prisoned it in both mine.

"Her very fingers!" he cried, her small, slight fingers! If so, there must be more of her?"

The muscular hand broke from my custody; my arm was seized, my shoulder — neck — waist — I was entwined and gathered to him.

"Is it Jane? What is it? This is her shape — this is her size —

"And this her voice" I added. "She is all here: her heart too. God bless you, Sir!" — — —

Denna deliciösa teckning, så full af sentiment, så fin och så rörande, lärer i svenska bearbetningen skola motsvaras af följande travestering, hvilken der börjar ett nytt kapitel, ty icke en gång originalets kapitelfördelning har bearbetaren respekterat.

"Master Rochester — (han får ej heta Herr Rochester på svenska, — i detta öfverflödiga fall är öfvers. sitt original trogen) "Master Rochester, som redan förde glaset till sina läppar, höll det qvar på halfva vägen och lyssnade. Sedan drack han ur det, satte glaset tillbaka på brickan, samt frågade vårdslöst:

Det är ju du, Mary? .... är det icke så, det är du?"

"Mary är i köket, svarade jag med en rörelse svår att beskrifva för er." *)

"Hvem är det? hvem är ni? — frågade han med synbar ängslan, och ansträngande sig — plågsamt att se på ... för att med sina ögon utan blickar genomtränga mörkret.

Tala ett ord till, att jag må höra, — tillade han med denna befallande röst, som fordom så mycket stött mig.

— Vill ni ha mera vatten, min herre? Är ni mera törstig?

— Hvem är der? .... hvad vill det här säga? Hvem talar mig till? .... Är det en villa att göra mig galen?

Han utsträckte armarne omkring mig. Jag tog hans hand, och inneslöt henne mellan mina.

— Det är hennes fingrar, — utropade han, — hennes späda fingrar. .... Det är hennes arm! hennes skuldra!

Och inneslutande mitt lif inom sina kraftfulla armar, tryckte han mig till sig.

Det är Jane, det är hon! .... det var hennes röst!

— Och det är äfven hennes hjerta, master Rochester! .... Må Gud bistå er! .... — —

Ja, "må Gud bistå" denne öfversättare till att, innan han härnäst griper sin an, lära sig först förstå sitt original, och ej blott dess språk utan äfven dess anda, och för det andra sitt modersmål. Vi hafva ej hjerta att vidare förehålla honom hans ofog: han kan möjligen tillhöra den klass af beklagansvärda varelser, som ett omildt öde kastat i händerna på en viss klass af förläggare, i hvilkas tjenst de äta ett dyrköpt bröd. Är han åter en fri och oberoende menniska, så har han med detta i sitt slag det uslaste fuskverk, som oss veterligen finnes i den svenska litteraturen, sjelf skrifvit sin dom. Men oss återstår ännu att säga förläggaren några allvarliga ord.

Är det möjligt att Hr Bonnier verkligen kan anse den svenska allmänheten till den grad brutaliserad af sina debaucher i romanläsning, att den skulle hålla till godo med en själaspis, sådan som denna, sedan den erfarit huru han låtit för dess räkning tillreda den? Är det möjligt att Hr Bonnier kan anse sig hafva anledning att till den grad förakta det folk, på hvars vettgirighet eller dåliga smak han lefver, att han ej unnar det att njuta det främmande snillets friska frukter, innan de under hans bearbetares händer förvandlats till en onjutbar och förskämd anrättning? Eller hvarför har Hr B. enkom låtit förfuska den engelska psevdonymens med rätta

*) Till upplysning om detta "er" må nämnas, att den svenska bearbetningen har formen af bref, adresserade till en viss Elisabeth. Originalet känner hvarken denna form eller denna Elisabeth.

berömda arbete för svenska allmänhetens räkning? Låter det tänka sig att bokhandeln, olik andra industrigrenar, har den särskilda beskaffenhet att det bättre lönar sig att trafikera med en dålig vara än med en god, så att man föredrager den förra, äfven när man har den rikligaste tillgång på den sednare? Vi finna blott en enda möjlig förklaring af denna gåta; ty vi vilja ännu icke antaga, att svenska allmänheten heldre läser en usel bearbetning än en god öfversättning, nemligen denna: att Hr Bonnier, hvilken såsom bokhandlare gjort den erfarenhet, att böcker af ett visst moderat pris sälja sig företrädesvis bäst här i landet, låtit stympa och förderfva ett förträffligt original, för att kunna sälja en karrikatyr deraf en miniatur till 32 sk. b:ko. Att den svenska editionen icke är en öfversättning, utan en quasi-bearbetning i sammandrag, har förläggaren haft den omsigten att så mycket som möjligt dölja. Han har begagnat originalets titel: "En sjelfbiografi, utgifven af Currer Bell" — på omslaget, d. v. s. på det ställe der den först faller i ögonen. På sjelfva titelbladet deremot har han insmuglat ett "efter" i stället "utgifven af", men i så subtila typer att icke en köpare bland tio lär fästa sig vid den väsentliga vigt, som detta lika blyga ord innebär. — Men tror då Hr förläggaren att han icke har något moraliskt ansvar inför allmänheten? — för att ej tala om det ansvar, som han borde anse sig hafva inför originalets författare, hvars snilles sköna egendom han sköflat och förstört, för att framställa honom såsom en stympare inför ett helt folk, hvilket väl ändå icke är så föraktligt som Hr Bonnier synes anse det.

Äfven korrekturet är illa fördt. Boken hvimlar af tryckfel. Vi veta ej om bland dem får räknas "Bersie" i st. f. Bessie, hvilket mer än en gång förekommer. B. E. M.

[36] Svensk Bibliographi för år 1849, eller allmän förteckning öfver utkomna böcker, musikalier, kartor, kopparstick och stentryck. Utgifven af Boktryckeri-Societeten. Stockholm, Norstedt & Söner, 1849. 112 sidd. 8:o. (Pris: 1 Rdr b:ko).

Vi hafva trott, att en blick på föreliggande förteckning kunde erbjuda åtskilligt af intresse för bedömandet af litteraturens ståndpunkt, och anhålla derföre att få meddela följande uppgifter.

Under det förflutna året äro tryckta omkring 640 böcker och brochurer, tillsammans upptagande öfver 5000 ark, hvaraf en femtedel är öfversättningar. Af de öfriga 500 ut-

göres en fjerdedel af smärre skrifter på 1 ark eller derunder. En annan fjerdedel upptager från 1 till 3 ark. Omkring 100 finnas på 3 till 6 ark, 60 på 6 till 12 ark, 30 på 12 till 18 samt 50 öfver 18 ark.

Fördelade efter innehållet visa de följande förhållande:

På Theologien komma	94	arbeten,	hvaraf	omkr.	30 öfv.	på c.	700 ark.
Philologi	21	—	—	—		—	180 —
Undervisn.skrifter	43	—	—	—	12	—	190 —
Philosophi	4	—	—	—		—	8 —
Sköna Vetenskaper	109	—	—	—	43	—	1100 —
Historia	68	—	—	—	19	—	720 —
Geographi	16	—	—	—	4	—	100 —
Statsvetenskaper	71	—	—	—	3	—	640 —
Ekonom. Teknologi	32	—	—	—	2	—	153 —
Physik	16	—	—	—		—	170 —
Mathematik	13	—	—	—		—	60 —
Krigsvetenskap	3	—	—	—		—	5 —
Juridik	53	—	—	—	5	—	340 —
Medicin	23	—	—	—	9	—	123 —
Skön konst	9	—	—	—		—	30 —
Blandade Ämnen	56	—	—	—		—	530 —
	637				129		5053. —

Härtill kommer Musik 34 numror på ungefär 60 ark, samt Stentryck 5, med 37 plancher.

Summan af tidningar och dagblad inom hela riket uppgår till 113, hvaraf 79 utgifvas minst en gång i veckan. Bland dessa finnas 10 eller 12, hvilkas benämningar tillkännagifva ett religiöst eller moraliskt innehåll, och som utgifvas 1 à 2 gånger i månaden.

Bland Philologiska arbeten utgöras 14 af mera eller mindre fullständiga läroböcker uti språk och borde derföre, tillika med tvenne upplagor af Cornelius, såsom afseende elementarundervisningen, med mera skäl kunna hänföras under pedagogisk litteratur. Af de 5 återstående äro tvenne, hvardera på ett ark, akademiska dissertationer, med ämnen ur de gamla språken; det fjerde: Fornsvenskans och Fornnorskans språkbyggnad af Munch; samt det femte: Eriks-Visan, ett fornnordiskt qväde, behandladt i språkligt hänseende af Säve.

De fyra *philosophiska* skrifterna äro akad. dissertationer.

Under Theologiska kunskapsarter förekomma, utom en fulländad och en annan påbörjad ny bibelupplaga, hvilka icke ingå uti nyss uppgifna arkantal, flera större och mindre predikosamlingar, andaktsböcker, samt religiösa skrifter af större omfång. Omkring 40 numror utgöras af strödda predikningar eller andeliga tal och smärre skrifter på 1 à 2 ark.

Af *Undervisningsskrifter* sluter sig ett mindre antal såsom uppbyggelseskrifter till de föregående. Sex kunna anses höra

till pedagogisk litteratur, och de återstående utgöras nästan uteslutande af s. k. barnböcker.

Under rubriken *Sköna Vetenskaper* finnas 9 theaterstycken, 15 större eller mindre poetiska arbeten på omkring 200 ark, hvaribland sista delen af Tegnérs samlade skrifter; 3 delar af Hagbergs öfversättningar af Shakspeare; Runeberg, Fändrik Ståhls sägner; 2:a delen af Almqvists skrifter, imperialupplagan; samt dessutom namnen Braun, Aleppo, Hollander, Thomasson etc. 3 ånyo tryckta arbeten ur vår äldsta litteratur. 25 skrifter af div. innehåll på omkr. 75 ark samt slutligen 57 Romaner eller romant. skildringar, upptagande nära 800 ark, af hvilka omkr. 20 på mer än 200 ark äro originaler.

De under *Historia* upptagna skrifter kunna fördelas uti 12 af biographisk natur, omkr. 30 af mera obestämdt innehåll, samt ungefär 20 historiska skrifter på omkr. 400 ark, dels monografier dels af vidsträcktare omfattning, till största delen öfversättningar eller bearbetningar. Inom svenska historien förekomma "Om Reductionen" af Svedelius; Kindblad, Handbok i Sveriges historia, samt 1809 års Män af Adlersparre. Dessutom äro här upptagna, bland andra, som egentligen höra till andra områden, 5:e delen af Svenska Siare och Skalder af Atterbom, samt Handbok i Philosophiens Historia af Schröder.

Bland *Geographiska arbeten* förekomma, utom 5 smärre, afseende elementarundervisningen, 6 svenska specialbeskrifningar nemligen Tham, Örebro och Vesterås Län; Carlskrona Län af Topographiska Corpsen; Erdman, Tunabergs socken i geologiskt hänseende; Widmark, Beskrifning öfver Helsingland, samt Holmberg, om Skandinaviens urinnevånare. Dessutom tvenne beskrifningar öfver Österlandet, öfversättningar; Jordens Folkslag efter Berghaus, samt Europeiska Nationerna, deras seder, bruk etc. bearbetade af L. Westerberg. Vidare kunna här anmärkas tre smärre samlingar af kartor, beräknade för elementarundervisningen. Topographiska Corpsens karta öfver Carlskrona Län, samt en plankarta öfver Wisby.

Under rubriken *Statsvetenskap* förekomma Riksdagshandlingar under 7 numror, tillsammans på nära 300 ark; 14 Matriklar och Kalendrar på nära 100; Redogörelser och upplysningar af offentliga förvaltande verk samt enskilda samfund, omkring 30 på 140 ark; diverse Handböcker 7 på omkr. 40. Arbeten af mera allmän natur utgöras nästan blott och bart af 6 brochurer angående Nationalrepresentationens ombildning, "Om hemmansklyfningen i Malmöhus Län" af Falkman, samt "Vår tids samhällsförhållanden" af Rudenschöld. Det enda som häntyder på någon större omfattning är öfversatt från Danskan, nemligen "Sveriges industriella tillstånd" af Rawert.

Skrifter i *Ekonomi och Teknologi* kunna fördelas i 14 rörande jordbruk och boskapsskötsel; 5 hushållsböcker i inskränkt mening, samt 9 afseende slöjder och näringar, alla temligen obetydliga. Af mera egentligt teknologiskt innehåll förekomma blott tvenne årsberättelser i teknologi, afgifna 1842 och 1843, tillsammans på 6¼ ark, hvarjemte äfven kan observeras en beskrifning på Gutta Percha.

Afdelningen för *Physik* erbjuder 10 arbeten inom Botanik, bland hvilka mest framstå Vetenskaps-Akademiens Årsberättelser för 1843 och 44; Fries, Summa Vegetabilium Scand. samt en ny omarbetad upplaga af Hartmans Flora — inom Chemien Vet.-Akademiens Årsberättelse för 1847 och Lärobok i Djur-Chemien efter Berzelius; Zetterstedts Diptera Scand. — tvenne populära skrifter inom Naturkunnigheten samt en akademisk dissertation i Dynamik.

Under *Mathematik* förekomma, utom tre interfolierade Almanachor, en populär handbok i Landtmäteri, samt 11 mindre arbeten, de flesta afseende elementarundervisningen.

Juridik 33 Instruktioner och Reglementen af olika slag, 3 nya upplagor af Sv. Lagboken, 6 Handböcker och speciella samlingar, Lag-Commitéens förslag till Rättegångs-Balk; Schrevelius, Lärobok i Civilrätten, 3:e delen; Nauman, om Straffanstalter och Penitentiär-system; tvenne akademiska dissertationer, om Ocker-Lagar (Tauson) och De legibus poenalibus (Humble) samt en öfversättning: "Domstols-inrättningen etc. i Norra Amerika" af Tittman.

Under *Medicin* förekomma 5 skrifter inom Veterinärvetenskapen; flera sjukdomsbeskrifningar och rådgifvare för enskilda fall. Bland mera vetenskapliga märkas: Huss, Alcoholismus chronicus; Santeson, Om höftleden och ledbrosken, samt några akademiska dissertationer.

Under *Skön Konst* kan observeras början af Byströms skulptur-galleri. Det öfriga består af Sångskolor och, utom Mankells Blickar i musikens inre helgedom, af smärre arbeten af musikaliskt innehåll, samt några förteckningar på konstalster.

Under rubriken *Blandade Ämnen* förekomma, utom omkr. 30 skrifter af verkligen blandadt innehåll, upptagande omkr. 90 ark samt 10 kalendrar af olika slag, Geijers samlade arbeten, samt handlingar, journaler och tidskrifter utgifna af Akademier, lärda Samfund eller enskilda vetenskapsmän, Krigs-Vet.-Akademiens handlingar och tidskrift, Öfversigt af Vet.-Akademiens förhandlingar, Handlingar rörande Skandinaviens historia, Sv. Fornskrift-Sällskapets handlingar, Juridiskt Arkif, Jernkontorets Annaler, Frey, Hygiea, Botaniska Notiser, Tidskrift för Sjöväsendet, Tidskrift för Lärare och Uppfostrare, Läsning för Folket.

Af de uppgifter som lemnats om förläggare finna vi, att 40 arbeten blifvit förlagda af författarne eller utgifvarne sjelfva. Af Hrr Norstedt & Söner 20, bland hvilka märkas Årsberättelser i Botanik, Chemi och Teknologi, Vet.-Akademiens handlingar, Läsning för Folket, Geijers samlade arbeten. Af Hr Bonnier 46, af Hr Hjerta 9, af Mag. Bagge 16, hvaribland Frey, Tidskrift för Lärare etc., Hæggström 19, Rylander 32, mest musik; Huldberg 17, Brudin 13, samt flera andra till ett mindre antal.

En fullständigare, tid från tid förnyad, granskning af pressens produktion skulle säkerligen erbjuda många bidrag, såväl för ett riktigt uppskattande af vidden och arten af svenskt författareskap, som för bedömandet af allmänhetens ståndpunkt i afseende på bildning och smak. En bok af värde saknar numera sällan förläggare, och för mera rent vetenskapliga arbeten kunna dessutom påräknas bidrag af staten, hvaraf följer att resultaterna af en sådan granskning i förra hänseendet böra blifva temligen pålitliga. Hvad deremot det sednare beträffar, torde det visserligen blifva svårare att på samma grund kunna bilda sig ett bestämdt omdöme, då det för detta ändamål, utom kännedomen om tryckets beskaffenhet, äfven vore nödvändigt att känna dess större eller mindre spridning, samt man dessutom saknade visshet om att icke bland allmänheten möjligen kunde finnas många litterära behof, för hvilkas tillfredsställande kanske intet eller litet varit att tillgå. Alltid skulle man dock vinna en säker upplysning om, hvilka medel stått den kunskapsälskande delen af folket till buds, för att öka måttet af sina kunskaper, och man vunne derjemte tillfälle att inse, inom hvilka områden de största bristerna förefinnas, samt i hvad mån de mera upplysta klasserna sökt att meddela sina skatter af vetande åt sina sämre lottade bröder. Ett sådant företag skulle fordra mycken sakkännedom och ej så obetydlig möda. Vi hoppas dock att det framdeles af förenade krafter må försökas.

Äfven de få iakttagelser öfver årstryckets innehåll, som vi i det föregående upphemtat vid sidan af de arithmetiska uppgifterna, äro ej alldeles utan resultater. Den länge och allmänt erkända bristen af det, som afser den stora mängdens upplysande och bildning, framstår synbart. Af den religiösa litteraturens ej obetydliga omfång, — den upptager en sjundedel af det hela — hoppades vi att inom den finna mycket, som kunde vara tillgängligt för en större allmänhet; men då den till största delen består af predikningar och andliga tal, enskilda eller i större samlingar, af hvilka de sednare naturligtvis äro alltför dyra för att kunna mera allmänt spridas, och de förra

åter troligen stanna inom den mindre krets, som förut vid det muntliga föredraget gjort deras bekantskap, kunna vi således förmoda, att den större delen af folket här icke finner någon näring för sitt religiösa behof. Vi hoppas att de smärre tidskrifter af religiöst innehåll, som under årets lopp till icke obetydligt antal utgifvits, måtte bättre motsvara detta ändamål. Åtminstone finner man i dessa sistnämda företag en ny utgångspunkt för att hinna till samma mål, och deras framträdande visar, att ett nitfullt bemödande finnes, som säkerligen skall bära några frukter. Vända vi oss till den andra sidan af den allmänna folkbildningen, finna vi fattigdomen ännu större på sådana skrifter, som sprida kunskaper, gagnande för folkets materiella sträfvanden, eller afse att skänka arbetaren ett något högre mått af verldsligt vetande än som är absolut nödvändigt för den ställning han af gammalt innehar. — "Läsning för Folket" är för detta ändamål ännu det enda försökta.

Inom ett annat fält, af högsta vigt för fäderneslandets materiella förkofran, framstår en i ännu högre grad påtaglig brist på vetenskapliga meddelningar eller utbyte af idéer och och erfarenhet. Vi tänka på industrien i dess vidsträcktaste betydelse. Ingen vetenskapsman, som framlägger vetenskapens upptäckter för den praktiska fabrikanten eller industriidkaren; ingen af dessa sednare, som meddelar andra sina rön eller sin erfarenhet. Och likväl är det ju allmänt erkändt, att svensken ingalunda saknar anlag för theoretiska studier af de här ifrågavarande vetenskaper, och i rikt mått är utrustad med förmåga att göra dem praktiskt användbara, särdeles inom mekanikens område. Den allmänna erfarenheten och, inom vissa fall, de på sednare tider föranstaltade slöjde- och industri-expositionerna hafva också visat, att han med bästa vilja, och icke utan framgång, sökt att begagna dessa naturens gåfvor. Det enda sättet att förklara denna motsägelse är, att det fattas honom tillräckligt vetande inom de kunskapsarter, på hvilka hans arbete eger sin bas, och vi föras härigenom direkte till nödvändigheten af mera omfattande och fullständiga läroverk för dem som egna sig åt denna verksamhet, så vida ej den svenske industriidkaren skall evigt qvarstanna på sin lägre ståndpunkt och nödgas uppgifva all täflan med utländska, af samhället men ej af naturen bättre omhuldade, medtäflare.

Om det som saknas i ett fall kunde ersättas genom en öfverflödande rikedom i ett annat, så hade man stora skäl till belåtenhet med den vexande tillgången inom vissa litteraturens grenar, bland hvilka i första rummet den stora massan

romaner ådraga sig uppmärksamheten; men vi befara att denna rikedom; i afseende på nyssnämda brister, snarare ökar det onda än motsatsen. Dessa på inbillningen och känslorna anslående produktioner borde aldrig råka i händerna på andra än dem, som genom uppfostran och verldserfarenhet ega tillräckligt omdöme att skilja det goda från det dåliga samt nog moralisk fasthet att icke lida af detta sednare, och vi frukta att spekulationsandan, som i större eller mindre dosen, alltefter tillgångarne på tid eller penningar, oupphörligt erbjuder denna lättsmälta föda, skall lyckas sprida dem vida utom den samhällsklass, inom hvilken i nyssnämda hänseenden kunna finnas garantier för motvägande af det onda som de kunna åstadkomma. I ännu högre grad blifver det härigenom nödvändigt att någon nyttigare läsning snart beredes de klasser, som deraf äro i behof, på det att icke smaken för det mera retande må alltmera sprida sig och göra dem mindre tillgängliga för ämnen af allvarsammare art, innan de ännu lärt känna behaget och nyttan af vidsträcktare kunskaper.

Flera förhållanden erbjuda sig visserligen att vidröra; men vår mening har blott varit att lemna några uppgifter af rent statistisk natur, ehuru vi af den afgjorda påtaglighet, hvarmed nyss vidrörda brister framställt sig för ögat, låtit förmå oss att derom yttra några ord.

Slutligen framställa vi den önskan, att Svensk Bibliographi för framtiden må kunna fullständigare motsvara sitt ändamål. Vi hafva saknat åtskilliga arbeten, som vi veta under årets lopp vara utkomna, och förmoda att det är händelsen med ännu flera. Äfven vid uppställningen och redaktionen kunna fel anmärkas, hvilka med lätthet kunde undvikas. Så t. ex. råder under titlarna *Theologi* och *Undervisningsskrifter* en stor konfusion, som utan svårighet kunde förekommas genom att nogare skilja mellan mera oblandadt religiösa skrifter och uppbyggelseskrifter af moralisk syftning, samt genom uppställande af några flera afdelningar, t. ex. *Skrifter för barn och ungdom*, *Folkskrifter*, *Elementar-undervisningen*, hvarigenom man äfven vunne den fördelen att från rubrikerna Philologi, Historia, Geographi m. fl. få afskiljda en mängd arbeten, som mera afse bistnämda föremål än göra anspråk på att betraktas från vetenskaplig synpunkt. Under afdelningarna för Juridik, Statsvetenskap och Ekonomi förekomma arbeten af samma slag, än under den ena, än under den andra titeln. Under Geographi finner man ett häfte om fångvården, under Historia sådana skrifter som "Testamente från Stupstocken", Kataloger öfver boksamlingar m. m., hvaremot andra af rent historiskt innehåll måste sökas på andra ställen, t. ex. "Handlingar rörande Skandinaviens Hi-

storia", som finnas under rubriken Blandade Ämnen. Besynnerligt förefaller det att uti en vetenskapligt ordnad Bibliographi finna *Geijers Samlade Arbeten*, utan fråga det bästa vår litteratur för året har att uppvisa, vid sidan af "Konsten att spela kort och tärning" eller "samlingar af grötrim"; och likaledes att se Akademiers och lärda Samfunds Handlingar och Årsberättelser sällskapa med Toilette-Almanachor och Theater-Kalendrar. Hvarföre det t. ex. skall sökas en annan plats för Krigsvetenskaps-Akademiens handlingar, då det finnes en särskild afdelning för Krigsvetenskap, kunna vi ej förklara. Dessa anmärkningar kunna måhända anses obetydliga och småaktiga, men vi kunna icke inse, hvarföre ett arbete, som man anser värdt att utgifvas, skall utgifvas illa och vårdslöst, då det med ordentlighet och obetydligt ökad möda kan göras väl och blifva en värderad hjelpreda, såväl inom bokhandeln som för hvarje vän af vår litteratur; och dessutom föranleder det, såsom af sednast anförda exempel synes, i sitt nuvarande skick till verkliga misstag, om någon af dess ledning vill bilda sig ett omdöme om vår verksamhet inom någon viss gren af litteraturen.

BÖCKER

utkomna från den 1 Jan. till den 6 April 1850.

Theologi.

Bidrag till Läseriets Historia i Sverige. Norrländska Läseriet. 16 sk.
Christliga Lefvernesbeskrifningar. I. *P. J. Spener.* Bearbetning från Tyskan. Med förord af Prof. *E. G. Bring.* 32 sk.
Religiösa Folkskrifter, innehållande uppmuntringar och efterdömen af ett christl. lefverne. N:o 1. Det förlorade hemmet, eller följden af en osanning. 8 sk.
Nya Testamentet, såsom Evangeliibok. Bunden med guldsnitt 1 Rdr. i clothband med marmorsnitt 32 sk.
Martensen, Den christliga Dogmatiken. Öfvers. af Wensjöe. I. 32 sk.
Winer, Bibliskt Reallexikon. Handbok för Studerande, Skollärare och Prester. Öfversatt af *A. W. af Sillén. Första del. Första häft.* 16 sk.
Rambach, Catechetik. Öfvers. och bearbetad af *A. F. Beckman.* 24 sk.
Den christliga Familjen, i motsats mot den af tidens anda missbildade. 16 sk.

Fröberg, Försök till Förklaring af Luthers Catechet med Bibelns egna ord. 40 sk.
Sabelström, Nattvardsberedelsen för äldre och yngre Christne. 12 sk.
Levin, Trenne af vår Frälsares sista vandringsstunder på jorden. Högmessopredikan på Fastlagssöndagen. 8 sk.
Arndt, Andeliga Morgonröster i det christeliga hemmet. 1 & 2. 32 sk.

Undervisnings-Skrifter.

Hemlexor för Barnen i Folkskolor. 8 sk.
Sedelära för Barn. Till bruk vid första Religionsundervisningen. 8 sk.
Landgren, Svensk Språklära för Folkskolelärare m. m. 16 sk.
Agardh, Apperçu de la Methode des Series pour résoudre les Equations numériques. 20 sk.
Dieterich, Svensk Språklära, med jemförande häntydningar till Norges och Danmarks Språkbruk. 1:a häftet. 32 sk.
Björling, Elementar-Lärobok i Algebra. Sednare del. Sedn. häft. 36 sk.

Lagfarenhet.

Lagberedningens Förslag till Rättegångsbalk. 2 Rdr.
Carlén, Handbok i Svenska Lagfarenheten. Sednare Afd. 2:a h. 40 sk.
Rikets Ständers Justitie-Ombudsmans Embets-Berättelse för år 1849. 1 R.

Geografi, Historia, Statistik och Politik.

Berghaus, Jordens Folkslag, dess ursprung, religion, seder och klädedrägter. 27:e och 28:e häftena. 32 sk.
Wipperling, Svenska Sägner och Äfventyr. 1 Rdr.
Dybeck, Runa. Läsning för Fäderneslandets Fornvänner. 1849. 1 R.
Handlingar rörande Skandinaviens Historia. 30:e delen. 2 Rdr 8 sk.
Vegesack, Ettbundrade År eller Anteckningar öfver Svenska Furstliga Personer och Officerare m. fl. hvilka utmärkt sig, så väl till lands som sjös m. m. 1 Rdr 32 sk.
Wibelius, Beskrifning öfver Tredje Fögderiet af Upsala Län: Lagunda, Hagunda och Ulleråkers Härader. 1 Rdr.
Reglemente för en Ränte- och Kapital-Försäkrings-Anstalt i Stockholms Stad och Län. 16 sk.
Kulissminnen och Skizzer från Danmark och dess sista krig, af en Frivillig. 16 sk.
Wingqvist, Geografisk-Statistisk Jordbeskrifning, i sammandrag, efter nyaste uppgifter. Förra Delen: *Europa.* 2 Rdr 32 sk.
Spanien, dess utseende, minnesmärken, seder, bruk och klädedrägter af Manuel de Guendias och *V. de Fereal.* 1:a häftet. 24 sk.

Ekonomi och Teknologi.

Lehmann, Grundlig Anvisning till Snäll-Ättik-Tillverkning. 16 sk.
Akrel, Tidskrift för Praktisk Byggnadskonst och Mekanik. 1—3. pr. 12 häften 12 Rdr.

Vitterhet.

Carlén, Svenska Familjboken. 1—7. 2 Rdr 16 sk.
Rådberg, Husmanskost, i vers och prosa. 1 Rdr.
Ek, Facultets-Critik. Några anföranden till Philosophiska Facultetens Protokoll. 24 sk.
Konungens Sändebud. En Allegorisk Berättelse af *W. Adams.* Öfs. 16 sk.
Sue, Folkets Mysterier, eller En Arbetare-Familjs Historia. 1-5. 40 sk.
Kongl. Vitterhets-, Historie- och Antiquitets-Akademiens Handlingar. Nittonde Delen. 2 Rdr 16 sk.

Josephi Historia, *nyligen utkast på Rijm.* 1 Rdr.
Thackeray, Fåfängans Marknad. Skildringar ur Lifvet. Öfvers. 2: 16.
Tre Smålandsmamseller. Novell af Edvin. 32 sk.
Norberg, Jesuiten, Novell. 1 Rdr.

Medicin.

Qvinnokönets Hemligheter och Sjukdomar. Framstälda af en praktiserande Läkare. 16 sk.
Huss, Alcoholismus Chronicus eller Chronisk Alcoholsjukdom. 1: 8.

Blandade Ämnen.

Blanche, Profbladet eller Frihetens Lön. Nyårsspektakel med körer och kupletter. 12 sk.
Orvals Profetia, innehållande en spådom om märkvärdigare tilldragelser ifrån den första Franska Revolutionen till närvarande tid, med bevis på dess sannfärdighet. 8 sk.
Svenska Arméns Anciennetets-Tour- och Rangrulla för 1849. 1: 32.
Sondén, Förteckning öfver Svenska Läkare 1850. 8 sk.
Tidskrift i Sjöväsendet för 1850. 1—3 pro 12 numror. 1 Rdr 16 sk.
Kindbom, Stockholms Läns Kalender för år 1850. 1 Rdr.

Naturvetenskaper.

Anderson, Nya Botaniska Notiser 1850. 1—3 pro 12 numror 2 Rdr.
——, *Skandinaviens Vexter beskrifna och analytiskt afbildade. Första häftet: Skandinaviens Cyperaceer.* 2 Rdr 16 sk.

Musikalier.

Tjufskytten. Komisk Opera i 3 Akter. Fullständigt Klaverutdrag. 12 R.
d:o d:o För Piano Solo. 8 Rdr.
d:o d:o Sångstycken vid Piano. 1: 16.
Mankell, Koralbok för Skolor, innehållande ett urval af 70 med ord ur Svenska Psalmboken försedda Koralmelodier, Apostoliska Välsignelsen m. m. 1 Rdr 8 sk.
Meyer, Sånger för Fyra Manströster. 32 sk.
Thekla-Vals. För Pianoforte. 32 sk.
Magyarerna, Vals för Piano af *Gungl.* Andra upplagan. 16 sk.
Wennerberg, Gluntarne. 2—4. 3 Rdr.
Odinslund och Lundagård. Häft. 16—18. 1 Rdr.
Mankell, Orgelbibliothek: Samling af äldre och nyare utmärkta kompositörers arbeten för Orgel m. m. 40 sk. häftet.
Leonora. Opera i 4 Akter. I. Fullständigt klaverutdrag med fransysk och tysk text: 16: 32. II. dito utan text, för Piano: 8 Rdr. III. Sånger ur dito 1 Rdr. IV. För Piano och fyra händer 1: 16. V. För Piano ensamt 1: 16.
Foroni, Etude Melodique pour le Piano. 32 sk.
——, Rialto-Polka, komponerad för Pianoforte. 16 sk.

Planchverk och Kartverk.

Thersners Werk: Fordna och Närvarande Sverige. 59:e häftet: Vestergöthland 2:a häftet. 3 Rdr.
Vue af Carlbergs Slott. 32 sk.

Bidrag till Svenska Kyrkoförfattningens Historia under sjuttonde seklet.

(Forts. och slut från föreg. häfte).

Carl IX hade varit reformationens skydd och försvar, ty utan honom hade den väl varit såsom ett "bart ljus i starkt stormväder"; han nitälskade för kyrkodisciplinens upprätthållande och vårdade sig om presterskapets lagliga inkomster; dock var han ej af presterskapet älskad. Orsaken dertill är väl förnämligast att söka deruti, att han misstänktes för Calvinism och oroade presterna med stridskrifter i religionsangelägenheter, ehuru han i tolerans var ett beundransvärdt undantag från sin samtid, den ende kanske, som ej sökte använda sin makt till att utbreda sin öfvertygelse; men missnöje väcktes äfven genom hans ingrepp i kyrkostyrelsen och de inskränkningar i biskoparnes makt, som vi i det föregående omtalat. Dessa inskräkningar gjordes dock ej för att utvidga åhörarnes rätt i kyrkostyrelsen, utan till konnngamaktens fördel; ty Carl synes ej, oaktadt sina calvinistiska åsigter, hafva med någon förkärlek omfattat presbyterian-författningen, utan snarare tänkt på den tyska konsistoriella såsom en förebild. Ty då det i de af honom föreslagna privilegier för presterskapet 1607 heter: "Wij hafve och privilegieret och gifvitt dem machtt, att de med wårtt Kyrchie Rådh och Consistorials personer, som wij dem både af andelige och werdzlige förordne wele, skole rette och döme öfwer alle Andelige saker, Och uthan för:te wårtt tilförordnade Kyrckio Rådh och Consistorials personer skole de ingen saack optage ...."; och då det vidare i Mandatet till biskoparne 1608 förbjudes, att viga någon till prest "utan Hans Maj:ts eller deras, som Han till att deröfver hafva upsigt vore förordnande, lof och tillstånd"; så synes afsigten tydligen vara, att jemte eller öfver kyrkans presterliga förmän sätta verldsliga embetsmän, hvilka icke nedifrån genom

menighetens val, utan uppifrån i kraft af konungens förordnande, skulle erhålla makt att deltaga uti eller föra uppsigt öfver kyrkostyrelsen; och detta öfverensstämmer med de åsigter, som gjort sig gällande i den tyska konsistorialförfattningen, men ingalunda med presbyterianernes. Hvad som hindrat Carl IX att genomföra en sådan förändring i kyrkostyrelsen, är numera svårt att säga; kanske tidernas oro och andra mera trängande regeringsomsorger, kanske presternas motvilja, kanske ock sakens egen svårighet.

Mellan Gustaf Adolf och presterskapet var förhållandet bättre. Samma ordningssinne som hos fadren, samma kärlek och omtanka för vetenskaper och lärdom var hos honom förenad med ett fogligare och älskvärdare lynne, som gjorde honom personligen omtyckt. Han var ock den första rättrogne konung efter Gustaf Wasa. Redan vid sin thronbestigning upphäfde han de inskränkningar, som Carl IX gjort, i biskoparnes makt vid pastoraters tillsättande. Men längre fram återupptog han och utarbetade till en fullständig plan hvad som hos Carl IX kanske blott var en lös tanke, förslaget nemligen att inrätta ett konsistorium med både verldsliga och andliga ledamöter. Det sammanhängde med den centralisation i hela förvaltningen, hvartill man från början af sjuttonde seklet sträfvade, och som tog sin början med Riksrådens förening i en ständig rådkammare och ytterligare utbildades genom inrättandet af kollegierna. Kyrkostyrelsen hade vid denna tid egentligen ej någon medelpunkt; de särskilda stiften voro temligen oberoende af hvarandra; på de täta prestmöten, som denna tid höllos inom hvarje stift, fattades beslut och stadganden, gällande endast för det stiftet. Man har åtskilliga mer eller mindre fullständiga samlingar af dylika synodalbeslut; på några ställen begynte man ock att inflicka dem i den allmänna kyrkoordningen och på sådant sätt bilda stifts-kyrkoordningar. En sådan för Vesterås stift finnes från början af 1620-talet; den utvidgades och omarbetades sedan af Laurelius, och omtalas med beröm i offentliga handlingar. Hvarje stift hade sålunda till en viss grad sin särskilda lagstiftning och i biskop med domkapitlet sin särskilda styrelse; någon gemensam beständig öfverstyrelse fanns i sjelfva verket icke.

Johan III hade sökt att upphöja erkebiskopsvärdigheten till ett slags patriarkat öfver de andra biskoparne, och Sigismunds försäkring angående religionen säger, att erkebiskopen skall hållas "för den myndigaste iblandh allt Clerkerij och han såsom andra Bisper elliest niuta sitt tilbörliga anseendhe öfver heele rijket på sitt embetes vägne"; men efter Angermanni bekanta visitationsresa finner man ej, att erkebiskopen haft något att säga inom de andra stiften, ehuru honom tillerkändes företräde i rang framför de öfriga biskoparne. Så yttrar sig presterskapet 1624: "ingen Episcopus är den andres princeps aut dominus, utan de äre alle fratres et collegæ, lika höge i embetet jure divino, och är allenast Archi-Episcopus ratione ordinis et honoris primus." En medelpunkt för kyrkostyrelsen var visserligen presterskapets sammankomster vid riksdagarne, som snart begynte kallas Consistorium Regni, dit domkapitlen stundom hänskjöto kinkigare befordringsfrågor eller disciplinärmål, och der angelägenheter rörande hela kyrkan någon gång kommo under öfverläggning; men riksdagarne voro korta och sammankallade för att rådpläga om andra för ögonblicket vigtigare frågor, så att presterskapet endast liksom i förbigående kunde få tillfälle att sysselsätta sig med kyrkans angelägenheter; de höllos ock på obestämda tider, så att när en riksdag slutades, kunde ingen säga, när den nästa skulle sammanträda. Dessa sammankomster, ehuru af största vigt för kyrkans enhet och utbildning, kunna således ingalunda sägas motsvara en beständig och regelbunden öfverstyrelse; de saknade dessutom, såsom sådan, all laglig grund och befogenhet, och kunde endast påräkna en frivillig lydnad, ehuru det ej lider något tvifvel, att ju ett af presterskapet fattadt beslut i kyrkoärender, isynnerhet om det af konungen stadfästades, alltid skulle hafva blifvit åtlydt, så mycket som beslut i allmänhet denna tid åtlyddes; på samma sätt som riksdagarne, ehuru icke heller de ännu af lagen voro erkända, redan länge beslutat om rikets allmänna angelägenheter. Konungarne hade genom reformationen blifvit kyrkans, liksom statens, öfverhufvud, icke i kraft af någon uppgjord theori, ty theorierna ha lyckligtvis föga inverkat på svenska samhällsförfattningen, utan emedan kyrkan under dessa tiders våldsamma oro

ej kunde undvara den verldsliga maktens stöd, och denna från början skyddat reformationen. Men att säga, hvaruti konungens makt i kyrkosaker bestod, är just derföre svårt, emedan den grundade sig mer på omständigheternas kraf än på lagbestämningar. Kyrkoordningen är i detta afseende myoket tvetydig. Der heter det (i företalet) att "Öffverheten skal sigh vårda låtha så vel om Guds ewigha rike som om sitt eghit verdzliga och förgengeliga Rike, vthi så måtto, at hon hielper til och förskaffar, at Gudz helga ord och Evangelium må frijt och obehindradt hoos vndersåterna predicat och vthsprijdt warda. ... Item at öffverheten ock förtager och vtrotar all falsk och kettersk lärdom. .... Och ther medh förskaffar, at lärde och trogne predicare icke fattas, vpprettandes goda och Christeliga Läreseholor, större och mindre, och försörijandes them medh lärda män, medh tillaghor och vnderhåld, beskydd och beskerm. Stictar och så vid macht håller Hospitaler och Siukestoffuor etc. Och på thet alt slijkt må bliffua i lengdenne beständigt och warachtigt, författar och bekräfftigar Öffuerheten thet medh vissa ordningar och stadgar." Man skulle häraf kunna draga den slutsats, att öfverheten borde ega en fullständig makt öfver kyrkan, ända till att bestämma öfver lärobegreppet, för att kunna afgöra, hvad som är "falsk och kättersk lärdom"; men detta är ingalunda meningen, "at theesse twenne embete, hvilken Scrifften icke vthan wigtigha orsaker så fliteligha åtskildt haffver, nemliga Öffverhetennes och kyrkiotienarenars, skulle åter mengias tilsammans"; ej heller kunde en sådan sats, territorial-systemets andefattiga lära*), finna något rum i Laurentii Petri evangeliska sinne. Hans tanke synes hafva varit, att kyrkan sjelf eller dess lärare egde bestämma öfver lärobegreppet, eller rättare, att detta genom reformationen en gång för alla var bestämdt, och att det tillkom öfverheten att genom yttre medel skydda detta och upprätthålla kyrkans institutioner. Emellertid måste härigenom kyrkans tjenare komma i hvarjehanda förhållanden till öfverheten, hvilka hade behöft genom lag bestämmas, men

*) Territorial-systemets grundsats är, att den, som herrskar öfver landet, eger ock att bestämma dess religion: "cujus est regio, illius est religio."

detta hade ännu ej skett fullständigt, och just detta kapitel "de jure Regio" blef en af de stötestenar, som så länge uppehöllo kyrkolagstiftningsarbetet under 17:e århundradet. Emellertid blandade sig konungarne ofta i kyrkliga angelägenheter; isynnerhet sådana, som voro af blandad beskaffenhet; så att de kunde sägas tillhöra både andligt och verldsligt forum; till dem gjordes ock dels förfrågningar och hemställningar af kyrkans styresmän, dels vad och besvär öfver domkapitlens domar och beslut. Dessa mål gingo genom konungens kansli, men Gustaf Adolf ville för deras handläggning upprätta ett särskildt embetsverk, benämdt Consistorium Generale.

Med Axel Oxenstjernas biträde uppsattes det första förslaget härom, och meddelades biskoparne P. Kenicius*), Joh. Rudbeckius och Paulinus Gothus i Strengnäs d. 12 Nov. 1623**). Enligt detta förslag skulle General-konsistorium bestå af Riksdrotset och Erkebiskopen, hvilka hvar sin vecka skulle vara ordförande, två Riksråd och tre af Hofrätten, samt biskoparne i Strengnäs och Vesterås, konungens förste hofpredikant, förste theol. professorn i Upsala och pastorn i Stockholms storkyrka. Redan af förteckningen på ledamöterna, som alla hade andra vigtiga embeten, och af hvilka fyra icke bodde i Stockholm, kan man förstå, att detta konsistoriets verksamhet ej kunde vara oafbruten; det skulle sammanträda årligen i Stockholm, och tiden för dess samvaro förmodligen bero af ärendernas mängd. Dess första omsorg skulle blifva att öfverse den gamla kyrkoordningen, och, sedan den blifvit af konungen stadfästad, vaka öfver dess efterlefnad. Det skulle föra en allmän uppsigt öfver hela presterskapet, dess lära och lefverne, och först öfver biskopar och superintendenter, hvilka, om de ej fullgjorde sina embetspligter, skulle hit instämmas; alla ärender, som vädjas från de andra domkapitlen, skulle här afdömmas, och domkapitlens akter årligen hit inlemnas, samt alla oordningar, som ej af domkapitlen kunde i godo bättras, hänskjutas hit. General-konsistorium skulle afgöra alla tvister mellan biskoparne och församlingarne om prestval; det skulle ock afgifva sitt yttrande vid tillsättningen af regala gäll, till hvilka full-

*) P. Kenicius, biskop i Skara 1596—1609, erkebiskop 1609—1636.
**) Anteckning på ett exemplar i Engeströmska bibliotheket.

makterna skulle utfärdas här i stället för i kansliet. När några saker förekomma i hofrätten, hvilka borde dömmas enligt Guds ord eller kyrkoordningen, skulle detta konsistorium på hofrättens begäran meddela sitt betänkande. Det skulle i allmänhet gifva akt uppå, att inga kätterska och schismatiska läror utspriddes i riket, och derföre hafva en synnerlig tillsyn öfver alla svenskar, som studerade i främmande land *), hvilka både före sin afresa och efter sin hemkomst skulle inställa sig i detta konsistorium för att förhöras i sin kristliga religion. Det skulle ock föra uppsigt öfver alla läroverk, akademier och skolor, och årligen visitera dem och hålla examen, antingen genom några af sina egna ledamöter eller andra; och skulle årligen af hvarje skola några lärjungar lefvereras, som vore tjenliga att brukas i kyrko- eller regementstjenster, hvilka skulle föreställas detta konsistorium att der examineras. Alla boktryckerier skulle stå under general-konsistorii uppsigt, och inga böcker få tryckas, som ej der blifvit gillade, "dhet the äre wärde att tryckias, och icke inneholla något fahrligit"; dock skulle skolböcker få tryckas efter biskopens och kapitlens i hvart stift censur, så ock andra "probati authores, som eliest gillade och oemotsäijelige äro." För öfrigt skulle general-konsistorium föra uppsigt öfver hospitaler och barnhus, öfver kristendomsundervisningen i Estland och Ingermanland, öfver socknegångens afskaffande m. m.

Om detta förslag afgåfvo biskoparne två dagar derefter sitt betänkande, hvari de tacka konungen för hans omsorg om läroembetets och församlingens bästa; ett general-konsistorium hafver förut hållits i Sverige, i det, när omständigheterna så fordrat, de äldste och förnämste af presterskapet på öfverhetens kallelse plägat sammankomma, att öfverlägga om kyrkliga ärender; men de betvifla ej, att det skulle vara af stor nytta, om en sådan sammankomst stadfästes med kunglig auktoritet; deremot anse de det farligt och stridande mot Guds ord att sammanblanda kyrkoregimentet med det verldsliga och insätta någon politisk president med sina assessorer

*) Om dessa hade en sträng stadga blifvit utgifven i Örebro, hvarom se Stiernman RdB. General-konsistorium skulle vaka öfver dess efterlefvande.

att ransaka och döma andliga saker, ehuru de gerna se, om K. Maj:t undertiden förordnar sina högtbetrodda män, att förfara, hvad brister och fel kan vara i församlingarne, och anmäla hos konungen consistorii postulata. Om de öfriga punkterna i förslaget anhålla de att framdeles tillika med sina embetsbröder få afgifva svar.

Frågan förekom hos ständerna vid 1625 års riksdag, af hvilka adeln och bönderna hemstälde saken till K. Maj:ts och presterskapets betänkande, och borgerskapet yttrade sig mera bestämdt till förmån för förslaget. Af presterskapet finnas tvenne betänkanden, af hvilka det vidlyftigare, dateradt den 20 Mars, troligen, till följe af sitt skarpa skrifsätt, ej blifvit antaget, men förtjenar i hög grad uppmärksamhet; det är uppsatt i de biskopars namn, som i Strengnäs förra året fingo del af förslaget, och har kanske till författare Joh. Rudbeckius, hvilken sedermera beskyldes vara den, som "turberat det Generale Consistorium." Det granskar ganska utförligt och strängt hvarje punkt i det kungliga förslaget, isynnerhet försöket att i konsistorium insätta ett så stort antal af höga verldsliga embetsmän, ty fastän högsta öfverheten bör hafva inspektion äfven öfver presterskapets förmän, såsom sina undersåtare, så följer dock ej deraf, att samma inspektion kan uppdragas andra öfverhetens undersåtare eller tjenare; när var det Rikseens Råds eller Drotsets embete från verldens begynnelse, att ordinarie sitta, än mindre presidera, i kapitlet? Finge någon sig ombetrodd uppsigten öfver både den borgerliga och kyrkliga lagskipningen, så blefve han en ny påfve. Dock må väl några förståndige af åhörarne vara tillstädes både i konsistorium och synoder, äfvensom det kunde vara godt att någon myndig politisk person vore närvarande till att kompescera dem, som vilja hafva talet allena eller förhindra en laglig process; men att många sådane assessores äro, som mer utvärtes makt, våld och anseende än förstånd hafva, det är mera till hinders. Konsistorium bör ej hafva någon coactivam executionem med peremtoria citatione, med fängelse, med kroppsstraff eller böter, utan så vidt det ad levem correctionem är af framfarne konungar i kyrkoordningen efterlåtet; der behöfs ej några sekreterare och fiskaler, der hålles ingen

processus juris; men hvar någon stor förargelse är, der skall konsistorium begära verldsliga armens hjelp. Alla mål, som hit föras i den kungliga instruktionen, kunna ej här med rätta utföras *), utan några höra antingen till domkapitlen, eller till presterskapets allmänna sammankomst, eller till verldslig rätt. Ej heller är det nog att öfverkonsistorium sammanträder en gång om året, utan en gång i veckan kunde behöfvas. Om akademien i Upsala alltid vore försörjd med lärde, skicklige och förfarne professorer, särdeles theologer, en Politicus eller Jure Consultus, så kunde de vara ett Supremum Consistorium Cathedrale, dit de ringare saker eller sådane, som ej lida dröjsmål, kunde hänskjutas. Men derjemte är af nöden, att ett allmänt eller Generale Consistorium Ecclesiasticum, som rättare må heta Synodus Provincialis, det är en sammankomst af prester från hela riket, hölles en gång om året, hvilket lägligast kunde ske, då riksdagar hållas, såsom hittills plägat ske. Men de år, då riksdag ej hålles, kunde alla biskopar och superintendenter, med en eller två förnämliga män af stiftet, sammankomma. Detta skulle då blifva den högsta kyrkliga myndigheten, helst om konungen sjelf ville vara der närvarande.

Presterskapets andra betänkande af d. 22 Mars är kortare och sysselsätter sig nästan endast med att bestrida verldsliga ledamöters insättande i konsistorium; dock kan man icke ogilla, att en politisk man eller två dertill brukas, och kunde vara K. Maj:t singulariter förobligerade, till att berätta H. K. Maj:t hvad som kan behöfvas, och framföra presternas och församlingarnas brister, så ock excipera på konungens vägnar, det de förnimma vara konungen och regimentet till förfång. Consistorium Generale kunde sammanträda årligen i Stockholm på samma tid som riksdagar hölles; om de saker, som der böra förekomma, och om ledamöternas antal kan snart vara gjordt och öfvertaladt.

*) Så sägas om konsistorii censur: "hade denna constitutionen varit gjord för 100 år sedan, och Consistorium Wittenbergense icke hade fått trycka något förr än det hade varit gilladt in Supremo Consistorio Cardinalium Romæ, hade vi alle än sittat quar i det Påfviska mörkret och träldom; bör fördenskull denna makten ingen Biskop eller Consistorio förtagas."

Konungen svarade härtill muntligen, att han väl kunde lida, att detta konsistorium förestodes allenast af andelige, dock så, att K. Maj:t vill af sina trogne och dertill tjenlige män några såsom kommissarier förordna, som på K. Maj:ts vägnar skola vara tillstädes; och der presterskapet tycker dem på något sätt ske förnär, att de skola taga Politicos till Collegas och Assessores, då måge de vara vissa uppå och förtänkte, att de skola taga och dem gode känna bredvid sig, som Censores.

Presterskapet har, förmodligen vid denna riksdag, uppsatt en "Forma eller Sätt, huruledes itt Generale Evangeliskt Consistorium j wårt Fäderneslandh Sverige, Gudz Ord och Gudz Församblings lofliga bruuk lijkmätigast kan uthrättas och hållas." Af det föregående kan man ungefärligen sluta till innehållet: Konsistorium skulle bestå af alla biskopar och superintendenter, K. Maj:ts förste hofpredikant och pastor i Stockholms storkyrka; dessutom två eller tre jurister eller politici; och till yttermera assistens och bistånd vill K. Maj:t deputera en eller två herrar af rikets råd eller ridderskapet, hvilka skola vara detta consistorii defensores, patroni et adjutores, att allt må tillgå ordentligt, fredligt och utan tumult. Desse skola icke inmänga sig i sjelfva förhöret och omröstningen, men väl hafva makt, att, då sententien är afsagd, göra insaga deremot och hänskjuta den till K. Maj:ts egen revision. Konsistorium sammanträder en gång om året i Stockholm. Om konsistorii åligganden och myndighet stadgas ungefär detsamma som i konungens förslag, och i strid med betänkandet af d. 20 Mars tillägges det makt att utfärda peremtoriska stämningar, att dömma till fängelse och böter, dock så, att verkställigheten deraf uppdrages åt de kongl. kommissarierna, de ofvan omnämda "defensores patroni et adjutores."

Detta förslag, öfverensstämde således temligen med hvad konungen muntligen svarat presterskapet d. 22 Mars. Men i fall det verkligen blifvit framlemnadt före riksdagens slut, så har förmodligen tidens korthet hindrat ytterligare förhandlingar om ämnet. I Riksdagsbeslutet af d. 7 April 1624 och Biafskedet af samma dag heter det, att general-konsistorium skall med det första upprättas, men att tidens korthet ej

tillåtit att nagelfara dess instruktion, utan den skall ytterligare bättre öfverses.

Vid följande årets riksdag upptog konungen frågan ånyo. Han säger sig väl kunna tillåta, att presterskapets gjorda förslag må tagas i akt, så att detta konsistorium må konstitueras af idel prester, och konungen dit förordna några gode män af verldsliga ståndet, som äro tillstädes, då konsistorium hålles, men ej befatta sig med vidare auktoritet, än att intercedera, när något förelöper, som betänkligt vore; men, fastän H. Maj:t helst skulle vilja härtill bruka biskoparne och superintendenterne, såsom förmodligen de klokaste och förfarnaste, så har han likväl funnit orsaker, hvarföre de böra derifrån förskonas; ty dels bo de nästan alla långt bort, och äro till en stor del ålderstegne, sjuklige och utarbetade män, dels behöfver konsistorium längre tid vara tillsammans, än de kunna vara frånvarande från sina stift; dessutom skall general-konsistorium revidera stifts-konsistoriernas domar och akter, och synas äfven derföre biskoparne ej böra vara ledamöter deri; slutligen, om i någon svår kasus general-konsistoriets dom skall revideras af K. Maj:t, böra biskoparne deri ej vara intresserade, på det de, med andra, som K. Maj:t täckes draga dertill, då må kunna assistera K. Maj:t och meddela sitt råd. Derföre befaller K. Maj:t presterskapet, att föreslå 13 andra prestmän, boende nära till hands, som alltid kunde vara tillstädes, när behof göres, hvilka alla dessa ärenden förrätta kunna.

Konungen hade således upptagit, fastän förändradt, det förslag, som i betänkandet af d. 20 Mars 1624 gjordes, om ett Supremum Consistorium Cathedrale, som kunde sammanträda, när helst det behöfdes; hvaremot han ej ville antaga presterskapets sammankomst vid riksdagarne såsom högsta instans i kyrkoärender, utan förbehöll sig att revidera generalkonsistorii domar med biskoparnes och "andres" råd. Äfven deruti således skiljde sig detta förslag från det, som gjordes i Nov. 1623, att detta nu föreslagna konsistorium ej skulle dömma konungens dom i kyrkoärender, utan målen derifrån kunna dragas under konungens revision; på samma sätt som hofrätten ej, enligt första afsigten, blef konungens högsta

domstol, utan blott en mellaninstans. Men då det ej var bestämdt, hvilka de "andre" voro, som jemte biskoparne skulle bistå konungen vid reviderandet af konsistorii domar, så hade i sjelfva verket hufvudfrågan blifvit skjuten till sidan.

På detta konungens nya förslag svarade presterskapet, att som detta konsistorium äfven skulle hafva någon kommission öfver biskoparne, döma öfver dem och revidera deras domar, så synes dess medlemmar ej beqvämligen kunna vara sådana, som hittills på embetets vägnar alltid varit biskoparnes jurisdiktion undergifne; hvarföre presterskapet anhöll, att K. Maj:t ville låta det blifva vid sitt förra förslag, att 3 eller 4 af biskoparne må blifva i samma kollegio brukade, och att presterskapet dessutom må få namngifva några andra personer, dem de kunna förnimma vara dertill tjenlige. Hvad konungen härtill svarat, känna vi ej, men ännu ett nytt förslag uppsattes kort derefter, enligt hvilket konsistorium skulle bestå af tre K. Maj:ts hofpredikanter, en theol. professor från Upsala och pastor Stockholmensis, men dess myndighet vara betydligt ringare, än i första instruktionen var föreslaget. Härmed afstannade frågan för denna gång; man kunde ej komma öfverens om sättet för utförandet; och likväl synes man hafva väntat, att saken med det snaraste skulle nå sin fullbordan; ty samma sommar skrifver biskopen i Strengnäs, L. Paulinus Gothus, till sina prostar och kyrkoherdar, att K. Maj:t hafver upprättat ett Collegium Theologicum i Stockholm, dit K. Maj:t befallt, att alla casus et negotia ecclesiastica måste förskickas och sedan af kollegii presidenten eller förmän K. Maj:t tillkännagifvas, hvarföre biskopen befaller, att alla casus ecclesiastici skola antecknas i församlingarne, och sedan af prostarne förskickas till domkapitlet, som derefter enligt K. Maj:ts befallning skall presentera dem honom uti förbemälte Consistorio Ecclesiastico. Man ser häraf, att biskoparnes motstånd ej varit oöfvervinneligt, om konungen verkligen velat drifva saken längre. Men antingen ansåg han den numera hafva blifvit dragen från sitt egentliga syftemål, eller ock trodde han, att mot presterskapets önskan intet godt skulle kunna derigenom uträttas, eller ock slutligen hindrades

han af de stora politiska tilldragelserna från att ytterligare sysselsätta sig härmed *).

Presterskapets motstånd mot general-konsistorium har ofta och strängt blifvit tadladt. Gustaf Adolf skall hafva yttrat förtrytelse deröfver, och hans samtida statsmän torde deri hafva delat hans tankar. Äfven inom presterskapet höjde sig ogillande röster. Då varande kyrkoherden i Jönköping, den sedermera om Sveriges kyrkohistoria så högt förtjente Joh. Baazius författade kort derefter en skrift (”πρόσφωνησις ad Episcopos Ecclesiæ Sveecanæ”), hvari han på det häftigaste anklagar biskoparne för hersklystnad; skriften innehåller mera deklamationer än bevis, och var, enligt Baazii egen utsago, egentligen syftande på erkebiskopen, och biskoparne Rudbeckius och Paulinus: då dessa derföre sökte ställa honom till ansvar, blef han derifrån frikallad af Riksrådet; han gaf sedermera en förklaring af sina uttryck, och blef försonad med biskoparne. En annan bland den tidens utmärkta författare, Olof Verelius, har också i en afhandling ”De Hierarchia” beskyllt biskoparne, att de blott derföre satt sig emot general-konsistorium, emedan de ej ville underkasta sig något ansvar för sina gerningar. Äfven sednare författare hafva ogillat biskoparnes motstånd. Det är i allmänhet svårt att dömma öfver bevekelsegrunderna till menniskors handlingssätt, och vanligen framhåller man de sämsta. Det är onekligt, att biskoparne skulle hafva förlorat i myndighet genom ett sådant general-konsistorium, som först föreslogs, men deraf följer ej, att endast hersklystnad ledde deras motstånd. Denna beskyllning skulle då i främsta rummet drabba Joh. Rudbeckius, som var motståndets egentliga ledare, denne man, kanske den ypperste, som efter Laurentius Petri innehaft biskopsvärdigheten i Sverige, som med rastlös verksamhet omskapade sitt stift, som med obeveklig stränghet ifrade för lag och ordning. Sant är, att dylika män med kraftfull vilja och medveten herrskareförmåga pläga vara obenägne att underkasta sig andras uppsigt; men Rudbeckius plägade sjelfmant redogöra inför sitt

*) L. Paulinus Gothus, i sin ”Historia Arctoa” sid. 371 omnämner förslaget, och säger att dess verkställighet omintetgjordes genom konungens död.

stifts presterskap för sina företag, och han var sannolikt den förste biskop, som erkände domkapitlets rätt att öfverrösta honom. Vi tro, att man kan lemna frågan om herskly̆stnaden å sido — hufvudfrågan blir dock, om biskoparnes motstånd var befogadt, om det var nyttigt för svenska kyrkan.

Man finner lätt likheten mellan det först föreslagna general-konsistorium och de vid samma tid inrättade eller påtänkta kollegierna, alla egentligen utgreningar af Rådet, med en af de höga Riksembetsmännen i spetsen och några Rikeråd jemte andra sakkunnige såsom bisittare. Visserligen skulle de andliga ledamöternas antal vara lika stort som de verldsligas, och bland dem erkebiskopen och två biskopar, af hvilka den förre till och med skulle vara ordförande till skiftes med Riksdrotset, men man kan likväl betvifla, att de skulle kunnat bibehålla sitt oberoende bredvid så höga och mäktiga kolleger, isynnerhet som de, hvar och en i sin ordning, skulle blifva svarande i stället för domare, när nemligen deras egen embetsförvaltning kom under skärskådande. Troligare är, hvad ock Rudbeckius sade i rådet 1636, "att komma politici dertill, taga de alt tillhopa sin kos". Kyrkans angelägenheter skulle då hafva kommit att lyda under Rikerådet och ställts i jemnbredd med justitieärender, kammarsaker o. dyl., med andra ord, kyrkan hade blott blifvit en af de flera inrättningar, som staten för sitt ändamål upprätthåller. Hvarthän detta kunnat föra, är lätt att se af Tysklands exempel, der man just genom de blandade konsistorierna, som i Gustaf Adolfs förslag nämnas såsom föredömen, lyckats göra kyrkan till en kyrka med furstens nåde, till föga fromma för det andliga lifvet. Om man hyser den åsigten, att lekmännens deltagande i förvaltningen af kyrkliga angelägenheter är nödvändigt för bibehållande af religiöst lif, så må man ej förbise, att ett sådant deltagande vida mindre kunde förenas med andan af det på 1600-talet uppvexande embetsmannaväldet, som sträfvade till centralisation, än med den då varande stiftsförvaltningen; också finna vi, att t. ex. första erkännandet af åhörarnes rätt att deltaga i utöfningen af kyrkotukten, inrättandet af kyrkoråd m. m. utgått från presterskapet, och församlingarnas i kyrkoordningen så tydligt uttalade valrätt led visst vida mer

intrång af adelns patronatsrätt, än af biskoparnes egenmäktighet. Från politisk synpunkt skulle den frågan kunna uppkastas, huruvida presterskapet, om det genom general-konsistorium kommit i ytterligare beroende af högadeln, skulle kunnat bjuda den spetsen, så som sedermera under loppet af detta århundrade skedde. Ty presterskapet led förut intrång af adeln, isynnerhet genom missbruken med patronatsrätten och huspredikantkallelser, som vi ofvan omtalat; adeln ville ock hvarken för sig eller sina tjenare underkasta sig kyrkodisciplinen, och förhöll presterskapet ofta sin tionde. Hade klagomål öfver dylika missbruk kommit inför en domstol, der adelsmän haft öfvervigten, torde väl presterne, liksom bönderne, fått anledning klaga, "att mellan dem är bror och bror."

Mot dessa missbruk hade presterne sin enda tillflykt hos konungen. Men då efter Gustaf Adolfs död konungamakten anförtroddes åt adelns förnämsta män, synes presterskapet med ett visst misstroende hafva betraktat den nya regeringen. Vid öfverläggningarne om den nya Regeringsformen antydde presterne i ett högst märkvärdigt betänkande sina farhågor för möjligheten att "Monarchien förvandlades i en annan stat"; de begärde, att deras egen myndighet och rättigheter skulle stadfästas, och att ett general-konsistorium, "Guds ord och Kyrko-Ordningarne likmäktigt", skulle upprättas, dit stiftskapitlen kunde hänskjuta vigtigare mål och parterna appellera, och der alla stiftskapitel kunde göra redo för deras embetes administration. Denna sednare begäran kan synas besynnerlig, då man sett, huru ifrigt presterskapet bekämpat Gustaf Adolfs förslag; men i sjelfva verket strider den ingalunda mot hvad presterskapet på riksdagarne 1624 och 1625 yttrat; ty af uttrycket: "Guds ord och Kyrko-Ordningarne likmätigt", synes tydligt, att de ej ville inrymma lekmän något hufvudsakligt deltagande i general-konsistorium, och det hade varit af vigt för dem, isynnerhet nu under förmyndareregeringen, att kunna undandraga Rådet öfveruppseendet öfver kyrkoärenderna och uppdraga det åt en särskild kyrklig myndighet. Frågan återkom flera gånger både under förmyndareregeringen och Christinas egen styrelse, men man trampade å ömse sidor i de gamla spåren, ock kunde ej komma öfverens om de verldsliga

ledamöternas antal i general-konsistorium. Presterskapet visade ock sin motsträfvighet mot förmyndarestyrelsen, genom att motsätta sig nya skatters påläggande och klandra regeringens mått och steg. Ledaren af denna opposition, Joh. Rudbeckius råkade i följe häraf i obehagliga tvister med regeringen, hvarigenom han gick miste om erkebiskopsvärdigheten och måste beqväma sig till afbön. Å andra sidan klandrade regeringen biskoparnes hersklystnad, och att ordningar i kyrkosaker göras regeringen oåtspord. Deremot gåfvo riksförmyndarne sjelfva ett dåligt föredöme, genom att blanda sig i presterliga befordringar förmedelst rekommendationsbref till biskoparne.

Det blef nu presterskapets sträfvan, att genom egna privilegier få sina rättigheter stadfästade och skyddade. Redan 1607 hade Carl IX uppsatt privilegier för dem, men dessa synas ej hafva blifvit bekräftade, ty redan 1609 anhålla presterne om privilegier, hvarpå konungen svarade, att han ville, när alla andra saker äro afhandlade, förklara sig deröfver så, att de skola vara dermed förnöjda. Dermed fick saken förmodligen hvila, ända till 1644, då vid drottning Christinas anträde till regeringen presterskapet genom biskop Johannes Matthiæ *) uppsatte ett förslag till privilegier, som inlemnades till drottningen, men ej lyckades vinna hennes stadfästelse. Vid riksdagen 1647 företogs saken ånyo af presterskapet, som uppdrog åt biskop Laurelius, att genomdrifva saken. Han inlemnade deras nya förslag till privilegier, som, efter en kort öfverläggning i Rådet, med några förändringar stadfästades af drottningen d. 20 Sept. 1647, dock endast "provisionaliter och till Wår wijdare förklaring framdeles." Dessa privilegier innehålla i afseende på kyrkostyrelsen hufvudsakligen följande: biskoparnes och domkapitlens myndighet stadfästas, så att de skulle hafva makt att utdela efter lärdom, ålder, förtjenst, gåfvor och dygdelefverne alla presterliga tjenster (undantagande regala gäll) "dock att all ting sker ordentligen med Consistorii vetskap och församlingens frivilliga consens och goda nöje", men om jus patronatus nämnes intet (§. 13); om

*) Johannes Matthiæ, biskop i Strengnäs 1643—1664.

någon prest föraktar konsistorium, och ej söker sin befordran af sin biskop och förman, han må citeras, ställas till förhör, och, efter som hans brott vara kan, plikta och till lydno hållas, "dock Oss förbehållne dem Wi vele med våre promotorialer till Biskoparne benåda" (§. 14) *). Regala gäll tillsättas af konungen, dock med biskopens och församlingens bifall (§. 15). Emedan många husprednkningar och kopulationer förorsaka en stor oordning, så skall den "gemene Adelen", då de icke kunna förebära något hinder, komma ordinarie med sina tjenare och husfolket tillstädes uti Guds hus (§. 18). Men de, som hafva egna huspredikningar, skola dem väl försörja och icke uti andra otjenliga tjenster bruka, eller tränga dem uppå någon församling utan hennes och biskopens samtycke (§. 17). Biskoparne få ej ordinera flere prester, än som behöfs, vid straff, som framdeles skall bestämmas **) (§. 16). Det ena stiftet må ej tränga sina prester in på ett annat, utan hvar och en må efter lärdom och meriter blifva försörjd i sitt eget stift (§. 19). Tilldess en ny kyrkolag hinner utarbetas, skola de, som vederbör, pålägga kyrkoplikt, dock dervid gå tillväga beskedligen och skickligen, observerandes derutinnan en likhet i alla stift, och följandes i sådana fall härtill öfligt bruk (§. 12). Så skall ock ingen hafva makt till att inmana, fast mindre fängsla och våldföra eller ock till lif och gods antasta någon prestman, som icke straxt på färsk gerning varder gripen, förr än han till någon grof missgerning lagligen befunnen och dömder är; och skall hans sak först angifvas i Consistorio för hans Biskop, och sedan, der han till någon capital sak bunden varder, sisteras för verldsliga domare, der då en fullmäktig gjord af Consistorio skall vara tillstädes (§. 21). Hvad som stadgas om presternas inkomster, boställen, tionde o. dyl. gå vi förbi med den anmärkning, att ej allt, som presterne begärt, blef beviljadt. Landshöfdingar, Befallningsmän etc. befallas att hålla hand öfver allt detta och, då det behöfs och begäres, göra presterne skäligt bistånd (§. 22).

*) Om promotorialer innehåller presterskapets inlemnade förslag till privilegier ingenting.

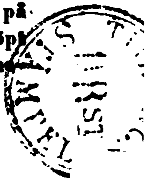
**) Om straffbestämmelsen nämnes ingenting i presterskapets förslag.

Sålunda hade presterna fått privilegier och det sådana, som jemte många andra fördelar gåfve dem rätt i de vigtiga tvistepunkterna med adeln om huspredikanter och prestval. Men ansåg ännu den tiden privilegiers utfärdande vara konungens ensak, hvarom andra stånd ej behöfde höras, äfven om deras rättigheter derigenom kunde lida något intrång; på sådant sätt hade adelns patronatsrätt kommit in i adeliga privilegierna, liksom nu det motsatta stadgandet om prestval i presterskapets. Adeln påminte ock derom vid riksdagen 1649; den klagade derjemte öfver inskränkningen i huspredikningar genom §. 18 i presterskapets privilegier, men utan framgång. Äfven landtpresterna voro missnöjde och påstodo, att privilegierna ej så mycket voro dem till godo som biskoparne och presterskapet i städerna; detta hade väl afseende på bestämmelserna om löner och beställen, såvida ej deras afund väcktes genom §. 9, som lofvar det högre presterskapet, att i en eller annan måtto få "merkeligen åtnjuta konungens nåd"*).

Vid den märkvärdiga riksdagen 1650 blefvo presterskapets privilegier med någon förändring ånyo och definitift (28 Nov.) stadfästade. Förändringarne äro ej synnerligen vigtiga. Församlingens valrätt vid pastoraters tillsättande erkännes väl något tydligare (§§. 16 och 18), ehuru den på visst sätt upphäfves genom stadgandet, att icke någon mindre lärd eller meriterad person skall blifva dem föredragen, som lärdare äro och bättre en lägenhet förtjent hafva, hvilket väl af deras gjorda och nederlagda prof kan bedömmas (§. 17). Förbudet mot för många presters ordinerande är utelemnadt; men förbudet mot huspredikningar qvarstår, och är utvidgadt till alla, som ej hafva lagligt förhinder att infinna sig vid den allmänna gudstjensten (§§. 19 och 20). Föga mindre obehagligt torde det hafva varit för adeln, att drottningen (i

---

*) Geijer, Sv. Folk. Hist. III. 455 anser hopp om adelskap vara dem derigenom öppnadt. Presterskapets förslag till privilegier har här i stället: "... den samma unne och förlähne Wij frälse frijhet på några få skattehemman, som han antingen ärfft eller lagligen köpt hafver." Svårligen kan man antaga, att de gifna previlegierna innehålla mer än som blifvit begärdt.

§. 22) lofvade, att prestsöner skulle efter duglighet och förtjenst kunna vänta befordran ej blott i kyrkans utan och i statens embeten. Förbudet att utan dom insätta prester i häkte utsträckes till lärare och lärjungar vid akademier, gymnasier och skolor, och undantaget, om de gripas i bar gerning, är utelemnadt (§. 24). Hvad som stadgas om sockenstämmor (§. 23), hafve vi ofvan omtalat.

Genom dessa privilegier hade således ej blott presternas löner och boställen samt kyrkornas inkomster blifvit skyddade med all den kraft och verkan ett kungligt förbud mot missbruk den tiden hade, utan ock åtskilliga bestämmelser gjorda rörande kyrkostyrelsen och biskoparnes myndighet. Dock upphörde ej derigenom alla olagligheter. Isynnerhet vid prestkalls tillsättande synas oordningarne hafva fortfarit, fastän domkapitlen numera någon gång lemnade de högadeliga rekommendationsbrefven utan afseende; men de kungliga "promotorialerna", som Christina i privilegiernas 17 §. uttryckligen förbehållit sig, kunde ej så lätt förbises; och drottningen begynte äfven att gifva expectancebref på pastorater, hvaröfver presterskapet vid 1652 års riksdag klagade, och fick löfte om rättelse deruti. Hvad §. 24 stadgar om att prester först skulle anklagas inför sin biskop, hade kunnat åstadkomma hvarjehanda tvister med den verldsliga makten, hvarföre man också inom presterskapet ansåg denna paragraf behöfva förklaring, så att hvarken rättvisans gång skulle hindras, eller prester för ringa saker, som lätt kunna biläggas, onödigtvis dragas inför verldslig rätt.

Carl Gustaf stadfästade presterskapets privilegier, "ehuruväl trögt", och med det förbehåll, att, om en eller annan punkt framdeles fordrade någon förändring, konungen då ville hafva sig förbehållet, att förklara sig deröfver, så som han befinner skäligt. Äfven Carl Gustaf tillät sig olagligheter vid prestsysslors tillsättande, så att redan utnämda och installerade kyrkoherdar fingo vika för hans krigsprester. Under hans tid begynte man att med större ifver arbeta på kyrkoordningens förbättring. Detta var en efter Upsala möte oupphörligt återkommande angelägenhet, som nämnes i många riksdagsbeslut; men verkställigheten hade mött många svårig-

heter, dels i tidernas oro, dels och förnämligast i stridiga anspråk och olika åsigter om kyrkoförfattningens natur. 1614 anmälte presterskapet att kyrkoordningen var öfversedd, och begärde kunglig stadfästelse derpå; samma begäran upprepades lika förgäfves 1640. Endera af dessa bagge öfversedda kyrkoordningar — såvida det ej var en och densamma, hvars stadfästelse vid dessa riksdagar begärdes — torde vara det arbete af Kenicius, Paulinus, Rudbeckius, Kylander och Petrus Jonæ*), som i samtida handlingar omtalas. I sitt förslag till privilegier hade presterskapet 1647 begärt, att den gamla kyrkoordningen skulle oförändrad stadfästas, och hvad som kunde behöfva tilläggas eller förbättras, blifva sammanfattadt i ett appendix; äfvensom att en Forma Consistorii skulle författas, hela klericiet och isynnerhet ordinariis Consistoriis till god rättelse och merkelig styrka. Det sednare lofvade drottningen i privilegierna; men hvad kyrkoordningen beträffar, så skulle den öfverses, alldenstund den "icke finnes uti alt beqnämad till vår Christeliga religion och församlingens uppbyggelse." Detta är ett hårdt omdöme om den kyrkoordning, som grundlagt vårt kyrkoskick, men det kan förklaras, om man anser det hafva afseende på de katholska bruk, som der ännu voro bibehållna.

Från denna tid fick frågan om kyrkoordningens omarbetande ny fart. Vid riksdagen 1649, då drottningen åter gjort förslag om generalkonsistorii upprättande, begärde ständerna, att några lärde män, såväl af det verldsliga som andeliga ståndet, skulle förordnas att öfverse och förbättra "den för detta provisionaliter gjorda kyrkoordning." Samma år anbefaltes biskoparne, att de hvar för sig skulle arbeta på denna angelägenhet; och åtminstone Laurelius företog sig saken, och sammanskref en kyrkolag, som han framvisade för det kollegium af andeliga och verldsliga män **), som under

*) Dessa voro samtidigt biskopar 1619—1630, men redan före 1614 kunde väl Rudbeckius, ehuru ännu ej biskop, hafva blifvit använd till dylikt arbete.

**) Ledamöterna voro Lenæus, Joh. Matthiæ, Laurelius, Stigzelius och Emporagrius, samt Gyldenklou, Björnklou, Joh. Olai (Stjernhök), Freinshemius och Loccenius. Äfven Joh. Matthiæ och Stigzelius medhade skriftliga förslager.

rikskanslerens ledning sammanträdde i Stockholm 1650 för att öfverse kyrkoordningen, men ej medhann mer än första kapitlet, om läran och religionen, hvarvid långa öfverläggningar föregått om antagandet af Formula Concordiæ*). Vid den stormiga riksdagen samma år synes föga hafva blifvit gjordt vid denna sak; men antingen då eller troligare vid riksdagen 1652 aflät presterskapet ett betänkande, som gick derpå ut, att den "gamla öfversedda Kyrkoordningen" (troligen det ofvannämda arbetet af Kenicius, Paulinus m. fl.) i hufvudsaken skulle bibehållas, dock med vederbörliga tillägg och uteslutningar. Men då drottningen såg, att kommittéen ej snart skulle medhinna sitt arbete, uppdrog hon åt Emporagrius, att med några andra företaga saken. Många krafter voro således satta i verksamhet för det vigtiga arbetet, men medförde ej under Christinas regering något resultat.

Under Carl Gustafs tid drefs arbetet med ännu större ifver. Vid riksdagen 1654 hade presterskapet fått Laurelii ofvan nämda arbete sig föreläst och yttrade sig deröfver med beröm; och "hölts många mundtliga discurser både i Consistorio Comitiali, såsom ock med salig RiksCansleren och andra af Rikets Råd, och på sistone med sjelfva Konungen; och kom så vida, att K. M:t begärde Laurelii arbete att få se." Följande år, då ständerna åter voro samlade, påyrkades saken ånyo af presterskapet, hvaraf isynnerhet det lägre lär hafva visat stor ifver derför**); och i öfverensstämmelse med deras förslag befalte konungen just vid sin afresa till kriget, att kyrkoordningens öfverseende skulle uppdragas åt en "deputation", der erkebiskopen Lenæus skulle vara "Director",

*) Inom kollegium röstade endast erkebiskop Lenæus och Laurelius för dess antagande, som dock ifrigt påyrkades af rikskansleren.

**) Bland andra orsaker äfven emedan den gamla kyrkoordningen ej mer stod att få för pengar. Presterskapet hade 1640 begärt, att en ny upplaga deraf skulle få utgifvas; men regeringen vägrade, emedan den derigenom "lijka som tacite och per indirectum" skulle blifva stadfästad. Det oaktadt beslöt Upsala domkapitel (1645, d. 12 Mars) att utgifva en ny och oförändrad upplaga, "så framt Eskil hafver dugeliga typos"; antingen nu detta ej var fallet, eller något annat hinder kommit i vägen, nog af, någon ny upplaga har ej utkommit.

medarbetare. biskoparne Laurelius i Vesterås och Jheringius i Reval, så vidt dem kunde för andra hinder vara lägligt, samt prim. prof. i Upsala Stigzelius och pastor prim. i Stockholm Emporagrius, hvilka såsom närmare tillhands boende skulle arbeta deruti under erkebiskopens direktion, om ej kontinuerligen dock på vissa tider om året; de skulle företaga sig den gamla kyrkoordningen och äfven rådfråga hvad andra sammanskrifvit i dessa ämnen, och då de fullbordat sitt arbete, öfverlemna det åt konungen, som då ville antingen låta ytterligare öfverse det af andra, eller ock genast publicera det.

De deputerade grepo verket an — Jheringius var dock aldrig tillstädes; Laurelius sände sina skriftliga uppsatser, när han ej sjelf kunde komma. Men dels var det långa uppehåll mellan sammankomsterna, då de alla hade andra embetsåliggander, som ej fingo försummas, dels kommo de ej rätt öfverens; arbetet gick derföre långsamt, och de fingo ett nytt kungligt bref (3 Jun. 1658) med befallning att skynda. 1659 hade de slutat, och sammanträdde nu ånyo, enligt presterskapets begäran och kunglig befallning, med biskoparne Enander i Linköping och Terserus i Åbo, samt superintendenten i Göteborg Brunnius, för att ännu en gång genomgå sitt arbete. De öfverlade flitigt under Juni och Juli månader 1659, men synas hafva skingrat sig, utan att kunna komma öfverens om, hvem som skulle redigera arbetet, eller hvem som skulle ytterligare öfverse det. Emellertid tillstundade riksdagen i Göteborg. Emporagrius, som från början af konungen varit utsedd att föra pennan, ehuru de öfriga deputerade ej voro nöjda med hans stil, sammanfattade nu ett förslag till kyrkoordning, och lemnade det till konungen, utan att förut meddela det de andra ledamöterne i deputationen*). Äfven Laurelius, som ansåg sitt verk af de deputerade hafva blifvit alltför ringa aktadt och ansedt, ehuru preteståndet berömt och konungen ej ogillat det, sände det nu till konungen. Möjligen ha också Enander och Brunnius öfverlemnat till ho-

*) Dock vidkännes Lenæus i ett bref till K. M:t d. 3 Okt. 1665 (RiksArch. Collect. de Scriptt. Suec.); den kyrkoordning, som Emporagrius 1663 inlemnat, såsom de deputerades förslag.

nom sina förslag till kyrkoordning. I stället för ett gemensamt förslag från hela deputationen fick konungen således emottaga flera. Men hans kort derpå inträffade död afbröt såväl detta som många andra vigtiga arbeten.

I riksarkivet förvaras bland andra tvenne kyrkoordningar, af hvilka den ena: "Then Svänska Kyrkio Ordningen, öffwerseed och förbättrad och i Twenne dehlar eller böcker skifftadt etc." 552 blad in 4:o, utan tvifvel är Laurelii*) — den andra: "Then Swenska Kyrkio Ordningen öffwersedd och förbättradt, Sampt fördeelat uthi Tree Böker", 484 sidor in 4:o, har på permen orden "Doct. Erichz Emporagij" tecknade med gammal handstil**). Begge äro ganska vidlyftiga och isynnerhet Laurelii öfverflödar af citater ur kyrkofädernas skrifter och exempel ur kyrkohistorien. Men ordrikheten upphjelper ej tydligheten; man stannar ofta i villrådighet om meningen, och såsom gällande lag skulle ingendera i sin närvarande form hafva varit passande. Såsom utgångne från tvenne af kyrkans förnämsta män och ledamöter i den af konungen tillsatta deputationen till kyrkoordningens öfverseende, hafva de dock historisk vigt, i det de utvisa, hvilka grundsatser det högre presterskapet den tiden ansåg böra ligga till grund för kyrkans ordnande, och vi vilje derföre i korthet nämna något om deras innehåll. Att de anse presterskapet såsom egentligen börande leda kyrkans angelägenheter, är naturligt, dock utesluta de ingalunda lekmännen från deltagande deri. I mål, som röra församlingens ekonomi eller kyrkotukten, skall kyrkoherden hafva till sitt biträde vissa

---

*) Ett annat exemplar förvaras på kungliga bibliotheket i Stockholm, men är ej i redaktionen dermed öfverensstämmande.

**) Derigenom är väl ej fullständigt bevist, att detta är Emporagrii förslag; det synes dock sannolikt, så mycket mer som det tydligen varit begagnadt vid författandet af presterskapets kyrkoordnings förslag 1682, och man vet att presterskapet då följde Emporagrii och Laurelii förslag. Se Lidén, Handl. om Riksd. 1682. För öfrigt lemna vi osagdt, huruvida de i riksarkivet förvarade Emporagrii och Laurelii kyrkoordningar äro de, som lemnades 1659, eller de som inlemnades 1663 till K. Mit, det sednare är kanske troligare, emedan man finner åtskilliga stadganden, som synas framkallade af biskoparne Joh. Matthiæ och Terseri religionstvister.

embetsmän, som, enligt Laurelius, skola väljas af kyrkoherden och församlingens äldste och i allmän sockenstuga uppenbarligen antagas; med dem må kyrkoherden rådgöra om alla saker, som lända till församlingens välfärd; sexmännen hafve hvar sin rote; om oreda yppar sig i någons rote, skall han gifva prestenom i tid tillkänna, att all otidighet och sjelfvåld kan blifva förtagen. Sockenstämma skall hållas efter presterskapets privilegier; der upptagas alla de besvär, som i församlingen förefalla kunna och kyrkoherden med sitt kyrkoråd är förpligtad till att upptaga, rätta och afdöma. Så föreskrifver Laurelius, som förnämligast synes velat hafva dessa embetsmän till kyrkoherdens rådgifvare och biträden i oekonomiska mål. Emporagrius går längre, eller åtminstone uttrycker sig bestämdare: kyrkoherde med socknemän i staden och å landet eger hafva omsorg om kyrkans och socknens välfärd och goda ordning, ränta, byggning, räkning, skälig aga och annat sådant; han skall fördenskull hafva makt att hålla sockenstämma, och kalla sina åhörare tillsammans, hvarifrån ingen utan förfall får vara borta. Och skola kyrkoherdanom vissa embetsmän tillförordnas, som tillika med honom allt sådant sköta och efter enhälligt rådslag tillbörligen drifva skola, såsom kyrkovärdar, sexmän, rotmästare, byggningsmän, och i städerna och stora församlingar notarius. Dessa skola väljas och tagas i allmän sockenstuga och församlingens närvaro med alla socknemännens fria val och samtycke. Kyrkoherden må i deras sammankomst præsidium föra, och styra sockenstämman. Uti svåraste saker må ock kyrkoherden till de förre upptecknade embetsmän sammankalla några förståndige af de äldsta och förnämsta i församlingen, och med dem först öfverlägga och sluta, hvad nödigt och skäligt finnes till att göra, att de sedan kunna hjelpa till att öfvertala menigheten till det som uträttas bör. Dessa embetsmän och äldste måste kyrkoherdanom uti allt görligt behjelplige vara, serdeles att hålla uppseende och aga med åhörarne, efterfråga hvar i sin rote, huru de sitt lefverne föra, och gifva tillkänna om de finna något förargligt. Finnes någon det försumma eller fördölja, varde straffad med böter till kyrkan, eftersom sockenstämma det känner och

dömer. Tydligare kan ej församlingens rätt och pligt att deltaga i kyrkotuktens utöfvande vara uttalad *). Vigtigare fall skulle dock underställas prosten och domkapitlet, och isynnerhet ingen bannlysas utan domkapitlets dom.

Rörande prestval afvika väl begge kyrkoordningsförslagen från Laurentii Petri kyrkoordning, men lemna dock förslagsrätten åt församlingen. De föreskrifva, att när en församling blifver ledig, skola dess äldste eller sexmän resa till domkapitlet att rådslå om ny kyrkoherde; begära de då någon, som en ringa tid tjent eller är ovärdig, skall man fogligen afråda dem; äro de envisa, skall deras förslag icke gälla, utan de måste nöja sig med den, som af biskopen med domkapitlet, eller der så behöfves, af hela presterskapet på prestmöte, blifver utsedd. Är någon församling alltför enträgen och motspänstig, då må några få förtjente prestmän med församlingens bifall sättas i valet och lott kastas dem emellan. Patronatsrätten erkännes, så vidt den verkligen genom kyrkobyggnad eller donation enligt lag blifvit förvärfvad; patroni rätt är att föreslå en kyrkoherde för församlingen och med dess samtycke för biskopen. Om regala gäll åberopas stadgandet i presterskapets privilegier. Prostar skola tillsättas med kontraktisternas samtycke, eller efter deras val. Prosten skall isynnerhet vaka öfver att folket undervisas i katechismi lära, och hålla uppsigt öfver kyrkotukten och församlingarnes ekonomiska angelägenheter. Derföre skall han årligen visitera eller hålla prosteting i hela sitt kontrakt två gånger, ena gången för att hålla katechismiförhör, då hvar husbonde och matmoder med barn, tjenste- och inhyseshjon förmanas att infinna sig för att låta förhöra sig i sin kristendoms stycken; andra gången skall ransakas om räkenskaper och tionde i närvaro af kronans befallningsmän och länsmän **). För

*) Uti de deputerades sammankomst d. 7 Dec. 1658 hade blifvit beslutadt, att det skulle stadgas, huru som ett Collegium Seniorum uti hvar församling behöfves att tillika med pastor hålla disciplinen vid makt.

**) Detta är enligt Emporagrii kyrkoordning. Enligt Laurelii skulle prosten visitera minst en gång årligen; men dessutom stadgas der, att en allmännelig examen skall anställas med åhörarne hela fastlagen igenom.

befordran af folkundervisningen stadgar dessutom Emporagrii kyrkoordning, att en barnskola skall finnas vid hvarje socken-kyrka, och att klockaren skall på landet lära ungdomen läsa i bok, skrifva, sjunga psalmer och öfva dem i kristendoms-kunskap, så att "så många, som beqvämliga äro och råd hafva, skola lära läsa i bok"; och i Laurelii kyrkoordning äro införda "Christeliga spörsmåhl", hvilka hvar och en, som icke lärt katekesen, skall kunna besvara, innan han får begå nattvarden eller träda i äktenskap.

Angående biskopsval innehålla de begge kyrkoordnings-förslagen ungefär samma stadganden, som nu för tiden äro gällande; men äfven biskoparne skulle dervid rösta. Biskopens embetspligter beskrifvas ungefär på samma sätt, som i Laurentii Petri kyrkoordning. Men en ny fråga hade sedan den tiden uppkommit, nemligen hvar en biskop skulle ställas till ansvar, ifall han försummade sitt embete eller gjorde sig skyldig till något brott. Denna fråga sammanhängde med den om generalkonsistorium, hvarom de deputerade öfver kyrko-ordningen ofta hade öfverlagt, utan att komma till något beslut; om sakens nytta och nödvändighet, isynnerhet för att upptaga vad från domkapitlen, voro de alla ense, men ej om ledamöterna, af hvilka det skulle bestå, eller om dess myndighet och arbetsordning. Stigzelius och Emporagrius hade yrkat, att det skulle bestå af både andeliga och verldsliga ledamöter; detta bestreds isynnerhet af erkebiskopen; Laurelius erkände, att han ej visste hvad han skulle säga, hvilket i sjelfva verket tyckes hafva vara fallet med dem alla; och detta är ej underligt, ty frågan kunde svårligen på ett tillfredsställande sätt lösas, så länge den andeliga domsrätten och förvaltningen äfven omfattade så många verldsliga angelägenheter. I Laurelii kyrkoordning är det presterskapets allmänna sammankomst, vare sig på riksdagar, eller på särskilda nationalsynoder, hvilka af öfverheten ordinarie skola sammankallas hvart fjerde eller femte år, som förer högsta inseendet öfver kyrkan, upptager vad från domkapitlen, ransakar öfver kyrkotuktens handhafvande, öfver biskopars lefverne och embetsutöfning. Emporagrius talar ock om ett öfverkonsistorium såsom liktydigt med presterskapets samman-

komst vid riksdagar och allmänna möten*) och tillägger det en myndighet öfver biskopar och domkapitel; men tillika föreskrifver han om nationalkoncilium eller Guds församlings allmänna möte, som skall sammankallas, när det sker, att äregiriga och oroliga menniskor genom satans äggelser fatta sällsamma tankar om Gud, den kristliga religionen, trosartiklar, ceremonier o. s. v. och sina meningar utsprida, eller när tvister uppstå om annat vigtigt, som angår församlingens välstånd och utvertes regemente, eller när olydno och trädsko hafver sig inritat, särdeles hos de mägtiga, så att rättmätig kyrkoaga varder föraktad. Man ser, hvad det var för faror, som denna tid anslogos isynnerhet hota svenska kyrkan. Öfverheten sammankaller ett sådant möte, och är närvarande sjelf eller genom fullmäktig; till ledamöter af koncilium väljas ej blott prester, utan äfven lärda och nitälskande män af andra stånd, "dem hvar för sig fritt välja skall." Præses skall dock väljas af de andliga, och dessutom utses åtta af de äldste och lärdaste att jemte honom sammanjemka meningarne. Men rörande beslutets fattande strandar Emporagrius på samma betänklighet, som vi förut sett Paulinus yttra, mot tillförlitligheten af röstpluraliteten, ty "icke må här så särdeles anses rösternas större eller mindre antal, utan skälen med deras vigt, att de mest gälla, som närmast komma öfverens med Guds Ord." Men hvem som skulle bedömma detta, derom är intet stadgadt.

Rörande sammansättningen af domkapitlen föreskrifva begge kyrkoordningsförslagen, att ledamöterna i Upsala domkapitel skulle vara theol. professorerne, på de andra ställena kyrko-

*) Den föreskriften, att den, som vädjar från domkapitlet, skall fullfölja sin sak i nästa session vid öfverkonsistorium, förefaller besynnerlig, ifall öfverkonsistorium skall vara liktydigt med presterskapets sammankomst vid riksdagarne; ty om detta kyrkoordningsförslag är skrifvet 1659, så var då ännu ingenting stadgadt om huru ofta riksdagar skulle hållas; är det skrifvet 1663, så var tiden mellan riksdagarne faststäld till högst tre år, ett nog långt uppskof i ett vädjadt mål, helst om detta var af den brådskande beskaffenhet, som frågor om äktenskaps ingående eller upplösning, uppenbar skrift och aflösning o. dyl. Det synes oss också ej vara alldeles klart hvad Emporagrius menar med sitt öfverkonsistorium.

herden vid domkyrkan och theol. lektorerna, samt, enligt Emporagrius, en eller två af närmast boende landtprester; enligt Laurelius, de öfrige lektorerna och rector scholæ, och i vigtigare fall några andra lärde män, som extraordinarie må inkallas. Præses må ej allena eller mot kapitlets tanka fatta beslut, dock är det ej ovilkorligt och för alla händelser föreskrifvet, att han skall vara bunden vid pluralitetens mening. Kapitlets domsrätt är utsträckt till alla de saker, som vi ofvanföre visat enligt tidens praxis brukade föras dit. I vigtigare saker skola kapitlena rådfråga sig hos hvarandra, isynnerhet hos Upsala domkapitel. Från kapitlets dom må vädjas enligt Laurelius till stiftets prestmöte, och presternes allmänna sammankomst vid riksdagar, enligt Emporagrius, till öfverkonsistorium, hvarom vi nyss nämt; dock vill Laurelius ej tillåta något vad, när konsistorium har någon klar lag för sig, isynnerhet i Guds ord eller kyrkoordningen, eller der någon blifver med vittnen öfvertygad; ej heller något vad till verldslig dom, utom när saken ej är rent andlig — ett tillägg, som visar, att man ej kunde undgå att känna olämpligheten af verldsliga och andliga måls sammanblandande i domkapitlen, och i följe deraf ej kunde alldeles bestrida verldsliga domstolars rätt att till en viss grad åtminstone granska kapitlens domslut.

Detta är i största korthet hufvuddragen af de begge kyrkoordningsförslagens föreskrifter om kyrkostyrelsen. Hvad de för öfrigt innehålla om religionsangelägenheter och prestembetets utöfvande borde väl förtjena framställas i en utförlig kyrkohistoria för dessa tider, men ligger utom vårt ämne.

Under den förmyndareregering, som följde efter Carl Gustafs död, var kyrkoordningens omarbetande en sak, hvarom man vid hvarje riksdag talade; och regeringen infordrade 1663 af Laurelius och Emporagrius deras arbeten; men någonting mera blef ej vid den saken gjordt. Dock utfärdades ett och annat påbud rörande hithörande ämnen, såsom stadgan om eder och sabbathsbrott 1665, patentet af den 15 Juli 1662, och plakatet af den 14 Augusti 1663 om inskränkning af tryckfriheten; de sednare i sammanhang med de märkvärdiga religionstvister, i följd af hvilka biskoparne Johannes

Matthiæ och Terserus blefvo afsatta; presterskapet hade om begge ingifvit ogillande betänkanden, och de fingo på begäran afsked af regeringen från sina embeten. Några förändringar i kyrkostyrelsen eller något afgörande af de gamla tvistefrågorna gjordes för öfrigt ej under förmyndareregeringen; den lofvade väl en ordning om sockenstämmor, men mer än löfte blef det ej; den lofvade ock, att afskaffa missbruket med promotorialer, men upprepade klagomål visa, att missbruket fortfor.

Carl XI stadfästade vid sin kröning presterskapets privilegier, med några få förändringar till presterskapets fördel; ty det förbehåll, som förut varit gjordt, om konungens rätt att utfärda promotorialer, uteslöts; ytterligare inskränkningar gjordes i rättigheten till huspredikningar; och landshöfdingarne åläggas, att låta verkställa de straff, som i sockenstämma ådömas af kyrkorådet: det sista torde ej hafva blifvit iakttaget, ty vid riksdagen 1680 begärde presterskapet, att sockenstämman skulle få sin särskilda exsekutor, hvilket konungen dock ej ansåg nödvändigt. Kyrkoordningsarbetet fortfor att vara föremål för öfverläggningar. 1675 uppdrog preteståndet åt erkebiskop Stigzelius och theologiæ professorerna i Upsala, att ombesörja verket; och 1681 fick erkebiskop Baazius af konungen samma uppdrag. Vid riksdagen 1682 öfverlade presteståndet både sinsemellan och med rådet och de andra stånden härom; det uppsatte då också ett förslag till kyrkoordning, som dock ej än annat än en ej synnerligen omsorgsfull sammansmältning af Laurelii och Emporagrii kyrkoordningar, dock mest liknande den förstnämda *). Detta förslag öfverlemnade konungen den 3 Januari 1684 till en kommitté, bestående af E. Ehrensten, A. Liljehöök, J. Örnstedt, O. Thegner, J. Bergenhjelm, E. Lovisin, J. Schüttehjelm och J. Parmander, hvilka den 29 Januari inlemnade sitt betänkande derom, hvari de säga, att bemälte verk be-

*) Kapitlet om sockenstämma och kyrkans embetsmän är nästan ordagrannt afskrifvet af Emporagrii kyrkoordning. Vi anmärka detta, emedan man af den anförda dissertationen "Ad Hist. Ecclesiæ Suec. ab anno 1593 usque ad annum 1686 annotata" p. 47 skulle kunna tro, att detta kapitel nu hade tillkommit såsom något nytt.

finnes i sig sjelft mäkta stort och vidlyftigt fattadt, icke annorstädes, än skulle man vara sinnad ett nytt corpus juris canonici att instituera, innehållandes mycket, som enligt vårt oförgripliga ringa judicium skulle väl kunna uteslutas. Ty der trakteras en hel hop dogmata theologica och casus conscientiæ. Sedan brukas der en sådan stil, som fuller är vacker och helsosam, särdeles för en oratore och predikant; men synes dock så topice figurate och ambigue sig explicera; att vi icke befinna kunne honom vara så adapterad, som en nervos lagbeskrifning fordrar. . . . Ehuruväl man i förstone af detta konceptet måste bekänna, att presterskapets egentliga embete är, att predika Guds ord, item administrera sacramenten och föra allenast det andliga och invärtes regementet af Guds församling, som angår själ och samvete; så befinner man dock in toto operis progressu, att det lofliga presterskapet och kapitlen affektera, att belasta sig med mycket annat, som kunde dem fuller föröka auctoritatem och fördelen, men ock från deras egentliga embete divertera. Såsom sådant räknas, att när någon felar, vilja de honom "trycka och tvinga med allehanda så kallad kyrkoplikt, och det derhän uttyda, som skulle dem åligga att straffa icke allenast med bann, utan ock med fasttagande, med fängelse, med ris, böter och desslikt, viljande, att hvad de så lekamligen döma; skall af den höga öfverheten (det de kalla konungsrätt i i kyrkosaker) dess landshöfdingar och befallningsmän exsequeras." Isynnerhet tadlas, att "det Consistorium, som kallas Regni" (dermed mentes prestståndet vid riksdagar) "skall vara såsom en Souverain och högsta domstol, dit de andra Consistoria skulle såsom till högste dombafvande appellera*). Consistoria, enkannerligen detta, som kallas Regni, hafva ej annan jurisdiction, än den, som det ex concessione et commissione Regis nyttjar." Slutligen föreslå de kommitterade; att de, vid utarbetandet af det nya förslaget, enligt förr

*) Detta var dock ej blott praxis, utan stödde sig ock på kungliga bref. Se t. ex. Lidén, Handl. om Riksd. 1682, sid. 17. Men det är civile embetsmän och den enväldige konungens tjenare som tala. Benämningen Consistorium Regni förbjöds 1686.

gjorda beslut, måtte få förnämligast följa den gamla kyrkoordningen, och tillsätta hvad som kan behöfvas.

Konungen gillade deras betänkande, och de hade följande år fullbordat sitt arbete. Detta är förmodligen den kyrkoordning, som förvaras i Upsala domkapitels arkiv bland Spegelska samlingarne och der kallas "Ridderskapets författade project till KyrkoOrdningen, ingiffvit anno 1685 d. 14 Septemb." Den är betydligt kortare än de förra från presterskapet utgångna förslagen och öfverensstämmer mer — på många ställen ordagrannt — med den sedermera antagna kyrkolagen. Dock gör den ännu större inskränkningar i biskoparnes och presterskapets myndighet. Så stadgas t. ex. att eho, som är beqväm till församlingens tjenst uti preste-ståndet, må vara lofgifvet att låta sig ordinera; om biskop och konsistorium förklara honom ej hafva varit svarsgod vid förhöret, och han menar sig ske förnär, må han gifva sig an vid någon af akademierna och examineras af theologiska fakulteten (att ordination kan vägras för öfverflöd på prester, förutsättes ej). Vid förefallande ledigheter skola "vederbörande kalsägande" först höra deras profpredikningar, som de antingen sjelfva hafva till embetet ämnat, eller som sig dertill hos dem angifvit, och välja sedan bland dem en, som biskopen må stadfästa; är han ej förut prest, skall han först examineras af biskop och konsistorium; är han prest, så är det ej biskop eller domkapitel tillåtligt att rata, den de förut för dugelig erkänt, såvida han ej sedermera genom sjukdom blifvit afsigkommen eller genom elakt uppförande gjort sig ovärdig; tvister härom stånde till K. M:ts utslag. Ej må biskop under förvändning, att vilja förse församlingen med någon skickligare, påtränga henne någon, den de ej vilja vedertaga. Vid biskopsval eger klericiet i stiftet rösta; dock må konungen derjemte förnimma sina befallningshafvandes, lagmäns, borgmästares och råds, häradshöfdingars och fleres så af adel som andra stånd betänkande. I konsistorium afgöres efter de flesta rösterna. Verldslig domstol tillägges större rätt, såsom att döma och ransaka om kyrkans gods, inkomster, räkningar, räntors delning m. m.; äfven i äktenskapsmål, der den t. ex. skulle beräkna skyldskaps- och svågerlags-graderna.

Konungen ville dock icke utesluta presterskapet från utarbetandet af kyrkoordningsförslaget; derföre sammankallades några biskopar och superintendenter samt några flera af presterskapet, hvilka jemte de förre kommitterade granskade deras arbete. Sålunda förbättradt underställdes det i Mars 1686 K. Maj:ts pröfning. Hvilka förändringar det undergått genom presterskapets deputerade, och hvilka, sedan det öfverlemnats till konungen, kunna vi ej afgöra, emedan vi ej återfunnit dithörande dokumenter. Att Lindschöld haft hufvudsaklig del i den slutliga granskningen är säkert *).

Det är en allmän tradition att tillskrifva Spegel **) förtjensten af kyrkolagens utarbetande; och några af hans biografer gå så långt, att de låta första förslaget om kyrkoordningens omarbetande utgå från honom. Att detta sista är uppenbarligen falskt, har vår föregående berättelse tillräckligt ådagalagt. Men vi kunna ej bestrida, liksom vi ej heller kunna bevisa, att Spegel haft hufvudsaklig förtjenst om den slutliga redaktionen. Han skulle då hafva deltagit i arbetet antingen såsom ledamot i den kommité, hvilken granskade Ehrenstens och de med honom deputerades förslag, eller ock såsom konungens förtrogne rådgifvare sedan förslaget blifvit underställdt konungens pröfning. Det förra kan synas troligt deraf, att det exemplar af det Ehrenstenska förslaget, som finnes bland Spegelska samlingarne, har en mängd marginalanmärkningar af Spegel; det sednare är ej heller osannolikt, ty Spegel åtnjöt stort förtroende af Carl XI och kunde väl hos honom verka mycket äfven utan officielt uppdrag, och hans verksamhet i denna sak brukar ställas i sammanhang med Lindschölds, hvilken väl ej kommit till deltagande i arbetet förr än under dess aldra sista stadium. De handlingar vi haft tillfälle att rådfråga gifva ingen upplysning härom,

*) "Conceptet till kyrkolagen", som förvaras på riksarkivet, korrigeradt med Lindschölds hand, är väl ej den aldrasista redaktionen; men de olikheter som finnas mellan det och den tryckta kyrkolagen äro få och obetydliga.

**) Haquin Spegel konungens öfverhofpredikant 1675, superintendent på Gotland 1679, biskop i Skara 1685, i Linköping 1692, erkebiskop 1711—1714.

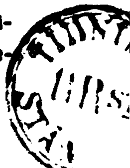
och vi måste således lemna åt andra att afgöra, huru stor del Spegel haft i utarbetandet af 1686 års kyrkolag.

Redan innan kyrkolagen utkom, hade konungen gjort en vigtig inskränkning i konsistoriernas domsrätt. Vi hafva förut omtalat, att den kyrkliga domsrätten vid denna tid omfattade åtskilliga mål, som icke kunna anses såsom rent andliga, ehuru kyrkans egendomliga ställning under denna öfvergångsperiod gjorde, att de dit hänfördes; sådana mål voro t. ex. anklagelser mot prester äfven utom deras embetsutöfning, presters enskilda tvister sins emellan, undersökning om förvaltningen af kyrkornas egendom, husesyner, tionderäkning, m. m. Kyrkan sökte bibehålla sig såsom en särskild institution med egen både domsrätt och förvaltning. Men med den verldsliga maktens ordnande och centralisation, som äfven infaller under denna period, kommo de verldsliga embetsmännen och domarne snart nog i kollision med de andliga myndigheterne, och dylika tvister hade redan ofta blifvit förda inför regeringen t. ex. i Rudbeckii mål 1636, utan att sjelfva grundfrågan blifvit afgjord. Vid riksdagen 1682 hade den gamla tvistefrågan ånyo blifvit väckt; kort derefter uppstod en dylik tvist mellan Upsala domkapitel och Svea hofrätt, hvilken hänsköt frågan till konungen. Kongl. Maj:t förklarade då (genom resol. d. 5 Maj 1684) att verldsliga domare och ej konsistorierna skulle undersöka och dömma om aflifvade delinqventers begrafningar, presterskapets barns arf, förmynderskap och testamenten, jemväl uppkommande tvister om bänkerum och grafställen uti kyrkan, om oljud, trätor och slagsmål uti kyrkan och på kyrkovallen, eder och sabbathsbrott. Upsala konsistorium sökte visserligen att försvara sin myndighet i dessa mål, men förgäfves. Den fullständigare regleringen af den andliga domsrätten skedde genom kyrkolagen och den kongl. förordningen om rättegång i Domkapitlen d. 11 Febr. 1687.

Vi hafva sett frågan om kyrkolagens omarbetande allt emellanåt återkomma, och isynnerhet från Carl Gustafs tid med ifver omfattas, men ock, att de förslag som utgingo från presterskapet ej voro egnade att vinna regeringens och adelns bifall. Huru länge det genom ståndens vexande tvedrägt

kunde hafva dröjt, innan man kunnat förena sig om en ny kyrkolag, är omöjligt att säga. Men det tilltagande splitet inom samhället kastade snart all makten i konungens hand; och han underställde ej sin kyrkolag ständernas ompröfvande. Redan innan riksdagen 1686 sammanträdde, hade konungen underskrifvit kyrkolagen och begärde nu, att ständerna skulle erkänna den. Visserligen höjdes inom presteståndet röster, som begärde, att åtminstone få höra den föreläsas, men det befanns "vara mycket betänkligt, sedan K. Maj:t hafver den approberat och underskrifvit." Dervid blef det. Ständerna betyga i riksdagsbeslutet en "särdeles hugnad, att K. Maj:t hafver den länge efterlängtade och begärte kyrkoordningen till slut och ändskap befordrat, samt erkänna sådant med underdånigste vördnad och antaga den samma för en lag, sig och sina efterkommande till hörsam efterföljd."

Kaste vi nu en blick tillbaka öfver kyrkans ställning under den period, som vi sökt teckna, så finne vi lätt, att den varit en öfvergångsperiod och förhållandena i synnerhet i början varit mycket vacklande och obestämda. Den protestantiska kyrkan i Sverige medförde i sin författning ett ej obetydligt arf från den katholska — en naturlig följd af det fredliga och försigtiga sätt, hvarpå reformationen genomfördes. Vi anse detta som en stor vinst; man hade här något bestående att anknyta de nya inrättningarne vid, man behöfde ej göra en nybyggnad bland ruiner. Och Laurentii Petri kyrkoordning uttalar så fria och evangeliska grundsatser rörande kyrkans organisation, att man väl ser, att den gamla formen ej inneslöt eller behöfde innesluta den gamla katholska träldomens anda. Det är ej blott oberoendet af utländska församlingars seder och bruk, eller frånvaron af detaljbestämmelser rörande tillämpningen af de gifna grundsatserna, eller ens de uttalade åsigterna om biskops- och presteembetets natur, som vi här afse, utan förnämligast erkännandet af församlingens fria valrätt endast begränsad af biskopens pröfningsrätt, ett erkännande, som på en gång innebär att det är alla församlingens ledamöters rätt och pligt att sjelfve hysa omtanka om sin eviga välgång genom utväljande af den lärare, till hvilken de sätta sitt förtroende, emedan endast ge-

som ett sådant innerligt förtroende presten verkligen kan blifva själasörjare, och tillika, att kyrkans embeten ej betraktas såsom försörjningsanstalter, genom hvilka hvar och en prest efter anciennitet och tour skall komma i åtnjutande af större eller mindre löneförmåner. Ett annat erkännande af lekmännens fullmyndighet i religiöst afseende och deras rätt och pligt att vårda sig om det kyrkliga lifvet var deras deltagande i kyrkotuktens handhafvande, hvilket från en ringa början allt mer och mer af presterskapet under sjuttonde århundradet yrkades. Församlingens fria valrätt blef genast kränkt dels genom den uteslutande utnämningsrätt, som konungarne och adeln inom många församlingar tillvällade sig, dels genom det förmynderskap, som biskoparne och domkapitlen ville utöfva öfver församlingens val, och som möjligen den tiden var nödvändigt i följd af den låga ståndpunkt, hvarpå så väl menighetens som det lägre presterskapets bildning ännu befann sig. Emellertid var det af vigt, att församlingens valrätt i lagen var erkänd; på den och på deltagandet i kyrkotuktens handhafvande hade en friare kyrkoförfattning kunnat grundläggas. Att ej dessa begge grundsatser blifvit i alla fullständigt genomförda, dertill anse vi orsakerna förnämligast vara, dels den hela tidehvarfvet genomgående sträfvan till centralisation af förvaltningen, och till embetsmannamyndighetens utvidgning på den gamla municipal-författningens bekostnad, dels sammanblandningen af andliga och verldsliga mål, som gjorde, att kyrkan ej kunde undandraga sig denna centralisationsriktning. Presterna bekämpade vid flera tillfällen denna riktning; ett märkligt exempel derpå förekommer vid 1614 års riksdag, då de, med anledning af den förelagna nya rättegångsordningen, förnekade de då ännu utom lagen stående riksdagarnes makt att stifta ny lag, och yrkade att sådant skulle ske genom de gamla lagliga landskapsmyndigheterna; ett annat exempel är presternas begäran vid 1680 års riksdag, att sockenstämman skulle få sin egen exekutor, hvarigenom kommunalstyrelsen skulle hafva stått färdig och oberoende af den snart fulländade centralisationen. Presternas motstånd mot generalkonsistorium har ock till en del samma karakter; det var ett motstånd mot kyrkans indragande

uti den verldsliga förvaltningens och domaremaktens centralisation; men då de tillika sökte upprätta en kyrklig centralmyndighet utan annan gemenskap med den verldsliga än begges gemensamma öfverhufvud, konungen, begingo de det felet att ej från kyrkostyrelsen afsöndra alla de mål, som egentligen voro af en mera verldslig natur. Derigenom blef en sjelfständig kyrklig centralstyrelse omöjlig, och kyrkan fortfor uti sitt obestämda och vacklande förhållande till staten, tilldess Carl XI, genom hvilken centralisationen och embetsmannastyrelsen egentligen vann sin fulländning, afsöndrade från de kyrkliga myndigheterne en del af de mål, som de hittills afgjort, men tillika fullständigt underordnade dem under den verldsliga makten. Att kyrkolagen just under hans tid blef fullbordad, har otvifvelaktigt gifvit kyrkostyrelsen en prägel, som den under ett annat tidehvarf icke skulle hafva fått. Men staten har dock ej fullkomligt blifvit herre öfver kyrkan; ännu qvarstå, fastän stympade, församlingarnes valrätt och deltagande i kyrkotuktens utöfning, och på dessa grundstenar kan ännu en friare kyrkoförfattning byggas.

Litteratur-Öfversigt.

[37] **Karta öfver Carlskrona Län eller Blekinge, utgifven af Topografiska Corpsen 1848.** Graverad i stor fol. (Pris: 3 Rdr b:ko).

[38] **Topografiska och Statistiska Uppgifter om Carlskrona Län eller Blekinge.** Stockholm, Norstedt & Söner. 1849. 59 sidd. 8:o. (Pris: 20 sk. b:ko).

Blekinge är allmänt ansedt som ett af Sveriges vackraste landskap. Det är dessutom gammal bygd och har en mängd märkvärdiga fornlemningar, hvilka ibland annat vittna, att dess innevånare äro af samma stam som det angränsande Götalands, och att det derföre troligen med skäl anföres såsom hörande till Sverige i Ottars och Ulfstens reseberättelser från 9:de seklet. Men det kom tidigt under danskt välde, det har länge såsom gränsprovins varit underkastadt de missöden, som ett sådant läge i fordna tider medförde, och hvilkas följder ännu ej äro utplånade i folklynnet, och det har såsom krigstheater stundom äfven vid sig fästat en större uppmärksamhet. Det har derföre ock i senare tider mer än de flesta andra provinser varit föremål för historieforskares undersökningar. Prof. Sjöborg utgaf redan ett historiskt och topografiskt arbete derom åren 1792 och 1793, en utförlig historia och beskrifning har i våra dagar blifvit påbegynt af landshöfding Gynther, och dess hedniska minnesmärken hafva varit föremål och utgångspunkt för en af de mest omfattande undersökningar i Skandinaviens fornhäfder af den berömde danske arkeologen Worsaae *). Men en utförlig och noggrann karta, likasom en rent geografisk och statistisk beskrifning saknades ända till förledet år, då topografiska korpsen utgaf ofvanstående arbeten, hvilka till plan och beskaffenhet likna dem, som förut utgått från samma verk, och hvilka ref. i förra årgången (h. 2) sökt att karakterisera. Ref. har derföre intet väsentligt att tillägga, om ej ett par anmärkningar, hvilka under läsning af beskrifningen fallit honom i ögonen. Den teckning som deri lemnas af provinsens ekono-

*) Blekingske Mindesmærker fra Hedenold, betragtade i deres Forhold til de ovrige skandinaviske og europeiske Oldtidsminder af J. J. A. Worsaae Kjobenhavn 1846. 4:o. m. 15 plancher.

miska och moraliska tillstånd är mindre hugnande. Åkerbruket är illa skött och dess sädesproduktion mycket otillräcklig för behofvet. Orsaken dertill är förnämligast att söka i en särdeles högt uppdrifven bränvinsbränning*), hvilken dessutom bidrager till folkets förslappning och fortfarandet af det vilda lynne, hvarför en del af Blekings allmoge af ålder gjort sig känd. Den ifver för odlingar, hvarigenom flera andra menigheter i sednare åren utmärkt sig, har i Bleking icke i samma mån uppenbarat sig, oaktadt landskapet eger en mängd kärr och mossor, hvilka upptaga minst 1 ½ qvadratmil och troligen till största delen skulle med fördel kunna odlas. Att provinsen, oaktadt sin betydliga folkmängd (öfver 100,000 inv., hvaraf mer än en femtedel i städerna) ej har något fullständigare läroverk än en skola med fyra lärare i Carlskrona, är en brist, som man snart torde få hoppas se afhjelpt. Städerna äro som vanligt utförligt beskrifna, och specialkartor i större skala öfver deras omgifningar äro anbragta i hörnen af kartan. Äfven Ronneby, som år 1680 vid Carlskronas anläggning förlorade sina stadsprivilegier, men har flera fabriker och öfver 1700 invånare, har i dessa hänseenden med skäl blifvit behandlad på samma sätt som städerna, och den lilla köpingen Christianopel har äfven fått åtnjuta samma utmärkelse. C. G. S.

[39] **Beskrifning öfver Provinsen Helsingland, hörande till Gefleborgs Län, af *P. H. Widmark*, Förste Landtmätare, R. W. O. Andra Delen: Bergsjö Tingslag, bestående af Harmångers, Jättendals, Gnarps, Bergsjö och Hassela socknar.** Med karta öfver Tingslaget samt en planch. Gefle, P. A. Landin 1849. 155 sidd. utom titel, företal I—IV och innehåll. 8:o. (Pris, utom karta 1 Rdr b:ko, med karta 2 Rdr 24 sk. s. m.).

Helsingland har hittills varit ett af de minst bekanta landskaper. Vi ega derom ingen särskild beskrifning på svenska, ty den enda som finnes är för mer än 60 år sedan utgifven i vanlig akademisk disputationsform på latin och således föga tillgänglig**), den enda kartan är ibland de äldsta och minst

*) Medelpunkten för bränvinshandeln är Sölvesborg, som under de 10 sista åren före 1846 utskeppade i medeltal 739,000 kannor bränvin till Stockholm.

**) Diss. Hist. de Territorio Australi Helsingiæ præs. E. M. Fant edid. J. D. Flintenberg. Ups. 1784. Spec. Acad. De Territorio Boreali Helsingiæ ed. J. M. Tollstedt. Ib. 1787.

fullständiga i Hermelinska samlingen, och någon framställning af provinsens historia finnes alls icke. Likväl äro detta landskaps öden af ett eget intresse; ty det är visserligen ehuru till en ringa del bebygdt ifrån hedenhös, och man kan här bestämdare än i något sydligare landskap följa kolonisationens och odlingens fortgång. Det hade under medeltiden en egen lag, som äfven i detta fallet är upplysande, det var jemte Dalarne ett af de förnämsta stamhållen för de demokratiska rörelserna under unionstiden, det har likasom Medelpad och Ångermanland ända till senare tider i sina landsting, hvarvid landshöfdingen med landets (24) deputerade öfverlade om dess ekonomiska ärenden, bibehållit åtminstone en skugga af provincialrepresentation, sedan denna långt förut försvunnit i öfriga riket, det har ändtligen utvecklat en i vårt land ovanlig grad af industriel verksamhet i kopparsmide, geværstillverkning och linneväfnad, hvaraf dock numera endast den sistnämnda fortfar.

Skiften och afvittringar hafva under de trettio sista åren framkallat geometrisk affattning af största delen af detta landskap, och det har derigenom blifvit möjligt för författaren af efvanstående arbete, som sedan år 1832 varit styresman för skiftesverket i orten, att föranstalta sammandragning af kartor öfver socknarne, och sedan utarbeta en ny, fullständig karta öfver provinsen i samma skala och ungefär samma stil som den topografiska korpsens, hvilken dock ännu icke hunnit blifva färdig graverad. Under tiden har förf. äfven varit betänkt på en beskrifning öfver provinsens naturbeskaffenhet, samt äldre och nyare tillstånd, och han har utgifvit specialbeskrifningen öfver Bergsjö tingslag, bestående af fem socknar i nordligaste delen "såsom prof på arbetets plan och syfte", hvarvid han dock anmärker, att han för erhållande af understöd utaf det anslag, som år 1845 beviljades för sockenkartor och sockenbeskrifningar, varit bunden till ett formulär, som i vissa delar, särdeles de statistiska tabellerna, tyckes vara mer än nödigt omständligt. Den första delen är ämnad att innehålla landskapets allmänna beskrifning och historia, hvilken senare, såsom ref. speciellt känner, grundar sig på omsorgsfull forskning i så väl landets egna som hufvudstadens arkiver. Det hela kommer att utgöras af sex afdelningar. Den förevarande andra afdelningen åtföljes äfven af en karta, hvilken är ett af de vackraste och fullständigaste arbeten, som lemnat svenska kartpressen. Den är affattad i en skala af $\frac{1}{100000}$ af naturliga storleken och upptager och utvisar genom särskilda färger all den odlade marken, hvarjemte den är rik på uppgifter om höjdbestämningar. De mångfaldiga

afvägningar, som förf. anställt eller låtit anställa, och hvilkas resultater införas å den i höst utkommande generalkartan, komma utan tvifvel äfven att gifva denna ett betydligen ökadt intresse.

Den utkomna delen börjar med en allmän öfversigt af tingslagets naturbeskaffenhet, hvarur vi tillåta oss att anföra ett par uppgifter. Detta omfattar egentligen dalarne omkring tvenne strömmar, nemligen Hassela eller Harmångers ån och Gnarps ån, hvilka båda norr om Hudiksvall utfalla i Östersjön. Dessas närmaste omgifningar äro ortens egentliga bygder, medan de ifrån vattendragen aflägsnare trakterne utgöras af mer och mindre afrundade bergsmassor, med ända till 1700 fots höjd, hvilkas karakter synes af den tablå öfver en bergkrans kring Bergsjö kyrka, som medföljer arbetet. Tvenne sandåsar, hvilka i likhet med flera dylika i medlersta Sverige hafva en temligen rät utsträckning af flera mils längd, åtfölja till en del nyssnämda båda strömmar. De hafva således en sydostlig riktning, hvaremot våra förut af geologer ofta anmärkta sandåsar äro utsträckta från norr till söder. En annan anmärkning, som i geologiskt hänseende ej saknar interesse, är att hasseln, som norr om Dalelfven endast trifves i hafvets granskap, fordom äfven funnits långt från nuvarande hafsstrand, i Hassela socken, der nötter ofta träffas i mossarne, hvilket jemte många andra fenomener torde hafva sin förklaring i ett betydligt högre vattenstånd i fordna tider. Denna sistnämda socken är för öfrigt ett märkvärdigt exempel på en hastigt tilltagande odling och befolkning; ty dess folkmängd har på sista seklet blifvit nära sexdubblad. Flera liknande prof på åkerbrukets betydande framsteg under senare tider inom detta landskap skulle lätt kunna anföras genom jemförelse mellan arealen af den gamla odalåkern och den senare uppodlade s. k. svaljorden, hvars utvidgning, särdeles efter skiftena, ständigt fortgår; men vi hoppas att snart då första delen utkommer få se dessa framsteg i sitt sammanhang för hela provinsen åskådligt framställda, och vilja derföre ej upptaga utrymmet med några utdrag. Vi anse oss endast böra uttala den öfvertygelse att arbetets fullbordan skall blifva en af de gedignaste acqvisitioner för vår geografiska och statistiska litteratur, och att fortsättningen af specialkartorna äfven vore högligen att önska. C. G. S.

[40] Om Qväkarne och några andra sekter; Tal uppläst vid Prest- och Skollärareföreningen i Nyköping d. 14:de Sept. 1849, af *J. P. Wåhlin*, Theol. D:r Kyrkoherde i Vingåker. 16 sidor 8:o. Pris: 8 sk. b:ko.

I dessa blad erhjudes läsaren en hastig teckning af ett samfund inom den kristna kyrkan, hvars medlemmar, om de äfven i åtskilliga lärosatser, och ännu mera till den yttre formen, på ett bestämdt sätt skilja sig från andra kristna religionens bekännare, likväl genom sin lefnad och sina handlingar visat sig vara sanna kristna, i detta ords fullaste betydelse. Författaren, som i sin egenskap af legationspredikant i London haft tillfälle att lägga sina egna iakttagelser till hvad som kan anses redan förut kändt, lemnar en öfversigt öfver de vigtigaste punkterna uti deras lärobyggnad, och redogör derjemte för de skäl som de, på grund af bibelns ord och kristna religionens grundsanningar, anföra till stöd för sina åsigter. "Pröfver allting, och behåller det godt är", yttrar förf. i början af sitt föredrag, och denna apostelens uppmaning är det äfven som ledt qväkarne på den väg de beträdt. Hela deras lärobyggnad torde kunna i få ord karakteriseras, såsom ett försök, att från den religion som Christus förkunnade afskilja allt som de ansågo såsom tillägg af menniskor, samt att inrätta hela sin lefnad efter de höga mönster, som kristendomens förste bekännare för alla tider framställt. Deras mål är att söka fatta den sanna andan uti kristendomen, ej såsom ett filosofiskt genomtänkt system, utan såsom en lefvande källa, från hvilken en åder flödar i hvarje menniskobröst. Med djup tro på den gudomliga uppenbarelsen, ej allenast uti bibelns ord utan i hvarje troende hjerta, anse de för sin första pligt att vara uppmärksamma på dess röst, och att följa den, och de antaga derföre icke något särskildt läroembete, utan anse dess pligter och ansvar utsträckta till alla menniskor, man eller qvinna, som känna sig genom Guds ande ega krafter derför. I öfverensstämmelse härmed hafva de ingen skrifven trosbekännelse, ingen liturgi. De fördömma alla former och ceremonier vid gudstjensten, och anse döpelsen och nattvarden såsom blott symboliska ritus, helt och hållet oförenliga med det evangeliska nådeförbundets andliga natur. Författaren tecknar vidare deras höga moralitet, deras allmänt erkända förträfflighet såsom medborgare och familjmedlemmar, och anför slutligen deras kända egenheter uti yttre bruk och allmänna sammanlefnaden. Qväkarne ogilla krig, ty kristne, säga de, äro förbundne att älska äfven sina fiender, och inga vapen äro bättre än saktmod, fördragsamhet och kärlek. Den som beröfvar en menniska lifvet, och sänder honom oberedd in i evigheten, ådrager sig ett förfärligt ansvar. Derföre hafva de äfven arbetat för dödsstraffens afskaffande. Den största sanningskärlek och ärlighet i ord och handling utmärker dem. En qväkare, som genom

ackord med sina kreditorer blifvit lagligen befriad ifrån alla anspråk å deras sida, är ej dessmindre pligtig att göra allt för att betala dem. Brott äro bland dem nästan utan exempel. De äro pligtige att vaka öfver hvarandras lefverne, men egentligen tillhörer detta vissa äldre personer af båda könen. Alla tvister biläggas mellan dem sjelfva, utan vädjande till lagen. Fåfänga, spel, lättsinniga nöjen och alla slags utsväfningar äro från dem förviste. Enkelhet i tal, uppförande och klädsel karakteriserar dem till det yttre. Titlar och komplimenter, äfven de vanligaste, anse de för obehöriga, såsom smickrande den menskliga fåfängan och innebärande osanning, härvid åberopande Christi förebråelse till judarne, att "de togo pris utaf hvarandra."

Detta är några drag af Hr Wåhlins teckning, som vi önska att han haft tillfälle att genomföra, särdeles med afseende på den beundransvärda verksamhet som qväkarne utvecklat i de flesta af samtidens filantropiska frågor; men inskränkt till ett kort muntligt föredrag har han äfven måst gifva sina meddelanden ett begränsadt omfång. Gerna instämma vi i det yttrande hvarmed han slutar sin framställning, att, hvad man än må tänka om deras religiösa åsigter, måste man dock beundra storheten uti den enkla idé som utgör deras grund, och den fulländade harmoni till hvilken den blifvit utbildad. Kärlek och vördnad för Gud — kärlek och välvilja för menniskor — det är deras dogmer, deras dekreter, deras symboliska böcker. De hafva icke gifvit sin lära något annat innehåll än det som är synbart utur deras handlingar, och deras handlingar visa att grunden är god. Öfverallt, der kristlig anda och kristlig välgörenhet kunna något uträtta, hafva de arbetat såsom nitiske såningsmän, och skörden har ej eller uteblifvit. De hafva visat oss hvad den enskilda medborgarens nit och uppoffringar kunna åstadkomma till båtnad för det hela, och hvilka stora resultater för menskligheten väl kunna vinnas genom förenandet af många små krafter. Det är deras exempel, som uppammat alla dessa associationer, hvilkas ändamål är att upptäcka sjuka delar af samhället och egna dem sin vård, att infinna sig på anropet af plågan och hungern, att äfven oombedd intränga i dessa af armodet och lasten förskansade boningar, för att dit införa förnöjsamhet och trefnad i spåren af ekonomiskt välstånd och moralisk förädling. Hvad de i dessa syften uträttat, hafva de åstadkommit, icke såsom förnämt filosoferande verldsförbättrare, som kallt föreskrifva de fallne och felande den väg på hvilken de skola gå, vid vite af att uteslutas ur samhället, ja ur lifvet, ej eller såsom stränga dygdepredikanter,

som af olyckliga medmenniskor fordra en styrka i karakter och en kraft att motstå frestelsen, som de sjelfva tro sig ega derföre att den aldrig blifvit satt på prof, utan derigenom att de nalkats den olycklige med djupt medvetande af menniskonaturens gemensamma svaghet och med det kärleksfulla deltagande, som endast kan finna väg både till den af motgångar förtviflande och den af brott förhärdade. Den förtroliga bekantskap, som de sålunda vunnit med det onda som de vilja bota, har äfven bevarat dem från de öfverdrifter, som för många ytliga betraktare gjort namnet filantrop liktydigt med fantast. Qväkarnes filantropiska experimenter stödja sig alltid på en reel grund; och sin förnämsta ära såsom menniskovänner hafva de vunnit såsom nitiska befordrare af allt, som kan varaktigt grundlägga menniskans lycka och från början förekomma hennes timliga och andliga förnedring.

Denna filantropiska riktning hos qväkarne kan följas ända upp till den tid, då de först fingo frihet att efter egna grundsatser organisera sitt samfund. Med lärjungars vanliga beundran och vördnad för sin mästares minne, gifva de äran deraf åt Fox, och bemöda sig att utur hans skrifter framdraga allt, som kan visa, att redan han fästat sin uppmärksamhet vid alla de ämnen, som sedan blifvit af hans efterföljare med så stort nit omfattade. Det synbara framträdandet af detta grunddrag motarbetades dock länge af tvenne mäktiga hinder. Den nya sektens ungdomliga enthusiasm, som gjorde all organiserad verksamhet för en tid omöjlig, och de häftiga förföljelser, för hvilka den alltifrån sitt första framträdande utan uppehåll var utsatt, såväl under Cromwells protektorat som under restaurationen. Väl hade de under Jakob II, såsom fiender till statskyrkan och till lön för den undergifvenhet under verldsliga makten, som deras lära föreskref dem, delat det beskydd som denne konung egnade katolikerna, men de kände dock för väl det osäkra i en så besynnerlig ställning, för att med trygghet kunna arbeta på sitt samfunds inre utveckling. Först med Vilhelm IIIs uppstigande på thronen kunde denna fasta ihärdighet, för hvilken de i sitt passiva motstånd mot förtrycket vunnit så stor ryktbarhet, riktas på ädlare syften, än att med envishet hålla fast vid yttre former, eller att oförskräckt i tid och otid vilja påtvinga andra sin högre vishet. Upphäfvandet af de mot dem stiftade strafflagar hejdade redan betydligt den utsväfvande enthusiasmen, och det politiska erkännande som derpå följde, då 1695 en qväkares försäkran inför lagen erhöll samma giltighet som en ed, gjorde snart slut på all gammal fanatism. De utmanades nu på andra vapen af tidens lärda theologer, och i den polemik som

sålunda uppstod lärde de känna värdet af menskliga kunskaper. Då deras olärda kämpar hade höljt deras sak med åtlöje, lyckades de nu att vinna aktning för sina åsigter, på samma gång som de i sitt praktiska lif visade sina motståndare att deras lära var fruktbar på goda gerningar. Att återkalla allt, som af qväkarne under förflutna sekler i filantropisk riktning blifvit uträttadt, är icke vår mening och vi sakna äfven dertill källor. Redan 1727 uttalade de på sin årliga sammankomst i London ett högtidligt ogillande af handeln med negrer, hvilken offentliga handling snart åtföljdes af många enskildas bemödanden mot slafveriet i allmänhet. Uti uppfostran och den allmänna undervisningen voro de snart framför alla andra. Offentliga intyg visa att redan 1720 knappt fanns någon qväkare som ej kunde läsa, en kunskap som vid denna tid föröfrigt ej egdes af hälften af den stora mängden. Sjukvården var ett annat fält för deras menniskoälskande omtanka, och England har dem att tacka för den första inrättning, der en rationell behandling af vansinniga blifvit tilllämpad. På de sednare tiderna har denna verksamhet fortgått i stigande grad. Efterföljande upplysningar om densamma och de stora resultater den hunnit, äro uppsatta med hufvudsaklig ledning af en artikel uti Edinburgh Review för 1848. Denna artikel sysselsätter sig väl förnämligast blott med tvenne enskilda medlemmar af deras samfund, William Allen, född 1770 död 1843 och Elisabeth Fry, född 1780 död 1845; men då dessa båda alltid gått i spetsen för sina bröder och systrar, och deras namn icke saknas uti något enda företag af större betydenhet, så förlora vi genom att följa dem ej något af hvad vi åsyfta. Genom att äfven till en del bibehålla den biografiska formen, vinna vi snarare den fördelen att af dessa personers exempel klart inse, hvilka stora frukter kunna skördas äfven af ett menniskolif, då de allvarligt egnas åt det godas tjenst, på samma gång som det förer vår uppmärksamhet till den frågan, om det samfunds läresatser och institutioner, inom hvilket de fostrats, haft någon väsentlig andel i deras utbildande.

William Allen tillhörde genom sin födsel industriklassen, inom hvilken hans trosbröder i allmänhet söka en obemärkt och gagnande verkningskrets, under det de tillika, genom praktisk duglighet och ett måttligt lefnadssätt, uppnå det högre ekonomiska välstånd, som bland dem är ganska vanligt och som sätter dem i stånd att uppoffra så mycket för de mål som de föresatt sig. Från sin ungdom var han utmärkt för sin arbetsamhet och för en afgjord kärlek för mera vetenskapliga ämnen, särdeles kemi och astronomi. Snart fann han

äfven såsom praktisk kemist en för sina anlag passande verksamhet, vann sin principals förtroende, och blef sedaare hans kompagnon, samt öfvertog slutligen hela hans rörelse. Allens förbättringar gåfvo densamma ett ökadt förtroende, och den återgäldade hans möda med en betydlig förmögenhet. Detta är den yttre sidan af hans lif. Den var gagnande och aktningsvärd; men det pris som tillhör den är blott en ringa del af den ära som efterverlden gifver honom. Under det han småningom arbetade sig upp till kommerciel betydenhet, var han oaflåtligt sysselsatt att utbilda sig sjelf för högre ändamål. En omsorgsfull moralisk vård var nästan den enda uppfostran hans föräldrar kunnat gifva honom. Att genom egna bemödanden ersätta och fullända hvad han i sin ungdom saknat tillfälle att inhemta var sedan under hela hans lif ett mål, som han aldrig lemnade ur sigte. Latin, franska, tyska, botanik, åtskilliga grenar af mathematiken, blefvo hvart efter annat ämnen för hans vettgirighet. Såsom lärling vid Guy's och S:t Thomas hospital förvärfvade han ganska betydliga kunskaper i medicin och kirurgi, och blef en verksam medlem af flera medicinska samfund. Han var en af grundläggarne af "London Pharmaceutical Society" och dess president ända till sin död. Han föreläste vid Guy's hospital uti 25 år kemi och experimental-fysik, och föredrog äfven flera kurser i dessa ämnen vid "Royal Institution" samt på många andra ställen — alltid med stort bifall. 1807 blef han medlem af "Royal Society" och rättfärdigade detta val genom flera vetenskapliga arbeten, liksom han alltid var en bland de första att välkomna och genom egna experimenter bekräfta alla samtidens stora upptäckter och förbättringar uti kemien. Han var äfven en af grundläggarne af "The British Mineralogical Society" och "London Geological Society." Sin andra älsklingsvetenskap, astronomien, öfvergaf han ej heller under lifvets praktiska bestyr. Mången mödosam dags bekymmer förglömdes om aftonen vid den upplifvande förströelse som han fann uti sitt observatorium, som han på sin egen boning upprättat, och hans arbeten hafva ansetts så gagnande att de blifvit befordrade till trycket.

Af dessa få uppgifter kan man sluta till hans flit såsom vetenskapsman; men Allen är förnämligast känd i en annan karakter, som står vårt ämne närmare, den af filantrop. Den stora frågan om slafhandelns afskaffande var den första som manade honom fram på denna bana. Han verkade för den vid Clarksons sida, och hvarken nit eller ansträngningar har han sedan sparat för dess befrämjande. Bristen på lifsmedel i slutet af sista århundradet riktade Allens uppmärksamhet på

den fattiges belägenhet, och genom förening med flera andra "vänner" åvägabringades sålunda den första anstalt att förse de behöfvande med soppor och andra passande födoämnen. Vid ett senare tillfälle af samma art förnyades denna förening, och gaf dessutom anledning till bildandet af ett allmänt sällskap för understöd af fattiga arbetare. För båda dessa var Allen den ledande själen — outtröttlig, såväl att ur sällskapets vidlyftiga korrespondens söka kännedom om hvar hjelp behöfdes, som att besöka den hjelpsökande i hans hem, och alltid färdig — icke allenast att med hjerta, hand och börs genom verldslig hjelp uppresa den fattige ur timliga bekymmer, utan äfven att egna dag och natt till inhemtande af förtrolig bekantskap med deras allmänna lefnadsställning, såsom den enda vägen för grundläggande af deras fortfarande välgång. 1810 föranstaltade han utgifvandet af en periodisk tidskrift: "The Philantropist", för att gifva en ledning åt den oerfarne menniskovännen och derigenom uppmuntra allmänheten till ett mera verksamt deltagande. En association för civilisationens spridande i Afrika egnade han, såsom en af dess förste direktörer, en stor del af sin tid. En förening för utverkande af en inskränkning af dödsstraff, flera bibelsällskap, ett sällskap för spridande af kristliga åsigter i afseende på krig, ett annat för förbättrande af en mängd unga tjufvar som sammanrotat sig i hufvudstaden, flera andra att förtiga, voro tid efter annan föremål för hans aldrig hvilande verksamhet, främst dock de så kallade "District visiting Societies", genom hvilkas allmänna utbredande han åsyftade så väl en fullkomlig kännedom om de fattigas verkliga belägenhet, som att de sjelfva, genom den möda de sågo andra använda för deras skull, skulle bringas till inseende af att man verkligen åsyftade deras fördel, samt sålunda uppmuntras att samverka till sin egen förbättring. Den sak som likväl i högsta grad tog honom i anspråk, ända från 1808 och till hans död, var Lancaster's system för uppfostran, som slutligen ledde till upprättandet af "British and Foreign School-Society." Otaliga voro de förlägenheter, i hvilka han sjelf och några hans vänner invecklades genom deras ädelmodiga mellankomst uti dessa angelägenheter, men ingen svårighet kunde öfvervinna Allens kraft och ihärdighet. Han fortfor till sin död att vara detta sällskaps skattmästare, och upplefde det allmänna spridandet af dess principer till de flesta länder i Europa.

Många andra välgörande företag stå i skuld hos Allen för ett kraftigt biträde; men de som vi omnämt äro tillräckliga för att visa, att hans lefnad kan betraktas som ett

register öfver samtidens filantropiska verksamhet. Ingen plan, af hvem som helst uppkastad, om den blott var grundad på ädla och kristliga principer och möjligen kunde öppna en utsigt att gagna menniskoslägtet, saknade hans understöd och samverkan — och, genom honom, hans trosbröders. I hans följe finna vi alltid namnen Fox, Philips, Gurney, Howard, Fry, Barclay med flera andra, och detta stora antal gjorde att Allens egna medel och tillgångar blott voro en del af den hjelp, som kom den sak till godo till hvilken han anslutit sig. Det är väl för mycket att säga: ex uno disce omnes; men det är icke mera än rättvisa att från det bistånd de lemnade honom draga den slutsats, att Allens anda så lifvade dem alla, att den kan anses som en karakteristik öfver hela det samfund de tillhörde.

Allen slutade sitt lif under sysselsättningar af samma art som de, åt hvilka han helgat sin mera kraftfulla ålder. Organisationen af industriskolor var föremålet för hans sista arbetsdagar i menskligheteus tjenst. Han icke allenast skref öfver detta ämne, utan köpte äfven en egendom i granskapet af London, och utvecklade der praktiskt sina åsigter, i det han sönderdelade jorden och försåg den med för ändamålet passande byggnader. Han inrättade skolor, der undervisning lemnades i alla ämnen, som kunna gagna så väl den vetenskapligt underbygde som den blott praktiska jordbrukaren. Olika hushållsgöromål, gagnande näringar, och äfven högre fysiska studier omfattades af den undervisning som han grundlade och sjelf vårdade vid Lindsfield. Här dog han 1843.

En lugn sjelfbeherrskning och en oöfvervinnelig ståndaktighet voro de herrskande dragen i Allens karakter. Den förra kunde någon gång skakas, den sednare aldrig. Väl kunde sorgen öfver smärtsamma husliga hemsökelser, af hvilka han flera gånger drabbades, hos honom genombryta den lugna ytan, men i lifvets praktiska frågor var han alltid den sansade kraftfulla mannen, antingen han rådgjorde med sina likar eller infördes i de mäktiges kabinett. Det var denna förmåga att hastigt och skarpsinnigt ej allenast inse hvad som borde göras, utan äfven finna medel för utförandet, som alltid tillvann honom den enskildes uppmärksamhet och förtroende, antingen hans råd söktes eller han sjelf sökte deltagande för sina planer, och som gjorde honom så dyrbar för alla de sällskaper, af hvilka han var en medlem. Hertigen af Kent, med hvilken han genom Lancastersaffären bragtes i beröring, sökte hans förtroende, och efter hertigens död förvaltade Allen hans egendom. Kejsar Alexander, den mest absoluta af tidens regenter, mottog den simpla qväkaren bland sina för-

trognaste med en sons uppmärksamhet, rådgjerde med honom i ämnen af djupaste vigt och bemötte honom med den vördnad man är skyldig en fridens och den goda viljans apostel. Han infann sig på enskilda eller allmänna sammankomster, ej för att hålla tal — det var först 1818 som han för första gången yttrade några få ord såsom "minister" bland sina trosbröder — men för att hjelpa verket i gång och för att ingifva den obeslutsamma och misströstande sin egen fromma och ödmjuka tillförsigt. Tron på sanningens och dygdens triumf är, med andra ord, tron på Guds moraliska styrelse, och hvilken säkrare grund för moraliskt saktmod kan finnas? Vid aflåtandet af en motion, som rörde frågan om lifsstraffen, yttrade Allen med vanlig enkelhet: "Vi förlora icke modet. Ett stort mål är vunnet, det af allmän diskussion; och då en plan är grundad på mensklighet och billighet må vi ej tvifla om slutlig framgång." Detta var lagen för hans lif. I denna tro stod han fast, och han har lemnat oss ett ädelt exempel i den framgång, som han, genom att aldrig förtvifla, omsider tillkämpade sig. Det finnes knappast en enda princip för sociellt framskridande, för hvilken Allen stridde, som icke redan steg för steg tillvunnit sig ett nästan allmänt erkännande, och låtom oss derföre hoppas att äfven andra sanningar, som äro utopiska i dag, endast fordra sin tid, lika utsädet i den bevarande jorden, för att i sin ordning i morgon framträda förverkligade.

Allens lif har visat oss bilden af en man, som genom blotta kraften af sin vilja konseqvent framskridit till ett förésatt mål. Elisabeth Frys öden erbjuda i många afseenden en annan tafla. Hennes fader var John Gurney af Earlham i Norfolk, yngre son af en gammal ätt. Ehuru hans fäder i flera generationer bekänt sig till det samfund, hvars prydnad dottren sedan blef, så var han sjelf dock långt ifrån att strängt iakttaga dess reglor, och det var således ganska naturligt att Elisabeth med sina sex systrar, moderlösa och lemnade åt sig sjelfva, skulle ännu vidare öfverstiga de gränsor, som fadren i detta afseende bestämt för sig. Hvarje glädtig tillställning, som afbröt den vanliga stillheten i deras hembygd, kunde påräkna lifligt deltagande af de unga damerna. Vid sjutton års ålder öppnades äfven för henne hvirfveln af Londons nöjen. Efter hennes egna naiva bekännelser verkade detta lefnadssätt ingalunda fördelaktigt på utbildandet af hennes karakter, och sannolikt skulle den unga, af förströelserna hänryckta och helt och hållet upptagna qvinnan med lätthet kunnat för alltid förblifva i okunnighet om de ädla krafter som slumrade inom henne. Men midt under all denna lättsin-

nighet kom förändringen hastigt. En söndag 1798 uppträdde en amerikansk qväkare, William Savery, som för religiösa ändamål besökte England, uti "Vännernas" församling uti Norwich. De sju unga systrarne från Earlham, som aldrig försummade den omvexling som erbjöds af något nytt och ovanligt, voro äfven der. Den allvarliga främlingen kastar sina blickar kring den lilla kretsen, och hans hjerta häfvar af sorglig öfverraskning. Det var den flärdfullaste samling af qväkare han någonsin sett. Borta var allt det gamla allvaret och enkelheten hos deras fäder. Rikedom och lyx, verldsligt öfvermod och stolthet hade ögonskenligen vunnit seger öfver dessas försakelser och ödmjukhet. Länge satt han tyst, och då han slutligen höjde sin röst, var det icke för att banna och hota, utan för att gifva luft åt en sorg, nästan för djup för ord. Med alla tecken af smärta och bekymmer höjdes hans klagan öfver försvinnandet af den gamla tiden med dess stilla dygder, och månget hjerta smälte vid musiken af hans melankoliska röst. För Elisabeth var denna scen något alldeles nytt. Ganska betecknande för hennes sinnesstämning vid denna tid är att, djupt rörd och slagen med vördnad som hon sjelf säger sig hafva varit, likväl hennes första känsla var öfverraskningen, att ett sådant intryck kunnat hos henne väckas "af en simpel qväkare." Men pilen hade träffat för djupt för att såret kunde gro tillsammans. Strömmar af tårar förvånade hennes anhörige. Savery inbjöds till Earlham, och nu satt hon lik Maria vid hans fötter, under hänryckt beundran lyssnande till den man, som först hade lärt henne "känna att det fanns en Gud" och som nu, med andan af en bland forntidens profeter, förutsade den höga framtiden hos denna sköna, varm-hjertade flicka, som stod framför honom, försänkt nästan i en Magdalenas sorg. För en tid var kampen tvifvelaktig. Hon ville gå till Norwich, "full af himmelen"; men blott en ringa påminnelse om fordna nöjen och triumfer, och hon återvände hem så "full af verlden" som någonsin. Midt ibland Londons nöjen segrade slutligen allvaret och försakelsen. De kringsväfvande tankarne blefvo kufvade, och hon tog sitt första steg på den väg, som ledde till fullbordan af Savery's profetia.

Kort härefter blef hon gift med Joseph Fry, en köpman med vidsträckta affärer. Han var af en familj som strängt iakttog samfundets alla reglor, och vi se nu den unga makan utkämpa många strider innan hon med denna allvarsamma omgifning fann sig fullt öfverensstämmande. Ofta längtade hennes hjerta efter den friska luften och njutningarne af naturen i hennes barndomshem, och med största glädje återtog hon

för kortare tider sin plats bland älskade anhöriga. Vidsträckta husmoderliga omsorger upptogo de första tiderna af hennes äktenskap — 1816 var hon moder till tio barn — men minnet af den uttalade profetian lefde dock under tiden i hennes bröst. Af naturen begåfvad med en varm själ och lefvande bland personer, hvilkas högsta lycka, liksom högsta ära, var medvetandet, äfven hos sig sjelfva, utaf en gnista af en högre ingifvelse, måste hon snart känna makten af denna inre ande, som det var en pligt att icke undertrycka. Förlägenhet och blygsamhet höllo henne dock länge tillbaka. Slutligen, i en stund af djup själsskakning, vid en älskad faders dödsbädd, i kretsen af sörjande bröder och systrar, brast hjertats inre fullhet ut i ord, och detta de innersta känslornas utbrott, så enkelt och naturligt framkalladt af ögonblickets högtidlighet, att ingen närvarande dervid fästade någon ovanlig uppmärksamhet, förändrade dock omedelbart hennes ställning inom samfundet. Hon var icke längre blott en åhörare. Räddhågan var öfvervunnen, och sedan en gång början var gjord fortskred hon i naturlig utveckling. Från att vara tolk för den husliga andakten i familjen steg hon till förrättande af de presterliga funktionerna i sin egen och främmande församlingar, och så vidare steg för steg, till dess hon blef en af de utmärktaste af qväkarnes qvinliga talare. Hennes deltagande i ministeriet förde henne till närmare bekantskap med samfundets ledande medlemmar och bland dem med William Allen. Han anmärker i sin journal, med stort interesse, hennes första uppträdande i den församling de båda tillhörde, och en annan gång hennes deltagande och föredrag vid ett allmänt möte af fattige, sammankallade af qväkarne 1812, på begäran af Stephen Grellet, en utmärkt amerikansk qväkare.

De egenskaper som hon visade vid detta möte tyckas hafva ledt till hennes första besök uti ett fängelse vid början af det följande året. Stephen Grellet och trenne andra qväkare undersökte de manliga fångarnes belägenhet i Newgate. Resultatet gaf dem anledning att önska en dylik undersökning af de qvinligas. Väderleken var hård och fångarnes lidanden stora. Mrs. Fry's adress till de fattige var frisk i deras minne, och de anmodade henne att öfvertaga detta uppdrag, hvilket hon visat sig så vuxen. Efter något betänkande biföll hon, och besökte d. 13:e Februari 1813 för första gången detta fält för sin framtida verksamhet. Nära trehundrade qvinnor, med talrika barnskaror, funno de sammanpackade uti fyra rum, upptagande en yta af omkring 450 svenska qvadratalnar. De voro alla blandade, "dömda och odömda, förbrytare af alla slag, utan klassifikation, utan sysselsättning, och med ingen annan bevakning än den som kunde

åstadkommas af en enda man och hans son, hvilka hade uppsigten öfver dem så väl natt som dag. De saknade tillräcklig beklädnad, hvartill icke fanns någon tillgång. I trasor och smuts, utan bäddar, sofvo de på golfvet, hvars planker till en del voro uppresta för att tjena till ett slags hufvudgärd. I samma rum som de bodde, kokades och tvättades. För inkomsterna af deras högljudda tiggeri då en främling visade sig bland dem, köpte de starka drycker från en ordentlig krog inom fängelset. Bränvin dracks öppet och örat plågades af det afskyvärdaste språk. Utom hvad som var nödvändigt för en säker bevakning, sörjdes föga för att hindra deras meddelanden med verlden utanför." Detta var några drag af det gamla fängelse-systemet. Det är skäl att återkalla dem för våra ögon, ifall vi skulle hafva förgätit från hvilka faror vi hafva börjat att befrias, särdeles i en tid då många röster höja sig för den åsigten, att samhället vid deras undanrödjande fallit in i en motsatt ytterlighet.

Fyra år försvunno mellan Mrs. Fry's första och andra besök på denna skådeplats för brott och elände, så långsamt mognar äfven det goda utsädet. De voro tidskiften af mycken ansträngning och mycken sorg, men äfven af en stor inre utveckling. Sjelfpröfningens dygd, som gaf henne makt att beherrska och leda sina inre rörelser, utvecklades och fullkomnades derunder. De sista spåren af ungdomlig obeständighet försvunno, och då hon åter inträdde på den skådeplats, med hvilken hennes namn för alltid är förenadt, var det med krafter fullkomligt vuxna företagets vigt. Det var en hög värdighet i den enkla och lugna välvilja, hvarmed hon nalkades de fallne och olycklige, och tillika en djup ödmjukhet för Honom, hvars verk hon trodde sig uträtta. Dessa tvenne naturer bildade en skön förening, för att höja den motsträfviga till inseende af det rätta, och för att böja deras sorglösa sinnen till den tjenst, som ensam kunde göra dem fria. De förbättringar uti fängelse-disciplin som hon sträfvade att åstadkomma voro hufvudsakligen följande. Anställande af qvinnlig bevakning för de qvinliga fångarne, deras inneslutande uti särskilda rum, fördelning af fångarna efter naturen af deras förbrytelse, samt med afseende derpå om de voro dömda eller odömda, fångarnes undervisning, hufvudsakligen i religion, samt slutligen deras sysselsättande med passande arbeten. Vi kunna icke följa hennes bana eller nu teckna dess förnämsta drag — det är ock så obehöfligt, ty dess resultater äro allmänt kända. Inom alla trakter af verlden hafva Mrs Fry's ansträngningar bidragit till att göra ett fängelse, ej längre till ett förvaringsrum för vilda djur,

utan till en skola för ånger och sorg, för tusende af våra medmenniskor beklagligtvis den enda plats, hvarest de någonsin blifvit undervisade i deras pligter mot Gud och menniskor.

Qväkarne, som toge första steget till åstadkommande af denna reform, äro således berättigade till hela äran af den sociala rörelse som deraf framkallades i England. Den första af dessa "fruntimmersföreningar", hvilka blefvo medlet för reformens utförande, bestod af enkan efter en prestman samt elfva medlemmar af "vännernas samfund." Uti väl inrättade fängelser skulle en sådan den enskildes mellankomst vara opassande och till och med skadlig, men på den tid då föreningen först bildades voro alla Englands fängelser i ett tillstånd, som gjorde detta ingripande ovilkorligen nödvändigt. Deras af barmhertigheten framkallade ansträngningar blefvo välsignelserika, ej blott för de olyckliga uslingar som genom dem återfördes till dygden och religionen. Äfven verlden i allmänhet drog deraf stora fördelar, genom den uppmärksamhet som fästades vid vigten af dessa reformer, och genom de materialier som derigenom erbjödos den praktiska lagstiftningen. Inom kort tid voro många dylika föreningar bildade. Mrs. Fry besökte personligen fängelserna i alla delar af Britannien och deltog i grundande af många sällskap för besökande af qvinnliga fångar. Dessa resor utvidgade i hög grad hennes erfarenhet och gåfve anledning till publicerandet af åtskilliga skrifter för att sprida upplysningar och uppkalla intresse för fångvården. Af framgången blef det en naturlig följd, att verkningskretsen för dem som åstadkommit den allt mer och mer utvidgades. Ingen fånge som engång varit föremål för desas vård lemnades sedan ur sigte. Såväl inom som utom fängelset, under ransakningen och efter domen, under transporten, och efter återkomsten, var han oafbrutet ett föremål för deras skyddande omtanka. Hvarje fartyg som utförde qvinliga förbrytare besöktes och försågs med religiösa böcker. De utrustades med arbeten, till sysselsättning under resorna, och af styrelsen utverkades en så mild behandling, som var öfverensstämmande med deras belägenhet och deras förbrytelser. Anställande af qvinlig bevakning och klassifikation af fångarne under deras utförande kunde dock icke åstadkommas. Frigifna fångar och skaror af vilseförda barn, som lefde på Londons gator, blefvo äfven föremål för samma välgörenhet. Omsorgerna om dem uppdrogos åt särskilda medlemmar, och inrättandet af en asyl för de förra och en förbättringsanstalt för de sednare var resultatet af deras verksamhet.

Sådant var Mrs. Fry's lif, i några af dess hufvudsakliga drag. Men hvarthelst hon kom, på hvilket ställe hon för någon tid råkade uppehålla sig, blef straxt hennes närvaro synlig. Sålunda blef hennes uppmärksamhet fästad vid de personers belägenhet, som användes vid tullbevakningen på Englands kuster. Förlagda på ödsliga och nästan otillgängliga platser, förbjudna allt umgänge med innevånarne uti angränsande trakter, i följe af sin befattning dessutom utsatte för deras hat, och oupphörligt blottstälde för anfall af smugglare, tillbragte de med hustrur och barn ett lif, som tilldrog sig hennes lifliga deltagande. Antalet af menniskor som på detta sätt voro afstängda från de flesta samhällslifvets förmåner, befanns belöpa sig till omkring tjugutusen. Hon sökte vinna begifvanden af regeringen till deras förmån, lyckades att bilda en association för samma ändamål, samt hade slutligen med tillhjelp af en frikostig subskription bland sina bekanta den tillfredsställelsen att se en ganska betydlig samling af nyttiga böcker kunna fördelas på de 620 stationerna kring Britanniens kust. Omkring 52,000 volumer af alla slag blefvo fördelade för detta ändamål. På detta sätt inspirerade hon andra — och många af de nyttiga föreningar, som finnas utspridda öfver de tre rikena, hafva för sitt ursprung att tacka hennes tillfälliga närvaro i den trakt som de nu gagna.

Vi hafva vidrört de förnämsta föremålen för qväkarnes välgörande verksamhet inom England; men deras bemödanden hafva icke stannat inom så trånga gränsor. Straxt efter sedan den allmänna freden åter öppnat kontinenten för deras landsmän, skyndade de med allmänt deltagande att återknyta sina af krigen afbrutna förbindelser med åtskilliga smärre kolonier af deras trosbröder som redan längre tid funnits i flera delar af Europa. Vid deras årsmöte i London 1816 uppdrogs åt Allen att besöka dem; och de resor som han och flera andra i denna afsigt företogo utvidgade deras förbindelser och satte dem i tillfälle att äfven till andra länder utsträcka sin gagnande versamhet. Det skulle blifva allför vidlyftigt att genomgå äfven det vigtigaste af deras vidlyftiga resor, samt de vackra resultater som genom dem vunnits, och vi skulle ej heller kunna göra det fullständigt. Deras syftemål känna vi redan. Det var på dessa resor icke palatser och konstsamlingar, eller de höga och lärda, som företrädesvis uppsöktes, utan fängelser och hospitaler, skolor och välgörenhetsinrättningar, samt de personer som stodo i gemenskap med dessa. Äfven här finna vi Allen bland de främste. Än besöker han qväkareförsamlingar i Pyrmont i Tyskland, i Congenies i södra Frankrike eller på Norges kust vid Stavan-

ger, så finna vi honom i Petersburg, der flere qväkare, på kejsar Alexanders uppmaning, med sina familjer bosatt sig, och der han, genom den välvilja hvarmed denne furste omfattade hans sträfvanden, lyckades att göra sina bemödanden fruktbärande — åtminstone voro de då rika på förhoppningar. Det finnes intet land i Europa, som han ej en eller flera gånger besökt, öfverallt med framgång verkande för filantropiska syften, särdeles för uppfostran och undervisning i enlighet med Brittiska och utländska skolföreningens grundsatser. Hans närvaro har föranledt inrättandet af modellskolor efter detta mönster i Madrid, Athen, Smyrna och flera andra ställen. Holland har att tacka qväkarne för den första småbarnskola, hvars anläggande, om också till betydenhet underlägsen mycket som vi förtiga, vi icke kunna neka oss nöjet att anföra, emedan det lemnar ett så vackert bidrag till uppskattandet af deras karakter. En qväkare hade nemligen blifvit egare till ett under kriget taget Holländskt skepp, och sedan penningarna som det inbringat blifvit återstälda till dess egare, såvidt de kunnat finnas, användes återstoden till inrättande af denna skola i Amsterdam. De förnämsta förbindelser, som under deras många och vidsträckta resor knötos, underhöllos sorgfälligt och utgjorde lika många kanaler för filantropisk korrespondens öfver nästan hela Europa, samt bidrogo att gifva ökad vigt åt flera vigtiga företag af mera omfattande betydenhet, t. ex. åt qväkarnes försök att af kongressen i Verona utverka slafhandelns förklarande för sjöröfveri. Ett allmännare utsträckande af Mrs. Fry's bemödanden för fångvårdens förbättring försummades icke heller, och sjelf besökte hon under flera resor Frankrike, Nederländerna, Tyskland och Schweitz. Franska regeringens anbefallande af qvinlig bevakning i fängelset S:t Lazare var en af hennes första framgångar, och andra följde hvarhelst hon visade sig. Redan förut var genom tidningar och qväkarnes vidsträckta skrifvexling hennes namn vidt omkring äradt och älskadt, och mångenstädes gjordes försök att tillämpa hennes åsigter, dock hittills med föga hjelp eller sympati från allmänhetens sida. Hennes egen närvaro förskaffade saken denna bristande uppmärksamhet, och hennes ankomst till en ort var genast signalen till ett allmänt möte, intresset väcktes, föreningar bildades, och verksamma anstalter fogades till förbättrande af fångvården. Det goda verket hölls uppe genom flere följande resor, och äfven i en stor del af Europa blef allmänheten verksamt vunnen för dessa förbättringar. Genom samma inflytande vunnos samma resultater i Philadelphia samt sedermera uti flera andra delar af Förenta Staterna.

I afseende på Allen, torde den anmärkningen icke sakna sin giltighet, att kretsen af hans verksamhet inskränktes genom hans ställning såsom qväkare; ty han tyckes hafva egt egenskaperna, såväl af vetenskapsmannen som statsmannen, och skulle måhända med sin kraft och ihärdighet kunnat på deras fält bryta sig en mera lysande bana. Men om det samfund han tillhörde i detta afseende verkat hindrande för hans utveckling, har det likväl å andra sidan förtjensten af att hafva mera positift infört honom på den väg der han nu vunnit en icke mindre välsignelserik utmärkelse. Såsom medborgare står han som en utmärkt förebild för alla tider, med få sina likar, och det var icke ett slumpens verk att detta exempel framstod bland qväkarne. Han är såväl till sin personlighet som hela sitt lif ett så fullkomligt uttryck af den anda och de åsigter som lifva deras samfund, att man måste tillerkänna detsamma en betydlig andel uti hans bildning till det han var. Hans begär att verka och gagna måste här mera än annorstädes finna sig lifvadt och uppmuntradt, och hans moraliska kraft måste stärkas genom mängden af lika tänkande trosbröder. Om Allen står högst, så står han dock långtifrån ensam, och denna rikedom på gagnande medlemmar visar att qväkarnes samfund måste inom sig ega elementer, som företrädesvis lämpa sig att framkalla dem. Dessa elementer äro en sann gudsfruktan, en kärleksfull välvilja för menniskor samt ett djupt medvetande om pligten att göra sin tro fruktbar på goda gerningar. Der dessa höga dygder verkligen äro lefvande i menniskornas sinnen, der bör det ej förundra oss att finna goda medborgare i detta ords vackraste betydelse. Vi hafva häruti mycket att lära af qväkarne, vi, som af en god medborgare knapt fordra mera än de passiva dygderna, att ställa sig samhällets borgerliga lagar till efterrättelse samt att sörja för sig och sina närmaste, d. v. s. hustru och barn, ty längre sträcker sig icke hans begrepp om "nästa." Om han föröfrigt ej undandrager sig att någon gång, ofta med stor motsträfvighet, åtaga sig ett allmänt eller enskildt lönlöst förtroende, så blifver sådant från hans sida en ädelmodig uppoffring, åtminstone erkänner han i allmänhet ej någon pligt att för samhället och dess sämre lottade medlemmar försaka njutningen af sin beqvämlighet, eller uppoffra någon del af sin tid, och ännu mindre att för något främmande föremål, d. v. s. det som ej omedelbart gagnar honom sjelf, använda någon del af sitt jordiska goda. Att man kan erbjuda sin medmenniska några ännu högre gåfvor, att ett kärleksfullt ord kan hafva högre värde än en äfven frikostig materiel hjelp, att med ett ord för kristlig välvilja och menniska-

kärlek ett omätligt fält ligger öppet, der såväl den fattige som den rike kan uträtta oändligt mycket godt; det faller mången nästan lika litet in, som han har svårt att begripa, huru fredliga borgare kunna resa verlden ikring för att befria slafvar i Amerika eller sprida upplysning till folk som bo ända bort uti Afrika. Från alla sådana bekymmer köper han sig fri, då han betalar sina statsutskylder och sin fattighjelp, och med tillfredsställdt samvete hänvisar han sedan alla olyckliga, som behöfva råd och tröst, till presten eller någon annan, som för detta ändamål af samhället har sin bestämda lön, utan att besinna att denne senare, han må med huru stort allvar som helst omfatta sitt kall, omöjligen ensam kan motsvara dess vigt, och således ofta kanske af nödvändighet tvingas att äfven för sin del inskränka sig till uppfyllandet af sitt embetes formella pligter. Hvarföre qväkarne i dessa afseenden stå så högt öfver andra, är det att hos dem hvarje menniska är prest och lärare, i ordets högst betydelse, emedan de alla stå färdiga att när som helst efter sin förmåga råda och hjelpa, ej för att vinna pris för ädelmod och välgörenhet, utan emedan hjerta och samvete så bjuda. För att upphinna dem i sannt menniskovärde fordras inre reformer, tysta men genomgripande och i vigt fullt ut jemförliga med frågorna om representation eller skattejemkning, ehuru vigtiga än dessa må vara, och vi tro att de kunna ske utan att afvakta någon yttre reform, vare sig i stat eller kyrka, blott menniskor i allmänhet på begripandet och iakttagandet sina pligter använda lika mycket nit och skarpsinnighet, som då frågan är om att fasthålla gamla eller uppspåra nya såkallade rättigheter.

I ännu högre grad, än händelsen är med Allen, hafva samfundets grundsatser och institutioner inverkat på Mrs. Fry. Den högre ställning som bland qväkarne tillerkännes qvinnan framkallar talenter, som hon väl aldrig ansetta sakna, men som hon dock sällan finner tillfälle att i någon högre eller mera medveten grad uppodla. Hennes deltagande uti qväkarnes ministerium har visat, att hvad vi genom saknaden af qvinliga talare förlora uti känslans vältalighet, derför bär samhället, icke naturen, skulden. Handhafvandet af öfriga samfundets angelägenheter gifver henne sinnesnärvaro och själsstyrka och blifver en uppfostringsskola för vidsträcktare verksamhet. Med ett ord, de natursgåfvor som hon i sin hvardagliga ställning måste undertrycka eller innesluta inom den inskränkta familjkretsen, på sin höjd någon gång genom skrift låta allmänheten ana, upphöja hos qväkarne den som eger dem till en ställning och ett anseende, som knappast kan

begripas uti ett annat samhälle. Att tänka sig qvinnan sålunda framträda såsom lärare och deltagare uti andra medborgerliga förrättningar, måste med de föreställningssätt som vi från vaggan insupit förefalla vidunderligt och till och med väcka löje, kanske hos rätt många; men vi äro fast öfvertygade, att mången ädel qvinna finnes, som känner sitt hjerta varmt klappa vid tanken derpå, att äfven hon skulle kunna blifva ett mera verksamt redskap för allt det stora och goda, som hon nu blott eger rätt att i tysthet beundra, och vi tro att qvinnan ännu har många steg att taga på den bana af fri utveckling, som hon redan tillryggalagt från sin förnedrande ställning i österlandets harem till den mera värdiga, som hon redan innehar uti det moderna samhället, utan att vi derföre frukta att de gränsor som naturen fastställt mellan henne och mannen skola derigenom nedrifvas, eller att hon skulle förledas att glömma sina första förbindelser såsom maka och moder. En fri utveckling af de egenskaper hon eger kan icke föra henne till något opassande och onaturligt, just derföre att det är försynen som gifvit henne dem, troligen icke för att lemnas obegagnade, och hennes verksamhet kommer äfven derföre att hufvudsakligen riktas åt en annan sida än mannens. Vår mest värderade författarinna talar, i ett af sina senaste arbeten (Lif i Norden af Fr. Bremer sid. 11) om "det qvinliga elementets rörelse inom samhället till omfattande af en större krets" — "om det moderligas utträdande ur det enskilda lifvet in i det allmänna till bildande af ett nytt hem", visserligen i en mening, inskränktare än den som kan tilläggas hennes yttranden i samband med hvad vi här tala om, men tillräckligt betydelsefullt för att anvisa den riktning, som vi tro skulle omfattas af den sedligt fria qvinnan." Mrs. Fry's verksamhet ligger helt och hållet inom denna sfer, och fastän hon gick långt utom den gräns som vårt samhälle bestämt för hennes kön, var hon dock alltid samma älskvärda qvinna, samma goda maka och moder. För hvad hon utom den husliga kretsen uträttat har verlden att tacka Vännernas samfund i första rummet. Inom detsamma fick hennes själ sin ädla riktning, på samma gång som hon genom det praktiska deltagandet i samfundets allmänna angelägenheter väcktes till medvetande om sina höga egenskaper och småningom erhöll kraft och mod för en mera omfattande verksamhet, samt tillika förvärfvade den djupa kännedom af menniskohjertat som är den enda väg på hvilken den praktiska filantropen kan hoppas att uträtta något varaktigt godt. Hon, som var van att afbryta den djupa andaktsfulla tystnaden i en qväkareförsamling med ord, fulla af kärlek och okonstlad blygsamhet,

och att der höja uppmuntrans, varningens och någon gång förebråelsens stämma, måste med vida större lätthet framträda bland de åhörare, som samlades omkring henne i Newgate eller annorstädes, och som kommo beredda att beundra och bifalla. Hon, som vid öppnade grafven kunde gjuta tröst i sörjandes hjertan, och lifva dem till förtröstan och hopp vid tanken af de verldar, der döden aldrig inträder, hon kunde äfven finna väg till brottslingens hjerta, om något spår ännu fanns af den kärlekens och gudsfruktans helgedom som naturen uppbygt i hvarje menniskobröst — och, under det andra, hvilka en känsla af mensklighet och pligt hade fört till samma scener, ej kunde göra mera än här och der framställa en fråga: "Hvad har denna qvinna gjort", eller "Hvarföre är ni här, min vän", så nedslog den erfarna Qväkerskan alla dylika spörjsmål med ett ödmjukt "Vi äro alla syndare" och öppnade sålunda, genom erkännande af gemensamheten i vår natur, äfven då den visar sig i sin mest afskräckande gestalt, en väg för ångrens och fridens budskap.

William Allen och Mrs. Fry äro stora exempel. Vi hafva sett dem framgå på olika vägar af en för menniskoslägtet fruktbärande verksamhet med såväl anspråkslösheten som oberoendet hos enskilda personer, men bestrålade af en glans, så synbar och ärofull, som någonsin omgaf en hjelte med sin segrande armé. Under det vi gifva vår hyllning åt skönheten och kraften hos dessa individuella karakterer, åt skickligheten med hvilken de kombinerade nya elementer uti sina filantropiska försök, och i följe deraf uppnådde nya och beundransvärda resultater, så låtom oss dock icke förglömma, att liksom i vanliga kampagner, så äfven i fälttåget mot okunnighet och last, blott litet kan vinnas utan massor, utan organisation, utan något som liknar en armé, lifvad och ordnad af anförarens makt och anda. Den profetiska skarpsyntheten hos individer må uppkasta första idéen och deras vältalighet kläda den uti inspirerande ord. Sådana personer äro våra naturliga ledare uti alla stora frågor — deras namn blifva identiska med saken, och det med rätta. Men aldrig skulle denna hafva segrat, om den icke vunnit för sig ett större antal kämpar, utrustade för de poster man anvisat dem, och nöjda att obemärkta taga sin plats uti lederna. "I min faders hus äro många boningar" och många tjenare. "Äfven de tjena som endast stå och vänta." Och i denna väg har Vännernas samfund framställt många ödmjuka, men knapt mindre nyttiga stridsmän, bearbetare för kommande segrar, apostlar för detta fromma ihärdiga nit, genom hvilket fördomar och bigotteri slutligen måste falla. Icke blott inom

det bildade samhället står denna armé rustad att bispringa hvarje ädelt och gagnande företag, som kan i fred och kärlek knyta individer och nationer vid hvarandra; man vet hvilken verksam del deras samfund tagit i beredelserna för den stora, till nästa år bestämda allmänna industri-expositionen i London. Deras ödmjuka kärleksrikhet omfattar alla länder och alla menniskoracer. Så hafva vi sett en Qväkare-qvinna, Hanna Kilham, som vågat sig in bland de vilda stammarne på Afrikas kust, för att på stället lära, genom hvilka medel civilisationen lättast kan bland dem införas och menniskohandeln hejdas — en annan, som blott af nit för saken egnar sig åt vården af en modell-skola i Petersburg; Daniel Wheeler genomvandrar öarne i Stilla hafvet för att inspektera missions-väsendet; John Garney söker att nedtysta ropen mot neger-emancipationen, genom att personligen undersöka dess följder på Vestindiska öarne; slutligen, ty vi måste stadna, dessa "menniskovänner", som påtagit sig den tacklösa mödan att bringa sina landsmäns samveten till någon känsla för de olyckor, hvarmed egennyttan och rofgirigheten hos brittiska kolonister belastat en olycklig del af menniskoslägtet.

Dock, ännu ett drag måste vi anföra af det varma nit och den praktiska klokhet som Qväkarne alltid utveckla då det gäller att arbeta för en god sak. Vi mena deras deltagande uti Englands ansträngningar för att mildra olyckorna af den förfärliga hungersnöd, som för ej så många år sedan hemsökte Irland — en af de svåraste som sednare tider upplefvat. Tager man i betraktande deras antal och deras medel, så kan ingen klass af alla som medverkade jemföras med Qväkarne, såväl i afseende på måttet som ihärdigheten i deras frikostighet. Men penningar var blott en ringa del af hvad de hade att gifva. Medlemmar af deras samfund genomreste landet från ort till ort, uppmanade de lidande till egna ansträngningar, och sökte personligen att leda deras bemödanden att vinna ändring. De inverkade på kommitéerna genom säkra upplysningar, och spridde hjelpen till vilda och otillgängliga trakter, dit undsättning icke kunnat framtränga eller ännu icke hunnit. Klara och skarpsinniga rapporter från sakkunnige män spridde underrättelser om det verkliga tillståndet uti det hungrande landet. Det var deras anrop som först uppkallade de lidandes bröder i Amerika och sålunda föranledde de frikostiga bidrag som från dem inflöto. Dessa bidrag ställdes till disposition af Vännernas samfund, och de visade sig värdiga detta förtroende, i det gåfvorna i deras hand genom en klok förvaltning gjordes så fruktbärande som möjligt, och tillika skyndsamt och opartiskt kommo de behöfvande till godo.

Det är efter sådana fakta som vi nyss hafva anfört, som man bör uppskatta karakteren hos nutidens qväkare. Flera af deras egenheter såsom religions-sekt kunna, efter deras eget medgifvande, icke med skäl försvaras; men den som vill göra sig mödan att bedömma dem efter deras lif, skall ovilkorligen komma till den slutsats att, huru mycket de än må skilja sig från sina medkristne uti den yttre gudstjensten, så utmärka de sig dock ännu mera genom inre egenskaper, ej blott genom oförvitlighet och passiva dygder, utan såsom män af vilja och handling. Inom hela kristenheten framstå de högt genom den karakteristiska förtjensten af att kraftigt handla efter de principer de bekänna, samt genom valet af en grundprincip för alla sina handlingar — värd alla de öfriga — den "att gå ut och göra godt."

Och likväl säges det att vännernas samfund småningom förminskas, såväl i gamla som i nya verlden — ett glädjande förhållande, såvida dess förklaring får sökas i ett ömsesidigt närmande, så att det goda, som qväkarne hafva framför andra, vunnit ett allmännare erkännande, och tillika de sjelfva blifvit mera benägna att fästa mindre vigt vid rent formella skiljaktigheter. Säkert är att uti dessa sednare ligger numera den enda olikhet mellan dem och många af deras medkristne, men vi äro derföre icke berättigade till den önskan, att qväkarne skola öfvergifva det ringaste af sina grundsatser, så länge de anse dem stå uti väsentligt sammanhang med andan af sin religion och med sin uppfattning af sina pligter såsom menniskor; och olikheten är dessutom icke så stor att den hindrar ett förtroligt anslutande till andra, då man å båda sidor lifvas af gemensamt nit för en god sak. Deras samfund, sådant det varit och är, har skänkt menskligheten många vigtiga lärdomar, och det har måhända ännu flera att gifva. Det tillhör oss att gifva akt på dessa lärdomar, och kunna vi mera allmänt tillegna oss qväkarnes rena kristliga sinnelag och höga moraliska värde, nog kommer då den dag, då den tunna skiljevägg bortfaller, som ännu qvarstår mellan dem och många deras kristna bröder, med hvilka de redan i anda och tro äro ett.

[41] **Elementar-Lärobok i Algebra af *E. G. Björling*.** Förra Delen, innefattande läran om 1:a och 2:a gradens æquationer med en obekant. Femte upplagan. 312 sidd. 8:o. (Pris: 1 Rdr 32 sk. b:ko). Sednare Delen. 248 sidd. 8:o, jemte Noter till förra delen. Norrköping. Östlund & Berling. 1840. (Pris: 1 Rdr 20 sk.).

I företalet till fjerde upplagan anger författaren sin plan hafva varit, "att i allmänhetens händer få öfverlemna en lärobok i Algebrans elementer, sådan att den, ehuru afpassad efter nybörjarens behof, måtte kunna tjena såsom säker och tillräcklig grund för ett efterföljande vetenskapligt studium af Analysen." Ehuru ingen sakkunnig torde jäfva, att detta mål redan då var vunnet, och att denna lärobok framför andra egde många obestridliga förtjenster, så torde dock mången lärare, som under tiden fått bygga på författarens erfarenhet, i en och annan punkt hafva önskat en fullständigare genomförning af de strängare vetenskapliga principer hvarigenom denna lärobok så fördelaktigt utmärkt sig. Med denna upplaga, så är ref:s på förhand uttalade öfvertygelse, kan knappast något i det afseendet vara öfrigt att önska.

Redan vid ett flyktigt genomögnande visar sig i denna upplaga en väsentlig förändring i anordningen af ämnet. Förf. har nemligen inom hvarje afdelning af läroboken sökt att så mycket som möjligt i en följd afhandla allt som hörer till theorien, och derefter i en mängd af särdeles väl valda exempel och problemer visat theoriens tillämpning. Derigenom har hvarje sak fått sin tillbörliga plats, och det hela följaktligen vunnit både i korthet och vetenskaplig hållning. Så finner man vid en kort öfversigt af förra delens innehåll, att förf., efter att i de tre första kapitlen hafva afhandlat läran om de positiva qvantiteterna och alla reduktioner vid de fyra operationerna med dessa, låtit läran om de negativa qvantiteterna och binomialtheoremet för obrutna, positiva exponenter föregå de förberedande begreppen om eqvationer i allmänhet och theorien för första gradens eqvationer med en obekant. Sedan nu denna theori blifvit "i sin vetenskapliga renhet" framställd och genom passande exempel förtydligad, visas huru man medelst densamma äfven är i stånd att upplösa en temligen vidsträckt klass af högre graders eqvationer. Derefter följa såsom tillämpning en stor mängd praktiska problemer, och härmed är, att så säga, förra delens första kurs afslutad. — I fullkomlig analogi med denna utveckling framställes i det följande, sedan läran om irrationella qvantiteter och positiva qvantiteters qvadratrötter föregått, först några förberedande begrepp om imaginära qvantiteter och negativa qvantiteters qvadratrötter, hvarefter theorien för andra gradens eqvationer kan fullständigt afhandlas. Vidare, sedan reduktion af expressioner af formen $\sqrt{a \pm \sqrt{b}}$ och några ord om imaginära qvantiteters qvadratrötter föregått, visas denna theoris användning för lösning af vissa eqvations-

klasser af högre grad, och sådana i hvilka den obekanta förekommer under qvadratrotmärke. Derpå följer en samling problèmer, och såsom slutlig tillämpning några sådana ur läran om storheters *maxima* och *minima*. Härmed är läran om andra gradens eqvationer med en obekant, och med den förra delen, afslutad.

Om läroboken redan vunnit genom denna uppställning, så har den det ännu mera genom den förändrade eller helt och hållet nya behandlingen af de särskilda delarne. En närmare öfversigt af förra delens innehåll, och förnämligast de punkter i hvilka denna upplaga skiljer sig från den föregående, torde bäst ådagalägga detta. Föröfrigt får ref. hänvisa till företalet, i hvilket förf. sjelf fästat läsarens uppmärksamhet på några de hufvudsakligaste differenspunkterna.

Behandlingen af de trenne första kapitlen öfverensstämmer i hufvudsaken med förra upplagan, ehuru äfven här visa sig flera ändamålsenliga förändringar. Så finner man t. ex. bestämningen, att hvarje med algebraiska tecken skrifvet uttryck är att betrakta som resultat af operationer, med full konseqvens genomförd; vidare att ett och annat, såsom definitionen på rot och betydelsen af qvantiteter med 0 till exponent, blifvit uteslutet, för att intaga en mera passande plats längre fram i arbetet; föröfrigt i allmänhet större enkelhet och nya med omsorg valda öfningsexempel, i hvilket afseende exempelvis må nämnas läran om bråks liknämniggörande och öfriga reduktioner med bråkqvantiteter. Derjemte har på detta ställe tillkommit åtskilliga exempel för bortskaffande af parentheser omkring polynomer med bråktermer. Genom att i det följande kap. IV. afhandla läran om de negativa qvantiteterna, är nu förf. i stånd att med vetenskaplig stränghet, till den vidd som för det följande behöfves, framställa de förberedande begreppen om eqvationer i allmänhet. Då en sådan behandling hufvudsakligen afsett vetenskaplighetens fordringar, så skulle man möjligen kunna föreställa sig, att ämnet derigenom blifvit alltför abstrakt och svårfattligt för nybörjaren; men detta är tillräckligt förebygdt genom inledningen, i hvilken klart och lättfattligt angifves de algebraiska problemernas natur och eqvationsläranas stora vigt för deras upplösning. Utgångspunkt för den följande läran om eqvationers upplösning bildar den i inledningen gifna bestämningen att "hvarje qvantitet och äfven noll, genom hvars insättning i en eqv. i st. för x (eller y etc.) eqvationens båda membra komma att utgöra samma qvantitet eller och båda noll, säges vara *ett värde på x (eller y etc.) som satisfierar eqvationen*. Oaktadt således, som förf. i företalet anmärker,

uttrycket "*satisfiera en eqvation*" genom orden "utgöra samma qvantitet eller och noll" blifvit taget i en något inskränktare betydelse än det i vissa högre delar af Analysen, sedan oändlighetsbegreppet blifvit närmare utredt, kan tagas, så måste man dock medgifva, att den gifna definitionen är den enda för en lärobok i Algebra passande. Skulle något tvifvel derom qvarstå, så behöfver man blott genomgå den följande på definitionen grundade framställningen af de allmänna lagarne för eqvationers upplösning, hvilken är ett verkligt mästerstycke af klarhet och grundlighet. Särskild uppmärksamhet förtjenar den gifna lagen för bortskaffande af sådana nämnare, i hvilka den obekanta förekommer, emedan, såvidt ref. känner, detta ämne i ingen lärobok förut är genomfördt. Man finner härvid huru framställningen af denna lag naturligt ansluter sig till den äfven i ofta nämnda definition antydda stränga åtskillnad mellan *qvantitet* och *noll*, hvilken genomgår det hela, och synnerligen bidrager till reda och klarhet. I det följande kap. VI., om eqvationer af första graden med en obekant, har man tillfälle att se till hvilken noggrannhet och säkerhet vid upplösningen tillämpningen af de gifna allmänna lagarne leder. I sammanhang härmed behandlas i §. 2 den klass af högre graders eqvationer, hvilkas ena membrum är 0, och det andra en produkt af faktorer, som äro af första graden i anseende till x. Denna §. är särdeles lämplig att gifva nybörjaren en vink om naturen af eqvationer i allmänhet. Genom exemplen af eqvationer, hvilka han redan nu förstår att bringa till denna form, är han dessutom till en del bragt ur förlägenhet, i fall han skulle stöta på en eqvation af högre grad än första. Det skulle kanske derföre ej skadat, om ett eller annat af de följande problemerna ledt till sådana eqvationer. Dessa problemer, liksom alla öfriga i läroboken, förtjena föröfrigt i mer än ett afseende särskild uppmärksamhet. De utgöra en rik och omvexlande samling af för det praktiska lifvet direkt användbara frågor, och äro såsom sådana framför allt egnade att väcka lärjungens intresse och göra hans förut inhemtade kunskap lefvande. Dessutom är genom införande af hela serier af sådana slags frågor, som i arithmetiska läroböcker förekomma under namn af Intresse-, Rabatt-, Bolags- och Alligationsräkning, Betalningsterminers reduktion o. s. v., den fördel vunnen, att nybörjaren med lätthet utan särskildt studium reder sig med denna del af arithmetiken, i hvilken vanligen endast de enklare fallen af sådana frågor äro upptagna. En särskild afdelning utgöres af de enklare geometriska problemer, hvilkas lösning endast förutsätter kännedom om formlerna för beräkningen af Triangelns och Parallelogrammens

ytor samt Parallelipipedens kubikinnehåll, hvilka formler dessutom i korthet framställas med hänvisning för bevisen till geometrien. Att, sedan några allmänna problemer till förtydligande af eqvationers begagnande vid problemers lösning och formlernas diskussion blifvit framställda, de flesta problemer utgöras af sifferexempel, kan af flera skäl ej annat än på det högsta gillas. Med någon erfarenhet i att undervisa känner man huru de flesta discenter snart nog förvärfva färdighet att efter reglorna för hyfsningen m. m. behandla bokstafsequationer, men icke destomindre oftast gå alltför omständligt eller tafatt tillväga, då fråga är om något mera inveckladt sifferexempel. Det faller sig nemligen ej så lätt att här finna ginaste vägen, och det fordras vana att kunna draga nytta af alla reduktioner med siffertalen, hvarförutan beteckningen af blandade tal, såsom från algebrans vanliga afvikande, till en början gör någon svårighet. Genom sådana exempel uppöfvas det praktiska sinnet och räknefärdigheten, och på samma gång vinnes den fördel, att lärjungen genom behandlingen af en mängd enskilda problemer, närbeslägtade med de emellanåt förekommande allmännare, lär sig att sätta rätt värde på dessa, och säkrare reder sig med diskussionen af de formler som från dem härledas.

Särdeles förtjenstfull är den helt och hållet omarbetade framställningen af läran om de irrationella qvantiteterna i kap. VII. För approximerade beräkningen af sådana sifferexpressioners valör i hvilka dessa qvantiteter ingå är en enkel och allmän regel uppgifven, som i de flesta fall är lätt att tillämpa, såsom man ser af de anförda exemplen. Med detta kapitel är begreppet om reel qvantitet fastställdt. Att nybörjaren icke vidare skall förledas att anse alla irrationella qvantiteter vara radikaler är nu förekommet, såväl genom kapitlets innehåll som dess plats före läran om qvadratrötter. Genom denna anordning är dessutom den fördel vunnen, att i det följ. kap. VIII äfven irrationella qvantiteters qvadratrötter kunna afhandlas i sammanhang med de öfriga. I §. 3 af detta kap. gifves de förberedande begrepp om imaginära qvantiteter och negativa qvantiteters qvadratrötter, hvilka i öfverensstämmelse med den plan som genomgår hela arbetet, borde föregå läran om 2:a gradens eqvationer. Nu är begreppet om *algebraisk qvantitet i allmänhet* gifvet och uttrycket "upplösa en eqvation" kan tagas i sin vidsträcktaste betydelse nemligen: "att finna alla de *algebraiska qvantiteter* (eller äfven noll), som satisfiera eqvationen." Derefter kan i det följande kap. IX theorien för 2:a gradens eqvationer med en obekant fullständigt framställas. Man finner i sammanhang härmed ett behöfligt tillägg om sambandet mellan dessa eqvationers koefficienter och rötter, samt huru häraf kan härledas ett sätt att upplösa trinomer af formen x^2+bx+c i tvenne faktorer. Härvid borde kanske med några ord blifvit antydt, hvad slags faktorer som menas, t. ex. "faktorer af formen $x+q$" eller "af första graden i anseende till x", förutsatt att detta uttryck genom någon föregående definition vore begripligt. Med betraktande af den form under hvilken dessa faktorer i exemplen framställa sig, kunde nybörjaren eljest lätt falla på den tanken, att det vore tillräckligt finna en produkt af tvenne faktorer hurudana som helst, blott den kunde reduceras till x^2+bx+c ss. t. ex. $(x+b)\left(x+\dfrac{c}{x+b}\right)$. Efter förutgången reduktion för vissa fall af expressioner af formen $\sqrt{a\pm\sqrt{b}}$ och några ord om imaginära qvantiteters qvadratrötter kan lösningen af vissa trinomiska och andra eqvationer af högre grad företagas, samt slutligen sådana eqv. i hvilka

den obekanta förekommer under qvadratrotmärke. Att alla dessa blifvit på ett ställe sammanförda är en ej ringa vinst både för vetenskapligheten och utrymmet. Det förtjenar anmärkas, att hela denna afdelning är riktad med en mängd goda öfningsexempel, hvilkas lösning i afseende på vetenskaplig stränghet lemnar intet öfrigt att önska; något som eljest ej plägar vara så vanligt med sådana eqvationer. Om de problemer som nu följa gäller detsamma som är sagdt om de förutgående; särskild uppmärksamhet förtjena de geometriska, hvilka utgöra så till omfång som behandling en lärorik samling. Genom att slutligen på ett ställe sammanföra maximi- och minimi-problemerna har äfven denna del af tillämpningen erhållit en önskvärd större utförlighet och bestämdhet.

I *Sednare Delen* af läroboken möter först läran om eqvationer med flera obekanta. De skäl till en sådan öfverflyttning som förf. i företalet uppgifvit synas fullt tillfredsställande. Detta kap. utgör i sitt nya skick, med de talrika för bibringande af förtrolighet med kalkylen särdeles väl egnade öfningsexemplen, en förträfflig afhandling för sig, hvilken tidskriftens utrymme för tillfället förbjuder oss att närmare genomgå. Af samma orsak tvingas vi att med afseende på de öfriga kapitlen, hvilka motsvara den allmänt kända och rättvist värderade sednare delen af förra upplagan, endast tillägga, att de i hufvudsaken öfverensstämma med denna. Fastän således denna del i theoretiskt hänseende ej undergått så genomgripande förändringar som den förra, skall man likväl ej undgå att i allmänhet finna mera fulländning i formen, samt ett och annat ändamålsenligt tillägg. Med tystnad får dock icke förbigås den åtgärden att efter kap. om Logarithmer och såsom öfning i deras användning upptaga en samling af Stereometriska problemer, helst som man svårligen kan önska den bättre vald. De för lösningen nödiga formler finnas i korthet förutskickade med hänvisning för bevisen till Stereometrien. Då man derjemte anmärker den mängd nya problemer af stor vigt för det praktiska lifvet, som i denna del såsom tillämpning af läran om eqvationer med flera obekanta och progressionerna tillkommit, och dertill lägger de icke mindre utmärkta i förra delen, så har man ett helt, hvilket äfven för den, som med denna lärobok slutar sina mathematiska studier, kommer att utgöra en värderik fond för det praktiska lifvet.

Så hafva vi då erhållit en vetenskapens närvarande ståndpunkt fullt motsvarande lärobok, en säker och tillräcklig grundval för ett följande vetenskapligt studium af analysen, som derjemte i den praktiska tillämpningen omfattar allt hvad rimligen kan begäras. Den sjelfständighet och grundlighet hvarmed ämnet är behandladt gör den till en verklig prydnad för vår litteratur, på samma gång som den framställer ett det vackraste resultat af en lång lärare- och författareverksamhet. Vi sluta med den önskan, att förf. snart måtta låta den plan gå i fullbordan, som i förordet till förra upplagans sednare del omnämnes, nemligen att efterhand såsom fortsättning utgifva en fullständigare kurs i den Algebraiska Analysen.

De många tryckfel, som förmodligen till följe af förf:s aflägsenhet från tryckningsorten, insmugit sig, hafva sedermera blifvit omsorgsfullt rättade. Om bokens yttre utstyrsel kan föröfrigt tyvärr med skäl anmärkas, att den illa motsvarar innehållets förträfflighet. n.

Bidrag till bedömmande af åtskilliga Nord-amerikanska förhållanden.

Nordamerikanska fristaterna hafva på senare tider för det gamla Europa fått en ny och utomordentlig vigt, och ett intresse som äfven sträckt sig till vårt fäderneslaud. Redan för ett tiotal af år sedan hade en rikt begåfvad författare öfver Förenta Staterna och Canada meddelat den svenska publiken sina i dessa länder vunna erfarenheter och genom sina behagliga skildringar väckt mången läsares deltagande för den aflägsna vestern. Sedan dess hafva vi sett hundradetal af vår allmoge utvandra till Wisconsin's och Jova's obrutna marker, och en och annan gång läsa vi med lifligaste intresse i våra dagliga tidningar meddelanden från dessa svenska danemän, som skildra hvad de upplefvat på den främmande jorden. Vi studera engelska, tyska och franska resandes berättelser, och snart nog finns ingen, som ej har ett ungefärligt begrepp om väsendet af de amerikanska institutionerna, om dessa institutioners inflytande på nationalkarakteren, om den höga moraliteten hos statsförbundets befolkning, den stora enkelheten och billigheten af dess central-regering, och dess oerhörda framsteg i industri, folkmängd och nationalvälmåga. Men detaljerna af dessa staters hemlif äro oss mindre bekanta, hela lynnet af deras samhälliga inrättning låter sig ej uppfattas i statistiska tabeller, och vi känna oss ofta nog i förlägenhet för ett totalomdöme, då vi se huru olika de stora europeiska nationernas utmärktaste skriftställare bedömma amerikanska förhållanden, icke allenast Fransmän annorlunda än Engelsmän, och dessa annorlunda än Tyskar, utan ock huru inom samma land personer af olika politiska öfvertygelser se det unga samhällets lif med olika blickar. Så hafva Englands liberala tid-

skrifter, Edinburgh och Westminster Review med loford öfverhopat de amerikanska resebeskrifvare, som beprisat förträffligheten af den allmänna rösträtten, de täta valen, den kostnadsfria undervisningen och den billiga regeringen, medan den aristokratiska Quarterly i sin ordning med hänförelse helsade välkommen Mrs Trollope's bekanta skrift, der hon mera bittert än qvickt, ofta lärorikt, alltid obevekligt gisslar den amerikanska demokratiens förtryck och befängdheter. Vi hafva nyligen sett tvenne våra tidningar af motsatta öfvertygelser lifligt diskutera en i Revue des deux Mondes för Januari månad detta år införd artikel om det nordamerikanska samhället, hvari den ena parten velat finna nog mycket förnämt diplomatiskt förakt för den unga staten, den andra kanske snarare nog mycken undfallenhet för de demokratiska institutionerna. Det har synts oss, att såvidt man samvetsgrannt afräknar de fördomar som en fransman, och en monarkisk fransman, måste medföra uti sina omdömen öfver ett land, hvars frihet är af så himmelsvidt olika art mot den franska republikens, denna uppsats innehåller mycket lärorikt för en svensk läsare, och det är på denna grund, som vi med hufvudsaklig ledning af en äldre uppsats i samma tidskrift och af samma hand, likväl icke utan åtskilliga modifikationer af deri uttalade omdömen, upptecknat följande sidor, hvilka icke alldeles torde sakna intresse såsom en förberedelse till de utförligare meddelanden öfver likartade ämnen, hvilka den svenska allmänheten utan tvifvel anser sig hafva rätt att hoppas af de två svenska vetenskapsmän och den frejdade svenska skriftställarinna, som på en gång för närvarande vistas på andra sidan Atlantiska oceanen och för en tid gjort det Nordamerikanska samhället med dess seder och inrättningar till föremål för sina studier och sina iakttagelser.

Förkärleken för ett visst politiskt system och de nationella fördomarne äro för öfrigt icke de enda orsaker, som hafva föranledt olikheten i omdömen öfver Förenta Staterna. Det är alltid väsentligt att veta, med hvilken del af Amerikanska samhället hvarje resande varit i beröring, och att känna de omständigheter i hvilka han befunnit sig. År 1841 blef Sir Charles Lyell inbjuden att fara öfver till Förenta

Staterna, för att i Lowellska institutet i Boston hålla en följd af föreläsningar öfver geologien, amerikanernes älsklingsvetenskap. Den engelska geologen hade den största framgång, var eftersökt och öfverhopad med uppmärksamhet af landets utmärktaste män. Vid sin återkomst utgaf han en reseberättelse, som var mycket gynnande för amerikanerne, och hvari han med värma berömmer allt hvad som är verkligt beundransvärdt i Förenta Staterna, den offentliga undervisningen och den höga utvecklingen af det religiösa lifvet. Denna bok förskaffade också sin författare en lysande popularitet i Amerika, och vid sitt andra besök 1846, som han beskrifvit i "A Second visit to the United States", London 1849, 2 delar, blef han emottagen såsom en verklig vän. Vetenskapsmän, läkare, theologer, jurister, politiska personer, stora jordegare och industrimän täflade att visa gästfrihet åt den engelska författaren och bekräfta hans goda tanka om deras land. Han behöfde blott nämna sitt namn för att erhålla alla de upplysningar han önskade, och få till sin disposition alla slags medel till fortsättande af sina undersökningar, och det fanns ingen artighet, för hvilken han ej var föremål. Hvilken resande skulle ej vara tacksam för ett sådant mottagande? Också kunde Sir Charles Lyell, med hela sin skarpsinnighet och hela sitt andliga oberoende, icke bevara sig för en slags hänförelse, och han dömmer gerna den amerikanska nationen i massa efter dess utmärktaste män, af hvilka han oupphörligt var omgifven.

Det är föröfrigt icke lätt att alltid få veta sanningen i Förenta Staterna. Om man ej vill bli ett föremål för på en gång all tänkbar uppmärksamhet och allt slags misstroende, måste man aflägsna all misstanka att man tänker skrifva. Om man icke vill se alla dörrar stängas för sig, alla upplysningar sig förnekade, om man ej vill utsätta sig för ett slags ostracism, måste man aldrig tillåta sig någon kritik och aldrig ge luft åt ett missgynnande omdöme. Det gamla Europas folk hafva hvart och ett sin nationella egenkärlek, men den är den oförargligaste bland alla känslor, hvar och en tager med största godmodighet till godo alla slags parodier och karrikaturer från grannens sida öfver sitt eget värda jag, och

Punch och *Charivari* hafva med sina spetsigaste utfall aldrig stört det goda förhållandet mellan nationerna på båda sidor om Kanalen. I Förenta Staterna deremot är den nationella egenkärleken en af de vildaste och oförsonligaste uppbrusningar. Det amerikanska folket vet sig vara den yngsta medlemmen i de civiliserade nationernas familj; det föreställer sig med stor orätt, att det ännu icke aflagt tillräckliga mandomsprof, och att det gamla Europa icke göra det tillbörlig rättvisa: på detta sätt är man färdig att göra de största uppoffringar, för att förvissa sig om att icke orättvist blifva tillbakasatt och den rol underkänd, som man spelar i verlden. Måtte Oregon-frågan kunna skaffa oss ett krig med England, sade en sjöofficer till Sir Charles Lyell. Det skall kosta oss ganska dyrt, men England skall inse, att vi äro en makt af första ordningen och ej af den andra. Personer af de ringare samhällsklasserna sade ofta till Lyell: vi behöfva rifvas litet med England, annars får England ingen respekt för oss. Det är någonting barnsligt i att se en hel nation i en oupphörlig spänning liksom en retlig pojke, som fruktar en förnärmelse. Det behöfs blott sex rader i *Times* för att sätta unionens nio och tjugu stater uti gäsning; om det under agitationen i Oregonfrågan för några år sedan hände att *Times* eller *Morning Chronicle*, under rubriken Amerika, läto undfalla sig några ord, genomträngda af den bitterhet och sträfhet som karakteriserar engelska pressen, såg man genast unionens tidningar i stora bokstäfver inregistrera denna nya förolämpning och under flera dagars tid göra den till thema för de fruktansvärdaste deklamationer. Efter uppresningen i Canada för tio år sedan, och i anledning af den Mac-Leodska affären, hände det Lord Palmerston att i Underhuset, om Maine's öfver ett ofantligt territorium och midt i urskogarne tunnt utsådda befolkning bruka adjektivet *wild*, som kunde tagas i bemärkelsen af äfventyrlig, men som amerikanerne tolkade såsom vild, ociviliserad. Lagstiftande församlingen i Maine beslöt utskrifningar af krigsfolk och penninganslag, och sparade intet för att inveckla unionen i ett krig med England; endast eröfringen af Canada kunde tillrättavisa den

engelska ministerns oförskämdhet, och ännu har knappast såret af denna inbillade förolämpning upphört att svida.

Denna nervösa och oblidkeliga retlighet kan blott afväpnas genom det oinskränktaste beröm; kritiken begriper den såsom en dödlig skymf. Hvarje god amerikanare har svurit Marryats namn en evig fiendskap. Hvad Mrs Trollope angår, hvilken med förkärlek för whigska sidan och böjelse att allt beundra anlände till Amerika, och som vid sin återkomst förklarade att åsynen af den amerikanska demokratien hade i betydlig mån försonat henne med det gamla Englands ruttna institutioner, så är hon i de amerikanska bladens ögon ej en spirituell romanförfattarinna, utan en "afskyvärd furie." Men den som grymmast gäckade amerikanernes hopp och bedrog deras väntan var Dickens. Denna liberala författare var ganska populär i Förenta Staterna; han blef der föremål för mycken artighet och en liflig nyfikenhet; man shuffades för att få se honom, sleta om spektakelbiljetter de aftnar då han besökte theatern, och trängdes på ångbåtar der han gått ombord. Tidningarne beskrefvo på det nogaste hans klädsel, hans sätt att vara, hans minsta rörelse, och upptecknade alla hans infall. De aristokratiska lasternas obevekliga gisslare, den intagande målaren af folklifvets och medelklassernas seder, skulle han ej i Amerika återfinna sitt ideal? Skulle ej Englands bittra och satiriska Diogenes der en gång få släcka sin lykta? Men ack, hans "American notes for general circulation" voro ingenting annat än ett godhjertadt, någongång uddigt skämt öfver de amerikanska sederna, och de sansade loforden voro blandade med anmärkningar. Dickens förlorade från denna dag sin popularitet i Amerika; han gäller der numera blott såsom medelmåttig och afundsfull sedetecknare, och man beklagar deras dåliga smak, som föreställa sig att något litet orättvisa låter förena sig med rätt mycket snille.

Man föreställer sig lätt, att det ej är af amerikanska författare som man kan hoppas erfara den rena och osminkade sanningen om deras land. I alla europeiska länder, som sedan lång tid tillbaka med störa offer och ansträngningar spelat en inflytelserik rol i det stora statslifvet, har man blifvit temligen likgiltig för sitt eget beröm, och äfven i det

oratoriska Frankrike eller det högbröstade England duger nationalskrytet numera till föga annat än floskler för theaterns och klubbtalarnes behof. En bok, hvars författare gjort till sin uppgift att loftala sin nations fysiska, intellektuella eller moraliska egenskaper, dess ärorika forntid, dess leende framtid, dess institutioner, lagar och seder, dess handel och industri o. s. v. skulle icke erfara någon lysande framgång, och man skulle snarare vara böjd att tro på motsatsen af dess omdömen. Amerikanaren deremot berusar sig i djupa drag af dessa oafbrutna lofqväden, och de blifva för honom hvarje gång en källa till ny hänförelse. Denna törst efter beröm och smicker underhålles och utbredes hos honom af två mäktiga orsaker, ungdomen, hvilken hos stater, liksom hos individer, alltid är full af sig sjelf, och stoltheten, som öfver allt är de demokratiska institutionernas följeslagare. I Athen måste man byta om plats för de offentliga rådplägningarne, emedan talarne förryckte folket med de beständiga anspelningarne på den af skepp hvimlande hamnen, dess ofantliga arsenaler, och alla andra intyg om deras ära och makt, som lågo för deras ögon. En sådan utväg vore omöjlig i Förenta Staterna. Hvarthän man än kastar sina ögon, åt hvilken punkt man än vänder sig, träffar man oundvikligt anblicken af ett oerhördt välstånd och en dagligen tillvexande storhet. Man kan också i det hela taget icke finna något ondt deri, att ett folk, som genom oceanen skiljes från den gamla verlden, som sjelf förvärfvat sin ära och förvaltar denna rika besittning, sjelf besjunger sina framsteg och för hvarje gynnsamt omdöme från andras mun uppstämmer ett skallande genljud. Efterhand blandar sig adulationen i spelet, och smickrare begagna den nationella svagheten för sina syften. Ifrån presidentens budskap ned till den ringaste postkommissariens embetsberättelse, måste hvarje offentligt dokument till trefjerdedelar fyllas af haranger öfver Amerikas institutioner, dess seder och dess blomstring. Detta är också det nödvändiga uppslaget till hvarje tidningsartikel, och den oundgängliga källa, hvarutur presten måste hemta sina jemförelser, om han vill blifva en populär predikant. Huru kan man hoppas, att författarne skulle

undgå den allmänna smittan och undandraga sig den allmänna lagen, så vida de vilja finna köpare och förläggare?

Ingen skrift i Förenta Staterna ger noggrannare uppgifter och tillförlitligare omdömen än en liten duodes, som utkommer årligen under titeln *American Almanach* och kostar en en dollar. Det är ett årligt, mycket klart och väl ordnadt sammandrag af alla statistiska upplysningar som förefinnas i särskilda officiella dokumenter, utgifna såväl af centralregeringen som af de särskilda staternas auktoriteter. Det är sannt, att denna lilla bok icke innehåller särdeles annat än siffror, men dessa siffror äro vältaliga. Hvad de amerikanska författarne angår, så upprepa vi, att det är blott med största varsamhet och efter den noggrannaste pröfning som man får antaga deras vittnesbörd. Vi skola såsom exempel anföra en bok, som i Förenta Staterna åtnjuter ett visst anseende. Man är i allmänhet icke böjd att misstro statsekonomer, ehuru de på sednare tider bevisat sig ega en inbillningskraftens lifliighet, som man icke tilltrodde dem. Och likväl är Carey, denna högsta utmärkta skriftställare, hvars mest berömda arbete *Past, present and future* vi känna genom första häftet af en tyvärr föga lycklig öfversättning, denna man, som med stor framgång kastat sig in på den ekonomiska spekulationen; som diskuterar Malthus', Ricardo's och Mac Culloch's systemer såsom den der är väl bevandrad i ämnet: — likväl är det omöjligt att med tillförlitlighet låna en uppgift eller en slutföljd af denna författare. Carey har skrifvit en bok, kallad "Principles of political Economy" 3 voll. Philadelphia 1849, hvars andra del handlar om "de orsaker som hindra utvecklingen af välmågan och motverka menniskans fysiska och moraliska förädling." Det verkliga ändamålet med denna andra afdelning är att förklara den hastiga utvecklingen af Förenta Staterna och ännu mer att bevisa, huruledes detta statsförbund är i hvarje afseende öfverlägset alla europeiska nationer och isynnerhet Frankrike och England. Hans bevisning har anspråk på att uteslutande stödja sig på statistiska uppgifter, och kapitelrubrikerna tjena endast att införa långa citationer och sifferkolumner. Engelsmännen må kontrollera hans sifferuppgifter i hvad som angår England. Men hvad han säger om

Frankrike är till den grad utom gränserna icke allenast för det verkliga, utan det möjliga, att det i hög grad gör läsaren misstrogen i afseende på hvad han anför om Amerika. En författare, som låter sådana misstag komma sig till last i ett fall, kan icke vara en säker vägledare i andra. En annan orsak till misstag, som Carey har gemensam med andra af unionens skriftställare, hvilka uppställt jemförelser mellan europeiska länder och Förenta Staterna, är vanan att å ena sidan bland de förra taga antingen hela Frankrike med alla sina provinser, rika och fattiga, eller England jemte Skottland och Irland, och å den andra endast en eller ett par stater af amerikanska förbundet. Om vi t. ex. toge departementet Bas-Rhin, der af 100 personer 99 kunna läsa, skrifva och räkna, för att bevisa att elementarbildningen i Frankrike är fullständigare och allmännare än i Förenta Staterna eller anförde departementerne Haut-Rhin eller Nord, för att ådagalägga att Frankrike är det förnämsta industriella och produktiva land i verlden, och det som hastigast tilltager i folknummer och nationalvälmåga, skulle man invända att vi ur vår räkning utelemnat departementen Creuse, Corrèze, Basses-Alpes och Landes, hvilkas upptagande skulle betydligt förändra resultatet. De amerikanska författarne med Carey i spetsen göra ingenting annat, då de stödja sina slutsatser och beräkningar, vanligtvis på Massachusetts, någongång på New-York, mera sällan på Pennsylvanien, aldrig på Illinois, Florida eller Mississippi.

Man kan redan af det anförda se, huru svårt det är att ur de rikhaltiga upplysningar som för Förenta Staterna stå oss till buds uttaga den precisa sanningen. Man bör ej heller förundra sig, om en läsare, som har hoppats att genom jemförelse af flera intyg kunna bilda sig en allmän åsigt, finner sig sviken och förvirrad af de motsägande uppgifterna. Det återstår oss att på samma gång vi rycka vårt ämne närmare, angifva hufvudorsaken till dessa så olika, ofta så motsägande omdömen, som öfver amerikanska samhället fällas af resande, hvilka genom gemensamheten af fäderneslænd, uppfostran, politiska åsigter och fördomar borde hafva varit egnade att erfara samma eller likartade intryck.

Hufvudfelet hos nästan alla författare som skrifvit om unionen är att vilja fälla ett totalomdöme öfver ett så ytterligt inveckladt samhälle, under det de blott hos en ringa del af det amerikanska folket sökt de upplysningar, hvarpå de bygga ett gynnande eller missgynnande omdöme. Här är icke fråga om en anklagelse för brist på ärlighet och opartiskhet; ty nästan alltid är det ena partiets beröm lika väl grundadt som det andras tadel, medan man å båda sider tillåter sig det felet att fälla ett omdöme om det hela, som blott har giltighet för någon viss del. Vi anse derföre icke Mrs. Trollope för någon furie, medan vi måste anmärka, att hon af sin vistelse i Förenta Staterna tillbragte två hela år i Ohio, vid en tidpunkt då denna stat ännu ej stod högre i civilisation än Michigan gör nu för tiden. På samma sätt är det också med Lyell, som med hela sin vänskap för folket omkring Mississippi erkänner att han vid sin återkomst till Boston, efter tio månaders frånvaro, erfor samma nöje som då man efter en lång resa återser sitt hem och de sina. Man måste således alltid fästa afseende på, hvilken väg en resbeskrifvare färdats, med hvilken samhällsklass han stått i den närmaste beröring, i hvilken del af Förenta Staterna han han längst uppehållit sig; ty derefter måste man uppfatta hans omdömen och akta sig att utsträcka dem till hela nationen, emedan de i detta fall gerna blifva öfverdrifna, vare sig i beröm eller klander. Af samma anledning måste hvarje jemförelse mellan Europa och Förenta Staterna nödvändigt blifva missledande. Man kan ej utan orättvisa mot någondera verldsdelen taga, vare sig de äldre eller de yngre af unionens stater, till den ena jemförelsepunkten; tager man hela amerikanska statsförbundet blir jemförelsen omöjlig och af intet värde, ty det finnes blott föga likhet mellan det gamla Europa med sin jemnare utbredda civilisation, och massan af amerikanska stater, som representera alla samhällsbildningens grader, från de högsta till de minst utvecklade. Det är också denna omständighet som gör en betraktelse af amerikanska samhällena så högst intressant och lärorik. Man behöfver blott flytta sig några mil, för att se ett och samma folk på olika utvecklingsgrader. För att göra oss reda för sättet, hvarpå civili-

nationen spridt och utvecklat sig hos ett folk, huru detta småningom förändrats under inflytelsen af vexande upplysning, huru dess seder, lynne och samhällsskick utbildat sig; måste vi rådfråga tusentals skriftställare, sammanställa tusentals uppgifter, för att utröna detta folks tillstånd för en viss tid, jemföra dess utseende vid olika tider, och af sådana jemförelser draga slutsatser, som hvarje ny forskning kan vederlägga. Förenta Staterna tillåta oss med ett ögonkast öfverskåda flera utvecklingsstadier hos samma folk; och den tafla som hos oss den historiska forkningen så mödosamt och osäkert uppdrager, står här i full belysning, väldiga proportioner, skarpa drag och fullt lif för våra ögon.

Här är det lärorikaste fält öppnadt för historisk, ethisk och politisk erfarenhet. Guds vägar för menniskans förbättring och befrämjandet af hennes väl uppenbara sig här i tydliga drag, och man ser här ögonskenligt att framsteget är tidens verk, att dess utveckling är säkrare i samma mån som den är likformig, och snabbare och obestridligare i samma mån som intet försök göres att hämma eller påskynda den. Försynen, som mäter menniskans pligter och åligganden efter hennes krafter och lifslängd, har icke tillåtit henne att gå tiden i förväg; generationerna som följa på hvarandra äro liksom vågor, af hvilka ingen kan upphinna den föregående, ingen stadna efter den påträngande. Således se vi i Förenta Staterna, der ingen theoretiserande pedagog framstår för att att hämma det unga statslifvets naturliga vextlighet, men äfven ingen för att på konstfullt sätt påskynda eller efter vissa systemer leda dess utveckling, — således se vi här bildningen gradvis utbreda och befästa sig. Den är lik en flod, som sträcker sig från öster sill vester, och med hvarje dag vinner ny utvidgning, men förlorar i djup i samma mån som den aflägsnar sig från utgångspunkten. Riktningen af denna menniskoflod är i den grad säker och regelbunden, att man på förhand kan beräkna och på grund af jemförelse mellan de två sista decennierna med visshet bestämma resultaterna af det närvararande utvecklingsmomentet. Civilisationen följer samma gång som befolkningen. Den råaste och minst bildade delen af amerikanska befolkningen tjenar hela nationen såsom

pionierer, och civiliseras i mån af senare utflyttningars ankomst. Den halfvilda timmermannen i Jova eller Wisconsin lärer sig af emigranterne från Ohio aktning för lagen; den driftiga och företagsamma befolkningen i Ohio emottager från Nya England smaken för yttre trefnad, sedernas förfining och kärleken och skickligheten för intellektuela njutningar. Nya England i sin ordning bibehåller och befästar sin öfverlägsenhet genom sin beständiga beröring med gamla verlden och den i ett redan utbildadt samhälle naturligt inneboende utvecklingsdriften.

Michel Chevalier har i sina *Lettres sur l'Amérique* med rätta framhållit den djupa skiljaktigheten mellan invånarne i Unionens norra och i dess södra stater, hvilken skiljaktighet på samma grund framalstrar väl icke två olika racer, men dock två särskilda arter. De resande som följt Chevalier hafva erkänt riktigheten af hans anmärkning, men försummat att följa hans exempel och såsom sig bör skilja emellan det som bör skiljas, och icke i samma omdöme sammanblanda de vestra staterna och de som gränsa till Atlantiska oceanen. I sjelfva verket gifva de gamla staterna, såväl de norra som de södra, upphof till en utvandring i vestlig riktning, som på sin framfart lemnar ett i tjocklek ständigt aftagande lager af bildning och förädling. Om man tager Nya England och Virginia till utgångspunkt, kan man uppställa två skalor, efter hvilka välståndet, hyfsningen, den religiösa kultens utveckling och presternas bildning, samt befolkningens styrka och säkerheten till person och egendom aftager i en fortgående progression. Dessa två skalor skulle kunna vara, för Norden Massachusetts, New-York, Pennsylvanien, Ohio, Indiana, Illinois, Michigan, Jova och Wisconsin, samt för Södern Virginia, båda Carolina, Kentucky, Tennessee, Alabama, Missisippi, Arkansas och Texas.

Bevis för riktigheten häraf felas ej hos amerikanska författare, och Carey yttrar derom följande: "Man träffar inom Förenta Staternas område nästan alla grader af civilisation. I den del som gränsar till Mexico och bebos af vildar känner man ingen annan lag än styrkans. Förflytta vi oss österut finna vi i de södra staterne den arbetande klassen i slafveri.

i Arkansas, Wisconsin och Mississippi, der befolkningen är 1, 2 à 3 personer på (den engelska) qvadratmilen och med en stark proportion slafvar, bär den hvite alltid vapen, emedan han har så långt till domstolar, domare och rättsbetjenter, och är alltid rustad till anfall eller försvar, och hvarje trätä slutas med en strid, som ofta har döden till följd. Vanan att vädja till lagen finnes blott i en ringa grad. Om en enskild lider orätt, söker han sjelf att skaffa sig upprättelse; om allmänheten tror sig förolämpad, tillgriper den detta barbariska slag af rättvisa, som man kallar Lynch-lagen. Längre i öster finna vi i Tennessee 15 och i Kentucky 17 inbyggare på qvadratmilen. För 30 år sedan var Lynch-lagen här i sin fulla kraft, men laglydnadens vana vexer med befolkningen. I Virginia och de båda Carolina träffa vi ett mera utbildadt samhällsskick, och den personliga säkerheten tilltager i samma proportion. (Principles. Tom. II. p. 27).

De amerikanska författarne vilja i allmänhet icke erkänna denna odlingens olikhet i särskilda stater, och äro mer än tillbörligt benägna att för allt det bristfälliga, råa och tygellösa i vissa unga staters samhällslif skjuta skulden på inflyttningarne från Europa; låtom oss nu tillse, huruvida denna inflyttning är så förderflig; tvärtom synes det oss, att den i amerikanska befolkningens sköte nedlägger ett ganska vigtigt föryngrings- och pånyttfödelseelement. I allmänhet är det den kraftiga ungdomen, ej den bräckliga ålderdomen, som utvandrar; den ogifte befinner sig snart under väldet af omständigheter, som i Förenta Staterna göra äktenskapet till en nödvändighet, och Amerika får således till skänks en befolkning som det ej behöft uppfostra, och som blir produktiv just när den lemnar Europa. Men redan den europeiska utvandringen för sig är ett vigtigt moment i Amerikas folkökning.

När Carey jemför nordamerikanska och europeiska förhållanden glömmer han att taga denna punkt i beräkning, och uppställer på mathematiskt sätt följande två satser, hvilkas axiomatiska visshet vi öfverlemna åt nationalekonomerna att diskutera: Ju större säkerhet till person och egendom finnes hos ett folk, desto hastigare tilltager det i välstånd; ju

rikare ett folk är, desto större är folkökningen. Af dessa två satser drar han den slutsatsen, att om befolkningen tilltager hastigare i Förentä Staterna än i Europa, så är det till följe deraf att i Förenta Staterna finnes mer rikedom, ordning och säkerhet än någonstädes eljest i verlden. Han tager derpå tabellerna öfver folknummern i gamla och nya verlden, och en simpel regula di tri ger honom för Unionsstaterna högst gynnsamma resultater. Emellertid anmärker han dock i en not, att 10 procent af folkökningen måste afdragas för inflyttningen, och tror sig dermed hafva gjort nog. Han påstår enligt Seybert, att ända till 1817 blott 10,000 Européer anländt till Amerika, och stöder, i saknad af andra källor, på tullkammaruppgifter den förmodan att emigranterna intet år uppgått öfver 20,000. Carey räknar således för ingenting hela inflyttningen före 1815, och från detta år till 1830 uppställer han en tabell, der inflyttningen från 10,000 gradvis uppstiger till 32,000 eller i medeltal för 15 år 25,000 om året. Carey påstår att denna beräkning räcker till för alla emigranter, såväl de som komma sjövägen, som dem som öfver Canada kunna anlända till Förenta Staterna.

Emot denna beräkning tala åtskilliga fakta. Folkräkningen för 1845 har gifvit vid handen, att Bostons i Europa födde och följaktligen inflyttade invånare utgjorde en tredjedel af hela befolkningen och en fjerdedel af elektorerna, och att för New-York de i Europa födda invånarne utgjorde två femtedelar af hela befolkningen. Det är ej för högt att uppskatta de i Pennsylvanien bosatta tyska emigranterna till en femtedel af hela dess befolkning, och i Ohio och Indiana finnas det byar, ja hela grefskaper, som uteslutande bebos af tyska utvandrare. Sedan den transatlantiska ångbåtsfarten blef inrättad, har New-York blifvit förnämsta landningsplatsen för den europeiska utvandringen, men äfven om man går några år tillbaka, är det lätt att se, att de ensamt i New-York landstigna emigranternas antal öfverstiger Carey's medelberäkning.

Se här antalet af i New-York landade emigranter under de sju första månaderna af de sex sista åren:

1844	54,655	1847	112,118
1845	48,500	1848	140,404
1846	60,220	1849	143,322

Enligt ett i våra tidningar meddeladt bref från professor Bergfalk har antalet af i New-York landsatta emigranter under de två första månaderna af innevarande år uppgått till 16,492. Vi behöfva ej anmärka, att de två månader då de flesta emigrantlandningar ega rum, nemligen Augusti och September, icke äro upptagna i öfvan meddelade öfversigt.

Carey hade en enkel utväg att komma sanningen på spåren. Han kunde på samma gång hafva gjort sig noga reda för befolkningens naturliga tillvext och med försvarlig noggrannhet erfarit antalet af de under en gifven tid till New-York anlända utvandrarne. I stället att till grund för sin beräkning lägga totalresultatet af hvarje folkräkning, då det blir omöjligt att derifrån subtrahera inflyttningen, skulle han hafva tillämpat den Godwinska regeln. Tag resultaterna af folkräkningen vid början och slutet af ett gifvet decennium, t. ex. 1830—40, så är det tydligt att vid decenniets slut endast antalet af barn under 10 år representerar den naturliga folkökningen: om man från de föddes antal subtraherar de under samma decennium dödes, får man den verkliga förökningen till resultatet. Om nu denna tillökning är mindre än totaltillökningen som erhålles genom folkräkningen, så är skilnaden naturligtvis beloppet af det främmande elementet, som tillkommit genom emigrationen. På detta sätt får man således på engång det noggranna beloppet af födde, hvarefter man kan uttaga lagen för befolkningens naturliga tillvext, under det Carey endast genom konjektur finner dessa båda för hans beräkningar oundgängliga elementer.

År 1830 funnos i Förenta Staterna 3,427,730 barn under 10 års ålder, som representerar folkökningen sedan 1820; de dödes antal under samma tid uppgick till 1,257,910; folknummerns tillvext måste således 1830 utgöra 2,169,820. Men folkräkningen 1830 visar en förökning af 2,664,311: följaktligen utgjorde de under decenniet genom inflyttning tillkomne 494,491 personer. Genom samma beräkning vinna vi, för hela Förenta Staternas befolkning åren 1830—40, en to-

taltillvext af 3,662,970, hvaraf 802,040 genom inflyttning. Man ser således att inflyttningen utgör 20 à 25 procent i hela nordamerikanska folkökningen, och denna beräkning är ej för hög, alldenstund den nyinrättade ångbåtsfarten åstadkommit en nedsättning af 75 proc. i passagerareafgifter med seglande fartyg, hvilket naturligtvis gifvit en utomordentlig fart åt utflyttningen.

Carey tror sig hafva uppfyllt all rättfärdighet, då han afräknar 10 procent der han bort afräkna 20 à 25; han glömmer att vid sifferjemförelser rubbningen af en enhet medför en skilnad af två enheter till nackdel för den ena af jemförelsepunkterna. Det är således icke nog att afdraga inflyttningen från Europa; man måste på samma gång godtgöra Europa för den derigenom åstadkomna minskningen. Carey's misstag är så mycket större, som det är fråga om högst betydligt belopp. Låtom oss taga England till exempel. 1821 års folkräkning gaf för de tre konungarikena 21,193,000 inbyggare, 1831 års 24,306,000, eller en tillvext af 3,113,000 på tio år, således 311,300 om året. Hela antalet af utvandrare hade under detta decennium ej uppgått till mer än 291,070, eller 9 proc. årligen af hela tillökningen. Åren 1831—41 var utvandrarnes antal 738,582; under de sju åren 1842—1849, var det 985,953, och enligt af emigrant-kommittén inhemtade officiella uppgifter utgjorde antalet af utvandrare, för första hälften af 1849, 196,973 personer. Deraf följer för England, att den årliga minskningen genom utflyttning, efter att vid olika tider hafva utgjort 9, 23 och 46 procent, under de sista åren ändtligen uppgått till samma belopp, så att, om utvandringen fortgår i samma proportion, skall Englands folkmängd förblifva stillastående, trotts en ovedersäglig fruktbarhet. Om vi i sjelfva verket antaga 25 år såsom medelålder för utvandrare, så representerar enligt naturens lagar en million emigranter åtminstone dubbelt så många födde, och ju högre man beräknar emigranternes medelålder, desto flera födde måste antagas för att åstadkomma en million emigranter.

Vi hafva sett, hvilken betydande rol den europeiska utvandringen spelar i tillvexten af Förenta Staternas folknum-

mer; låtom oss nu betrakta dess materiella och moraliska inflytande. Man skall tillåta oss att från början utelemna utvandringen från Frankrike, som på länge uteslutande varit föranledd af politiken. De franska emigranterne, som nästan enhälligt vända sig åt New-York och New-Orleans, tillhöra nästan alla de vetenskapliga eller konstnärliga yrkena, och man kan således icke säga, att deras närvaro bidrager att sänka landets intellektuella ståndpunkt. De äro på samma gång långt ifrån att vara en börda för sitt nya fäderneslands; vi stödja oss härvid på obetydligheten af de summor som utgifvas af franska sällskapet i New-York till understödjande af sjuka, vanföra eller nödlidande Fransmän. Detta sällskaps utgifter uppgingo under förra året ej till hälften af dess inkomster. Den italienska emigrationen är ungefär i samma omständigheter som den franska.

Nu återstå tre inflyttningar, de enda som i sjelfva verket stiga till något betydligare belopp, nemligen från England, Tyskland och Irland. De Engelsmän som utflytta af fattigdom vända sig till åtskilliga engelska sällskaper af välgörande syftning, och dessa leda utvandringsströmmen hufvudsakligen till de engelska kolonierna. Förenta Staterna mottaga på detta sätt egentligen endast dem, som genom ett litet kapital äro iståndsatte att välja sättet och målet för sin utvandring. Man kan utan öfverdrift säga, att de engelska emigranterne i moraliskt afseende icke stå under den massa med hvilken de inom kort sammansmälta. Om de irländska äro vi långt ifrån att kunna säga detsamma, oaktadt man måste medge att den irländska utvandringen sträfvar att förändra art och lynne. De sista berättelserna från utvandringskommittéerna gifva vid handen, att sedan flera år tillbaka, och isynnerhet sedan potatissjukan drabbat det irländska jordbruket med ett så fruktansvärdt slag, är det ej mer, såsom förr, den fattigaste delen af befolkningen som med största andelen bidrager till utvandringen, utan de små förpaktarne och små egendomsegarne, hvilka för att komma öfver hafvet uppsäga sina insatser i sparbankerna och realisera hela sin förmögenhet. Sedan flera år tillbaka hafva på detta sätt ej obetydliga summor öfvergått från Irland till Förenta Staterna, och man har beräknat, att det kapital som

således införes med irländska utvandrare tillvext minst i tiofaldigt förhållande mot utvandrarnes antal.

Det är icke destomindre en sanning, att det endast är med tillhjelp af den offentliga välgörenheten eller af små summor, som från Amerika skickas till qvarlemnade slägtingar af föratfarne utvandrare, som ett betydligt antal Irländare är i stånd att komma öfver till Förenta Staterna. Dessa utvandrare anlända utan något annat kapital än sina armar och utan någon andlig odling; största delen af dem kan ej höja sig öfver den simpla dagkarlens ståndpunkt. De föra med sig sådana laster som alltid åtfölja okunnigheten och eländet, nemligen osnygghet, dryckenskap och lättja. Tillströmmandet af dessa irländska utvandrare har i Unionens fyra eller fem stora sjöstäder bildat en befolkning af råaste art, utan skick och seder, som är allvarsamt betänklig för de ställen der den slagit sig ned, och som på det bedröfligaste sätt begagnas af politiska spekulanter. Det är att märka, att den fattiga delen af den irländska utvandringen blott med ytterlig långsamhet flyttar sig mot vester; de intelligentaste och ordentligaste af dem upptagas med lätthet i tjenarnes klass, hvars nästan enda förstärkning de utgöra; de andra behöfva flera år för att samla det lilla kapital som de behöfva för att kunna sätta sig ned i de vestligare trakterna. Ända tilldess bo de allesammans uti sjöstädernas sämsta qvarter, sammanpackade i eländiga kulor, der ingen utom dem någonsin sätter sin fot, och årligen decimerade af farsoter. Vår ofvan åberopade svenska resande jemför i afseende på elände och osnygghet Quarteret *Five Points* i New-York med det beryktade *Saint Giles* i London. Någongång hafva till och med Irländarne ingen annan boning än ett slags läger i närheten af städerna. Det är föröfrigt ganska sällsynt att de ej finna en regelbunden sysselsättning; ty de åtaga sig gerna de tyngsta arbeten; sina flesta kanaler och jernvägar hafva, enligt professor Bergfalk, Amerikanerna fått bygda genom irländska armar, och en byggnadsentreprenör i New-York sade till Lyell, att utan de irländare, som årligen inflytta i landet, skulle det blifva omöjligt att bygga annat än trädhus, till följe af de oerhördt stegrade arbetslönerna.

Om de irländska utvandrarne koncentrera sig till fyra eller fem städer och endast långsamt utbreda sig öfver Nordamerikanska territoriet, så är förhållandet helt olika med de tyska emigranterna. Dessa, som hufvudsakligen äro åkerbrukare, anlända i allmänhet öfver Philadelphia; de som icke hafva nog kapital för att sätta sig ned i Pennsylvanien eller Maryland begifva sig genast vester ut; de utgöra en betydlig del af befolkningen i Ohio och Indiana, och de fattigaste vandra ända till Illinois, hvarest jorden är ännu billigare att erhålla. Ganska sällan begifva de sig norr ut, till Michigan och Jova, och det vore väl utan exempel att de vandrat ned till Kentucky. Dessa emigranter hafva nästan alla ett litet kapital, som sätter dem i stånd att köpa redan odlad mark, utan att göra sig sjelfva till nybrukare, såsom vanligast är fallet med den utvandrade svenska bonden, oaktadt äfven denne vanligen medför ett litet kapital, och hvad agronomiska kunskaper beträffar, stå de tyska utvandrarne icke lägre, utan snarare högre än Amerikanerna. De behöfva icke heller i den elementära bildningen stå tillbaka för dessa, såvida man få dömma efter antalet af tyska böcker och tidningar, som tryckas i Förenta Staterna; ty man trycker icke för ett samhälle som icke kan läsa. En ännu högre rang, både i afseende på primärbildning och sedliga energier intager det lilla antalet utvandrare från de Skandinaviska rikena.

Den irländska utvandringen är således den enda, som kan utöfva en verkligt skadlig inflytelse på det amerikanska folkets sedlighet och andliga utveckling; men detta inflytande kan blott verka inom en trängre krets, och sträcker sig svårligen utöfver det omedelbara granskapet af några städer. Den tyska emigrationen skulle i afseende på sedlighet och bildning snarare hafva ett välgörande inflytande än motsatsen; men det låter sig till och med göra att med visshet bestämma kretsen för detta inflytande och de gränsor öfver hvilka det ej utsträcker sig. Här hafva vi nog med att lägga märke till denna sista punkt. Det är omöjligt att förklara ett allmänt resultat ur en tillfällig orsak: det är således omöjligt att på grund af europeiska emigrationen förklara den olikhet i personlig säkerhet, sedlighet och upplysning, som eger rum mellan de äldre och de

yngre staterna, och som förefinnes lika såväl mellan staterna i söder som i norr, och hvars grader nästan kunna mätas efter longitudgraderna. Vi skulle vilja uppställa en annan förklaringsgrund, och det är detta ämne som vi nu gå att undersöka.

En amerikansk författare*) uppräknar bland de för hans fädernesland egendomliga fördelar den omständighet, att orolliga sinnen, som ej vilja underkasta sig den bestående ordningen, kunna genom en simpel flyttning undandraga sig dess välde. Den som anser uppfyllandet af samhälliga åligganden såsom en börda och ej såsom en förbindelse, och betraktar lagen såsom ett band och ej såsom uttrycket af det menskliga samvetets ingifvelse: den som samtycker att ingenting mottaga af samhället, förutsatt att det icke tillbaka kräfver någon uppoffring af intressen eller passioner, en sådan menniska kan, i stället att såsom i Europa förr eller sednare uppresa sig mot samhället, undvika alla åligganden och allt slags tvång genom utflyttning till vesterns skogar, der han kan lefva helt och hållet för sig sjelf. Der är, enligt Carey's erkännande, styrkan den enda lagen, och en hvar, som är besluten att ingenting begära af sin granne, att vara sig sjelf nog och sitt eget föravar, kan vara säker att inför ingen behöfva aflägga räkenskap, vare sig för tänkesätt eller handlingar. Dessa fribytaresjälar höra i hvarje samhälle till undantagen; likväl finnes det mången, som till följe af våldsamma passioner, ungdomsförseelser, ett oskyldigt kränkande af vissa konventionella reglor, eller blott och bart af förkärlek för faror och äfventyr framför den gamla samhällsformen och den sällskapliga slendrianen, känner sig beklämd i skötet af ett strängt och efördragsamt samhälle, och i den aflägsna vestern söker det förflutnas glömska, och framtidens hopp. Dertill kan läggas sådana, som födda i fattigdom önska derifrån en hastig befrielse, och icke kunna göra sig räkning på understöd af ett kapital som de sakna, eller på naturliga eller förvärfvade talenter, eller på sin öfvervägande skicklighet inom ett visst yrke: alla de som ej ega annat än kraftiga armar och

*) Colton, Public Economy for the United States. New-York 1849.

en fast föresatts att lyckas. Sådan var de unga staternas utgångspunkt, sådan är utgångspunkten för de stater som uppvexa.

Då dessa odlingens förelöpare, efter flera års enliga ansträngningar, afröjt och uppbrukat några tunnland skogsbygd, händer ofta att de åt någon rikare nykomling, som kan lösa deras nyodling, afstå sina eröfringar från vildmarken och fördjupa sig sjelfva ännu längre vestligt i densamma. Det är ej sällsynt att i Illinois träffa gubbar, som i början af detta sekel utflyttade från Nya England eller Pennsylvanien, och som hvart tionde år uppbunnre af den inre utflyttningen, från ställe till ställe öfverflyttat hela den landtrymd som skiljer atlantiska hafskusten från Missisippis stränder. Då ett visst område blifvit uppodladt och boningar höja sig i skogens ställe, då ordentliga trädhus uttrangt de första årens provisoriska jordkojor; då behofvet att någongång se en tidning och sätta sig i beröring med samhället, till en by förenat några af de minst aflägsna boningarne, och ett postkontor, detta första erkännande af den uppvexande kommunen, blifvit af den amerikanska styrelsen föranstaltadt; då ser man evangelii förkunnare anlända, till en början skickad på tillfälligt uppdrag, sedan insatt i fortfarande lärarebefattning, på något missionssällskaps bekostnad: sedan kommer efter hand lagkarlen, läkaren och skolmästaren, hvilka på engång i det uppvexande samhällets sköte nedlägga civilisationens frön och ett mera utveckladt samhälles odling och insigter.

Då bygger man en kyrka och inrättar skolor, och kommunen beträder, för att aldrig stadna, framåtskridandets väg. När kommunen mångdubblat sig, förenar man en mängd under namnet grefskap, och flera sådana bilda ett territorium, som snart i sin ordning bildar en stat. Befolkningen förstärkes oupphörligt af nya utflyttningar och tillvexer från dag till dag med en oerhörd hastighet. Från 1810 till 1820 steg Ohios befolkning med 152 procent, och under de två följande decennierna har tillvexten varit 61 och 62 procent för hvardera tiotalet; på femtio år har antalet af invånare stigit från 10,000 till en million. Emellertid, ehuru snabb denna tillvext varit, förstår man lätt, att det erfordras en

rund tid innan den intelligenta och bildade befolkningen hinner dana sig, om ej till en majoritet, åtminstone till ett parti af tillräcklig styrka, för att utöfva ett verksamt inflytande på massan, och förrän det nya samhällets moraliska och intellektuella ståndpunkt svarar mot dess lagstiftning.

Det är nu trettio år sedan Missuri inträdde såsom stat i Nordamerikanska förbundet, men knapt ett halft år har förgått, sedan i dess förnämsta stat, Saint-Louis, ett hus uppbrändes i kraft af Lynch-lagen. Man behöfver ej gå fullt tio år tillbaka, för att i Ohio finna samma lag för sista gången tillämpad. För några år sedan nedstöttes i lagstiftande församlingen i Arkansas i öppen session af presidenten en talare af stridiga åsigter mot hans egna. De blodiga tvisterna, pistolskotten och knifhuggen, sällsynta på atlantiska hafskusten, äro mera vanliga i Ohio, och på Missisippis stränder för ingen del sällsynta. Der hålles sällan en diskussion som ej slutar med träta, sällan aflöper en offentlig församling utan blodsutgjutelse.

Denna sedernas råhet har ingenting öfverraskande hos en befolkning, der de upplyste äro lätt räknade och det civiliserade elementet förlorar sig i den oförädlade och till passionens röst ständigt lyssnande massan. Detta samhälle skall ej dröja länge att blifva fredligt och lagbundet, och stigande i samma grad som undervisningen utbildar sig inom det, skall den inom kort ställa sig på samma linea med de civiliserade staterna. Om vi sade att undervisningen i Ohio är mycket mindre allmän och mindre utvecklad än i Massachusetts och i Europa, skulle en amerikansk skriftställare icke underlåta att, med kalendern i hand, sätta Ohios 6000 skolor och 12 akademier eller kollegier mot vårt påstående och på denna grund behandla oss såsom en usel belackare. Dessa siffror äro lugnande för framtiden: för det närvarande bevisa de intet. För att med någon säkerhet bedömma måttet af den bildning som är utbredd öfver en million menniskor, är det vigtigast att veta, huru länge dessa kollegier egt bestånd, huru många lärjungar de räkna, och framför allt, huru många de redan utbildat. Ohio, som vi taga till exempel, emedan det är den mest förseigkomna bland de unga staterna, existe-

rär såsom stat sedan 1802; det första af dess kollegier anlades 1809, det andra 1819; af de öfriga har ett blifvit grundade ungefär för hvart tredje år. Också hafva de alla tillsammans ännu ej uppfostrat mer än omkring 1500 lärjungar; de hade år 1848 tillsammans omkring 900, och intet af dem har ännu ett bibliothek som går öfver 9000 volumer.

Man begriper lätt, att om den generation som afrödjer landet och bygger de första boningarne också anlägger skolor, så drar den sjelf ej nytta af dessa, hvilkas välsignelser först komma dess barn till godo. Den andra generationen, som i dessa skolor fått sin elementarbildning, anlägger i sin ordning kollegier och universiteter, hvaraf den tredje generationen skördar frukten. Först efter den tiden börja de som fått en högre själsodling att mångfaldigas, och elementerna till en verklig sedlig och intellektuell kultur att sprida sig i landet. Rätt utmärkta män skola ännu fortfara att vara undantag, emedan, såsom Carey på något ställe anmärkt, så snart en lagkarl, en prest eller en läkare vunnit en högre grad af utmärkelse i sin väg, har han all fördel vid att utbyta de unga staterna mot de gamla, der befolkningen är tätare och han har utsigt att vinna ett vidsträcktare och fördelaktigare fält för sin verksamhet.

Man måste följaktligen räkna tre eller fyra generationers tidrymd såsom nödig för att de unga staterna skola kunna vara sig sjelfva nog och bland sina egna barn finna den allmänna odlingen. Också skulle Förenta Staternas hastiga framsteg i bildning och välstånd icke kunna förklaras utan den täflan som de äldre staterna öppna för de yngre. Det är en vexelundervisning mellan särskilda folk. De gamla staternas invånare medföra till vestern ej blott kapitalerna och skickligheten i yrken, utan äfven vidsträcktare bildning, finare seder, och de sundare och ädlare åsigter af samhälliga åligganden, rättvisa och sedlighet, som vanligen äro följderna af den högre odlingen. Det är denna dagliga beröring med en öfverlägsen kultur som lyfter och förädlar de gamle nybyggarnes seder, och försmältningen af dessa två elementer af olika valör frambringar en bättre och för all slags fullkomning tillgängligare befolkning än den första. Det är för

öfrigt ett oafbrutet framåtgående, emedan de stater som gifva näring åt utflyttningen äro långt ifrån att förblifva stillaståender. bildningen utvecklar sig der dag från dag, och blir icke allenast allmännare utan äfven fullständigare. Sålunda blir hvarje utflyttning, betraktad i massa, bättre än den som egde rum för 10 eller 15 år sedan, och då den sprider sig i de stater, der den föregående redan införlifvat sig med nybyggarne, nedlägger den deri ett nytt och ädlare odlingsfrö.

Hvarje moralisk eller materiell förbättring hos de gamla staternas befolkning öfvar således sitt inflytande på folket i de mellanliggande staterna, och inom andra generationens afgång har den framträngt till de aflägsnaste staterna. Under inflytelsen af dessa oupphörliga och ständigt förbättrade utflyttningar ser man de unga staterna, till en början uteslutande sysselsatta med sin materiella utveckling, egna sin uppmärksamhet och sina uppoffringar åt högre syften, ordna sina rättsbegrepp och fullkomna sin lagstiftning. Äfven massornas tänkesätt undergår förändring, och man finner vesterns jette, såsom man kallar Ohio, ju mer den vexer desto mer luta åt de konservativa ideerna i Amerikansk mening och gifva majoritet åt whigpartiet, medan de unga staterna, som derifrån uppsprungit, och som representera Ohios' bildningsgrad för tjugu år sedan, äro de mest demokratiska samhällena.

Kust-staterna vid Atlantiska hafvet äro följaktligen lika många brännpunkter, från hvilka de inre staterna hafva lånat sitt lif och nu låna sitt ljus. Isynnerhet är Nya England utgångspunkten för en oafbruten utflyttning, som förbreder sig öfver hela amerikanska området och öfverallt dit den tränger utöfvar en välgörande inflytelse. Det är denna utflyttning som gifvit upphofvet åt de flesta fria stater. Bancroft uppskattar till fyra och en half million antalet af amerikanare, som härstamma från de tvåhundra familjer, hvilka för 200 år sedan nedsatte sig vid Massachusetts-viken. Dessa puritanernas afkomlingar utgöra tvifvelsutan den sundaste och kraftigaste delen af Förenta Staternas befolkning: de föra öfverallt med sig sin stams fel och förtjenster, ingen kan miss-

kunna deras ursprung, och öfverallt trycka de sin prägel på den omgifvande befolkningen.

I sina jemförelser mellan Förenta Staterna och Europa tycks Carey hafva föresatt sig att aldrig tala om någon annan stat än Massachusetts, som till område och befolkning motsvarar det franska departementet Seine-Inférieure, och som af Nya Englands stater är den rikaste och högst kultiverade. Detta är detsamma som att uppställa en folkmängd af åttahundratusen själar såsom en trogen bild af en folkmängd af 22 millioner. Nya England gifver icke en föreställning om hvad amerikanska befolkningen för närvarande är, utan om hvad den skall blifva en gång, när den i sedligt och materiellt afseende nått en högre utveckling än nu: den del af amerikanska folket som mest liknar det engelska, är Nya Englands befolkning; Boston är den mest engelska stad i Förenta Staterna.

Hvad som ger ett särdeles värde åt den Ny-Engelska befolkningen är att den förenar två olika åldrars egenskaper; det är på en gång ett nytt och ett gammalt samhälle. Mer än tvenne sekler äro förlidna, sedan de första puritanerna satte foten på Amerikas jord, sedan de gåfvo sig en ordnad författning. Det är alltså ett fullkomligt stadgadt samhälle, som för de andra Förenta Staterna har alla de fördelar, hvilka flera generationers samlade erfarenheter, ansträngningar och uppoffringar gifva åt gamla samhällen framför de nya. Nya England, som stått och står i en daglig förbindelse med den gamla kontinenten, har intet lärospån att aflägga, emedan dess grundläggare tillhörde den del af engelska folket som hade mesta insigter och största moraliska värde: endast dess fattigdom har hindrat denna stat att alltid och i allt hålla sig uppe mot Europa. På samma gång har dess befolkning mångdubblats utan blandning, och under väldet af samma moraliska inflytelser har det bibehållit sin ursprungliga lifskraft, sin ungdomliga energi.

Tocqueville och åtskilliga andra skriftställare hafva ansett Amerika icke vara bestämdt att ännu på länge ega någon litteratur, på den grund att den litterära utvecklingen förutsätter en sysslolös klass och följaktligen hopade rikedomar;

om talenter träffas inom alla vilkor, förutsätter smaken och ledigheten för litterära njutningar en föregående uppfostran och ett förvärfvadt välstånd; det är svårt för skriftställare att göra sig gällande der det icke finns några läsare. Man har glömt Nya England, hvarest alla dessa vilkor lättare borde finnas förenade än på någon annan punkt inom Förenta Staterna. Nya England har tillräcklig ålder, för att inom sig ega ärftliga rikedomar, sysslolöst folk, menniskor som äro frigjorda från de dagliga uthomstomsorgerna, och som kunna egna sin tid åt intellektuella arbeten. Man kunde på förhand säga att der skulle den amerikanska litteraturen uppstå. Nya England har börjat med att frambringa två eller tre värdefulla tidskrifter; det eger fyra eller fem tidningar, som, utan att täfla med de vigtigaste europeiska blad, ådagalägga talent och insigter, och höja sig öfver massan af tidningar som utgifvas inom Förenta Staterna; det kan slutligen uppvisa flera äfven i Europa högt aktade namn: en filosof af obestridlig förtjenst, Ralph Emerson, två utmärkta theologer Norton och Channing, den sednare lika ryktbar som andlig talare, i hvilken egenskap han äfven i Sverige är läst och värderad, historieskrifvare sådana som den ädle och vältalige Prescott, den lärde och skarpsinnige Bancroft; Everett, ömsom jurist, andlig talare och diplomat, för närvarande professor, alltid ett snille, lika skarpsinnig kritiker som älskvärd skald. Behöfva vi erinra om namnen Cooper och Washington Irving?

Nya Englands befolkning har med få undantag helt och hållet engelska seder och vanor. Man återfinner i Boston de stora engelska provinsstädernas lefnadssätt och ända till Englands nöjen. En modern engelsk tidning beklagade sig för en tid sedan bittert öfver den i England synbart tilltagande liknöjdheten för hästar, och att man låtit amatörer från Förenta Staterna uppköpa de förnämsta celebriteterna från Epsom och Newmarket och all deras bästa afkastning. Ett annat engelskt sommarnöje är hafsbad och brunnar, och kusten vid Newport och Saratogas brunnar äro derföre hvarje sommar tillflyktsorter för de rika familjerna inom unionen. Bristen på nöjen hela året om gör sommarutflykterna till en välsignelse; man flyr för några veckor eller månader fäderne-

stadens tvång och afundsamma grannars besvärliga uppsigt, man vågar göra bruk af sin förmögenhet utan att utsätta sig för andras tadel. Newports och Saratogas främlingslistor reproduceras i de förnämsta amerikanska tidningar, och man gör sitt namn fashionabelt genom en badséjour. Många mödrar resa dit för att skaffa partier för sina döttrar, och den amerikanska novellförfattaren hemtar, istället att travestera europeiska seder, som han aldrig sett, ämnena för sina skildringar af sitt lands karakterer och seder från sina aktgifvelser på lifvet vid Saratogas källor eller Newports kust. Man får föröfrigt ej föreställa sig att lifvet der är muntert. Större delen af hvarje saison upptages utaf anordningarne för den travesterade bal hvarmed den skall slutas. Man väljer en allmän organiserande kommitté, och otaliga kommittéer för de särskilda detaljerna. Biljettpriset är aldrig under 20 à 30 Rdr svenskt banko, och man gör de ursinnigaste depenser för kostymerna. En fransysk författare, som haft den nyfikenheten att för flera år genomgå de amerikanska tidningarnes mångspaltiga beskrifningar öfver dessa fester, har med någon förvåning hos de transatlantiska damerna funnit en afgjord förkärlek för sådana roler som olympens gudinnor och hertiginnor, vicomtesser och markisinnor från Frankrikes "ancien régime."

Hvad som fattas Nya Englands förmögna klasser för att fullkomligt likna de motsvarande klasserna i det engelska samhällslifvet, är detta andliga oberoende, denna frihet i hållning, detta behag i seder och manér, som öfverallt i England frambringas genom beröringen med den verkliga aristokratien. Det fins ingen viss kategori af menniskor som gifver tonen åt det öfriga folket och utgör dess föredöme i umgängesseder på samma gång som i andlig odling af högre ordning. Dermed vilja vi ej säga, att det icke finns rikedomar i Nya England; men det är snart sagdt omöjligt att bruka dem. I Massachusetts, framför allt i Boston, finnes mycken, flera generationer gammal, enskild förmögenhet; i New-York äro millionärerna ej sällsynta, men allmänna tänkesättet har belagt rikedomen med ett slags ostracism. Millionärens i Boston ärelystnad är att ega ett hus i grannskapet af den of-

femtliga plats som kallas *Common Gardens*; också ännu derinvid gator, der grunden är lika dyr som i Londons City eller vid boulevarderne i Paris; men om denna millionär vill bibehålla sina medborgerliga rättigheter, undgå sina grannars tadel, blifva vald, icke till representant i kongressen eller deputerad i sin stats lagstiftande församling, utan till den anspråkslösaste municipala befattning eller till kyrkvärd i sin församling, måste han visa höflighet mot den ringaste af sina krämare, kläda sig ytterst enkelt och gå till fots. Det finns i Boston icke tjugu ekipager, och icke en enda familj med större tjenstfolkspersonal än tre till fyra, med en förmögenhet som i London eller Paris skulle medföra ett hushåll af tio till femton personer. Detta kan vara en berömvärd enkelhet i seder; men den är ej utan tvång. Man måste hålla sitt hus öppet för sina grannar, emottaga och besvara deras besök, antingen de äro angenäma eller ej, och ingenting uraktlåta för att förvärfva öfverseende med sin rikedom. Långt ifrån att tänka, att det vid lika förtjenster för öfrigt är skäl att välja en mera bemedlad kongressmedlem, såsom den sannolikt mera sjelfständiga, gynnas i alla val fattigt folk, på det fruktan att ej blifva omvald måtte tvinga dem att göra sig populära. I ett sällskap af köpmän förde Sir Charles Lyell samtalet på en utmärkt medlem af kongressen, hvars hustru nyss fått ett stort arf, och frågade hvad inflytande denna händelse kunde hafva på hans återväljande. Efter någon diskussion förenade sig alla i den öfvertygelse, att hans ökade förmögenhet icke skulle lägga något hinder i vägen för hans återväljande. I Europa skulle man hafva ansett den tala ännu mer till hans fördel.

Om vi från Nya England vända oss till söderns och vesterns stater skola vi finna rikedomens ställning ännu mera generad. En medlem af kongressen bekände för Lyell, att han måste påtaga sina sämsta kläder för att uppvakta sina valmän, och att han trotts de stora afstånden gjorde alla sina besök till fots, ehuru han hade flera hästar på sin egendom. En annan, som var känd att troget votera med demokraterna, väntade sig att blifva objelpligt förkastad, emedan hans dotter, som tillbragt några dagar i en närbelägen stad,

hade varit, bjuden på bal i ett rikt hus och infunnit sig der i sidenskor och spetsvolanter. Dagen efter balen erhöll fadren bref från sina grannar, hvari de förklarade att han ej kunde räkna på deras rösten.

De rika i Förenta Staterna äro följaktligen i en belägenhet, som i vissa fall erinras om judarnes under medeltiden; deri ligger orsaken hvarföre så många amerikaner komma öfver till Europa för att förtära sina inkomster. Alla de som ej kunna omgifva sig med yttre glans, taga liksom fordom judarne, ersättning i huslig beqvämlighet och prakt. Det är från Boston och New-York som sidenfabrikerna i Lyon få sina kostbaraste beställningar: de rika amerikanerne omgifva sig med de dyrbaraste mattor, de utsöktaste möbler, och, tvärtemot hvad som sker i Europa, äro deras hustrur och isynnerhet deras döttrar höljda af juveler. I alla de äldre städerne finns en liten kärna af rika, från de första emigranterne härstammande familjer, som för sin beqvämlighet uppoffra allt politiskt inflytande, umgås uteslutande med hvarandra, och bilda en krets der det är ganska svårt att vinna inträde: så är det i Boston, Baltimore, Philadelphia och Charlestown. I New-York utgöra de gamla holländska patroon-familjerna, som räkna medlemmmar med tie till femton millioner, och som sedan lång tid tillbaka blifvit ohjelpligt förvisade från all offentlig verksamhet: dessa utgöra kanske det rikaste och exklusivaste kotteri i verlden.

Det mest utmärkande draget för Nya Englands befolkning var fordom deras varma och oskrymtade religiösa tro. Detta drag börjar att något utplånas. För att i Förenta Staterna göra anspråk på någon aktning såsom hederlig man måste man sluta sig till någon viss religiös sekt, hvars sabbatsbruk man noga måste iakttaga. Opinionens tvång är det samma som förr, men tankefriheten har blifvit betydligt utsträckt. Nästan hela Massachusetts välmående befolkning tillhör Unitariernas sekt, hvilken på tjugu års tid sett sina kyrkor och prester tiofaldigas, och hvars framsteg ännu äro märkbara. Det kan vara på sin plats att derom yttra några ord. I början af seklet spridde sig i Nya England Universalisternas lära, så kallade emedan de trodde att alla menni-

eher skulle bli saliga efter en expiation, hvars stränghet motsvarade svårigheten af deras synder. Denna sekt gjorde temligen hastiga framsteg och banade vägen för Unitarismen, af hvilken den blifvit uppslukad. I motsats mot puritanerne och presbyterianerne, som af hvarje kyrkans medlem före nattvardens begående fordrade en trosbekännelse och tydliga bevis på hans omvändelse, såsom till exempel en offentlig bigt, påstodo universalisterne att det är omöjligt för en prest, eller till och med för en församling, att urskilja dem af de trogna, som mottagit eller icke mottagit pånyttfödelsen genom nåden, och att, alldenstund Nattvarden vore ett medel till pånyttfödelse, man icke borde derifrån utesluta någon, emedan dess begående skulle i Nåden styrka den som redan vore delaktig och frälsa den som deraf ännu ej vore i besittning. De uteslöto derföre ingen af de troende från nattvarden, utom för ett i hög grad förargligt lefnadssätt, och utan några vilkor om renlärighet och penitens, som de öfrige sekternes presterskap fordrade. Sektens framsteg voro så mycket större, som den befriade sina troende från ett tryckande tvång, utan att förändra något af dogmen; men det fortfor ej länge så. Ehuru grunden för universalisternas sedolära var den satsen, att man aldrig må dömma någon och alltid bör hoppas det bästa om sina bröder, blef det dock oundgängligt att bestämma de väsentligaste trosgrunder, från hvilka man icke kunde afvika utan att upphöra att vara troende. Man förkastade så småningom läran om arfsynden och nådevalet, och följaktligen nödvändigheten af återlösningen genom Christi blod, och sinnets förnyelse genom den Helige Ande. Man upphörde att erinra sig, och snart nog att medgifva, att Sonen och den Helige Ande hade något att göra med nådeverket: universalismen ingick derigenom på de socinianska lärorna. Den utvecklade sig under inflytelse af den engelska propagandan och antog 1812 eller 1815 namnet unitarism. Den egde redan då i Nya England ett betydligt antal kyrkor.

Unitarismens framgång berodde icke blott derpå, att den mildrade de yttre formernas stränghet på samma gång som den ifrån sig afskiljde flera dogmer, som fordra förnuftets underordnande under tron; de unitariska lärarnes utmärkta ta-

lenter voro äfven dertill väsentligt medverkande. De voro och äro ännu i vetande och snille betydligt öfverlägsna alla andra sekters presterskap. Unitarismen är den enda sekt i Amerika, som frambragt någon litterär och theologisk rörelse af värde. Den har icke allenäst haft den bästa tidskrift och och de bästa tidningar i landet; den kan skryta med att i Norton, författaren till Evangeliernas Autenticitet, hafva frambragt en theolog af första ordningen, uti Henry Ware och Dewey utmärkta predikanter, i Channing en stor predikant och den förnämsta vältalare i Förenta Staterna. Den kan dessutom tillegna sig äran af ett stort antal utmärkta skriftställare och statsmän inom unionen.

Icke alla unitarier, hvilkas namn vi uppräknat, bekänna fullkomligt samma meningar. Rationalismens princip, som ligger på botten af denna lära, har icke dröjt att komma till utveckling. De första amerikanska unitarierna erkände och försvarade evangelierna: de antogo underverken genom god tro på apostlarnes sunda förnimmelse och redliga framställning, och såsom Guds vittnesbörd om evangelii sanning. Snart erkände de, att nya testamentets författare, till följe af den menskliga svagheten, icke hade varit inspirerade på sådant sätt, att de varit fritagne från allt misstag i sak eller i omdöme. De ställen som anföras till bevis för treenigheten, Christi gudom eller den Helige Andes personlighet, syntes dem vara vanställningar af det heliga och resultatet af en oriktig tolkning: de antogo menniskoförnuftets dom såsom kriterium på evangelii sanning.

Man hörde också, då några utmärkta skriftställare kort efter 1830 hade i Amerika infört bekantskapen med den tyska philosophien, unitariernas theologer börja påstå, att tron icke kan grunda sig på underverken, huru säkert de än må vara intygade, och att, då Bibeln är en blandning af sanning och villfarelse, så hvilar den på Bibeln grundade tron endast på sannolikheter; det är således hos förnuftet som man måste söka kännedomen och bevisningen af det i religionen väsentliga. De dristigaste hafva på sednare år tagit ut steget ända derhän, att alla religioner, med inbegrepp af alla kristna bekännelser, icke äro något annat än en mer eller mindre full-

ständig och ädel utveckling af den i hvarje menniskobröst inneboende religiösa känslan. Alla de män, som fört sedlighet eller religion ett steg framåt, Moses, Minos och Zoroaster, för att blott tala om de äldre, leddes af en högre ingifvelse; Jesus af Nazareth egde denna ingifvelse i högre grad än någon annan, men det är icke omöjligt att det en dag framträder en i ännu högre grad gynnad religionslärare. Christus har således icke varit en medlare mellan Gud och menniskor, han är blott det hittills fullkomligaste mönstret, som vi kunna ställa för våra ögon i vårt förhållande till Gud.

Då unitarismen hunnit till denna grad är den, för att tala ärligt, icke en religionslära, utan en filosofisk åsigt, och den afviker ej i någon väsentlig punkt från deismen. Den har utöfvat ett betydligt inflytande på sinnena i Amerika, emedan dess utgångspunkt och menniskokärlek, och dess uppfordring att göra gällande det menskliga förnuftets ädlaste egenskaper och gå raka vägen till Gud, i talentfulla menniskors mun förträffligt lämpade sig till alla en religiös idealisms svärmande hänförelser. Unitarismen i sin yttersta utveckling gifver åt sedoläran ingen annan bekräftelse än samvetets anvisningar. Hvarje religiös eller filosofisk lära, som ensamt går ut på sedereglor, öppnar en väg för farliga konseqvenser, och man kan befara, att Emerson har mera gemensamt med Spinoza än sin dygd och sitt snille, nemligen det föga önskvärda anhanget af lärjungar, som uti intet likna sin mästare.

Vi hafva ansett oss böra såsom ett märkvärdigt och för Nya Englands intellektuella och moraliska utveckling upplysande faktum anföra den omständigheten, att om ännu ingen kan stå utom den religiösa kulten och bekänna indifferentism i kyrkligt afseende, så är dock unitarismen i sina olika grader den lära, som gör de hastigaste framstegen och bland sina anhängare räknar nästan hela den förmögna klassen, och en femtedel af hela befolkningen. Framtiden skall visa, om denna omständighet kommer att medföra moraliska och politiska följder. Men det är tid att komma till den sista punkten, som återstår oss att behandla.

Om man frågade oss om de förnämsta orsakerna till Förenta Staternas hastiga utveckling, skulle vi utan tvekan i första rummet sätta två moraliska orsaker: upplysningen, spridd och utvecklad genom ett i högsta grad frisinnadt och fullkomligt undervisningssystem, och sedligheten, underhållen och befästad genom den religiösa tron. Ingenting i Europa kan gifva en föreställning om de resultater, som i Förenta Staterna äro följden af den oinskränkta religionsfriheten och undervisningens fullständiga lösgörande från kyrkan. Men vi hafva med Carey undersökt endast de materiella orsakerna: denna författare antager folkökningen såsom kriterium på statsorganisationens förträfflighet. Vi hafva tillrättavisat hans helt och hållet godtyckliga sifferuppgifter; vi förkasta helt och hållet hans princip, hvarefter de unga staterna i vestern, hvilkas befolkning fördubblas hvart tionde år, skulle förete en högre social fullkomlighet än Nya Englands stater, der folkökningen under samma tiderymd varierar mellan 10 och 20 procent. Carey sjelf skulle rygga tillbaka för denna konseqvens af sin åsigt.

Vi vilja vidare ej gå in på, att den personliga säkerheten är större i Amerika än i Europa. Mot de europeiska revolutionerna kunde vi sätta oroligheterna i Baltimore och Philadelphia, förstöringen af Ursuliner-klostret i Boston, Dorristernas borgerliga krig i Connecticut och den för ej längesedan inträffade emöten i New-York: om de blodiga uppträden, som alltför ofta ega rum i de vestliga staterna, nämna vi här ej ett ord. Äfven i afseende på egendom torde säkerheten i Amerika ej vara betydligt större än i Europa. Vi skola ej mot Carey anföra otillräckligheten af den amerikanska polisen, hvilken visat sig ögonskenligt i den omständigheten, att det blott behöfdes en obetydlig förbättring i polisens organisation i Pennsylvanien för att fördubbla antalet af dem som fälldes för brott mot eganderätten: vi behöfva endast erinra om de så kallade *Anti-renters* i New-York, som sedan åratal ostraffadt behålla andras egendom i sina händer och trottsa statens lagstiftning och styrelse. Vi erinra oss äfven, att en tredjedel af unionsstaterna vägrat att betala räntan på sin skuld, och att några till och med tillkänna-

gifva sin afsigt att ej betala kapitalet. Man skulle kunna hafva mycket att säga om den fördel som den amerikanska lagstiftningen inrymmer åt gäldenären och som synes beräknad på kreditorernas plundring. Denna lagstiftning öfvergår från de unga staterna på de gamla, och staten Maine har nyligen i sjelfva verket utfärdat en lag, som förbjuder alla angrepp på en gäldenärs fasta förmögenhet.

Carey anmärker med rätta, att unionen genom sin frihet från nödvändigheten att underhålla en stark krigsmakt är befriad från den mest betungande och ofruktbara af skattebördor. Det är en vigtig sak för ett land att ej årligen behöfva derpå bortkasta ett kapital af 4 till 500 millioner utan minsta motsvarande fördel. Vi medge med Carey, till en viss grad, den måttliga beskattningens inflytande på nationalrikedomen, ehuru man möjligen i detta afseende torde öfverdrifva skiljaktigheten, som råder mellan Europa och Förenta Staterna; men detta är blott en partiell orsak, ty vissa stater äro högre taxerade än något land i Europa. Så till exempel är Pennsylvanien beskattadt till en sådan grad, att många köpmän flyttat till New Jersey och nöja sig att i Philadelphia hafva en kontor, der de dagligen infinna sig. Alabama, som var på vägen att hinna till ett äfven i Förenta Staterna ovanligt välstånd, börjar förlora sin befolkning, som utflyttar till Arkansas och Texas, för att undandraga sig de betungande kommunalskatterna.

Vi måste uppsöka en allmän och ständigt fortverkande orsak; vi vilja då först anmärka, att det icke i Förenta Staterna finnes någon oproduktiv och endast med möjligheten att göra af med sina inkomster sysselsatt klass. Med undantag af ett högst inskränkt antal fortfara de rikaste af dess invånare alltjemt att intressera sig i handeln eller industrien. På detta sätt komma alla nationens krafter till nytta. Men hvad som är eget för Förenta Staterna och ingenstädes förekommer utom der, är arbetets absoluta oberoende. Dem som icke vilja eller kunna underkasta sig en viss närings eller ett visst arbetes pekuniära vilkor står det fritt att utflytta till vestern, der genast förvärfva en förmögenhet med vilkor att vattna den med sitt anletes svett. Deraf kommer, att arbeta-

lönerna äro i Förenta Staterna mycket högre än annorstädes, utan att lefnadskostnaden der är större. Arbetaren kan der med flit och måttlighet sammanlägga 50 procent på sin arbetsförtjenst och någongång till och med mera. Arbetet är följaktligen i Förenta Staterna ett kapital, och till och med det produktivaste bland kapitaler, det som mångdubblar sig inom den kortaste tid. Om man multiplicerar siffran för dessa af enskilda sammansparade medel med antalet arbetande af båda könen, skall man häpna för det enorma kapital som som på detta sätt årligen uppvexer inom unionen, och som omedelbart blir fruktbärande. Vi erinra oss här Adam Smith's uttryck: "Ett stort kapital med liten afkastning vexer hastigare än ett litet kapital med stor afkastning. Penningar afla penninger, säger ordspråket. Då man förvärfvat något är det lätt att förvärfva mera: den stora svårigheten är att förvärfva detta något." I Förenta Staterna förvärfvar en hvar detta något, som är kärnan hvaromkring förmögenhet bildar sig, och summan af dessa sparpenningar bildar det starkaste och produktivaste kapital, som någon nation någonsin egt till sitt förfogande.

Den amerikanska arbetaren har icke allenast utvägar att förvärfva kapitalet; bildningens allmänlighet har gjort honom bekant med och lagt i hans händer medlen att göra det nyttigt. I Frankrike och annorstädes har det erfordrat mångfaldiga ansträngningar, för att få de arbetande klasserna att begripa vigten af sparbanker; till och med ett stort antal af smärre handlande förstår ej draga något bättre parti af sina besparingar än att utlåna dem mot inteckning eller insätta dem i större handelshus; mången lägger dem på kistbottnen. Den amerikanska arbetaren vet fullkomligt hvad allmänna fonder vill säga; han köper sig del deraf, då han ej föredrager att skaffa sig aktier i den fabrik vid hvilken han arbetar. I Lowell, som är företrädesvis manufakturstad, uppgår beloppet af aktier, som på detta sätt egas af arbetare utaf båda könen, till ett kapital af flera millioner. Öfverallt har man tillgång till sparbanker, eller ännu bättre en bank hvari man insätter sina besparingar och köper aktier, den ena efter den andra, ända tilldess man har tillräckligt kapital att in-

köpa en jordrymd i vestern eller börja handel eller någon industri. Dessa banker gifva obetydlig afkastning, men de lyckas lätt att betäcka sina utgifter genom tillgodogörandet af de insatser som de emottaga, och den vinst de draga af deras cirkulation, och uti alla mindre städer i Nya England är deras kapital nästan helt och hållet de arbetande klassernas tillhörighet. Vi skulle ej kunna bevisa detta förhållande bättre än genom en öfversigt öfver den aktiefördelning, som för tre eller fyra år sedan egde rum i en af bankerna i staten Rhode-Island. Denna tabell skall gifva det mest afgörande bevis för riktigheten af vår åsigt.

Qvinnor	2,438	Matroser . .	434	Grufarbetare .	307
Små köpmän . .	2,038	Regeringens em-		Kommuner . .	157
Handlande . . .	191	betsmän . .	438	Församlingar .	630
Åkerbrukare och		Sparkassor	1013	Jurister . . .	377
landtfolk	1,245	Välgörande		Läkare	336
Arbetsfolk . . .	673	inrättningar	548	Prester . . .	220.

En följd af arbetets oberoende i Förenta Staterna är kapitalets lätta förvärfvande och hastiga tillvext; men om amerikanen hastigt hinner till det något, hvarom Adam Smith talar, och om han vet att göra ett godt bruk deraf, så är det isynnerhet derföre att han är förståndig, arbetsam och nykter: han är detta derföre att han är sedlig och upplyst. Religion, kunskaper och arbete: det är den förenade inflytelsen af dessa tre orsaker, som i våra ögon förklarar Förenta Staternas exempellösa blomstring.

Litteratur-Öfversigt.

---

[42] **Förslag till ett i vissa delar nytt skolsystem med förening af de båda bildningslinierna, sådan den är verkställd i Stockholms Lyceum.** Stockholm, tryckt hos Joh. Beckman. 1849. (Pris: 16 sk. b:ko.)

Detta förslag går ut på att förena den nya skolans ämnesflyttning med den gamlas klassläsning. Förf. vill införa ämnesflyttning i skolan, emedan han anser den vara af sådan vigt, att det nya skolsystemets hufvudsakligaste företräde hvilar derpå. Genom dess införande skulle derföre några bland de väsentligaste anmärkningarne mot det gamla skolsystemet blifva undanröjda. De fördelar, som ämnesflyttningen medför, äro enligt förf. följande: att en gosse, när han intages i skolan, kan få sin plats i olika klasser, allt efter sina kunskaper i hvarje särskildt läroämne; att gossen, när han eger tillräckliga kunskaper i något läroämne, får flytta i detta särskildt, utan afseende på hans mindre kunskaper i andra ämnen, hvarigenom någon eftergift i fordringarne i afseende på dessa icke behöfver ifrågakomma; att öfvergången ifrån en klass till en annan icke blir så svår, när flyttning sker blott i ett eller annat ämne i sender; och att, när en gosse vet, att han i hvarje särskildt läroämne kan få flytta i en högre klass, utan hinder af det som ännu brister honom i andra ämnen, så ser han framför sig ett mål, som han finner sig snart nog kunna upphinna, hvilken tanke gifver honom en kraftig väckelse att med allvar gripa sig an, samt efter vunnen framgång lust och mod till nya bemödanden.

Men förf. vill icke medgifva fullkomligt fri flyttning, emedan den, under lärjungens bemödande att så fort som möjligt skilja sig vid sin kurs, leder till ytlig minneskunskap utan klar insigt och oupphörligt rubbar lexlagsförhållandena inom klasserna, då hvarje uppflyttad yngling har anspråk på att få begynna vid klasskursens början. Ämnesflyttningen skulle derföre ske på bestämda tider fyra gånger om året, nemligen vid början och slutet af hvarje termin. På det sättet skulle ämnesflyttning kunna förenas med klassläsning både för lärare och lärjungar, hvilken förf. anser böra bibehållas, såsom fördelaktigare och bättre än ämnesläsning. Klassläsning för lärjungarne medför den fördelen, att läraren kan på

en gång meddela tillräckliga upplysningar och förklaringar åt alla klassens lärjungar, att en lärjunge med bättre minne och större förmåga ej får på en gång "inproppa så stora portioner som helst", utan måste gå långsammare till väga, hvarigenom han får tid att begrunda hvad han läser, och att deremot en med medelmåttiga anlag icke blir allt för mycket efter i briet på nödig hjelp, såsom det kan hända vid ämnesläsning, när läraren ej hinner, och monitören ej kan eller vill biträda med erforderliga upplysningar. Genom klassläsning för lärare åter förekommas de olägenheter, som förmenas vara förenade med ämnesläsning, nemligen att lärare med utmärkt fallenhet att handleda yngre gossar, men utan den öfverlägsenhet, den djupare och vidsträcktare insigt i något ämne, som fordras af en gymnasii-lärare, icke kunna användas, till så mycket större förlust för skolan, som å andra sidan den, hvilken gått långt i sin vetenskap, lättare eller snarare tröttnar att inöfva de första elementerna deraf, eller kanske redan från början saknar lust att befatta sig med en i hans tanka så underordnad sysselsättning; vidare, att en stor och stundom betänklig ensidighet i framställningssättet af något läroämne lätt kan komma att genomgå hela läroverket, om detta läroämne blir lemnadt åt en enda lärare; och att en lärare kan ega en så imponerande personlighet eller ett så hänförande framställningssätt, att han tilldrager sitt läroämne en sådan uppmärksamhet, att ynglingarne företrädesvis omfatta detsamma med kärlek, hvaremot andra läroämnen, under möjligen motsatta egenskaper hos en eller annan af de öfriga lärarne, eftersättas. På inkastet, att icke alla lärare ega tillräckliga kunskaper, för att kunna till gossarnes fördel undervisa i alla de läroämen, som förekomma i en skoleklass, svarar förf., att den lärare, som efter erhållen magistergrad icke eger nödig mångsidighet inom skolkunskapens inskränkta område, eller som icke inom kort tid förmår eller vill förvärfva den kunskap, som möjligen brister, är oduglig att vara skollärare.

Möjligheten att förena ämnesflyttning med klassläsning beredes derigenom, att ett och samma läroämne har lika många timmar i veckan och läses samtidigt i skolans alla klasser. Sålunda kan en gosse läsa t. ex. tyska i 3:dje klassen den ena timman, den andra historia i den 4:de o. s. v. Hvarje läroämne fördelas i vissa klasskurser, och hvarje klasskurs i tre afdelningar, af hvilka läraren genomgår en hvarje termin med hela klassen på en gång, så att klasskursen fullbordas på tre terminer, hvilket alltså är den normala tiden för en lärjunges vistande i hvarje klass. Som alla klassens lärjungar skola följas åt och läsa tillsammans, så får den

nyss uppflyttade börja än med den första, än med den andra, än med den tredje afdelningen af klasskursen, allt efter som den ena eller andra följer i ordningen att den terminen föredragas för de öfriga lärjungarne i klassen, hvarefter han under de följande tvenne terminerna får fortsätta med de återstående afdelningarne.

Detta gäller för den så kallade skolafdelningen af förf:s fullständiga läroverk, hvilken omfattar fyra klasser. Med gymnasii-afdelningen, som också har fyra klasser, är förhållandet annorlunda. Der är hvarje klasskurs beräknad för ett år eller två terminer och således delad blott i två afdelningar. Flyttning sker äfven der hvarje termin, och alla klassens lärjungar utgöra blott ett enda lexlag, så att de nykomne få börja än med förra, än med sednare hälften af klasskursen. Men här anses klassflyttning vara lämpligare än ämnesflyttning, och ämnesläsning för lärarne lämpligare än klassläsning. Härtill angifver förf. följande skäl. "Ynglingens sjelfständighetsbegär begynner utveckla sig; han vill lossa på banden; han vill välja läroämnen, om han tycker sig finna det ena för sig mindre angenämt, eller alltför långsamt och svårfattligt"; "han vårdslösar det, så långt han kan få, och sedan han vårdslösat det någon tid, anser han omöjligt att kunna återbegynna det med allvar och framgång." "Med en sådan yngling vill man ej gerna förfara med tvångsmedel; gör man det, och får han ej fortfara i sin ensidighet, så går han ur skolan i förtid, söker privat undervisning och vinner på den vägen sitt syftemål: student-examen." "För att förekomma denna ensidighet eller detta sjelfsvåldiga val af läroämnen finnes på en gymnasii-afdelning intet annat medel än klassflyttning." Utan klassflyttning kan icke heller, med bibehållande af klassläsning för lärjungarne, ambulatorisk läsordning eller ämnesläsning för lärarne ega rum. På gymnasii-afdelningen bör likväl läraren icke undervisa i mer än ett eller högst två närbeslägtade läroämnen, ty af en gymnasii-lärare fordras, att han skall ega utmärkta insigter i sitt läroämne. För att kunna följa med dess utveckling, måste han fortsätta sina studier deruti. Detta kan han icke medhinna i flera ämnen.

Sådant är till sina grunddrag förf:s skolsystem. Huruvida det i sin helhet redan är försökt i Stockholms lyceum och der visat sig ändamålsenligt, omnämnes ej. Ref. hyser likväl åtskilliga betänkligheter deremot. Sjelfva ämnesflyttningen anser han ej af så stor vigt, att den i hans tanka väsentligare förbättringen, som ligger i införandet af ämnesläsning för lärarne i stället för klassläsning, bör uppoffras derför. De uppräknade fördelarne af ämnesflyttningen kunna, så vidt de

förtjena att afses, äfven vinnas med klassflyttning. Den, som vill insätta en gosse i den offentliga skolan, har sig sjelf att skylla, om han icke inrättar dennes förberedande undervisning efter skolans kända fordringar, utan låter honom ensidigt drifva vissa ämnen och försumma andra, hvaraf följden blir, att gossen intages i en lägre klass och stadnar der, tills han arbetat upp sig i de förut försummade läroämnena. Det vore orätt gjordt af skolan att ytterligare utbilda den redan för handen varande ensidigheten, genom att låta gossen ohejdadt fortgå i de ämnen, i hvilka han redan förut är mera försigkommen, och icke tvinga honom att genom ökad flit och ansträngning skaffa sig motsvarande kunskaper i de öfriga. Har ojemnheten uppkommit af olika lust och fallenhet för särskilda ämnen, så ökas olusten för det ena, ju längre han hinner i det andra, och det faller sig sålunda allt svårare att återtaga det försummade. En gosse med godt minne men outvecklad tankeförmåga gör hastigare framsteg i de kunskapsämnen, som företrädesvis taga minnet i anspråk, än i dem, som fordra mera eftertanka, och låter man honom fritt fortgå, så utbildar han allt mera minnet på förståndets bekostnad. På det att hans själsförmögenheter må utbildas harmoniskt, måste man mera hålla tillbaka minnets verksamhet och mera framkalla förståndets, genom att tvinga honom att mera sysselsätta sig med de förut försummade läroämnena. När lärjungen i all fall enligt förf:s system skall i skolans fjerde klass bringa upp sig till jemnhet i kunskaper i alla ämnen, så må han så gerna göra det redan i den första, der det går lättare. Hvad förf. anför såsom skäl för klassflyttningens bibehållande på gymnasii-afdelningen kan i hufvudsaken lika väl gälla för skol-afdelningen. Säkert har lärjungen svårare att foga sig efter tvånget i den förra, när han blifvit van vid friheten i den sednare, och följden blir just hvad förf. vill förekomma, eller att lärjungen går ur skolan i förtid, när han ej får fortfara i sin ensidighet. Vill man hafva både klassflyttning och ämnesflyttning vid ett läroverk, så tyckes det vara naturligare att bibehålla den förra för de lägre klasserna och införa den sednare för de högre, än tvertom. — Äfven klassflyttning kan så inrättas, att lärjungen icke inkommer i en högre klass, utan att vara fullt förberedd och hafva godkända insigter i alla läroämnena. Detta beror på de vilkor man uppställer för flyttningen. Införes ämnesläsning för lärarne, så vakar nog hvar och en af dem deröfver, att lärjungen icke blir flyttad, innan han inhemtat den lägre klassens kurs i hvarje ämne. Har han icke vid en termins slut godkända insigter i alla ämnen, så får han använda

mellanterminen till att inhemta hvad som brister, och vid följande termins början aflägga ny examen särskildt i de ämnen, i hvilka han vid förra examen befanns hafva underhaltiga kunskaper. Kan han då blifva godkänd äfven i dem, så blir han flyttad. Detta är också ett slags ämnesflyttning, om man så vill kalla det, då lärjungen kan få undergå flyttningsexamen särskildt i en del ämnen vid terminens slut, men blott med det vilkor, att han aflägger godkänd examen i de öfriga vid följande termins början, om han skall blifva flyttad. Är han så svag i sina stycken, att han icke **kan**, eller så lat och håglös, att han icke **vill** under mellanterminen förvärfva de felande kunskaperna, så sker honom ingen orätt eller skada, om han blir qvarsittande i klassen ännu en termin. Öfvergången samtidigt i alla ämnen ifrån en klass till en annan bör icke blifva svår, om lärjungen i hvarje ämne får behålla samma lärare och utan språng öfvergå ifrån den sednast inhemtade afdelningen i läroboken till den i ordningen närmast följande. Men annat blir förhållandet, om han enligt förf:s förslag i den nya klassen icke blott får en annan lärare, med hvars undervisningssätt han är obekant, utan äfven oftast måste börja med en ny afdelning af ämnet, som icke står i sammanhang med den nyss afslutade kursen, utan är skiljd derifrån genom mellanliggande delar, som ännu för lärjungen äro okända. Samma väckelse, samma lust och mod till ansträngning som ämnesflyttningen, bör äfven klassflyttningen kunna gifva, om det göres till en oeftergiflig fordran för den senare, att lärjungen skall vara godkänd i alla ämnen. Han vet då, att han icke får försumma något ämne; han vet, att han till terminens slut måste vara färdig i alla, om han skall blifva flyttad. Tror han sig icke om att till den tiden förvärfva de nödiga insigterna i alla ämnen, så är detta likväl icke någon anledning för honom att förlora modet och släppa efter; ty i ju flera ämnen han hinner förvärfva godkända insigter till terminens slut, desto större hopp har han att under mellanterminen kunna arbeta upp sig i de öfriga, då han uteslutande får egna sig åt dessa, så att han åtminstone vid följande termins början må kunna ådagalägga erforderliga kunskaper i desamma och således då blifva flyttad. Men på det att målet ej må synas alltför aflägset, när gossen nyss är inkommen i en klass, böra klasskurserna vara enåriga och sjelfva klasserna i samma mån flera, hvilket äfven har sina fördelar i andra hänseenden.

Skola samtlige klassens lärjungar följas åt och undervisas gemensamt af läraren, så kan det icke lämpligen ske på annat sätt, än att klasskursen börjas ånyo, hvarje gång några nya lärjungar tillkommit. Behöfver läraren ett helt år,

för att afsluta kursen, så kan flyttning i det fallet icke ske mer än en gång om året. Kan det ställas så, att läraren hinner genomgå kursen ifrån början till slut hvarje termin, så kan äfven flyttning tillåtas hvarje termin. Detta beror på huruvida man anser sig böra fördela den enåriga kursen i i smärre afdelningar, af hvilka hvar och en särskildt omläses och inläres, eller kunna gå igenom densamma i en sträcka, utan att taga tillbaka eller börja repetera, förr än man hunnit till slutet, hvilket bör kunna medhinnas på en termin. Men flyttning kan äfven ske hvarje termin, oaktadt läraren icke på en termin hinner genomgå kursen, blott man indelar klassens lärjungar i ett par lexlag, af hvilka det ena är sysselsatt med förra hälften af klasskursen, det andra med den senare hälften samt repetition af det hela, så att kursen alltid börjas ånyo med nykomlingarne. Att låta desse begynna än i början, än i midten, än i slutet af klasskursen är i allmänhet otjenligt och åtminstone i afseende på vissa ämnen omöjligt, ty huru skall lärjungen t. ex. kunna lära multiplikation och division före addition och subtraktion, slutet af 1:sta boken i Euklides' Elementa före början, 6:te boken före 5:te o. s. v. I allt fall försvårar man onödigtvis inhemtandet af kunskaperna för lärjungen, då man icke gifver honom ämnet redan ordnadt, utan pålägger honom både att stycke för stycke fatta och lära sjelfva saken, och sedermera i minnet och begreppet ordna dessa särskilda stycken, som blifvit utplockade ur läroboken utan ordning. Huru lätt skall icke häraf oreda och förvirring uppkomma! Huru ofta skall icke gossen sedan förvexla den rätta ordningen med den, i hvilken han lärt sig de särskilda styckena. Om han lärt sig t. ex. svenska historien i följande ordning: Kalmare union, hedniska tiden, katholska tiden till Kalmare union, Christina, Carl X, Carl XI, Gustaf I, Erik XIV, o. s. v., hvilket är i full öfverensstämmelse med förf:s läroplan (se sid. 35), så skall han alltid lättare förvilla sig i afseende på den verkliga tidsföljden, än om han fått följa den rätta ordningen. Besynnerligt är, att förf. anför såsom skäl för den fria flyttningsrättens inskränkning till början och slutet af hvarje termin den rubbning, som annars skulle uppkomma i lexlagsförhållandena inom den högre klassen, då hvarje ditkommande yngling har både skyldighet att begynna och anspråk på att genast få begynna vid kursens början, men sedan i sin läroplan icke erkänner denna skydighet och detta anspråk. Den lärjunge, som redan varit i klassen tre terminer och således en gång genomgått kursen fullständigt, men ej fått flytta, tyckes äfven hafva anspråk på att följande

termin få repetera hela kursen, för att vid den terminens slut kunna ånyo försöka att taga flyttningsexamen, men han måste det oaktadt följa med de öfriga, och får således icke genomgå mer än den tredjedelen, som följer i ordningen.

Att återinföra klassläsning för lärarne, lärer väl icke komma i fråga, sedan ämnesläsning till följe af 3:e punkten i kongl. cirkuläret af den 6 Juli 1849 redan blifvit införd vid alla elementarläroverk. De af förf. anförda olägenheterna, som förmenas vara förenade med ämnesläsningen, äro väl icke heller, närmare betraktade, af sådan beskaffenhet, att de göra denna återgång till det gamla för läroverkens och ungdomens bästa nödvändig eller önskvärd. Om klassläsning för lärjungarne bibehålles, så blir det sammanlagda timtalet för de flesta ämnen i alla klasserna, om åter ämnesläsning införes, blir lärjungarnes antal på en och samma timme så stort, att icke en enda lärare kan sköta sitt ämne ensam genom alla klasserna. I hvilket fall som helst blifva derföre underlärare, som företrädesvis komma att sysselsätta sig med de yngre gossarne, nödvändiga. Tillfälle blir således hädanefter likasom hittills både att på ett lämpligt sätt använda de der lärarne, som hafva utmärkt fallenhet att handleda yngre gossar, men sakna högre lärdom, och att befria dem, som ega öfverlägsna kunskaper, men sakna lust eller förmåga att undervisa nybörjare, ifrån sysselsättningen med dessa. Hvad ensidigheten i framställningssättet beträffar, som kan komma att genomgå hela lärverket, om ett läroämne blir lemnadt åt en enda lärare, så är väl dermed icke så farligt, om blott läraren åligges att följa en godkänd lärobok i sitt ämne. För öfrigt finnes det ingenläromethod, som gör dåliga egenskaper hos lärarne oskadliga. Antager man ensidighet, tillhårdnande i vissa former, partiskhet och eftergifvenhet i fordringar, såsom möjligen förekommande fel hos en ämneslärare, så bör man antaga dem såsom lika möjliga hos en klasslärare och tillse, om icke denne kan skada dermed lika mycket som den förre. Om man å ena sidan har att befara ensidighet af ämnesläsningen, så medför å andra sidan klassläsningen andra olägenheter. Den nye läraren, som icke närmare känner på hvad punkt de uppflyttade lärjungarne befinna sig, kan icke ställa sin undervisning så, att hvad han meddelar, tillräckligt noga sluter sig intill det redan inhemtade, för att med det samma bilda ett sammanhängande helt. Sålunda uppkomma luckor och ofullständighet i lärjungens kunskap. Hvarje lärare har dessutom sin egen åsigt och sitt egna framställningssätt. När lärjungen väl hunnit vänja sig dervid, blir han

flyttad till en annan klass och måste då tänka sig in i en annan åsigt och instudera ett nytt sätt. Detta anser förf. vara en vinst för lärjungen, och det kan äfven vara det för den mera försigkomne, så vidt det bidrager till att göra hans kunskap mera allsidig, men det förvillar nybegynnaren, förförsenar hans framsteg, gör hans insigter oklara och osäkra och kan lätt, särdeles om de olika framställningssätten lida af någon "betänklig ensidighet", leda honom på den tanken, att det icke gifves någon objektiv sanning, utan blott enskilda tycken. Vidare skulle ämnesläsning för lärarne medföra den olägenheten, att en lärare med imponerande personlighet och hänförande framställningssätt skulle tilldraga sitt ämne för mycken uppmärksamhet, under det att möjligen motsatta egenskaper hos de öfriga lärarne skulle göra, att deras ämnen eftersattes. Här förutsättes, att en lärare vid ett läroverk är duglig och de öfriga mer eller mindre odugliga. Skulle så illa vara, så blir det icke stort bättre om en klass, än om ett ämne skötes väl, och de öfriga illa. Att icke någon lärare obehörigt inkräktar på den tid, som borde egnas åt andra ämnen, kan förekommas derigenom, att äfven öfverläsningen till den hufvudsakligaste delen förlägges inom skolan, och hvarje ämne får sig sina bestämda timmar anslagna, att användas både till undervisning och öfverläsning. Den mera nitiske och driftige läraren kan då väl under sina timmar mera anstränga lärjungarne, men icke göra intrång på den åt något annat ämne anslagna tid. Stadgas det då derjemte såsom ett nödvändigt vilkor för flyttning ifrån en klass till en annan, att lärjungen skall vara godkänd i alla ämnen, så behöfver man väl icke särdeles befara, att något ämne skall blifva allt för mycket försummadt, så vida läraren i detsamma någorlunda gör sin skyldighet. Ämnesläsningen medför också den fördelen, att man har lättare att uppskatta hvarje enskild lärares förtjenst och duglighet. Att icke hvar och en lärare skulle ega tillräckliga kunskaper, för att undervisa i alla ämnen, anser förf. icke kunna sättas i fråga. Men den, som måste meddela undervisning i 6—8 särskilda ämnen, kan icke hinna att underhålla och utvidga sina kunskaper lika väl i alla, kan icke heller omfatta alla med samma intresse. Han vinnlägger sig hufvudsakligen om det eller dem, för hvilka han har mesta tycke och fallenhet, och behandlar de öfriga med mer eller mindre likgiltighet. Då dessutom läraren icke får behandla ämnet i sin helhet, utan oupphörligt rörer sig inom det inskränkta omfånget af en klasskurs, så förlorar han lätt den vetenskapliga riktningen och öfversigten af det hela, utan hvilken de särskilda delarne

icke kunna rätt behandlas. Icke heller är skickligheten att undervisa gifven i och med kunskapen. Den måste förvärfvas genom öfning, och så länge inga anstalter för lärares praktiska bildning finnas, utgöres resultatet ensamt af lärarens under utöfningen af sitt kall på egen hand förvärfvade erfarenhet. Men med ledning af blott den erfarenhet, som vinnes genom ett par timmars undervisning i veckan i hvarje ämne, särdeles då denna undervisning icke omfattar ämnet i sin helhet, utan endast det ringa stycke deraf, som skall läras i en enda klass, kommer man icke så lätt under fund med en lämplig method för undervisningen i hvarje särskildt ämne. Olägenheterna häraf märktes mindre, så länge man lade vigt blott på några få ämnen, hufvudsakligen de gamla språken, men de framträda tydligare, i samma mån som man fordrar, att alla läroämnena skola behandlas lika grundligt och väl.

Om föreningen af de båda bildningslinierna, sådan den är verkstäld i Stockholms lyceum, meddelas ingen vidare upplysning, än att de gossar, som icke läsa det språk, som förekommer på någon lektionstimma, få begagna denna *timma till* öfverläsning. De qvarblifva vid sådana tillfällen i den klass, der de nyss läst ett annat läroämne, eller öfvergå till den klass, der de skola läsa näst påföljande timma, och förblifva der under tillsyn af en eller två bland klassens äldre och pålitligare lärjungar.

Om förf:s skolsystem redan är försökt och, oaktadt de ofullkomligheter, som ref. trott sig finna hos detsamma, lemnat vackra resultater, så är detta ett nytt bevis för den icke alltid erkända sanningen, att mer än en väg kan leda till målet, och att det ändå alltid är på lärarnes duglighet som framgången ytterst beror. E — N.

[43] 1809 års revolution och dess män, Tidstaflor af *C. A. Adlersparre*. 2 delar. Stockholm 1849. 372 sidd. 8:o. (Pris: 2 Rdr 32 sk. b:ko).

Författaren har kallat sitt arbete ”Tidstaflor.” Det är en titel som säger både litet och mycket: en ram af kautschuk, elastisk snart sagdt i oändlighet och i hvilken allting passar, det må hafva hvad form som helst.

Arbetet är ock något Proteus-artadt och halkar, så att säga, undan kritiken genom sina dubbla beståndsdelar: 1:o förf:s egna allmänna, mycket allmänna och ofta sanna reflexioner öfver personer och händelser samt 2:o bref och berättelser af åsyna vittnen och åsyna vittnens vänner och bekanta.

Dessa bref m. m. jemte utdrag ur tryckta skrifter bildå arbetets drygaste del.

Arbetet är emellertid ganska underhållande, i modern betydelse, ehuru man öfver 1809 års personer och tilldragelser ej der får veta mer än ungefär hvad man förut visste. Detta förundrar oss. Vi trodde att den "store revolutionsmakarens" son skulle i sin ryktbare faders litterära qvarlåtenskap funnit mycket som kunnat sprida ett klart och bestämdt ljus öfver den tidens händelser. Det synes ej vara så, ty rådfrågar man "Tidstaflorna" rörande intrigerna före och efter revolutionen, Carl XIII:s ställning till denna, Adlersparres och Adlercreutz' inbördes förhållande, Fersiska mordet etc., så finner man endast obestämda vinkar, insinuationer, här och der ett ur moralisk synpunkt ganska berömligt bemödande att se saken å ena sidan och å andra sidan, men — ur historisk ståndpunkt — ingen ny åsigt, intet försök till motiverad lösning af de dunkla eller invecklade frågorna. Af det föregående inses, att i dessa ord ingen förebråelse är menad mot förf:s *ultra posse nemo obligatur*.

Hvad vi deremot måste förebrå förf. är en, såsom det oss synes, stundom nog påtaglig efterbildning af den beryktade Morian-författarens skriftställare-manér, — på infamierna när, hvilket villigt och rättvist erkännes. Men med den stora beundran förf. yttrar för dennes skriftställeri var knapt annat att vänta. Det heter nemligen om honom (sid. 148 1:a del.) att han är "en af våra onekligt snillrikaste författare, som genom sitt värderika arbete politiska åsigter visat sig mästare i konsten att nagelfara historien och med sitt kritiska öga tränga till djupet af dess ömsom kristallklara, ömsom gyttjefulla botten." Stackars Guizot, Thiers, Geijer, Ranke m. fl. ..... *Enfoncés!!* skulle en pariser-"revolutionsmakare" *(gamin)* här utropa. Återstår att veta hvad som förstås med "Historiens botten" som än är "gyttjefull" än "christallklar." I sednare fallet synes det åtminstone ej fordra särdeles "kritiskt öga" att "tränga till dess djup."

Arbetet har en inledning, hvari man finner en trosbekännelse om revolutioner i allmänhet, hvilken torde synas mången bra vågad; äfven af en "revolutionsmakares" son. Säkert är att sonen här går längre än fadren, att dömma af dennes skrifter, skulle velat göra. Efter åtskilligt ordande om huru revolutioner äro "en medicin", ett "nödvändigt ondt" etc. säger förf. nemligen: "Det blir dock alltid en falsk invändning att en stat upplöses genom en sådan omstörtning. Staten är redan förut upplöst, innan uppresningen kan gå för sig och uppresningens ändamål är att åter sammanbinda den."

Kan väl detta vara förf:s allvar; och om så är, huru vill han tillämpa sitt påstående på t. ex. den färskaste af revolutionerne, Februarirevolutionen? Frankrike, på höjden af ett välstånd och en makt, som aldrig förr i förening varit dess lott och som det möjligen på sekler ej återvinner, var det i upplösningstillstånd? Och hvad har Februarirevolutionen "sammanbundit?"

Med opartiskhet granskar förf. den olycklige Gustaf Adolfs styrelse, och sammanför i en lifligt tecknad skildring de välbekanta dårskaper som kostade honom kronan. Ehuru förut bekant med alla dessa drag af en redlös karakter och en rubbad hjerna häpnar man dock, när man återfinner dem här, men endast öfver en sak — att ej denne gengångare af Erik XIV i försämrad upplaga långt förut störtades. Men så stor är, eller åtminstone var, svenska folkets anhängighet till monarkien och vördnaden för majestätet, att det säkerligen ej gått an att verkställa revolutionen ett år förut utan inbördes krig. Behöfligheten var likväl då till fullo gifven, men blott för dem som på närmare håll skådade hvad som föregick. Folket var då ännu, såsom alltid, rojalistiskt och endast den i kojan som i palatset klart insedda vådan för egen säkerhet kunde slita svenska bonden, svenska soldaten från sin konung. Dock: Svensken är i grunden mer monarkist än rojalist; han ställer saken högre än personen, och hade Carl egt någon enda af de egenskaper som höfvas herrskaren och hjelten, är det i alla fall ej osannolikt att statshvälfningen kunnat ske långt tidigare än den nu ens blef påtänkt, till stor båtnad för landet och med ändå mindre kraftyttring än nu blef fallet; men han dugde beklagligen blott till nödankare åt den monarkiska principen, och man uppsköt i det längsta en manöver, vid hvilken han måste begagnas om ej hela statsskeppet skulle stranda.

Förf. sammanfattar i en slutreflexion hela sin karakteristik öfver Gustaf Adolf och yttrar: "Man skulle kunna säga att hans dygder såsom menniska blefvo orsaken till hans fel såsom regent." Häri kunna vi ej instämma, och det är ingalunda ens hos förf. någon naturlig slutföljd af den föregående karakteristiken; oss synes som skulle de få men värderika egenskaper Gustaf Adolf egde vara nästan gagneligare för regenten än för den enskilde.

Om "förspelet" till revolutionen säger förf. ganska riktigt: "det är anmärkningsvärdt att ej någon af deltagarne uppfyllt skyldigheten att gifva allmänheten del deraf." Ja i sanning, och förf. sjelf har dervid så mystiska yttranden (s. 49) som skulle han härom veta mer eller mindre än han gerna vill omtala.

Förf. öfvergår från "förspelet" till en karakteristik af de förnämste i sjelfva dramat uppträdande personerne. Tåget öppnas af Järta och A. F. Sköldebrand. Förf. har icke nog poetiska blomster för den senare. Den förre, så öfverlägsen S. i alla hänseenden, behandlas deremot på ett högst eget vis. Först aftrycker och afskrifver förf. en hop de gemenaste smädelser mot honom, utbreder sig i andras namn vidlyfteligen öfver det genom hans förvållande omintetgjorda enlevementet vid Beckers, som skulle gjort statshvälfningen tidigare, lättare, förmånligare m. m. och derefter ger förf. honom i eget namn fullkomligt rätt, hvad enlevementets förhindrande angår, och gör äfven hans karakter rättvisa, men rättfärdiggörelsen är vida mattare kolorerad än smädelsen, och hela denna "Tidstafla" tar sig ut ungefär som ett genrestycke i Pontii Pilati bekanta manér.

I ordningen näst de nyssnämde framträder Georg Adlersparre, och hvem har väl hjerta att tadla om förf. utarbetat den bilden *con amore*, ej blott i hufvudfiguren utan jemväl i accessoirerne? Till dessa må räknas den lifliga, pathetiska skildringen af Jemtlandsnaturen; men hvartill, så der alldeles utan skälig anledning, det vreda utfallet mot Touristerne, för det de ej heldre skildra t. ex. Östersund än Paris, Storsjön än Lago di Como. Hvem har kallat resan till "Sveriges norra provinser ett korståg, en penitens?" Hvem har "fallit i afguderi öfver det oansenligaste utom våra gränsor och varit likgiltig för det utmärktaste inom dem?" Ingen af våra reseskildrare, oss veterligen. Deremot har den bland dem, som på sednare tiden utförligast redogjort för Söderns skönheter i konst och natur, börjat sitt arbete med att teckna — just Norrlandsnaturen, Norrlandsfolket. Dessutom, så länge Staten ej meddelar understöd för resor till Storbofallet, men deremot har sådana för resor till London, Paris, Rom etc. är det ju ganska naturligt att dessa med sina omgifningar företrädesvis skildras. Och är det så oersättligt, om jemväl den som reser på egen bekostnad heldre använder sin sparade penning att besöka London än Sundsvall, Rom än Luleå? Slutligen: har icke den vrede Hr förf. sjelf tryckt tvenne temligen dryga band om Paris m. m. men aldrig ett ord om Jemtland förr än just nu, i förbigående, i en bok som egentligen ej har med Jemtland att skaffa?

Vi återvända med förf. från Jemtland till Georg Adlersparre. Att han är tecknad med de ljusaste färger hafva vi redan nämt. Om än den enthusiasm med hvilken en son skildrar honom ej kan rycka läsaren med sig, förnyar man dock här gerna bekantskapen med de välkända snille- och karakters-

dragen, de ofta kärnfulla yttrandena af en man, hvars utmärkta egenskaper ingen bestrider och åt hvars namn isynnerhet revolutionen gifvit en förtjent odödlighet. Dock, här blir saknaden af alla nya upplysningar rörande denna vigtiga tilldragelse och dess närmaste följder särdeles kännbar. Ingen flik lyftes af den slöja som höljer motiverna till så mången handling, och kontrasterna i Adlersparres karakter, ofta äfven i hans handlingssätt, det gåtlika i mer än ett af hans åtgöranden, då han hade väldet — allt qvarligger, efter läsningen af detta arbete, i samma skymning som förut.

Intressanta äro de uppgifter förf. meddelar om sin aflidne faders verksamhet under 1800 års riksdag. Vi hade dock önskat att förf. uteslutit anekdoten om huru Brahe "apporterade Tolls näsdukar." De som känt framlidne Grefve Magnus Fr. Brahe skola ej tro den, utan anse den för en af de många smädelser som uppdiktades af partiilskan mot den visserligen svage, men alltid ädle och värdige mannen. Från denna tid meddelar förf. en uppsats af Georg A. kallad "Min politiska religion", som skulle bevisa att A. "stod framom *eller före* sitt tidehvarf." Vi tro ej många medgifva giltigheten af den bevisningen. Uppsatsen är i det hela blott ett uppkok på "den då ryktbara *déclaration des droits de l'homme* och annat nittiotalets franska visbetskram"; i sina statsekonomiska detaljer vittnar den ej om särdeles blick eller skarpsinne. Så förklarar den t. ex. beskattning efter hemmantal för "osäker och orättvis": må göra; men hvad föreslår den i stället? Beskattning med "visst för hvarje tunnland som är i häfd och bruk." Det vore, frukta vi, att komma ur askan i elden. Den rike, som har råd att väl häfda sin jord, blefve härvid den vinnande, och i många fall meddelade en sådan lag præmium för jords ödeläggande. Från folkundervisningen synes uppsatsen vilja utmönstra religionen. "Läraren", heter det i slutet, "bör utveckla allt som bildar till godt barn, god fader, maka och menniska. Mystiken hör allsintet till Sedoläran." — Man skall lära sig att ära en fader på jorden, utan att belastas med tanken på en fader i himmelen. Vi tro ej den methoden lyckas.

Ett annat dokument, flutet ur G. Adlersparres penna, och hvilket här reproduceras, är hans ryktbara proklamation i Vermländska fördelningens namn (sid. 13, 2:a delen). Att en son kan yttra om denna skrift att "den kan sägas vara skrifven med en patriots hjertblod" förvånar oss ej, men vi bekänna uppriktigt, att vi ur ingen synpunkt kunna anse den för ett i sin väg lyckadt verk. Först och främst är den alldeles för lång, och perioderne här och der mer uttänjda

än som passar för ett stycke i sådan anda. Talet om "Danmarks och Rysslands regenter, som oupphörligt syftande på sina nationers upplysning .... ej skola afreda ett folk, som har samma syftemål" kunde väl svårligen på Sveriges folk, helst i den stunden, göra särdeles intryck, åtminstone ej något för proklamationen gynnsamt. Hotet mot Norge, i fall det skulle våga begagna vestra arméens aflägsnande, är en obetänksam fanfaronnad, som dessutom sticker sällsamt af mot de nyss anförda granalåterna till Danmark och Ryssland. Några fraser utmärkas af en besynnerlig blandning utaf horgerlig trivialitet och svulst t. ex. "Vi räkna med full tillförsigt på hvarje militärisk befälhafvares nit att med oss medverka att med ljungeldens hastighet och styrka möta etc." Nej! — förf. måste förlåta oss vår uppriktighet — men det man skrifver med sitt "hjertblod", det andas aldrig en sådan *enthusiasme à froid* som denna proklamation. Se t. ex. Döbelns afsked till finska arméen; der purprar hjertblodet hvarje rad.

Teckningen af Adlercreutz gör förf:s karakter heder. Med lätt hand, derföre ock utan egentlig vinst för historien, vidrör han dennes förhållande till rivalen Adlersparre och tyckes göra sig ett ädelt nöje af att upphöja den finska hjeltens egenskaper med en värma, som till och med går något längre än vi tro kan erkännas af den opartiska efterverlden. Adlercreutz var en hjelte och en ärans man, det bestrider ingen; men att "Svenska krigshistorien ej har något namn som fördunklar hans" är för mycket sagdt. Såsom fältherre egde han flera utmärkta egenskaper, men saknaden af andra lika nödvändiga gjorde flera af hans segrar gagnlösa och förvandlade den vigtigaste af alla, den vid Orrawais, till ett nederlag. Så hafva jemväl de fleste dömt, som skrifvit hans bragders historia. En skugga af åtminstone obetänksamhet hvilar ock öfver hans minne för den roll han spelade vid Fersiska mordet, och detta dunkel skingras ej af förf:s berättelse om den ohyggliga tilldragelsen.

C. H. Anckarsvärd har förf. tecknat på ett sätt som allt för mycket och allt för oangenämt påminner om Morian-litteraturen. Utsökta fraser till hans beröm fattas icke. Förf. nalkas honom bugande, fattar hyllande hans hand, — men kramningen är en verklig gastkramning, hvarvid märken synas efter alla naglarna, liksom den bittra ironien öfverallt lurar i det emfatiska berömmet. Förf., vi säga det med öfvertygelse, är för god för ett sådant skriftställeri; den talang det möjligen fordrar är dessutom af för mycket underordnad beskaffenhet att kunna eftersträfvas af bättre naturer.

Andra delen, som att dömma af en anteckning på första delens omslag, ursprungligen ej var ämnad att afsluta verket, omfattar sjelfva revolutionen. Möjligen hade förf. tänkt i en tredje teckna revolutionens följder och den s. k. 1812 års politik, men skulle den ej kommit att innehålla facta mera nya och åsigter mera bestämda än arbetet i öfrigt företer, ursägta vi gerna att den uteblifvit.

De särskilda berättelser man i denna andra del finner om förberedelserna vid vestra arméen till revolutionen och dennas utförande i Carlstad, läsas med nöje: särdeles Grefve H. Hamiltons, Majoren Flachs och Öfverdirektören Forssells. Dennes möte med Döbeln visar den sednare i en sann karakteristisk dager. G. Adlersparre berättar sjelf (s. 29) om ett fruntimmer, som kände till hela revolutionsföretaget och antydde det med några franska ord till A. under ett dennes besök hos henne. Anekdoten är rec. bekant, men så vida icke tvenne fruntimmer yttrat ungefär detsamma till Adlersparre, är det ett misstag af denne vid händelsens antecknande, att hennes man säges varit "embetsman som sjelf var om företaget okunnig." Embetsman var han icke, men genom sin ställning och sin personlighet en notabilitet inom orten. Hans gästfrihet och värdinnans umgängeston gjorde hans hus till en eftersökt samlingsplats för stadens societet, och Adlersparre var der en daglig och firad gäst. Leyonstedt och hans fru, den förre en nullitet, den sednare deremot lifligt inne i politiken och stark Gustavian, sammanträffade här, såsom på neutral mark, med revolutionsmännen. Man observerade hvarandra å båda sidor, gäster kommo och gingo, ordres gåfvos, rapporter anlände under quadrille- och virapartier, meddelades på hvarjehanda fintliga sätt och halfva ord, halfva yttranden gingo ej förlorade för den fina blicken hos värdinnan, som med hela sin själs lifighet omfattade det länge anade, under hennes ögon småningom utvecklade revolutionsföretaget. Sin enthusiasm för detsamma ådagalade hon öppet, då hon, efter revolutionen, när Adlersparre första gången åtföljd af sin stab var bjuden i hennes hus, tog sin tioåriga dotter och sin sexåriga son vid handen, mötte honom på trappan och helsade honom med orden: "Om försynen unnar mig barnabarn, skall det första namn jag lär dem att uttala, blifva Georg Adlersparre." Döden, som bortryckte henne få år derefter, hindrade henne att hålla detta löfte; men med Leyonstedts var från denna dag förtroligheten för alltid bruten: icke å hennes sida, men å Grefvinnan L:s som aldrig förlät henne att hon under månader gjort sin salon till en härd för konspirationer midt under Gustavianernas ögon.

Adlersparres långsamhet i att "decidera sig" för företaget berör förf. men, som vi tycka, ej fullt tillfredsställande. Gerna erkännes hvad vi här ofvan uttalat, att innan missnöjet trängt till djupet af folket var ej något stöd hos detta varmt "konungska" folk att påräkna, men missnöjet var stort redan få månader efter krigets utbrott, så stort att folket troligen tegat och låtit ske. Militären tyckes varit lätt vunnen der den ej redan på förhand var gynnsamt stämd. Ett rätt roligt bevis huru lätt gemenskapen hänfördes lemnar förf. i det tal, hvarmed en kapten vid Vermlands jägare stämde sin trupp till förmån för revolutionen: "Gossar ("ghösser" var väl det genuina tilltalet) jag tycker att vederbörande i hufvudstan styra dumt och illa; om ni tycker så med ska vi marchera dit och ändra alltsammans." Svaret blef: "Ja, Gubevara Nådig Kapten, det tycker vi visst och vi gå hvart Kapten vill föra oss." (sid. 57).

Icke särdeles antagligt är förf:s försvar för det skrytsamma löftet i den stora proklamationen: "att ingen aln mer af Svenska jorden skall öfverlemnas i fiendens hand." Mången ännu lefvande deltagare i händelserna torde kunna intyga, att löftet gafs och fattades så som om det gällt Finlands återtagande. Men om ock så ej varit, hörde ej Åland, Torneå till svenska jorden? De hade ej förlorats, om de som kunde göra en revolution, enigt, kraftigt och ihärdigt arbetat på att göra den fruktbärande. Det är en af många känd sak att den ädle och kloke Stedingk, oaktadt sina ifriga protester mot fredens bråda afslutande och sitt upprepade ord att bättre vilkor skulle af honom anskaffas, blott han fick tid på sig, — likväl tvangs att skyndsamt uppgöra fredsverket. Hvem eller hvilka bära skulden härför? månne ej de som efter den 13 Mars länge voro allsmäktige? Förf. besvarar ock sjelf indirecte denna fråga, då han med ett slags välbehag utbreder sig (s. 138—40) öfver Adlersparres förkärlek för en förening mellan Sverige och Norge; med blicken riktad åt det hållet var det förlåtligt, om man icke på samma gång kunde eller ville hafva den riktigt spänd på hvad som tilldrog sig åt motsatta sidan..... Och så gick Finland oåterkalleligen förloradt! Politiken 1812 synes på detta sätt blott hafva varit en fortsättning och slutföljd af politiken 1809. Vi hade hittills verkligen ej trott det! Men 1809 års djupsinnige Statsmän visste nog hvad de gjorde, och de enorma fördelar som Sverige i 35 år skördat af sin förening med det ridderliga, öfver all småaktig afund eller egennyttiga beräkningar höjda Norska folket godtgöra twifvelsutan mångdubbelt förlusten af Finland, som aldrig gjort annat för oss än att de blödt för och med oss vid Lützen,

Pultava, Orrawais och några tjog andra ställen, en dårskap, för hvilken det något hårdhändt men också radikalt botades genom fredsslutet i Fredrikshamn och konferensen i Åbo.

Det återstående af 2:a delen upptages hufvudsakligen af berättelsen om revolutionens verkställande i hufvudstaden. Det mesta vet man förut. Ett groft utfall förekommer mot f. d. Statsrådet Wingård för det han någorstädes i sina "Minnen" yttrat att (förf:s morbror) De la Grange fattade Gustaf Adolf i strupen vid arresteringstillfället. Detta är gement förtal, menar förf.: De la Grange höll Konungen "under armarne" och till ytterligare bevis att "luftstrupen var ledig" anföres att Konungen skrek förfärligt vid det der taget "under armarne." Huruvida Adlercreutz' yttrande dervid till De la Grange "Konungen är en helig person som ej bör misshandlas" också bör anses för en dikt nämner ej förf. Vi förmoda att Hr af Wingård, som i sina "Minnen" skrifvit om så mycket smått och godt, väl i något litet häfte genmäler den skarpa lexa han, för Hr De la Granges räkning, här erhållit af författaren.

I 2:a delen återföras vi af händelsernas utveckling till det ämnade enlevementet vid Beckers. Vi hafva omnämt förf:s försvar för H. Järtas argumenter mot företaget; för vår enskilda del måste vi erkänna att vi i denna punkt ej äro öfvertygade af hvad som anförts af någondera. Vi kunna icke finna hvarföre företaget ej bordt lyckas. Men vestra arméens roll vid revolutionen hade då förblifvit ospelad.

Det är bekant att när Adlersparre nalkades Stockholm fick han af Riksföreståndaren en anmodan att endast med halfva styrkan inrycka der. Både far och son tyckas hafva tagit denna i de mest skonsamma uttryck affattade uppmaning ganska illa. A:s svar blef, under de ödmjukaste fraser, nästan hotande, och förf. frågar "hvem som gifvit Riksföreståndaren makt att föreskrifva A. lagar" samt kallar A:s förfarande en "billig opposition." Kan man se! Adlersparre ville att Carl skulle åtaga sig riksstyrelsen, men med vilkor att ej befalla honom A. något; och det första beviset han ger den nya regenten på sin anhängighet är att vägra lyda honom. Om Carl varit en man och vidhållit ordren, skulle det blifvit intressant att se om "befriaren" A. slutat sitt befrielseverk med att storma hufvudstaden. Och hvarföre? För det han icke fick i densamma inqvartera 4000 man i stället för 2000. Att för Sveriges verkliga väl ens dessa voro der behöfligare än mot fienden, tro vi ingen opartisk skall medgifva. Ständernas af förf. anförda tacksägelseadresser till vestra arméen bevisa i detta fall ingenting. När har man väl sett en rådplägande församling, omgifven af 4000 bajonetter, vägra tacksägelser åt dessa och deras chef?

Vi komma nu till den mest mystiska delen af arbetet: den som redogör för de intriger, konspirationer till förmån för den gamla dynastien m. m., af hvilka Adlersparre påstod sig vara omgifven i Stockholm. Förf. lägger mycken vigt på dessa i mörkret smygande företag och återkommer ofta till dem. Skada att han ej, efter snart ett halft sekel, kunnat lyckas få fram ett enda factum som i lekamlig måtto bestyrker dem. Dock, jag bedrar mig; ett sådant finnes verkligen anfördt. Det är en historia om en soldat af vestra arméen, som sent en qväll gick hem öfver nya Kungsholmsbron och af en civil "herre" förmanades att "mot contant liqvid förmå kamraterne att genast göra sig af med sin befälhafvare.". Ej lärer väl hvarken förf. eller någon annan hafva ens den aflägsnaste spaning på hvilken soldat och hvilken civilherre här samspråkat, men detta är i alla fall det solidaste bevis boken meddelar på tillvaron af konspirationer och mordanläggningar mot A. I öfrigt kännas dessa endast "i luften", såsom en afliden författarinna plägade uttrycka sig, och vill man, efter förf:s många halfva ord och halfva anspelningar, försöka ge dem en form, en gestalt af kött och blod och fatta tag i dem, så göra de som Didos skugga

..... inimica refugit
in nemus umbriferum.

Om nyttan och nödvändigheten af en förändring i konseljpersonalen yttrar sig arbetet lika sväfvande som om mycket annat. Hvem och hvilka borde aflägsnas? Flere bland regeringsmedlemmarne voro Sveriges utmärktaste embetsmän. Den enda som formligen och för alltid afträdde var Fredrik v. Ehrenheim. Månne det var någon vinst för landet? Hans plats om också icke hans embete intogs, ja eskamoterades, enligt förf:s eget intygande, af Gust. Lagerbjelke; dennes talanger förnekas icke; men då hans karakter och hans handlingar så skarpt, ehuru visserligen fullt rättvist, bedömmas af förf., förundrar det oss att finna Georg Adlersparre, enligt samma förf:s intyg, just företrädesvis hafva intresserat sig för att bereda honom inflytande, och det med undanrödjande af en Ehrenheim!

Ett långt samtal i enrum mellan A. och Hertigen anföres sidd. 127—142. Det innehåller just ingenting af särdeles intresse: utsökta fraser å ena sidan: fullständig obetydlighet å den andra. Endera af de båda samtalande måste naturligtvis hafva gifvit förf. del af hvad som här mellan fyra ögon yttrades. Är det Carl XIII som gjort det, så måste man tillstå att han i förhållande till A. ställt sig i en dager, som icke ens den djupaste blygsamhet nöjaktigt förklarar.

Efter slutad granskning af arbetets innehåll torde några ord böra yttras om stilen. Den är liflig men kunde vara mera jemn. Förf. är, som man vet, lycklig poet, och detta röjes öfverallt i skrifsättet. Vi skulle önska litet mindre jagt efter effekter och bilder, ehuru dessa stundom kunna sägas vara väl valda. Tegnériserandet var icke alltid lyckligt hos sjelfva Tegnér, och var i alla fall ett manér. Sådana böra ej imiteras. Superlativer älskar förf. nog mycket. De skada hållningen och objektiviteten. Ofta faller förf. in i den kallhamrade Crusenstolpeska emfasen. Att en förf. med verklig värma såsom Grefve A. kunnat få så pass smak för denna "kalla hetta" — för att tala med Shakespeare, — att han låtit den inverka på sitt eget skrifsätt, förundrar oss.

Vi lägga ihop boken och fråga oss hvad resultat den ger i hänseende till hufvudpersonen: Adlersparre och hufvudhändelsen: revolutionen 1809. Vi svara: klarare, beständare framstår egentligen här ingendera till karakteren, än den gjort förut. Men ledning för ett mera säkert bedömmande af båda lemnar dock arbetet obestridligen, och det kan således icke anses ovigtigt, än mindre alldeles umbärligt för historien. Men hvart förer oss denna ledning? Icke, frukta vi, dit förf:s pietet velat att vi skulle komma, och detta är vigtigt att anmärka, ty när hos en författare verklig enthusiasm för person och sak icke förmå blända med hänsigt till någondera, då finnas fel hos båda, till hvilkas öfverskylande ingenting förslår. Sådana voro hos A. bristen på en öfvertänkt plan, långsamhet i beslut och mindre kraft att begagna makten, sedan han en gång fått den i sina händer, än barnslig fåfänga öfver dess egande, och begär att visa sig myndig utan energi att vara det annat än rycktals. Hans afsigter misskänna vi icke och vilja icke tro att han var intrigör; men icke aflägsnar detta arbete en sådan förmodan. Man ser honom här beständigt föra öppenhjertighet på tungan och ofta handla i smyg, från det föregifna benbrottet, för att undvika resa till Stockholm, till det rapportörsystem med hvilket han här omgaf sig. Huru mycken förställning i hans bref och hans samtal? Huru visste han ej att göra bitterheten och ironien i meningen oåtkomliga i uttrycket.

Revolutionen åter, som endast indirekt var Adlersparres verk, ty ryktet om hans marsch bestämde utbrottet, men denna marsch kan i sig sjelf ej betraktas såsom något moment af den egentliga statshvälfningen, — revolutionen företogs för sent för att rädda hvad verkligen räddas kunnat, och äfven hvad som efter den ännu kunde åt Sverige bibehållas,

prisgafs genom saknaden af förändrad plan för ärendernas behandling. Systemet blef sig likt efteråt som förut. Endast det föll, som oundvikligen måste falla. Men sådant var revolutionens nödvändighet, icke dess förtjenst. Det goda den gaf miskännes derföre icke, men som revolutioner i allmänhet, visade den sig stark i att rifva ner, svag och vensterhändt i att bygga.
N. A.

[44] **Beskrifning öfver Tredje Fögderiet af Upsala Län, Lagunda, Hagunda och Ulleråkers Härader af** *G. Wibelius.* Stockholm, Marcus & Comp. 1849. 112 sidd. 8:o utom en större tabell. (Pris: 1 Rdr 16 sk. b:ko).

Såsom förf. redan tyckes hafva velat antyda uti titeln, är förevarande arbete egentligen af kameralistisk natur. Det hufvudsakliga innehållet består nemligen af utdrag ur Jordeboken öfver alla inom fögderiet befintliga hemman samt skattlagda lägenheter och inrättningar med deras hemmantal, kameralistiska natur, "indelning" och tiondeafgift, hvartill förf. äfven fogat uppgifter om arealen af deras åker, äng, skog och betesmark samt taxeringsvärdet. Det skulle i flera hänseenden, t. ex. för historiska och etnografiska samt filologiska undersökningar, vid taxeringar, egendomshandel o. s. v. vara af intresse att en samling af dylika uppgifter eller en fullständig Jordematrikel för hela riket kunde utgifvas af trycket, särdeles i händelse att den ifrågasatta skatteförenklingen blefve antagen, så att all egentlig skatt blefve mer bestämd och ej behöfde upptaga mer än ett par rubriker. Men uppställningen borde vara tabellarisk, både för att bespara utrymme och lätta öfversigten, och arbetet utföras med den yttersta sorgfällighet, utsträckt ända ned till namnens rättskrifning, hvilken naturligtvis måste rätta sig efter språkets allmänna lagar, och hvad arealen angår borde särskildt anmärkas hvad år den blifvit uppmätt, då förhållandet emellan den odlade och den ouppodlade delen af marken är underkastadt ständiga förändringar. Förf. har i dessa hänseenden ej lyckats uppfylla alla billiga fordringar på ett arbete af denna art, hvars egentliga förtjenst just ligger i dess fullständighet och pålitlighet. Att uppställningen upptager mer rum än nödigt, är mindre väsentligt; men att planen ej är strängt genomförd, så att t. ex. likartade uppgifter för en del hemman upptagas och för andra saknas är ej utan vigt. Så saknas t. ex. uppgiften om kronotiondens belopp för flera hemman i Ålands socken (s. 79), antalet af åboar anföres i allmänhet å första arket för hvarje hemman, men ej å de följande o. s. v. Andra mera väsentliga

brister och felaktigheter, af hvilka en del endast kunna förklaras derigenom att förf. sannolikt ej sjelf varit i tillfälle att genomgå korrekturet, saknas icke. I den händelsen hade sådana fel som t. ex. att orden Lagunda Härad s. 17 blifvit tryckta med samma slags stil som gårdsnamnen, i stället för att sättas såsom rubrik, eller att s. 78 å flera ställen förekommer tunnor i st. f. tunnland, säkerligen uteblifvit. Hvad ref. i kameralistiskt hänseende funnit mest oväntadt är att de upplysningar, som å sid. 105 meddelas om Jordeboks- och Hemmantalsräntan, äro så ofullständiga, då här just kunnat vara tillfälle att komplettera de korta uppgifterna om ortens skattebidrag.

Den allmänna statistiska öfversigten, som förf. ställt i spetsen för arbetet, är behandlad i öfverensstämmelse med formuläret för Landshöfdingarnes femårsberättelser, men synes vara nog flyktig och obestämd, då t. ex. om kronotionden, roteringen, kommunalstyrelsen, sedligheten och folkskolorna sidd. 16 o. 17 endast sådant anföres, som skulle kunna sägas om nästan hvilken ort inom riket som helst. Det oaktadt har förf. råkat att onödigtvis begå ett betydligt misstag redan å första sidan, der det heter att sandåsen som stryker förbi Upsala tager sin början vid Kungsbacken i Stockholm. Hade förf. skrifvit Munsön i Mälaren eller Elfkarleby hade han kommit sanningen närmare. Den åtföljande tabellen utvisar för år 1847 antalet af inom fögderiet befintliga hemman och lägenheter af olika natur, med deras befolkning, uppgifna utsäde och afkastning i säd och potatis, antal af kreatur, uppskattningsvärde och statsbidrag af olika slag. Ref. kan ej kontrollera dessa siffror, men bör ej lemna oanmärkt, att redan uti summorna å folkmängden finnas tvenne tryckfel, hvilka dock genom jemförelse med s. 7 lätt kunna rättas. Korrekturläsaren tyckes ej hafva besinnat att i statistiska skrifter äro enstaka bokstafsfel, som i en del böcker ingenting betyda, ofta af den vigt, att de inverka på arbetets värde.

C. G. S.

[45] Notice sur une méthode élémentaire de résoudre les équations numériques d'un degré quelconque par la sommation des séries. Par *C. A. Agardh* à Carlstad 1847. p. 46. 8:o.

[46] Essai sur la métaphysique du Calcul Differentiel. Par *C. A. Agardh.* Stockholm 1848. p. 46. 8:o.

[47] Apperçu de la méthode des Series pour résoudre les équations numériques. Par *C. A. Agardh.* Stockholm 1849. p. 20. 8:o.

[48] Nytt och enkelt sätt att lösa nummerequationer af högre och lägre grader efter Agardska Theorien, af *G. Scheutz.* Stockholm 1849. 74 sidd. 8:o.

[49] Bihang till skriften № 4 innehållande seriemetodens tillämpning vid bestämmandet af imaginära, lika etc. rötter i en equation af *C. A. Agardh*, utgifvet af *Scheutz.* Stockholm 1849. 15 sidd. 8:o.

De tre första ofvanstående skrifter af en författare, hvilken Sverige inom den botaniska litteraturen räknar bland sina yppersta, hafva, förmodligen af detta skäl, ådragit sig mer än vanlig uppmärksamhet. Att, detta oaktadt, denna tidskrift så länge ignorerat dessa skrifters tillvaro, har snarare af undseende för en utmärkt skriftställare, hvilken betalt sin skärf åt den menskliga svagheten, genom den ytterligare bekräftelse han lemnat på Kellgrens sats. Den snille är i ett kan vurma i ett annat, än af förbiseende eller glömska. Denna tystnad kan likväl misstydas. Stora anspråk, ofta upprepade utan att väcka motsägelse, måste för hvarje icke-kännare slutligen gälla såsom bevis på anspråkens giltighet; de kunna äfven, spridda till utlandet, der grundlägga en ingalunda smickrande föreställning om de mathematiska studiernas tillstånd inom fäderneslandet.

För hvar och en, något bevandrad i mathematikens historia, är det en gifven sak, att de vigtigare upptäckter, som inom denna vetenskapsgren blifvit gjorda intill våra dagar, uteslutande varit frukten af stora tankeansträngningar, och att hvad man der, likasom inom andra delar af menskligt vetande, brukar tillräkna slumpen, egentligen består deri, att man stundom funnit ett annat än hvad man sökt, ehuru detta funna alltid förutsatt ett ihärdigt sökande. Är nu detta den vanliga gången af mensklig odling, så att icke ens snillet ensamt, utan i förening med ett uthållande arbete i vetenskapens tjenst, förmått skapa verkliga upptäckter, så måste det förefalla så mycket mera öfverraskande om arbeten, som enligt titelbladet utgöra études de loisir, tillika uppträda med anspråk att reformera en Disciplin, hvari en Newton, La Place, Lagrange, Abel m. fl. nedlagt förstlingen af sitt snille. Med hvad rätt emellertid dessa högstämda anspråk blifvit uttalade och på hvad sätt de blifvit uppfyllda, skall ref., så vidt utrymmet tillåter, söka i det följande ådagalägga. Vi öfvergå sålunda till granskning af [45]. Sjelf uppgifver förf. sin method väsentligen skilja sig från sina föregångares deri, att den uppgifna equationen betraktas under formen $X=a$ och

icke såsom vanligt under formen $X - a = o$. Med bästa vilja i verlden kan ref. i denna omständighet icke ens spåra skymten af en upptäckt, ännu mindre tillägga densamma den vigt och betydenhet som förf. synes påräkna. Om man för finnandet af en equations rötter använder förf:s så kallade serie-method, så är det dervid fullkomligt likgiltigt antingen man låter konstanten a ingå i hvarje term af den resulterande serien eller icke. Det obetydliga besvär subtraktionen af a kan åstadkomma ersättes, enligt referentens tanke, fullkomligt genom en lättare öfversigt af resultatet. Hvad nu serie-methoden sjelf vidkommer, och som helt enkelt består deri att man i equationen $X = a$ för den obekanta x insätter de successiva talen $\pm 1 \pm 2 \pm 3$ etc., så äro författarens anspråk på att vara denna methods uppfinnare helt och hållet ogrundade. Detta sätt att gå till väga har länge varit bekant och finnes upptaget i de flesta läroböcker. Men man har haft sig bekant icke blott sjelfva methoden utan äfven dess brister, hvilka åter helt och hållet undfallit författaren. Blott när rötterna äro hela tal eller ligga isolerade emellan de naturliga talen, kan man i förra fallet finna dem och i det sednare bestämma deras gränsor; så snart åter equationen har lika stora rötter, eller om flera rötter ligga emellan tvenne konsekutiva tal, lemnar oss methoden i sticket. Det förra fallet, eller att i equationen skulle kunna ingå en faktor af formen $(x - z)^n$, synes författaren i sin första afhandling icke ens anat, då der, så vidt ref. kunnat upptäcka, icke förekommer ett enda ord rörande denna händelse; det sednare fallet åter har förf. visserligen vidrört, sidd. 22 och 23, men på sitt egna anspråksfulla och ytliga sätt. Efter att först hafva förklarat om en Lagranges, Fouriers och Sturms åtgöranden i ämnet, att de "exigent le calcul le plus compliqué, et se réduisent toujours à des tentatives"?! framställer förf. sin egen method, bestående deri, att han reducerar den gifna equationen till en annan genom att sätta

$$x = \frac{z}{n}.$$

Det borde verkligen förvåna, om en så simpel sak kunnat förblifva obekant för föregående analytister; så är likväl icke händelsen. Ref. behöfver blott hänvisa till Bourdons *Elem. d'algèbre* (Brux. 1837), sidd. 478—484, der samma substitutions-method användes för att finna gränsorna för de inkommensurabla rötterna, likväl med uttryckligt tillägg att den är otillförlitlig då flere rötter ligga emellan tvenne konsekutiva tal, och helt och hållet oanvändbar, då rötterna äro

lika stora. Känner man, såsom förf. vid de exempel han anför, på förhand hvad man egentligen söker: huru många af equationens rötter äro reella och huru många imaginära, så bör man visserligen genom transformationer af formen $x = \frac{z}{n}$ slutligen lyckas att åtskilja de reella rötterna; i motsatt händelse åter kan man aldrig vara säker, att icke någon af rötterna blifvit öfverhoppad. Denna osäkerhet försvinner visserligen, om man medelst Lagrange's equation *aux carrés des différences* först bestämmer ett tal, som är mindre än minsta skillnaden emellan rötterna, men då bestämmandet af detta tal för equationer af högre gradtal än den fjerde är, i anseende till räkningens vidlyftighet, omöjligt, blir methoden som sagdt är i allmänhet otillförlitlig. Hade förf. noga öfvervägt detta, inan han nedskref sin förkastelsedom öfver utmärkta författares arbeten, skulle hans omdöme öfver Sturms theorem troligen utfallit annorlunda; ty detta theorem, ett af de vackraste den nyare analysen har att uppvisa, utgör just en nödig komplettering af hvarje hittills framstäld approximationsmethod, förf:s egen icke undantagen.

Förf. lägger dessutom synnerlig vigt på den approximationsmethod han använder för att närmare bestämma rötterna, när de hela tal emellan hvilka de ligga äro bekanta. Denna method är visserligen förf. egen, och, ehuru densamma icke saknar användbarhet, kan ref. icke inse att den eger något företräde framför den Newtonska, med hvilken den också i det närmaste sammanfaller *). Så snart nemligen den sökta korrektionen på roten är mindre än halfva skillnaden emellan gränserna, lemnar alltid den Newtonska methoden en starkare approximation än den Agardska, och fall kunna äfven tänkas, då den sednare blir helt och hållet oanvändbar, hvilket aldrig inträffar med den förra. Hvad nu förf:s theori för de

---

*) Detta påstående kan lätteligen bevisas: låt den gifna equationen representeras genom $\varphi(x) - a = o$ och $m + y$ beteckna den korrigerade roten, så får man enligt båda methoderna

$$y = \frac{a - \varphi(m)}{\varphi(m+h) - \varphi(m)} \cdot h;$$

sätter man i denna expression $h = 1$, erhåller man

$$y = \frac{a - \varphi(m)}{\varphi(m+1) - \varphi(m)}$$ eller den Agardhska approximationen,

låter man åter h evanescera får man

$$y = \frac{a - \varphi(m)}{\varphi'(m)}$$ eller den Newtonska.

imaginära rötterna vidkommer, så tillstår ref. gerna att han icke öfverallt förmått följa förf. i dess framställning. Talet om positiva och negativa imaginära rötter, att de uppkomma till följe af seriens natur och icke i den gifna equationen o. s. v. är ett mörkt tal, åtminstone för ref. Den anmärkningen kan han dessutom icke återhålla, att förf. nog mycket i sina mathematiska undersökningar begagnar den induktiva methoden, hvilken har sin användning inom naturvetenskaperna men icke i mathematiken, der man fordrar skäl och bevis för en sats giltighet, och icke, såsom förf., nöjer sig med att utur speciella fall draga generella, ofta oriktiga resultater. Det är äfven denna totala brist på all egentlig theori och alla bevis, som ref. i första rummet tillräknar de många oriktigheter, hvaraf den ifrågavarande skriften lider. Och hvad kan man i sjelfva verket genom en empirisk diskussion af en equations af andra graden imaginära rötter veta om dylika rötter hos en equation af femte graden? Sannerligen ingenting. Hvad nu slutligen förf:s method för solution af indeterminata equationer angår, så består dess egenhet egentligen deri att icke vara någon method alls; ty att för de båda obekanta insätta de naturliga talen till dess man påträffar en kombination, som satisfierar equationen, kan väl icke kallas method; det är tvertom ett procedere, som man använder då alla methoder fattas*).

Ref. har sålunda sökt i allmänhet visa, att den Agardhska seriemethoden, så vidt densamma är sann och stöder sig på allmängiltiga principer, icke innehåller något i analysen förut obekant, och öfvergår nu till några speciella anmärkningar. Dessa gälla hufvudsakligen förf:s sex "principes", hvilka finnas uppstälda sid. 2. Den andra i ordningen säger just ingenting, om icke att, när ett helt tal satisfierar en gifven equation, detta tal äfven är rot till equationen; men detta måste ju alltid vara händelsen och icke blott när equationens koefficienter äro kommensurabla, så att denna inskränkning är helt och hållet öfverflödig. Så har equationen

$$\sqrt{2}x^3 - \sqrt{2}x^2 + x = 1$$

enheten till rot, ehuru koeff. äro inkommensurabla. Den tredje satsen innehåller, att den konstanta termen *bör* återkomma lika många gånger i den summatoriska serien som

---

*) Catalan har i *Nouvelles Annales de Math.* 1844 gifvit en högst enkel method för indeterminata equationer af första graden. Equationen $89x + 162y = 209$, hvilken der anföres såsom exempel, skulle, om den solveras efter förf:s så kallade method, erfordra, öfver 200 substitutioner, innan man funne de enklaste värdena på x och y.

equationens gradtal utvisar och att "par consequent l'equat. har lika många rötter som equationens grad", den fjerde att om, tvertemot det förra antagandet, detta icke inträffar, så bör den konstanta termen återfinnas bland intervallerna i serien, samt slutligen i den sjette satsen, att, om icke en gång detta inträffar, och den således "ne peut se trouver par la marche de la serie", så äro rötterna imaginära. Att nu detta sätt att draga slutsatser är inom mathematiken fullkomligt originelt kan icke nekas, men att i allmänhet dessa slutsatser äro falska, tror sig ref. hafva tillräckligt visat i det föregående. Af de fyra problemer, hvilka enligt förf. innefatta equationers solution i sin helhet, har sålunda blott det första och icke ens det — t. ex. vid lika rötter — blifvit solveradt; de trenne andra, innefattande bestämmandet af de inkommensurabla rötternas numeriska värden och de imaginäras antal och beskaffenhet äro, tvert emot förf:s försäkran, olösta.

Ref. öfvergår nu till [47] och [49] af samma författare. Dessa båda skrifter utgöra en ytterligare utveckling af förf. i [45] framställda method och äro så till vida äfven en förbättring och komplettering af densamma, som de äfven upptaga i undersökningen de fall då i equationen förekomma rötter, som äro lika stora eller ligga hvarandra nära. Till den ändan använder förf. equationens derivata, hvars rötter, som bekant är, utgöra de inre limites för den framställda equationens rötter. Genom upplösning af derivatan finner man också, som bekant är, dels de lika rötterna, om sådana finnas, dels också gränserna för de öfriga. Men nu uppstår en ny svårighet, som förf. icke synes hafva förutsett. De framställda exemplen, der limes-equationen eller derivatan användes, äro nemligen alla af tredje graden, derivatan således af andra; men låt t. ex. den framställda equationen vara af sjette eller högre gradtal; huru vill då förf. finna derivatans rötter, och möter icke dervid alldeles samma svårigheter som vid den ursprungliga equationen? Ligga rötterna nära hvarandra i den sednare, måste de äfven göra det i den förra. På sin höjd kan man, om några rötter äro bekanta till den primitiva equationen, genom insättning i derivatan se, om de äro dubbla. Än om trenne rötter äro lika stora? Detta kan man icke sluta sig till genom insättning i första derivatan, dertill erfordrades, att man tillika begagnade den andra. Men äfven om detta sätt att gå till väga uppfylde ändamålet i de fall då approximations-methoder egentligen äro behöfliga, nemligen för högre gradtal än den fjerde; huru vill förf. försvara sitt påstående om serie-methodens sjelftillräcklighet och att densamma "icke beror af något enda lemma från den

gamla methoden?" Användandet af derivatan eller limes-equationen, förekommer det icke i de äldre methoderna?

Utrymmet tillåter icke att i en detaljerad granskning genomgå alla de satser förf. uppställer för bestämmandet af en equations imaginära rötter; ref. inskränker sig derföre till att pröfva riktigheten af tvenne bland dem genom ett exempel. Vi välja till den ändan equationen

$$24x^4 + 4x^3 - 10x^2 - x = -1.$$

Genom insättning af $x = 0, \pm 1$ o. s. v. erhåller

$$\infty \ldots + 11 \,|\, \pm 0 \,|\, + 17 + \infty \ldots \infty$$

Nu säger förf. (№ 47 §. 29, № 49 sid. 11) att när en equ. af jemn grad icke har mera än ett yttersta värde, här $= 0$, och S eller funktionens värde, som här är $= -1$, är mindre än detta minimum, så äro alla rötterna imaginära. Den framstälda equationen har således alla rötterna imaginära. Men, säger förf., hvilken synes tro att det just är undantaget som bildar regeln, när S är ett nekadt tal, som ligger mycket nära noll, bör man för att vara säker bestämma nogare det yttersta värdet genom limit-equationens användande. Taga vi derföre derivatan

$$96x^3 + 12x^2 - 20x = 1,$$

och bilda serien

$$.\infty \ldots 64 \,|\, \pm 0 \,|\, + 88 + \ldots + \infty,$$

så hafva vi på nyss citerade stället en annan regel, som säger att när, i en equ. af udda grad, den bildade serien blott utgöres af en räcka, så har equat. blott en enda reell rot. Är nu denna sista regel tillförlitlig, så kan den förra equ. hafva tvenne, men blott tvenne, reella rötter; emellertid är detta resultat icke säkrare än det förra, ty alla rötterna äro för båda equationerna reella. Detta enda ex. må vara tillräckligt för att visa haltbarheten af förf:s resultater i hans tvenne sista skrifter; det bör äfven tillsammans med hvad som blifvit yttradt i det föregående, vara tillräckligt för att motivera ref:s omdöme, att serie-methoden icke rekommenderar sig genom "lätthet, naturlighet och enkelhet", att den icke är "sjelftillräcklig för alla de fall, som vid equationers lösning kunna förekomma" och att den slutligen lånar sina flesta satser från de gamla methoderna. Hvad särskildt de imaginära rötterna vidkomma, så har förf. icke ens haft ett aflägset begrepp om de svårigheter, som vid deras bestämmande äro att besegra, ty äfven Sturms theorem, medelst hvilket man finner gränserna för de reella rötterna, angifver blott antalet af de imaginära, och man saknade hela

tiden ett theorem, som för de imaginära rötterna presterade detsamma som Sturms gör med afseende på de reella, till dess detta theorem slutligen blef gifvet af den namnkunnige Cauchy. Sedermera hafva så väl Sturm som Liouville bearbetat det Cauchyanska theoremet, hufvudsakligen för att förenkla beviset för detsamma, men det utgör ännu ett ibland de svåraste som förekomma i den nyare analysen. Ref., hvilken ingalunda gjort equationstheorien till föremål sina specialstudier, må gerna tillstå, att han om detta theorem blott eger historisk kännedom, tror sig likväl böra rekommendera detsamma till genomläsning af förf., innan han företager sig detta ämne till ny bearbetning. Kanske torde förf. nog då komma till den öfvertygelsen, att det icke hafver sig så lätt, som förf. nu tror, att frambringa något bättre än hvad vår tids heroer inom den mathematiska vetenskapen förmått åstadkomma.

Den fjerde i ordningen af de anmälda skrifterna afser, såsom dess förf. G. Scheutz sjelf på titelbladet tillkännagifvit, det praktiska behofvet. Den rekommenderar sig äfven för detta ändamål genom klarhet och reda i uppställningen; så att inom de gränsor, inom hvilka serie-methoden är användbar, lemnar den föga öfrigt att önska. Sitt största intresse har likväl denna bok genom den tabell, som förekommer på dess sista sida, och som utgör ett prof från en af förf. uppfunnen och i modell utförd tabellmaschin. Önskligt vore emellertid, att den förtjenstfulle uppfinnaren kunde blifva satt i tillfälle att i större skala utföra sin maschin; detta till verklig nytta för de praktiska vetenskaperna, der ofta beräkningar förekomma, själsdödande genom sin längd och mekaniska beskaffenhet.

Hvad [46] beträffar, skulle ref. helst önskat att af aktning för den i så många hänseenden snillrike förf. kunna med tystnad förbigå detta opus. Men då denna afhandling icke blott inom vårt eget land vunnit det uppseende, att ett vetenskapligt samfund hemtat anledning af densamma till en af sina för året framstälda prisfrågor, utan äfven arbetet sjelft är författadt på ett främmande språk, anser ref. sig icke kunna göra detta. Då likväl utrymmet i detta häfte icke tillåter fullgörandet af detta åliggande, måste det till ett följande uppskjutas. Ref. förnyar emellertid ännu en gång sin i början af denna uppsats uttalade protest deremot, att här eller i utlandet den mathematiska vetenskapens ståndpunkt måtte efter dessa "études de loisir" bedömmas. Å—m.

Notiser.

Föreläsningar i Paris öfver Fransysk Litteratur. Man tyckes i Paris veta med sig, att man måste göra något för att bereda den stora massan af folket delaktighet i njutningen af nationens andliga skatter och derigenom allt mer och mer civilisera den. Sedan förleden vinter finnas på åtskilliga punkter af staden kostnadsfria aftonföreläsningar ur de berömdaste franska författares arbeten. Mången gång infinna sig flera hundrade handtverkare, alla snyggt och anständigt klädda, understundom i sällskap med sina hustrur och familjer. De upplästa ställena beledsagas der så behöfves af den föreläsandes anmärkningar. De handtverkare som finna mesta smak vid dessa föreläsningar äro guldsmeder, gravörer, maschinister, timmermän, snickare o. s. v. Sättare och andra boktryckeriarbetare infinna sig i mindre antal, förmodligen emedan de hela dagen hafva nog att läsa. Betecknande är också att se, hvilka verk och ställen göra största intrycket. Molière höres gerna, Corneille ojemförligt heldre än Racine, Chateaubriands Martyrer och Atala göra mycken lycka, deremot Boileaus Epistlar och Satirer ganska ringa. Paul Courier förstår man sig högst obetydligt på, och till och med Bérangers Sånger vinner mindre bifall än man skulle föreställa sig. Stor rörelse förorsakade skildringarne af det borgerliga krigets fasor i Madame Larochejacquelein's Memoirer, en anmärkningsvärd omständighet, då förmodligen de flesta åhörarne hade kämpat på barrikaderne och kanske icke hade något emot att förnya denna strid när helst ett lägligt tillfälle erbjuder sig.

Gigantiska tallar i Oregongebitet. Ch. Wilkes berättar i sitt verk "United States Exploring Expedition", af hvilket dyrbara arbete H. M. Konungen förärat ett exemplar till Upsala Universitets bibliothek, att på detta gebit stundom anträffas tallar af en fabelaktig storlek. En af hans följeslagare mätte ett sådant kullfallet träd, som för ingen del var det största, hvarken i afseende på längd eller tjocklek, och fann att den, med inberäkning af den felande förbrända toppen, måste hafva haft en höjd af föga mindre än 260 fot. Vid en höjd af 225 fot höll stammen ännu 10 fot i diameter.

Luftens elektricitet, sådan den efter femåriga observationer i Brüssel med Peltier's instrument befinnes, är, enligt en af Faraday på en föreläsning i Royal Institution i London den 1 Februari gifven öfversigt, följande: Januari 605, Februari 578, Mars 200, April 141, Maj 84, Juni 47, Juli 49, Augusti 62, September 70, Oktober 131, November 209 och December 507. Det förtjenar anmärkas, att maximum och minimum i Januari och Juni återvända lika regelbundet som ebb och flod, och att, såsom man förut väl förmodade, men icke bestämdt kunde bevisa, luftens elektriska halt är starkare om vintern.

Om den geografiska undervisningen och dess förhållande till den naturvetenskapliga och historiska i allmänhet.

All elementar-undervisning har hufvudsakligen till syftemål att väcka och harmoniskt utbilda intelligensens olika förmögenheter, samt dernäst att bibringa de insigter, som med afseende på menniskans högre bestämmelse eller för det praktiska lifvets förhållanden äro af största intresse.

Ur båda dessa synpunkter tyckes naturvetenskapen förtjena ett större afseende än den för närvarande åtnjuter i våra offentliga läroverk, emedan den först och främst skärper förmågan af yttre iakttagelser, eller den förening af ögats och själens skarpsynthet, att på en gång uppfatta det gemensamma och det egendomliga i de yttre föremålen, hvilken ofta finnes hos den obildade, men vanligen, om den ej i tid utvecklas, likasom förqväfves eller undertryckes under den beständiga sysselsättningen med sådana ämnen, som endast äro för det inre sinnet; emedan den i naturens inrättning på det tydligaste utvisar Försynens vishet, allmakt och godhet, och sålunda hos betraktaren på en gång framkallar den vördnad, undergifvenhet och förtröstan, som religionen fordrar, och slutligen emedan den gör oss verkligen hemmastadda i den yttre verlden och anvisar oss medlen att använda densamma till betryggande och förbättrande af vår timliga existens.

Naturvetenskapens vigt för den allmänna bildningen var redan insedd af de svenska läroverkens egentliga stiftare den store konung Gustaf Adolf, samt de män, som under och efter honom organiserade våra första fullständigare elementarläroverk. Vid våra äldsta gymnasier fanns en särskild "phy-

sices" lektor, hvilken enligt flera, men öfverensstämmande föreskrifter*), hvilka äfven finnas intagna i 1649 års Skol-Ordning, skulle jemte lektorn i mathematiken undervisa ungdomen ej blott i astronomi och geografi (med globlära och läran om tidräkningen) samt fysik, utan äfven i botanik och grunderna af medicin.

Sådana föreskrifter gåfvos på en tid, då naturvetenskapen i många delar stod på en ojemförligt mycket lägre ståndpunkt än nu, helst hvarken Bacos grundsatser eller Keplers och Galileis upptäckter hunnit göra sig allmänt kända och erkända, och då Sverige ännu icke frambragt någon enda naturforskare, som med det förtroende, ett stadgadt anseende inom den vetenskapliga verlden gifver, kunnat uppträda såsom dessas målsman.

Efter en sådan början skulle man kunnat vänta att de förändringar, som sedan den tiden blifvit gjorda inom svenska läroverket, endast bort blifva till naturvetenskapens fördel, alldenstund dess sednare framsteg gifvit hela den så väl materiella som intellektuella kulturen förändrad gestalt, och svenska naturforskares rykte gått kring verlden. Men, likasom mycket annat i svenska administrationen, har läroverkens sednare utveckling föga motsvarat den hastiga uppblom-

*) Jfr. konung Gustaf Adolfs Instruktion för biskopen i Linköping Joh. Bothvidi, dat. Berwald d. 21 Jan. 1631: . . . "Widare moste han hafva inseende medh Skolerne och Skoletienere framstella nödige och nyttige Saker, och Ungdomen lära först och frempst ja för all ting fruchta Gudh, Sedan läsa, skrifwa, Räkna, känna örter och theres krafftter, weta Himmelens lopp och Jordenes beskrifwelse, Item Biblien, Catechismum, Lagen, Historier, och altså med tijden blifwa tienlig, så wäl i thet werldzlige som thet Andelige Ståndet. *Thyselii* Bidrag till Svenska Kyrkans och Läroverkens Historia. Stockh. 1848, sid. 162. Liknande föreskrifter finnas i Rudbecks Leges et Constitutiones Collegii Arosiensis. (Anf. st. sid. 5), uti Consistorii Academici i Upsala och det närvarande Presterskapets förslager till allmän Skolordning afgifna vid mötet i Stockholm 1637 (anf. st. sidd. 51 o. 65) samt i Laur. Paulini Constitutiones Collegii Stengnensis, *Thyselii* Handl. till Svenska Kyrkans och Läroverkens Historia, häft. 2. Örebro 1840, sidd. 88, 89. Enligt denna skolordning fanns en särskild lektor i astronomi och geografi.

string, som utmärker förra hälften af sjuttonde seklet, och den plån som då för dem utstakades. Kan hända skulle i detta som andra hänseenden ännu vår tid hafva åtskilligt att hemta af dessa planer.

Förslaget att inrätta en särskild af civila och andeliga ledamöter blandad öfverstyrelse för kyrkans och läroverkens ärender, hvarför K. Gustaf Adolf och Axel Oxenstjerna så mycket nitälskat, stadnade vid förordnandet af en dylik för Stockholms undervisningsverk, som likväl icke blef varaktig, och regeringen lemnade slutligen elementar-läroverken nästan helt och hållet åt sig sjelfva, under ledning af konsistorierna, uti hvilka gymnasii-lärarne blefvo de rådande medlemmarne, och redan derigenom nog mycket blefvo dragna ifrån sitt egentliga kall. En annan missgynnsam förändring inträffade redan medan Axel Oxenstjerna ännu lefde, då Christinas slöseri tvingade till förknappning af anslaget till läroverket, hvarför i sammanhang med den nya Skol-Ordningen år 1649 ett efter den tidens förhållanden tillräckligt underhåll blifvit anordnadt, och skollärarne hafva sedan i tvenne sekler varit anvisade att inom kyrkan finna en sen lön för sina möder. Den riktning på allmän medborgerlig uppfostran, som konung Gustaf Adolf och hans män åsyftat vid gymnasiernas inrättning, blef genom allt detta åsidosatt för en ensidigt presterlig, och adelns samt i allmänhet de förmögnares söner, som ämnades till civil- och militär-ståndet, afhöllos ifrån att besöka de allmänna läroverken, hvilka ej meddelade den för dem nödiga bildningen*).

Redan i 1693 års Skol-Ordning lägges tydligen mindre vigt på naturvetenskapen. Lektorn i logiken får sig likväl ålagdt att meddela någon undervisning i fysik och botanik, samt matematikern i globläran; men i den nästföljande af år 1724, hvilken gällde hela detta århundrade, är botaniken ej ens nämd, och det oskick som inrotat sig, att lektorerna om-

---

*) Ibland Kanslikollegii handlingar finnes ett memorial om Skolordningens öfverseende, afgifvet af Carlstads Konsistorium d. 16 Mars 1722, hvari mycket klagas öfver upphörandet af adelns "publica education", och medel föreslås att genom dispens från vissa ämnen och undervisning i andra locka dem att besöka skolorna.

bytte läroämnen efter ålder i tjensten, är der sanktioneradt. Det var ungefär vid samma tid som Linné var nära att blifva utstött från ett publikt läroverk för sin hängifvenhet åt naturens studium och särskildt åt sistnämda vetenskap, hvilken snart kring hans lärostol skulle locka så många lärjungar.

En sådan mans uppträdande kunde så mycket mindre blifva utan inflytande på det allmänna tänkesättet om undervisningen, som man begynt inse naturvetenskapens praktiska användbarhet, och den materiella nyttan blifvit dagens lösen. Den kommission, som vid medlet af adertonde seklet nedsattes för uppfostringsverkets granskning, fick sig sålunda äfven ålagdt att yttra sig öfver naturvetenskapens upptagande inom elementarläroverket. Resultatet deraf blef ett förslag till ny Skol-Ordning, som trycktes år 1760, och hvilket yrkar den allmänna undervisningens utsträckning ej blott till de flesta grenar af den rena naturvetenskapen, utan ock till deras tillämpning å särskilda yrken. Men detta förslag, som redan i sig sjelf var svårt att genomföra, helst det i afseende på de politiska vetenskaperna har ett lika yrkande, blef det ännu mer derigenom att ingen särskild lärare tillsattes för naturvetenskaperna. Hvad som det oaktadt vid åtskilliga läroverk för dem uträttades var derföre mer en följd af enskildt nit hos några bland Linnés lärjungar, med hvilkas bortgång detta studium åter synes hafva råkat i glömska, emedan hans närmaste efterföljare ej förmådde uppehålla vetenskapens anseende.

Det innevarande århundradet begynte med förbättrade utsigter för svenska läroverken, hvilka dock i afseende på undervisningen i naturvetenskaperna ej ännu hunnit förverkligas. I den nya Skol-Ordningen, som utfärdades år 1807, föreskrifves undervisning så väl i kosmografi som botanik. Den sednare ännu gällande af år 1820 förklarar att geografien är "det ämne, som för barnasinnet är tjenligast att fatta", den lägger en synnerlig vigt derpå, att en åskådlig och trogen framställning af ländernas natur bibringas ungdomen, och yrkar, att geografien bör utgöra utgångspunkten för det naturvetenskapliga studium, hvilket ej till hela sitt omfång kan ingå i den allmänna undervisningen, men hvaraf så väl fysik och zoologi, som isynnerhet botanik, hvilken är för ungdomen lätt-

fattligast och minst fordrar dyrbara apparater, rekommenderas till införande vid gymnasierna. Då likväl ingen tillgång fanns för aflöning af särskilda lärare i dessa ämnen, så kunde nämda föreskrifter ej på länge sättas i verket, och oaktadt så väl den stora läroverkskommittén af år 1828, som flera af landets utmärktaste humanister, ej mindre än våra verldsberömda naturforskare, yrkat en större utsträckning af det naturvetenskapliga studiet *), hafva dessa bemödanden hittills endast så till vida lyckats, att skollagens föreskrift om två timmars undervisning i veckan sent omsider vunnit efterföljd vid alla gymnasier, medelst ett anslag af 150 Rdr årligen åt den lärare som förestår densamma. Genom ett eget missöde synes det varma deltagande, som visade sig för läroverken vid sista riksdag, då de erhöllo det största anslag de på tvenne sekler erhållit, icke kunna komma naturvetenskapen till godo.

*) Vi anföra företrädesvis ur biskop Franzéns yttrande till Preste-Ståndets protokoll d. 1 Aug. 1840, med anledning af en motion om beredande af medel för en lektion vid rikets gymnasier i naturvetenskaperna, följande:

"Kännedomen af naturen är en af de vigtigaste grenar i den kunskap som hör till allmän upplysning. Om också denna kännedom ej behöfver eller kan vara vetenskaplig för andra än dem, som deråt egentligen egna sig, så borde den dock hos hvar bildad man finnas i den grad, att han kände naturens allmänna lagar och orsakerna till de förnämsta fenomener i den verld, som honom omger. Om denna kunskapsgren plägа sällan vid Akademien de bemöda sig, som ej ernа taga magistergraden, utan genast vända sig till någon af de andra fakulteterna. Den bör derföre vid gymnasierna förvärfvas, såsom hörande till en sann humanitet ej mindre, än de så kallade humaniora. Ty utan tvifvel är det menniskan lika värdigt att känna sammanhanget af hvad Gud har skapat i himmel och på jord, som prosodien i en grekisk eller romersk dikt. Äfven i folkskolorna borde så mycken kännedom af naturen meddelas, som är nödig till värn emot vidskepelsen, till stöd för religionen, till ledning vid de naturliga tingens bruk och till väckelse af känslan för en ädlare njutning än den groft sinnliga och materiella."

Tegnérs tankar om naturvetenskapernas studium finnas framställda i hans tal vid firandet af Wexiö gymnasii grundläggning d. 12 Juni 1843. Saml. Skr. VI: 130. — Geijers äro antydda å flera ställen i hans skrifter t. ex. Litteraturbladet 1838 s. 203, 205.

Måhända ligger förklaringen till de svårigheter, som mött naturvetenskapens återupptagande inom kretsen af de allmänt erkända läroämnena, till någon del uti dess egen utveckling. Dess omfång var i början af sjuttonde seklet ej så betydligt, att den icke skulle kunnat i hufvudsaken omfattas af en man; men den begynte just vid den tiden att genom lyckliga upptäckter och ihärdiga arbeten hastigt tillvexa samt tillvinna sig en större uppmärksamhet. Den enhet eller sammanhang, som det religiösa sinnet så gerna förutsätter ej blott inom de yttre företeelserna sjelfva, utan ock emellan dem och Skriftens utsagor, var den tiden äfven inom vetenskapen postulerad eller tyst erkänd. Men med dess framsteg förändrades förhållandet. Den söndrade sig i flera olika kunskapsgrenar, hvilkas idkare hvar för sig länge voro så upptagna med inregistrerande af de ständiga upptäckterna, att de hade föga tid att kasta en blick åt andra fält för naturforskningen, och det blef ej mer tillåtet att inom vetenskapen stödja sig på Skriften eller med inbillningskraftens tillhjelp fylla de luckor, som iakttagelsen eller kombinationen ej lyckats fylla. Men i den mån som de särskilda naturvetenskapernas idkare hunnit någorlunda uppmäta hela fältet för sin verksamhet, hafva de funnit allt flera beröringspunkter med de andra, man har lyckats uppspåra den största enkelhet, parad med den rikaste mångfald, uti naturens lagar, och man har funnit vårt slägtes tidigaste aningar eller divinationer om de jordiska tingens ursprung och sammanhang, likasom flera senare spekulationer deröfver, i det hela bekräftas af den stränga vetenskapliga forskningen, som nu också lyckats utkasta grundritningen af verlden såsom ett oändligt, af inre krafter lifvadt, ständigt sig utvecklande helt, hvilket allt aflägsnar hvarje anledning till obenägenhet mot naturvetenskapen af fruktan för dess förmenta blott söndrande och antireligiösa rigtning.

Ehuru sålunda elementarläroverket under en tid med skäl tvekade att inom sig upptaga alla de olika kunskapsarter, hvari den nyare naturforskningen utgrenat sig, och hvilka alla syntes ega lika rätt att ej uteslutas, är denna tvekan nu mera mindre befogad, helst naturforskningens hufvudsakligaste resultater kunna meddelas såsom ett sammanhängande helt, utan att

nödga till ett detaljeradt studium, utsträckt till alla dess delar.

Ty då frågorna om Jordens ursprungliga tillstånd och beskaffenhet samt dess förhållande till den öfriga verlden, de företeelser, som försiggått eller än i dag förekomma å dess yta, vare sig i sjelfva den fasta jordskorpan, i vattnet eller luften, samt de organiska varelsernas äldre och nyare utbredning, äro bland de frågor, som ständigt mest sysselsatt menniskosinnet, och kring hvilka alla andra naturligen kunna grupperas, så synes den fysikaliska geografien såsom den brännpunkt, hvari de flesta af naturforskningens strålar samla sig, så mycket heldre böra tagas till utgångs- och medelpunkt för undervisningen i dessa ämnen, som äfven de för hela naturen gällande lagar, hvilka äro oss bekanta, i afseende på Jorden visa sig i sin konkreta tillämpning, och de öfriga åter i de allmänna fenomenerna å jordytan förekomma i en storartad, nästan jättelik skala, jemförda med de miniatyrer, som med konst framkallas.

Så skulle den mekaniska naturläran kunna till sina grunddrag framställas i sammanhang med uppgifterna om Jordens form, storlek och rörelse, luftkretsens deri inberäknade; läran om ljuset har sin tillämpning i flera luftkretsens fenomener, ljusning och skymning, hägring, regnbågen o. s. v.; läran om värmet i de vigtiga frågorna om dess olika utbredning å jordytan och dess verkningar på så väl vattnets som luftens rörelser, läran om den elektriskt-magnetiska kraften har ett vidsträckt fält för sina forskningar i frågorna om jordmagnetismen och luftkretsens elektriska fenomener, likasom den med de båda sistnämnda kunskapsgrenar nära sammanhängande kemien i de intressanta frågorna om jordskorpans bildning och åtskilliga derå ännu i stor skala föregående kemiska processer, t. ex. vid vulkanerna. Äfven läran om vexternas och djurens organisation och system vinner ej ringa ljus genom framställningen af den ordning, hvari de särskilda grupperna eller grundtyperna uppträdt på jordytan, samt deras förhållanden till olika lokaler å densamma, och slutligen sammanknyter framställningen af menniско-racerna och de särskilda folkstammarnes utbredning de fysiska vetenskaperna med de

s. k. humanistiska, särdeles med historien, för hvilka den fysikaliska geografien är ett nödvändigt underlag.

Ehuru geografien sålunda har många beröringspunkter med och till en del samma innehåll som de särskilda fysikaliska disciplinerna, egentlig fysik, kemi, botanik och zoologi, kan den geografiska undervisningen för ingen del så upptaga eller omfatta dem, att ett speciellt studium skulle göras öfverflödigt, ty endast sådant som hänför sig till Jorden, betraktad såsom ett helt, eller bidrager till karakteristiken af och står i ett bestämdt sammanhang med särskilda lokaler på jordytan, hörer till dess omfång. Men om geografien ifrån nyssnämda vetenskaper tillegnar sig sådana grenar som geognosi, meteorologi och vext- samt djur-geografi, så är det med så mycket större skäl som dessa kunskapsgrenar ej kunna studeras utan samband med det hela, och således ej kunna umbära lån från detta fält, och de första frön till deras utveckling äro nedlagda i geografiska skrifter, ehuru icke kan nekas, att det endast är derigenom att idkare af särskilda vetenskaper, fysiker, botanister o. s. v. tagit hand om dem, som de erhållit den fullständighet som de ega. Då det egentligen är först under sednaste mansåldrar som nyssnämda vetenskaper hunnit den utbildning, att geografien deraf kunnat draga särdeles fördel, så är det mindre underligt, om den sent erhållit en egentligen vetenskaplig gestalt, och ännu af många anses som en tom, andefattig minnessak, hvilken visserligen för andra vetenskapliga eller praktiska ändamål är oundgänglig, men dock egentligen blott egnar sig för det unga sinnets lätta uppfattning och outvecklade krafter. För den som tagit någon kännedom om de nyare geografiska arbetena af Humboldt, Ritter, Schouw, Studer *) m. fl. torde en vederläggning af denna åsigt vara öfverflödig.

Men oaktadt den fysikaliska beskrifningen i geografien är hufvudsak, får man ej förlora ur sigte, att Jordens bestämmelse likväl ytterst är att vara boningsplats för menniskan och me-

*) Den sistnämdes Lehrbuch der physikalischen Geographie und Geologie, Bern 1847, tyckes, då den hinner fullbordas, blifva en förträfflig handbok för lärare i ämnet.

del för den menskliga odlingens utveckling. Geografen måste derföre egna den största uppmärksamhet åt allt hvad som står i närmare samband med denna, och således gifva en genomförd beskrifning af den fasta ytan till alla sina delar, med särskildt afseende på dem, som äro eller varit skådeplats för en högre kulturutveckling, hvaremot sådana trakter som Asiens och Amerikas polarländer och det inre af Afrika i sjelfva verket äro af underordnadt intresse. Verldsdelarne måste dervid tänkas fördelade i större och mindre regioner, hvilka beskrifvas hvar för sig till läge, utsträckning, jordytans form (särdeles med afseende på dess höjd öfver hafvet) och sammansättning eller geognostiska formationer, deras bevattning, klimat, flora och fauna, på det att man må kunna med lätthet sammanfatta det egendomliga hos hvarje. Vid en sådan fördelning är det nödvändigt att afse alla så väl fysiska som historiska förhållanden, i händelse en genomgripande bestämning (en sådan är t. ex. Östersjön för Sverige och Norge) saknas, hvarvid skillnaden mellan högland och lågland, berg och slätt, förtjenar synnerligt afseende. Vattenskillnaden och de politiska gränserna äro i detta fallet oftast underordnade bestämningar. Men de senare hafva i det hela merendels sin grund i ländernas natur, som sällan i betydlig grad förändras, hvilket äfven i någon mån gäller om de etnografiska gränserna, som äfven derföre förtjena afseende, att de ursprungligen äro grundvalen för de politiska, och i politiska hvälfningar ofta äro af vigt. Vid ifrågavarande beskrifning af hvarje särskildt land, måste ett särdeles afseende fästas vid sådant, som haft direkt inflytande på landets bebyggande och odlingens fortgång, dess inre och yttre kommunikationer, försvar, näringsgrenar och öfriga kulturutveckling, såsom bergspass eller naturliga genomskärningar af svårtillgängliga bergskedjor, flodernas farbarhet och öfversvämningar, hamnar, malmlager, gränserna för kulturvexter o. s. v. Slutligen böra de förändringar, som naturen samtidigt med menniskan och hufvudsakligen genom hennes åtgärd undergått, ej lemnas å sido. Sådana äro t. ex. inkräktningar så väl ifrån, som af hafvet på Nordsjöns tyska (Friesiska) kuster, Nil-deltats tillvext, uttorkning af sumptrakter, flygsandens förödelser vid

Eufrat och Nilen samt på vestra kusten af Jutland, gamla segelleders och hamnars uppgrundning, kanal-, väg- och hamnanläggningar, skogarnes förstöring och den ursprungliga florans samt faunans undanträngande genom kulturen.

Dessa sistnämda förhållanden hafva redan ett nära samband med historien, hvilket i ännu högre grad gäller om jordytans fördelning mellan staterna och dessas underafdelningar i större och mindre distrikter, hufvudpunkterna för administrationen o. d., som utgör egentliga föremålet för den politiska geografien, hvilken endast ifrån historien kan få sin fullständiga förklaring, likasom historien sjelf utan detta element är ofullständig, hvarföre ock stora häfdatecknare så väl bland de gamle som de nyare inflätat geografiska skildringar i sina arbeten. Äfven i läroböcker har detta element begynt upptagas (t. ex. af Heeren och Pütz), särdeles hvad den gamla verlden angår; men i den mån som den högre undervisningen i historien utvecklar sig till en sammanhängande framställning af den menskliga odlingens framsteg*), så måste äfven mer afseende fästas på dennas fortgående samband med den yttre naturen, hvaröfver menniskan småningom gör sig till herre. Det geografiska och topografiska elementet skall derigenom erhålla sin behöriga plats i sammanhang med kultur-historiska öfversigter vid hvarje tidskifte.

Men allt historiskt studium är ofullständigt och ensidigt, om ej blicken ständigt är fästad på det närvarande, som är resultatet eller likasom produkten af det förflutna, och hvilket dessutom för oss alla har ett så väl allmänt menskligt som enskildt praktiskt intresse. Lärokursen i så väl allmänna som fäderneslandets historia borde derföre afslutas med en sammanfattad bild af hvarje stats nuvarande tillstånd och således äfven med dess politiska geografi.

Den undervisning i statsvetenskapen, som K. Carl IX yrkade och K. Gustaf II Adolph införde vid de af honom anlagda gymnasier, och hvilken äfven i senare tider varit anbefald, för så vidt den kan innefattas i en statistik, skulle dermed åter vinna

*) Egna kurser i tillämpad historia, såsom kyrko- och lärdomshistoria eller antiqviteter kunde derigenom vid elementarundervisningen umbäras.

behörigt afseende. I ett konstitutionellt samhälle, hvars flesta medlemmar äro kallade till utöfvande af rättigheter, som förutsätta tillvaron af politiska insigter, synes ett ämne, som för alla medborgare är af sådan vigt, ej böra försummas. Men om undervisningen i historia och statskunskap skall blifva fruktbärande, måste äfven någon undervisning meddelas i den praktiska filosofien, hvilken enligt de äldsta skolordningarne borde föredragas vid gymnasierna och ställas i samband med historien, men i senare tider varit försummad, oaktadt dess för sedlighetens och samhällets bestånd vigtigaste läror numera esomoftast sättas i fråga, och ingen som med uppmärksamhet följer den offentliga diskussionen, kan underkänna behofvet af ett säkrare stöd för desamma än blotta traditionen. Hegel, hvilken såsom rektor vid gymnasium i Nürnberg flera år undervisade i filosofiens elementer, lade dervid mesta vigten på denna del.

Vi hafva hittills sökt att antyda geografiens väsentligaste föremål samt dess förhållande till andra vetenskaper, med afseende på den utsträckning den geografiska undervisningen bör erhålla inom elementarläroverkets högre stadier. Men vid meddelandet af de första elementerna kan man i geografien lika litet som i andra ämnen förfara på samma sätt som vid framställningen af vetenskapens system för den mognare åldern. För den förra måste åskådningen, för den senare kombinationen blifva hufvudsak. Med afseende på vårt läroverks inrättning måste derföre undervisningen fördelas i minst tvenne kurser, hvilkas skiljaktighet utgör anledning nog att också behandla dem i olika böcker, af hvilka den förra ej bör vara vidlyftigare än att den kan inhemtas på omkring tre år, motsvarande behofvet vid en lägre elementar-skola eller de lägsta klasserna i ett fullständigt läroverk. Men i enlighet med hvad förut är anmärkt, är kartan, till en början åtminstone, vida vigtigare än boken, då en klar åskådning af jordytan snarare kan vinnas genom den förra än den sednare. Vid undervisningens början borde man derföre hafva att tillgå en utförlig terrain-karta öfver trakten, hvarå lärjungarne, genom jemförelse med hvad de sjelfva deraf utaf egen åskådning kände, kunde lära sig att fatta, huru en del af jordytan,

med sina berg, sjöar, strömmar, vägar, orter o. s. v. framställas på karta, och att bedömma förhållandet mellan dennas storlek och verkligheten *). Den egentliga läsningen bör begynna med Skandinavien, och det vore med anledning af det anförda önskligt att man äfven hade att tillgå en karta deröfver, till plan och storlek motsvarande de Sydowska kartorna öfver verldsdelarne, hvilka ej böra saknas i någon skola **). Läroboken måste så till innehåll som form, så vidt möjligt är, lämpa sig efter barnets förmåga att fatta, utan att nedsjunka till det barnsligt jollrande, hvilket aldrig ingifver aktning. Hvad som nämnes om förekommande vexter och djur bör upplysas med kolorerade figurer, så framt ej föremålen kunna visas i naturen eller i muséer. Dervid kunna äfven knytas anmärkningar om de väsentligaste skiljaktigheterna emellan naturföremålen, hvarifrån man snart nog kan öfvergå till ett mera systematiskt studium af naturhistorien. Vid etnografien bör ett större afseende fästas, emedan barnet har lättast för att fatta och intressera sig för de stora fysiska och moraliska skiljaktigheterna hos mindre odlade folkstammar, samt dervid äfven kan få en vink om menniskans nära samband med den natur, hvari hon lefver, och derigenom ett ökadt intresse för studiet af naturen. Äfven det allmännaste af den politiska geografien, såsom de större staterna och hufvudstäderna, bör ingå i denna kurs.

För den andra kursen kan ej blott förutsättas en mer utvecklad förmåga hos lärjungarne, utan ock att andra beslägtade kunskapsarter såsom elementerna af botanik, zoologi, jemte menniskans fysiologi, samt fysik och kemi, den ena efter den andra, inträda inom omfånget för dess studier. Undervisningen kan derföre på detta stadium blifva mer systematisk,

*) För detta ändamål borde ett exemplar af topografiska korpsens eller i brist deraf någon annan motsvarande karta öfver det län eller den stad, hvari skolan är belägen, vara upphängd i lägsta klassens lärorum.

**) Äfven öfver Palæstina borde en dylik karta finnas, emedan detta land såsom skådeplats för den heliga historien är af större vigt för den första undervisningen än något annat.

och i den mån som nyssnämda kunskapsarter göras till föremål för särskilda kurser, umbära lånsatser ur dem. Men äfven dessförinnan böra värmets olika förhållanden på jordytan, orsakerna till vinderne, nederbörden o. d. kunna med tillhjelp af enkla experimenter göras åskådliga, (likasom man kan lära känna den stora skiljaktigheten uti vegetationens karakter i norra Europa, Medelhafstrakten och Nya Holland, utan att hafva studerat de naturliga familjerna), ehuru onekligt är att det geografiska studium skulle mycket vinna både i fullständighet och grundlighet, om nyssnämda vetenskaper äfven tidigare och till större mått blifva upptagna inom cykeln. Äfven den allmänna beskrifningen af de särskilda menniskoracerna och folkslagens utbredning, samt deras fysiska och moraliska karakter, bör upptagas i den geografiska kursen, så vidt nemligen som de mer kunna betraktas såsom beroende af naturförhållanden än af en fri och sjelfständig utveckling, hvaremot de folk, hvilka inträdt såsom handlande i verldshistorien och derigenom mer karakteriserat sig sjelfva, kunna blott i förbigående nämnas, helst teckningen af deras naturbestämningar kan ingå såsom en förgrund i den historiska taflan. Men ehuru den speciella utvecklingen af den historiska och politiska geografien måste förbehållas lärokursen i historien, synes dock böra vid beskrifningen af hvarje land vara i korthet antydt, huru dess läge och naturbeskaffenhet inverkat på dess historiska förhållanden. Men som alla sådana anmärkningar blefve anticipationer, så böra de skiljas från den egentliga texten, så att de icke göra något afbrott i den geografiska kursen *).

*) För att göra tydligt hvad vi dermed åsyfta, må några rader om Skandinaviska halfön anföras som exempel.

Skiljaktigheten i läge och naturbeskaffenhet emellan dess båda stater. Svenskarnes tidigaste förbindelser i fred som krig förnämligast med Östersjöländerna, Norges med Vestra Europa. Sveriges hufvudsakliga näringsfång, åkerbruk och bergsbruk, Norges sjöfart och fiske. Norge var tidigt en betydande sjömakt med flera aflägsna besittningar, Sveriges hufvudstyrka såsom landtmakt. Det förra indeladt i skipræidur eller skeppslager, det senare till största delen i härader eller hundraden. Svåra kommunikationer mellan de båda rikena. Passen vid Svinesund, Kongsvinger samt i Jemtland, der den

Bland yttre hjelpmedel för geografiens studium hafva de svenska läroverken, utom glober och Sydows förträffliga karter öfver verldsdelarne, så godt som inga, och det trängande behofvet af några få större kartor, utvisande hafsströmmarnes och passadvindarnes riktning, jordytans geognostiska byggnad (med särskildt afseende på Skandinavien), de isoterma linierna, nederbörden, gränserna för de olika vextregionerna, hufvudsakligen med afseende på skogarne och kulturvexterna,

---

långa vintern underlättar resor öfver fjället. Detta landskaps ställning till de båda rikena. Kommunikationen med Danmark följde de större strömmarne i Småland och Vestergötland, t. ex. Nissan (Nissastigen) och Lagan. Jönköpings läge vid föreningen af dessa båda vägar. Gränsfästningar. Skillnaden i läge och naturförhållanden gjorde den medlersta och södra delen af Sverige till aristokratiens, Dalarne, Bergslagen och Norrland till demokratiens hufvudsäte. Sveriges hufvudland, trakten omkring Mälaren, det förnämsta kommunikationsmedlet för Svealand, hvars alla provinser numera dermed stå i gemenskap, likasom Göta elf med Venerns bassin är det för vestra delen af riket; ehuru först rätt betydande efter öppnandet af kanalerna öfver Lilla och Stora Edet (det senare mellan södra ändan af Venern, Vassbotten, och Åkerström nedanför Trollhättan). Sveriges sträfvanden att genom besittningen af Göta-elfs utlopp betrygga sitt oberoende af Lübeck och Danmark. Göta Kanal uppfyller till en del samma syfte, sammanbinder (dessutom) 143 mil insjökuster med hvarandra och med tvenne haf. Carlsberg, centralfästning. Äldre handelsplatser vid Mälaren och Göta-elf. Stockholms och Göteborgs företräden. Upsalas och Arbogas läge vid norra och vestra ändpunkterna af djupt ingående segelleder. Gefles med afseende på bergslagen och trädvaruhandel samt skeppsbyggnad. Norrköpings genom vattenfall omedelbart vid hafvet, gynnsamt för fabriksrörelse. Carlskronas, såsom station för en Östersjöflotta. Gottlands fordna handel. Wisby och Slitö. De äldsta och förnämsta bergslagerna ett bälte omkring nedra Dalelfven bortåt Filipstad. Falun och Sala.

Norge splittradt i en mängd dalar, de flesta skilda af otillgängliga fjäll, och endast förbundna genom hafvet. Brist på en naturlig medelpunkt. Throndhjemsfjordens åtta fylken af ålder den enda större samhällighet i Norge. Den äldsta monarkiens hufvudstad Nidaros. Med stigande makt och minskad fara för yttre anfall blir Bergen genom sitt förmånligare läge för sjöfart landets hufvudort. Efter föreningen med Danmark, med förbättrade landtkommunikationer samt stigande åkerbruk blir trakten omkring Christianiafjorden hufvudland. Hammer, vid Mjösen, Norges enda uppstad. Kongsberg och Rörås bergsstäder.

samt jordytans fördelning mellan de olika folkstammarna har nyligen af en behörig domare blifvit framstäldt *). Likaledes borde man ega tillgång på några större, väl utförda och färglagda teckningar, föreställande vegetationens utseende i olika verldstrakter, med de märkvärdigaste vextarter och de igenom storlek eller i andra hänseenden märkvärdigaste djur noggrannt afbildade. En liten geognostisk samling, innehållande åtminstone de genom sin allmänhet eller användning vigtigaste bergarter, särdeles de svenska, borde likaledes finnas vid hvarje läroverk. Men knapt mindre behöflig än allt detta vore tillgången på en liten fysikalisk apparat, dels för förklarandet af åtskilliga, särdeles meteorologiska, fenomener och dels för att visa inrättningen och användningen af barometer, termometer, hygrometer o. d., hvilka ej blott för geografien, utan äfven för jordbruk, trädgårdsskötsel, navigation o. s. v. äro särdeles vigtiga.

För den historiskt-geografiska kursen erfordras, utom en mindre politisk atlas, som vanligen eges af lärjungarne sjelfva, en liten samling kartor, utvisande den egentligen historiska verldens (d. v. s. Europas, Nord-Afrikas och Vest-Asiens) fördelning i stater och deras hufvudorter vid de vigtigaste tidskiften. De 10 öfversigtskartorna i Spruners historiska atlas torde i detta hänseende vara tillräckliga. Endast öfver det gamla Grekland, med Egeiska hafvet, och Italien, samt öfver Skandinavien under unionstiden kunde specialkartor behöfvas **).

Då kartritning onekligen är ett förträffligt medel att i minnet inprägla totalbilden af ländernas konfiguration, så borde man derjemte hafva tillgång antingen på ett plån eller vanlig svartmålad trätafla, hvarå jordglobens matematiska nät finnes på förhand uppdraget, och hvarå lärjungarne kunde öfvas att först med kartan bredvid och slutligen på fri hand upprita verldsdelarne, med deras förnämsta bergssträckor och floder samt öar. Men man måste i detta fallet åtnöja sig med en

*) Jfr Lektor Alanders recension af Palmblads lärobok i geografien, Frey 1850, h. 3.

**) Vid de gamla klassiska författarnes läsning fordras visserligen någon gång en utförligare atlas öfver gamla verlden.

globkarta af högst en fots diameter (då skrifplån användes; begagnas en trätafla bortfalla detaljerna af sig sjelfva) samt möjligen i de högsta klasserna motsvarande specialer öfver Europa och Skandinavien, på det att icke derigenom må för andra ämnen borttagas allt för mycken tid, och det hufvudsakliga ändamålet förspillas för underordnade detaljer.

Det är, som vi hoppas, af det föregående tydligt, att den högre undervisningen i fysiska geografien bör vara förenad med den i naturvetenskapen i allmänhet, och att, vid ett fullständigt läroverk, för dessa ämnen åtminstone en lärare måste vara anstäld, hvilken bör ega lika rättigheter och skyldigheter som andra öfverlärare, om man skall kunna vänta någon särdeles frukt af undervisningen deri. I anseende till den mångfaldiga arten af denne lärares göromål, torde ändock blifva nödigt, att den matematiska geografien öfverlemnas åt läraren i matematiken, som derigenom äfven får tillfälle att visa denna sistnämda vetenskaps vidsträckta användning, hvarom lärjungarne svårligen dessförutan kunna göra sig föreställning.

Det hufvudsakliga af hvad vi här yrkat finnes redan verkställdt vid många tyska läroverk, och i Danmark hafva sådana män som Örsted*) och Schouw**) med värma och framgång uppträdt, ej blott för naturvetenskapen i allmänhet, utan äfven för den geografiska undervisningens utsträckning, så att derigenom bildas en säker grundval för vidare fysikaliska och historiska studier. Med tacksamt erkännande af hvad hos oss i senare tider af enskilda lärare blifvit uträttadt, hafva vi derföre vågat uttala dessa önskningar, hvilka endast innehålla en utveckling af hvad i vår gällande Skolordning finnes antydt.

C. G. STYFFE.

---

*) Jfr recensionen af Schouws Europa i Maanedsskrift for Literatur XII B. ss. 177—216.

**) Jfr Schouws uppsats om den geografiska undervisningen. Anf. st. XI B. s. 339 o. ff.

Något om den elektriska Telegraphiens närvarande tillstånd i England och Amerika.

(Utdrag ur *Moniteur industriel* för 1849.)

Det är bekant, att den elektriska Telegraphien i England och Amerika redan sedan flera år tillbaka är upplåten till allmänhetens begagnande.

I England finnes ett ensamt kompani, *Electric Telegraph Company*, som har utsträckt sitt monopol öfver hela landet, som till sig köper patenterna från alla uppfinnare till telegraphiska apparater, till methoder för trådläggning m. m., så att det för närvarande är allenaherrskande deruti, och man måste vända sig till detsamma vid anläggandet af hvarje ny elektrisk linia. Det föreskrifver då dem, hvilka vilja upprätta en sådan, vilkoren äfvensom den apparat, hvaraf de måste betjena sig.

I City uti London, i qvarteret för den lifligaste handelsverksamheten, har kompaniet låtit uppföra en präktig byggnad. Denna anstalt står i förening med alla utgångspunkter för jernbanorna, hvilka äro försedda med elektriska byråer, medelst metalliska ledare, som äro inneslutna i under jorden liggande rör. Denna central-byrå står sålunda i kommunikation med alla elektriska linier i England och korresponderar för det närvarande med 118 stationer eller elektriska byråer uti London och flera andra betydande städer.

Såväl publikens som regeringens meddelanden ske förmedelst detta kompani. Men regeringen har fått sig medgifvet företräde uti afsändandet af sina depescher, ett företräde, hvilket, såsom man försäkrar, skulle kunna bestridas. Vid de sednaste oroligheterna i Irland meddelade *Electric Telegraph*

Company-ordres till afmarsch åt flera regementen. Ännu mer: hvarje aktieegare uti kompaniet har ett eget alfabet för sin privat-korresondens, så att tvenne aktieegare kunna korrespondera genom en hemlig, blott för dem bekant, skrift.

Det är i sanning anmärkningsvärdt, att penningens eller, om man så vill, tingens makt har kunnat bringa ett om sina friheter så ömtåligt folk, som visat sig så fiendtligt till hvarje centraliseradt monopol, och som framför allt är så praktiskt, derhän, att tåla eller att upprätta ett kompani, som centraliserar alla elektriska meddelanden och derigenom utöfvar ett verkligt monopol.

I central-byrån på nedra botten äro stora salar, bestämda dels till expedition af hufvudstadens brefvexling med det inre af landet, dels till de ankomna brefvens fördelning uti London, till läsning af politiska och merkantila tidningar och af de olika hela dagen igenom af telegraphen gifna underrättelser m. m. Dessa underrättelser meddelas alltid på bestämda timmar.

Man läser på anslagstaflor: hafvets och atmospherens observerade ställning kl. 9 om morgonen i alla olika hamnar; skepps ankomst och afresa, samt priskurant på varorna i de mest betydande fabriksstäderna. Vid den öfre våningens gångar äro en mängd afskilda kabinetter, i hvart och ett af hvilka en embetsman och en telegraphisk apparat befinna sig.

I Englend begagnar man sig af visar-apparaten och af sand-batteriet. Tjensten begynner om morgonen kl. 5½ och slutar om aftonen kl. 7. Korrespondens-tariff är fastställd som följer:

20 ord	5 shilling		(3 rdr bko).
20 ord dessutom	2½	»	(1 rdr 24 sk. bko).
hvarje ord derutöfver	2½	»	(1 rdr 24 sk. bko).
41 ord	10 shilling		(6 rdr bko).

Sålunda kosta 41 ord 6 rdr svenskt banko, men för hvilket pris meddelandets riktighet på beställningspunkten icke garanteras. Skall kompaniet vara ansvarig för detta, så ökas priset med hälften. I detta fall låter man depeschen upprepas från det håll, dit den blifvit telegrapherad. 41 ord kosta i denna händelse 9 rdr bko.

För beställning af vagnar, hästar, nattqvarter och andra bud för resandes beqvämlighet finnes en egen tarif.

Hvarje sådant bud kostar	2½	shilling	eller	1 rdr 24	sk. bko.
Svaret	1¼	»	eller	36	» »
Tillsammans bud och svar	3¾	shilling	eller	2 rdr 12	sk. bko.

Man får äfven försäkra penninge-remisser mot 1 P. St. (12 rdr bko) för hvarje 100 punds försändning. I intet fall ansvarar kompaniet för några genom telegraphens gång förorsakade dröjsmål.

Öfver de amerikanska telegrapherna kunna vi blott gifva få detaljer, ehuru de elektriska linierna i de förenta Staterna hafva nått en betydande utveckling. Amerikanska regeringen har skänkt stor uppmärksamhet åt detta kommunikationsmedel och på sin bekostnad låtit anlägga elektriska linier, hvilka, isynnerhet den emellan Baltimore och Washington, handhafvas under dess uppsigt.

År 1844 inlemnade professor Morse en skrifvelse till kongressen, hvaruti han uppfordrade densamma att öfvertaga sin uppfinning med skadeersättning åt privat-kompanierna både för det allmänna bästas skull och såsom en källa till statsinkomst. Några månader derefter, i Mars 1845, insisterade kommittén för vägar och kommunikationsmedel uti en till kongressen afgifven berättelse derpå, att göra elektriska telegraphen till ett monopol*) för Unionen, emedan den vore att betrakta såsom en afdelning af posten och således vore ett af konstitutionen förutsedt fall. Kommittén stödde sig vid detta tillfälle äfven derpå, att staten genom de sig tillhöriga elektriska linierna lättare vore i stånd att, isynnerhet i krigstider, regera ett så stort från det Atlantiska till Stilla hafvet sig utsträckande land.

Sålunda bringar hvarje folk de nya upptäckterna i verkställighet efter sina behof och sin karakter. Vi se nemligen det från grundsatsen af individuel frihet utgående England upprätta ett verkligt monopol till fördel för ett privatsällskap; under det att det från samma grundsats utgående Amerika inrättar elektriska linier såväl för statens som för en-

*) Kommitténs förslag blef af kongressen förkastadt.

skildas räkning, hvarigenom en täflan på sätt och vis framkallas emellan statens och de enskilda sällskapernas telegraphi.

Vi bifoga till denna korta framställning några inträffade händelser, som professor Morse meddelade kongressen, för att i en mängd fall göra telegraphens nytta åskådlig.

"Under oroligheterna i Philadelphia år 1843 afsändes förseglade depescher från borgmästaren derstädes till de förenta staternas president. Vid kurirens ankomst till Baltimore blef depeschernas innehåll till en del kändt; under det att nu en extra fart iordningställdes för kurirens afresa, öfversände telegraphen underrättelserna till Washington med anhållan att jernvägskompaniet icke skulle låta affart ske ifrån Washington, på det att kuriren måtte kunna ankomma så mycket skyndsammare. Allt förstods och utfördes riktigt. Jernbanan förblef öppen för extra resan och kabinettet hade redan på förhand fått kännedom om de vigtiga depeschernas ankomst och om deras innehåll. I sjelfva verket var äfven svaret redan färdigt vid kurirens ankomst."

"I Oktober samma år rymde en desertör från amerikanska skeppet *Pensylvanien*, som då uppehöll sig i Norfolk, med 600—700 P. St. Man hade orsak förmoda att han hade flyktat till Baltimore. Skeppskassören begaf sig till Washington uti telegraph-byrån, berättade hvad som hände och utlofvade en belöning för den brottsliges fasttagande. Inom 10 minuter hade justitie-embetsmannen i Baltimore redan i sina händer signalement och arresteringsordres. Knapt voro 1½ timmar efter kassörens tillkännagifvande förflutna, när telegraphen ifrån Baltimore redan hade svarat med de orden: "Desertören är gripen; han är i fängelse; hvad skall göras med honom?"

Morse berättar äfven: "Under den förskräckliga sjöstormen d. 5 December, uti kolsvarta natten, då regnet föll ned uti strömmar och vinden med raseri blåste, var det ett eget märkvärdigt skådespel, att se ett sällskap uti Washington, sittande omkring ett bord uti en varm ensam kammare, spela schack med ett annat sällskap uti Baltimore."

Litteratur-Öfversigt.

[50] Handbok i Skandinaviens Flora, innefattande Sveriges och Norriges vexter till och med Mossorna; ordnade efter Prof. Fries' system, af *C. J. Hartman.* Femte upplagan, rättad och förökad. Med författarens Portrait. Stockholm, Zacharias Hæggström. 1849. pag. XXIV. CXX. 503 8:o. (Pris: 4 rdr bko).

Den Skandinaviska vegetationen har jemförelsevis mer än något annat lands varit föremål för noggrann uppmärksamhet och utmärkta bearbetningar; redan mot slutet af 1600-talet offentliggjordes strödda iakttagelser deröfver, dock var det egentligen först med Linnés Flora Suecica (1745), som en vetenskaplig framställning af nordens vextformer började. Retzius, Swartz, Hoffberg, Liljeblad, Wahlenberg, Fries och Hartman — dessa äro de män, som genom sina forskningar och sina mer eller mindre omfattande, alltid värdefulla arbeten, bidragit att åt Sveriges Flora gifva de historiska anor, som så rättmätigt öfverensstämma med hennes vigt och betydenhet i geographiskt hänseende.

Att utföra en karakteristik af dessa författares olika sätt att lösa sin uppgift skulle vara att på samma gång karakterisera de olika rigtningarne och föreställningssätten, som under olika tidsförhållanden gjort sig gällande inom vetenskapen, ej blott hos oss, utan öfver hela den lärda verlden. Man skulle då framhålla, huruledes under den Linnéiska perioden ett yttre ordnande af ett till omfång ännu ej rikhaltigt material var hufvudsaken, huru närmast derpå följde ett bemödande att inom de gifna ramarne passa in det nya, som den speciellare forskningen uppdagade, tilldess på de sednaste tiderna det befunnits nödigt att efter nya mått uppmäta ett fält, som genom ifriga och djupa observationer, grundade på och härledda ur principer, blifvit i så väsentlig grad vidgadt.

Plats är ej här för en slik karakteristik af den botaniska vetenskapens tidskiften inom vårt land; men en bild af de vexlingar, af de framsteg och af den utbildning, som vextkännedomen hos oss vunnit, kan dock temligen sann framstå,

om man riktar sin uppmärksamhet på den delaktighet i dessa arbeten, hvilken en af den Skandinaviska florans hufvudförfattare tagit, vi mena doktor Hartman, som under 30 år genom sina Handböcker lemnat de mest använda och brukbara anvisningar till den fosterländska vegetationens kännedom.

Då vi nemligen nu anmäla den sednast utkomna, femte, upplagan af *Handbok i Skandinaviens Flora* af doktor C. F. Hartman, vilja vi blott kasta en flyktig blick på detta arbetes och dess föregångares betydelse ifråga om den svenska botanikens närvarande ståndpunkt. En mera detaljerad framställning af dess innehåll synes oss öfverflödig, ty det gifves ingen för svenska vexternas kännedom intresserad, som ej noga känner hvad vi då här skulle referera; — en granskning af författarens åsigter vore numera olämplig, då en förtidig bortgång från vetenskap, vänner och lärjungar ryckte doktor Hartman undan den diskussion, hvari han säkert ej skulle underlåtit att deltaga, då han vetat, att den uppstått af kärlek till sanningen.

Under de första 20 åren af 1800-talet hade inom fäderneslandet flere unge män, utrustade med kraft i snille och forskning, egnat sig åt studiet af vexterna; den grund hvarpå de bygde var främst Linnés arbeten, ty hvarken Retzii Prodromus Floræ Scandinaviæ eller Hoffbergs och Liljeblads på modersmålet författade handledningar till svenska florans kännedom förmådde göra sig nog gällande, ehuru medgifvas måste att genom Liljeblads temligen populära arbeten hågen för botanik till väsentlig grad spreds bland allmänheten och lade grunden till de sednare framstegen. Emellertid hade utom Sverige, särdeles i Tyskland och Frankrike, en speciellare undersökning och djupare kritik vid fråga om vextarternas framställning gjort sig allt mer och mera gällande, och framträdde allt kraftigare och mera hotande i opposition mot den Linnæanska konservatismen. Det gällde, såsom nästa steg till botanisk utveckling hos oss, att i Sverige införa det nya, pröfva dess öfverensstämmelse med verkliga sakförhållanden och så vidt sig göra lät ställa det i fredlig harmoni med det traditionella och godkända gamla. Denna uppgift var Hartmans, och att han temligen tillfredsställande löst den, utgör i korthet hans karakteristik.

Redan såsom medicinæ studiosus hade Hartman gjort sig känd i Upsala genom åtskilliga på den tiden ej vanliga afhandlingar (de Gramineis, de Krameria), han hade, med understöd af Kgl. Vetenskapsakademien i Stockholm 1813, företagit en botanisk resa till Jemtland, samt i en förträfflig afhandling nedlagt denna resas vetenskapliga resultater. Häraf

granskades de förbindelser, i hvilka Hartman stod till alla dåtida svenska botanister (såsom Swartz, Wahlenberg, Agardh, Fries, Wikström, Læstadius, Wallman m. fl.), och hvilkas meddelade upplysningar om egna fynd och deraf vunna åsigter satte honom i stånd att 1820 utgifva första upplagan af sin Handbok.

Det är sant, att denna flora ej möttes med något ovanligt bifall och att orsaken härtill låg i arbetets beskaffenhet. Dess författare hade nemligen å ena sidan ej varit i tillfälle att sjelf tillräckligen undersöka sitt fädernesland, för att på autopsi stödja de nyare åsigter, som han i sin framställning lånade från utländska auktorer, utan måste antingen på god tro antaga dem eller ock blott blifva en referent af det som meddelades honom; å den andra sökte han att bibehålla så mycket af det Linnéiska, som stod tillsammans med de kollektiva bestämningar, hvilka ej ännu varit föremål för nyare tiders analytiska undersökningar. Härigenom blef hans arbete så att säga brokigt, och den rätta medelvägen, som blott få kunnat finna, fann Hartman ej, åtminstone i första upplagan af sitt arbete.

Påföljande året utkom professor Wahlenbergs Flora Suecica. Det var naturligt att detta klassiska arbete, gediget till sin grund och mästerligt till sin framställning, skulle genom att vara oumbärligt för alla, som med allvarligare lust egnade sig åt den nordiska vextkännedomen, skjuta åt sidan Hartmans anspråkslösare verk. Men hågen för botanisk sysselsättning hade numera trängt sig utom det egentligen lärda facket; hos skolungdomen, likasom hos hvarje bildad, började här och der behof göra sig gällande att ega en handledning för nybegynnare, en på modersmålet affattad kort och lättfattlig anvisning till den inhemska vegetationens utforskande, och detta var grunden, hvarföre, oaktadt tillvaron af Wahlenbergs Flora, Hartman fann nödigt att 12 år sednare (1832) utgifva andra upplagan af sin Handbok.

Denna andra upplaga kan snarare anses såsom ett alldeles nytt arbete, till den grad egendomlig var den, jemförd med den första. Formen hade genom en redigare anordning i uppställning och tryck betydligen vunnit i klarhet och lättfattlighet; vigtiga förändringar voro i afseende på stora gruppers anordning (såsom de flesta Monoecisternas återförande från Diandria, klassen Polygamias erkännande etc.) vidtagna, och både slägt- och artkaraktererna hade blifvit underkastade en noggrannare revision. En mängd osäkra och förhastadt uppstälda arter voro antingen rent af indragna eller ock bättre illustrerade, medan flera, som i förra upp-

lagan upptagits såsom blotta varieteter, nu vunnit tillbörligt anseende såsom goda arter; växternas geographiska utbredning behandlades mera noggrannt och systematiskt; synonymerna voro säkrare, och en lämplig utgallring af flera öfverflödiga och ensidiga påståenden, som i förra upplagan tagit plats i artbeskrifningarne, gjorde skillnaden mellan det för diagnostiken väsentliga och oväsentliga mera klar och framstående. Väl måste man medgifva, att Wahlenbergs och Fries' under tiden utkomna arbeten utöfvade ett vigtigt inflytande på denna förändring i Hartmans bok; men man vore orättvis, om man icke äfven i författarens egna trägna 12-åriga undersökningar och framsteg såge den hufvudsakligaste grunden härtill. Nog af: med denna andra upplaga hade Hartman slagit in på den bättre methoden och gjort sitt arbete lika brukbart som användt hos Skandinaviens både äldre och yngre botanister.

På denna väg fortgick förf. allt vidare och lemnade i tredje och fjerde upplagorna ytterligare redogörelse för de upptäckter, som inom den Svenska och Norska Florans områden årligen gjordes. Formen och framställningssättet förblef i dessa lika, noggranheten i uppgifter och kritiken i artbestämningen allt större; men de äro dock alla blott föga märkliga utvidgningar af den andra upplagan, som onekligen alltid i den svenska florans historik skall intaga ett utmärkt rum.

Innan vi nu yttra oss om den ifrågavarande femte upplagan och dess förhållande till botanikens närvarande ståndpunkt i allmänhet torde vi få, motiverande vår åsigt, kasta en blick på den inre arten af Hartmans författarskap.

Han hade gjort sig till uppgift, och framhöll det alltid sjelf till noggrant afseende, att blott lemna en handledning för nybegynnare, afsägande sig dermed skyldigheten att bedömas såsom auktor eller reformator af vetenskapen. Å den andra sidan utgjorde det hans ständiga bemödande att vara i sin framställning så grundlig och sann som möjligt, ej utesluta något af det nya men ock att aldrig lemna någon uppgift, som ej underkastats pröfning och befunnits säker. Lättfattligt och tidsenligt, kort och fullständigt, modernt och hvilande på historisk grund — sådant skulle hans arbete vara; men uppgiften är för stor att af någon kunna fullt lösas. I sitt bemödande att följa med de nya upptäckterna stötte Hartmans de äkta Linnéanerna för hufvudet, medan han under sitt fasthållande vid utländsk auktoritet ofta förbisåg och derför ej blef behaglig för den inhemska. Ur denna grund måste vi ock förklara huru det kom sig, att Hartman i en upplaga med mer eller mindre stark protest anförer åtskilliga af de

åsigter, som i sednare tider hos oss (särdeles af professor Fries) blifvit uttalade, medan desta samma åsigter i en efterföljande upplaga med tyst erkännande af deras approbation såsom författarens egna framställas. Vi tro väl ej att någon annan orsak härtill förefinnes, än Hartmans obenägenhet att antaga hvad han ej sjelf tillräckligt pröfvat och beredvillighet att, efter underkastad pröfning, skänka detsamma sitt fulla erkännande, om det befunnits antagligt; men det säkra är, att häraf uppstod i sednare tider en partiell söndring inom den botaniska falangen. Hartman har såsom naturforskare ej varit i tillfälle att inverka i stort på vetenskapens egen utbildning; såsom botanisk skriftställare har han inom sitt fädernesland begripit att fatta tidens riktning för det naturhistoriska, och vunnit stor framgång i sina bemödanden att åt Skandinaviens Flora värfva talrika vänner och dyrkare.

Den femte upplagan afviker i flera väsentliga delar från de föregående. Den innefattar ej den allmänna inledning till örtkunskapen, som under namn af Botanologi åtföljde de förra; ty förf:s framställning — i flera hänseenden ej tillräckligt motsvarande de theorier hvartill nyare upptäckter höjt sig, och ännu mindre de pedagogiska vilkor, som betinga en läroboks duglighet — hade måst vika för Arrhenii godkända arbete. Den är ej, såsom de förra, uppstäld efter Linnés sexual-system, utan ordnad efter de af professor Fries framställda grunder till ett naturligt. Ref., åt hvilken doktor Hartman uppdrog ombesörjandet af denna upplagas tryckning och som derföre var i tillfälle att i flerfaldigt hänseende med förf. korrespondera angående denna upplagas inre beskaffenhet, känner den obenägenhet Hartman hyste mot det naturliga systemet användt i anordningen af en handledning för Nybörjaren, och att endast tidsomständigheter förmåddé honom att nu antaga detsamma; han vill således ej härutinnan se ännu en af dessa motsägelser mot förut yttrade åsigter (jfr nemligen polemiken mot naturliga systemets användning, i företalet till fjerde upplagan), som Hartman lät komma sig till last. Det är tvertom med innerlig glädje vi se denna inkonseqvens; ty i egandet af en allmänt begagnad Handbok, hvars uppställning är enligt den naturliga ordningen af vextrikets alster, ligger möjligheten för ett vetenskapligare studium, för ett angenämare och lättare uppnående af målet. Det är numera, till vetenskapens fromma, ett axiom, att naturen endast på naturlig väg kan begripas, att den vanställes af hvarje artificiell tvångströja, och att den aldrig kan älskas utan att rätt kännas; och det är — med fröjd erkänna vi det — tidens fordran att icke förhålla någon det rätta, utan tillbjuda

hvarje förnuftigt medel till sann utbildning och fruktbringande konskap. Okunnigheten eller makligheten klagar väl öfver svårigheter, som den naturliga methoden uppställer, då deremot det konstiga (artificiella) systemet skall vara så oändligen lätt och beqvämt. Om än någon sanning låge häri, så bör vid denna upplagas form ändock inga klagomål i detta hänseende häfta sig; "för att lätta undersökningen af de obekanta vexterna" har förf. lemnat en framställning af slägtkarakteren enligt Linnés system, och derigenom är denna Handbok i intet hänseende mindre brukbar än de föregående.

Vi hafva förut anfört skälen, hvarföre vi ej anse oss här böra ingå i bestridande af en och annan af författarens åsigter. Hade förf. ännu länge fått lefva för sin vetenskap och sitt fosterland, utan tvifvel hade differenspunkterna mellan honom och andra blifvit allt färre, och den brist i arternas inbördes anordning — hvilken ofta står i strid mot det naturliga system, som för öfrigt genomgår det hela — skulle snart borttagits, de tvifvel, hvarmed ännu en och annan af nyare åsigterna refereras, skulle öfvervunnits och de ojemnheter i den speciella behandlingen, hvilka här och der äro märkbara, försvunnit.

Vi hafva kortligen antydt under hvilka förhållanden doktor Hartman uppträdde med sin vilja, att i Sverige göra botaniken älskad af allmänheten och fruktbringande för samhället, på hvad sätt han gått framåt i det gagnande utförandet af dessa sina ädla afsigter, och huru han ända till slutet af sin verksamma lefnad lefvat och verkat för Skandinaviens Flora. Med denna femte upplaga är hans verk fullbordadt, och blicka vi tillbaka på hvad som föregått detsamma och vilja vi bedöma huru det är, så måste vi, efter graden af vår kännedom och enligt vår fasta öfvertygelse, med tacksamhet erkänna, att det gifves få verk (vi känna blott Kochs Synopsis Floræ Germanicæ et Helveticæ), hvilka på ett så fulländadt sätt beskrifva ett lands vegetativa alster, som doktor Hartmans Handbok: Skandinaviens Flora. N. F. ANDERSSON.

[51] **Geometri och Lineareckning, utur åskådningen utvecklad och för den första undervisningen utarbetad af *A. Th. Bergius*,** Akad. Docent och Lärare i Nya Elementarskolan i Stockholm. Stockholm, Hörbergska boktryckeriet. 1850. 180 sidd. 8:o med 2 plancher. (Pris: 1 rdr bko.)

Det är en känd sak, att det mathematiska studiet vid våra elementar-läroverk i allmänhet bedrifves med mindre framgång än studiet af andra läroämnen, hvarmed lärjungen till

en början sysselsättes. Ehuru man ansett orsaken härtill ligga i de mathematiska läroämnena sjelfva, hvilka man trott till sin natur vara af en så abstrakt beskaffenhet, att de af ett föga utbildadt förstånd svårligen skulle kunna fattas, så är det dock otvifvelaktigt, att den gjorda iakttagelsen lika mycket om icke uteslutande har sin grund uti det sätt, hvarpå man vid den första undervisningen gått tillväga. Euclidis elementa geometriæ hafva ända till den sista tiden varit den lärobok, som nästan uteslutande begagnats vid den första undervisningen i geometrien, ehuru densamma, så förträfflig den ock med rätta anses vara från vetenskaplig synpunkt, dock ingalunda kan anses lämplig att användas vid den första undervisningen. Nybegynnaren fordrar med skäl, att läroboken och undervisningsmethoden så mycket som möjligt lämpas efter hans fattningsförmåga och förståndsbildning, äfven om den vetenskapliga stränghelen i bevis och systematiska anordningen af det hela dervid till någon del skulle gå förlorade. Det medförer ingalunda större fara i mathematiken än i någon annan vetenskap att afkläda den lärobok, som först sättes i lärjungens hand, den vetenskapliga drägten och söka göra de vetenskapliga sanningarne för honom tillgängliga under en mer lättfattlig och passande form. Man kan till och med finna det oförklarligt, att, hvad mathematiken beträffar, man först i sednare tider kommit under fund med, att detta är lika så väl nödvändigt inom denna vetenskap som inom andra läroämnen, uti hvilka man för längesedan med framgång gjort försök dermed. Granskar man nemligen de läroböcker, som i andra vetenskapsämnen begagnas i skolorna, så skall man finna, att dessa ingalunda bibehållit sitt ämnes vetenskapliga form, utan blifvit uppstälda på ett sätt, som mer öfverensstämmer med det ändamål, hvartill de blifvit författade. Man har ansett nödvändigt, att här öfvergifva den rent vetenskapliga behandlingen och heldre försätta sig på lärjungens ståndpunkt än att fåfängt söka bibringa honom hvad han ännu icke har förmåga att fatta. Skulle derföre lärjungen vid början af mathematikens studium af sin lärobok icke få någon klar föreställning af den mathematiska methoden och strängheten i bevis, så går dock ingenting derigenom i sjelfva verket för honom förloradt, emedan han med tillhjelp af en rent vetenskaplig handledning, sådan som Euclidis elementa eller någon annan af samma slag, säkerligen i detta afseende icke skulle hafva kommit något längre. Genom att göra läroboken så mycket som möjligt populär, vinner man dessutom den stora fördelen att tidigare kunna börja med den mathematiska undervisningen än som vid våra läroverk i allmänhet

hittills varit brukligt, en fördel, som är af så mycket större betydenhet, som väl ingen lärer vilja neka, att ju det mathematiska studiet lika mycket, om icke till och med mer än andra läroämnen, eger ett högt värde såsom bildningsmedel.

Då lärjungen vid början af sitt mathematiska studium vanligen befinner sig på åskådningens ståndpunkt, är det derföre nödvändigt, att han gör sin första bekantskap med de geometriska begreppen genom omedelbar åskådning af de konkretare storheterna, från hvilken han sedermera bör ledas att genom eftertanke och analys uppfatta och göra sig reda för de mer abstrakta och svårfattliga begreppen. Denna analytiska method är väl vid den första undervisningen den enda naturliga och har derföre äfven vid undervisningen i andra läroämnen börjat mer och mer göra sig gällande. Hvilken vigt och betydelse den analytiska methoden tillvunnit sig inom naturvetenskapernas hela område, visa bäst de ofantliga framsteg, som dessa vetenskaper gjort, sedan denna method vid forskningen på detta fält börjat användas.

Hvad de strängt mathematiska bevisen beträffar, så kunna dessa af en lärjunge, hvars förstånd ännu har ringa förmåga af abstraktion, sällan i sin helhet rätt uppfattas; deras inlärande blir derföre för honom blott en tröttande minnessak, förfelar den dermed åsyftade verkan såsom förståndsbildande, samt förlorar sitt värde såsom bevis. Detta gör att lärjungen från första början föreställer sig mathematiken såsom någonting obegripligt, får afsmak för dess studium och inhemtar deraf icke mer än det, hvartill han tvingas af läraren. Man bör derföre till en början låta lärjungen inlära de mathematiska satserna utan andra bevis än dem, som konstruktion och omedelbar åskådning medföra; och i sanning gäller för honom ögonens vittnesbörd vida mer än den strängaste mathematiska bevisning.

Det synes derföre vara naturligast att i spetsen för en lärobok i elementargeometrien ställa en åskådningslära, der lärjungen först får göra bekantskap med de enklaste af de solida kropparne, som i verkligheten böra läggas framför honom, och derefter från dessa genom uppmärksamt betraktande ledas till de mer abstrakta begreppen, såsom ytan, vinkeln, linien o. s. v. Härigenom får nybegynnaren icke blott på ett lättfattligt sätt lära känna de geometriska storheterna, utan erhåller äfven på samma gång en god tankeöfning, skärper förståndet samt uppöfvar iakttagelseförmågan. Bevisen för de geometriska satserna, som framställas, böra göras åskådliga, och långa abstrakta deduktioner undvikas. Utomdess är det nyttigt, att lärjungen genom afbildning af de

framstälda figurerna får tillfälle att göra sig ännu mera förtrogen med deras geometriska egenskaper, för att lättare kunna bibehålla dem i minnet och dessutom småningom förvärfva någon öfning i linearteckning, som för fortsättningen af hans mathematiska studier är af så mycken nytta.

Det är från dessa grunder Hr Bergius utgått vid författandet af sin lärobok i geometri och linearteckning. Så vidt vi veta, är denna lärobok den första hos oss, som systematiskt blifvit utförd efter denna plan. I Tyskland deremot hafva flera försök i samma riktning blifvit gjorda; bland andra af den utmärkte pedagogen Diesterweg.

Författaren indelar sin lärobok i tvenne kurser: Åskådningslära och Storhetslära. I den förra afhandlas fjorton solida kroppar: tärningen, regelbundna pelaren (prismat), pyramiden, kägglan, klotet o. s. v. Författaren låter lärjungen hos dessa uppsöka de utmärkande kännetecknen, fäster hans uppmärksamhet på gränsytornas, kantliniernas o. s. v. olika form och lutning m. m. De solida figurerna, som framläggas för lärjungen, böra göras af trä. Om dessas anskaffande någorstädes skulle möta svårigheter, hvilket dock icke bör blifva händelsen, emedan de af hvarje svarfvare lätt kunna förfärdigas, så kunna de erhållas från författaren, som har sådana i förlag. Vid hvarje afdelning äro frågor uppstälda, hvilkas besvarande ligger i det genomgångna. Ledning för figurernas och deras delars afteckning är äfven lemnad i slutet af hvarje afdelning. I den sednare kursen genomgår författaren läran om de allmänna egenskaperna hos linier, vinklar, plana figurer och solida kroppars ytor och rymder. Likasom i första kursen, åtföljes hvarje lärosats eller uppgift i den sednare, af frågor hvartill lärjungen ur det föregående får uppsöka svaret. Vid bevisningen af de geometriska satserna har författaren gått medelvägen emellan den stränga bevisningsformen och satsernas blott mekaniska inlärande, i det han genom frågor, som blifvit uppstälda under satsen, jemte tydlig anvisning hvar han har att söka svaren, lär honom att fatta sammanhanget emellan satserna och att från grunden sluta till följden.

Författarens framställningssätt är tydligt och lättfattligt samt bokens typographiska del väl vårdad. Vid arbetets genomläsande hafva vi varseblifvit följande tryckfel, som här kunna rättas. Sid. 7, rad. 7 uppifr. utgå orden: i något hörn. Sid. 34, rad. 4 nedifr. står: de öfriga 6, bör vara: de öfriga 6, som ligga vid grundytan. Sid. 40, rad. 4 uppifr. står: 3-hörn-yt-axlar, bör vara: 4-hörn-yt-axlar.

Då den plan som vid lärobokens författade blifvit följd synes oss vara naturlig och riktig samt då utförandet föröfrigt är lyckadt, så kunna vi icke underlåta att rekommendera den anmälda läroboken till handledning vid den första undervisningen i geometrien. Vid Nya Elementarskolan i Stockholm är den redan med direktionens begifvande antagen.

E. E—D.

[52] Om Statkarlssystemet i Sverige af *Carl Raab.* Stockholm, Hjerta. 1847. 58 sidd. 8:o. (Pris: 24 sk. bko.)

[53] En blick på Stattorparsystemet jemte ett förslag till Sockensparbanker af *H. H.* Stockholm, C. A. Bagge. 1850. 62 sidd. 8:o. (Pris: 16 sk. bko).

[54] Betänkande om vår tids Samhällsfrågor, i anledning af Grefve Rudenschölds Tankar i samma ämne, aflemnadt till Jönköpings Läns Kongl. Hushållningssällskap, af dertill utsedde kommitterade. Jönköping, Landström. 1850. 30 sidd. 8:o. (Pris: 8 sk. bko.)

Det är af vigt, att intresset för diskussionen af de allmänna politiska frågorna ej uppslukar intresset för alla de till utseendet oväsentligare, som dock så djupt ingripa i hela samhällets väsende. Vi hafva mer än en gång beklagat bristen på deltagande för dessa ämnen, och det är derföre glädjande att nu se redlige och erfarne män åt dem egna sin uppmärksamhet.

Det har ofta blifvit anmärkt, att grunden till de stora samhällsrörelser som för det närvarande skaka de flesta stater är att söka i den brytning som inträdt mellan kapital och arbete. För Sverige, med sin hufvudkarakter af ett åkerbrukande land, hafva industrialismens fenomener hittills varit att söka på landsbygden. Det husfaderliga bandet mellan jordens egare och dess brukare har lossnat, liksom alla andra band af samma beskaffenhet, och arbetaren har vunnit en moralisk oafhängighet, som hittills blott alltför ofta slagit öfver i ett ekonomiskt slafveri. På samma gång som jordegendomen blifvit en handelsvara, som någon gång vexlar egare flera gånger om året, ett föremål för spekulationen, liksom en skeppsladdning jern eller ett parti bomull, på samma gång har arbetet, som är vilkoret för detta jordkapitalets produktivitet, i sin ordning blifvit en handelsvara, hvars pris stiger och faller allt efter åtgången, och denna jordarbetarens mobilisering yttrar sig väsentligast i det s. k. Stattorparsystemet.

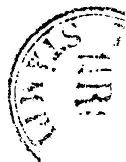
Hr Raab har efter en ungefärlig beräkning uppskattat antalet af statfolk i Sverige till 325,000 personer, och med tillägg af backstugusittare och inhyseshjon, i Forsells Statistik upptagna till ett antal af 270,000, anser han summan af denna obesutna och för framtiden alldeles obetryggade folkmängd uppgå till föga mindre än sjettedelen af hela Sveriges närvarande befolkning. Hr Raabs bok utkom för tre år sedan, och man kan antaga att på dessa tre år den ofvan uppgifna summan ej obetydligt stigit. Hr R. uppgifver vidare medelbeloppet af lön och stat tillsammans för ett statkarlshushåll till omkring 175 rdr rgs, eller hvad i allmänhet en enda dräng kostar i föda och aflöning om året. Antager man nu vidare med vår författare, att ett sådant hushåll vanligen består af fem personer, man, hustru och tre barn, som tillsammans skola lefva af samma summa som en enda tjenare i kost anses erfordra, och hvilkas inkomster aldrig kunna ökas, men väl vid tilltagande ålderdom och aftagande arbetsskicklighet oundgängligen måste minskas, så måste man väl medgifva att förhållandet är egnadt att ingifva betänkligheter och väcka oro, äfven hos den som betraktar saken blott theoretiskt och aldrig sett huru den tager sig ut i verkligheten. Den åter som med egna ögon skådat tillståndet vid sådana egendomar, der systemet vidsträckt och i sin största nakenhet är tillämpadt, måste känna sig betagen af djup oro och misströstan för framtiden, ifall systemet skall vidare utbilda sig i den riktning det hittills antagit. Bland alla som behandla statsekonomiska frågor äro ocksa dess vådor allmänt erkända, och under det en och annan ej ser någon räddning undan den hotande syndafloden af pauperism, med mindre hela statkarlsväsendet formligen afskaffas genom ett lagstadgande, äro alla utan undantag ense derom att något måste göras, ehuru de skilja sig i valet af medel.

Vi erkänna vår oförmåga att af den hos Hr Raab, sidan 22, införda beräkningen öfvertyga oss om det ovillkorliga företräde i afseende på afkastning, som jordtorparsystemet skulle ega framför brukningen med statfolk. Vi föreställa oss att denna fördel måste vara ganska relativ och bero på personliga och lokala förhållanden, som motsätta sig hvarje generell beräkning. Förgäfves lärer man väl dessutom kunna neka, att den högre flygt som landtbruket i Sverige tagit under de sista decennierna, både i afseende på mera rationella methoder och tillvexten i sädesproduktion, gått temligen parallelt med en allt vidsträcktare tillämpning af statfolksväsendet. Det har erfordrats en stark påstöt för att väcka det svenska åkerbruket ur sin djupa dvala, och det skulle ej vara svårt

att visa, huruledes en stor del frälsehemman, som årligen försämrats uti utarmade och liknöjda brukares händer, under en driftig, upplyst och mensklig egares ledning sammanlagda med hufvudgården, lemnat en betydligt högre afkastning, ehuru vi å andra sidan ännu oftare se en gäldbunden egare endast så mycket säkrare gå under, ju ifrigare han genom uppsägning af sina bönder och anläggning af stora brännerier ännu en tid söker uppehålla sina vacklande affärer. Jordens i förra fallet ökade värde skulle enligt vår tanka ha sin grund dels uti bättre brukningssätt, dels också i den större mängd af arbete som användande af statfolk gjort det möjligt för egaren att på densamma nedlägga. Om detta är sant, skulle systemet med alla sina förderfliga följder dock medfört några goda; frågan blir då om ej korrektionen af dess fel kan finnas i dess egen vidare utveckling. Den svenska bonden har utan tvifvel för litet arbetskraft och för litet kreatur i förhållande till den jordrymd han brukar. Han lärer så småningom af den rationella åkerbrukaren att jorden är värd mer arbetskraft än han är van att gifva henne, och kan frambringa mer än han är van att fordra af henne. Han söker sig följaktligen mer än hittills om efter arbetsbiträden; förökad efterfrågan måste efter all rimlig beräkning komma arbetet att stiga i värde, och stattorparen blir sålunda satt i tillfälle att skaffa sig vilkor, som äro bättre egnade att skänka honom en nödtorftig utkomst för ögonblicket och mer trygghet än hittills för sina gamla dagar.

Till att fullkomligt uppnå detta mål erfordras likväl ännu en sak, nemligen att jordbruket i någon mån skall lättas från den enorma beskattning som för det närvarande betungar detsamma. Vi hafva någon gång hört talas om nödvändigheten af en sådan hög beskattning, för att bibehålla bonden vid dess besittning och hindra kapitalerna att uppsluka all skattejorden. Det vore i sanning illa bestäldt med vårt bondestånd, om en sådan farhåga vore grundad, och om en lindring i dess utskylder skulle kunna förstöra dess sjelfständighet, vore denna sednare icke mycket värd. Men vi äro öfvertygade att om någon slags sjelfständighet skulle för vår bondeklass vara en frukt af den närvarande beskattningen, måste den hufvudsakligen bestå i bevarandet af den gamla trögheten och de gamla fördomarne, som tyckas vilja fortfarande hålla denna klass utesluten från all ädlare upplysning. Vi hafva med stora uppoffringar inrättat folkskolor, emedan vi känbart erforo behofvet af dem, men sedan de finnas måste vi också laga att de blifva begagnade i en vidsträcktare skala än nu sker. Torparen och den mindre frälsebonden, för att icke tala om

statkarlen, har ofta ej råd att utrusta sina barn till skolan och kan åtminstone ej tillräckligt länge umbära deras arbetskraft, så ringa den än må vara, hvadan de också beröfvas den väsentliga frukten af skolgången, som är själens stärkande genom dess öfning och förvärfvande af den sinnets spänstighet, som skulle gifva eftertryck äfven åt det fysiska arbetet, och den praktiska kunskap, som skulle skaffa dem skicklighet och väcka deras företagsamhet uti sitt yrke. Vi kunna på detta ställe ej neka oss att fästa uppmärksamheten på en sak, som torde förekomma några läsare besynnerlig, andra kanske rent besatt. Man beprisar i allmänhet den svenska bondens tarflighet i föda, och härleder deraf hans efter förmenande otroliga härdighet och uthållighet i arbete. Den svenska bonden har visserligen en fast benbyggnad och en hög grad passiv styrka, men muskelkraften och spänstigheten är betydligt mindre än hos de icke kroppsarbetande klasserna, och denna brist har sin grund i födoämnenas föga närande beskaffenhet, och isynnerhet umbärandet af animalisk föda. Vi pläga beundra den skottska och engelska arbetarens drift och ihärdighet, liksom de flesta i Sverige resande främlingar af dessa nationer anmärka, huru otroligt litet den svenska arbetskarlen uträttar under en gifven tid. Också hafva hans dietetiska förhållanden i samma eller ännu högre grad förvånat dem som derom tagit någon kännedom. Det är vidare en känd sak, som när somhelst kan styrkas genom en blick på allmogens nattvardsungdom och beväringsmanskap, att allmogens barn växa och utveckla sig ända till fem eller sex år sednare än herreklassens, och dessa år blifva följaktligen en stor förlust för dem sjelfva och deras föräldrar. Det är vidare gifvet, att fyllerilastens utrotande icke har något farligare och envisare motstånd än bristen på sunda och närande födoämnen, särdeles om vintern. Våra forbönders vanliga utrustning ger derpå ett talande bevis, och den som vill göra sig besvär att undersöka orsakerna till det nedslående bränvinssupandet hos våra fattigare klasser, skall finna en väsentlig orsak i det behof af retning, som blifvit en följd af svält eller dåliga födoämnen. Det vore således ur flera synpunkter önskvärdt, att tillgången på animalisk föda för våra arbetande klasser måtte blifva så stor, att kött blefve betraktadt ej såsom lyx utan som behof. Men det är blott en större omtanka och skicklighet i åkerbruket som kan fylla detta behof, genom odlingen af foderväxter och ladugårdsskötselns uppdrifvande till den höjd, att en del af dess afkastning kunde utan uppoffring användas för eget behof. Vi skulle då se fylleriet till en betydlig del försvinna, ar-

betarens helsa betryggas, och hans krafter och arbetsdrift förökas, samt hans barn uppväxa i kraft, sedlighet och lefnadsfriskhet, i stället för den bleka, pussiga och erbarmliga race, som nu i våra statkarlsstugor uppfödes vid potatis och bränvin, för att engång öka antalet af kroppsligt och andligt vanmäktiga proletärer.

Statkarlssystemet har sin uppkomst icke blott i afskaffandet af jordtorp och intagandet af dagsverkshemman uti sambruk med hufvudgården, utan äfven i vissa godsegares benägenhet att mindre än förr taga tjenare i sitt bröd och i stället befordra giftermål mellan sina manliga och qvinliga tjenstehjon genom att erbjuda dem aflöning på stat. Äfven det sednare har blifvit strängt klandradt, och de som ensidigt beundra det patriarkaliska förhållandet kunna ej nog fördömma dessa husbönders handlingssätt. Oss synes det nya förhållandet med sina möjliga olägenheter innebära ett moraliskt framsteg, som icke får förbises, såvida som det erkänner arbetarens anspråk på en dyrbar mensklig rätt, nemligen familjens. Den paternella ordningens försvarare tala nog högt om tjenarnes lyckliga belägenhet fordom i jemförelse med det närvarande tillståndet. De voro väl klädda och väl födda, åtminstone de som närmast omgåfvo husbondsfolkets personer, och vi älska att tro, att äfven de öfriga i allmänhet behandlades försvarligt; men det egna hemmets välsignelser voro dem dock förnekade, mången gång för hela lifvet, och husbondeförhållandet saknade äfven i öfrigt icke sina skuggsidor, äfven utan att betrakta de sedliga oordningar som voro följden af ett tvunget celibat. När således en man i full känsla af sin arbetskraft heldre tar emot plats såsom statkarl, för att med en maka kunna dela frukten af sina ansträngningar, än han stadnar i husbondens bröd, för att lefva ett bekymmerslöst men också af ingen huslig lycka värmadt och förskönadt lif, synes oss detta å hans sida vara en ingalunda föraktlig yttring af ett renare sedligt medvetande. I andra länder har man i befordrandet af de fattiges äktenskap sökt en hjelp mot den allmänna demoralisationen, och man har för detta ändamål stiftat föreningar, som fått understöd af staten. En sådan förening är sällskapet Saint-Régis i Paris, hvilkets bemödanden för sedligheten haft de mest välgörande följder. Hos oss rynkar mången pannan öfver den obemedlade arbetarens anspråk på familjelifvets lycka. Vi äro ingen vän af de öfverilade förbindelser, som ingås utan tanke på följderna, men vi tro att med en tillhörlig omsigt ingångna äktenskaper mellan arbetsklassens medlemmar gifva dem en sedlig lyftning, som förtjenar att något tagas i betraktande mot de ekonomiska

betänkligheterna, och mer än en godsegares erfarenhet af en förbättrad sedlighet har bestyrkt oss i vår förutsättning.

Om dessa betraktelser i någon mån skulle vara egnade att försona oss med statkarlsväsendets olägenheter, så kommer dertill något ännu vigtigare, nemligen omöjligheten att på lagstiftningsväg afskaffa detsamma, såsom det ofta och med en viss häftighet blifvit yrkadt. Hr H. H. har otvifvelaktigt rätt då han om detta yrkande yttrar: "Denna önskan lärer icke kunna villfaras; ty med maktspråk kan man icke tillförbinda dem som gifva arbete att betala detta under annan form än den, hvilken de anse för sig vara den förmånligaste, icke heller arbetaren att för sitt arbete emottaga betalning under annan form än den hvilken står honom till buds." Vi hafva i en med värma och sakkännedom författad recension öfver ifrågavarande skrift, som för några månader sedan var införd i en af våra dagliga tidningar, sett detta Hr H. H:s påstående angripas med den anmärkning, att om ej staten har rätt att påbjuda ett visst betalningssätt för arbetet, den dock har rätt att förbjuda den gifna form deraf, som visat sig praktiskt oriktig, eller såsom den ifrågavarande författaren för detta fall uttrycker sig, osedlig. Hans bevisning kan ej öfvertyga oss, såvida som vi i sjelfva den omständigheten att arbetarens arbete betalas till en del med penningar, till en del med varor, icke kunna finna något osedligt. Snarare har det gängse aflöningssättet vissa fördelar, och systemets betydligaste olägenhet är dock aflöningens otillräcklighet att underhålla en hel familj. Nu hafva vi visserligen, till och med i vår lagstiftnings häfder, exempel på bestämningen af ett högsta mått af arbetslön, men vi hafva, utom det tragiska försöket att "organisera arbetet" i den nya franska republiken, ej sett någon, icke ens despotisk regering, som till de arbetande klassernas skydd förmått påbjuda ett minimum af lön eller dagspenning. Arbetspriset kan icke hållas uppe genom förbud eller påbud; dertill fordras andra åtgärder, såsom vi i det föregående sökt antyda. Intill dess detta kan åstadkommas måste det ondas afhjelpande sökas på andra vägar, såsom stadgande af den allmänna öfvertygelsen om godsegares ovilkorliga moraliska förpliktelse att sörja för sitt statfolks hjelpliga utkomst, och ådagaläggandet, att ett sådant förfarande endast är i hans eget intresse; vidare måste kommunernas och enskildes omtänksamhet anlitas att efter lokala och personliga omständigheter afhjelpa tillfällig nöd, och slutligen måste tillståndet från roten och i detalj undersökas öfver hela riket, förr än något bättre kan väntas. Men ett sådant arbete går öfver den enskildes höfva.

Det är bekant, hvad inom de sista decennierna blifvit i England och andra länder uträttadt genom undersöknings-kommittéer. Hvarhelst inom förstnämda land ett samhälls-lidande yppat sig, har styrelsen nedsatt kommittéer, som ut-redt frågan i grund och förelagt parlamentet sina förslager till det ondas afhjelpande. Vi tala och skrifva temligen myc-ket om statkarlsväsendet, utan att en fullständig och tillför-litlig ledning för frågans bedömmande hittills blifvit tillväga-bragt. Isynnerhet fela oss statistiska uppgifter för de sär-skilda provinserna, hvilka dock genom presterskapet lätt sy-nas kunna åstadkommas. På historiska materialier är bristen mindre, sedan Geijer i sina artiklar om Fattigvården i Littera-turbladet lemnat en storartad grundritning till ett så beskaf-fadt arbete. Men utom nödvändigheten att till fullo känna det onda som man vill afhjelpa, skulle en detaljerad fram-ställning af sakförhållandet äfven hafva den fördelen att lugna mången i otid uppskrämd inbillning. Om redan i Gustaf II Adolfs dagar, då det egentliga rikets befolkning var så liten i jemförelse med den närvarande, och de beständiga krigen gåfvo en sådan verksam afledning för öfverbefolkningen: — om redan då fanns en till den grad öfverhandtagande pauperism, att den fordrade så stränga fattiglagar, som den af den store konungen 1624 års ständer förlagda tiggeriförordningen, så böra vi deraf erinras, att ingen tid varit någon gyllene-ålder medan den varade, att menniskoslägtet i allmänhet, lik-som individen, heldre gömmer sina lyckliga än sina smärt-samma minnen, eller att åtminstone de ledande samhällsklas-serna med större förkärlek alltid behandlat den glans hvaraf de omgåfvos än det elände som var glansens skuggsida, och att det förflutna liksom det närvarande haft sina pröfningar, hvilka bådadera framtiden kanske skall anse för lätta i jem-förelse med sina egna.

Om vi således icke kunna undertrycka den önskan, att våra snart sammanträdande Ständer måtte hos Kongl. Maj:t anhålla om nedsättande af en kommitté till stattorparsystemets fullständiga utredande, så hafva vi emellertid att göra rätt-visa åt de redliga bemödanden för frågans lösning, som hafva blifvit gjorda uti föreliggande skrifter. Hr Raab har isynner-het betraktat saken i sitt förhållande till kriminallagstiftningen och fattigvården. Om vi också icke kunna dela hans åsigter i afseende på förbrytaren och hans ställning till samhället, kan det icke ett ögonblick falla oss in att i honom se en fiende till humanitet och framåtskridande, och vi finna hans lilla skrift väl förtjena att framtagas och läsas, efter tre års glömska. Hans bemödanden för jordtorps återupprättande

torde väl ej hafva mött eller framdeles möta någon stor framgång, ehuru önskvärdt det än vore. Men han har utom dess uttalat flera satser, om skyldigheten för dem som begagna statfolk, att till hälften med socknen sörja för deras underhåll, om ränteförsäkringars vigt för de arbetande klasserna m. m., som efter hand funnit behörigt afseende i lagstiftningen. Blott vid ett yrkande vilja vi här närmare fästa oss, i det hopp att äfven detta må göra sig hördt såsom det förtjenar. Det angår ökade löner för allt tjenstefolk. Fruktlös blir legostadgans önskningsvis uttryckta förutsättning, att husbonde lärer sörja för tjenstehjon, som varit från trettionde året i hans bröd. Vi vilja nästan befara att detta medför en motsatt verkan mot den åsyftade. Vida mer i tjenarens intresse än att förespegla honom en obestämd fördel för framtiden, synes det oss vara att hederligt ersätta hans arbete för det närvarande och lära honom att genom egen ordning, flit och sparsamhet förskaffa sig sjelf trygghet för sina gamla dagar.

Ibland de många vigtiga sanningar Hr H. H. uttalar vilja vi till en början fästa uppmärksamhet på en: — grundtanken för den närvarande fattigförsörjningen, såsom en sista tillflykt för dem, hvilkas flitiga arbete i andras tjenst, ofta ett helt lif igenom, ej förmått att inbringa dem en sparpenning för sina gamla dagar. Det kunde vara tid att en förändring i det allmänna begreppet härom kunde åstadkommas, innan systemet i sin praktiska tillämpning hos oss går till samma förfärande ytterlighet som i England. Också börjar, såsom förf. anmärker, den närvarande principen hos alla ädelt tänkande menniskor att ansenligt förlora krediten. "Man har numera temligen allmänt begynt — säger han sid. 9 — inse och begripa att fattighus och fattigförsörjningsanstalter icke böra, icke kunna vara det enda, eller ett uteslutande lefnadsmål för de oändligt många menniskor, hvilkas arbete industrien nödgas taga i anspråk.' På flera ställen tyckas andra, bättre och ädlare idéer vara på väg att göra sig gällande, hvilka, om de oegennyttigt och med förstånd tillämpas och genomföras, utan tvifvel skola efterhand åter försätta denna talrika klass af menniskor i åtnjutande af deras naturliga rättigheter. Då skall fattigvården blifva, hvad den ursprungligen är ämnad att vara, en sista tillflykt för dem, hvilka nödgats se deras billiga och anspråkslösa jordiska förhoppningar tillintetgöras, dels genom eget groft och oförsvarligt förvållande, dels genom tillfälliga olyckshändelser, de der icke egentligen bero af mensklig inverkan." Vi hoppas med förf. att det vanliga fattigvårdsväsendet skall upphöra; de gamla dagdrifvarekasernerna hafva redan till en betydlig del försvunnit, och en bättre anda synes så småningom göra sig gällande.

Förf. vidrörer derpå som hastigast den nya, för att vara ärlig, rent socialistiska grundsatsen, att arbetaren bör kunna blifva delegare i industriella företag, och således utom sin betalning för sjelfva arbetet, uppbära i förhållande till det insatta kapitalet en årlig utdelning af företagets vinst. Förf. är ingen fiende af detta system, endast det tillämpas på ett ädelt och för arbetaren verkligen båtande sätt. Vi hafva sett saken blifva ett diskussionsämne vid ett af våra sednaste allmänna landtbruksmöten, och man har funnit svårigheter vid dess tillämpning, som vi rätt väl kunna fatta. I fabriksföretag, der kapitalets storlek bestämmer rörelsens vidd och vinsten för året kan närmare beräknas på siffran, är det lika så naturligt som äfven i våra fabriksstäder vanligt, att arbetaren i rörelsen insätter sin sparpenning. I landtbruket kan ej det lilla kapital som af en arbetare kunde insättas så lätt göras fruktbart, ej heller egarens årliga vinst på siffra beräknas, åtminstone så länge ej landtbruket mer än hos oss är fallet drifves såsom en bolagsrörelse. Vi lemna derhän om det sednare vore någon lycka, och bekänna att vi, åtminstone under närvarande förhållanden, nästan tro tvärtom. Men det hufvudsakligaste hindret blir dock alltid, att då jordarbetet står så lågt i värde som det visat sig, saknar arbetaren ju allt öfverskott, genom hvars insättande i egendomen han skulle kunna göra sig till intressent deri. Och om detta lyckades honom, kunde han väl med de tunga skatter, som närvarande trycka åkerbruket, ens påräkna någon dräglig afkastning af sitt lilla kapital? Vi veta väl, att det på många af våra egendomar finns en socialism i smått och liksom på lek, så att tjenaren utan insats åtnjuter sin vinstandel in natura af en bestämd afkastning, t. ex. af fjäderfä hvart tjugonde ägg eller unge. Detta kan dock icke anses annat än såsom en belöning för utmärkt sorgfällighet och redbarhet å tjenarens sida, och bör såsom sådan uträtta mycket godt, när det tillämpas med urskiljning och billighet.

Det finns vid stattorparväsendets tillämpning åtskilliga missbruk, som betydligt aggravera dess olägenheter i och för sig sjelft. Deraf anför Hr H. H.: Vårdslösheten hos många jordegare att icke på bestämda tider utlemna arbetarens stat: Statens aflemnande i underhaltiga varor: Arbetets pådrifvande med bränvinssupar o. s. v. Förf. föreslår att kontrakten mellan jordegare och statkarlar borde granskas af en kommunalauktoritet, t. ex. Sockennämden. Vi tro att det redan skulle uträtta mycket godt, om alla kontrakter endast registrerades af en sådan auktoritet, som hade att vaka öfver deras ömsesidiga iakttagande; kanske borde de också kungöras från pre-

diktolen. Skedde detta, torde öfriga rättsförhållanden mellan arbetsgifvare och arbetstagare lättare kunna ordnas, och den förre tillförbindas att uppfylla sina skyldigheter i afseende på första och andra punkten. Erbjöde han underhaltig vara, borde för denna händelse bestämda värderings- eller förlikningsmän kunna ålägga honom att betala i penningar efter ortens pris. Så länge för öfrigt minuthandeln i våra småstäder och på landet, till följe af klen omsättning och måhända äfven falsk beräkning, förnämligen afser att vinna på den fattige, vore det icke utan nytta om föreningar inginges mellan flera statkarlshushåll att tillhopa inköpa sina förnödenheter. I afseende på tredje punkten borde det allmänna tänkesättet och äfven kommunallagstiftningen alldeles förbjuda jordegare att hålla krogrörelse, och ingen debitering för bränvin till arbetsfolk i gårdens räkningar godkännas. Vi förutsätta att i allmänhet förhållandet mellan principal och arbetare måste ordnas på rättsfot och den paternella godtyckligheten inskränkas. Lagstiftningen är skyldig en sådan rättvisa åt den förtrycktaste af alla samhällsklasser. Dock kan i det menskliga samhället lagbudet ej ersätta det sedliga medvetandet. Då förf. bland ofvan anförda missbruk äfven anför "bristande tillsyn och omvårdnad", resonnerar han såsom en man af hjerta och en kristen, äfven der han synes oss nog mycket fasthålla begreppet af ett familjeförhållande mellan jordegare och arbetare, och det vore väl om hans ord kunde läggas hvarje husbonde rätt varmt på hjertat. Såsom ett missbruk anser förf. vidare "den vanliga förbindelsen för stattorpare med hel stat, att hvarje helgfri dag under året infinna sig på arbete hos jordegaren", hvarigenom, i det han tvingas att använda söndagen till arbete för egen räkning, sabbatens välsignelse måste för honom gå helt och hållet förlorad. Vi hafva i ett föregående häfte yttrat oss utförligt om söndagens betydelse för de arbetande ståndens sjelfständighet, moralisk och borgerlig. Vi glädja oss att hafva vunnit en sådan bundsförvandt som Hr H. H., och hoppas att helgdagshvilans vigt såsom det yttersta vilkoret för våra arbetares förbättring i andlig, ekonomisk och sedlig måtto, ändtligen skall börja att begripas och behjertas såsom den fordrar och förtjenar.

Det är slutligen i "den totala bristen för statkarlen på all tröstande utsigt för framtiden" som Hr H. H. finner den svåraste och vigtigaste punkten af sitt ämne. Vi tillägga, den han mest tillfredsställande löst, om hans botemedel också blott kunna gälla såsom ett palliativ. Vi kunna ej följa honom i hela sin granskning af fattiglagen med afseende på användandet af statfolk; vi upprepa blott vår öfvertygelse om

nödvändigheten att betrakta fattigförsörjningen från en helt annan synpunkt än den hittills öfliga. Så gör också Hr H. H, då han föreslår inrättandet af sockensparbanker, deri den jordegare som använder statfolk borde med fattigvårdens begifvande kunna få för deras räkning insätta den summa af 4 rdr rgs, som den närvarande fattiglagen antyder böra för hvarje arbetare till fattigkassan årligen afsättas. Härmed är den stora sanningen uttalad, att den oförvitlige arbetaren har rätt till bergning, ej blott till nådegåfvor, för sina gamla dagar. Förf:s förslag till sparbanker utmärker sig för sin klarhet och enkelhet; hvarje bondförsamling som helst kan utan ringaste svårighet tillämpa det. Han beräknar, att om arbetaren sjelf årligen från 18:de året för sig insätter 2 rdr, och husbonden från det femte derpå följande för hans räkning årligen insätter dubbelt, skall han vid 50:te året ega ett litet kapital af 450 rdr, som bör skydda honom från att falla på fattigvården. Förf. medgifver att hans förslag alldeles icke är fiendtligt mot ränteföreningarne, som synas oss vara de medellösare klassernas naturligaste tillflykt, när de engång hunnit göra sig bekanta med deras fördelar. Tvärtom tro vi, att den ena industrien i denna väg uppkallar den andra, och att sparbankers inrättning efter förf:s förslag och såsom de på många ställen i andra länder blifvit inrättade, snart skulle framkalla andra nyttiga föreningar mellan arbetarne sjelfva, såsom sjuk- och begrafningshjelpsföreningar och många andra. Det har fägnat oss att förnimma, att mängden af deltagare i Örebro landtbruksmöte, hvaribland många ansedda jordegare, hyllat en princip, som kommer Hr H. H:s förslag ganska nära, och vi taga för denna gång afsked af hans lilla bok med den önskan att den måtte blifva känd, begrundad och behjertad såsom den, både hvad reda, sakkännedom och ädelt syfte angår, i hög grad förtjenar.

Stattorparsystemets motståndare yrka i allmänhet derpå att någon jord bör upplåtas åt arbetaren till eget bruk, och den ofvannämde recensenten af H. H:s skrift anser arrendeförhållandet vara det enda naturliga mellan jordegare och arbetare. Vi skulle snarare vara böjde att anse arrendets betalning med arbete såsom en föråldrad, småningom för andra former försvinnande inrättning. Den som brukar ett frälsehemman skall nödvändigt vansköta det, eller åtminstone ej sköta det såsom det kunde ske, så länge han vet sin förnämsta arbetskraft vara herrgårdens tillhörighet. Det samma gäller, fast i mindre mån, äfven om jordtorparen. Också har i sednare tider dagsverksskyldigheten i nästan alla stater blifvit afskaffad. Redan de långa afstånden, som ofta skilja arbetslägenheterna

från hufvudgården, måste föranleda en betänklig tidspillan. Om vi tänka oss ett 4-dagars torp beläget en fjerdedels mil från gården, så skulle dagsverkaren förlora på vägen till och ifrån gården aldraminst halfannan timme dagligen, eller omkring 10 dagar på året, oberäknadt den förminskning i arbetskraft som tröttheten efter gåendet medför, hvilken torde böra anslås minst såsom en lika stor förlust. Men den svenska allmogen känner mindre denna förlust, derföre att den i allmänhet ej tillkänner tidens värde; det är en olycka, men i den mån arbetet blir insatt i sin rätta valör, skall den svenska arbetaren nog lära sig tidshushållning. Nu ligger den utan saknad bort vintern på landsvägarne, för att med körslor skaffa sig en snart förtärd inkomst, och bästa delen af sommardagen medtages på vägen till och från herrgården. Vi tänka oss derföre, att arrendebetalningen alltmer skall komma att ske i penningar och varor. Derigenom kan det bli möjligt för brukaren att göra sitt arbete produktift. Att hans rätt till frukten af detta arbete genom lafstiftningen bör skyddas mer än hvad hittills skett, medgifva vi af allt hjerta. Men den allmännare och jemnare fördelning af egendom som år för år försiggår skall utan tvifvel småningom föranleda arrendets upphörande, då hvar och en till slut ej får mer än han sjelf kan bruka eller på ett enda håll utarrendera, och då behöfver ju äfven brukaren lejda arbetskrafter, som han måste anskaffa genom statgifning eller på annat sätt. Vi återkomma således till vår tillförene framstälda åsigt, att jordarbetaren endast genom en genomgripande förändring i åkerbrukslagstiftningen kan förhjelpas till en verkligen båtande ställning. Till den ögonblickliga nödens afhjelpande måste emellertid alla möjliga medel, som klarsynt menniskokärlek kan upptänka, sättas i rörelse; ty det är ingen tid att förlora. Isynnerhet är det af vigt att den fattige arbetarens barn beredes tillfälle till en jemn skolgång, hvilket kanske under närvarande förhållanden fattigvården lämpligast torde få sig uppdraget att öfvervaka. Presterskapet kan i detta som i andra fall utan tvifvel uträtta mycket. Att förse dem med kläder, och möjligen i några fall med föda, för att kunna begagna folkskolan, är ej blott ett kärleksverk utan rent af en nödvändighet, liksom i allmänhet allt hvad enskild och allmän välvilja kan åstadkomma till hela klassens sedliga lyftning och beredande af dess ekonomiska sjelfständighet.

Detta sednare och i allmänhet att motverka stattorparsystemet, att verka för den sedliga undervisningen i hemmet, för hvilodagens helighållande, för nykterhetens och sparsamhetens befrämjande, samt i allmänhet för alla välgörande in-

rättningar, såsom småbarnskolor, ränteförsäkringsanstalter, sparbanker och skyddsföreningar, skulle blifva föremålet för den af Jönköpings läns hushållningssällskaps kommitterade föreslagna *Föreningen för allmänt och enskildt väl.* Vi hafva i början af förledet års årgång kastat en blick på den skrift af grefve Rudenschöld, som framkallat närvarande betänkande. Vi trodde oss då finna de grunder ej fullt praktiska, på hvilka Hr R. ville bygga associationer för likartade syften. Det är med afseende härpå som den närvarande föreningen föreslås, hvilken, "öfver hela landet spridd i Filial-Sällskaper inom länen utgrenad, med sin i Stockholm etablerade hufvudstyrelse, omfattande ledamöter af båda könen, skulle *såsom föremål för sin verksamhet erkänna och åtaga sig att så vidt som ske kan, framkalla och till herravälde befordra en sannt christlig samhällsanda i menniskornas enskilda lif.*" Äfven detta programm, innefattande så vidt vi förstå ingenting mer och ingenting mindre än det hvartill Christus i tre ord: *älsken hvarandra inbördes* tillförbinder sina bekännare, äfven detta programm med sitt niofaldigt specificerade åliggande synes oss icke heller öfvermåttan praktikabelt. Vi hafva nyligen sett förslag framläggas till en förening för ombildandet af hela det kristliga lifvet, utan att man egentligen blef klok derpå, hvari dess verksamhet skulle bestå, och dess högstämda programm har hittills icke burit några frukter. Här föreslås en icke mindre välklingande förening, utsträckt öfver hela riket, med central- och filial-styrelser, med ledamotskap och årsafgifter, med en verksamhet som icke skulle vara någon mindre än hela det kristna samhällets, endast med undantag för de rent formellt politiska frågorna, och allt detta utan att visa, huru en enda detalj af det omfattande verket skall låta sig utföras. Det skulle synas oss, att de kommitterade uträttat mera godt, om de uppgjort detaljförslag för en förening med tjugondedelen så stort syfte, om de inom sitt eget län uppgjort förslag till en bättre ordnad fattigvård, eller om de verkligen anlagt ett enda räddnindshus för vanvårdade barn, eller tillvägabragt en god och billig ränteförsäkringsanstalt. Vi hafva på lång tid icke förnummit ett ord om den nyligen för Stockholms län inrättade anstalten af detta slag. Kanske tynar den i brist på deltagande. Det kunde vara nog för ett välgörande sällskaps äregirighet att hjelpa en sådan nyttig inrättning på fötter. Vi behöfde litet mera hvad man kallar *matter of fact spirit* i våra filantropiska förhandlingar. Då Hr Rudenschöld och Jönköpings Hushållnings-Sällskaps kommitterade gifva sig mödan att visa, huruledes ingen förbättring af våra många sociala lidanden är att söka utom ett djupare

genomträngande af kristendomens anda, och utan denna andas införande till verksamhet i samhällslifvet, så är detta sant, uppbyggligt, välmenande och förträffligt. Men om, såsom de kommitterade i sin onekligen vackra inledning bekänna, kristendomen ej är att fatta såsom blott en begreppsurkund, utan förnämligast såsom "lära och lefverne", så synes det också vara kristligare att med en enda sifferuppgift blotta ett missförhållande och visa vägen till dess afhjelpande, än fylla en hel volum med appeller till den kristliga känslan i allmänhet. Christus har sjelf sagt oss: Icke varder enhvar salig som ropar Herre, Herre, utan den som gör min Faders vilja, som är i himmelen. Den pathetiska vältaligheten har ohjelpligen fallit i misskredit, och dess vaga känsloutbrott dölja för den enkla och nyktert stämda betraktaren mången praktisk sanning, som annars skulle funnit hans varma behjertande. Så är det också med föreliggande skrift; det fins ingen rad deri, som ej talar varmt och bevekande till läsarens hjerta. Först då han frågar sig hvari han kan ingripa, hvad han kan uträtta för sin egen del för den goda saken, står svaret för honom, skimrande i fjerran, en luftbild som han ej kan gripa och fasthålla.

Det är en vältalighet som vi älska mer än alla oratoriska konster, det är sakens egen vältalighet. Den har ej stort förråd på prydliga ord; den skall ofta förgå sig derhän att den kallar filantropi för nödvändighet, välgörande och uppoffringar för billighet och klokhet. Den målar ofta i simpla siffror i stället för hjerta ord. Det är denna slags stil som vi skulle älska att, mer än hvad hittills hos oss är vanligt, återfinna i skrifter af de föreliggandes syftning. Men detta är en önskan för framtiden, ej ett tadel för det närvarande. Genren är hos oss så ny, att den ännu ej är fullt utvuxen och "fullmatad." Det är emellertid en stor tillfredsställelse att se någon annan än publicisten ex professo offentligt uttala en öfvertygelse i praktiska frågor, i synnerhet när de, såsom vid de berörda skrifterna om stattorparväsendet, hafva personlig erfarenhet. Deraf ega vi uti ifrågavarande fall en betydligt mindre andel än vi önskat; vi hafva derföre fått inskränka oss till uttalande af några allmänna åsigter, som må gälla hvad de kunna, och att göra rättvisa åt andras större erfarenhet och rikare insigter. C. F. B.

[55] Svenska Kyrkoreformationens Historia af *L. A. Anjou.* Första afdelningen, till Riksdagen i Westerås 1527. Upsala, Leffler och Sebell. 1850. 204 sidd. 8:o. (Pris: 1 rdr bko).

Det gifves uti menniskoslägtets historia tider, då bildningen, tänkesättet, samhällslifvet synas liksom med språng kasta sig ur de gamla banorna för att fortgå i nya riktningar, tider af våldsam oro, då de gamla formerna med ens afkastas för att lemna utvecklingsrum åt nya i dagen trädande krafter, hvilka engång skola medföra verkningar, som samtiden, ja sjelfva ledarne af förändringen icke ens kunna ana. För en ytlig betraktelse kunna dessa omhvälfningar synas oförberedda och oväntade, framkallade af tillfälliga orsaker, af enstaka missbruk, oroliga personers äregirighet och nyhetslusta o. d. Men i sjelfva verket sträcker allt, som kommit till någon stadga, sina rötter långt tillbaka genom tiderna; en förändring, vållad af små och tillfälliga anledningar, blifver ej beståndande; har den ingen forntid, så kan den ej hafva någon framtid. De stora förändringarne förberedas långsamt; otaliga krafter verka i det tysta, undergräfva det bestående och bringa det nya till mognad, så att detta vid sitt framträdande i dagen med ens visar sig stå på en bred och säker grund. Den som uppmärksamt bemödar sig att spåra detta händelsernas sammanhang, detta nät af verkande orsaker, han är lätt utsatt för en annan ytterlighet, att nemligen anse allt för en till alla delar med nödvändighet bestämd följd af förutverkande omständigheter, och de handlande personerna blott och bart såsom viljelösa redskaper för en naturnödvändig utvecklingsgång. Emot en sådan åsigt vilje vi här blott anmärka, att dessa verkande krafter äro menskliga krafter, så tillvida som de endast verka genom menniskor och följaktligen bero af dessa, att således om hvar och en i sin mån och på sitt sätt bidrager till utvecklingen af det hela, modifierande den efter sin individuella art, så måste detta i ännu högre grad vara fallet med dem, som just vid sjelfva brytningen mellan det gamla och det nya framstå såsom ledare. Man får ej förbise de allmänna förhållandenas och de förutverkande orsakernas makt, men icke heller underskatta de vid sjelfva krisen handlande personernas inverkan på händelsernas gång, icke göra dem till blotta verktyg för "tidsandan."

En sann och fullständig teckning af en dylik omhvälfningsperiod måste således framställa det bestående gamla, sådant det vid den gifna tidpunkten hade utbildat sig, vidare alla de förhållanden och krafter, som förberedt förändringen och gjort den nödvändig, samt slutligen de personer, hvilka framträda såsom kämpar på den ena eller andra sidan, modifiera öfvergången från det gamla till det nya och leda de händelser, genom hvilka denna öfvergång fortskrider.

Det sextonde århundradets kyrkoreformation var en dylik omhvälfning, förberedd i århundraden och med verkningar, som kännas ännu i våra dagar. Den antändande gnistan föll visserligen i Tyskland, men brännbara ämnen voro utströdda bland hela den vesterländska kristenheten och antändes skyndsamt; och snart vacklade den gamla kyrkan öfverallt. Men i följd af olika seder och lagar, folklynnen, bildningsgrader, de handlande personernas olika egenskaper och förmåga, blef reformationens utveckling olika i olika länder. Denna religiösa rörelses uppkomst och fortgång, dess första lätta segrar; och dess derpå följande svåra strider och mångenstädes nederlag mot den uppväckta och föryngrade katholicismen, äro ämnen, som af flere utmärkta författare i äldre och nyare tider blifvit skildrade. Men reformationens öden inom vårt eget land har hittills saknat sin historieskrifvare, liksom svenska kyrkans öden i allmänhet ännu icke blifvit i ett sammanhang framstälda. För hvar och en vän af fosterländsk historia kunde det derföre ej vara annat än glädjande att erfara, att professor Anjou's Svenska Kyrkoreformationens Historia blifvit i bokhandeln tillgänglig, och denna tidskrift bör ej dröja, att såvidt på den ankommer sprida kännedom om nämda bok.

Som vi nämt har författaren nästan inga medtäflare på det fält, han valt; helt och hållet obearbetadt är det dock icke. Den gamle Baazius förtjenar visserligen för sin tid all aktning, ehuru han saknar historisk konst och kritik. Men Geijer har här liksom i alla ämnen, dem hans mäktige ande vidrörde, lemnat spår efter sig; isynnerhet för den politiska sidan af reformationens historia är hans framställning af vigt. Äfven H. Järta har behandlat samma ämne med sin vanliga lärdom och grundlighet. Rika materialier äro ock samlade; isynnerhet, för att ej nämna äldre samlingar, i Handlingar rör. Skandinaviens Hist. och Thyselii Handlingar rör. Kyrko- och Reformationshistorien. Äfven en utlänning, Theiner, har, ehuru från en ultra-katholsk synpunkt, behandlat svenska reformationen och framlagt några dithörande dokumenter. På dessa och andra dels tryckta dels otryckta källor grundar Hr A. sin framställning.

Vi hafva ofvanföre angifvit såsom en nödvändig beståndsdel af ett dylikt arbete en framställning af det bestående gamla med dess fel och förtjenster, samt af de orsaker, som undergräft detta och beredt vägen för det nya. Med en sådan begynner också Hr A. sitt arbete, då "han ej kan hänvisa läsaren till någon fullbordad och tillfredsställande framställning af samma ämne." Men då förhållandet är sådant synes oss förf:s framställning nog kort, och vi skulle nästan

tro, att en utförligare öfversigt såväl af dåvarande katholska lärobegrepps från vårt mest afstickande dogmer, som af kyrkoförfattningen enligt kanoniska lagen och kyrkobalken, af kyrkans åtgöranden för fattigförsörjningen, dess ställning till kommunalförfattningen och förhållanden till det sociala och familjelifvet här hade varit på sin plats, såvida till en dylik fullständig öfversigt tillräckliga materialier förefinnas. Vi önska och hoppas, att boken får en stor publik, och deribland finnas visserligen ganska många, som om medeltidens kyrka, och enkannerligen den svenska, ej veta mycket mera än att "bortom Luther ligger det stora barbariet." Det vore väl om en gång denna okunnighet undanröjdes.

Den katholska kyrkan var icke heller i Sverige vanlottad i anseende till jordagods och inkomster. Huru stora dessa varit, torde väl numera knappast kunna beräknas. Förf. har försökt en sådan beräkning på biskoparnes frälsegods, grundad på uppgiften om antalet af de karlar, som biskoparne 1526 skulle utrusta, och hvilket antal skulle bestämmas efter storleken af deras inkomster af frälsejord och förläningar. Något större resultat än sannolikhet vinnes dock icke härigenom; ty sjelfva rusttjenstlistan (hos Stjernman Riksd.Beslut) *kan* vara blott en förlagsberäkning, hvilket synes så mycket troligare, som icke alla siffror äro utförda*); men äfven antaget att dess bestämningar blifvit beslutna och gillade, så var kyrkans makt vid denna tid vacklande och utsatt för anfall från flera håll, och af dess målsmän, biskoparne, egentligen blott en i stånd att med kraft föra dess talan, så att det väl skulle kunna hända, att beräkningen ej blef i allo fullt billig. Författarens förmodan, att dessa biskoparnes inkomster, af hvilka rusttjensten utgjordes, endast utgått från deras frälsejord, emedan de från 1522 nyvalde biskoparne ej skulle emottagit några kronoförläningar, och biskop Brask 1524 återlemnat Gullbergs härad, är icke heller alldeles riktig; om också de nya biskoparne ej fingo större landskaper, så erhöllo de dock andra kronoinkomster i förläning; så fick t. ex. "H. Electus till Upsala" Söndagen efter Trettondedag Jul 1526 alle konungssaker af hans egne landtbor i tre år, och B. Ingemar i Wexiö S. Dorotheæ Jumfrughes dag samma år likaledes konungssakerna af biskopstolens landtbor**); och då nu rättigheten till dessa inkomster berodde på konungens förläningsbref, så är det mer än troligt, att de upptogos i

*) Det är ej blott, som Hr A. uppger, för de gods som tillhörde enkor, som uppgift saknas.

**) Registr. i Riksarkivet.

den beräkning, som lades till grund för rusttjenstens utgörande. Och hvad Gullbergs härad angår, så antyder Rikaregistr. att det S. Bartholemei dag 1525 blifvit återlemnadt till biskop Braak. Vi kunna derföre icke anse författarens beräkning för mer än ungefärlig. Gustaf I:s uppgift 1527, att kronan och ridderskapet här i riket ej skulle tillhopa hafva mer än tredjeparten mot kyrkan, är väl också öfverdrifven; det ligger både i sakens natur och strider ej mot konungens vanliga handlingssätt, att den makt, som skulle störtas, skildrades i bjertare färger, än som med verkliga förhållandet var fullt öfverensstämmande. Men om också icke kyrkans rikedom var så stor, som de föregåfvo, hvilka med den önskade fylla statens behof, så var den likväl mer än tillräcklig, och underhöll ej blott biskoparne och det i församlingarne tjenstgörande presterskapet, utan ock flera kloster af åtskilliga ordnar, hvaribland Wadstena var det berömdaste, samt en mängd prelaturer och kanonier vid domkyrkorna. Fattigförsörjningen tillhörde till stor del kyrkan, och genom kyrkan bestriddes också all den undervisning och vetenskapliga bildning, som den tiden lemnades; Upsala universitet var visserligen invigdt 1477, men det underhölls af domkyrkan, och sedan Jakob Ulfsson 1514 nedlagt sitt erkebiskopsembete, finnes intet spår af dess verksamhet, hvarföre Hr A. med goda skäl antager, att Sverige vid reformationens början saknade högskola.

Reformationens nödvändighet hos de folk, som först, sedan påfvemakten stadgat sig, blifvit kristnade, och hos hvilka då ej blott den heliga Skrift, utan hela den romerska troslärant blifvit predikad, angifver Hr A. så, att de behöfde tillegna sig den tro, som icke blifvit dem meddelad; de hade icke börjat vid kristendomens början, deras utveckling blef derföre ett sökande efter begynnelsen, en återgång till den grund, hvarpå kyrkans byggnad från början hvilade, bibeln och den klassiska litteraturen. Detta var reformationens inre nödvändighet; i Sverige funnos äfven andra, yttre, mer i ögonen fallande anledningar: kyrkans rikedom och statens nöd, påfvestolens beteende under de år, som föregingo Westerås riksdag, kanske ock att kyrkan, hvars chefer, biskoparne, så ofta brukat sin myndighet till unionens befrämjande, nu fick i någon mån dela det hat, hvarmed det numera segrande fosterländska partiet betraktade en förening, som medfört så många olyckor.

Svenska kyrkan var vid Gustaf I:s thronbestigning äfven derigenom lättare utsatt för anfall, att den saknade anförare och målsmän, emedan de fleste biskopsstolarne stodo lediga. Erkebiskopsvärdigheten envisades Rom att tillerkänna Gustaf

Trolle, hvilken, redan 1517 af ständerna förklarad ovärdig sitt embete, nu förbannades såsom upphofsman till Stockholms blodbad och irrade landsflyktig omkring, belastad med sådant hat i sitt fädernesland, att blotta ryktet om konungens försoning med honom var tillräckligt att väcka uppror; Strengnäs och Skara biskopsstolar hade blifvit lediga genom Stockholms blodbad, och de män, som Christiern dit inträngat, hade flytt riket, då hans makt föll; biskoparne i Åbo och Westerås hade dött 1522. Wexiö-biskopen var gammal och orkeslös och utan inflytande på händelsernas gång; Linköpings biskopsstol var således den enda, som var beklädd af en kraftfull och ansedd man, Hans Brask, från hvilken också nästan ensam motståndet mot reformationen under de första åren utgick. Hr A. karakteriserar honom såsom "en af dessa män, som utan djupsinnighet eller omfattande bildning hafva en temligen skarp omdömeskraft, men dennas håg och verksamhet riktad på omedelbar handling. De sky hvarje tvifvel om den bestående ordningens rätt, emedan detta tvifvel förlamar den friska handlingen, störer själens fröjd vid ett ur klart medvetna grunder och för klart medvetna syften bestämdt görande och låtande."

Å andra sidan framstå, såsom reformationens förkämpar under de första åren, Olaus Petri och Laurentius Andreæ. Den förre, en modig och vältalig ung man verkade förnämligast såsom predikant; Laurentius Andreæ deremot, redan medelåldrig och i kyrkans tjenst uppstigen till värdighet af archidiakonus, blef konungens kansler och såsom sådan, enligt både konungens eget och katholikernas vittnesbörd, hans rådgifvare och ledare vid alla de första reformatoriska åtgärderna; "en lugn och trygg man men på samma gång djerf och tilltagsen och klokt beräknande."

En vigtig person i dessa årens historia är äfven Johannes Magnus, vigtig derigenom att hans obeslutsamhet och svaghet på hans höga plats förlamade Brasks motstånd och lemnade Laurentius Andreæ så mycket friare händer. Drifven af nit för sitt fädernesland och dess kyrka hade han hemkommit från Rom såsom påfvens legat, men fann här förhållanden, som han med sin foglighet och välmening men tillika obeslutsamhet och fåfänga icke var vuxen. Kort derefter utvald till erkebiskop i Upsala kom han i en ytterligt falsk ställning, då romerska stolen, hvars intresse han här skulle bevaka, envisades att erkänna Gustaf Trolle, hvaremot hans val understöddes af konungen, som han skulle bekämpa.

Den romerska stolens beteende i afseende på svenska kyrkan under dessa år påminner om det gamla ordspråket,

att dem Jupiter vill störta dem förblindar han först. Sjelfva den redlige och för kyrkans förbättring nitälskande påfven Adrian VI fordrade Gustaf Trolles återinsättande. I Sverige hade 1523 de lediga stiftens kapitel med konungens bifall utsett nya biskopar, och konungen begärde deras bekräftande af påfven, samt att han i anseende till rikets och kyrkornas utblottade tillstånd skulle efterskänka de afgifter till apostoliska kammaren, som hade blifvit vanliga vid dylika tillfällen. Härtill vägrade påfven och gaf derigenom reformatorerna vapen i händer och anledning till nya klagomål öfver romerska stolens prejerier. Gustaf I framstälde bland öfverläggningsämnen vid herredagen i Wadstena 1524 hvad råd man skulle finna, efter påfven ej vill bifalla electorum vigelse med mindre de skola köpa den af honom. Men icke blott skadades påfvemakten i allmänna omdömet härigenom; de nya biskoparne blefvo ock urståndsatta att med kraft föra dess talan, då deras ställning var så osäker och deras af Rom ej gillade val lätteligen kunde omintetgöras; dessutom led äfven själavården derigenom, emedan flere af katholska kyrkans heliga handlingar endast af en vigd biskop kunde förrättas. Den nya biskopen i Westerås befann sig, när han valdes, i Rom; der blef han af påfven invigd, sedan han förbundit sig att betala de äskade afgifterna*); de andra biskoparne blefvo ej vigda förr än reformationen genom Westerås riksdag tagit ett så afgörande steg framåt. Hela denna sak, som otvifvelaktigt hade ett vigtigt inflytande på händelsernas gång, och de derigenom föranledda underhandlingar och öfverläggningar ha aldrig förr än af Hr A. blifvit riktigt utredda och framstälda.

Liksom Luther i början icke åsyftade en söndring från katholska kyrkan, utan trodde att reformen skulle kunna genomföras inom dess sköte, så hoppades äfven de svenska reformatorerna länge derpå, att påfven skulle gifva efter; de "väntade eller yrkade en reform mera i Adrian VI:s anda än i den sednare Lutherska." Hvad som åsyftades i afseende på kyrkans yttre ställning och förhållande till staten, det uttalas redan öppet i det första bref, som Laur. Andreæ såsom Gustaf I:s kansler undertecknat, brefvet till påfven Adrian VI af d. 10 Sept. 1523, der konungen yrkade att den aposto-

*) Att detta skett på konungens föranstaltande, såsom Rhyzelius o. a. berätta, synes icke troligt; då denne på samma tid förbjöd de andra valda biskoparne att gifva efter för påfvens penningfordringar, och sedermera med hån talar om, huru Petrus Magni "köpte Biskopsdömet af Påfven, som sådant plägar falt hafva." Se Brefvet till Joh. Laurentii hos Thyselius, Reform. Handl. I. 12.

liska stolen skulle förordna sådana biskopar, "som, nöjde inom sina gränsor, sörjde för frid och endrägt ibland konungens undersåter, och som så försvarade kyrkans frihet, att de i ingenting gjorde kronan skada" — samt ännu skarpare i Laurentii Andreæ yttrande, att kyrkans penningar äro folkets. Men att man icke endast åsyftade en politisk förändring af kyrkan, det var klart ej blott af Olai Petri verksamhet såsom predikant, utan ock af Laurentii Andreæ yrkande, att hvad som i de nya lärorna ansågs strida mot sanningen, det borde vederläggas genom den heliga Skrift, och att mot denna inga påfliga stadgar borde anses gällande. Med förkastande af traditionen uppställdes således den heliga Skrift såsom enda rättesnöret för kristelig tro; derigenom var katholicismen träffad i dess rot och dörren öppnad för den fria forskning, som utmärker protestantismen. Nya Testamentet utkom i svensk öfversättning 1526, och några få andra skrifter i protestantisk anda utspriddes äfven, ehuru muntlig predikan mest användes; men då biskop Brask från sitt i Söderköping anlagda tryckeri lät utgå motskrifter, blef detta af konungen förhindradt *). Under det Laurentius Andreæ såsom sin konungs kansler och rådgifvare isynnerhet ledde den politiska sidan af reformationen, var Olaus Petri verksam, att genom predikningar och skrifter utbreda kännedomen om de nya lärorna. Han hade straxt efter sin återkomst från Wittenberg såsom diakonus och föreståndare för skolan i Strengnäs begynt hålla förklaringar öfver gamla och nya Testamentet i Luthers anda. Då Laurentius Andreæ blifvit konungens kansler, förflyttades Olof till Stockholm, blef sekreterare i stadens råd, och förordnades att predika i stadskyrkan; derigenom var han kommen på den plats der han fortfor att ända till sin död verka. För de tyskar, hvilka ännu denna tid utgjorde en vigtig del af de svenska handelsstädernas befolkning, kunde icke rörelsen inom den tyska kyrkan vara obekant; liksom i allmänhet kommunikationen med främmande länder bidrog att inom dessa städer sprida nya idéer. Derföre finna vi, att kätteriet snart utbredde sig ej blott inom Stockholm, utan ock i Söderköping, der en hospitalsbroder i sina predikningar hyllat Lutherska åsigter, i Kalmar, der det skyddades först af Severin Norrby, sedan af länsinnehafvaren Berendt v. Mehlen, i Wisby, som visserligen också hörde till Brasks biskopsstift, men der han i anseende till den politiska

---

*) Till Nils Olsson på Stegeborg att han arrestere låter den prentaredskap i Söderköping med aldrasnareste. Stockh. Tisd. efter alle Gudshelgons dag 1526. R.Registr.

ställningen föga kunde uträtta. Äfven bland kyrkans män och bland ridderskapet begynte de nya åsigterna att vinna anhängare. Men fastän den gamla tron begynte skakas, upplöstes likväl icke den gamla ordningen; de bestående myndigheterna fortforo i sin verksamhet, och gudstjenstens handlingar skedde utan afbrott. Ännu 1525 utkommo af trycket en samling af kyrkomötens beslut, en påfvisk messebok och en kyrkohandbok. Samma år, då ett så kalladt jubelår inföll, erbjöd Clemens VII genom en bulla aflat mot vilkor af bikt, fasta, böner, allmosor och begående af den heliga nattvarden; men påfvestolen försakade nu all penningevinst häraf — sex år förut hade Arcimbold med sitt aflatskram här samlat betydliga summor.

Till att med lärdomens vapen bekämpa och vederlägga Olaus Petri utsågs doktor Peder Galle. Den första disputationen dem emellan hölls på konungens föranstaltande i Upsala julen 1524 såsom Hr A. och före honom Geijer antaga, icke 1525 såsom äldre författare uppgifvit. En annan disputation om tron skall hafva hållits vid Westerås riksdag 1525. I slutet af 1526 lät konungen uppställa tolf spörsmål rörande de mest omtvistade lärosatserna, och sände dem till de förnämsta af hvardera partiet att besvaras. De utkommo kort derefter af trycket jemte Galles och Olofs svar. Hr A. anser dessa tolf spörsmål icke stå i sammanhang med disputationen 1524, såsom eljest blifvit antaget.

Rörande konung Gustafs eget förhållande till reformationen uttalar sig Hr A. emot den åsigten, att det skulle hafva varit konungens vilja och planer, som egentligen ledt reformationen, och de män, som härvid biträdde honom, endast varit hans viljelösa redskaper; tvärtom är han benägen att tillskrifva dem ledningen, och anse konungen blott genom sin makt och myndighet hafva verkställt deras förslager och stödt deras verksamhet, såvidt han ansåg förändringen nyttig och lämplig. Vi frukta att dessa ord lätt kunna missförstås; om man jemför det olika skaplynne, som utmärker reformationen under de första åren och sedermera då Normann och v. Pyhy hade konungen förtroende, så finner man visserligen skäl till en dylik åsigt. Men om man ock tillerkänner hans medhjelpare ett stort inflytande på hans handlingssätt, så får man dock akta sig att anse honom såsom deras redskap. Han visste hvad han ville, och trots olikheter i hans åtgöranden under det första och de sista tiotalen af hans regering kan man knappast skylla honom för inkonseqens, som skulle hafva varit en naturlig följd om han styrts af sina olika rådgifvare. Det är vanligt och lätt förklarligt, att om någon i början af

sin bana haft ett stort mål att strida för eller stora svårigheter att bekämpa, så får hela hans tänkesätt och framtida verksamhet en anstrykning deraf, så att han fullföljer sitt mål till det yttersta, och ännu sedan fienden blifvit besegrad tror sig se honom öfverallt. Gustafs ungdomsstrider hade kämpats mot utländska förtryckare, understödda af inhemska partier och isynnerhet af katholska hierarchien; såsom nyvald konung blef det hans uppgift att "grundlägga en makt, som icke fanns i Sverige, nemligen kronans", och detta skedde förnämligast genom att öka dess inkomster på kyrkans bekostnad. Att han i sina åtgöranden gick allt längre och längre, att han slog slag på slag, äfven sedan hierarchien blifvit en fallen makt, som ej kunde försvara sig, det ligger nästan i sakens och hans egen natur, utan att behöfva tillskrifvas hans rådgifvare. Vi äro visserligen öfvertygade, att han, när han först begärde bevillning af kyrkor och kloster, icke tänkte på att plundra kyrksilfret, indraga boställen och sätta lekmän till styresmän öfver kyrkan; men vi tro ej heller, att han föresatt sig något mål, intill hvilket han skulle gå och icke längre. Riktningen af hans verksamhet var gifven; kyrkans underordnande under staten och statsförmögenhetens upphjelpande genom kyrkans var den uppgift, som nödvändigheten först förelagt honom; men huru långt han häruti skulle gå, det berodde på omständigheterna; framgången och hans egen sinnesart förde honom allt längre och längre. Vi kunna derföre icke anse namnen Laurentius Andreæ och Georg Norman beteckna olika banor utan olika stadier på hans bana; fastän de begge männen till åsigter och handlingssätt voro vidt åtskiljda, så utgjorde dock den enes verksamhet en fortsättning af den andres, och båda arbetade i samma herres tjenst för samma hans ändamål. Den historiska rättvisan fordrar att gifva hvar och en hvad honom tillhörer; men detta blifver oändligt svårt, då flera samverka för samma ändamål och dervid inverka på hvarandra; vi tro likväl en sådan samverkan möjlig utan att den ene behöfver blifva den andres viljelösa redskap, och sådant bör förhållandet vara mellan en konung och hans ministrar.

Vi hafva, fastän ofullständigt, antydt några af hufvudpunkterna i Hr A:s bok för att gifva en föreställning om hvad man af densamma har att vänta. Såvida ett för fosterlandets historia ytterst vigtigt och hittills temligen obekant ämne, behandladt med varm kärlek, opartiskhet, samt grundlig och flärdfri lärdom, kan tilldraga sig allmänhetens uppmärksamhet, äro vi öfvertygade att boken skall finna många läsare. Fortsättningen lärer snart vara att förvänta. C. G. MALMSTRÖM.

[56] **Anders Schönbergs Historiska Bref om det Svenska regeringssättet i äldre och nyare tider. Utgifna af *A. I. Arwidsson*.** Första delen (ny uppl.) Stockholm 1849. P. A. Norstedt & Söner. (Pris: 2 rdr). — Andra delen. Stockholm 1850. (Pris: 2 rdr 16 sk. bko).

Då med förlusten af Sveriges politiska storhet nationen riktade sin uppmärksamhet mera på sig sjelf och krafterna mindre togos i anspråk för krigiska värf, blefvo jemte öfriga grenar af kulturen äfven fäderneslandets häfder föremål för ett lifligare intresse. Väl hade ett sådant ingalunda saknats i de föregående tiderna, och isynnerhet böra vi ej glömma den förbindelse, hvari vi stå till sjuttonde seklets historieskrifvare, men de ämnen, som då utgjorde föremål för forskning och framställning, voro förnämligast antiqviteterna och de samtida krigsbedrifterna. Med ett friare regeringssätt, som oaktadt sina stora brister likväl framkallade ett allmännare deltagande för statsangelägenheterna, blef uppmärksamheten mera fästad på förflutna tiders inre samhällsförhållanden. Ty den i författningen inneburna tendens att frånse all historia förmådde likalitet här som annorstädes att tillintetgöra den naturliga förbindelsen med densamma och behofvet att hemta stöd af erfarenheten. Så blef historieskrifningen här, liksom i Europas flesta öfriga länder till följe af den utveckling kulturen i allmänhet erhållit under adertonde seklet, till sitt innehåll rikare, på samma gång som den äfven blef till formen mera kritisk och till uppfattningen pragmatisk.

En af dem, som i sednare hälften af detta århundrade egnade ihärdiga studier och en flitig penna åt den offentliga rätten och dess historia, var kanslirådet och rikshistoriografen And. Schönberg. Ifrån början vid akademien idkande allvarliga juridiska och historiska studier beträdde han den juridiska embetsmannabanan, men måste för sjuklighet afbryta den. Han ingick derpå i kansli-kollegium, ett embetsverk, hvari tjenstgöringen fordrade utmärkta insigter, isynnerhet i de politiska vetenskaperna, och som genom det tillfälle till tillämpning af dessa, den bereddeskickliga och kunskapsrika män samt den eggelse till fortsatta studier den medförde, underhöll intresset för litterär verksamhet och utgjorde en högst vigtig och behöflig föreningslänk mellan akademien och den civila förvaltningen. De uti detta kollegium danade embetsmän utgingo sedan till andra grenar af administrationen för att gagna med sin statsmannaduglighet. Så var äfven afsigten hos dess stiftare, Gustaf Adolf och Axel Oxenstjerna. Man måste be-

klaga, att misskännandet eller förbiseendet af denna afsigt i nyare tider gifvit anledning till kollegiets indragning (1801). Det egde likväl ännu då en sådan medlem som Schering Rosenhane, hvilken också denna indragning djupt grämde.

En man med Schönbergs insigter och riktning kunde ej undgå att deltaga i riksdagsärenderna. Med få afbrott bivistade han riksdagarne från 1760, och ådagalade derunder såsom politisk skriftställare en hög grad af verksamhet. Denna åsyftade förnämligast att återföra partierna till sans och att genom upplysningar reda deras nog mycket förvirrade begrepp i statsrätten. Ett sådant sträfvande är ofta högst otacksamt, och kunde ej annorlunda vara äfven för S. i början; men i samma mån som allmänna tänkesättet stöttes af vidrigheten i partistriderna, lyckades Schönberg, som med grundliga kunskaper förenade en högst aktningsvärd och redbar karakter, otillgänglig för all korruption, att skaffa gehör åt sina åsigter. Så qväfde han 1772 borgmästaren Sundblads projekt till ny instruktion för justitiekansleren, som genom denna skulle hafva erhållit en fullkomligt diktatorisk makt öfver embetsmannakorpsen och blifvit ett farligt verktyg för ett rådande parti. Efter revolutionen, som han mottog med glädje, aftog mera hans politiska verksamhet, men äfven då fortfor han att lika mycket ogilla och beklaga alla kränkningar af den genom regeringsformen garanterade friheten som de återvaknande partiernas häftighet. Ett annat betecknande exempel på det förtroende, som aktningen för hans kunskaper och karakter skänkte honom, kunna vi ej underlåta att anföra från 1792 års riksdag. Vid öfverläggningarne hos adeln om den af hemliga utskottet föreslagna bevillningen förspordes mycken klagan öfver de ändringar, som kammarrevisionen gjort uti taxeringsmäns åtgärder och bestämmelser, hvarföre man yrkade att taxeringarne på landet, hvilka förrättades af representanter af tre riksstånd (men ej de i städerna, som förrättades endast af borgare), skulle vara oföränderliga och ej kunna underkastas embetsmäns omdöme. Man finner äfven den eljest för sina insigter och sin klokhet utmärkte Frietzcky hafva instämt deri. Det var en qvarlefva af anspråket hos Frihetstidens ständer att vara högsta instansen i lagskipningen. Schönberg medgaf, att möjligen orättvisa och alltför obetydliga anmärkningar kunna hafva blifvit gjorda, men detta borde ingalunda föranleda den ytterligheten, att taxeringsmäns göromål skulle befrias från ordentlig granskning. Han visade att 1789 års bevillningsförordning hade ålagt taxeringsmännen ansvar, hvilket ovilkorligen medförde granskning, att taxeringsmännens åtgärd endast vore en tillämpning af Riksens Ständers gjorda

författning, således en lagskipning och ett embetsmannavärf, af hvilka som helst det måtte förrättas. Såväl kronan som enskilde borde hafva vägen öppen till rättelse, om misstag af taxeringsmännen blifvit begånget. Skulle dessa vara frikallade från revision, kunde det blifva mångfaldiga status in statu. Detta yttrande hade den verkan, att ståndet helt och hållet instämde med Schönberg, och uppdrog honom "till tidens och mera redighets vinnande" uppsättningen af expeditionen i frågan.

Det var straxt efter revolutionen som Schönberg, väl icke på befallning af konungen, men likväl efter kommunikation med honom och på uppmaning af flera gynnare och vänner, företog utarbetandet af de historiska brefven i ändamål att upplysa allmänheten om rätta beskaffenheten af 1772 års regeringsform, och visa att den innebar garantier för en sann frihet. Den första flocken, som egentligen skulle afhandla detta, blef aldrig tryckt, då arbetet, som sedan fick den mera utvidgade planen, i följd deraf blef fördröjdt; den egentliga historien om regeringssättet börjar med andra flocken, hvilken, jemte den tredje, trycktes 1777 och 1778, hvarefter fortsättningen fördröjdes och slutligen efter 1786 års riksdag förbjöds af konungen, som tog manuskriptet till sig. Vid konungens död medföljde det andra handlingar till Kongl. bibliotheket, hvarest det, sedan dess förvaringsställe blifvit kändt, varit tillgängligt för forskare.

För ombesörjandet af en ny upplaga af de nu temligen sällsynta andra och tredje flockarne samt utgifvandet af fortsättningen stå historiens vänner i förbindelse hos Kongl. bibliothekarien Arwidsson, som äfven meddelat Schönbergs lefnadsteckning med utdrag utur hans egenhändigt författade och utur hans brefvexling med Giörwell. Oaktadt öfver 60 år förflutit sedan dessa historiska bref nedskrefvos, bibehålla de ännu ett högt värde i likhet med hvarje arbete, som med grundlig sakkännedom för sin tid och ädel opartiskhet blifvit författadt. Väl har vetenskapen under denna tidrymd gjort betydliga framsteg, mycket af hvad dessa bref innehålla, har genom sednare skrifter blifvit bekant, många enskilda partier hafva af forskare blifvit dels rättade, dels fullständigare upplysta, men hufvuddragen af teckningen äro likväl merendels sanna och träffande, och det är alltid lärorikt att förnimma hvad en man sådan som Schönberg tänkt öfver tider och personer. Ty med grundlig lärdom och ett ljust förstånd förenade han till följe af sin ställning en icke obetydlig politisk erfarenhet, som skärpte hans blick och som kommer hans läsare till godo. Han anställer ofta jemförelser mellan regeringssätten för olika tider, och visar huru främmande för både

envälde och mångstyrelse Sveriges författning från äldre tider varit, samt huru sann folkfrihet varit förenad med en stark men lagbunden konungamakt. Det under Enväldet och Frihetstiden likartade godtyckets våder framhållas i skarpa drag. Teckningen är dessutom icke inskränkt till författningshistorien; den berör alla sidor af de särskilda styrelsernas förvaltning, för att åskådliggöra författningens principer i utöfningen. Detta sednare är isynnerhet fallet med de bref, som innehållas i andra delen, hvilken går från början af Gustaf Adolfs regering till 1680. Händelsernas större rikedom och beroende af hvarandra i sjuttonde seklet gjorde det äfven nödvändigt för författaren att behandla sitt egentliga ämne i sammanhang med den inre och yttre historien i allmänhet. Endast derigenom kan man få en sann och träffande bild af denna tid, och endast derigenom framstå de särskilda hvälfningarne i ett sannt ljus. Oaktadt Schönberg haft jemförelsevis mindre tillgång till materialier än som kan stå öppen för forskare i våra dagar, har han just genom det sammanhang, hvari han betraktat sakerna, kommit i många afseenden till ett mera oväldigt och sant resultat, ej allenast i det hela utan äfven någon gång i detaljer, än hvad man stundom finner hos nyare skriftställare. Såsom exempel derpå må vi nämna hans framställning om Carl XI:s uppfostran, om riksamiralen Stenbocks andel i den olyckliga sjöexpeditionen 1675, om lifländska expeditionen 1679, som misslyckades mera till följd af missgynnande förhållanden än genom Henrik Horns feghet. Svagheterna och felen hos Carl XI:s förmyndare skildras temligen utförligt, men förf. framhåller äfven de goda sidorna af deras styrelse, hvilka man, såsom han äfven anmärker, i det följande tidehvarfvet förbisåg. De öfverdrifna beskyllningarne mot dessa förmyndare för korruptibilitet saknas. Märkligt är Schönbergs yttrande om konung Carl Gustaf, hvars regentvärde i sednare tider varit föremål för så olika omdömen, hvarföre vi afsluta vår anmälan med anförande af detsamma: "Många Häfdatecknare hafva förebrått denne Konung en omåttelig Ärelystnad, och en del nyare Skribenter, då de omrört des krig, förmanat Regenter, at icke sätta sin ära i segrar och stora landvinningar. I vissa delar kunne väl desse påminnelser vara grundade; men det är likväl nog besvärligt, at läsa en del nymodiga Historiska Skrifter, där granna ord och en lätt skrifart måste upfylla bristen af kunskap och granskning. Man får på ena sidan icke neka, at Konung Carl Gustaf stundom vågade för mycket för sin Ärelystnad, det man icke kan eller bör säga om Konung Gustaf Adolf; men på andra sidan har man ofta utan granskning tillagt honom de

afsigter, hvartil aldrig finnes något historiskt bevis. För at tro en del, skulle han hafva påsyftat, at blifva en Nordens Alexander, at uprycka aldeles den Catholska läran, ända til at förstöra Påfvens näste i Rom, med mera dylikt, hvartil inga andra spår finnas i handlingarna för des tid, än Cromwells öfverdrifna förslager af et allmänt Förbund emot de Påfviska, hvari Konungen aldrig deltog, fastän sådant stundom omrördes af Cromwell i underhandlingar om förbundet med England. Man har hämtat den tanken, at denne Konung skulle hafva velat uprätta et Göthernes rike uti Italien, af Franske Ambassad. Terlons bekanta Mémoires. Men ehuru Terlon, som hade at tacka Kon. Carl Gustaf för sin lycka, var merendels välsinnad för Sverige, har han dock stundom varit illa underrättad. Icke altid nöjd med Konungens föresatser förestälde han sig dem ofta mera vidsträckta än de varit, blott i anledning af något Konungens skämt."

Af det i hög grad läsvärda arbetet återstår tredje bandet, som kommer att omfatta den sednare i så många afseenden vigtiga perioden af Carl den Elftes Historia jemte Carl den Tolftes i en kortare öfversigt. C. F. I. W.

[57] Erik Gustaf Geijers samlade skrifter. Förra afdelningen, andra bandet. Sednare afdelningen, första bandet. Stockholm, 1850, P. A. Norstedt & Söners förlag. 332 och 459 sidd. 8:o.

Företaget att såsom ett helt utgifva Geijers samtliga skrifter fortskrider med raska steg. Sedan begynnelsen af denna samling i Frey anmäldes, hafva redan tvenne nya delar lemnat pressen: en af hvardera bland de tvenne skilda afdelningar, i hvilka, enligt planen, arbetet fortlöper.

Den förra afdelningens andra band bildar på visst sätt ett helt för sig. Det innehåller Geijers biografiska arbeten. Endast få bland dessa arbeten äro nya, i den mening, att de icke förut skulle varit af trycket utgifna, ehuruväl de flesta med någon svårighet igenfinnas spridda i Svenska Akademiens och i Vitterhets-Akademiens Handlingar, i Litteraturföreningens tidning, o. s. v. Men det nya är egentligen deras sammanställning med hvarandra, genom hvilken de, likt arbeten af den plastiska konsten sedda från en ny synpunkt, framstå för blicken med ett förökadt intresse. Genom denna sammanställning framträder klart Geijers egendomliga förhållande till den biografiska framställningen — denna konstart, som är historia, men likväl icke historien, emedan dess uppgift är att följa och reda de enskilda trådar, af hvilka historiens

konstfulla väf är sammanslagen. För en författare, hvilken, såsom Geijer, hufvudsakligen ser det menskliga i historien, måste detta förhållande blifva ett i hög grad innerligt. Den menskliga naturen, i all dess brutenhet och dess glans, dess litenhet och dess storhet — var hans egentliga föremål, och derföre fäster han sig äfven med förkärlek och med lycka vid den enskilda historiska gestalten. Man igenkänner i framställningen innehafvaren af den makt, som förmår att framkalla bilden af det förflutna för efterlefvandes blickar. Man igenfinner äfven de egenskaper, som öfverallt utmärka Geijers författarskap, såsom den naturliga friskheten i förening med den hjertats godhet, hvilken låter orden ofta falla såsom ett upplifvande sommarregn öfver den läsandes själ. Men allt detta framstår i den biografiska behandlingen på ett egendomligt sätt. Genom den friare framställningen framlyser författarens personlighet ännu mera klar än eljest: man känner sig likasom närmare honom och erfar starkare intrycket af hjertats egenskaper. Hufvuddraget i sjelfva behandlingssättet är också den ur författarens innersta stammande uppfattning, genom hvilken han i hvarje gestalt, den må vara statsmannens, skaldens, fältherrens eller talarens, framför allt ser menniskan och framställer henne. Derigenom vinner biografien sitt rätta lif, och derigenom får framställningen det inre behag, som, ofta omedvetet, fäster läsaren. Den inre styrkan af den sanning, att den rent menskliga halten är den egentliga fördolda kärnan till all storhet, på huru många olika vägar, i hans mångfaldigt brutna former denna än må framträda, är en flödande källa till tankar, som upplysa, fängsla och förtjusa, och som ofta gifva intresse äfven åt de förut mest behandlade ämnen: hvarpå bland annat Ciceros lefnadsteckning kan tjena till exempel.

Ännu ett annat intresse får denna samling af spridda uppsatser, då den framträder såsom ett helt. Deri speglar sig verkligen bilden af författarens egen utveckling. De som anmärkt, att samlingen af hans skrifter bordt helst upptaga dessa i kronologisk ordning, finna här hvad de genom sin fordran förnämligast önskat vinna; de kunna följa honom i hans utveckling. Så ser man i Äreminnet öfver Sten Sture, hvarmed samlingen begynner, huru hans gryende förmåga, som af en yttre anledning väcktes, ännu är öfverväldigad af den då rådande smaken och gjuter sina af en inre eld brinnande skapelser i den form, som Lehnberg egentligen stadgat för Äreminnet. Derifrån kan man följa utbildningen af hans förmåga, tills denna i talet öfver Gustaf Adolf visar sig hafva hunnit sin mognad och tillika framträder i den fulla

sjelfständigheten af sin karakter: försmående äfven det ringaste af en sökt glans, än i enkla, korta satser utkastande djerfva tankar, än plötsligt utgjutande sig i ett flöde af öfverströmmande känsla. Detta tal innehåller för öfrigt i allmänna drag ett utkast till den framställning af den store konungens regering, som finnes i tredje delen af Svenska Folkets Historia. Ett annat stycke, äfven vittnande om den mognade mästarens hand, är teckningen af Walter Scott; den är genomträngd af en ljuf poetisk värma, hvilken vittnar huru intagen författaren varit af sitt ämne. Öfver tvenne af sina märkvärdigaste samtida landsmän, Wallin och Tegnér, har Geijer äfven rest minnesvårdar, i den förra isynnerhet fängslande uppmärksamheten genom den träffande skildring han uppdragit af den store talarens personliga karakter; i den andra, med snillrika blickar öfver arten af Tegnérs poesi, tillika, — med den frihet som åldern gifver, — ströende omkring sig drag ur sin egen lefnad. Detta sednare arbete, der författaren med dröjande välbehag skildrar sina barndomsminnen och sin hembygd, blef det sista af hans hand.

Den senare afdelningens första band innefattar Svea Rikes Häfder. Detta första större historiska arbete af Geijer, ämnadt att utgöra början till en rikshistoria, blef, såsom bekant är, i stället ett fristående helt, som kom att behålla namnet af sin första bestämmelse, under det att denna i sjelfva verket uppfylldes af ett annat arbete, efter en mindre måttstock. Det vore öfverflödigt att här säga något för att karakterisera ett verk, som längesedan tagit sin plats, icke blott i Sveriges, utan i Nordens Litteratur. Deremot bör nämnas det särskilda värde denna upplaga fått derigenom, att utgifvaren genomgått och granskat samtliga de kritiska noterna. Flere hundrade citater hafva af honom blifvit renade från fel, troligen uppkomna genom författarens otydliga sätt att skrifva siffror, och upplagan har derigenom fått ett afgjordt företräde framför den gamla. Den flit och noggrannhet, hvarmed detta arbete blifvit verkstäldt, hedrar utgifvaren och utgör en borgen för hans samvetsgranna uppfyllande af det, ehuru ofta obemärkta, i sjelfva verket både vigtiga och mödosamma uppdraget att för allmänhetens ögon framlägga resultaterna af en bland dess största författares verksamhet.

Hvad det yttre beträffar, framträder upplagan fortfarande i en värdig och vacker gestalt. C.

[58] Picciola af *X. B. Saintine.* Öfversättning från sjuttonde upplagan. Stockholm, Bagge. 1848. 232 sidd. 8:o. (Pris: 1 rdr bko).

[59] **Byhistoria från Schwarzwald af *Auerbach*.** Öfversättning från Tyskan. Första och andra häftet. Stockholm, Bagge. 1849—50. 211 och 240 sidd. 8:o. (Priset för båda delarne 2 rdr 16 sk. bko).

Vi älska den sköna litteraturen, när den är frukten af en inre nödvändighet, likamycket som vi afsky den, när den är mercenär i ett eller annat afseende. Till denna sednare klass räkna vi alla sådana produkter, som icke åsyfta att uttala någon ethisk sanning eller kasta ljus öfver något af samhällets förhållanden, — hvarmed vi ej uteslutande mena de politiska, — utan helt simpelt nöja sig med att mot en viss betalning fylla sysslolöst folks sysslolösa inbillning. Vi sakna hos oss ej dylikt gods, vare sig i original eller i öfversättning, och vi hafva någon gång haft tillfälle att uttala vår öfvertygelse om dessa milslånga litterära rundmålningar, som en stund sysselsätta ett tomt sinne, för att sedan blott lemna det ännu tomare. Detta gäller egentligen romanen. Vi bedraga oss mycket, eller har denna form af dikten öfverlefvat sig sjelf och sjunkit ned från en ledande kraft till ett obetydligt tidsfördrif. Det är af sådan anledning som vi på en tid låtit våra samtliga romanbibliotheker vara i fred, en afsigtlig uraktlåtenhet, som vi, utan att deraf väckas till bättring, nyligen sett klandrad i några tidningar.

Om vi derföre frånsäga oss all befattning med vissa bellettriska verk, de må för öfrigt vara aldrig så långa och breda, så skola vi dock ej underlåta att då och då kasta en blick på sådana arbeten, som genom sitt sammanhang med de närvarandes lifsfrågor i högre grad anslå sinnena, och vi skola t. ex. vid tillfälle egna några betraktelser åt Sue's Folkets Mysterier. De usla, lumpna och smutsiga saker, som bjudas ut i flera novellsamlingar, hvilka vi ej här vilja påpeka, gå vi deremot helt och hållet förbi, i det hopp att allmänna opinionen, om än sent dock säkert, skall fälla sin dödsdom öfver sådana förläggares nesliga handtering, som ockra på den utländska pressens smutsigaste alster eller egga inhemska författare till deras efterapande. Måtte framför allt arbetsklassen, hvilkens sinnen denna litteratur närmast är ämnad att besmutsa och förslafva, rätt lifligt lära sig förakta dess andliga slafhandlares lockelser. Fantasiens besudling är början till hjertats förderf, och det är på sådan grund som i sednare tider en berömd brottmålsstatistiker kunnat räkna den glacébehandskade pöbel, hvars andliga spis förnämligast utgöres af cyniska romaner och theaterpiecer, bland samhällets farligaste klasser.

Ibland det verkligt goda som i belletristisk väg på sednare tider erbjudits den del af svenska allmänheten som ej blott vill roas utan äfven bildas, kunna vi räkna föreliggande öfversättningar. Vi hafva sammanställt tvenne, emedan vi älska kontraster. Vi hafva trott oss deråt kunna egna några lediga sidor, emedan hvardera af dessa skrifter redan har en ganska stor publik och helt visst kan påräkna en ännu större.

Saintine's arbete har länge gällt såsom ett mästerverk i sitt slag, och förtjenar utan allt tvifvel att så anses, äfven af dem som möjligen icke rätt gilla den tonart hvari det är hållet. Den franska romantiken efterträddes af en skola, hvars egentliga styrka ligger i menniskosjälens anatomi, om vi så få uttrycka oss. Den älskar att analysera menniskohjertats finaste fibrer och öfver de trakter af menniskans inre hvarvid den uppehåller sig kasta ett ljus, som genom sin intensitet stundom smärtar ögat hos betraktaren. Detta var fallet med Balzac, hvars nyligen timade bortgång lemnat ett tomrum bland Frankrikes novellister som icke så lätt skall fyllas: det är nästan ännu mer händelsen med George Sand. Saintine har blott ännu skarpare begränsat området för sina mikrologiska undersökningar af det menskliga hjertats hemligheter, blott ännu mer koncentrerat den ljusstråle han leder i dess dunkla gömmor. Det är egentligen blott en enda karakter han sålunda dissekerar, och alla de vackra bilderna, som rymmas inom den trånga cadre han utstakat för sin berättelse, äro blott till för att belysa hufvudpunkten i taflan, som är fångens själshistoria. Liksom dennes hela tankekraft är riktad på blomman, som till hans räddning trängt sig upp mellan stenarne på den trånga fängelsegården och hvars studium är hans hela lefnadsvishet, likaså är han sjelf det substrat hvarpå författaren med reflexionens synglas demonstrerar menniskoandens egen anatomi. En sådan method kan aldrig lyckas till hälften; antingen måste den alstra grofva paradoxer eller öfvertygande sanning. Hos Saintine är allt klart, skarpt och åskådligt.

Den minutiösa analys hvarom vi sökt att gifva ett begrepp genomgår nästan alla yttringar af Frankrikes närvarande odling. Inom vetenskapen är den på sin plats, tycker mången, men ej inom konsten. Vi våga dock tro, att den äfven der har en vigtig uppgift, och den står ej ensam inom poesien, ty äfven de bildande konsterna hafva återvändt till ett strängt studium af det i naturen gifna, med ett ord, till det verkliga. Att skärskåda denna uppgift och i följe deraf våga en förmodan om konstens framtid hör ej till vårt ämne; vi endast upprepa vår ofvanför gjorda anmärkning, att den

stränghet hvarmed den moderna franska skolan tecknar sinä konturer, och det intensiva ljus hvarmed den belyser vissa delar af sina taflor, medan de öfriga stå jemförelsevis i skuggan, stundom väcker en känsla, beslägtad med den svidande trötthet ögat erfar vid ett länge fortsatt betraktande af en ytterligt fin miniatyrmålning. Något dylikt hafva vi erfarit vid läsningen af Picciola. Lyckligtvis är ämnet så rent och hela utvecklingen och upplösningen så försonande, att vi derföre glömma behandlingens formella stränghet.

Författaren har velat visa oss, huru tron på gudomlig och mensklig kärlek återfödes i en tom och förtorkad själ, och vexer och slår ut sina doftande hjertblad trots den sterila jordmånen, liksom blomman på fängelsegården. Ett sinnestillstånd sådant som fångens är i början, utan intressen, utan kärlek, utan önskningar, kan blott fattas af fransmän, och nästan intet språk kan åtgifva deras "*blasé.*" Också kan ingen fransysk roman undvara en karakter af denna art. Men det vackra i Saintine's bok är att den börjar der andra sluta. Han har icke blott sett fenomenerna af den i hans land så gångbara sjukdomen, han har också genomträngt dess väsende och frammanat dess kris, och helt visst har mer än ett på detta sätt vissnadt sinne känt inflytelsen af Picciola såsom en välgörande och uppfriskande dagg.

Med en beundransvärd konst låter Saintine några flyktiga bilder af det stora verldslifvet skymta förbi i den ensliga fångcellen. Sådan är teckningen af det kejserliga tornerspelet vid Marengo. Den är i sina hastiga drag mästerligt utförd och gör en liflig effekt mot taflans monotont sorgliga bakgrund. På samma sätt är det med bipersonerna i berättelsen, de äro blotta konturer och strängt underordnade hufvudpersonen, men de få dragen uppenbara dock hela varelsen.

Picciola kan alltså betraktas såsom en ädelsten, en *bijou* såsom den blifvit kallad, i franska litteraturen, och den eleganta öfversättningen berättigar den till en nästan lika ärofull plats i vår egen. Men egentligen njutbar för den stora publiken tro vi ej att den är eller blir, och dess skönhet är i mer än ett fall lik juvelens, som blott för ett vant öga och en raffinerad smak låter ljuset spela i alla sina konstfulla facetter. Picciola är full af snille, grace och hänförande renhet, man kan icke tänka sig något mera fulländadt, behagligt och ädelt. Men det är liksom ingen fri och lefvande vind rätt ville spela in genom den polerade och dyrbart inrättade boningen. Något förnämt, utsökt och exklusift stöter vilkorligen bort mången, som ej har mod eller tålamod att äfven under dessa former uppsöka det sannt och rent menskliga som i sjelfva

verket finnes der liksom annorstädes. Det är emellertid en egen företeelse, en af de många oförklarliga inkonseqvenserna i det franska lynnet, att denna demokratiska nation i litteraturen så mycket hyllar den polerade och aristokratiska formsträngbet, som ärfd ifrån Ludvig XIV och hans hofpoeter, ännu efter tre revolutioner kan stämpla en Alfred de Vigny till snille, och ett snille af första ordningen.

Auerbachs "Dorfgeschichten" hafva gjort föga mindre uppseende än Picciola, och med alla de hjerta olikheter som råda mellan dessa två arbeten, finnes dock något som hos Auerbach antyder en fransysk frändskap. Vi hafva nämt fransmännens fallenhet för mikrologiska undersökningar; behöfva vi påminna om en alldeles motsatt böjelse hos våra germaniska fränder? För att teckna den enklaste tilldragelse hafva de ransakat häfderna från Adam, och i den trivialaste småsak har deras systematiseringslusta inlagt en himmelshög verldshistorisk betydelse. Vi klandra ej denna åtrå att öfver allt se det hela, men vi tro att den hör mindre till konsten än till spekulationen. Auerbach har uppträdt utan någon verldshistorisk appareil och på franskt vis målat miniaturer efter naturen. Det var en oerhörd sak i hans fäderneslaud, och hans böcker möttes af stor beundran, men äfven strängt tadel, det förra dock öfvervägande. Vi behöfva föröfrigt ej upplysa, att Auerbach är långt ifrån att umbära den klyftiga känslosamhet som förefaller de flesta svenskar så osmakligt sökt och flertalet af tyska läsare så genialisk. Detta är isynnerhet fallet vid skildringen i andre häftet af Ivos förhållande till sina ungdomsvänner. Der förekommer mycket svulstigt, konstladt, philosophiskt och — genialiskt, som gerna kunnat slumra i grafven hos De la Motte-Fouqué, Novalis och F. Schlegel. För öfrigt är Auerbach ej fri för en öfverdrift af naturlighet, som mången gång nästan gränsar till onatur, och som åtminstone är fattig på grace. Deri ligger den största kontrasten mot Picciola. Auerbach är demokrat, och ser det rent menskliga ingenstädes utom i kantiga bondseder, dem han skildrar såsom kännare. Teckningarne af hoflifvet, sådana de förekomma i "Professorskan", äro icke utan spår af demokratisk preockupation, men bära ännu mera stämpeln af ett missledt originalitetsbegär, och "Collaboratorn", denna underliga man med sin utom "das grosse Vaterland" obegripliga titel, är verkligen en gestalt som blott kan tillvägabringas i en djupsinnig germans filosofiska laboratorium. På samma sätt är målarens karakter tecknad med en grad af nationell sanning, som gör den nästan ofattbar utom Tysklands gränsor, och väl förtjenar han sin benämning af "*il furioso Tedesco.*" Men hvad som är friskt,

doftande och upplifvande hos Auerbach, det är sjelfva landtlifvet, i byn, i värdshuset, i kyrkan eller vid qvarnen: — der är Auerbach sant nationell och derföre oöfverträfflig. Hvilken älskvärd bild är ej t. ex. Professorskan?

Så mycket om Auerbachs konst. Hans bok har för öfrigt äfven deri en stor förtjenst, att den låter oss kasta djupa blickar in i det sedliga tillståndet hos en del af det tyska samhället, som man hittills känt föga eller intet. Det har ofta förefallit oss att det tyska landtfolket, oaktadt bandet af fördomar, långt större och djupare inrotade än vi finna hos vår allmoge, dock besitter en fond af sedlig kraft och af praktiskt förstånd, hvaraf det vore önskligt att de kunde dela litet med sig åt sina bildade och öfverbildade klasser. Så visar det sig äfven i Auerbachs teckningar. Vi kunna äfven upptäcka rörelser, som föregå i detta skenbart lugna vatten, isynnerhet religiösa. En stark reaktion mot katholicismens tryckande tanketvång och dess andliges tvungna celibat, som bittert öfverklagas af så många ädla katholska tänkare, tyckes äfven bland Schwarzwalds okonstlade befolkning hafva funnit en liflig anklang. Det är dylika elementer som liksom gifva en "haut goût" åt den breda "gemytligheten" i Auerbachs idyller. Utan tvifvel har han ännu många sidor att visa oss af det landtliga lifvet i sin födelsebygd: de kunna ej annat än i hög grad intressera oss, och vi önska att samma skickliga hand, som på ett i allmänhet så tillfredsställande sätt löst den svåra uppgiften att öfverflytta främmande talformer ur de lägsta samhällsregionerna, måtte fortfara att för svenska allmänheten göra Auerbachs skrifter tillgängliga i den mån de utgifvas.

Om de nyaste upptäckterna i Asiens Fornkunskap, särdeles med afseende på den så kallade Kilskriften.

Den stora intellektuella rörlighet som utmärker vårt tidehvarf har icke uteslutande yttrat sig, såsom man så ofta synes vilja påstå, uti naturvetenskapliga forskningar och industriella uppfinningar. Hvad man kallar vetenskapens praktiska riktning har för ingen del neddragit den i hvardaglighetens stoft, såsom man stundom hörer klagas. Den har snarare bestått uti ett helsosamt aktgifvande på det i verkligheten gifna, en outtröttlig flit i samlandet af observationer och en mödosam siktning af dessa materialier, hvarigenom först resultaternas sanning blifvit pröfvad och betryggad. Det är med denna karakter af forskning som de särskilda vetenskapernas nödvändiga sammanhang och ömsesidiga beroende tydligast faller i ögonen, och deras inbördes motsägelser alltmera försonas.

Det må således icke förvåna oss, att medan de exakta vetenskaperna dag från dag göra omätliga framsteg och deras resultater gripas i flykten och tvingas att tjena den materiella nyttans ögonmärken, äfven den historiska forskningen, utsträckande sig till allt hvad som rörer menniskan såsom samhällig varelse, fått ett alldeles nytt lif och, vi kunna tillägga det, en alldeles ny betydelse.

När man talat om forntiden har man hittills vanligen menat det lilla som vi med någon grad af visshet veta om de så kallade klassiska folkens öden, det vill säga Grekers och Romares, och hvad deras författare berätta oss om andra folkslag. Det är en egen omständighet, att på samma gång den historiska kritiken från de äldsta europeiska folkens häfder börjat bortrensa allt det mythiska och ovissa, och nedflyttat

begynnelsen af deras samhällsordning till en jemförelsevis sen tidpunkt, har den å andra sidan företagit sig att spåra de asiatiska folkens öden så långt tillbaka att den nästan rörer vid sjelfva menniskoslägtets barndomsdagar. Så har det gamla Egypten för oss upplåtit sina hemligheter; vi hafva vandrat bland konungars grafvar, som regerat öfver ett ordnadt samhälle årtusenden före Abraham, och läst deras legender på tempelväggar och obelisker, och vi kunna försätta oss midt i det underbara folkets husliga lif och hvardagliga förrättningar, hvilket uppbyggde pyramiderna och urholkade tempelgrottorna. På samma sätt har den europeiska språkforskningen inom de sednaste åren satt sig i besittning af det chinesiska rikets hemlighetsfulla skrifkonst och börjat granska detta folks okända häfder.

Då vi nämt China och Egypten hafva vi blott angifvit de yttersta geografiska gränspunkterna för den storartade historiska forskning, af hvilken vi hafva för afsigt att meddela våra läsare några af de märkvärdigaste resultaterna. Det är Indien, Persien och länderna omkring Tigris och Euphrat, hvilka denna forskning omfattat, och det är äfven i denna ordning som vi skola meddela dess förnämsta företeelser.

Den första märkvärdiga upptäckten som möter oss på detta gebit är bekantskapen med öfra Indiens fornspråk, det så kallade Sanscrit, hvilket ännu af Brahminerne odlas såsom idiomet för deras religion och deras högre bildning. Det är bekant, att den förste som, med undantag af en och annan missionär, vann någon egentlig bekantskap med detta språk, var Engelsmannen Sir William Jones, öfverdomare i Fort William i Bengalen; han öfversatte 1788 det berömda skådespelet *Sakuntala* och fem år derefter *Manu's* lagbok, på hvars gamla stadgar det indiska rättsväsendet till en betydlig del ännu stödjer sig. Sedan banan engång var bruten fortgick studiet med stora steg och väckte intresse äfven i Europa. Man fann att Sanskrit var den yttersta östra länken af en språkkedja, som i mer eller mindre beslägtade idiomer sträcker sig från Ganges ända till Island, inneslutande i sin familjkrets icke blott de klassiska språken med deras afkomlingar, utan äfven de celtiska och slaviska tungomålen. Man har på denna

grund kallat hela språkfamiljen för den Indogermaniska; också är det den tyska språkforskaren Franz Bopp, som har äran af att först hafva bevisat dessa frändskaper och dermed grundlagt den jemförande språkkunskapen i sin högre vetenskapliga gestalt. Denna vetenskap har sedan den tiden — Bopp utgaf sitt första arbete år 1816 — vunnit en allt högre utbildning. Den stannar nu icke längre vid jemförandet af ord och former i de särskilda språken, utan uppstiger derifrån till lagarne för dessa formers bildning och förklarar deras ursprung; den genomforskar litteraturerna och söker bestämma hvad som hos ett folk är sjelfständigt och eget, och hvad som uti dess språk inflyttat genom beröringen med ett annat. Så söker den till exempel genom likheten af de ord som i alla till denna klass hörande språk uttrycka vissa familjeförhållanden, såsom "fader, moder", sanscr. *pitri*, *mâtri*, eller vissa allmänna organiska föreställningar, såsom "kropp" corpus, zend. *kĕrefs*; "tand", sanscr. *danta*, "menniska", sanscr. *manushja*, zend. *meshja*, eller vissa allmänna moraliska bestämningar, såsom "bättre", *besser*, *better*, pers. *behter* (ett regelbundet komparativ af den i alla europeiska språk förlorade men i persiskan bevarade positiv-formen *beh*, god) eller religiösa benämningar, såsom "divus", "deus" och "Jupiter", som mer eller mindre förändrade återkomma i de flesta ost-asiatiska språk: — af sådana öfverensstämmelser söker den sluta till arten af den odling som var uppnådd af det ännu osplittrade folket, innan det förströddes från sina ursprungliga hög-asiatiska boningsplatser. Den fäster vidare afseende på stammarnes fysiska frändskaper och skiljaktigheter och kallar sig på detta stadium för etnografi. Denna vetenskap sammanfaller med historien, så vidt den söker att, der historiska urkunder fela, från språket och den yttre naturbeskaffenheten sluta till ett visst folks ursprung, frändskaper, boningsplatser och vandringar. Den kan i vidsträcktaste mening kallas menniskans fysiologi; engelsmannen *Pritchard* tillhör äran att vara dess skapare. Den lofvar i sin utveckling de utomordentligaste resultater. Ett har den redan vunnit, som gör epok i den menskliga odlingens historia: den har för alltid slitit tvisten

om racernas betydelse och ovedersägligen ådagalagt vårt slägtes ursprungliga enhet.

Med den växande kännedomen om Indiens fornspråk måste dess forntid äfven uppenbara sig uti allt fattligare och bestämdare drag. Men olyckan är, att denna otroligt rika litteratur, med sina poetiska konstverk, sina mythologiska urkunder, och sina skatter af spekulativa skrifter såväl inom språkforskningens som den egentliga metafysikens område, saknar en historia i egentlig mening. Att sofra de sagor och myther som företräda den historiska framställningen, att dermed jemföra de strödda uppgifter som de klassiska författarne lemnat oss om Indien, att lyssna till de omkringboende folkens berättelser om detsamma och uppleta de spridda notiser som chinesiska och tibetanska resande meddelat; att sammanfläta allt detta, ordna det förvirrade materialet, på konjekturens väg förbinda och förmedla hvad som syntes motsägande och oförenligt: sådan var uppgiften för den som ville behandla Indiens häfder. Men äfven detta jettelika arbete har funnit sin man, och understödd af utmärkta forskares förarbeten och sitt eget ovanliga skarpsinne och tålamod har Normannen *Christian Lassen* börjat sitt berömda, ännu ej fullbordade verk öfver Indiens Fornkunskap. Vi kunna här *blott* flyktigt beröra ett och annat af de intressanta resultater detta arbete redan innehåller. Utan några monumenter annat än några inskrifter — de äldsta af Prinsep dechiffrerade gå ej tillbaka öfver de första Ptolemeernas tid — må vi ej här vänta en historia med namn och årtal, utan måste åtnöja oss med taflor af olika kulturtillstånd. Således finna vi här ett folk, hvilket, liksom i allmänhet nationerna i sin barndom sällan försumma att gifva sig sjelfva hedersnamn på sina grannars bekostnad, kallar sig sjelf *Arja*, det vördnadsvärda eller förträffliga, från nordvest genom bergpassen vid Indus intränga i Penjab och tillbakatränga de kroppsligt och andligt underlägsne och äfven till färgen mörkare urinvånarne. Vi se detta folk, nomadiskt till sitt lefnadssätt, deladt i små stammar med patriarkaliskt regeringssätt, i andra årtusendet före vår tideräkning, utbreda sig allt längre mot öster, ända tills det slutligen nådde Ganges. Vi känna dess religion; det tillbad natur-

makterna; solen, luftkretsen och elden: en gryning till ett högre medvetande visar sig redan här, i det de gjorde Talet eller Ordet (i de flesta fall liktydigt med Bönen), till en gudomlighet. Det var vanligen konungens eller härförarens yngre broder, som vid offret upprepade den metriska böneformeln eller tacksägelsehymnen. Det är samlingen af sådana hymner som kallas *Veda*. Efterhand gjorde sig offertjensten ärftlig inom vissa familjer, och Brahminkasten uppstod såsom ett särskildt stånd, som alltmer tillskansade sig anseende och rikedomar. Sednare afskiljer sig åkerbrukarnes kast ifrån krigarnes; alla tre voro af årjafolket och friborne. Sudra, tjenarnes kast, som för öfrigt hade intet gemensamt med den klassiska forntidens träldom, ännu mindre med negerslafveriet, voro öfvervunna urinvånare. Buddhismen var en protest mot det slutna kastvälde som Brahminerne upprättat, men den herrskande prestkasten var den för mäktig, och den fördrefs efter långa och blodiga strider öfver Himalaja och Brahmaputra till Tibet och China, eller öfver hafvet till Ceylon. Buddhismens rika litteratur, dels på Sanscrit, dels på det dermed nära beslägtade Pali, förvarad i Buddhaklostren i Nepal eller på Ceylon, har i de sednaste åren varit föremål för den lärde Eugène Burnouf's skarpsinniga forskning. Buddhas dödsår har på temligen säkra grunder blifvit bestämdt till 543 före vår tideräkning, och är det första kända årtal i Indiens historia.

Redan trettio år förr än Sakuntala öfversattes hade några blad af en annan orientalisk urkund hos en ung lärd i Paris tändt en forskningslust, som skulle förbereda åt vetenskapen utomordentliga eröfringar. Det var Anquetil du Perron, som af en händelse hade fått i sina händer några efter ett Zendmanuskript kopierade blad. Zend är som bekant det språk hvarpå Zoroasters religionsböcker äro författade. Den nyare forskningen har sig föga bekant om den stora lagstiftaren, dock tror man sig veta att han var bördig från Baktrien och lefde i sjette seklet före vår tideräkning. Man förmodar att Zend såsom talspråk tillhörde de nordliga provinserna af de första Achemenidernas välde, och det bibehöll sig ännu såsom kultur- och religionsspråk, när den arabiska eröfringen 642 e. Chr. med Sassanidernas thron störtade den zoroastriska kulten och tvang

dess prester, Parserne, att med sina religionsurkunder och den heliga elden söka sig främmande tillflyktsorter. En liten flock af dem landade efter många öden slutligen i nejden af Bombay, och deras afkomlingar bo ännu i Guzerat, till ett antal af 150,000 familjer, bibehållande sina seder och sin religion, ehuru största delen ej mera känna det språk hvarpå deras heliga urkunder äro affattade. Det var till dessa prester som Anquetil styrde sin kosa. Det är bekant att han tog värfning såsom simpel soldat, för att skaffa sig utvägar till ernåendet af sin önskan; äfven hans lefnadslopp i öfrigt är i hög grad äfventyrligt och romantiskt. Med sina stora brister såsom språkforskare i högre mening har han dock blifvit en skapare af zend-studiet, dels genom en öfversättning af zend-böckerna, som han med ledning af en pehlvi-version utgaf under namn af Zend-Avesta, dels och kanske i högre grad genom de handskrifter af dessa böcker som han medförde till Europa, och som sedan der blefvo föremål för noggrannare forskningar. Äfven Rask hade från Indien medfört dyrbara zend-handskrifter, hvilka förvaras på Universitetsbibliotheket i Köpenhamn. Emellertid hade det nya studiet betydliga svårigheter, och hjelpredorna voro nästan inga. Till dessa hörde en sanscrit-öfversättning utaf en del af en bland de zoroastriska böckerna, ehuru den ej är ordagrann. Likväl har det lyckats den snillrike Eugène Burnouf att bestämma texten och verkställa tolkningen af den del af ifrågavarande skrifter. Hans "Commentaire sur le Yaçna", hvaraf blott första delen utkommit, innehåller frukterna af hans Zend-studier och utgör tills vidare hufvudkällan för detta studium, som ännu saknar egentliga grammatikaliska och lexikaliska arbeten.

Zend är nära beslägtadt med Sanscrit. Det är blott på denna väg som man kan vänta att närmare utreda zendspråkets väsende och komma till en verklig insigt i de zoroastriska böckernas innehåll. Att båda folken äro nära beslägtade och att de i en aflägsen forntid utvandrat från gemensamma boningar på det mellersta Asiens högslätter, har tradition och språk tillräckligt ådagalagt. Äfven zendfolket kallade sig *Airja*, det vördnadsvärda, och tillbad samma naturmakter som det indiska, till dess en brytning, sannolikt religiös, sprängde dem ifrån

hvarandra och dref den ena stammen sydost åt Indien, den andra sydvest åt Iran. Utredandet af detta och mycket annat beror på en intimare bekantskap med Zend och den äldsta eller vediska dialekten af sanskritspråket. Men den redan vunna bekantskapen dermed har gjort den asiatiska fornforskningen en ofantlig tjenst, såsom vi i det följande skola erfara.

Det är bekant, att i de länder som utgjorde den gamla persiska monarkien, från Euphrat ända till de östligaste gränsländerna, anträffas på flera ställen en besynnerlig, af kilformiga figurer och vinklar bestående skrift, som man derföre benämt kilskrift. Den förekommer på tegelstenar, på cylindrar af bränd lera, på ruiner af gamla byggnader, såsom portalerna af de förstörda palatsen i Persepolis, eller på släthuggna klippväggar, såsom vid Bisûtun, icke långt ifrån det kurdiska Kermanshah. Dessa inskrifter hafva varit föremål för alla resandes uppmärksamhet, ifrån Chardin och Le Bruin i sednare hälften af 16-hundratalet, ned till Niebuhr, Ker Porter och Rich, och större delen har äfven mer eller mindre noggrannt afteknat dem. I synnerhet blefvo Niebuhrs kopior föremål för lärda filologers uppmärksamhet, såsom Saint-Martins i Paris och Grotefends i Wien. Den sednare tillhör utan gensägelse äran att hafva brutit banan för de lysande upptäckter som skulle följa. Han hade anmärkt att de förvirrade grupperna af större och mindre, liggande och stående vinklar och kilar voro åtskiljda genom särskilda tecken, och slöt deraf att hvarje grupp var en bokstaf. Skriften lästes från venster till höger, och språket slöt han borde vara beslägtadt med Zend och den moderna persiskan. Han utvalde nu bland inskrifterna en, hvars plats öfver bilden af en konung ögonskenligen bevisade dess historiska innehåll. Han slöt vidare, att om denna bild var uppsatt till någon Achemenids ära, borde inskriften också innehålla deras vanliga titel: "Konungarnes konung." Han fann också verkligen tvenne bokstafsgrupper, alldeles lika, utom att den ena hade en längre ändelse, hvilken tycktes kunna beteckna genitivus pluralis. Han kom derigenom i besittning af några bokstäfver. I inskriften förekommo tvenne namn, enligt hvad en af De Sacy tolkad pehlvi-inskrift gaf att förmoda. De bor-

de vara namnen på fader och son. Med tillhjelp af de ur konungatiteln vunna bokstäfverna fick han småningom namnen Darius och Xerxes, derefter Cyrus och Hystaspes. Vi finna hans alfabet på plancherna till första delen af Heerens Idéen. Upsala-editionen är aftryckt efter tredje upplagan af detta verk, i den fjerde är detta alfabet väsentligt beriktigadt, ehuru naturligtvis ännu hvarken fullständigt eller tillförlitligt.

Medan Saint-Martin, Rask och åtskilliga andra lärde arbetade på utvidgandet af Grotefends alfabet utgaf Burnouf sin redan omnämda kommentar till den zoroastriska Yaçna, som upphöjde Zend till rangen af regelbundet och naturligt utveckladt språk, med bestämda grammatiska former, med systematiska analogier med och afvikelser ifrån det äldre och bekantare Sanscrit. På sådant sätt blef det möjligt att uppgöra en rationell, ehuru naturligtvis till en viss grad på gissning bygd theori för den gamla Persiskan i inskrifterna, hvilken dock i många fall mera närmar sig till de äldre och regelbundnare sanscritformerna. Nya krafter trädde nu i verksamhet, Lassen, Westergaard, Holzmann, Benfey och andra. Nya inskrifter öfversattes af den förstnämda, hvaribland en bestående af 60 rader öfver Darius Hystaspis graf, vid Nakshi-Rustam, nära Persepolis, hvarigenom isynnerhet många geografiska namn erhöllos, hvilka blefvo af stor vigt för de arbeten som skulle följa.

Medan Europas lärde suto i sina lugna arbetsrum, med Chardins, Niebuhrs eller Ker Porters kopior framför sig, hade en ung officer från ostindiska arméen blifvit anställd vid engelska missionen i Persien, som med de mest lysande militära egenskaper förenade ett ovanligt skarpsinne och ett lifligt intresse för Asiens forn minnen. Hans namn var H. C. Rawlinson, då Kapten, nu Major i indiska arméen. Utan egentlig filologisk underbyggnad, i saknad af böcker och litterärt sällskap, och upptagen af militäriska och diplomatiska åliggenden började han år 1835 att sysselsätta sig med studiet af kilskrifterna. "Jag visste vid den tiden, skrifver han några år sednare, föga mer än att Professor Grotefend hade dechiffrerat några konunganamn, tillhörande de äldste Achemeniderne, men i min ensliga ställning i Kermanshah, vid vestra gränsen

af Persien, kunde jag hvarken erhålla en kopia af hans alfabet, ej heller få veta hvilka särskilda inskrifter han hade studerat. Det första material jag hade företagit till undersökning var inskrifterna vid Hamâdan, som jag sjelf på stället sorgfälligt kopierat, och jag fann sedan att jag genom en lycklig tillfällighet hade bland alla i Persien befintliga inskrifter valt just dem som bäst egnade sig att lösa ett obekant alfabets svårigheter."

Dessa taflor bestodo af två inskrifter i tre särskilda karakterer, tillhörande Darius Hystaspis och hans son Xerxes. Den persiska kolumnen företedde det redigaste utseendet och blef derföre föremålet för undersökningen. Båda inskrifterna företedde samma åkallan till Aura Mazdâ (Ormudz), och karaktererne voro i båda de samma, nemligen uppräknande konungens titlar och slägtskapsförhållanden, blott med undantag af vissa grupper, hvilkas sålunda afvikande former rimligtvis måste innehålla konungarnes namn. Vidare befans, att i de båda inskrifterna funnos blott tre sådana olika grupper, ty den grupp som på ena stället innehade andra rummet, och som följaktligen borde innehålla namnet på fadren till den konung som här omtalades, var den samma med första gruppen på den andra taflan, och alla tre syntes följaktligen innehålla namnen på tre efter hvarandra följande furste-generationer. Rawlinson antog dem nu på vinst och förlust betyda Hystaspes, Darius och Xerxes: allt slog väl in, och han erhöll på detta sätt den första klaven till den persiska kilskriftordningen.

Mellan 1835 och 1839 uppehöll sig Rawlinson mesta tiden i Bagdad. Han fick under tiden småningom underrättelse om de förbättringar man i Europa gjort på Grotefends ofullkomliga alfabet, och hade äfven tillfälle att göra sig närmare bekant med Sanscrit samt genom Burnoufs Yaçna med Zend. Dessutom hade han tillfälle att på stället undersöka alla de mera betydande inskriptionerna. Han hade här den glädjen att emottaga Lassens och Burnoufs alfabeter och i desse lärdes tolkningar finna en bekräftelse på sina egna.

I slutet af 1839 blef han återkallad till Indien och stred der med utmärkelse mot Afganerne. År 1843 tillät det ho-

nom att återvända till Bagdad och återtaga sina afbrutna språkstudier. Här träffade han Westergaard, som på danska regeringens bekostnad gjorde en treårig resa i Indien och Persien, och fick tillfälle att med sina egna afskrifter jemföra hans kopior af några utaf inskrifterna, utförda med den öfverlägsenhet man kan vänta af en man, som vet hvad han afskrifver och känner vigten af den mest minutiösa noggranhet.

Det äldsta monument man funnit från Achemenidernas dynasti är den lilla byggnad vid Mûrghab, som man, på grund af dess öfverensstämmelse med den hos Arrianus gifna beskrifningen på Cyri graf, anser vara denne store konungs hviloplats. På façaden, under bilden af en figur med vingar, som man vill skall föreställa konungens Ferver eller skyddsande, läsas orden: *Adam. khurush. khshâyathiya. Hakhâmanishiya* (enligt Benfey's läsning), hvilka Grotefend öfversatte: "Dominus Cyrus, Rex Orbis Rector", och Lassen jemte nyare tolkare riktigare återgifvit med: "Ego Cyrus, rex Achemenius." En intressant strid har blifvit förd, huruvida denna inskrift tillhör den äldre Cyrus eller den yngre, Parysatis son. Hvarken om Cyrus eller Cambyses hafva inskrifterna något vidare att förkunna. Äfven om Xerxes Darii son hafva de föga att berätta och om hans efterträdare ej ett ord. Deremot, nästan öfverallt i det stora persiska riket der inskrifter blifvit funna, angå de hans fader Darius Hystaspis.

"Det är denne konung, skrifver Rawlinson, med sitt omättliga eröfringsbegär, sin smak för prakt och sin oinskränkta envåldsmakt, som vi hafva att tacka för det dyrbaraste vi ega af persisk paleografi. Hänförd, som det synes, af ett brinnande begär efter monumentalt rykte, nöjde han sig ej att på de af honom i Persepolis anlagda palatserna inskrifva en berättelse om grundläggaren, eller en åkallan af Ormudz och hans englar, utan han slösade konst och arbete på upprättandet af särskilda historiska och geografiska monumenter i olika delar af sitt rike, som ådagalägga ett stort politiskt förutseende, en allvarlig kärlek för sanningen, och en naturlig och knappast tadelvärd äregirighet att fortplanta glansen af sin regering till de efterkommande, leda deras handlingar och uppväcka deras täflan. I Persepolis, den persiska maktens hög-

säte, ville han upplyfta sina landsmäns sedliga känsla och betrygga fortvaron af deras öfverlägsenhet i Asien, derigenom att han skrytsamt utvecklade deras företräden framför rikets lydländer, medan han på den heliga klippan vid Bisûtun i historieskrifvarens språk framträdde för att samla sin familjs genealogiska traditioner, att beskrifva sitt väldes vidd och herrlighet och att med en kortfattad tydlighet, som kan gälla såsom ett mönster, beskrifva de ledande händelserna under sin regering. Vi vänta oss i sanning icke att i en österländsk despots berättelse träffa den värdiga enkelhet, sannfärdighet och sjelfförsakelse som karakteriserar denna intressanta urkund. Hans flärdlösa skildring af de medel hvarigenom, näst en gynnsam försyns skickelse, Persiens krona först föll uti hans händer, och det sätt hvarpå han i det följande, genom de segrar han hvar efter annan vann öfver upproriska satraper stadgade sitt välde, bildar en stark och vördnadsväckande kontrast mot den vanliga österländska hyperbolens ihålighet. Utom inskrifterna vid Bisûtun och Persepolis hafva vi en annan inskrift af Darius vid Hamadan; och de utförliga texterna vid Nakshi-Rustam, hvilka nyligen blifvit kopierade, innehålla ytterligare upplysningar om hans härkomst och landtvinningar, tillika med en högtidlig afskedshelsning till hans land och folk, inskrifven såsom grafskrift på hans i klippan uthuggna hviloställe."

Darius-inskrifterna äro nästan alla affattade på tre språk, i tre särskilda varieteter af kilskrift. Man har kallat dessa ordningar den Persiska, den Mediska eller Skythiska, hittills ofullkomligt utredd, — och den Assyriska eller Babyloniska, hvarom vi få att tala i det följande. Af dessa är den 400 rader långa inskriften vid Bisûtun eller Behistan den utan all jemförelse betydligaste och vigtigaste. Den öfverensstämmer i historiska fakta och namnen på de uppräknade lydfolken med inskrifterna vid Persepolis och Nakshi-Rustam. Denna vidlyftiga urkund är af Rawlinson kopierad och öfversatt, samt meddelad i en 1846 till Asiatiska Sällskapet i London ingifven och i dess tidskrift upptagen memoir.

Bisûtun, beläget, såsom vi ofvanföre antydt, i närheten af det moderna Kermanshah eller i midten af det fordna Me-

dien, betyder, såsom en korruption af Bostan, eller fornpersiskt Baghistana, "Trädgårdarnes plats." Äfven grekiska författare kalla klippan Βαγιστάνον ὄρος. Diodorus Siculus, som beskrifver stället alldeles såsom det för närvarande ser ut, omtalar att Drottning Semiramis med en stor armé inryckte i Medien och slog läger invid Bisûtuns-berget; vid hvars fot hon anlade en lustgård af tolf stadiers omkrets, som vattnades af en rik och skön källa. På bergspetsen stod ett tempel åt Jupiter (Aura Mazdâ, den högsta guden). På sluttningen af klippan hade hon låtit jemnhugga en yta, hvarpå hon lät afbilda sig sjelf med etthundrade män af sin lifvakt, och derunder lät hon sätta en inskrift på syriska språket. Huruvida Grekens eller hans sagesmans lifliga inbillning gjort hundrade figurer af tio, eller ett annat monument i hans dagar existerat på samma ställe, kunna vi ej afgöra. Äfven Ker Porter och Keppel hafva trott sig se, den förre Tiglat Pileser och de fångna Israeliterna, den sednare Ahasverus med Esther och hennes bönfallande följe, i samma figurer der vi återfinna Darius, med sin Ferver, eller sjelfva Aura Mazda, sväfvande öfver sitt hufvud, tvenne väpnare bakom hans rygg med spjut och båge, sjelf trampande på en bönfallande rebell, som uppräcker sina händer mot honom, och framför honom en rad af nio andra fångar, sammanfjettrade med rep om halsen och bakbundna händer. En engelsk krigare har på nytt lärt oss betydelsen af dessa bilder, på hvilka mer än tvenne årtusenden blickat upp i häpen okunnighet om hvad de föreställde. Bandet, som 23 sekler fjettrat konungens tunga, är löst och han tilltalar oss i första raden: "Jag är Darius, den store konungen, konungarnes konung, konung öfver Persien, konung öfver underlydande länder, son af Hystaspes, sonson af Arsames, Achemeniden."

Han fortfar derefter att uppräkna sina anor; de voro åtta från Achæmenes, hvaribland dock Cyrus och Cambyses äro utelemnade, och fortgår till uppnämnandet af sina länder.

"Konung Darius lät förkunna: Följande äro de länder, som tillföllo mig; genom Ormudz' nåd blef jag konung öfver dem: Persien, Susiana, Babylonien, Assyrien, Arabien, Ægypten, kustländerna Sparta (såvida ej textens Çpardâ hel-

dre betyder det Lydiska Sardes) och Jonien, Armenien, Kappadocien, Parthyene, Zarangia, Aria, Chorasmia, Bactria, Sogdiana, Sakien, Thadagythia, Arachosia, Maka, tillsammans 23 (?) provinser." Siffran är ej tydlig, såsom Rawlinson anmärker i en not. Det verkliga antalet 20 öfverensstämmer med antalet af de hos Herodotus uppräknade persiska satrapierna.

Konungen fortfar: "Detta gjordes af mig innan jag blef konung. Kabudjiya (Cambyses) vid namn, son af Khurush (Cyrus) af vår ätt, var här förut konung. Denna Kabudjiya hade en broder benämd Barthiya, af samma moder och samma fader med Kabudjiya (*hamâtâ* och *hampitâ*, jemför grek. ὁμομήτριος och ὁμοπάτριος); derefter dödade Kabudjiya denna Barthiya, och sedan han dödat honom, var ingen arfvinge till riket (vi afvika här från Rawlinson), emedan Barthiya var dödad. Derefter gick Kabudjiya till Egypten; då han tågat till Egypten blef landet gudlöst. Ondskan tog till i landet Persien, Medien och de andra provinserna."

Vi återfinna här Herodots berättelse, blott med namnet Barthiya insatt i stället för Smerdes. På samma sätt heter det vidare, att en man, en Mager, Gumâta upphof sig, "ljög mot riket" och föregaf sig vara Barthiya, förledde riket till uppror och tillskansade sig väldet, hvarpå Cambyses dog af omåttlig vrede. "Ingen dristade motsätta sig Magern, tilldess jag kom; då anropade jag Ormudz och han bistod mig; den 10:de i månaden Bâgayâdish var det som jag med mina trogna slog denne Magern Gumâta och hans förnämsta anhängare."

"Väldet, som var ryckt ifrån vår slägt, återtog jag således; jag gjorde riket lyckligt såsom fordom: jag förbjöd att tillbedja hvad Magern hade anbefallt: jag återställde offertjensten och ceremonierna i de slägters händer, som Magern hade beröfvat dem. Jag upprättade riket väldeligen, både Persien och Medien och de andra provinserna, såsom de fordom voro, och jag återeröfrade det borttagna. Detta gjorde jag med Ormudz' bistånd" o. s. v.

På detta sätt fortgår berättelsen om icke mindre än nio rebeller, som tid efter annan upphöjde sig och "ljögo" sig vara konungar i de särskilda provinserna, och som i nitton

slagtningar besegrades af Darius. Den farligaste synes hafva varit Fravartish (Phraortes), hvilken såsom afkomling af Cyaxares upphöf sig till konung i Medien. Hans straff blef också ett rysligt. "Fravartish blef gripen och förd inför mig: jag afskar hans öron, näsa och tunga (?).... Han hölls i bojor framför min dörr, och hela riket såg honom; sedan lät jag hänga honom i en galge i Hagumata (Ecbatana?)." Om dessa uppror har historien ingenting berättat oss; om insurrektionen i Babylon och Zopyros' list, hvarom Herodot så utförligt förtäljer, vet denna inskrift blott, att en "ljugare" Natitabira, som kallade sig Nabuchadrakshar, blef af Darius slagen i en batalj och drifven i floden Euphrat, der han drunknade. Till slut — mycket är utplånadt och oläsligt — upprepar han ännu en gång, att han med Ormudz' bistånd kufvat irrlärigheten, representerad i det politiska öfvervälde Magerna genom den falska Smerdes hade tillegnat sig, nedslagit lögnen och beskyddat sanningen, och uppmanar sina efterträdare att handla på samma sätt. Äfvenledes nedkallar han Auramazdâ's nåd öfver en hvar som ser och hägnar inskriften, och gudens hämd öfver enhvar som den ofredar.

Ännu finnas helt visst kilskrifter af den persiska ordningen, som torde hafva något nytt att förkunna oss om Achemenidernas öden. Vid sjön Van i Armenien finnas många sådana, tillhörande Xerxes, Darii son; de kopierades af den tyska språkforskaren Schultz, som på ett ohyggligt sätt mördades i de armeniska bergen 1829. Vi hafva ej sett att hans samlingar ännu blifvit utgifna, ehuru länge väntade af språkforskare. Emmellertid ega vi i de hittills funna och uttolkade urkunderna ett tillräckligt språkmaterial för att kunna återställa ett länge förgätet idiom, om också enskilda former och betydelser ännu äro omtvistade af våra filologer. Det är studiet af Sanscrit och Zend, som gjort det möjligt att tyda skriften på praktruinerna i Persepolis och klippväggen vid Bisûtun. Men af bekantskapen med denna skrift beror möjligheten af en annan upptäckt, så vigtig och så omfattande, att den helt säkert kommer att omskapa hela det vestra Asiens historia.

Vi hafva i det föregående sagt att de flesta inskrifter som röra Darius Hystaspis äro författade på tre olika språk och inhuggna i tre olika karakterer. Den persiska skriften är den enklaste, äfvensom dess språk genom förvandskapen med Zend och Sanscrit är oss tillgängligast. Om den andra eller mediska ordningen veta vi föga. Westergaard har åt denna ordning egnat allvarliga studier, och vi torde en gång af denne utmärkte lärde kunna hoppas dess fullständiga utredning. De resultater han hittills vunnit tyckas antyda att språket är vida mer afvikande från den gamla persiskan än man enligt forntidens egna uppgifter skulle hafva väntat sig *). Svårast och mest sammansatt är emellertid den tredje eller Assyriskt-babyloniska ordningen, som enligt Rawlinson sjelf sönderfaller i icke mindre än fyra eller fem olika dialekter. Denna sednare skrift har dock en fördel, nemligen besittningen af ett ofantligt material. Den förekommer nemligen, utom i de triglotta inskrifterna, på en oräknelig mängd af vaser, cylindrar och tegelstenar, hufvudsakligen från ruinerna af de städer, som tid efter annan uppstått omkring det gamla Babylon, hvars ruiner man nyligen trott sig upptäcka vid det moderna Hillah. Ett ändå rikare material skulle dock erbjudas åt forskningen genom den äfven i andra afseenden så betydelsefulla upptäckten af det gamla Ninivehs ruiner.

På norra terrassen af Mesopotamien och vestra sidan af floden Tigris ligger den betydliga handelsstaden Mosul, som gifvit muslinet sitt namn. Om våren 1843 ditflyttade såsom fransysk konsul Hr Botta, en brorson till den berömde italienska historieskrifvaren. Hans för historiska och antiqvariska undersökningar öppna och eldiga själ kunde ej blifva orörd vid åsynen af de ruinkullar, som bryta enformigheten af östra flodstranden, och hvilka traditionen förklarade vara lemningar af det gamla Niniveh. Vid sina första undersökningar omkring

*) Icke mycket klokare på den rätta arten af språket i de mediska kilskrifterna gör oss De Saulcy's mémoire i innevarande års Junihäfte af Journal Asiatique, som vi emottaga just under det dessa blad gå igenom pressen. Om Saulcy's läsning är riktig, skulle detta språk knapt hafva den ringaste slägtskap med Persiskan, och vi äro så mycket mer böjde att med Rawlinson hänföra det till de Tartariska.

byn Kouyunjik (läs Kujundschik) fann han blott qvarlefvor af tegel, dels obrändt dels öfverdraget med ett slags glasur, men ingenstädes marmor- eller stenlemningar. Han uppgaf snart hoppet att här träffa några fornlemningar och valde efter en föddds anvisning, till hufvudpunkt för sina forskningar, den kurdiska byn Khorsabad, belägen fyra eller fem timmars väg nordost från Mosul, vid den lilla floden Khauser. Byn, bestående af några eländiga lerkojor, låg på en kulle eller jordplatå, som, oaktadt sin oregelbundna form för det närvarande, tydligen visade sig vara ett verk af menniskohänder och äfven företedde spår af regelbundenhet i den ursprungliga planen. Den hade nära 1000 fots längd och hälften i bredd. På golfvet af en koja fann han spår af huggen sten, och sedan han för några piaster inköpt hela lägenheten, började han att gräfva rätt ned, till dess han träffade på en mur, beklädd med skulpterade alabasterskifvor. Denna vägg följde han så länge tills den blef afbruten och böjde af i en rät vinkel; efter ett kort afbrott träffade han fortsättningen, och det visade sig således att han funnit en dörr och ingången till ett nytt rum. På detta sätt fortgick han, tills han efter sex månaders förlopp hade uppgräft sex salar eller gallerier, några af betydliga dimensioner, och bragt i dagen 459 fot basreliefer blandade med kilinskrifter. Hans egna tillgångar voro nu uttömda, och han öfversände till L'Académie des Inscriptions i Paris noggranna kopior af de funna skulpturerna. Denna akademi ingick med en framställning till franska regeringen, och de dåvarande ministrarne för inrikes ärenderna och allmänna undervisningen, Duchâtel och Villemain, grepo sig saken an med stor ifver. Regeringen beviljade anslag till fortsättande af undersökningarne, och en utmärkt artist, Eugène Flandin, utsändes till Bottas biträde vid arbetet*).

Men Botta skulle ej bli ensam om den gamla assyriska konungastadens minnesmärken. En ung attaché vid engelska legationen i Constantinopel, vid namn Layard, hade redan

*) Flandin har sedermera besökt de persiska länderna och gjort undersökningar öfver ruinerna i Persepolis, hvarom han i Revue des deux Mondes för Juli och Augusti innevarande år lemnat en ganska intressant redogörelse.

tvenne gånger, nemligen våren 1840 och sommaren 1842, på sina resor förbi Mosul fästat en liflig uppmärksamhet vid de höjdsträckningar på östra flodstranden, i hvilka hans skarpa och erfarna öga redan vid första anblicken hade igenkänt ruiner af uråldriga byggnader; men tiden hade ej medgifvit honom att stadna och göra några undersökningar. Efter sin återkomst till Constantinopel hade han genom brefvexling med Botta blifvit underrättad om dennes upptäckter, och dessa stegrade ännu mer hans begär att sjelf deltaga i de med sådan framgång började undersökningarne. Isynnerhet vände sig hans tankar till Nimrud, en by omkring tre svenska mil nedanom Mosul, belägen tätt invid ruinerna af en gammal stad, hvilken Rich och efter honom Ritter (Erdkunde VII. 2. p. 174) antagit vara det af Xenophon omtalade Larissa. Hela nejden var här till ett betydligt omfång betäckt af ruinkullar; den största af dem, förmodligen den af Xenophon omtalade pyramiden, har omkring 1800 eng. fot i längd, 900 i bredd, och höjden omkring 60 eller 70. Det var hit som Layard styrde sin kosa, sedan han genom Sir Stratford Cannings, den engelske ministerns i Constantinopel, försorg hade blifvit försedd med nödiga penningemedel för en kortare tids undersökningar. Han anlände till stället den 8 November 1845. Här företogos nu gräfningar, hvilka snart ledde till upptäckten af en större sal eller galleri, hvars väggar voro rikt betäckta med basreliefer och kilskrift, liksom i Khorsabad. Med en energi, som måste väcka vår högsta beundran, visste den med asiatiskt lif i grund förtrolige Britten att besegra de hinder som af infödingarne på stället och den turkiska regeringen i Mosul lades i vägen för hans undersökningar, och till en ordnad arbetsstyrka organisera den brokiga blandning af Araber, Kurder och Nestorianska kristna, som nyfikenhet eller hoppet om vinst hade föranledt att deltaga i gräfningarne. Omsider anlände en af Sir Stratford Canning hos Porten utverkad Firman, som betryggade fortgången af Hr Layards arbeten; äfven hade den intelligenta ministern under tiden af direktionen för det Brittiska Museum utverkat de till företagets ytterligare bedrifvande oundgängliga penningmedlen.

Det arbete hvari Layard redogör för gången af sina undersökningar — Niniveh and its Remains, två delar, utgifna i London i slutet af 1848 — är icke blott af intresse i antiqvariskt afseende. Författaren framstår, midt igenom den i hög grad enkla och flärdlösa berättelsen, såsom en i alla afseenden utmärkt, vi kunna gerna säga stor personlighet, och skildringen af de för oss så nya scener och ovanliga förhållanden i hvilka han var kallad att ingripa ger åt det hela en nästan romantisk färgläggning. Han tvingar oss mot sin vilja att beundra den andliga öfverlägsenhet hvarmed han förmådde att sammanhålla och styra en odisciplinerad och vid arbete ovan menniskomassa, sammansatt af så många olikartade nationella elementer, den milda värdighet hvarmed han slet deras tvister och ordnade deras angelägenheter, den ridderliga oförskräckthet hvarmed han ensam vågade sig midt i beduinlägren, för att ställa deras höfdingar till ansvar för sin plundringslust, eller den djupa förtrolighet med ökenstammarnes lif, som vid åsynen af en beduinskaras krigiska öfningar återväckte hans lust att liksom de tumla sin fullblodsarab och kasta sin jerid, — som, för att nyttja hans egna ord, "kom honom att förgäta sin värdighet och med sina följeslagare och några kurdiska ryttare deltaga i deras djerfva vapenlek." *Icke* mindre underhållande och lärorik är berättelsen om de flerfaldiga utflykter han, för att återvinna sin under sommarhettan lidande helsa, företog till den kurdiska bergstrakten, om hans bekantskap med de der bosatta chaldeiska kristna och deras kyrkliga förhållanden, eller hans besök hos de hemlighetsfulla djefvulsdyrkarne, Yezidis, hvilka i sin lugna oskuld för öfrigt icke hafva något som erinrar om afgrunden. Med alla deras drag af ett friskt, verksamt och äfventyrligt lif få vi ej här sysselsätta oss, och vi återvända derföre till Nimrud med dess skulpturer och inskrifter.

Sjelfva arbetssättet i dessa historiens hemlighetsdigra schachter är sinnrikt och intressant, och vi se Layard med hvarje steg förvärfva allt större säkerhet, tilldess han slutligen hade hos sig utbildat en osviklig instinkt, en andlig slagruta, visande på de dolda skatterna, icke mindre outransaklig för hans orientaliska medhjelpare än hans afsigt med det i deras

ögon gagnlösa arbetet. Den arbetsplan som hans erfarenhet slutligen gaf honom vid handen, och som skulle besparat både Botta och honom sjelf mycken kostnad och arbete under de första gräfningarne, stödde sig på insigten i den method som Assyrierna utan undantag följde vid uppförandet af sina byggnader, och som troligen var en nödvändig följd af deras lokala förhållanden. Platsernas lågländthet, der de byggde sina städer, tvang dem att med konst höja grunden, både för styrkans och säkerhetens skull, och för att de skulle kunna ses på långt håll och beherrska den kringliggande nejden. En terrass af soltorkadt tegel lades först af 30 till 40 fots höjd, och af det omfång som erfordrades för de byggnader som skulle uppföras. På denna grund uppbyggdes templet eller konungabergen med alla sina gångar och salar. Det första som vid dylika upptäcktsarbeten var att göra, var att nedtränga till ytan af denna grundläggning, och när man kommit till dess plan gräfva sig rätt fram, ända tilldess man stötte på en vägg, och derpå följa densamma så länge, till dess den afbröts af någon till andra kamrar eller gallerier ledande dörröppning. Ingångarna till de mera betydande rummen pryddes gemenligen af ett par kolossala figurer, vanligen bevingade lejon eller tjurar med menniskohufvud. Vi hafva i Louvrens asiatiska museum haft tillfälle att se ett par af det sistnämda slaget, tillhörande den af Botta från Khorsabad hemsända samlingen. De äro, om vi minnas rätt, elfva fot höga, med motsvarande proportioner för öfrigt, af den ädlaste stil oaktadt den besynnerliga sammansättningen, och med uttrycket af lugnt majestät hvilande öfver de kolossala dragen. Layard hade i Nimrud uppgräft icke mindre än tretton par dylika vidunder, hvaraf ett redan lärer vara uppställdt i det Brittiska Museum. Dörrarne eller portarne, om sådana funnos, och rummen icke blott voro skiljda genom rörliga förhängen, hade, såsom bestående af mindre varaktiga ämnen, helt och hållit försvunnit. Väggarne i de flesta rummen voro här, liksom i Khorsabad, panelerade med tunna skifvor af alabaster eller lös gråaktig marmor, sammanfästade med krampor, af hvilka här och der funnos lemningar. De äro skulpterade i basrelief, såsom vi ofvanför anmärkt, och framställa

i en räcka af scener den assyriska herrskarens offentliga lif. Sedan myllan med stor försigtighet, medelst lätta slag af träklubbor blifvit afskakad, framstår bilden så tydlig som om den nyss kommit ur bildhuggarens verkstad, och spår af ockra, mönja eller sandel, hvarmed vissa delar af figurerna varit målade, återfinnas ännu, så att det hela på ett underbart sätt erinrar om skildringen hos Hezechiel (XXIII. 14. 15): "Hon såg män, målade (eller skurna) på väggen i röd färg, de Chaldeers beläten, begjordade om deras länder, och spetsiga brokiga hattar på deras hufvuden, och alla anseendes voro såsom väldiga män, efter den drägt, som Babels och de Chaldeers barn i deras land hade." Och kostbar var denna drägt: fotsida, slätt nedfallande lifrockar, kantade med rika och konstfulla broderier: gördlar slingrade i konstiga knutar med yppiga vidhängande tofsar: prydliga armsmycken, hår och skägg friseradt i sköna konstfulla lockar, fladdrande kring armar och bröst, och på hufvudet den prydliga tiaran med sina vridna horn, eller ett enkelt band, som fasthöll håret omkring tinningarne: — sådan är konungens och hans stordignitärers vanliga klädebonad. I denna drägt se vi konungen, omgifven af sina hofmän, utgjuta libationer ur offerskålen framför altaret med den heliga elden: ofta ses han vid dessa tillfällen betjenad af bevingade menniskofigurer med örnhufvuden. Understundom håller han i handen frukten af en pinie, utan tvifvel en helig symbol, liksom trädet, till sin skapnad erinrande om den traditionella kaprifolierankan på de grekiska arkitektursiraterna, inför hvilket han ej sällan afbildas stående, liksom i andaktsfull åskådning. "Efter all sannolikhet, anmärker Layard, tänkte man sig konungen antingen såsom beklädd med gudomliga attributer, eller såsom en typ af sjelfva den högsta gudomen. Alla hans handlingar, vara sig i krig eller fred, synas stå i sammanhang med den nationella religionen, och ansågos stå under gudomens omedelbara beskydd. Broderierna på hans egna och hans omgifnings kläder hafva mythiska betydelser; äfven hans vapen, såsom det dubbla dolkfästet och dobbskon på hans svärdslida, eller de konstfulla armringarne, prydas med bilder af heliga djur, lejonet, gumsen eller oxen. I arkitekturprydnader visa sig samma reli-

giösa sinnebilder, och frukten af pinien och kaprifolien upprepas oupphörligt, än i form af friser, än såsom kapitäler på pelare, än såsom fransar på kläderna. Stolar, bord och andra husgeråd prydas med hufvuden eller fötter af de heliga djuren."

Dessa äro fredens värf. På andra skilderier se vi envåldsherrskaren på sin stridsvagn, dragen af två frustande hästar, utsirade med de rikaste betsel och hufvudprydnader. Till venster står körsvennen, bakom honom hvilar spjutet i sin hylsa, när det ej af konungens hand slungas mot en anstormande fiende, och på högra sidan om vagnskorgen sitter kogret, späckadt med pilar. Han ilar öfver nedhuggna fiender. Öfver hans hufvud sväfvar en vingad figur i en cirkel, alldeles lik den Ferver som vi funnit på de persiska monumenterna. Han håller en båge i handen och riktar sin pil emot konungens fiender. Efter slaget står konungen på valplatsen, krigare lägga inför hans fötter de slagnes hufvuden, och en eunuck står med skriftyg — en underbar likhet med Egyptens monumenter — och upptecknar antalet af de slagne. På andra bilder är det mot skogens vilddjur som monarken spänner sin båge, och det sårade lejonet trampas under spannets hofvar; han återvänder till sin borg, och i båda händelserna firas segren med glädjefester.

Andra bilder visa oss Assyriernas belägringskonst. Murbräckor på hjul framföras mot den hotade staden och göra med sina tunga stötar brèche i dess murar, eller uppresas stormstegar, på hvilka de assyriska krigarne uppklättra och nedstöta garnisonen, medan vi på tinnarne af fästningen se qvinnor i förtviflan sönderslita sitt hår. Vi kunna ej erinra oss att qvinnan annorledes förekommit på de skulpturer eller plancher vi haft tillfälle att se. Medan Egyptierna på sina grafväggar voro angelägna att bevara de mångfaldigaste och mest olikartade scener från det enskilda lifvets obemärkthet, ifrån födelsen till likets balsamering och juryn som bestämde öfver begrafningen, röra sig de assyriska bildverken uteslutande omkring regentens offentliga kallelse såsom öfversteprest och krigare. Bland krigsscenerna se vi belägrade städer mellan två floder med palmbetäckta kullar på stränderna, eller ka-

steller vid hafvet, som vaggar fiendtliga flottor, hvarvid Layard tänker på Tyrus. På andra ser man konungens vagn på ett skepp föras öfver floden, medan krigarne simma öfver den på uppblåsta skinn, alldeles som det tillgår ännu i våra dagar. Alla dessa bilder äro, oaktadt fel i det enskilda, såsom att tre hästar i bredd ofta visa blott tre frambeu och lika många bakben, eller att fiskar och sköldpaddor, som utmärka floderna, ligga platta på ytan; — oaktadt dylika onaturligheter, hvilka dock i många fall varit rent konventionella, visar figurernas teckning och utförande en ledighet, ett lif och en noggrannhet, som vi vanligen sakna på de bästa egyptiska konstverken, och som påminna oss om de Xanthiska bildverken och andra från den grekiska konstens tidigare dagar. Man har deraf velat hemta bevis mot den i sednare tider af stora forskare påstådda ursprungligheten af den grekiska konsten, och öfver Mindre Asien härleda den från Euphrat- och Tigrisländerna, hvilket antagande, oaktadt allt hvad som derföre talar, dock torde tarfva ytterligare bekräftelse. Å andra sidan kan man ej betvifla att det är från Assyrien som Perserna lärt kilskriftens första elementer, hvilka de sedan sjelfständigt inrättade för sitt språk, och lånat den konst hvarmed de utsirade sina praktbyggnader, på hvilkas portaler och trappväggar vi ännu beundra Achemenidernas bilder och deras trogna öfverensstämmelse i hår, drägt, anletsdrag och emblemer med sina assyriska föregångare. Äfven här se vi vingade tjurar och lejon med menniskohufvud posta vid dörröppningarne, på samma gång likväl som en större mjukhet och slapphet antyder ett urartande af den assyriska konstens ursprungliga friskhet.

Vi vilja ej här vidare sysselsätta oss med diskussionen af den assyriska konststilen, hvars verkliga storhet och ädelhet vi ej tro oss träda för nära, om vi också måste frånsäga den det skönhetens majestät som först framträder i den grekiska skulpturen. Både Layard och Flandin hafva med en förlåtlig hänförelse svärmat för sina första fynd och satt dem i bredd med det skönaste antiken egde. En större rikedom på bilder och ett med hvarje fynd mer skärpt öga har lugnat det första förtjusningssvallet. Publiken kan numera sjelf börja deltaga i diskussionen, sedan icke allenast en mängd skulpturer redan

anländt till samlingarna i London och Paris, utan äfven tvenne planchverk med utomordentlig lyx blifvit utgifna, det ena af Botta och Flandin, öfver Khorsabad, det andra af Layard öfver Niniveh. Endast af det sistnämda hafva vi haft tillfälle att se ett exemplar, tillhörigt H. K. H. Kronprinsens boksamling.

Men skulpturer äro icke de enda konstverk som lönat forskarnes möda. En mängd rester af vapen, vaser och prydnader af flera slag hafva blifvit upphemtade ur myllan, och bilda redan ett museum, som kan täfla i rikedom med samlingen från Herculanum. Ibland annat hade Layard i Niniveh funnit en mängd små bronslejon af olika storlek, med ringar inslagna i ryggen, hvilka kunna antagas hafva varit begagnade såsom vigter. Men märkvärdigast af allt var dock en obelisk af svart basalt, något mer än tre alnar hög, afstympad i toppen och bestående af tre afsatser. De fyra sidorna voro betäckta af skulpturer, mellanrummen alldeles uppfyllda af kilskrift. Allt är ytterst väl bibehållet, skrifterna hade i någon mån lidit, bilderna voro deremot så friska som om de nyss blifvit frambragta af konstnärens mejsel. De föreställa en konung med sitt följe, vid hans fötter ligger en fånge, och hans storvisir och eunucker framställa inför honom männer, hvilka medföra åtskilliga djur, elefanter, rhinoceros, den tvåpuckliga kamelen, den vilda oxen, lejonet, hjorten och åtskilliga slags apor: andra bära kärl och andra tributsaker i händerna eller på sina skuldror. Det hela var alltså bestämdt att föreviga minnet af något en assyrisk monarks segerrika krigståg. Layard tänkte på Indien eller något annat långt aflägset östligt land. Monumentet sjelft befinner sig nu i England, der dess gåtor redan till en del blifvit lösta; men derom få vi berätta i det följande.

Vid jultiden 1846 voro endast åtta kamrar öppnade. Det var vid denna tid Layard emottog underrättelsen, att styrelsen för Brittiska Museum hade beviljat ett ytterligare anslag, hvarigenom han blef i stånd att med mera fart och mera oafbrutet bedrifva sina arbeten. Sitt lefnadssätt skildrar han vid denna tid på följande sätt: "Vid daggryningen uppstod jag från mitt läger och red efter en hastigt intagen frukost till ruinerna. Här var jag ända till aftonen sysselsatt med att aftecka skulp-

turerna, kopiera inskrifterna, leda gräfningarne och sörja för basreliefernas upptagande och inpackning. Vid min återkomst hade jag ända till midnatt göra med att jemföra inskrifterna med de af dem tagna pappersaftrycken, att fullborda mina teckningar och att bereda mig för den följande dagens arbete." Så förflöt tiden till slutet af April 1847, vid hvilken tidpunkt icke mindre än tjuguåtta kamrar och gallerier lågo i dagen, alla med skulpterade väggbeklädningar. Dessa voro belägna i olika grupper, och Layard urskiljde i Nimrud-kullen flera särskilda palatser, ett i nordvestra hörnet, ett i det sydvestra och ett i midten. Det förstnämda anser han såsom den äldsta af alla hittills upptäckta assyriska byggnader; det hade påtagligen varit det präktigast inrättade, det visade den största regelbundenheten i sin anläggning och var prydt med de skönaste och i ädlaste stil utförda konstverken. Till en sednare period hör det sydvestra palatset, äfvensom byggnaden vid Khorsabad och de sednare uppgräfna ruinerna vid Kouyunjik. På denna grund skiljer Layard emellan två historiska perioder, den ena börjande vid Ninivehs anläggning, som man vanligen förlägger till två årtusenden före Christus, och sannolikt slutande med den förstöring hvars minne de grekiska historieskrifvarne fästa vid Sardanapalus. Till denna period hör Nimruds nordvestra byggnad. Den sednare skulle enligt Layard omfatta de konungar med hvilka vår Bibel gjort oss bekanta, Phul, Tiglat Pileser, Sanherib och flera, ända ned till Ninivehs slutliga förstöring af Cyaxares, i början af sjunde århundradet före vår tideräkning. Till denna skulle då hänföras sydvestra palatset vid Nimrud, samt byggnaderna vid Kouyunjik och Khorsabad, med ingrepp af alla de skulpturer som tyda på fiendtliga sjöstäder, på bekantskapen med en annan skrifkonst än monumentalskriften, och i allmänhet på en närmare beröring med främmande länder, som visar sig uti en i flera afseenden förändrad form af språk, religion och seder. Af den uti skulpturerna från denna period inkomna egyptiska likheten, äfvensom den egyptiska beskaffenheten af en mängd mindre i jorden funna konstsaker, tror sig Layard berättigad att sluta till en liflig förbindelse emellan Assyrien och Egypten, antingen såsom vänskaplig handelsgemenskap eller på eröfringens väg: han angifver

fjortonde och nionde seklerna före vår tideräkning såsom gränspunkterna för denna förbindelse. En närmare bekantskap med innehållet af de kilskrifter som i så rikt mått omgifva och utan tvifvel förklara bilderna från denna period, kan i detta afseende ensam gifva oss någon tillförlitlig ledning för vårt omdöme. Hvad man hittills af dem lärt känna synes dock, såsom vi nedanföre skola se, temligen säkert bekräfta Layard's förmodan att de gamla Assyrierne, dessa byggnaders grundläggare, voro en semitisk stam, och att ruinerna vid Nimrud verkligen beteckna ett af rikets hufvudsäten och medelpunkten för det assyriska verldsväldet. På denna väg söker Layard vidare en identifikation af den närvarande ruinsträckningen med våra traditioners Niniveh. Tager man, säger han, Nimrud, såsom den äldsta punkten af den gamla Ninusstaden, Kouyunjik, Khorsabad och Karamles (några timmars väg öster om Nimrud, der likbeskaffade ruiner anträffas) såsom hörnpunkterna af en fyrsidig figur, så stämma dess fyra sidor i sin utsträckning någorlunda öfverens med de 480 stadier, hvilka de gamle uppgåfvo såsom Ninivehs omkrets, och med de tre dagsresorna som profeten Jonas uppgifver såsom dess mått. Vi hafva då att tänka oss de fyra ändpunkterna såsom de ställen der templen, konungapalatsen och de offentliga byggnaderna voro belägna, under det den mellanliggande rymden var upptagen af privatboningar, trädgårdar och äfven åkerfält, såsom sedvanligt var i de asiatiska städerna; af enskilda boningshus finnes intet i behåll, men de hafva dock i de fragmenter af tegel och lerkärl som betäcka hela denna yta, efterlemnat tillräckliga spår af sin tillvaro. Vi behöfva för öfrigt icke antaga att alla dessa palatser på en gång stått i sin fulla herrlighet; tvärtom finner Layard på flera ställen, att ett palats blifvit plundradt på sina skulpturer för att pryda en sednare monarks älsklingsresidens. Denna sida af ämnet har med förkärlek blifvit behandlad af den franska arkeologen Raoul-Rochette, som i Journal des Savans för förlidet och innevarande år egnat åt Layards arbete en serie af intressanta artiklar, äfvensom af den berömde orientalisten Quatremère, som i samma tidskrift skärskådat brittens förutsättningar vid ljuset af sin egen kolossala bibliska lärdom. Den sednare har dock på

grund af namnet, som han förstår Khosrev-abad, Chosroes boning, velat utesluta Khorsabad från det gamla Ninivehs ursprungliga område.

Men vi återvända till de egyptiska fornsakerna. Vi märka deribland två liggande sfinxer: lejongestalter med vingar och qvinliga, skägglösa hufvuden, betäckta med fyrkantiga mössor, liknande murkronor. De äro sjelfva utan inskrifter, men i rummet der de funnos förekomma flera sådana, hvilka en gång torde upplysa, huruvida den af Diodor lemnade uppgiften, att egyptiska konstnärer biträdt vid uppförandet af Persepolis praktbyggnader, der ett par alldeles dylika sfinxer förekomma, äfven tör kunna tillämpas på de ninevitiska palatserna. Vidare förekomma elfenbensskifvor med egyptiska figurer och hieroglyfer. En sådan så kallad cartouche, omgifven af tvenne sittande figurer, har Birch efter konststilen hänfört till tiden mellan den adertonde och den tjuguandra egyptiska regentdynastien. Medan vi tala om dessa elfenbenssaker kunna vi ej underlåta att i förbigående anmärka, huru sinnrikt man vet begagna de praktiska vetenskaperna till hjelp för fornforskningen. De ankommo till England i ett tillstånd af förvittring, som gjorde det omöjligt att rengöra och undersöka dem; men slutligen företog man sig att koka dem i en gelatinlösning, sedan man funnit att denna elfenbenets hufvudbeståndsdèl var förtärd genom ålder. Denna process lyckades fullkomligt, och elfenbenet har antagit en fasthet och en hvithet, som kan trotsa nya årtusenden. Men märkvärdigare än allt annat var en företeelse, för hvilken vi nu gå att redogöra. Inemot midten af kullen vid Nimrud träffades vid gräfningen monumenter från ganska olika tidehvarf, schichtvis lägrade ofvanpå hvarandra. Ofvanpå det ninevitiska palatsets begrafna murar hade något annat, äfvenledes ganska gammalt, folk haft sin begrafningsplats, och arbetarne måste gräfva sig ned genom ett lager af grafvar, hvilkas innehåll de undanflyttade med all möjlig varsamhet. Dessa grafvar voro inga i hast uppkastade hvilostäder åt någon vandrande stam: de voro regelbundet byggda af sorgfälligt, men utan murbruk, sammanfogade tegelstenar, betäckta med alabasterskifvor; andra voro af bräder med samma

betäckning. Några delar af ett skelett och somliga af benen syntes sammanhängande när man öppnade grafvarne, men föllo tillhopa till stoft vid första försök att flytta dem. I den första af dessa grafvar funnos äfven små krus af rödaktig lera, och kulor och andra små prydnader, som tillhört ett halsband. Dessutom fanns der en cylinder, föreställande en konung på sin vagn, på jagt efter vilda oxar, ett kopparsmycke, två silfverarmband och en hårnål. Det vill deraf synas att den begrafna varit en qvinna. I andra grafvar fann man vaser af grön lera, kopparspeglar, offerskedar och åtskilliga smycken. Alla dessa saker voro till form och karakter egyptiska. — Fem fot under detta lager af grafvar funnos spår af en byggnad, men i ruiner. Väggarne af obrändt tegel kunde man ännu upptäcka, men de med skulpturer och kilinskrifter betäckta alabasterhällarne som utgjort panelningen, voro löstagna från sina platser, med synbar afsigt att flytta dem till något annat ställe, och der, såsom det synes, använda dem för någon annan byggnad. Layard påstår, såsom det synes på god grund, att dessa hällar utan undantag först uppsattes på sina platser och sedan skulpterades. Och här funnos nu, på en rymd af femtio fot i fyrkant, sedan omkring tjugu grafvar blifvit borttagna, mer än hundra sådana skifvor, hopställda i rader, liksom hällarne i en stenhuggares verkstad eller bladen i en ofantlig bok. Hvarje häll var skulpterad, och alldenstund de stodo uppställda i en regelmässig ordning efter de ämnen de föreställde, var det tydligt att de hade blifvit borttagna i samma ordning som de stodo emot den obrända tegelmuren, och lemnade i samma skick man funnit dem, för att framdeles flyttas till ett annat ställe. Layard är på denna grund öfvertygad att det mellersta palatset hade blifvit förstördt för att af dess materialier uppbygga templet eller palatset i sydvestra hörnet. Skulpturerna hade påtagligen liknat dem som funnos i nämda byggnad, och der förekommo äfven hällar, hvilkas basreliefer voro vända inåt väggen. Han leddes deraf till den oundgängliga slutsatsen att i denna massa af jord och grus, som nu för första gången åter kom i dagen aderton sekler efter Christus, en lång tid efter hällarnes flyttning, ett folk anlagt sina be-

grafningsplatser, ett folk, efter allt utseende egyptiskt eller till en viss grad egyptianiseradt i seder och konster, — nära förbundet med eller åtminstone nära liknande den nu förtiden väl kända nationen, med hvilken vi på deras monumenter blifvit förtroliga ända i de minsta detaljer af drägter och husgeråd. Man måste gräfva sig ned under en periods graf-var för att komma fram till ett annat tidehvarfs konunga-palatser: en generation bygger sina hvilostäder, synbart okunnig att djupt inunder ligga en mycket äldre och förgäten generations boningar. Layard nöjer sig här med att blygsamt fråga: — "Hvilken stam innehade landet efter de assyriska palatsernas förstöring? — Vid hvilken tidpunkt gjordes dessa graf-var? — Hvilken ålder kan deras tillvaro tillerkänna byggnaderna under dem?" En sak synes viss, att de tillhöra hvarken Greker eller Perser, utan en tidigare period, då det rådde en liflig beröring mellan invånarne af denna del af Assyrien och Egypten. Dessa och alla andra frågor kunna först genom en tillförlitlig tolkning af inskrifterna blifva tillfredsställande besvarade.

Vi finna derföre här intet skäl att omständligare sysselsätta oss med Layards suppositioner om assyriska rikets ålder och äldsta historia. Då han i allmänhet för Assyrien beräknar en hög ålderdom har han utan tvifvel rätt, och hans grunder derföre förtjena allt afseende. De egyptiska monumenterna bevisa att detta rike ej stod ensamt såsom en högt civiliserad och mäktig stat, och många afbildningar af krigsbyte och tributer från nordost belägna länder öfverensstämma med de assyriska afbildningarne, hvarföre Layard ej anser osannolikt att Egypten från detta håll möjligen lånat en del af sin civilisation. Äfven i den äldsta hieroglyfskriften nämnas ofta krigiska expeditioner mot Naharaina (Mesopotamien). Så vidt är allting väl. Men då han lägger Diodor och Ctesias till grund för sitt kronologiska system, tyckes han hafva handlat mindre välbetänkt. Utom svårigheten att fylla den tidrymd af 1360 år, som enligt den förre skulle intagas af den från Semiramis härstammande regentdynastien, och som måste göra arten af hans kunskap betydligt misstänkt, har denna auktoritet äfven andra betänkligheter. Det förundrar

oss derföre så mycket mera, att Layard gjort så föga afseende på de ursprungliga chaldeiska sagorna om Xisuthrus och den stora öfversvämningen och de dertill hörande astronomiska beräkningarne. De chaldeiska sagorna om menniskoslägtets urtid stodo bland alla forntidens traditioner i närmaste öfverensstämmelse med de Mosaiska, och hade utan tvifvel med dessa en historisk förbindelse. Men deras tidiga astronomiska bildning och deras noggranna månobservationer komma oss att hos dem vänta en betydlig grad af kronologisk säkerhet i deras historia, så snart den lemnat sagans och beträdt verklighetens område. Lepsius har i sin Inledning till "Die Chronologie Egyptens", hvaraf första bandet utgafs förledet år, sammanställt de hos Syncellus och Eusebius från Berosus lånade kronologiska data, och kommer efter reduktionen af deras cykliska tal till den öfvertygelse att babyloniska historiens början måste ligga omkring tjugufem sekler bakom vår tideräkning. Vi kunna här blott antyda detta ämne. Öfver förhållandet mellan de två mäktiga mesopotamiska hufvudstäderna Babylon och Niniveh råder ännu en djup ovisshet. Här, liksom öfverallt, kunna vi hittills föga mer än uppkasta frågor, hvilkas möjliga lösning beror på en fullständig bekantskap med inskrifterna.

Samma förhållande råder äfven i afseende på det gamla Assyriens religion och konst. För religionen skiljer Layard emellan två stora perioder, den ena utmärkt af en ren Sabeism, ungefär såsom Indernas och zendfolkets äldsta dyrkan, den sednare företeende en med den zoroastriska likartad dualism, till hvars förklaring han också antager en assyrisk Zoroaster. Den vingade figuren i cirkeln, som på de persepolitanska och assyriska afbildningarne beständigt ses sväfva öfver konungens bild, förklarar han deremot såsom en representation af Baal, hvilket svårligen är tänkbart. Den assyriska konsten anser han för den första och renaste perioden sjelfständig och oberoende af den egyptiska; men den är ursprunget till den persiska och af Perser förd till Mindre Asien, der den i de lyciska minnesmärkena lemnat spår efter sig, och har så på denna väg kommit till Grekland. Kritiken skall i sinom tid taga dessa åsigter om händer; här är det nog att i korthet hafva antydt dem.

Omkring medlet af sommaren 1847 voro de af Brittish Museum beviljade fonderna uttömda, och Layard måste derföre afbryta sina arbeten. Han hade ännu icke träffat några spår af tak eller ytterväggar. Gallerierna voro vanligen smala, och då inga tecken till fönsteröppningar förekommit, är det troligt att midten af taket varit lemnad öppen för att insläppa ljus, och på sin höjd för regntiden varit försedd med en rörlig betäckning. Ytterväggarne voro sannolikt blott af tegel, förmodligen målade; det är ej gerna tänkbart att de varit, liksom insidorna, garnerade med dyrbara och lättförstörliga alabasterskulpturer. För öfrigt är det naturligt att dessa skulpturer blott genom den jordmassa hvari de vid förstöringen blifvit inbäddade kunde räddas från en fullkomlig förstöring. Af denna anledning lät också Layard vid sin afresa med jord igenkasta alla de rum och gångar hvilkas skulpturer han ej kunde bortföra. Vid vissa af byggnaderna, som synbarligen varit förstörda af eld, kunde ingenting rubbas, enär alabastern sönderföll till stoft så snart den blottställdes för den yttre luften, och knappast höll ihop så länge att dess bilder och inskrifter kunde aftecknas. Huru ofta hafva ej öknens vindar upprört den lätta mylla som gömmer dessa skatter, och lemnat fritt spel för luft och regn att till fullo förstöra dem. Huru ofta hafva ej vilda horder bland dessa grushögar slagit sina läger, odlat sina flyktiga skördar eller tumlat om i blodiga strider med sina fiender. Huru ofta har ej den vidskepliga Turken, den rofgiriga Araben i dessa högar drömt om guld och gräft efter skatter, fastän af helt annan art än dem Botta och Layard funnit. Kunna vi då undgå att varseblifva något högre än blotta slumpen uti den skickelse som så länge bevarat dessa ruiner från att ofredas, till dess den allmänna bildningen lärt att inse deras betydelse och språkforskningen mognat för lösningen af de gåtor som innehållas i deras inskrifter?

Efter några mindre betydande gräfningar i Kalah Shergat och Kouyunjik, i hvilket ställe Quatremère i sin ofvanföre omnämda afhandling velat återfinna Xenophons *Καιναί*, återvände Layard Midsommarsdagen 1847 från Mosul till Constantinopel och vidare till Frankrike och England. På hans resa genom

Paris hade vi den lyckan att se en stor del af hans handteckningar och höra hans förklaringar deröfver: det var i L'Académie des Inscriptions et de Belles-Lettres, en afton i Januari 1848. Detta år tillbragte han nästan oafbrutet i England, sysselsatt med utgifvandet af sina båda arbeten öfver Niniveh. Efter slutadt utgifvande af planchverket återvände han på hösten förledet år, försedd med ett betydligt understöd af Britiska Muséets styrelse, till orienten, och är för det närvarande der sysselsatt med fortsättandet af sina forskningar. Om resultaterna af dessa arbeten sakna vi hittills alla underrättelser, utom då och då en flyktig notis i engelska tidningar. Så berättar han i början af detta år i ett bref, vi vilja minnas till Athenæum, att han i Niniveh upptäckt ett rum alldeles fullt med vapen, husgeråd, ornamenter och föremål som hörde till gudstjensten. På alabasterpanelningen återfunnos i draperierna skildringar af strider mellan menniskor och lejon, samt afbildningar af stora jagt- och krigsföretag. En annan gång berättar han att han upptäckt de gamla assyriska herrskarnes thronsal. Thronen, förfärdigad af elfenben och metall, som till en del var smält, stod i en fördjupning af rummet, skiljd från det öfriga genom en gardin; metallringarne, vid hvilka den hade varit fästad, voro ännu i behåll. Denna märkvärdiga upptäckt gjordes i sjelfva pyramiden vid Nimrud. Äfven vid Kouyunjik och Khorsabad hade han gjort ytterligare gräfningar. På förra stället hade han funnit basreliefer som föreställa byggandet af hus och palatser, äfvensom ett rum alldeles fullt af brända tegelstenar betäckta med kilskrift. Det är bekant att den brända leran i Assyrien begagnades som skrifmaterial, och vi ega i våra europeiska samlingar mångfaldiga babyloniska urkunder, vanligen i cylindrisk form. Det af Layard upptäckta rummet skulle således kunna vara ingenting mindre än det assyriska riksarchivet. Detta är allt hvad vi ur de få och långsamt ankommande utländska journaler som stå oss till buds kunnat erfara om Layards sednaste arbeten.

Det var naturligt att den assyriskt-babyloniska kilskriften genast skulle blifva föremål för en liflig uppmärksamhet. Den gamla Grotefend utgaf tid efter annan sina undersökningar

öfver de texter som stodo honom till buds, mest cylindrar och vaser; Botta ingaf sina upptäckter i form af mémoirer till L'Académie des Inscriptions och Société Asiatique, Layard sjelf meddelar sina iakttagelser i sitt arbete öfver Niniveh, och en mängd andra lärde, såsom Irländaren Hincks, Löwenstern, Oppert och flera, hafva i strödda afhandlingar bidragit till det stora arbetet. Man må föröfrigt icke föreställa sig att det ännu var fråga om läsning och tydning: långt derifrån. Att sammanlikna vissa bokstafsgrupper och isynnerhet ändelser, var Grotefends och Bottas hufvudgöromål, äfvensom att jemföra den babyloniska skriften sådan den förekommer på särskilda orter, såsom vid Van, Persepolis och Khorsabad. Man upprättade tabeller öfver tecknen och upptäckte efterhand de så kallade substitutionerna eller homofonerna, d. v. s. tecken, som i föröfrigt alldeles lika grupper tycktes kunna taga hvarandras plats utan att ordens uttal derigenom förändrades. Detta var redan en vigtig sak. Vidare upptäckte man en mängd fristående tecken, som ej kunde vara annat än monogrammer för orden *konung*, *son*, *land*, *grundläggare*, *undersåte* o. s. v. Med tillhjelp af dessa och på konjekturens väg hade Layard uppställt listor på konungar, hvilkas namn han igenkände, utan att närmare känna ljuden af dessa namn. Så ville han hafva funnit, att en son af konungen som bygt Kouyunjik var grundläggare till det sydvestra palatset i Nimrud, och i Kouyunjik hade han träffat inskrifter om samma konung hvars namn förekommer på de bevingade tjurarna i centralpalatset vid Nimrud. Föröfrigt sökte man draga slutsatsen af den ordning hvari vissa kända grupper återkommo, och vi hafva sett Botta i en af sina artiklar tvifla om Assyriskans frändskap med de semitiska språken, på den grund att vissa ord, som han utsett att föreställa partiklar, i sin ställning afveko från den semitiska konstruktionen. Dylika slutledningar klinga för den oinvigde temligen apokryfiskt; emellertid ser det ut som man till slut skulle trefva sig fram till en utgång äfven ur denna labyrint. Det stora steget är äfven här taget af Rawlinson, och det är med en kort framställning af hans arbeten som vi skola sluta vår artikel*).

---

*) A commentary on the Cuneiform inscriptions of Babylonia and

Vi hafva nämt att de flesta af de persiska inskrifterna äro inhuggna på tre språk och i tre skrifttecken, af samma enkla anledning att göra dem allmänt förstådda af rikets etnografiskt trefaldiga befolkning, som ännu i dag skulle nödga en guvernör i Bagdad att samtidigt utgifva sina edikter på persiska, turkiska och arabiska, afkomlingarne af de tre kilskriftspråken. Likasom nu den grekiska texten på den egyptiska Rosetta-stenen gaf första klaven till dechifferingen af den hieroglyfiska parallel-texten, på samma sätt hafva de persiska kolumnerna i Darius-inskriften tjenat såsom ett trappsteg till begripandet af de assyriska och babyloniska inskrifterna. Inskrifterna vid Hamadan, Persepolis och Bisûtun hade i första rummet gifvit en lista af mer än åttatio nomina propria, hvilkas uttal var fastställdt genom den persiska texten, och hvilkas motsvarigheter utan alltför stor svårighet lätö sig återfinna i den babyloniska. En omsorgsfull jemförelse af dessa namn gaf omkring hundrade med mer eller mindre säkerhet bestämbara karakterer, och framför allt en klarare insigt i de ofvan omtalade substitutionerna. Genom jemförelse sinsemellan af babyloniska ord har Rawlinson förökat sitt alfabet med femtio ytterligare fonetiska tecken, och till dessa 150 ljudbeteckningar inskränker sig i närvarande ögonblick bekantskapen med det babyloniska och assyriska alfabetet.

Rawlinson har kommit till den fasta öfvertygelse att det var i Assyrien som de kilformiga karaktererna först blifvit begagnade till skrift, men att systemet eller principen för den skrifkonst till hvilken de lämpades var ursprungligen lånad ifrån Egypten. Det torde här vara af nöden att i förbigåendet erinra om de allmänna grunddragen af det egyptiska skriftsystemet. Det är bekant, att hieroglyf-bilden betecknar antingen ett verkligt föremål, eller den egenskap hvaraf det konkreta föremålet kan anses gälla såsom symbol, äfvensom de abstrakta begrepp som dermed stå i något förhållande, eller att den slutligen understundom måste vid återgifvandet af en-

Assyria, including the readings of the inscription on the Nimrud obelisk, and a brief notice of the Ancient Kings of Niniveh and Babylon, read before the Royal Asiatic Society, by Major H. C. Rawlinson. London 1850.

skilda namn nedsatiga till rangen af en bokstaf, nemligen för det ljud som var det började, eller eljest mest framstående, i namnet på det af hieroglyfen betecknade föremålet. Efter dessa tre slags beteckningssätt kallas hieroglyf-skriften figurativ, ideografisk och fonetisk. Men det blef på längd obeqvämt att teckna hela bilderna, och man uppfann derföre ett slags kursiv- eller snabbskrift, med samma tecken, ehuru i en sammandragen och förenklad form. Detta är hvad man kallat den Hieratiska skriften, från hvilken den Demotiska icke annorledes skiljer sig än genom en inskränkning i antalet af de använda tecknen. Man har således fonetiska tecken i den hieratiska skriften, lika såväl som figurativa i den demotiska, och tvärtom, — ja, äfven våra moderna språk bibehålla något af dessa tre olika beteckningssätt; så äro t. ex. de planetariska tecknen i våra almanachor, vissa af runtecknen, eller triangel- och qvadrat-tecknen i våra mathematiska läroböcker, allesamman figurativa, siffrorna äro i alla språk ideografiska, och den vanliga bokstafsskriften fonetisk.

Huruvida de kilformiga skrifttecknen från början voro ämnade att i likhet med hieroglyferna afbilda verkliga föremål, eller om den hieratiska eller demotiska skriften varit deras utgångspunkt, tilltror sig Rawlinson ännu icke att bestämma; men hela strukturen af det assyriska skriftsystemet anser han dock, såsom vi redan sagt, förråda ett egyptiskt ursprung. Alfabetet är dels ideografiskt, dels fonetiskt, och såsom fonetisk betecknar hvarje karakter än ett enda bokstafsljud, än en hel stafvelse: i sednare fallet troligen namnet på det föremål tecknet ansågs afbilda, i det förra det märkbaraste ljudet i föremålets namn. Till denna svårighet att bestämma när en karakter menar bokstaf eller stafvelse, kommer en annan ännu större, som består deri att samma tecken stundom betecknar olikartade ljud, som sakna allt synbart sammanhang med hvarandra. I några fall äro också de tecken som här, i likhet med egyptiskan, nyttjas såsom determinativer, äfvensom monogrammerna för gudarnes namn, alldeles godtyckliga. Och då ändtligen hieroglyfens urbild lätt igenkändes, och dess fonetiska betydelse vanligen fanns i begynnelsebokstafven af det ord som i den moderna koptiskan betecknar det afbildade

föremålet, och då Manethos och Eratosthenes' konungalistor och Plutarchs egyptiska Pantheon gåfvo en säker jemförelsepunkt, hvartill de dechiffrerade konunga- och guda-namnen kunde hänföras; så fanns för det assyriska språkstudiet ingen dylik lättnad, och till de åttatio genom den persiska texten gifna namnen inskränkte sig hjelpmedlen för den nya forskningen. Vi få derföre icke förvåna oss att arbetet går långsamt och att flera af dess resultater ännu äro osäkra. Redan den vanliga innanläsningen säges ju vara en af menniskans mest svårförvärfvade kunskaper.

Sedan man vunnit dessa elementer för den assyriska skriften, skred man till undersökningen om sjelfva språkets beskaffenhet. Det hade redan från början visat sig att assyriska och babyloniska dialekterna äro, med få afvikelser, nästan helt och hållet identiska. Jemförelsen mellan den persiska och den babyloniska texten i Darius-inskrifterna gaf omkring 200 ord hvilkas mening och ungefärliga uttal var satt utom tvifvelsmål. Ytterligare jemförelser mellan babyloniska vokabler förökade det kända ordförrådet till omkring 500; men detta är ej mer än tiondedelen af de ord som de persiska inskrifterna innehålla; ty den babyloniska kolumnen vid Bisûtun var nästan alldeles utplånad. Emellertid har Rawlinson med dessa tvåhundrade ord varit i stånd att i allmänhet uppfatta innehållet af enklare assyriska inskrifter, och ibland de första frukterna af hans mödor räkna vi dechiffreringen af inskriften på den förut omtalade, af Layard i Nimrud upptäckta och till England hemsända obelisken.

Såvidt man hittills kan dömma, visar sig assyriskan, både i afseende på den organiska strukturen och sjelfva ordförrådet, vara ett semitiskt språk, som tyckes bilda en öfvergång mellan egyptiskan och koptiskan å ena sidan, samt hebreiskan och de öfriga vest-semitiska språken å den andra, och den visar sig så till vida såsom en enklare och ursprungligare form, att rötterna, som i dessa idiomer genom tillsättningen af en hjelpbokstaf i allmänhet innehålla tre konsonanter, här bestå af endast tvenne. Med denna afvikelse äro en mängd assyriska och babyloniska rötter alldeles identiska med de hebreiska och arabiska. Äfven substantiverna visa märkbara öfverensstäm-

melser. Så t. ex. betyder *haba* elefant, sanscr. *ibha*, hebr. *habbim*, fornegyptiska *ebu*, hvarmed kan sammanställas lat. *ebur* och fransyskans *ivoire*; *am*, moder, liksom i hebreiskan och arabiskan, *bar*, son, *arko* eller *eneko* (hvarmed kan jemföras lat. *rex*, *regis*, gr. *ἄναξ*, armen. *arkai*) konung, och *erts*, land, är det hebreiska *äresz*. Vi kunna ej här vidare fullfölja dessa likheter och öfvergå nu till de resultater de nya upptäckterna hittills medfört för den geografiska och historiska kännedomen om det gamla Assyrien.

De inskrifter Rawlinson hittills undersökt innehålla en massa af geografiska namn, icke mindre än tusende, alla tillhörande länder mellan Persiska viken och Medelhafvet, hvilka kilskrifterna omtala såsom eröfrade af assyriska konungar. Deribland märkes förnämligast *Misr*, den persiska kilskriftens Mudraya och Hebreernas Mitsur, det nedra Egypten, hvarest *Rabek*, Bibelns On eller Heliopolis var beläget*), hvaremot det öfre benämnes Misek, sålunda påminnande om den i hieroglyferna brukade benämningen: "det högre och lägre landet" och den israelitiska dualformen Misrajim. Khetta, hieroglyfernas Khitah och Bibelns Hetheer (2 Kon. VII. 6) är Palestina, detta Flandern för de assyriska och egyptiska konungarnes fejder. Uttrycket "Khetta, de tolf stammarna i det högre och lägre landet", bevisar tillräckligt att namnet afser Judarne. Meder eller Atropatener och persiska stammar, omkring Oxus och Kaspiska hafvet, innan de ännu flyttade söderut till det egentliga Persien, nämnas såsom besegrade med sina furstar. Armenien och Ararat omtalas likaledes. Detta land har egna inskriptioner i kilskrift, förekommande på ruinerna omkring sjön Van, såsom vi ofvan omnämt. Skriften är assyrisk, men språket är skytiskt, såsom Rawlinson upplyser. De omtala en sjelfständig konungadynasti öfver Armenien, Mindre Asien och nordliga Medien, vid den tid då assyriska väldet lutade till sitt fall, sannolikt i åttonde och sjunde seklerna före vår tideräkning. Äfven Susiana och Elymais hafva återfunnits.

En annan sak som här förtjenar anmärkas är fenomenet af ett starkt skytiskt element, som vid perioden för Khorsa-

*) *Ra-bek*, äfvensom det syriska *Bal-bek*, betyder efter orden Solens stad.

hads uppbyggande inkommit i det vestra Asiens befolkning. Redan Bisûtuns-inskriften omtalar Sacæ, ett namn som Perserne enligt Herodot tillade Skyterne utan urskiljning, och den sista figuren på hällristningen öfver inskriften, med den höga mössan, som äfven af Herodot omtalas, är en sådan Skyt. Men i den babyloniska kolumnen af denna urkund återgifves Saker med Tsimri, och detta folk förekommer fortfarande i de assyriska inskrifterna, såsom bosatt eller i egenskap af ett slags condottieri tjenstgörande i olika provinser. Frågan blir nu om dessa Tsimri kunna vara detsamma som Europas Cymri eller Celter. Det synes bevisligt, att det funnits en stark tartarisk befolkning i Persien före Cyrus, men Rawlinson är ej böjd att identifiera denna befolkning med Tsimri, hvilka han snarare anser såsom en mot den fasta åkerbrukareklassen motsatt nomadisk milis, som troligen utan etnografisk inskränkning i sina leder upptog Celter, Slaver och Teutoner, likaväl som Tartarer af alla grader, från den ursprungliga typen för Finnar och Magyarer, ned till den sednare utvecklade Turken och Mongolen. Han tillägger, att dessa Tsimri äfven Jeremias omtalas af bland vest-asiatiska nationer. I xxv Kap. 25 v. sammanställas deras konungar med konungarne af Elam och Medien.

Att Babylonier skulle omtalas i assyriska urkunder var naturligtvis att vänta. Landets namn är Senareh, det bibliska Shinar eller, såsom vår öfversättning har ordet, Sinear: namnet Babel nyttjas ej före Nebukadnezar, hvilken också Bibeln nämner som stadens anläggare. Märkvärdigt nog förekommer hans namn och titel på tegelstenarne öfverallt i ruinerna af de babyloniska städerna. Rawlinson sluter deraf, att det först var under denne konungs tid som Chaldeerne från Assyrien med sjelfva kilskriften lånade bruket att stämpla byggnadsteglet med konungens namn. Han anser det närvarande Birs-Nimrud representera läget af Babels grannstad, det gamla Borsippa, som ända från assyriska rikets första dagar måste hafva varit det babyloniska väldets hufvudstad, enär dess eröfring omtalas i inskriften på obelisken. För öfrigt är det i det lägre Babylonien eller Chaldéen som vi med större sannolikhet än vid Hillah och Bagdad kunna vänta att upptäcka materialier

till belysning af detta lands äldsta historia. Ruinerna vid Niffer äro mycket betydligare än de vid Babylon, och dess tegel är stämpladt med ett konungs-monogramm hvars fonetiska betydelse Rawlinson ännu ej förmått att utreda. Ännu betydligare äro ruinerna vid Warka, Grekernas Orchoe och Chaldéernas Ur, hvilket namn det äfven bibehåller hos de äldsta arabiska geograferna, liksom hos Talmudisterne, hvilka beteckna det såsom Abrahams födelseort.

Hvad särskildt rörer Assyrien, så har Rawlinson fortsatt de ofvan omtalade franska arkeologernas bemödanden att identifiera de särskilda ruingrupperna med de historiska lokaliteteterna. I Nimrud igenfinner han Bibelns Calah (1 Mos. x. 11) eller såsom det äfven kallas, Halah (2 Kon. xviii. 11), och Xenophons Larissa, hvilket sednare namn äfven återfinnes i den samaritanska öfversättningen af Moseböckerna, der det hebreiska Calah är återgifvet med Lachisa; Kouyunjik anser han deremot för Xenophons Mespila, och Khorsabad för det bibliska och arabiska Sargon, samt återfinner slutligen, i öfverensstämmelse med Quatremère, det egentliga Niniveh i ruinerna vid Nebbi Yunus, der den arabiska traditionen förlägger profeten Jonas graf, något söder om Kouyunjik och midt emot Mosul. Dessa sednare ruiner hafva ännu icke blifvit undersökta.

De äldsta hittills upptäckta inskrifter äro de som funnos i nordvestra palatset i Nimrud. De tillhöra en konung, hvars namn Rawlinson läser Assar-adan-pal, och hvilken han anser för den grekiska Sardanapalus, dock icke den bekanta vällustingen, utan en äldre krigisk furste, hvars graf, enligt en af Athenæus citerad gammal grekisk författare, skulle hafva varit utmärkt af en ofantlig pyramid, straxt utanför hufvudstadens portar. Att denne konung, som byggt Nimrud-palatset, ej varit monarkiens grundläggare, bevisas bäst af den höga civilisation och den konstens fulländning som uppenbarar sig i denna byggnad. I sina inskrifter talar dessutom denne konung både om sin far och farfader såsom konungar i Assyrien, och nämner äfven en äldre konung, Temenbar, såsom staden Halahs grundläggare. Andra inskrifter nämna en ännu äldre regent, hvars namn möjligen kan läsas för Beltakat. En hufvudsaklig svårighet vid konunganamnens läsning i allmänhet ligger deri,

att de skrefvos ej efter ljudet utan efter meningen, så att bruket af synonymer vid deras användande var nästan utan inskränkning tillåtet, ungefär såsom om vi skulle benämna samma person ömsom Bonde eller Åkerman. Temenbars närmaste efterträdare var Hevenk, ett namn som erinrar om det grekiska Euechios; derpå följer ett namn som Rawlinson anser betyda guden Bars eller Sebs tjenare, och som möjligen kan läsas Katiba; derefter kommer den omtalade Sardanapalus, hvars hundradefallt upprepade inskrift begynner sålunda: "Detta palats tillhör Sardanapal, den ödmjuke tillbedjaren af Assarach (Bibelns Nisrock) och Beltis, af den skinande Bar, af Ani och Dagon, hvilka äro de förnämsta af gudarne: den mäktige och höge Assyriens beherrskare, son af "Bars tjenare", den store, mäktige och höge konungen af Assyrien, som var son af Hevenk, den store, mäktige och höge konungen af Assyrien." Det följande af inskriften omtalar hans bemödanden att öfver hela riket utbreda de rätta gudarnes dyrkan, och innehåller äfven en lista på underlydande folkslag, som är af stor vigt för jemförelsen af konungarikets dåvarande omfång med den utsträckning det erhöll genom sednare eröfringar: redan här förekomma Syrien, Armenien, Norra Mesopotamien och möjligen äfven Heliopolis i Nedre Egypten. Märkvärdigt nog förekommer ännu ej Phoenicien, men en annan inskrift på ett votiv-altare, äfvensom på lejonet och tjuren som konungen vid sin återkomst från Syrien helgade åt sin skyddsgud, omtalar utförligt att han under detta krigståg upptog skatt utaf konungarne af Tyrus, Sidon, Acre, Byblos, Berytus och öfriga phoeniciska sjöstäder.

Sardanapals son och efterträdare var Temenbar II, som byggde central-palatset i Nimrud, och det är om honom som inskriften på den svarta obelisken handlar. Om man jemför denna urkund med inskrifterna på de kolossala tjurarna i mellersta palatset och kilskriften på en vid Kalah-Shergat funnen staty, får man en fullständig krönika öfver hans regering, hvars allmänna syftning, med afräkning af några osäkra namn och ett och annat dunkelt ställe för öfrigt, Rawlinson anser lika tillförligt återgifven som Bisutuns-taflorna.

Obeliskens inskrift börjar med en invokation till gudarne, bland hvilka äfven förekommer Shemir, möjligen den grekiska Semiramis. Derefter talar konungen i eget namn sålunda:

"Vid begynnelsen af min regering, sedan jag tagit thronen i besittning, församlade jag cheferna bland mitt folk och nedsteg på Esmes slätter, der jag intog staden Haridu, hufvudstaden i Nakharnis rike." Derefter fortfar han att för hvarje år särskildt uppräkna sina krigsbedrifter. Mer än tjugu gånger öfvergick han Euphrat och underlade sig vestliga länder ända till Medelhafvet, eller kufvade upproriska satraper. I nionde året gick han mot Babylon, tvenne gånger gick han mot öster och bekrigade Perser och Meder, samt förde deras konungaslägter fångna till Assyrien. Sålunda genomgår han hela sin trettioettåriga regering. Vi nämde ofvanföre, att obeliskens bildverk föreställer de af honom mottagna tributerna, och i korta epigrafer derofvanföre uppräknas de tributsändande rikena: ibland dessa förekommer äfven Egypten.

Af hans son och sonson vet man föga utom namnen. Den förres är Husi-hem eller Semir-hem, ty Husi och Semir äro båda namn på samma gudomlighet. Den sednare heter åter Hevenk; en denne konung tillhörig inskrift nämner Beltakat (?) såsom hans stamfader i tjugonde led och assyriska monarkiens grundläggare. Med Hevenk II slutar eller åtminstone afbrytes Nimrud-dynastien, och ett interregnum eller i alla händelser en betydlig förändring i alla statens förhållanden tyckes hafva inträffat. Den närmast kände efterträdaren till Hevenk II var den konung som byggde palatset i Khorsabad, hvars namn, efter utseendet Arko-tsin, dock ej kan med full säkerhet fonetiskt bestämmas; tilläfventyrs var han son af Hevenk, sannolikare en aflägsen slägting, utan egentlig rätt till thronen, eftersom han ej i sina inskrifter nämner sin fader och förfäder. Khorsabad-konungens son byggde palatset i Kouyunjik, och hans namn läses af Rawlinson, men med stor tvekan, Bel-adonim-sha, som i sina inskrifter förmäler sig hafva eröfrat Babylon och Sidon. Om dennes son, som byggde sydvestra palatset i Nimrud, förmäla inskrifterna ännu mindre. De två första elementerna i hans namn stämma öfverens med Rawlinsons Sardanapal, och det hela ljuder Asar-adon-assar;

det är förnämligast på denna grund som Hincks och andra velat identifiera dessa tre konungar med Bibelns Salmanassar eller Sargon, Sanherib och Asar-Haddon. Rawlinson anser deremot de bibliska konungarne motsvaras af sednare monarker, hvarom ännu blott strödda underrättelser finnas, och af hvilka en hade förstört centralpalatset i Nimrud och med dess bilder beprydt det sydvestra på samma ställe. Af denna förstöring slutar han också, att regenterna af denna sednare assyriska dynasti omöjligen kunnat tillhöra den äldsta ninivitiska familjen, från hvilken deremot Khorsabads- och Kouyunjiks-konungarne otvifvelaktigt härstammade i rätt nedstigande linea.

Flera af dessa konungar hafva efterlemnat inskrifter nästan lika omständliga som obeliskens, men hvilka utrymmet ej tillåter oss att vidare beröra. De afhandla alla krigsbedrifter och vidsträckta eröfringar; somliga hafva derjemte ett religiöst innehåll. Om Khorsabad-konungen förekommer en märklig uppgift, att han under sina krig i Phoenicien skänkt en af dess intagna sjöstäder, förmodligen såsom belöning för biträde till sjös, åt konung Methati af Athini, och Rawlinson tänker härvid på Melanthus, som regerade i Athen kort efter de första joniska familjernas inflyttning. Oss förekommer det nog sangviniskt af honom att vilja söka jemförelsepunkter för sin assyriska kronologi bland så aflägsna data i den grekiska historien, medan den nyare forskningen och förnämligast hans landsman Grote, i sitt berömda arbete öfver Grekland, snart sagdt nedrifver all historisk verklighet bortom Olympiaderne. Vi hafva anmärkt att Khorsabad-konungen ej nämner sina förfäder. Nu påstår Layard att han nyligen i en tunnel vid floden Zab funnit en inskrift som uppräknar dem. Om då Nimruds konungar, såsom Rawlinson antager, regerat i trettonde eller tolfte seklerna före vår tideräkning, torde Khorsabads dynasti böra hänföras till det elfte eller tionde. Han lägger nemligen Herodots uppgift till grund för sin assyriska kronologi, och antager derföre början af trettonde seklet såsom perioden för assyriska väldets första grundläggning. För öfrigt tror han ej med Layard, att någon utländsk eröfring eller våldsam inre omhvälfning orsakat interregnum mellan Calah- och Khorsabad-dynastierna. För konungarne efter Assar-adon-

assar finnas inga genealogiska serier, och de kunna ej fästas vid några bestämda epoker, oaktadt äfven af dem vidsträckta eröfringar omtalas. Äfven deras namn äro osäkra, ehuru Rawlinson tror sig i dem upptäcka ett närmande till den babyloniska dialekten. Layard har nyligen upptäckt son och sonson af ofvannämde Assar-adon-assar, äfvensom ett par nya Khorsabad-konungar, men ännu finnes ingen möjlighet att identifiera dem med historiska personer. Slutsumman af de gjorda upptäckterna blir således för Assyriens kronologi: väldets grundande omkring 1300 eller 1250 f. Chr., Nimrud-dynastien till 1100, interregnum till omkring 1030, då Khorsabad-serien börjar med Arko-tsin, hvilket sednare datum får ett ytterligare stöd deri, att den egyptiska Biarku, hvilken i hans inskrifter omtalas såsom af honom besegrad, låter sig utan stor svårighet identifieras med konung Pehor, som var den femte regenten af den tjuguförsta egyptiska dynastien.

Detta är allt hvad vi för ögonblicket veta om ett af mensklighetens tidigaste välden. Det må vara litet nog, men det är ändå oändligt mer än intet, och det ökas med hvarje dag, till dess det vestra Asiens äldsta öden skola ligga lika så klara för oss som Roms och Greklands. Vi hafva sökt att i flyktiga drag teckna gången af en forskning som redan för sin method förtjenar att betraktas och beundras. Man liksom gräfver upp hela historiens grund, man vänder, granskar och skärskådar hvarje liten stenskärfva, innan man infogar den i den nya byggnaden, och man förvånas öfver de dyrbara materialier man upptäcker bland spillrorna af den klassiska fornverlden, hvars lemningar man så ofta ransakat och hvars innehåll man trodde sig så väl känna. På sådant sätt kan studiet af denna fornverlds språk blifva något ädlare än ett blott och bart verktyg för en pedagogisk grofhyfling, i samma mån det för denna förrättning blir umbärligt, och, vi våga säga, olämpligt. Men om sjelfva forskningens gång och method är lärorik och intresseväckande, så äro dess resultater det ännu mer. Der vi blott drömde om barbari och despotism, groft afguderi och råa seder, visar oss denna forskning en hög kultur, ett ordnadt, ofta nästan konstitutionellt samhällsskick, en djup och klarsynt spekulation och en betydlig förfining i seder. Och

på alla punkter af jorden, i China eller Egypten, bland Azteks eller Tartarer, dyka nationer upp ur mythernas dimmor, ordna sig i historiens leder och fordra sin andel i mensklighetens gemensamma lust och nöd, fordra ett öra för sina häfder liksom för sitt närvarandes kraf. På sådant sätt lära vi oss allt bättre inse, att det i skapelsens kedja finns öfvergångar men inga språng, att den försyn som frambragt och regerar denna skapelse ej är ett gynnadt folks exklusiva gud, utan har nåd och kärlek nog för alla; och om något tidehvarf haft en dunkel känsla, att menskligheten är en familj af likberättigade bröder, så måste vårt eget känna alla sina pulsar slå af detta aningsrika medvetande. Och hvad är det, om ej detta heliga medvetande, som ingifvit seklets begåfvade alla de stora upptäckter som äro kallade att närma och förbinda menniskor och samhällen, och komma fridens, kärlekens och broderlighetens ande att utbreda sig allt vidare och vidare, tills den enligt Skaparens afsigt slutligen omfattar hela jorden? Derföre kunna vi också i det stora andliga arbete, hvaraf vi försökt att skildra några detaljer, icke se någon abstrus lärdom, eller några enstaka tillfälligheter i dessa vackra upptäckter, för hvilkas vidare möjlighet vi öppet bekänna att vi ej mer kunna tänka oss några gränsor.

C. F. BERGSTEDT.

Litteratur-Öfversigt.

---

[60] **Skånes Konsthistoria för Medeltiden af** *C. G. Brunius.* Lund, Gleerup 1850. 704 sidd. 8:o med 16 plancher. (Priset: 4 Rdr b:ko).

Af de sköna konsterna har i vårt fädernesland byggnadskonsten af ålder varit styfbarnet, och är det ännu, om äfven enstaka företeelser synas egnade att bebåda en bättre framtid. Få och sällsporda äro de moderna byggnadsverk som på något sätt afsticka från de enformiga och karakterslösa husmassorna i våra städer; få och torftiga äro också i byggnadsväg våra medeltidsmonumenter, särdeles i jemförelse med andra länders. Saken är också lätt förklarlig. Sverige har aldrig haft denna mäktiga feodaladel som i Europas öfriga länder uppreste sina ståtliga riddareborgar, och om våra medeltidsfamiljer egde makt och rikedomar nog att uppföra sådana, så saknade de dock den smakens förfining som kunde göra dem till något mer än enformiga blockhus och klumpiga fängelser. Med den heliga byggnadskonsten var det ej mycket bättre; den kunde blott sällan glädja sig åt rika och insigtsfulla patronater, och endast långsamt sammantiggdes, vanligen genom aflatsförsäljning, medlen till våra äldsta kathedraler. Äfven beskaffenheten af de för de första templens uppbyggande tillgängliga materialier gjorde sitt till saken: få af våra provinser ega tillgång på lättbrutnare stenarter, och den rika skogstillgången gjorde det naturligt att man försmådde den svårsprängda graniten för det lättarbetade timret. Af de urgamla trädkyrkorna finnas hos oss nästan inga mera qvar; till deras beskaffenhet torde man dock kunna sluta af dem som ännu förekomma i Norrige. De röja, säger Hr Brunius, till grundidéen rundbågstilen, men till sina detaljer fornnordisk timmermanskonst, och äro sammansatta såsom skiftehus, samt prydas med invecklade drakslingor, vidunderliga djurgestalter och annat som erinrar om runstenarnes sirater. Och när man omsider började att uppföra stenkyrkor, gjorde man dem så små, att församlingarnes tillväxande befolkning och den förändrade religionsformen, som fordrade bättre utrymme och sittplatser äfven för menigheten, gjorde en nödvändighet af deras för-

ändring, utvidgande och ombyggnad. Härvid förfor man vanligen ej särdeles förståndigt, ännu mindre konstnärligt, och deraf kommer sig, att vi med få undantag, såsom Varnhems och Husaby kyrkor i Vestergöthland, samt en och annan af våra domkyrkor, i vårt land nästan alldeles saknar minnesmärken af den äldsta kristliga byggnadskonsten.

Det är följaktligen lätt förklarligt att arkitekturen i vårt fäderneslnad är så litet känd och värderad. Icke nog dermed att den fordrar en större massa af olikartade kunskaper, ja verkligt djup lärdom, för att kunna fattas och väcka intresse såsom konst; den behöfver mer än någon annan konst att studeras i verkligheten, som de bästa teckningar blott ofullständigt kunna ersätta. Den behöfver tillfällen att jemföra olika tidehvarfs och konststilars alster för att fatta deras egendomligheter, och skönheterna i mästerverk, sådana som Upsala Domkyrka eller Stockholms Slott, gå förlorade för mängden, som ej sett något annat. För att öfvertyga oss, till hvad grad den arkitektoniska smaken ännu hos oss är outbildad, behöfva vi blott kasta ögonen på de för öfrigt rätt förtjenstfulla landskapsteckningar, som den lithografiska pressen ofta nog åstadkommer. Nejdens allmänna tycke är emellanåt till och med utmärkt träffad, det arkitektoniska deremot nästan utan undantag alldeles förfeladt. Saknaden af ändamålsenliga bildningsanstalter för den praktiska arkitekten, som i sin ordning bör verka på den allmänna smaken, har varit mer än kännbar. Vi hoppas dock att intresset för denna slags bildning är i starkt tilltagande; den i flera afseenden förtjenstfulla Tidskrift för praktisk byggnadskonst och mekanik som sedan årets början hos oss utgifves, bör i detta fall kunna medföra goda verkningar, och vi begagna detta tillfälle att fästa våra läsares uppmärksamhet på ett arbete, som endast bristen på erforderliga specialkunskaper kunnat hindra oss att långt för detta göra till föremål för en egen artikel.

Vi talte om Sveriges fattigdom på byggnadsmonumenter från Medeltiden. Från detta armod göra dock tvenne af dess provinser ett lysande undantag, nemligen Gottland och Skåne. Båda dessa landskaper ega ypperliga byggnadsmaterialier, Gottland i sin kalksten, Skåne dessutom i sandsten och vanlig gråsten; båda hafva dessutom denna jordmånens rikedom som gynnar befolkningens hastiga tillväxt, och då Gottland genom sina handelsförbindelser snart såg sig i besittning af ett välstånd och en bildning som gjorde glänsande byggnadsföretag möjliga, var Skåne genom sin förening med ett mäktigt och bildadt rike, under utmärkta regenter, satt i ett rikt åtnjutande af den första kristna civilisationens välgernin-

gar. Dessa båda landskaper ega derföre talrika gamla kyrkor af utmärkt konstvärde, och det är med dem som den svenska byggnadshistorien måste begynna. Såsom en sådan begynnelse af betydelsefullaste art helsa vi föreliggande arbete.

Prof. Brunius har icke allenast såsom arkitektonisk skriftställare gjort sitt namn bekant bland svenska allmänheten. Beskrifningarna öfver Helsingborgs Kärna och Lunds Domkyrka, samt hans arkeologiska och antiqvariska resa, utgifven 1839, äro bekanta för alla dem som i någon mån intressera sig för Sveriges byggnadsminnen. Ett ännu betydligare inflytande på den arkitektoniska bildningen i Sverige har han utöfvat såsom praktisk arkitekt, genom de talrika byggnadsföretag och restaurationer som en längre tid igenom varit öfverlemnade åt hans omedelbara ledning, eller dock i det hela inrättade efter hans råd och anvisning. Vi kunna således i hans skrifter vänta långt mer än utgjutelser af ett formellt odladt konstsinne; öfver allt framstår den praktiska byggmästaren, i kritiken af anordningen likaväl som af byggnadsämnena. I sina allmänna betraktelser är han sparsam, och beskrifningarnas exakthet är, såsom sig bör, hufvudsaken. Blott tillfälligtvis berör han några af medeltids-arkitekturens allmännare principer, såsom grundtalet, beräknadt efter midtqvadraten, d. v. s. den area som innehålles i hufvudskeppets skärning med tvärskeppen, och hvarmed hela kyrkans rymd är jemt mätbar. Mot antalet af skeppets qvadrater svarar äfven antalet af pelare samt fönster- och dörröppningar. Men utan tvifvel gifves utom det af Hr Brunius anförda grundtalet äfven andra talförhållanden, som ligga till grund för de isynnerhet vid kyrkor af öfvergångsstilen så ofta förekommande irregulariteter, såsom dörrar och fönster anbragta osymmetriskt och räta linier brutna genom afvikelser som ej kunna vara tillfälliga. Vi erinra om den praktfulla St. Nicholaus i Visby, der icke allenast fönsterrosacen öfver södra hufvudportalen är betydligt framskjuten åt korsidan, utan äfven en af de norra pelarne icke obetydligt inskjuten på hufvudskeppets area.

I första afdelningen behandlar Hr Brunius Medeltidens byggnadskonst i allmänhet. Han har deri sammanställt de upplysningar man har att tillgå om Nordens äldsta kyrkobyggnader. Den äldsta helgedom i Skåne som blifvit uppförd af sten, är Heligkorskyrkan i Dalby, som grundlades af Sven Estridsson vid medlet af elfte seklet. I Dalby inrättades af denne konung ett biskopsstift, med Egino till sitt öfverhufvud, hvilken uppbyggde många herrliga tempel, så att provinsen vid hans tid haft ända till 300. Sven Estridssons broder Knut grundlade omkring år 1083 domkyrkan i Lund, som

år 1145 invigdes af Erkebiskop Eskil. Under Valdemar den stores regering 1157—1182, och medan den berömde Absalon innehade Erkebiskopsstolen i Lund, anlades många nya kyrkor, och de gamla, som Vendiska sjöröfvare förstört, uppbyggdes ånyo. Det var äfven vid denna tid som Gottland fick sina flesta landtkyrkor; de äldsta, såsom Stenkyrka, Atlingbo och Fardhem, bära årtalen 1030—1050, huru tillförlitliga de må anses lemna vi derhän. Från början och medlet af tolfte seklet daterar sig deremot med full säkerhet mängden af gottska landtkyrkor, och de äldsta af Visby ruiner, hvaribland äfven den extra muros belägna St. Göran, tillhöra otvifvelaktigt samma tidehvarf.

De offentliga byggnader som funnos i Rom före och under kejsartiden, och kallades basilikor, förvandlades sedan christendomen blef statsreligion i kristna tempel och kallades *κυριακαί*, Herrans hus. Det är från dessa byggnader, som hade kroppåstak och af kolonnader delades i hufvud- och sidoskepp samt på ena gafveln ett halfrundt utsprång för tribunen, som den kristna tempelbyggnaden utgick, och den berömda Sophiakyrkan i Constantinopel företer denna grundform. Efter hand fingo de till utrymmets ökande sidobyggnader, i form af ett kors; det kallas latinskt när stammen är längre än tvärträdets armar, grekiskt när den förra är lika med de sednare. Upsala Domkyrkas korsform är således den latinska; likaså Lunds och Dalbys, och de flesta större kyrkor som tillhöra rundbågsåldern. Tornen voro till en början beräknade på försvar mot fiendtliga anfall: när ringklockor uppfunnos fingo de sin plats i deras öfre afdelningar; i de nedre lemnades platser åt de nyomvände. För sitt krigiska ändamål voro tornen försedda med skottgluggar och vapen, och hela kyrkan kallas derföre stundom ett kastell, castrum. Dessa torn öfversköto i norr och söder ofta kyrkans bredd, och delade sig någon gång vid sista tredjedelen af sin höjd i tvenne smärre torn. Vi känna i det öfriga Sverige intet sådant kyrkans bredd öfverskjutande torn, hvilket Hr Brunius anser för den vid rundbågskyrkor ursprungliga formen, om icke måhända Hamra kyrka på Gottland, ehuru den ursprungliga planen tyckes hafva blifvit vid ombyggnader betydligt förändrad. Trenne af Skånes kyrkor hafva runda torn, hvilket är en stor sällsynthet. Runda eller fyrkantiga torn, på några famnars afstånd från sjelfva kyrkan, äro deremot på Gottland särdeles vanliga, och deras krigiska bestämmelse röjer sig ännu i allmogens benämning, *kastål*. Såsom en ännu större sällsynthet torde här böra anföras det åttkantiga med gallerier rundtomkring omgifna, oaktadt sin genom jordskalf lidna stympning ännu alltid sköna, tornet till Lärbro kyrka på Gottland. Om denna byggnad, hvartill

vi ej känna något motstycke, vore det intressant att erfara kunniga arkitekters yttrande.

En egen anordning vid åtskilliga skånska och utländska kyrkor är den så kallade kryptan, en särskild underjordisk kyrka, der gudstjenst hölls och dopet förrättades; Skånes båda stiftskyrkor hafva sådana kryptor, i hvilka brunnar finnas, och samma förhållande visar sig äfven hafva egt rum i den krypta som tillhörde den numera förstörda Allhelgonakyrkan i Lund. Utom de nu nämda förekomma inga egentliga kryptor i Skåne, och så vidt vi veta, icke heller i det öfriga Sverige. Deremot har Gottland en egen byggnadsmärkvärdighet att uppvisa i den sköna Helgeands-ruinen i Visby, nemligen ett tvåvåningstempel i oktogonisk form, af huggen sten och den ädlaste rundbågsstil. Båda våningarne äro förenade genom en öppning på golfvet i den öfra, som uppbäres af fyra runda kolonner, och hafva ett gemensamt kor. Vi känna blott en enda så beskaffad byggnad utom denna, nemligen den fordna klosterkyrkan i byn Roisdorf, på högra Rhenstranden, midt emot Bonn. Denna konstruktion tillhörde blandade kloster, och var bestämd att vid gudstjensten skilja munkar och nunnor från hvarandra.

De äldsta kyrkor af rundbågstilen bestå utom tornet af tre mot öster i bredd aftagande afdelningar, skeppet, koret och korutsprånget, som är halfrundt. En stor hvalföppning i skeppets östra mur förenar detta med koret: denna båge kallas vanligen triumfbågen, och dess öppning var stängd genom ett galler, ofvanpå hvilket, och sålunda ytterligare afstängande koret från församlingens territorium, hvilade ett krucifix, som kallades triumfkorset. Dessa kors förekomma sällan numera på sin plats under triumfbågen, men finnas dock stundom, på Gottland oftast, i behåll uti kyrkornas förvaringsrum. De äro vanligen på en gång skulpterade och målade; Frälsaren i kroppsstorlek eller något mindre, med blottad kropp, bredvid eller öfver hvarandra spikade fötter, och en krona, stundom af messing, på hufvudet. Dessa krucifixer äro föröfrigt rika på symboliska beteckningar. Många sådana äro utförligt beskrifna hos Hr Brunius s. 552 följ. Hufvudskeppets fönster, två eller högst tre, voro smala, rundbetäckta och belägna högt ifrån marken, samt hade ut- och invändigt nästan lika stora smygar. Ingången på södra sidan har vanligen en präktig portal, smyckad med talrika helgonbilder; på norra sidan var antingen en simplare port eller alls ingen. En dylik ingång, äfvenledes på södra sidan och vanligen rikt utsmyckad, som dock i Skåne tyckes mindre allmänt förekomma, förde in i koret, dit blott de andlige hade tillträde och der de hade sina konstfullt ut-

strafe korstolar. Den mindre och enklare hvalfbåge som förenar korets östra ända med det halfrunda utsprånget kallas tribunbågen. Derunder står altarbordet af solidt murverk, endast med en fyrkantig öppning till inläggande af reliker: öfverlefvor af de Elfvatusen Jungfrur tyckas i Skåne hafva varit särdeles allmänna. På högra sidan om altarbordet framskjuter ofta en liten urhålkad sten, med en ränna som förer i det inre af altaret, der presten uthällde vattnet hvarmed han sköljde kalken, på det intet af det heliga messoffret skulle blifva utkastadt på oheligt rum eller utdrickas af lekmän eller kreatur. På Gottland förekomma de ännu ganska ofta; annorstädes hafva vi ej dem. Utanför koret, på hvardera sidan om triumfbågen, stodo mot nederlagsmurarne tvenne sidoaltaren, der menigheten kunde knäböja. Dessa kyrkor äro i allmänhet små, och skeppet har vanligen en enda, sällan två midtpelare, samt koret i allmänhet blott ett enda hvalf.

Stundom felas korutsprånget och altarväggen är rak, med ett rundt eller vanligen tre höga och smala fönsteröppningar. Dessa korslut äro, säger Hr Brunius, i äldre engelska kyrkor ganska vanliga. Till denna klass höra äfven de flesta gottländska kyrkor af större dimensioner och prydligare anordning, t. ex. det herrliga templet i Grötlingbo. Kyrkor af denna ordning hade till en början basilike- eller kroppåstak, hvars hela trävirke var synligt i det inre, och som först sednare ersattes genom takhvalf. Stiftskyrkan i Dalby hade till en början basiliketak, och i Lunds domkyrka inslogos takhvalfven först vid medlet af tolfte seklet. Många kyrkor, både på Gottland och i det mellersta Sverige, sakna ännu takhvalf, men hafva vanligen i dess ställe fått flacka brädtak, liksom i våra vanliga boningsrum. Flera nederländska kathedraler af en långt sednare byggnadsstil hafva ännu trätak, fastän i hvälfd form, troligen till följe af grundens lösare beskaffenhet, som ej tillåtit uppförande af nog solida omgifningsmurar för att uppbära murhvalf.

Liksom öfverhufvud gudstjensten var egnad att tala till de yttre sinnena och genom symboler och bilder ersätta verklig undervisning, så ansågs äfven kyrkobyggandet såsom ett af de säkraste medel att vinna salighet, och blott derigenom kan man förklara möjligheten af så ansenliga byggnaders uppförande. Rika och fattiga täflade att hembära sin skärf, och äfven tvångsåtgärder användes, som stundom föranledde farliga uppror. Knut den Helige led martyrdöden för sitt bemödande att i Danmark stadga tionden till kyrkor och presterskap, och mången urkund omtalar ännu huru allmogen trycktes af det hårda arbetet vid stenhuggningen eller timrets framsläpande ur sko-

garna. Dock, rika välsignelser hafva uppväxt i den af svett och blod vattnade jordmånen; Nordens upplysning, bildning och sjelfständighet är fostrad under dessa helgedomars hvalf. Men deras uppförande erfordrade ej blott guld utan äfven snille och kunskaper, och dessa kunde den tiden blott sökas hos de andlige. Biskoparne voro i allmänhet utmärkte lärde och konstnärer, och vissa munkordnar, såsom Benediktinerne, voro berömde för sina förträffliga skolor både för lärdom och slöjder. De förnämsta utländska kathedralers byggmästare voro biskopar och andlige; den berömda Kölner-dômen anlades af Erkebiskop Konrad, år 1248, med ledning och biträde af den store byggmästaren Biskop Simon i Paderborn. Så äfven i Danmark och den öfriga Norden, och då, såsom vid de stora kathedralernas anläggning, skicklighet felade landets andliga, inkallades utländningar. Bernhardinermunkar byggde Varnhems sköna klosterkyrka, äfvensom den icke mindre utmärkta Mariekyrkan i Wä i Skåne. Skara domkyrka byggdes eller åtminstone fullbordades af Biskop Ödgrim; den invigdes 1151. Kol, Biskop i Linköping från 1160, var äfven en stor byggmästare, och en ansenlig brobyggnad bär ännu hans namn. Också tillerkände vid denna tid lagen åt biskoparne en oinskränkt makt öfver kyrkorna, deras byggnad och deras inkomster. Först då de förvärfvat politisk betydenhet och för den verldsliga makten åsidosatte sina högre pligter, och då med klosterdisciplinens förfall de lärda brödraskapen nedsjönko i försoffning, laster och okunnighet, öfvergick byggnadskonsten efterhand i lekmännens händer. För att uppbygga Upsala domkyrka inkallades år 1287 från Paris Stenhuggaren Etienne de Bonneville med tio mästare och lika många gesäller. Med reformationen öfvergåfvo de andliga helt och hållet den högre byggnadskonsten, och lekmän användes till utförande af alla betydligare och konstmässigare arbeten.

Sverige har få monumenter af sednare öfvergångs- och spetsbågstil; några förekomma dock i Skåne och äro af Hr Brunius på ett lärorikt sätt beskrifna. Utrymmet nekar oss att meddela något derom, och vi måste äfven med tystnad förbigå de sista två afdelningarne, om den profana byggnadskonsten, och de lemningar af bildande konst som varit föremål för författarens lärda granskning. Hr Brunius beklagar sjelf, och hans läsare måste ännu mer beklaga, att han blott kunnat meddela ett ringa antal plancher. Att han valt geometriska teckningar i stället för perspektiviska, lärer en hvar billiga. Tillräckligt ofog har blifvit inom byggnadskonsten bedrifvet med skönteckningen på exakthetens bekostnad, eller öfverhufvud med hvad man kallar sköngeisteriet, och det är tid

att häri, liksom i allt annat, inlägga litet allvar. Och det är förvånande hvad man i allmänhet hos oss vet föga om medeltiden, som man i vanligaste fall ej anser värd annan uppmärksamhet än smädelsens. Vi önska ej dess återkomst i en eller annan skepnad, och vi äro långt ifrån att gilla de försök som flerestädes blifvit gjorda att återföra ej blott medeltidens konst, men äfven dess lynne och tänkesätt. Men å andra sidan tro vi att man måste tillfullo begripa medeltiden för att öfvervinna den; och af dess konst hafva vi ännu mycket att lära. Vi behöfva ej i våra andaktshus denna massa af symboliska framställningar, som hos våra förfäder voro enda medlet att inskärpa läran och dogmen; vi fordra höga fönster och en jemnt spridd belysning i helgedomen samt en akustisk anordning, hvarigenom talaren blir lätt förnimbar, både från predikstolen och altaret. Men vi behöfva deremot icke af barnslig puritanism förklara krig mot allt som våra förfäder funnit upplyftande och andaktsväckande, för att införa, såsom så ofta sker, den mest själsmördande och karakterslösa platthet.

Provinsen Skåne har ådagalagt en berömvärd håg att med allvar taga reda på sina fornminnen, och vi önska att ett dylikt intresse måtte fortplanta sig till alla våra landskaper, som hafva några att bevara. En sådan kärlek för historisk forskning skulle långt ifrån att göra sinnet främmande för dagens kraf, snarare gifva den kraftigaste impuls till praktiskt framskridande och förkofran. Innan vi nedlägga pennan kunna vi ej hindra oss att särskildt uttrycka denna önskan med afseende på Gottland. Ingen svensk provins har rikare medeltidsminnen att bevara, och ingenstädes behöfvas kraftigare ansträngningar för att upphinna och taga fatt på det närvarandes odling. Må det med samma framgång bearbeta sina häfder och odla sina myror, och förstå att göra sina antiqvariska skatter äfven annorstädes så kända och värderade som de förtjena. Man vet något om Visby ruiner, men nästan intet om det hundradetal af beundransvärda landtkyrkor som icke äro ruiner, utan i full friskhet bära sin sjuhundraåriga ålderdom, der ej okunnigheten och tanklösheten öfverkalkat deras sköna skulpturer eller eljest vanställt deras herrliga anordning. Det gläder oss att den lärda inrättning som har sig uppdraget att vårda Sveriges fornminnen blifvit satt i tillfälle att för statens medel inlösa några af Hr P. Säves högst redbara och förtjenstfulla arkitektur-ritningar; men vi önska på det varmaste att de ej måtte stanna inom Vitterhets-Akademiens biblioteksväggar, och att deras författare måtte blifva satt i tillfälle att till sin fosterös ära och den svenska allmänhetens undervisning och nöje offentligen utgifva både dem och sina öfriga rika och värdefulla samlingar.

C. F. B.

[61] **Handbok i Svenska Historien för Ungdom och Menige man af *K. E. Kindblad*.** Första Delen. Stockholm 1849—50. J. O. Hedbom & C. 360 sidd. Andra Delen (Häftena 19—27) 1850. 180 sidd. 8:o.

Huru vigtig och inflytelserik den för folkläsning beräknade litteraturen är har flera gånger blifvit i denna tidskrift antydt och uttaladt.

Undersöker man litteraturens allmänna inverkan på ett tidehvarfs karakter och på de rådande tänkesätten, finner man utan tvifvel att dessa lika mycket bestämts genom produkter af obetydligt eller intet värde i sig sjelfva, men hvilka haft en vidsträckt publik och trängt ned till samhällets lägre regioner, som genom de stora och förträffliga arbeten, hvilka uttalat nya och vigtiga sanningar, men antingen varit beräknade blott för ett fåtal af läsare eller icke bjutbara för mängden. Ty på beskaffenheten af de förra, antingen de varit mera sjelfständiga alster eller populariserande reproduktioner har ofta berott den riktning, som nya idéer erhållit i sin utveckling eller praktiska tillämpning, och derigenom bildningen och tendenserna hos de lägre folkklasserna. Om detta här gällt i alla tider, så gäller det företrädesvis i vår, då dessa folkklasser blifvit föremål för ett allmännare och varmare deltagande, men som stundom, om det ock ej varit af rent tvetydig art, dock mindre varit vist och insigtsfullt än nitiskt. Är det sannt, att denna omständighet i icke ringa mån bidragit till den sjukliga riktning, hvars symptomer jemförelsevis mest förmärkas hos de lägre klasserna, så är det ett lika vigtigt och berömvärdt företag som något annat att söka leda den till en bättre genom skrifter, som erbjuda dessa en sund och stärkande näring för själen samt verksamt befordra dess helsa.

Ett af de ämnen, som företrädesvis äro egnade till folkläsning, är Historien. Genom sitt konkreta innehåll, i allmänhet lättfattligt äfven för den mindre bildade, och genom de åskådliga och omvexlande bilder af lifvet, af ingen dikt öfverträffade, som den framställer, förmår den att på en gång fängsla inbillningskraften, rena och förädla känslan samt skärpa förståndet. Den berör derigenom tvenne andra ämnen, som äfven äro hvar i sitt slag passande för samma ändamål — Poesien och Naturkunnigheten. Den förenar likväl i detta afseende bägges fördelar och delar deras olägenheter blott i mindre grad. Ty äfven Historien kan missbrukas. Men den blottställer mindre än Poesien för farorna af en utsväfvande och otyglad fantasi, och riktar mindre än Naturkunnigheten, ensidigt odlad och framstäld, sinnet åt det omedelbart nyttiga.

Vi äro dock så långt ifrån att anse dessa ämnen sakna värde såsom medel för folkbildning, att vi just från dem hemta den måttstock, som vi anse lämplig för bestämmande af det behandlingssätt, som bör ega rum vid Historiens framställning i i folkskrifter. Ty det är dervid det poetiska elementet, som företrädesvis bör uppsökas och framhållas, likasom ett med naturbeskrifningens synthetiska method beslägtadt förfaringssätt bör användas. Berättelsen bör nemligen utgå från de enklaste och för uppfattningen mest omedelbara fakta och kring dem förnämligast vända sig.

Likalitet som all dikt, är all verklighet, all historia poëtisk, och ej heller egnar sig hvarje historiskt parti för en ändamålsenlig beskrifning. Att författa folkskrifter i historien är derföre en uppgift, som ingalunda är lätt och som ej kan lösas af hvilken som helst. Det kräfver en förening af egenskaper, som, om den ej är sällsynt, likväl är mindre vanlig än man i allmänhet är benägen att tro. Författaren af sådana skrifter har ett lika ansvarsfullt åliggande som hvarje annan uppträdande lärare, och det så mycket mera som han skall verka på den relativt största massan i samhället. Han behöfver ej allenast insigt i det speciella ämnet, utan äfven lika mycket en allmän humanistisk själsodling, som aldrig kan tillräckligt ersättas af talangen, hvilken, ehuru visserligen i och för sig erforderlig, först derigenom vinner en behöflig grundval och utbildning. Ej mindre än till hvarje annat dermed jemförligt slag af historiskt skriftställeri fordras till detta en kännedom om sjelfva materialet, som, om den ej är den fulländade vetenskapsmannens, likväl bör sakna hvarken vidd eller djup. Har författaren ej egentliga källstudier — ty äfven de komma honom helt säkert till godo — så bör han dock ega så stor kännedom om de förnämsta och bästa bearbetningar, att han förmår urskilja, utur hvilken han i hvarje särskidt fall förnämligast bör hemta sitt ämne och på hvilkens utsago han skall stödja sin uppgift. Det är ej tillräckligt att blott kompilera ett större historiskt verk. Historien är likalitet som någon annan vetenskap stillastående; oupphörligt framträda nya, ofta sinsemellan stridande åsigter, grundade dels på ny uppfattning, dels på nya källor. Att välja mellan dessa fordrar både insigt och omdöme. Han kan eljest icke undvika faran att framställa sådant, som dels ännu är med alltför liten noggrannhet och säkerhet utredt, dels för mycket antiqveradt för att såsom positivt resultat böra ingå uti folkskrifter. Efter detta främsta vilkor följer en annan lika oeftergiflig, på ofvan uttalade åsigter grundad fordran att författaren bör ega den visserligen icke allom gifna, af blick och erfarenhet i förening

beroende förmågan att bedömma hvilka ämnen lämpa sig till menige mans uppfattning. Han bör dervid undvika alla mera invecklade saker, som tillhöra philosophiens, statsrättens, juridikens och kameralistikens områden. Att popularisera sådana för de lägre folkklasserna är ytterst svårt och kräfver åtminstone en ovanligt skicklig och varsam hand. I annat fall kan författaren i all välmening mera missleda än upplysa, emedan många ämnen genom den populariserande dissektionen förflygtigas, förlora sin egentliga betydelse och blifva derföre obegripna eller missförstådda. Isynnerhet bör förf. akta sig att lemna det reflexiva elementet alltför stor utsträckning. Visserligen bör han ej underlåta att hänvisa på händelsernas ledning af en gudomlig försyn och anslå fosterlandskänslan, men mindre genom egna reflexioner än genom sjelfva framställningssättet och händelsernas åskådliggörande. Vi behöfva ej tillägga, att alla ensidiga och störande partitendenser böra undvikas, och påminna slutligen om en ändamålsenlig anordning af det hela samt om stilens, förnämligast genom en osökt enkelhet utmärkta, behag utan rhetoriskt koketteri.

Vi hafva ansett nödigt att framställa dessa hufvudprinciper, som enligt vår tanke böra följas vid affattandet af en historisk folkskrift, innan vi skrida till granskningen af Hr Kindblads Handbok. De innehålla visserligen ingenting nytt, men, om de, såsom vi förmoda, befinnas giltiga och sanna, skall jemförelsen mellan dem och det sätt, hvarpå Hr K. utfört sitt arbete, tjena till en vägledning för omdömet. Hvad som då främst väcker uppmärksamhet är den alltför stora rikhaltighet, som besvärar och riktigt förtynger Hr K:s bok. Han tyckes hafva sorgfälligt bemödat sig att icke förglömma någon enda af de trådar, som genomlöpa Svenska Historien. Visserligen är detaljrikedom i en skrift af förevarande art på sin plats, men den bör vara en sådan, som tjenar till att åskådligt individualisera en person eller händelse, och ej bestå i mångfalden af olikartade och för menige mans uppfattning icke alltid lika passande ämnen. Man må ej möta oss med den förebråelsen att vi vilja undandraga denna samhällsklass kunskaper, eller endast utminutera upplysningen åt densamma; vi önska den tvertom så vidsträckta insigter som möjligt, men vi vilja att dessa skola hafva en verklig bildning till sitt mål och sitt resultat. För grundläggandet af en sådan är det ingalunda likgiltigt i hvilken ordning och i hvilket samband kunskapens särskilta elementer meddelas. Man klagar ej utan skäl deröfver, att, oaktadt så rika tillfällen till kunskapers inhemtande erbjudas åt alla samhällsklasser och äfven begagnas, bildningen i detta ords högre mening ej går i jemnbredd

dermed. Men månne ej detta till en stor del har sin grund deri, att man ännu gör mera afseende på massan af kunskaper än på sättet och anordningen vid deras meddelande? Likaväl som kroppslig indigestion kan uppstå genom förtäringen af heterogena, ehuru sunda och närande födoämnen, kan andlig uppkomma om man vid undervisningen förenar sådana kunskapens grenar eller beståndsdelar, som höra till olika stadier af mensklig utveckling; derföre måste äfven all undervisning, vare sig i skolor eller genom skrifter, för att vara god, såsom bekant är, hvila på psykologiska grunder.

Beträffande anmärkningen mot Hr K:s Handbok behöfva vi ej söka långt efter bevis för vårt påstående, då genast i början af densamma möter oss en framställning om Sveriges äldsta innebyggare, som, äfven om den skulle kunna gillas till sitt innehåll, är fullkomligt olämplig i en folkskrift. Det finnes knapt något fält, på hvilket hypotheserna mera korsa hvarandra än detta. Herr K. har visat sig angelägen att upptaga våra arkeologers och etnografers nyaste åsigter, ej besinnande den vansklighet, som dessa äro underkastade, och hvilken är så mycket större, som upphofsmännen sjelfva genom ej sällan framstälda modifikationer och förändringar visa dessa åsigter ännu vara stadda i sin utvecklingsprocess och i stort behof af större bekräftelse genom ytterligare undersökningar. Dessutom lider Hr K:s framställning af brist på sammanhang, emedan han ej inskränkt sig att troget referera en viss åsigt. Han upptager väl i allmänhet Nilssons om de särskilda sten- och bronsperioderna m. m., men då denne antager Kimbrerne eller i ett sednare arbete Fenicierne såsom dem, hvilka skulle hafva infört bronsvapnen och en Druidisk kult, men derifrån skiljer Jötnarne såsom ett Thordyrkande folk af Finskt ursprung, åtminstone såvidt vi veta utur hans hittills tryckta arbeten, antager Hr K. den förmodan att Jötnarne just varit Kimbrerne. Då bronsredskaper endast blifvit funna i södra och vestra Sverige, måste derföre Hr K. förlägga Jötnarne till dessa trakter, ehuru, om något rörande dessa ämnen kan med hög grad af sannolikhet antagas, Jötnarne väl äfven måste hafva bott i norr ”mot Nordliga hafvet och Norriges skarpaste fjällar”, såsom Adam af Bremen säger, — så vida de nemligen skola anses hafva varit ett historiskt folk, och ej blott en mythisk benämning på fiendtliga naturkrafter. På lös grund är äfven Hr K:s bestridande af identiteten mellan Jötnar och Jättar fotad, hvilken sednare benämning endast skall vara ”en förblandning af likljudande uttryck.” Sannt är väl att namnet Jätte ej förekommer i Eddan, men af det

naturliga skälet, att fornspråkets Jötun var samma ord som den nyare benämningen Jätte *).

Att Hr K. gifvit en större utförlighet åt skildringen af den Hedniska tiden är med afseende på bokens bestämmelse riktigt, då denna tid förnämligast är sagans och han kunnat i detta afseende följa så passande källor som de Isländska; men äfven här har en skicklig utmönstring kunnat mera gagna än skada. Jemför man den första delen med Hr Fryxells, som omfattar samma tid, så är Hr K:s mer än dubbelt så dryg, hvilket redan antyder ett för stort missförhållande mellan hvad som bordt meddelas och hvad af Hr K. blifvit framställdt. Så ingår Hr K. (I. 28) i en undersökning om Ynglingasagans historiska visshet, hvilken han, djerfvare än någon annan i sednare tider, antager nästan obetingad, och framställer sin åsigt "att dessa qväden (de på hvilka Ynglingasagan stöder sig) gingo nästan oförändrade från mun till mun, från slägte till slägte" på ett sätt som visar huru vanskligt det i många fall kan vara att delgifva "ungdom och menige man" sådana mera invecklade frågor. Ty af Hr K:s ord kunna de lätt frestas att anse hvad som säges och diktas ega en större tillförlitlighet än det skrifna ordet, liksom man inhemtar att den gamla satsen "*fama crescit eundo*" numera blott är en pedantisk och förlegad dogm. Äfven hade skildringen af många äfventyr kunnat uteslutas, om ej för annat, åtminstone för att ej förvirra nybörjaren och den obildade hopen med en alltför stor massa af namn på personer och orter, de sednare stundom af den beskaffenhet att deras läge är svårt att bestämma. Derpå gifver framställningen af Ragnar Lodbroks vikingafärder ett upplysande exempel (I. 216). Hvilken lättrogenhet och brist på kritik Hr K. ådagalägger, inses deraf, att han å ena sidan upptager den numera fullkomligt antiqverade uppgiften om Odens namn Sigge Fridulfsson och Sigtunas uppbyggande och benämning efter honom **) samt å

*) Vi anföra en berömd språkforskares utveckling af den ena formens öfvergång i den andra: "*Jötunn* er nemlig den oldnorske, og derfor og blandt Islænderne brugelige Form af Ordet, hvor *u* i 2:den Stavelse har forvoldt at *a* i 1:ste omlyder til *ö*; men den ældste, oprindelige Form, der, hvis Ordet forekom paa Runestene, ogsaa maatte findes paa disse, er *Iatunn*; den er ligeledes kun med *J* istedetfor *I*, den oldsvenske och olddanske Form, thi i disse Mundarter bevirker *u* ingen Omlyd, derimod bliver *ja* ofte til *jä*, og *Jatunn* saaledes til *Jätun*, *Jäten*, *Jäte*, *Jette*." P. A. Munch, Danmarks Ethnographiske forhold i de ældste Tider, uti Annaler för Nord. Oldkyndighed 1848. p. 240.

**) Den som vill se sättet, hvarpå denna mening inkommit i Svenska Historien, och skälen för dess grundlöshet, hänvisa vi till Reuterdahl, Sv. Kyrkans Hist. I. s. 22 ff.

den andra Hr Wieselgrens äfventyrliga och åtminstone af Historici förkastade mening om Birkas förläggande till Calmar. — Den oriktiga och förvillande förklaringen på betydelsen af Räfste- och Rättaretingen (I. 349) är ett ytterligare bevis på den otillförlitlighet, som utmärker Hr Kindblads Handbok. Förmodligen skall hvarje kunnig läsare förvåna sig deröfver, att man numera kan säga om Räfstetingen följande: "Så kallades vissa extra ting, som höllos för att ransaka öfver särskilta, hela Riket rörande frågor. På Räfstetingen dömdes äfven öfver högmål och pröfvades Konungens ärenden; enskildes tvistemål och brottmål afgjordes deremot på de såkallade Rättaretingen dit målen hänsköttes från Lagmanstingen och Häradstingen, och der dom fälldes i Konungens namn." Hr Kindblads förklaring, hemtad förmodligen från Dalin, som icke en gång har den fullt så oriktig, är egentligen föranledd af det ting, som folket, uppretadt af Lagman Emund, på eget bevåg höll för att afsätta Olof Skötkonung, men passar hvarken på detta (som i urkunderna förekommer temligen ensamt i sitt slag samt var en tumultuarisk och revolutionär sammankomst för att straffa (refsa) Konungen som brutit Allshärjardom) ej heller på räfst- och rättaretingen, sådana som de sedermera återfinnas i Landskaps- och Landslagarne.

De utkomna häftena af andra delen, omfattande tiden från Stenkil till Magnus Eriksson, träffas af samma anmärkningar som den första, så mycket mera som de under denna tid timade förändringarne i det inre erbjudit för stora frestelser för Hr Kindblad att öfverskrida den sfer, inom hvilken hans framställning bordt stanna. Hr K. har dessutom vid de förtydligande explikationerna af dessa ämnen stundom gifvit fritt utrymme åt en godtycklig subjektivitet. Vi neka visserligen icke att en så vigtig omständighet som t. ex. Allshärjartingens upphörande och odalmännens sjunkande betydelse mot de stora slägterna bör omnämnas, men förundran väcker det, att Hr K. uppgifver (s. 39) förbudet vid Linköpings möte för allmogen att gå beväpnad såsom den enda orsaken till denna hvälfning. Förf. har härvid låtit förleda sig af Lagerbring, hvars enfaldighet i anmärkningar är lika bekant som hans grundliga lärdom och kännedom om urkunderna. Om detta förbud, hvilket, såsom Hr K. sjelf säger, ej på länge kunde göras gällande, i sin mån dertill bidragit, borde likväl den naturligaste och af historien bekräftade orsaken, — tvedrägten, partistriderna och derigenom de ansedda slägternas uppkomst — förnämligast hafva framhållits. Derjemte är det en alltför vågad utsago att påstå, det allmogen ej deltagit uti mötets beslut, då man har sig så litet bekant om detta möte.

Den objektivitet, som bör tillhöra den historiska framställningen och isynnerhet ett arbete af sådan bestämmelse som detta, störer Hr K. ofta genom häntydningar och reflexioner, hvilka stundom få en socialistisk anstrykning och kunna väcka rätt besynnerliga funderingar hos allmogen. Så säger han (s. 92) vid berättelsen om fastans påbjudande: "I våra dagar, då allmogens förnämsta spis mångenstädes utgöres af sill och ströming, då kött endast undantagsvis finnes på hans bord och han således fått vänja sig vid en nästan daglig fasta, skulle ett sådant påbud ej väcka synnerlig uppmärksamhet." S. 139: "den åsigt qvarstår alltför mycket i våra dagar, att landets skattdragande allmoge skall bära tyngsta bördan af de allmänna utskylderna." S. 175 påminner han allmogen om "våra tiders beskattning, hvilken i anseende till sin något ojemna fördelning ännu icke kan annat än anses nog tryckande för allmogen, i jemförelse med öfriga samhällsklassers bördor." Sanningen af detta sistnämda yttrande vilja vi ej ej bestrida, men klandra det såsom fullkomligt stridande mot den ointresserade hållning, som bör utmärka en historisk folkskrift. — I författarens skildringar af katholicismen märker man att hans protestantiska nit stundom förledt honom till sidohugg, som någongång riktas så blindt, att de träffa ej blott katholicismen, utan christendomen i allmänhet. Så, för att ej nämna andra exempel, upphöjes i jemförelse med denna sednare Asaläran på flera ställen t. ex. s. 102, hvarest våldgästningen säges hafva sin grund uti christendomen, emedan den nordiska gästfriheten, liksom gifmildheten mot fattiga, i Asaläran var en frivillig, vacker handling af välvilliga hjertan, men i christendomens dagar blef en tvungen skyldighet, på hvars uppfyllande hvarje behöfvande egde rätt att pocka. På slika misslyckade yttranden skulle vi ej spilla ett ord till vederläggning, om de ej visade hvarthän förf:s äflan att för menige man förklara mera invecklade historiska fenomener kan leda. Förmodligen har tanken på brytningen mellan hedendom och christendom såsom orsaken till medeltidens våldsamheter föresväfvat förf., men hans försök att popularisera detta har så misslyckats, att ej allenast ett groft missförstånd deraf kan uppstå, utan att förhållandet visar sig alldeles motsatt mot det verkliga. Ty i stället för den från hedendomens tider qvarlefvande vikingaandan och oron, hvilken hindrade christendomens milda läror att utöfva tillbörlig inflytelse på sinnena, blifver det enligt Hr K:s förklaring christendomen, som skämde bort den ädla andan hos Asalärans bekännare. Och huru står den prisade gifmildheten mot de fattiga tillsammans med Hr K:s uppgift (I. 276) att i hednatiden inga fattiga funnos?

Detta är till en del sannt, men hade så litet sin grund i gifmildheten, att de fattiga ej tåltes, och fattigdomens uppkomst hindrades genom våldsamma medel såsom t. ex. barns utsättning, hvartill fruktan för fattigdomen var förnämsta motivet. Christendomens införande på Island mötte derföre starkt motstånd och skedde slutligen endast med vilkor, att denna osed skulle fortfara, och sedan den ändtligen afskaffades stadgades förbud mot giftermål mellan dem som voro så fattiga, att de ej kunde uppföda sina barn. Härom hade Hr K. kunnat upplysas af Strinnholm, Sv. Folkets Hist. II. s. 550.

Hr Kindblads anmärkning om bristen på fattiga i landet under hedendomen (I. 276) är närmast föranledd af berättelsen om en qvinna, benämd Frideborg, hvilken dog såsom christen under Eremiten Ardgarii vistande i Birka och enligt legenden testamenterade sina egodelar till de fattiga. Vi anföra detta emedan det kan tjena till upplysning om sättet, hvarpå Hr K. begagnar sina källor. Han tillägger: "Då förtiden funnos likväl inga fattiga här i landet, hvarföre allt hennes guld och silfver måste föras till staden Dorstraat i Holland och der utdelas." Detta är sannolikt föranledt af ett yttrande hos Lagerbring, hvilken Hr K. nästan utan all granskning följer, men hvad Lagerbring knapt en gång förmodar uttalar Hr K. såsom klar visshet. Lagerbring säger nemligen (S. R. H. I. 538) först i texten: "men som der funnos inga fattiga i Björkö" etc., och sedan i en not: "man skulle snart kunna falla på den tanken, att inga fattige den tiden voro i Sverige, emedan sjelfva orden äro desse: Et quia hic minus pauperes inveniuntur. Men pauperes bör utan tvifvel förklaras med tiggare, hvilka förmodligen uti hedendomen voro okände eller sällsynte." Väl har den gamla svenska öfversättningen af Rimberti vita Ansgarii i hvilken denna legend innehålles, meddelad bland Script. rer. Svec., gifvit "hic" den vidsträcktare tolkningen (II. 1. 211), men Hr K. har så mycket mindre följt denna, som den sannolika förklaringen der är af utgifvarne lemnad på betydelsen af "pauperes", att dermed förstätts fattiga bland dem, som öfvergått till christendomen, hvilken förklaring också har sitt stöd i hela berättelsens hållning. — Under sådana förhållanden saknas naturligtvis ej misstag i enskilda uppgifter. Utom de ofvannämda anföra vi såsom prof, hvilka närmast falla oss i ögonen, att Lagmännens upptagande i Rådet säges hafva skett omkring Sverker den Unges tid (II. 67) och att Rikissa, K. Erik Knutssons gemål säges (II. 76) vara syster till Franska Konungen Filip August. Förmodligen har Hr K. läst att Erik Knutsson var svåger med Philip och derföre trott att denne var bror

till Rikissa i stället för gemål åt hennes syster. Att sväfvande, oegentliga och oriktiga uttryck, som gifva anledning till stort missförstånd, begagnas kan ej heller förvåna. Så säges Presteståndet hafva "uppkommit" efter Hierarkiens stadgande genom Skenninge möte (II. 98). I afseende på stilen har förf. visserligen bemödat sig om en viss enkelhet, men den har stundom blifvit något uttänjd, en naturlig följd deraf, att förf. upptagit ämnen, som ej på annat sätt låta förenkla sig. Hvad vi dessutom måste anmärka är det ifrån allmänna språkbruket afvikande stafsätt, som Hr K. stundom begagnat, i synnerhet genom utbytande af e mot *ä*. Visserligen är bruket af dessa vokaler ännu ej fullkomligt stadgadt, och Hr K:s afvikelser kunna i flera fall försvaras, men vi bekänna, att vi ej lyckats uppleta klaven till hans theori, då han skrifver t. ex. *lämningar*, *väster* m. m. Hans stafningssätt må vara det riktiga eller ej, är detta ej rätta stället att söka göra det gällande.

Det anförda kan vara tillräckligt för att rättfärdiga vårt totalomdöme om Hr Kindblads Handbok. Det kan på goda grunder ej utfalla fördelaktigt. Vi lemna all rättvisa åt författarens prisvärda afsigt att gagna, äfvensom vi icke neka, att åtskilligt i arbetet förefinnes, som kan vara lärorikt och intressant för allmänheten att inhemta. Men i dess helhet måste vi förneka det värde, och isynnerhet såsom folkskrift. Förf. har ej gjort sig klar reda för beskaffenheten af en sådan och för den plan han bordt följa. Han har ej mätt vidden och svårigheterna af sitt företag, hvilket han synes hafva påbegynt utan nödig förbildning och utan tillräckliga studier. Till följe deraf äro bokens bristfälligheter sådana, att den ej heller är en tjenlig läsning för ungdom eller den mera bildade allmänheten. Rec. skulle med glädje se, om fortsättningen gåfve honom anledning till ett gynnsammare vitsord.

Förläggaren har till hvarje häfte bifogat teckningar af de i Handboken förekommande tilldragelser. Rec. är i allmänhet ingen vän af sådana illustrationer i skrifter af förevarande art och af mera allvarsamt ämne, emedan han ofta funnit att de lätt draga den förnämsta uppmärksamheten till sig, så att sjelfva innehållet blifver åsidosatt och oläst, men medgifver dem likväl hafva i visst afseende värde och medföra nytta, om de nemligen äro egnade att väcka och uppodla skönhetssinnet samt äro historiskt trogna. Hvad dessa angår, så sakna de den förra egenskapen, och den sednare kunna de åtminstone för de äldre tiderna ej ega, utan äro beträffande dessa rena foster af en mer eller mindre godtycklig fantasi. Bättre hade i rec:s tanka varit att meddela ett inskränktare

antal teckningar t. ex. af fornsaker samt föröfrigt af skulpturarbeten och taflor af erkändt klassiskt värde. Åtminstone hade en konturteckning af Fogelbergs Oden varit mera passande än den som nu är lemnad i andra häftet. C. F. I. W.

[62] Anna Ross af Miss *Grace Kennedy*. Öfversättning. Stockholm, Bagge. 1850. 156 sidd. 12:o. (Pris: 20 sk. b:ko).

Anna Ross är egentligen en barnbok, och äfven såsom sådan i vårt tycke ej så lyckad som vi hade väntat, men författarinnan har ett temligen stort rykte, och åtminstone ett af hennes arbeten, Dun Allan, hvaraf på omslaget lofvas att en svensk öfversättning snart skall utkomma, gör rättvisa åt detta rykte. Föröfrigt erbjuder redan ifrågavarande lilla bok icke förkastliga utsigter öfver delar af det engelska samhället. Uti stater som hunnit en hög grad af utbildning både i godt och ondt — ty det sednare växer dock, och måste växa, i en beständig jembredd med det förra, — finner man mycket mindre än annorstädes dessa fluktuationer mellan dygd och last, dessa omärkliga öfvergångar, som gifva ett så pittoreskt behag åt betraktelsen af sedliga tillstånd. I samhällen med så rörligt lif som det engelska ordnar sig godt och ondt i kompakta massor, som skiljas, ej af en omärklig gränslinea, utan af ett omätligt svalg. I saknad af utrymme för en mångfald af seder skyndar sig en hvar att med endera sidans principer också antaga alla dess konventionella former, hvilka blifva ett slags igenkänningstecken på vän och fiende. Å ena sidan *respectatility* med sina stränga iakttagelser af alla det yttre uppförandets reglor, religiösa och profana, med sin regelbundenhet i vanor, arbeten och nöjen, med sin rädsla att träda äfven i en tillfällig beröring med andra än sina likar: — å andra sidan motsatsen af allt detta. Deraf denna styfhet och enformighet, som är utsidan, men också blott u t s i d a n, af engelskt lif. Sjelfva barnet måste i hast taga sitt parti och blifva godt eller motsatsen; det har ingen tid att förlora, ty lifvets arbete och strider måna der hårdare och mera befallande än i mindre utvecklade stater. Derföre är det så vanligt att se novellister och uppfostrare uppdela den lifvets skådebana, på hvilken de vilja införa sina läsare, i två lika hälfter, skiljda genom ett bredt dike, med bibelläsning, ordning, arbetsamhet och allt godt, med ett ord, med "respectatility" på ena sidan och dess motsats på den andra. Huruvida detta är den aldrabästa planen för en svensk uppfostringsskrift, våga vi storligen betvifla. Vi frukta att Anna Ross blir tråkig både för små och stora läsare, till och med i hennes fädernesland. Men på samma gång som vi våga en sådan förmodan hvad denna skrift speciellt vidkommer, måste vi dock uttala vår glädje öfver det växande intresse som i sednare tider hos oss börjat visa sig för engelska litteraturen, och förläggaren till Anna Ross har i detta afseende stora anspråk på svenska allmänhetens tacksamhet: vi påminna om "Konungens Sändebud", och kunde påminna om många flera goda böcker som han låtit öfversätta från engelskan. Vi måste också med erkännande omnämna den värdiga form hvari dessa öfversättningar framträdt. Det är ej alltid fallet med öfversättningar från främmande språk, och vi hafva någon gång funnit oss uppfordrade att beifra en alltför grof okunnighet eller sorglöshet vid dylika arbetens verkställande. Dun Allan skall blifva oss välkommen i svensk drägt, och vi önska att den må efterträdas af rätt många af dessa för hjertats och förståndets sundhet och näring förträffliga skrifter, hvaraf engelska litteraturen har en outtömlig rikedom.

Notis.

Några ord om pesten i Stockholm 1710.

Af de olyckor, som under de sista åren drabbat det öfriga Europa, har Sverige hittills varit förskonadt. En af dem, Choleran, har dock sedan några månader hunnit vårt land och utbreder sig dagligen. Medan vi i öfre Sverige ännu se det hotande gisslet på något afstånd, låtom oss rådfråga historien, huruvida våra fäder varit hemsökta af något dylikt; måhända skall en jemförelse med förflutna tider komma oss att anse Choleran såsom en temligen mild fiende. Vi vilja dervid ej gå tillbaka till digerdöden, eller uppräkna alla de farsoter, som sedan den tiden härjat Sverige; vi inskränka oss till några uppgifter öfver de förödelser, som anställdes i Stockholm 1710, då pesten för sista gången hemsökte vårt fädernesland.

Vid början af adertonde århundradet voro nästan alla Europas makter inveckladе antingen i det Spanska Successionskriget eller det stora nordiska kriget. Till allt det elände, som häraf förorsakades, kom snart pesten, krigens vanliga följeslagare. Den begynte både i Österländerna och i Syd-Frankrike *), härjade några år de polska länderna, och nalkades småningom våra gränser. 1710 hann den Sveriges Östersjöprovinser, hvilka på samma gång anföllos af de ryska härmassorna. Staden Riga förlorade genom pest, hunger och fiendens kulor 60,000 menniskor, d. v. s. mer än två tredjedelar af sin folkmängd **). Från Riga utbredde sig pesten ej blott till de öfriga Östersjöprovinserna och Finnland, utan öfverfördes äfven med flyktingar till Stockholm. Det var i Aug. 1710, som den här utbröt. Öfver dess härjningar har man officiella uppgifter, emedan hvarje vecka inlemnades till Magistraten från hvarje församling förteckning på de döda. Den första vecko-rapporten af d. 27 Aug. upptager 155 döda; sedermera steg antalet oupphörligt och var störst under Oktober månad; under veckan 22—29 Okt. steg de dödas antal till 1727 ***) — der-

*) Ilmoni, Nordens Sjukdomshistoria II. 319. Mansa, pesten i Helsingør og Kiøbenhavn, uppger att den börjat i Constantinopel 1704.

**) Ilmoni, anf. st. II. 333..

***) Den betydliga skillnaden mellan denna och den näst föregående veckans rapport, som endast uppgår till 945, beror dock till stor del deraf, att antalet af dem, som bortfördes med de vagnar vi straxt skola omtala, hittills ej blifvit för hvarje vecka uppgifvet; totalbeloppet af dessa lik utgjorde intill denna vecka 4249. — Men från denna

efter aftager antalet så småningom; den sista veckorapporten af den 4 Febr. 1711 upptager 26 lik.

Ur en samtidig mans anteckningar *) hemta vi några drag för att teckna Stockolms utseende under denna hemska tid. Från kl. 9 f. m. till kl. 1 eller 2 på natten ringdes i alla stadens kyrkor. Begrafningarne skedde dels på kyrkogårdarne, dels på utsedda platser utom staden **); de döda kropparne nedlades i grafven utan kista, och osläckt kalk ströddes öfver dem; likkistorna blefvo straxt uppbrända. Likbärarne voro klädda i vaxduksrockar och hattar öfverdragna med vaxduk; inga bårkläder eller "likprocess" brukades. En stor vagn med 4 hästar gick omkring i staden; framför den gingo några "tukthuskonor" som ringde med klockor; de hemtade upp de döda på gatan och dem, som buros ur husen, till dess vagnen blef full. En mindre vagn med ett par hästar förrättade samma tjenst, och dessutom hade åkare på sina långkärror kistor, som kunde rymma 3 lik, och användes till samma ändamål. I de hus eller gårdar, der alla blifvit döda, målades ett stort hvitt kors på porten. Huruvida eljest några åtgärder från statens sida vidtogos till farsotens hämmande, känna vi ej, utom det att på torgen och allmänna platser röktes med hästgödsel och "andra till rökverk tjenliga saker." Huru menligt pesten skulle inverka på all rörelse, är lätt att inse. Fruktan för beröring med menniskor var så stor, att man i handelsbodarne hade kärl med vatten, i hvilka den köpande kastade penningarne. Den märkligaste uppgiften, som vår journal innehåller, är den om väderleken: "i Sept. blef ett starkt töcken och förgiftad dimma öfver hela staden; det var helt stilla lugnt, ingen droppa kom under hela hösten. Natten mellan den 24 och 25 Dec. var litet fruset på gatorna, och kl. 11 på dagen försvann alldeles den förskräckliga dimman, himlen blef alldeles klar och solsken" ***). Vi kunna lätt föreställa oss med hvilka känslor de qvarlefvande efter en sådan höst just på sjelfva juldagen skulle återse solen. Sjukdomen var nu så i aftagande, att under årets sista vecka var dödligheten mindre än under den första efter sjukdomens utbrott. Dock upphörde pesten ej alldeles i Stockholm förr än i Febr. 1711; den hade då enligt officiella rapporter bortryckt 17,887 menniskor; men som många blef-

---

tid upptagas de äfven i veckorapporterna, och utgöra under veckan 22—29 Okt. ett antal af 594. Om detta tal drages ifrån 1727 som var summan af alla de under veckan döda, blifver antalet 1133, som endast med 188 öfverskjuter den närmast föregående, och endast med 54 den der förut förflutna veckans antal. Detta förhållande har Ilmoni förbisett.

*) Major Cortmans Journal i Nordinska Samlingarne.

**) Enligt Ilmoni II. 343 var pestliks begrafning på kyrkogårdarne förbjudet.

***) I Danzig, då sjukdomen der härjade 1709, förmärktes "ett utomordentligt vidrigt töcken." Ilmoni II. 327.

vo vid pestens begynnelse af "de förordnade gubbarne" bortburna, utan att någon uppgift derom lemnades till Magistraten, och dessutom många blefvo hemligen nedgräfda, så steg de dödas antal säkert till öfver 20,000. Huru stor del af befolkningen detta utgjorde, kunna vi ej afgöra; Hmöhi anser Stockholm vid denna tid ej kunna hyst mycket öfver 60,000 innevånare, och vi skulle snarare anse denna summa för stor än för liten, emedan folkmängden 1663 endast uppgifves till 14,955 personer, och 1751, således 40 år efter pesten endast till 55,700 *). Dessutom är det troligt att många vid pestens utbrott följde regeringens och embetsverkens exempel och lemnade staden. Vi tro det derföre vara för litet att antaga, att blott en tredjedel af befolkningen bortrycktes af pesten.

Hvad äro i jemförelse härmed Cholerans härjningar? I Stockholm afledo 1834 af denna farsot 3663 menniskor, d. v. s. ungefär hvar 23:dje. I Jönköping, der den rasat häftigast, bortryckte den hvar 7:de person. Om de dödas antal i Malmö, der den nu snart tyckes upphöra, skulle komma att uppgå till 400, så utgör det ungefär en 29:dedel af befolkningen. För att bedömma dessa siffror bör man äfven jemföra dem med den vanliga dödligheten i medeltal. Den förhåller sig så, att i Stockholm dör hvar 21:sta, i de öfriga städerna hvar 33:dje, i hela riket hvar 45:te person om året**). Vi se således att Choleran visserligen är en fruktansvärd sjukdom, men alldeles icke kan jemföras med de farsoter, som fordom någon gång härjat vårt fädernesland. C. G. H.

*) Elers, Stockholm I. 277, 279.

**) Forsell, Statistik, 4:de uppl. s. 121. Enligt sista quinquennii-tabeller är dock förhållandet så, att i Stockholm dör hvar 27:de, i de öfriga städerna hvar 45:te, i hela riket hvar 49:de. Enligt sista rapporten från Malmö var de dödas antal 351; årliga dödligheten i samma stad uppgår i medeltal till 300.

Nordamerikansk Litteratur.

EMERSON'S "REPRESENTATIVE MEN."

Det var oss för några veckor sedan en glad öfverraskning, att af en tidningsannons finna, det vår svenska bokhandel ändtligen satt sig i direkt förbindelse med Nordamerika, och se arbeten af Emerson, Halleck, Parkman och andra, direkt inkomna från New-York, erbjudas den svenska allmänheten. Denna lilla början kan tjena att verka någon föräudring i deras föreställning, som tro sig veta att Nordamerikas Fristater icke hafva någon annan litteratur än kontorsböcker, almanachor och på sin höjd några jettestora tidningsblad. De skola i Halleck finna den älskvärda och gladlynta barden, som Bellmans-likt besjunger New-Yorks vexlande scener, i Emerson den djupa och manliga tänkaren, som torde befinnas värd att studeras, änskönt ingen tysk fakultet tryckt snillets insegel på hans panna. Vi våga således, ej blott i anledning af den ifrågavarande bokimporten, säga att Nordamerika har en litteratur. Vi kunna tillägga, att det tillegnat sig det bästa af den engelska, som det med utmärkt typografisk lyx omtrycker till förunderligt billiga priser, väl värda att minnas af dem, som uti vårt fattiga land älska den dyra engelska litteraturen.

Vi hafva någon gång läst och mången gång hört, att ju mera de menskliga samhällena antaga demokratiska former, desto mera måste de stora framstående personligheterna qväfvas och undertryckas, till dess hela slägtet omsider förvandlas i en erbarmlig race af likformiga pygméer. Det nordamerikanska samhället har gifvit dementi åt en sådan farhåga, och skall utan tvifvel göra det ännu vidare. Det har egt stora männer och förstått att värdera dem. Vi behöfva endast påminna om en Franklin, en Washington. Tvärtom har vördnaden för utmärkta personligheter der slagit om till en öfverdrift, och

Amerikanarns "hjeltedyrkan" blifvit ett ordspråk. Vi kunna se en yttring deraf till och med i den fanatiska hyllning, som vid hvarje steg af detta folk egnas åt vår frejdade sångerska. Vi göra deraf hvarken ett fel eller en förtjenst; det är en naturnödvändighet för detta folk, med sin sjelfstyrelse och sin allmänna valrätt, att beundra och hylla den utmärkta personligheten, i hvilken art den må uppenbara sig; och det är måhända lika mycket en naturnödvändighet, att denna hyllning hos dem yttrar sig i öfverdrifter, som vårt gamla Europa har skäl att finna anstötliga, osmakliga och löjliga.

Det arbete af Emerson, hvarmed vi önska göra våra läsare bekanta, är ingenting annat än en filosoferande puritans trosbekännelse i afseende på mensklig storhet. "Det ligger i naturen att vi måste tro på store män", säger han. Naturen existerar i och för det förträffliga. Verlden upprätthålles af goda menniskors sannfärdighet; de göra jorden helsosam. De som lefde med dessa funno lifvet gladt och närande. Lifvet är sundt och drägligt endast genom vår tro på sådana menniskor, och i verkligheten eller i föreställningen sträfva vi att lefva med dem som äro bättre än vi." Kärleken för det förträffliga är den genomgående grundtanken i Emersons verk. "Om det funnes en magnet, som pekade på länder och boningar, der menniskorna till sitt inre äro rika och mäktiga, skulle jag sälja allt för att köpa den, och i denna dag gifva mig på vägen."

Den andra grundtanken är, att hvarje öfvervägande stor personlighet ej blott är individen, utan i sig representerar sitt land, sin klass och sitt tidehvarf. Detta är meningen med titeln "representative men." Dessa män äro ej representanter i en senat, en kongress eller en nationalförsamling; de äro, om vi vågade uttrycket, sina likars representanter inför Guds och menniskors anlete. Denna tanke tillhör dock ej Emerson ensam; den gör sig allt mera gällande i åskådningen af menniskoslägtets öden, och den är trösterik. "Försynen låter stora män födas, för att kunna efterträdas af ännu större."

De män som den transatlantiska tänkaren gör till företrädare af olika tidehvarfs lynnen och sträfvanden äro sju, och han nämner dem: Plato, filosofen; Swedenborg, my-

stikern; Montaigne, skeptikern; Shakspear, skalden; Napoleon, verldsmannen; och Goethe, skriftställaren. De bilda tillsammans ett porträttgalleri af märkvärdig art; äfven der vi ej fullt mäkta att igenkänna alla de särskilda dragen, måste vi beundra den säkra och kraftiga arm som fört penseln; och den storsinnade frihet från smink och falska dagrar som utmärker målningen.

Det kan ej vara likgiltigt för det gamla Europa att se huru dess heroers gestalter bryta sig i linserna af ett amerikanskt öga. Äfven England och Frankrike följa med spändt deltagande Nordamerikas litterära företeelser. Äfven oss måste de intressera i en icke ringa grad, och det är på denna grund som vi här nedanföre i öfversättning meddela våra läsare en bild ur det ifrågavarande galleriet, kanske den märkligaste af hela samlingen.

"Napoleon, Verldsmannen.

Ibland nittonde århundradets utmärkta personligheter är Bonaparte utan all fråga den vidtbekantaste och den mäktigaste, och grunden till hans storhet ligger i den trohet, hvarmed han uttrycker den art af tro, öfvertygelse, och praktiska syften, som tillhör massan af handlande och civiliserade menniskor. Det är Swedenborgs theori, att hvarje organ utgöres af likartade partiklar, eller, såsom det stundom uttryckes, att hvarje helt består af lika beskaffade delar: det vill säga att lungorna äro sammansatta af oändligt små lungor, lefvern af oändligt små lefrar, en böna af oändligt små bönor, och så vidare. Om enligt denna analogi någon menniska skulle befinnas hos sig förena hela massors energier och lynnen, om Napoleon är Frankrike, om Napoleon är Europa, så kommer detta deraf, att folket som han beherrskar är små Napoleoner.

I vårt samhälle är det en stående kamp mellan de konservativa och de demokratiska klasserna, emellan dem som hafva gjort sin lycka, och de unga och fattiga som ännu hafva att göra den: mellan det döda arbetets intressen — det vill säga arbetet de af händer, som redan länge legat stilla i sina grafvar, hvilket arbete nu är begrafvet i statspapper, i jord-

eller byggnader, tillhöriga sysslolösa kapitalister — och det lefvande arbetets intressen, som söker att sätta sig i besittning af jordegendom, byggnader eller räntebärande fonder. Den första klassen är rädd, sjelfvisk, illiberal, den hatar förändring och förlorar oupphörligen genom döden delar af sitt antal. Den andra klassen är också sjelfvisk, men i sin inkräktningslust djerf, tillförsigtig, alltid i antal öfverlägsen den förra och förstärker sig hvarje ögonblick med dem som födas. Den sträfvar att öppna för sig alla vägar som leda till täflan i allt, och att mångdubbla dessa vägar: denna klass är affärsmännen i Amerika, i England, i Frankrike och öfverallt i Europa, — Industriens och Skicklighetens klass. Dess representant är Napoleon. Den hos verksamma, dugliga och företagsamma män i hvarje lands medelklasser inneboende instinkten har visat på Napoleon såsom den inkarnerade Demokraten. Han har deras dygder och deras laster; framför allt har han deras ande och deras syften. Denna tendens är materiell, den sträfvar efter sinnlig framgång och använder för detta ändamål de rikaste och mångfaldigaste medel: förtrolig med de mekaniska krafterna, i besittning af en hög förståndsbildning, och en vidsträckt och grundlig lärdom och skicklighet, tvingar den dock alla andliga och intellektuella krafter att tjena sig såsom medel för en materiell framgång. Ändamålet är att blifva en rik man. Gud har gifvit hvarje folk en profet på sitt eget tungomål, säger Koran. Paris, London och New-York, handelns, penningens och den materiella maktens ande, skulle också få sin profet, — och Bonaparte blef begåfvad och sänd.

En hvar af de millioner, som läsa anekdoter, memoirer eller biografier öfver Napoleon, finner behag i dess blad, derföre att han deri studerar sin egen historia. Napoleon är i sitt innersta väsende modern, och på högsta punkten af sin glans har han i grunden Tidningsväsendets anda. Han är intet helgon, — "ingen kapucin", för att nyttja hans egna ord, och ingen hjelte, i ordets högre betydelse. Mannen på gatan återfinner hos honom samma egenskaper och energier som hos andra menniskor på gatan. Han finner honom, liksom sig sjelf, en borgare till börden, som genom lätt begripliga medel upp-

svingade sig till en sådan herrskande ställning, att han kunde tillfredsställa alla dessa fallenheter, som en vanlig menniska eger, men som hon måste dölja och förneka: godt sällskap, goda böcker, hastiga resor, vackra kläder, godt bord, tjenare utan tal, personlig myndighet, tillfälle att få sina idéer verkstälda, attituden af en välgörare för hela sin omgifning, förfinade konstnjutningar, målningar, statuer, musik, palatser och konventionella sällskapsutmärkelser; — just precist hvad som är angenämt för hvarje mans hjerta i det nittonde århundradet, egde denne mäktige man.

Det är sannt, att en man, som med Napoleons trohet sluter sig till massornas lynnen och tänkesätt omkring honom, blir icke allenast en representant, utan i sjelfva verket monopoliserar och inkräktar han andras tänkesätt. Sålunda plagierade Mirabeau hvarje god tanke, hvarje godt ord, som talades i Frankrike. Dumont berättar, att han satt på galleriet i Nationalkonventet och hörde Mirabeau hålla ett tal. Det föll Dumont in, att det passande skulle kunna slutas med en tilllämpning, som han i ögonblicket skref med blyertspenna på ett papper och visade Lord Elgin, som satt bredvid honom. Lord Elgin gillade den, och Dumont visade den samma afton för Mirabeau, som läste den, förklarade den förträfflig och betygade att han följande dagen skulle intaga den i sin allokution till församlingen. ”Det är omöjligt, sade Dumont, sedan jag olyckligtvis visat den för Lord Elgin.” ”Om ni visat den för Lord Elgin och femtio personer utom honom, skall jag ändå läsa den i morgon.” Och han gjorde det med stor effekt i följande dagens session. Ty Mirabeau, med sin beherrskande personlighet, kände att dessa tankar, som hans närvaro ingaf hos en och annan, voro lika mycket hans egna som om han sjelf sagt dem, och att de genom hans användning af dem fingo sin fulla vigt. Mycket mera absolut och alltomfattande var efterträdaren till Mirabeau's popularitet och till mycket mer än hans personliga inflytande i Frankrike. Ja, en man af Napoleons art nästan upphör att hafva en enskild vältalighet och enskilda öfvertygelser. Han besitter en så omfattande mottaglighet och innehar en sådan ställning, att han kommer att blifva en medelpunkt för hela tidehvarfvets och folkets

intelligens, qvickhet, uppfattning och praktiska energier. Han vinner fältslaget, han gör lagboken, han inrättar mått- och vigtsystemet, han jemnar Alperna och bygger vägar. Alla utmärkta ingeniörer, lärde och statistiker ingifva sina berättelser till honom: så göra alla goda hufvuden i hvarje väg. Han antager de bästa förslager och trycker på dem sin prägel, och ej allenast på dem utan på hvarje lyckligt och minnesvärdt uttryck. Hvarje tanke Napoleon uttalat och hvarje rad som han skrifvit förtjenar läsas, emedan den är Frankrikes tanke.

Bonaparte var vanliga menniskors afgud, emedan han i öfvervägande grad egde vanligt folks egenskaper och förmåga. Det är på visst sätt tillfredsställande att nedstiga till politikens lägsta grund, emedan man der slipper jargonen och hyckleriet. Bonaparte arbetade, i förening med den stora klass, hvars representant han var, att vinna makt och rikedom; — men Bonaparte var isynnerhet utan den minsta skrupel i anseende till medlen. Han åsidosatte alla de betänkligheter, som besvära menniskor på deras jagt efter dessa förmåner. Betänkligheter, känslor, voro till för qvinnor och barn. Fontanes uttryckte Napoleons egen tanke då han 1804 på senatens vägnar harangerade honom: "Sire, sträfvandet efter fullkomlighet är den värsta sjukdom som någonsin härjat menniskosjälen." Frihetens och framskridandets målsmän äro "svärmare" — ett ord som han ofta använde att beteckna sitt förakt — "Necker är en svärmare; Lafayette är en svärmare."

Ett väl bekant italienskt ordspråk säger: "om man vill vinna framgång måste man ej vara förmycket god." Det är en fördel att till en viss grad hafva frigjort sig från medlidandets, tacksamhetens och ädelmodets känslor, emedan det, som för oss var och för andra ännu är en oöfverstiglig skranka, blir ett tjenstbart verktyg för våra afsigter; floden, som om sommaren var ett fruktansvärdt hinder för vår fortkomst, förvandlar vintern till den jemnaste af vägar.

Napoleon uppoffrade en gång för alla känslan och tillgifvenheten, och var beredd att hjelpa sig fram med sina händer och sitt hufvud. Hos honom finns intet underbart, ingen magik. Han arbetade i koppar, i jern, i trä, i jord, i vägar

och byggnader, i penningar och i trupper, och han var en utmärkt duglig och skarpsinnig verkmästare. Han är aldrig svag och theoretisk, utan handlar med naturkrafternas noggrannhet och eftertryck. Han har aldrig förlorat sin medfödda sympati och så att säga sitt sammanhang med tingen. Menniskor gifva vika för en sådan man, liksom för naturhändelser. Det finnes i sjelfva verket folk nog, som äro försänkta i verkligheten, såsom landtbrukare, smeder, sjöfolk och handarbetare i allmänhet, och vi veta huru positiva och solida sådana menniskor taga sig ut i närvaro af lärdt och spekulatift folk; men dessa menniskor sakna vanligtvis förmågan af anordning, och äro liksom händer utan hufvud. Men Bonaparte förband med sin mineraliska och animaliska instinkt insigter och generalisationsförmåga, så att menniskan i honom blef en förening af naturliga och andliga krafter, liksom om haf och land hade blifvit kött och börjat kalkulera. Han kom till sitt eget, och hans eget annammade honom. Denna räkenmästare vet hvad tal han han har att göra med, och vet hvad produkten blir. Han kände egenskaperna hos guldet och jernet, hjulet och skeppet, arméer och diplomater, och böd hvart och ett verka allt efter sin art.

Krigskonsten var det tankespel, hvari han förnämligast öfvade sin aritmetik. Den bestod efter hans tanke i att alltid hafva en större styrka än fienden på den punkt der fienden anfalles eller sjelf anfaller, och hans hela talent anstränger sig med ändlösa manövrer och evolutioner, för att alltid marschera på fienden i en vinkel och förstöra hans trupper, den ena efter den andra. Det är naturligt att en ganska liten styrka, som skickligt och snabbt manövrerar derhän att alltid på anfallspunkten kunna ställa två man mot en, måste få öfvertaget öfver en i antal vida öfverlägsen massa.

Till utbildningen af denna mönsterdemokrat bidrogo tidsförhållanden, hans egen beskaffenhet och hans tidigare personliga förhållanden. Han hade de dygder som tillhöra hans klass, och var i besittning af vilkoren för deras verksamhet. Detta sunda förstånd, som icke förr omfattar ett ändamål än det finner medlen för dess uppnående, behagfinnandet i användningen af dessa medel, i deras urval, förenkling och för-

bindelser med hvarandra, det gina och fullständiga i verksamhetssättet, den klokhet hvarmed allting insågs och den kraft hvarmed allting utfördes: allt detta gör honom till den naturliga organen och hufvudet för hvad jag, i ansende till dess omfattning, nästan ville kalla det **moderna** partiet.

Naturen måste hafva den obetingadt största andelen i hvarje framgång, så äfven i hans. En sådan man behöfdes, och en sådan man blef född; en man af sten och jern, i stånd att sitta till häst sexton eller sjutton timmar i en följd, att flera dagar gå utan föda eller hvila, utom hvad han tillfälligtvis kunde stjäla sig till, en man, som egde den anfallande tigerns snabbhet och spänstighet; obesvärad af några skrupler, kompakt, aldrig förlorande det rätta ögonblicket, sjelfvisk, klokt beräknande och begåfvad med denna genomträngande blick, som aldrig lät sig missledas af andras ensidigheter, af öfvertro eller af eget förhastande och hetta. "Min hand af jern, sade han, satt icke vid ändan af min arm, utan slöt sig omedelbart till mitt hufvud." Han erkände naturens och skickelsens makt, och skref sin egen öfverlägsenhet på denna räkning, i stället att, såsom medelmåttiga menniskor, afguda sina egna infall och förklara krig mot naturen. Den vältalighet han mest älskade låg i allusionen på hans stjerna, och han behagade sig sjelf lika så väl som folket, då han kallade sig ett "barn af ödet." "De anklaga mig, sade han, att hafva begått stora brott; män af min beskaffenhet begå icke brott. Ingenting har varit simplare än min upphöjelse: det är icke tänkbart att skrifva den på brottets eller intrigens räkning; den var en följd af egna tidsförhållanden och mitt rykte att hafva fäktat ärofullt mot mitt lands fiender. Jag har alltid gått samma väg som händelserna och de stora massornas opinioner. Hvad nytta skulle jag då hafva af brott?" Åter säger han då han talar om sin son: "Min son kan icke fylla min plats; jag kunde icke fylla min egen plats; jag är omständigheternas barn."

Han hade, om jag så får säga, en handlingens rättframhet, som aldrig förr varit förenad med så vidsträckt uppfattning. Han är en realist, fruktansvärd för alla harangörer, och bragte alla på skam, som sökte göra sanningen grumlig.

Han ser skarpt hvad en sak hänger på, kastar sig snabbt på sjelfva motståndspunkten och åsidosätter alla andra konsiderationer. Han är stark i att genom instinkten finna det rätta sättet. Han flög aldrig oförväget till segren, utan vann bataljerna i sitt hufvud, innan han vann dem på slagfältet. Hans förnämsta hjelpmedel äro hos honom sjelf: han begär råd af ingen annan. År 1796 skrifver han till Directorium: "Jag har ledt fälttåget utan att fråga någon om råd. Jag skulle icke hafva uträttat någonting godt, hade jag varit tvungen att rätta mig efter annat folks åsigter. Jag har vunnit några fördelar öfver öfverlägsna arméer, äfven då jag var i brist på allt, emedan öfvertygelsen, att edert förtroende var fästadt vid mig, gjorde mina handlingar lika snabba som mina tankar.

Ända ned till närvarande dag är historien full af konungars och regenters svaghet. De äro en menniskoklass som förtjenar medlidande, ty de veta icke hvad de böra göra. De hungrande väfvarne (i Schlesien) lyfta armen för att få en bit bröd; konungen och hans ministrar, icke vetande någon råd, möta dem med bajonetter. Men Napoleon förstod sin sak. Han var en man, som i hvarje ögonblick och i hvarje fara visste hvad som dernäst var att göra. Det är en stor tröst och en själsuppfriskande syn, icke blott för konungar utan för medborgare. Få menniskor hafva något nästa ögonblick, de lefva ur hand och i mun, utan någon plan, och stå alltid vid ändan af sin bana, efter hvarje handling väntande på en impuls utifrån. Napoleon hade varit den första man i verlden, om hans syften varit oblandadt det allmännas. Såsom han är, ingifver han förtroende genom den utomordentliga enheten i sin handling. Han är fast, bestämd, sjelfförnekande, eftersättande sig sjelf, offrande allting för sitt ändamål, — penningar, arméer, generaler och äfven sin personliga säkerhet; han låter sig aldrig i likhet med vanliga äfventyrare bländas och missledas af glansen af sina egna ressurser. "Tillfälligheter böra ej leda politiken, säger han, utan politiken tillfälligheterna. Att låta sig bortföras af hvarje inträffande händelse, är att hafva alls intet politiskt system." Hans segrar voro endast lika så många öppnade vägar, och han förlorade i det närvarande ögonblickets glans eller bekymmer aldrig ur

sigte den bana, som låg framför honom. Han visste hvad som var att göra, och han ilade till sitt mål. Han fann vägar ännu kortare än den räta liniens, för att komma till detta mål. Förskräckliga anekdoter kunna utan tvifvel samlas ur hans historia, om det pris till hvilket han köpte sin framgång, men man får derföre ej beteckna honom såsom en grym tyrann, utan såsom en, den der icke kände något hinder för sin vilja: icke blodtörstig, icke grym, — men we den sak eller person som stod honom i vägen. Icke blodtörstig sparade han ej heller blod, — och han kände ingen skoning, han såg endast sitt mål, allt hinder måste ur vägen. "Sire, General Clarke kan ej för elden från det österrikiska batteriet sätta sig i förbindelse med General Junot." — "Så måste han taga batteriet." — "Sire, hvarje regimente, som närmar sig det tunga artilleriet, är uppoffradt: Sire, edra ordres?" — "Framåt, framåt!" — Serruzier, en artilleri-öfverste, gifver i sina *Mémoires Militaires* följande teckning af en scen efter slaget vid Austerlitz. — "I det ögonblick då ryska arméen mödosamt men i god ordning gjorde sin reträtt öfver den tillfrusna sjön, kom kejsar Napoleon ridande i fullt sporrstreck mot artilleriet. Ni förlorar tid, ropade han, gif eld på masserna, de måste dränkas: gif eld på isen! Hans ordre blef i tio minuter utan påföljd. Förgäfves placerades jag jemte åtskilliga officerare på sluttningen af en kulle, för att åstadkomma den beräknade verkan; deras och mina kulor rullade på isen, utan att kunna uppbryta den. Då jag såg detta, försökte jag den enkla methoden att rikta lättare haubitser med hög elevation. Det nästan vinkelräta fallet af de tunga kastkropparne gjorde åsyftad verkan. Mitt exempel efterföljdes på ögonblicket af de närmaste batterierna, och på mindre än en handvändning begrofvo vi många tusen Ryssar och Österrikare i sjöns vatten."

För rikedomen af hans hjelpmedel syntes hvarje hinder försvinna. Det skall icke mer finnas några Alper, sade han, och han byggde sina fulländade vägar, som i afsatser slingrade sig uppför deras brantaste väggar, ända till dess Italien låg lika öppet för Paris som någon stad i Frankrike. Han satte till hela sin muskelkraft och arbetade för sin krona. Sedan han engång beslutat hvad som skulle ske, grep han det

an på fullt allvar. Han ansträngde all sin kraft och sparade ingenting, hvarken ammunition, trupper, penningar, generaler eller sig sjelf.

Vi älska att se hvarje ting göra sin skyldighet efter sin art, vare sig en mjölkko eller en skallerorm, och om krig är det bästa sättet att ordna nationernas stridigheter — såsom hela massor af menniskor tyckas vara ense om — så hade säkert Bonaparte rätt i att göra det med beskod. "Krigets stora princip, sade han, är att en armé alltid bör vara färdig, dag och natt, och hvarje stund, att göra allt det motstånd hvartill den är i stånd. Han sparade aldrig på sin ammunition, utan öfversvämmade en fientlig position med en störtsjö af jern, — kulor, bomber och kartescher — för att förinta allt försvar. På hvarje motståndspunkt koncentrerade han sqvadron vid sqvadron, i otaliga massor, tilldess den var alldeles tillintetgjord. Till ett regemente hästjägare sade Napoleon vid Lobenstein, två dagar före bataljen vid Jena: "Gossar, ingen af eder får frukta döden: när soldater trotsa döden jaga de honom in i fiendens leder." I anfallets häftighet sparade han för ingen del mera sig sjelf. Han giek så långt en menniska kunde gå. Det är påtagligt, att han i Italien gjorde hvad han kunde, och allt hvad han kunde. Han stod flera gånger på yttersta kanten af undergång, och hans egen person var i yttersta fara. Han blef neddrifven i träsket vid Arcole; Österrikarne voro i träffningen mellan honom och hans trupper, och det var blott en öfvernaturlig ansträngning, som kunde frälsa honom. Vid Lonato och på andra ställen var han i största fara att blifva tillfångatagen. Han hade fäktat sextio fältslag. Han hade aldrig nog, och hvarje seger var i hans hand ett nytt vapen. "Min makt skulle ramla, om jag icke upprätthölle den genom nya segrar. Eröfring har gjort mig till hvad jag är, och eröfring måste upprätthålla mig." Han kände med hvarje vis man, att upprätthållelsen fordrar lika mycket lif som skapelsen. Vi äro alltid i fara, alltid i dåligt skick, just på branten af undergång, och kunna endast räddas genom fyndighet och mod.

Denna driftighet leddes och bevakades af den kallaste klokhet och punktlighet. En ljungeld i attacken, befanns han

oåtkomlig inom sina förskansningar. Sjelfva hans anfall var aldrig modets ingifvelse, utan den kloka beräkningens resultat. Hans försvarsideal var att alltid vara den anfallande parten. "Min dristighet, sade han, var stor, men af en kall natur." I ett af sina samtal med Las Casas anmärkte han: "Hvad moraliskt mod angår, har jag aldrig träffat något af det rätt gryningsvakna slaget: jag menar oförberedt mod, sådant som är nödigt vid oväntade händelser, och som i trots af oförmodade händelser lemnar omdömet fullt fritt att fatta ett beslut." Han tvekar icke att förklara, att han sjelf var i utmärkt grad begåfvad med detta "gryningsvakna mod", och att han hade funnit högst få personer, som i detta hänseende kunde jemföras med honom.

Allting berodde på noggrannheten af hans kombinationer, och stjernorna voro icke mer punktliga än hans aritmetik. Hans personliga uppmärksamhet sträckte sig ned till de minsta detaljer. "Vid Montebello beordrade jag Kellermann att anfalla med åttahundrade man till häst, och med dessa tillintetgjorde vi de sextusen ungerska grenadiererna, midtför det österrikiska kavalleriets ögon. Detta kavalleri var en half lieue aflägset och behöfde en fjerndels timma för att anlända på bataljfältet: jag har anmärkt, att det alltid är dessa fjerndelstimmar som bestämma utgången af en slagtning." Förr än han inlät sig i batalj tänkte Bonaparte föga på hvad han skulle göra i händelse af framgång, men mycket på hvad han skulle göra i den händelse lyckan svek honom." Samma klokhet och goda takt utmärker allt hans görande och låtande. Hans instruktioner till sin sekreterare i Tuilerierna äro värda att ihågkommas. "Kom om natten så sällan som möjligt in i mitt rum. Väck mig aldrig när ni har någon god nyhet att meddela mig; dermed är allsingen brådska. Men då ni har någon elak nyhet att meddela mig, så väck mig i ögonblicket, ty då är icke ett ögonblick att förlora." Det var en originell ekonomi af samma slag, som då han var general i italienska arméen ingaf honom sitt bekanta infall med afseende på hans högst besvärliga brefvexling. Han befallte Bourrienne att icke öppna något bref förr än efter tre veckors förlopp, och anmärkte då med tillfredsställelse, huru en betydlig del af korrespondensen hade

afgjort sig sjelf och icke vidare behöfde något svar. Hans affärsverksamhet var otrolig och öfvergår all känd menniskokraft. Det har funnits många verksamma regenter, från Ulysses till Wilhelm af Oranien, men ingen som gjort en tiondedel af hvad denne man uträttade.

Till dessa naturens gåfvor lade Napoleon fördelen att vara född i enskilda ståndet och i ringa omständigheter. I sina sednare dagar hade han den svagheten att önska att med aristokratiens fordringar förena glansen af sina kronor och utmärkelser; men han kände sin skuld till sin stränga uppfostran, och gjorde ingen hemlighet af sitt förakt för födda konungar och för de "ärftliga åsnorna", såsom han på sitt råa språk betecknade Bourbonerne. Han sade, att de i sin landsflykt ingenting lärt och ingenting glömt. Bonaparte hade genomgått alla militärtjenstens grader, men var äfven en medborgare innan han var kejsare, och hade sålunda nyckeln till medborgerligheten. Hans anmärkningar och omdömen bära alla prägeln af medelklassernas insigter och riktiga sätt att se sakerna. De som hade affärer med honom funno, att han ej stod att föra bakom ljuset, utan kunde sin aritmetik såväl som någon. Detta visar sig på hvarje sida af hans på Helena dikterade memoirer. Då utgifterna för kejsarinnan, för hans hofhållning eller för hans palatser hade ådragit honom stora skulder, genomgick Napoleon sjelf fordringsegarnes räkningar, upptäckte öfvertaxeringar och sifferfel, och nedsatte anspråken med betydliga summor.

Hans största vapen, nemligen de millioner som han hade under sin ledning, besatt han genom den representativa egenskap, hvari han uppträdde. Han intresserar oss, han företräder Frankrike, ja Europa, och han existerar såsom en konung och en fältherre endast så vidt revolutionen eller de industriella massornas intressen i honom funno en organ och en ledare. Hvad sociala intressen angår, kände han arbetets betydelse och värde, och kastade sig sjelf af naturlig drift åt denna sida. En omständighet, anförd utur en af hans biografer på St. Helena, behagar mig mycket. Då han en gång promenerade med Madame Balcombe mötte de några betjenter, som buro tunga packlårar, och Madame Balcombe tillsade dem i

en något vresig ton att gå ur vägen. "Haf aktning för bördorna, Madame", tillrättavisade henne Napoleon. Under kejsartiden riktades hans uppmärksamhet på förskönningen af hufvudstadens saluplatser. "Saluplatserna, sade han, är det simpla folkets Louvre." De förnämsta verk som öfverlefvat honom äro hans förträffliga vägar. Han uppfyllde trupperna med sin anda, och emellan honom och dem växte upp ett slags förtrolighet och kamratskap, som ceremonielet vid hans hof aldrig tillät emellan honom och hans officerare. De utförde under hans ögon hvad som ingen annan kunde göra. Det bästa intyg om hans förhållande till trupperna, är dagordren om morgonen före bataljen vid Austerlitz, hvari han lofvar trupperne att han skulle hålla sin egen person utom skotthåll. Denna förklaring, som just är motsatsen till den som vanligen gifvas af generaler och regenter aftonen före en batalj, ådagalägger bäst truppernas tillgifvenhet för sin anförare.

Men ehuru det i det enskilda råder en sådan identitet mellan Napoleon och massan af folket, låg hans verkliga styrka i deras öfvertygelse att han i sitt snille och sina syften var deras sanna målsman, icke allenast när han karesserade dem, utan ock när han kallade dem till räfst, och till och med när han decimerade dem genom sina utskrifningar. Han visste lika så väl som någon Jakobin i Frankrike, huru man skall filosofera om frihet och jemnlikhet, och då man antydde på det dyrbara sekelgamla blodet, som spilldes genom mordet på Hertigen af Enghien, sade han: "mitt blod är icke heller pölvatten." Folket kände, att tronen icke längre innehades och landets must utsögs af en liten klass legitimister, afskilda från all beröring med landets barn, och beherrskade af föreställningar och vidskepelser, hörande till ett längesedan förgätet samhällsskick. I stället för detta vampyrslägte satt i Tuilerierna en man af dem sjelfva, med föreställningar och insigter liknande deras egna, som naturligtvis för dem och deras barn öppnade alla vigtigare förtroendeposter. Den småaktiga, sjelfviska politiken, som alltmer och mer inskränkte unga mäns utsigter och framtid, hade sett sin sol gå ned, och en dag af utvidgade förhoppningar var uppgången. Ett marknadstorg var öppnadt för alla menskliga förmågor och

bragder; strålande priser glittrade ungdomens och talentens ögon till mötes. Det gamla klafbundna feodala Frankrike var förändradt till ett ungt Ohio eller New-York; och de, som suckade under den nya monarkens omedelbara hårdhändthet, förläto den, såsom den nödvändiga strängheten i det militärsystem, som utdrifvit förtryckaren. Och till och med då majoriteten af folket började att fråga sig, huruvida det verkligen hade vunnit något på den nya herrskarens omättliga utskrifningar af manskap och penninggärder, så tog all slags talent i hela landet, i hvilken samhällsställning och hvilka förhållanden som helst, hans parti och försvarade honom såsom sin naturliga beskyddare. Då Napoleon 1814 fick det rådet att söka sitt stöd hos de högre klasserna, sade han till sin omgifning: "Mina herrar, i den ställning hvari jag står, utgöres mitt enda adelsstånd af packet i förstäderna."

Napoleon motsvarade denna naturliga väntan. Hans ställnings beskaffenhet gjorde det till en nödvändighet att med öppna armar mottaga hvarje slags talent och upphöja den till förtroendeposter; och hans instinkt gick här hand i hand med hans politik. Liksom hvarje öfverlägsen man kände han utan tvifvel en längtan efter män och själsförvandter, en önskan att mäta sin egen kraft med andra mästare, och en oöfvervinnerlig leda för narrar och uslingar. I Italien sökte han efter män och fann ingen. "Gode Gud, utropade han, huru sällsynta männer äro. Det finns aderton millioner i Italien, och jag har haft svårt att finna två, Dandolo och Melzi." På de sednare åren tillväxte med hans vidsträcktare erfarenhet icke aktningen för menniskorna. I ett ögonblick af bitterhet sade han till en af sina äldsta vänner: "Menniskorna förtjena det förakt de ingifva mig. Jag behöfver endast sätta en bit galdgalon på fracken åt mina dygdiga republikaner, så blifva de i ögonblicket just hvad jag vill hafva dem till." Detta förakt för lättsinnet var dock en indirekt hyllning åt de personer, som voro i besittning af hans aktning, icke endast då han i den fann vänner och medhjelpare, utan äfven då de satte sig emot hans vilja. Han kunde icke förblanda Fox, Pitt, Carnot, Lafayette och Bernadotte med ögontjenarne i sitt hof; och trots det förringande, hvartill hans systematiska

egoism ledde honom af de anförares förtjenster, som med och för honom vunno sina segrar, gaf han dock ett lysande erkännande åt Lannes, Ney, Desaix, Duroc, Kleber, Massena, Murat och Augerau. Om han kände sig sjelf vara deras patron och grundläggaren af deras storhet, såsom då han sade: "jag har gjort mina generaler af ler", kunde han ej dölja sin tillfredsställelse, då han från deras sida emottog ett bistånd och en samverkan, värdig storheten af hans företag. Under ryska fälttåget gjorde Ney's tapperhet och rådighet ett så djupt intryck på honom, att han sade: "Jag har tvåhundra millioner i min skatt, och jag ville gifva dem alla för Ney." De teckningar han uppdrog af åtskilliga af sina marskalkar göra dem rättvisa, och ehuru de ej kunde tillfredsställa franska officerares omättliga fåfänga, äro de dock, på det hela taget, otvifvelaktigt sanna. Och i sjelfva verket var all slags förtjenst under hans regering eftersökt och uppmuntrad. "Jag känner djupheten och vattendrägten af hvar och en af mina generaler", sade han. Naturlig förmåga var säker om att blifva väl emottagen vid hans hof. Sjutton personer upphöjdes under hans tid från simpla soldater till rangen af konung, marskalk, hertig eller general, och korsen af hans Hederslegion gåfvos åt den personliga tapperheten, ej åt familjeförbindelser. "Då soldater blifvit döpte i elddopet på ett slagfält, hafva de i mina ögon alla samma rang."

Då en naturlig konung också blir en titulerad konung, är hvar man nöjd och belåten. Revolutionen berättigade den armstarka befolkningen i Faubourg, St. Antoine, och hvarje trossdräng och stallpojke i arméen, att betrakta Napoleon såsom kött af sitt kött, såsom sitt partis kreatur, men det ligger något i den stora talentens framgång som uppkallar en allmän sympati. Ty i klokhetens och snillets öfvermakt öfver dumheten och obetänksamheten hafva alla förnuftiga menniskor ett intresse, och såsom andliga varelser känna vi att luften rensas genom den elektriska stöten, då materiel kraft öfverväldigas af intellektuella krafter. Så snart vi förflyttas utom inflytelsen af lokala och tillfälliga specialiteter, känner en menniska att Napoleon fäktar för honom: dessa äro ärliga segrar, denna mäktiga ångmaschin gör vårt arbete. Allt hvad

som går utöfver den menskliga förmågans vanliga skrankor, och såmedelst talar till inbillningskraften, inger oss en underbar känsla af mod och frihet. Detta rymliga hufvud, som på ett så kungligt sätt handhade stora värf och satte sådana massor af agenter i rörelse, detta öga, som öfverskådade Eu ropa, denna hastiga uppfinning, denna outtömliga rådighet: — hvilka händelser, hvilka romantiska taflor, hvilka underbara situationer, då han i krigisk ordning besteg Alpernas toppar, då han i sigte af Pyramiderna ordnade sin armé till batalj och sade till sina trupper: "fyratio sekler se ned på eder från toppen af dessa pyramider; då han vadade öfver Röda Hafvet, eller viken vid Suez-nässet. På kusten vid Ptolemais var hans själ full af vidtomfattande planer. "Hade Acre fallit, skulle jag hafva förändrat verldens gestalt." På aftonen efter slaget vid Austerlitz, som var årsdagen af hans kröning till kejsare, skänkte honom arméen en trofé af fyratio fanor, som voro tagna i slaget. Kanske var det litet barnsligt af honom, det nöje han fann i att göra dessa kontraster rätt afstickande, såsom då han roade sig att låta konungar vänta i sitt förmak, vid Tilsit, i Paris och i Erfurt.

Vi kunna, vid menniskans allmänna svaghet, tröghet och obestämdhet, tillräckligt lyckönska oss till denna starka och driftiga sakförare, som grep tillfället vid håren och visade oss huru mycket låter sig åstadkommas endast med kraften af sådana dygder som alla menniskor ega i mindre grad, nemligen punktlighet, påpasslighet, mod och rättframhet. "Österrikarne känna ej tidens värde", sade han. Jag skulle vilja citera honom i hans yngre år, såsom ett mönster af mogen klokhet. Hans makt består ej i någon vild eller tygellös kraft, i någon enthusiasm, lik Mathomets, eller någon utomordentlig öfvertalningsförmåga, utan deri, att han vid alla äfventyrliga tillfällen handlade efter sitt sunda förnuft, utan att söka hjelp i iakttagandet af reglor eller plägseder. Den lärdom han ger oss, är den som gifves af all kraft, — att det aldrig fattas den utrymme. På hvilken massa af fega tvifvel är ej denne mans lefnad ett svar! Då han framträdde var det alla militära mäns fulla tro, att det icke kunde finnas något nytt i kriget, liksom det är folks tro ännu i dag, att ingenting nytt

kan företagas i politiken, eller inom kyrkan, eller i vetenskaper, handel eller landtbruk, eller i våra sällskapliga seder och bruk; och det är i alla tider samhällets öfvertygelse att verlden är utnött. Men Bonaparte visste bättre än samhället, och kände dertill med sig att han visste bättre. Jag tror att alla menniskor i allmänhet veta bättre än de göra min af, veta att de institutioner vi så flödande prisa äro verktyg och husgeråd, som engång i sin ordning blifva skräp; men de våga ej lita på sina aningar. Bonaparte förtröstade på sitt sunda förnuft och frågade ej ett hår efter andras. Verlden behandlade hans nyheter just såsom den behandlar alla andras, — gjorde oändliga invändningar, uppställde alla möjliga hinder, men han gaf deras invändningar en god dag. "Hvad som i en landtbefälhafvares yrke gör stora svårigheter, sade han, är nödvändigheten att föda så mycket folk och kreatur. Om han alltid låter sig ledas af sina kommissarier, skall han aldrig komma ur fläcken, och alla hans expeditioner skola slå fel." Ett bevis på sådant sundt förnuft är hvad han säger om passagen öfver Alperna midt i vintern, hvilken alla författare, den ena omsägande efter den andra, hade förklarat omöjlig. "Vintern, säger Napoleon, är icke den ofördelaktigaste årstiden för passagen öfver höga berg. Snön ligger då fast och väderleken är jemn, och man har icke att befara något af laviner, den verkliga och enda fara som på Alperna är fruktansvärd. På dessa höga berg är det ofta i December mycket vackra dagar med en torr köld och en ovanlig stillhet i luften." Man må dertill läsa hans berättelser om det sätt hvarpå han vann sina segrar. "I hvarje slagtning, säger han, finnes ett ögonblick då, efter att hafva gjort allt sitt bästa, de tappraste trupper känna sig fallna att löpa. Denna skräck kommer af en brist på förtroende till deras eget mod, och det behöfs blott en obetydlig föranledning, den simplaste tillfällighet, för att återställa deras sjelfförtröstan. Konsten ligger i att framkalla föranledningen och förorsaka tillfälligheten. Vid Arcole vann jag bataljen med tjugufem man till häst. Jag begagnade mig af detta ögonblick af trötthet, gaf hvarje man en trumpet, och vann dagen med denna handfull menniskor. Ni ser att de två arméerna äro två

kroppar som mötas och bemöda sig att skrämma hvarandra; ett moment af bäfvan inträder, och man måste vända det till sin fördel. Då man varit med i många bataljer urskiljer man utan möda detta ögonblick; det är ej svårare än att nedräkna en addition.”

Denne det nittonde århundradets representant hade bland öfriga förmågor en stor lätthet att spekulera öfver allmänna ämnen. Han älskade att underhålla diskussionen i praktiska, litterära och abstrakta frågor. Hans tanke är alltid originel och slår hufvudet på spiken. Under sin resa till Egypten plågade han efter middagen utnämna tre eller fyra personer att försvara en sats och lika många att angripa den. Han sjelf uppgaf ett ämne, och diskussionen rörde sig omkring religionsfrågor, de olika styrelsesätten och krigskonsten. En dag framställde han den frågan, om planeterna voro bebodda, en annan, huru gammal verlden var. Derefter uppgaf han att undersöka probabiliteten af jordens förstöring antingen genom eld eller vatten; en annan gång sanningen eller bedrägligheten af aningar och drömtydningar. Han talade mycket gerna i religion. 1806 samtalade han med Fournier, Biskopen i Montpellier, öfver religiösa frågor. Det var två punkter om hvilka de icke kunde komma öfverens, nemligen om helvetet och om möjligheten af frälsning utom kyrkan. Kejsaren omtalade för Josephine att han ”disputerade såsom en djefvul” om dessa två punkter, der biskopen omöjligen ville gifva med sig. Åt filosoferna medgaf han gerna allt hvad de bevisade emot religionen såsom tidens och menniskans verk, men han ville icke höra talas om materialism. En vacker afton, på hafvet, medan man som bäst talade materialism, pekade Bonaparte på stjernorna och sade: ”J kunnen tala, mine herrar, så länge det behagar er, men hvem gjorde allt detta?” Han var mycket road af att samtala med vetenskapsmän, särdeles Monge och Barthollet, men litteratörer ringaktade han: ”de äro frasmakare.” Äfven om medicin samtalade han gerna med sådana af dess idkare som han mest värderade, såsom Corvisart i Paris och Antonomarchi på St. Helena. ”Tro mig, sade han till den sednare, det vore mycket bättre att låta bli alla dessa läkemedel; lifvet är en fästning, mot hvilken hvarken ni eller

jag förmår något. Hvarföre lägga hinder i vägen för dess försvar? Dess egna hjelpmedel äro långt öfver allt hvad ni i edra laboratorier kan tillvägabringa. Corvisart medgaf mig öppet, att alla edra smutsiga mixturer duga till ingenting. Medicinen är en samling af ovissa föreskrifter, hvilkas resultater i allmänhet taget äro mycket mera skadliga än välgörande för menniskoslägtet. Vatten, luft och renlighet äro de förnämsta artiklarne i min farmakopé."

Hans för grefve Montholon och general Gourgaud på St. Helena dikterade memoirer hafva ett stort värde, sedan man afdragit allt det som tillfölje af hans kända brist på uppriktighet synes derifrån böra afdragas. Han har styrkans och den medvetna öfverlägsenhetens godmodighet. Jag beundrar hans enkla och klara framställning af sina bataljer; den är lika god som Cæsars: — hans godsinta och tillräckligt aktningsfulla teckning af marskalk Wurmser och hans öfriga motståndare, och den lätthet hvarmed hans stil fogar sig efter de skiftande ämnena. Den mest underhållande delen är fälttåget i Egypten.

Han hade ögonblick af djup tanke och visdom. Under sina hvilotimmar, vare sig i fält eller i palatset, framstår Napoleon såsom en man af snille, som riktade sin törst efter sanning på abstrakta frågor, dervid lika ofördragsam mot fraser som han var under brinnande batalj. Han kunde uppfatta och skatta hvarje idérik skapelse, en romance, ett *bon mot*, lika såväl som en plan för ett fälttåg. Det var hans nöje att i en halfdunkel sal hålla Josephines och hofdamernas inbillning i spänning, genom hemskheten af de improviserade berättelser, hvilkas intryck stegrades till sin höjd genom tonen i hans röst och hans dramatiska energi.

Jag kallar Napoleon en representant eller målsman för det moderna samhällets medelklass, för dessa massor, som fylla marknadstorgen, bodarne och köpmännens kontor, manufakturerna, skeppen: — den moderna verlden som äflar att bli rik. Han var den store agitatorn och tillintetgöraren af all sjelfskrifvenhet, reformatorn i det inre, radikalen, uppfinnaren af utvägar, öppnaren af vägar och marknader, utrotaren af monopolier och missbruk. Det var naturligt att de rika

och aristokraterna icke kunde älska honom. England, medelpunkten för de stora kapitalerna, och Rom och Österrike, medelpunkterna för traditionen och bördsadeln, bekämpade honom. De tröga och konservativa klassernas bestörtning, fasan hos den romerska konklavens spökrädda gubbar och gummor, som i sin förtviflan grepo efter ett halmstrå och kunde hafva försökt att hålla sig fast vid rödhett jern, statistikerns fåfänga försök att roa och bedraga honom, den österrikiska kejsarens att muta honom, och de unga, ifriga och handlingslustiga männens instinkt, som öfverallt visade på honom såsom medelklassernas jette: — allt detta gör hans historia glansfull och gripande. Han hade de förtjenster som äro vanliga hos de massor hvilka han i sin person representerade; han hade äfven deras fel. Jag är bedröfvad att den lysande bilden har sina skuggsidor. Men detta är rikedomens förbannelse, som vi lära att känna när vi jaga efter den, att den är förrädisk och köpes blott genom kufvande eller försvagande af den sedliga känslan, och vi måste oundgängligen finna samma faktum i denne kämpes historia, hvars hela syfte var att göra sig en glänsande bana, utan någon inskränkning eller skrupel i anseende till medlen.

Bonaparte var särdeles fattig på ädla impulser. Den högtställda individen i det mest bildade samhälle och tidehvarf i verlden, — han hade ej den simpla förtjensten af sanning och redlighet. Han är orättvis mot sina generaler, i sin sjelfviskhet behållande allt för sig; lågsinnadt stjälande från Bernadotte och Kellermann förtjensterna af deras höga bragder; intrigerande för att inveckla sin trogne Junot i en hopplös bankrutt, i afsigt att hålla honom på afstånd från Paris, emedan förtroligheten i hans personliga väsende förnärmade den nybyggda kejsarethronens högmod. Han är en gränslös lögnare. Hans officiella tidning, Le Moniteur, och hans bulletiner hafva blifvit till ordspråk, då man säger hvad man vill skall blifva trodt, och ännu värre; — han satt i sin förtidiga ålderdom på sin ensliga ö och förfalskade kallblodigt fakta, data och karakterer, och gaf åt historien theaterns illusioner. Liksom alla Fransmän hade han en passion för theatereffekter. Hvarje handling som andas någon ädlare känsla förgiftas af denna

beräkning. Hans stjerna, hans kärlek till äran, hans lära om själens odödlighet, allt är fransyskt. "Jag måste blända och förvåna. Om jag skulle gifva pressen fri, kunde min makt ej hålla sig tre dagar." Att göra mycket väsen var hans älsklingsåtrå. "En stor reputation är ett stort buller; ju mer det göres, desto längre bort höres det. Lagar, institutioner, monumenter, nationer, allt faller; men bullret fortfar och genljudar i kommande tidehvarf." Hans lära om odödligheten är helt simpelt rykte. Hans theori om inflytande är ej smickrande. "Det är två häfstänger som sätta menniskor i rörelse, — intresse och fruktan. Kärlek är en smaklös faddhet; var säker om det. Vänskap är blott ett namn. Jag älskar ingen, ej engång mina bröder; kanske Joseph en smula, och derföre att han är äldre, och Duroc älskar jag också, men hvarföre? — emedan hans karakter behagar mig: han är sträf och besluten, och jag tror aldrig den mannen fällt en tår. För min del vet jag rätt väl att jag icke har någon trogen vän. Sålänge jag förblifver hvad jag är, kan jag få så många så kallade vänner jag behagar. Lemna känslorna åt qvinnor; mannen måste vara fast i hjerta och vilja, eller också bör han ingenting hafva att göra med krig och regering." Han var alldeles utan skrupler. Han var i stånd att stjäla, baktala, mörda, dränka och förgifta, alltefter som hans intresse fordrade. Han hade intet ädelmod, utan blott gement hat: han var djupt sjelfvisk: han var trolös: han gjorde knep i kortspel: sqvaller var hans passion, och han öppnade bref. Han höll ett infamt spionssystem, gned händerna af glädje då han uppsnappat någon liten notis rörande någon af sin omgifning, och skröt att "han visste allting"; han lade sig i snitten af damernas kläder, och lyssnade incognito efter hurraropen och smickret från gatan. Hans sätt att vara saknade förfining, och qvinnor behandlade han med en låg förtrolighet. Han hade den vanan att taga dem i örat och nypa dem i kinderna, då han var vid godt lynne, och rycka männerna i örat eller skägget; han slog dem och tillät sig med dem det gröfsta gyckel: så gjorde han intill sina sista dagar. Det har icke blifvit kändt att han brukade lyssna vid nyckelhålen, åtminstone lät han ej dervid öfverraska sig. Med ett ord, — sedan man genomträngt alla dessa

omhöljen af ära och makt, fann man innerst ingen *gentleman*, utan en skurk och en bedragare, och han förtjenar till fullo tillnamnet *Jupiter Scapin*.

Då jag angaf de två partierna, i hvilka det moderna samhället skiljer sig — det demokratiska och det konservativa, — sade jag att Bonaparte representerar det demokratiska, eller det praktiska folkets parti, emot det stationära eller konservativa partiet. Jag uraktlät då att att säga något som är väsentligt för denna beteckning, nemligen att dessa två partier endast skilja sig såsom det unga och det gamla. Demokraten är den unga konservative; den konservative är den gamla demokraten. Aristokraten är den mogna och frösatta demokraten, — emedan båda partierna stå på samma grund, nemligen det absoluta värdet af egendom, som den ena sträfvar att förvärfva, den andra att bevara. Bonaparte kan sägas representera hela sitt partis historia, dess ungdom liksom dess ålderdom; ja han framställer med poetisk rättvisa dess öde i sitt eget. Kontra-revolutionen, motpartiet, väntar ännu såsom sin organ och representant en man af rena, offentliga och universella syften.

Här voro de mest gynnsamma omständigheter för experimenterna med de högsta andliga gåfvor utan samvete. Aldrig var en sådan ledare så begåfvad och så beväpnad, aldrig fann en ledare sådana hjelpare och följeslagare. Och hvad blef för det vanslägtade Europa resultatet af denna bottenlösa förmåga och makt, dessa omätliga arméer, brända städer, tömda skattkamrar och offrade millioner? Det kom till intet resultat. Allt dunstade bort, liksom röken af hans artilleri, och lemnade intet spår efter sig. Han lemnade Frankrike mindre, svagare, fattigare än han fann det; och hela frihetskampen måste begynnas på nytt. Försöket var till sin princip ett sjelfmord. Frankrike tjenade honom med lif och lemmar och allt, så länge det kunde identifiera sina intressen med honom; men då folk såg att på segren följde ett nytt krig, på arméens förintelse nya utskrifningar, och de som kamperat så förtvifladt aldrig kommo belöningen närmare, och de icke fingo förslösa hvad de förvärfvat, eller sofva sig fullsöfda på sina dunbäddar eller prunka i sina slott: — då öfvergåfvo de

honom. Man fann att hans alltuppslukande egoism var döden för alla andra. Den liknade krampfisken, som med en serie af stötar hemsöker hvar och en som rör vid den, med spasmer som sammandraga handens muskler, så att man icke kan öppna sina fingrar; och djuret meddelar slag på slag, det ena våldsammare än det andra, tills det paralyserar och dödar sitt offer. Så inskränkte, utarmade och uppslukade denne oerhörde egoist allas deras kraft och existens som tjenade honom, och 1814 ropade Frankrike och Europa enhälligt: "vi hafva nog af honom", "*assez de Bonaparte.*"

Det var icke Bonapartes fel. Han gjorde allt hvad på honom berodde att lefva och ha framgång utan sedlig princip. Det var sakernas natur, menniskoslägtets och verldens evinnerliga lag, som motarbetade och slutligen ruinerade honom; och resultatet skall med en million försök blifva detsamma. Hvarje försök, vare sig af massor eller enskilda, som har ett sjelfviskt och kärlekslöst mål, måste slå fel. Den fredsälskande Fourier skall uträtta lika litet som den förödande Napoleon. Så länge vår civilisation är i grunden en egendomens, afsöndringens och exklusivitetens civilisation, skall den missräkna sig i sina förhoppningar. Våra rikedomar skola göra oss sjuka, bitterhet skall bo i vårt löje, och vårt vin skall bränna oss i munnen. "Endast det goda är oss till fromma, som vi kunna njuta för öppna dörrar och som gagnar alla menniskor."

Litteratur-Öfversigt.

[63] **Svenska Akademiens Handlingar ifrån år 1796.** Tjugondetredje Delen. Stockholm 1850. P. A. Norstedt & Söner. 580 sidd. 8:o.

Det gagn, som våra lärda eller vittra samfund och akademier medföra, och ändamålsenligheten af deras inrättning hafva stundom varit omtvistade, men säkert är, att många värderika produkter dem förutan aldrig skulle hafva sett ljuset. Äfven i detta afseende har associationsandan visat sin mäktiga inflytelse. Den litterära verksamheten hindras ofta mindre af brist på män med snille och insigter än af saknad på tillfällen att göra dessa gällande och fruktbringande, och i vårt land, hvarest yttre eggelser till lärd och vitter produktivitet finnas mindre än annorstädes, äro kanske äfven föreningar af dylik art mera af behofvet påkallade. Vi medgifva att dessa samfund äfven utur andra synpunkter kunna betraktas, men denna är åtminstone en, utur hvilken ganska talande skäl kunna hemtas för deras fortvaro.

Om en ny del af Svenska Akademiens Handlingar alltid är en märklig företeelse i vår litteratur, är det i synnerhet fallet med denna, som obestridligen intager ett af de förnämsta rummen i densamma för innevarande år. Ty, utom det att de lefnadsteckningar, som deri innehållas, och hvilka knapt få hänföras till det vanliga slaget af biographier, samtligen äro författade af akademiens egna medlemmar, räknas med skäl de män, kring hvilka dessa teckningar röra sig, till svenska odlingens ypperste heroer. Jemte svenska poesiens fader, Stjernhjelm, skildras här Tegnér, som bragt vår skaldesång till en hittills oupphunnen höjd, och jemte den mångkunnige representanten för den patriotiska riktningen i sjuttonde seklets fornforskning och medicinska vetenskapens grundläggare i Sverige, Rudbeck, den som väl ej först, men på ett afgörande sätt och oåterkalleligen har reducerat Sveriges urhistoria till behöriga dimensioner, svenska häfdaforskningens fader, Geijer, samt den med Rudbeck till en del samtida, väl mindre bekante men icke derföre mindre minnesvärde juristen och statsmannen Gustaf Cronhjelm, hvars namn är fästadt vid det

slutliga affattandet af vår nu gällande lag. Så skiftar historien och minnet rättvisan, och tilldelar alla ädla och storartade sträfvanden sin behöriga giltighet, äfven om de föranledt en missriktning; den morgonrodnad, som med det Gustavo-Carolinska tidehvarfvet uppgick för vår vitterhet och häfdaforskning, öfverträffas väl i ljus och klarhet af den middagshöjd, till hvilken de nämde männen i våra dagar fört dem, men bägge hafva de likväl strålar af samma ursprung.

Lefnadsteckningarna i denna del börjas med Cronhjelms, författad af afl. Landshöfdingen Järta, hvars sista litterära produkt detta arbete är. Det är lika mycket en karakteristik af den tid, hvari Cronhjelm lefde, som en teckning af dennes personliga öden. Länge har den seduare perioden af Carl XII:s historia varit omsluten af en dunkelhet, som nyare tiders berömvärda forskningar ännu ej förmått fullkomligt att skingra. Vigtiga bidrag till kännedomen om denna tids händelser lemnar ifrågavarande skildring, hvilken, affattad i en värdig och flärdfri stil, hvilar på en faktisk grund, som är belyst af författarens träffande och opartiska omdömen. Cronhjelm var en af de få större karaktererna från denna tid, då det smygande missnöjet med enväldet och med det slag, som genom reduktionen träffat adeln, föranledde förberedande planer till en hvälfning, och då ett intrigspel begynte, hvars hittills bekanta scener visa ganska vedervärdiga drag. Ehuru med en tillgifvenhet för konung Carl och en vördnad för konungamaktens helgd, som bestod flera prof, egde Cronhjelm likväl en sjelfständighet i karakteren, som ej tillät honom att vara blind för maktens missbruk och enväldets vådor. Så var han den ende som vågade göra en invändning mot förslaget att redan 1697 insätta Carl såsom fullmyndig konung, ehuru han såsom kammarherre och konungens lärare stod i de närmaste förbindelser med hofvet, och Carl sjelf önskade framgång åt detta förslag. Det hedrar likväl Carl att han ej lät Cronhjelm känna sitt misshag öfver denna frimodighet. Åtminstone visar hans följande året skedda utnämning till landshöfding i Vestmanland, att Cronhjelm åtnjöt konungens förtroende. Det var först 1709, som han inträdde i en vidsträcktare statsmannaverksamhet, först såsom hofkansler, och följande året såsom kongl. Råd och preses i Lagkommissionen. Hans inträde på denna bana synes icke hafva behagat kollegerne, åtminstone ej den om sin makt afundsjuke Arved Horn, som i en man med Cronhjelms skicklighet och allvarliga bestämdhet fruktade en farlig rival, hvilken dessutom såsom sonson af en tysk kock, Crumbygel, ej kunde i hög börd och ärofulla svenska anor mäta sig med de öfrige. För att på ett hedrande

sätt aflägsna den utan Rådets vilja utnämde hofkansleren, föreslog man honom till president i det Wismarska tribunalet, — ett i de föregående tiderna ofta användt medel — och då detta ej gick i fullbordan genom hans utnämning till kongl. Råd, begagnade man med nöje tillfället att sätta honom i spetsen för en kommission, som hade att undersöka de oordningar och oroligheter, som förefallit i de vestra provinserna med anledning af embetsmännens missbrukade myndighet och de dessutom tillräckligt tryckande bördorna.

Denna undersökning jemte den följande, äfven åt Cronhjelm ombetrodda, öfver flottans räkenskaper m. m. låter oss kasta en blick in i landets bedröfliga tillstånd vid denna tid, och hvilket väl hade sin förnämsta grund i det långvariga och tryckande kriget, men äfven till god del härrörde från slapphet, vårdslöshet och bristande nit i förvaltningen under konungens mångåriga frånvaro. Men oaktadt allt hvad man möjligen kan förebrå konungens Råd, måste man medgifva att dess ställning var i högsta måtto kinkig. Å ena sidan hotadt af folkets missnöje öfver de ständiga fordringarna och å andra af konungens, när hans befallningar ej verkställdes, blef det blottadt på det anseende, som bör tillkomma en styrande myndighet. Det behöfde stödet af en furstlig persons närvaro vid sina rådplägningar och af ständernas samverkan. Huru bägge delarne misshagade konungen är bekant. Cronhjelm skildrade frimodigt för honom landets elände, men då jemte de grundade allmänna skäl till sammankallande af riksdag, som förefunnos, hemliga, hittills outredda stämplingar sannolikt bedrefvos, ansåg sig Cronhjelm i det längsta böra motsätta sig ett sådant beslut, som stred mot konungens uttryckliga förbud. Då dessa stämplingar under riksdagens lopp framträdde mera öppet i förslaget att utan konungens hörande och efter Ulrika Eleonoras insättande såsom regentinna afsluta fred, — ett förslag, som sannolikt skulle hafva förvärrat ställningen — var Cronhjelm en af dem, som yrkade riksdagens snara upplösning, och föreslog de kraftigaste medel att afskära framgången af sådana tillbud.

Man har nu mera kommit till den insigt, att allt ännu icke var förloradt för Sverige genom slaget vid Pultava, och att åtminstone så stora förluster, som sedermera skedde, ej voro oundvikliga följder af denna olycka. Det är förnämligast genom professor Carlsons värderika afhandling ådagalagdt, att flera gynnande tillfällen till afslutande af fred erbjödos, men att de lemnades obegagnade genom konungens oböjlighet i detta afseende. Man får likväl ej bedömma denna såsom en fullkomligt omotiverad hårdnackenhet. Han satte en ära i

uppfyllandet af sin förbindelse mot Stanislaus och i dennes bibehållande på polska thronen, samt då han i längden måste uppgifva detta anspråk, ansåg han sig af sin konungsliga pligt förbunden att ej afträda en fotsbredd jord af sitt ärfda rike. Författarens yttrande om konungens benägenhet till fred och den verksamhet han i detta afseende ådagalade, tål derföre en inskränkning, åtminstone till tiden efter konungens hemkomst, likasom det äfven kan starkt ifrågasättas, om i Sveriges dåvarande läge Carls envishet att sjelf vilja bestämma orten för underhandlingarna (kejsaren hade föreslagit Braunschweig) och — hvad förf. ej nämner — att föreskrifva integriteten af svenska besittningarna såsom det enda vilkor, hvarunder sådana underhandlingar skulle begynnas, var förenlig med en klok politik. Konungen utnämde nemligen väl Cronhjelm till en af sändebuden vid denna kongress 1716, men i följd af ofvannämda stridigheter kom detta uppdrag ej att utföras.

Hvilken role Cronhjelm spelte vid sjelfva regementsförändringen efter konungens död, har förf. ej uttryckligen angifvit, men man är fullt berättigad att antaga honom dervid hafva varit motvillig eller åtminstone passiv. Detta visar sig genast af hans uppmaningar till Rådet den 24 Febr. 1719, att kraftigare gripa sig riksärenderna an, och af hans fåfänga bemödanden att förskaffa den af förf. med all rättvisa bedömde Görtz lagliga rättegångsförmåner, samt efter domens afkunnande en mindre vanärande exekution af densamma, hvarvid vi anmärka drottningens särdeles partiska beteende och yttrande, då detta ärende förevar i Rådet. Men i synnerhet visar sig Cronhjelms, redan i följd af hans stora tillgifvenhet för den afledne konungen naturliga, holsteinska sinnelag utaf de ränker, för hvilka han snart blef ett föremål. Framställningen af dessa är en vigtig, på hittills outgifna handlingar grundad belysning af tidsförhållanderna. Cronhjelm hade väl efter Horns afgång från kanslipresidents-embetet blifvit till denna värdighet af drottningen utnämd, men synes vid de pågående underhandlingarna med Preussen ej hafva så främjat hofvets intresse, som detta önskade. Det dröjde ej heller, förrän Cronhjelm fick erfara verkningarne af drottningens ovilja. En förhetsning mot prins Fredrik gaf dertill anledning, och Cronhjelm entledigades genast från sina embeten. Han togs likväl i försvar i Sekreta utskottet och, sedan han gjort sin "soumission" för den nu mera utvalde konungen, var allt förberedt till hans återinträde i embetsutöfning, när en ny intrig, hvarvid ett bref af den föraktlige Brenner, som framkastade beskyllning om förräderi, spelar den synliga ro-

len, sattes i verket för att förhindra detta. Sedan orimligheten af denna beskyllning var ådagalagd, beröfvades Cronhjelm, till följe af en tredje anläggning, kanslipresidentsembetet till förmån för Horn, som genom ständerna deri återinsattes, utan att Cronhjelm återfick presidentsembetet i Kommersekollegium, hvarom ständerna likväl anhöllo. Vid allt detta visar sig Ulrika Eleonoras, kung Fredriks och Horns eget uppförande högst tvetydigt.

I sin offentliga lefnad uppenbarade Cronhjelm en fast och kraftfull vilja, ihärdighet och nit. I statsmannaegenskaper anser förf. ingen samtida vara med honom jemförlig utom Arved Horn. Det varaktigaste minnet af hans verksamhet förvarar likväl 1734 års lag. Så snart Cronhjelm blifvit Lagkommissionens ordförande, inträdde en raskare fart i dess göromål, arbetet befordrades genom flera nya ledamöters inträde, såsom professor Lundii, och en förtjenst, som särskildt tillkommer Cronhjelm, är den förträffliga redaktionen. Förf. har meddelat en intressant öfversigt af hela lagarbetets gång, hvaröfver allmänheten ytterligare har att snart förvänta en fullständig redogörelse utaf en af våra yngre rättslärde. Säker kännedom om Cronhjelms enskilda lefnad saknas. Hans redlighet har blifvit ifrågasatt med anledning af lord Carterets berättelser rörande underhandlingarne om freden med Preussen, men förf. förkastar, såsom oss synes, på goda grunder de skenbara indicierna på hans korruktibilitet. De svagheter, som för öfrigt kunna hafva vidlådt Cronhjelm, sammanhängde dels med hans allvarliga lynne, som stundom öfvergick till sträfhet, dels voro mindre framstående, dels ock gemensamma för hans samtid. "Sannolikt", säger förf., kommer Cronhjelm att framstå, kanhända icke skuldfri, men vida mindre, än mången med honom samtidig statsman, belastad med ett förderfvadt tidehvarfs fel och synder", när tidens handlingar hinna blifva allmännare framdragna i ljuset och sorgfälligt granskade.

Liksom Cronhjelms lefnadsteckning är det sista för allmänheten tillgängliga arbetet af den mångsidige och djupt-blickande Järta, som, bevarande sin själs hela liflighet inom den bräckliga kroppshyddan, sängliggande fullgjorde detta uppdrag, efterföljes den af det sednast bekantgjorda, ehuru redan 1840 utarbetade alstret af Geijers penna. Det är ett kort, i raska drag och med författarens vanliga djupsinne och originalitet tecknadt äreminne öfver Stjernhjelm, mindre en lefnadsskildring än en allmän karakteristik öfver hans personlighet och med den öfverensstämmande mångsidiga verksamhet. Teckningen bör läsas i sin helhet. Vi fästa endast uppmärksamheten på det samband, hvari Geijer sätter Stjernhjelm såsom skald,

vetenskapsmannen, medborgare och menniska. "Det svenska snillet", säger han, "har på naturforskningens fält flätat sin rikaste krans. Tid efter annan har det likväl fattats af en oemotståndlig längtan att tränga in i det innersta af naturens tempel och vinna en blick af det väsende, hvars slöja ingen dödlig upplyftat. Det må vara vett eller förvett, visst är att i vår nord, der de i sjelfva naturen blottade motsatser kanske snarast locka åt djupet, försöket mer än en gång skett med en förmätenhet, som man ej vet, om man skall tadla eller beundra. Med ett ord, det svenska snillet har äfven ett svärmiskt drag, ett drag af mystik och djupsinne, af naturfilosofi eller naturpoësi, som är urgammalt, Odiniskt, och mer än en gång på ett sällsamt sätt uppenbarat sig till verldens förvåning."

Geijers egen lefnadsteckning är af hans efterträdare i Svenska Akademien, Professor Fries, utförd med mästarhand. Naturens förtrogne och lycklige tolk har här visat sig såsom kännare äfven af menniskan och egnat Geijers minne en gärd, detsamma värdig. I visst afseende en själsförvandt till sin företrädare har talaren med snillets slagruta uppsökt grunddragen i Geijers mångsidiga och rika inre lif, samt framställt dem i ett språk, som med manlig värdighet förenar en bildrikedom, hvilken här är fri från den alltför stora yppighet, som man stundom förmärkt i talarens framställningar. Fri från den ensidighet, som i Geijers s. k. affall såg ett godtyckligt instämmande i dagens fältrop, har talaren visat Geijers i sednare tider yttrade åsigter hafva utgått utur hans ifrån början fattade djupa inre öfvertygelse om grundvilkoren för samhället. Denna synpunkt är visserligen icke främmande för dem, som studerat Geijers skrifter, och är äfven af hans andra förtjenstfulla minnestecknare vidhållen, men Hr F. har på ett mera utfördt och egendomligt sätt framställt de i särskilda perioder framstående sidorna af Geijers grundåsigt. "De i Geijers skrifter oföränderliga grundsatser", säger talaren, "äro: en sann och lefvande kristendom som samhällets grundval; en stark, personlig konungamakt jemte ett fritt Bondestånd som samhällets enda efter nordiska naturen och folklynnet passande form; samt slutligen familjelifvets renhet, som vilkor för det helas helsa." Geijer framhöll vid skilda tider just det, som han då ansåg vara ett tidens kraf. Franska revolutionens till ensidighet drifna grundsatser uppkallade honom i början af hans författarebana till strid för upplifvande af nationalitetskänslan och sambandet med det förflutna. "Så blef G. forntidens man. Men öfvergången till allvarliga historiska forskningar kunde han icke längre instämma i den klagan, som genomgår alla vårt slägtes minnen, att förra tider varit lyckligare och bättre, att det

närvarande endast urartat från det förflutna; han fann, att samtiden med alla sina brister och förvillelser ändock var den bästa tid man egt; han blef så under sin historiska mannaålder det beståendes, **samtidens man**. Men han var icke blind för dess brister; och då St. Simonismen, Socialismen, Kommunismen uppstodo, hvilka Geijer väl skydde som tidens pestbölder, men ändock ansåg antyda ett våldsamt inre samhällets lidande; då pauperismens hotande framsteg upprörde tillika hans känslofulla hjerta, syntes honom framtiden mörk och hotande, om ej dessa samhällets inre skador helades." G. blef nu **framtidens man**. Men då han för tillämpningen af sin frihetslära alltid förutsatte en tidsanda, genomträngd af ett sannt kristligt sinne och i samtiden med grämelse fann detta sinne slocknadt, "satte han tidens religiösa fråga främst, hvilken i sig förenar forntid, samtid och framtid." Denna hans sista ståndpunkt hann han ej utveckla, innan han sjelf blef en **evighetens man**.

Hr Böttiger har i sitt inträdestal lyckligt löst den ingalunda lätta uppgiften att variera ett ämne, som han nästan samtidigt utförligt behandlat på annat ställe, ehuruväl man äfven måste medgifva att dess rikedom tillät en flersidig behandling. Också har Hr B. här, såsom det höfdes, förnämligast betraktat Tegnér utur konstnärlig synpunkt, och i detta afseende gjort en träffande karakteristik. Vi kunna ej underlåta att fästa uppmärksamheten på det samband, som talaren anmärkt emellan Tegnérs praktiska riktning och arten af hans skaldskap. Den duglighet äfven för lifvets alldagliga förhållanden, som han såsom gosse tidigt förrådde, och vidare utvecklade i sin kraftiga mannaålder skulle man förundra sig att träffa hos vetenskapsmannen och skalden. "Men hos Tegnér hade detta en djupare grund: det sammanhängde på det innersta med hans åsigter af lif och poësi, af samfundspligt och menniskovärde. Hänvisad från sin barndom till förtröstan på egna krafter, uppodlade han dem under sin ungdom i alla för honom möjliga riktningar, använde dem under sin mannaålder på de mest skiljaktiga fält, men alltid med samma ifver i hågen, samma allvar i viljan, samma ihärdighet i arbetet. För honom betydde det mindre, **hvad** en menniska gjorde, än **huru** hon gjorde det." — "Sjelf var han en **man**, innan han var **skald**, och förblef menniska, under det han sjöng gudomligt." — I dessa åsigter, säger talaren, "ligger nyckeln till hemligheten af den trollmakt, hvarmed Tegnérs poësi så ofta oemotståndligt griper, skakar, förtjusar oss." — "Allt deri vittnar om det lägres upplösning i ett högre, en sammansmältning af natur och konst, en förening af jordiskt och himmelskt."

Denna iakttagelse bör vara lärorik för dem, som vana endast vid en abstrakt idéverld med missaktning nedblicka på lifvets vanliga bestyr eller på andra verkningskretsar än dem, med hvilka de blifvit förtrogne, förglömmande den vigt som äfven dessa hafva i afseende på skaldens och tänkarens utbildning.

Det skulle föra oss för långt att återgifva den vidare gången af talarens framställning, äfven om vi ej misströstade att deruti lyckas. Vi hänvisa läsaren till sjelfva talet, som Hr B. afslutat med ganska vackra och klangfulla verser, i hvilka han ytterligare gifvit luft åt sin rättvisa beundran för den store skalden.

Slutet af denna del utgöres af Olof Rudbecks, den äldres, minnesteckning, likväl afbruten. Författaren, Hr Atterbom, inleder den med en anmärkning om litterära, liksom alla andra jordiska storverks förgänglighet, och om det öde, som åtföljer äfven utmärkta författares arbeten att väl ihågkommas och möjligen ock prisas af alla, men läsas af få eller ingen. Denna klagan är i många afseenden befogad, men man må ej förtänka en sednare tid, om den, med all vördnad för författarne, hvilkas namn den äfven derföre ihågkommer, lägger åsido sådana deras arbeten, hvilkas grundval är fullkomligt rubbad och dermed äfven byggnaden, den sednare må vara huru praktfull som helst. Ty om ett arbete skall kunna ingå i en sednare tids kultur och blifva allmännare studeradt, måste det ega med det närvarande ett samband, som skänker det ett verkligt intresse, hvarmed vi likväl äro långt ifrån att förstå blotta dagens eller stundens. Ett sådant intresse ega äfven de mästerverk, tillhörande hvilken tid som helst, som hvila på en grundval eller hafva ett innehåll af evigt gällande sanning eller skönhet, eller sådana arbeten af mera empirisk och faktisk beskaffenhet, som äro verkliga förarbeten för en sednare tids. Man studerar derföre ännu Homerus, Plato, Horatius, Newton, Tegel, Pufendorf m. fl., men icke Rudbecks Atlantica, som dertill eger för litet allmänt intresse och står i alltför liten förbindelse med våra dagars fornforskning. Så synes oss den förgätenhet, i hvilken den råkat, vara förklarlig. Vi bestrida dermed ej, att dess studium i vissa afseenden kan löna mödan, och allraminst, att Rudbecks minne bör häfdas och bevaras från glömska. Redan hans framstående personlighet berättigar honom dertill. Om äfven hans arkeologiska åsigter fallit för kritiken, såsom en forntida grafurna vid blotta vidrörandet faller till stoft, så var likväl hans Atlantica ett storartadt poëtiskt uttryck af de samtida svenska tendenserna i politik och kultur, och utöfvade äfven en stor återverkan i detta afseende. Den är derföre ett märkvärdigt

litterär-historiskt monument, som jemte dess författares öfriga bemödanden för svensk odling gör denne förtjent af en plats i de svenska minnenas pantheon. Att han der blifvit införd af den utmärkte tecknaren af "Svenska Siare och Skalder", i hvilken hans minne funnit en trogen och värdig tolk, skatta vi såsom en vinst för litteraturen.

Med intresse följer man författaren genom alla skiftningarne af Rudbecks lif, från hans uppfostran, hans upptäckt af vasa lymphatica, hans strid med Bartholin om äran af denna upptäckt, hans nitfulla utöfning af sitt lärarekall och den väckelse han gaf åt det medicinska och botaniska studiet till hans arkeologiska arbete och den framställning förf. gör af dettas hufvudsakliga innehåll. Öfver ställningen vid Akademien under denna tid och Akademiens förhållande till styrelsen lemnas en åskådlig öfversigt genom de meddelade, hittills endast i spridda drag bekanta underrättelserna om Rudbecks rektorat, hvarunder han förvärfvade sig anseende för sina utmärkta gåfvor såsom styresman, och det derpå följande kuratel, som söndrade honom från hans kolleger.

Det af författaren meddelade sammandrag af Atlanticans innehåll gör läsaren bekant med den kolossala lärdom, de djerfva, ehuru naturligtvis godtyckliga kombinationer och den uppfinningsrikhet i ordlikheter, hvarmed allt han trodde sig kunna bevisa Svea rikes höga ålder och öfverensstämmelsen emellan den af Plato beskrifna ön Atlantis och Sverige. Hela den Grekiska Mythologien antager Rudbeck vara blott en dunkel hågkomst af verkliga tilldragelser hos Göterna i Norden. Elysium och Stygiska riket — Nordiska Mythologiens Glysisvall och Hels rike — omfattade i vidsträckt mening landet mellan Dalelfven och Nordkyn, men noga taget voro de belägna mellan 61 och 65 gr. n. br. Hit förlades Odainsakur (i Gudmundrå), här bodde Taciti Hellusii (Helsingarne), här lågo Hels boningar (Hell-vete = Helsingland). Hit var det, som Orpheus och Tiresias hade begifvit sig samt Menelös (Menelaus) med Helena, efter hvilka namnen Helenaön, Tyndarön bära spåren, liksom Gastholmen och Bollnäs efter Castor och Pollux m. m. Minos och Radamanthus äro inga andra än Lagman Minnur och hans Rådman, Hesperidernas trädgårdar Asparlundar, Hercules en "Härkalle" (af kalle, en karlakarl) eller "Härkolle" (af kolle, kulle, hufvud, hufvudman). Minerva kommer af "minne"; Cyclopes en förvrängd latinisering af ett svenskt ord "kiklöpare", äfven kallade Sciapodes eller "skidfötter." — Ganska märkliga äro uppgifterna om den höga ålder, som många personer på Rudbecks tid innehade, och som jemförda med vår tid skulle beteckna slägtets physi-

ska aftagande. Enligt uppgifter ur kyrkoböckerna i Vesterås stift, gående från 1610 till 1673, funnos der allenast inom 12 socknar 232 personer öfver 90 och intill 100 år gamla, förutan Israël i Hofvesta, som var 146 år, och Thor Ulfson, som var 260. Flera andra personer omkring 100 år gamla omtalas såsom vistande i Upsala, dit en bonde, 115 år gammal, orkade gå till fots från Gamla Upsala.

Utom lefnadsteckningarne återfinner man här de tal, med hvilka Akademiens Direktörer öppnat högtidssammankomsterna och helsat de inträdande Ledamöterne. Deribland märkas Geijers sköna tolkning af Akademiens sorg öfver Tegnérs död samt Grubbes öfver Järtas, Geijers och Franzéns. Sorgen öfver Tegnér finnes derjemte besjungen i särskilda till Akademien inlemnade verser af Assar Lindeblad.

Och härmed afsluta vi vår anmälan, glade om vi genom den utförlighet, hvarmed den skett, kunna bidraga att förskaffa arbetet den uppmärksamhet, som det förtjenar, utan all jemförelse i högre grad än mängden af de skrifter, som vanligen erbjudas allmänheten.

]64] Elementarkurs i Botaniken, utarbetad af *J. Arrhenius*. Andra upplagan. Upsala 1850. 332 sidd. 8:o. (Pris: 2 Rdr 24 sk. B:ko).

Af denna välkända lärobok har en ny upplaga utkommit, hvilken är oss ett nöje anmäla, ehuru en utförligare redogörelse för dess plan och innehåll är både öfverflödig och främmande för denna tidskrifts närmare föremål. Ehuru hufvudsakligen öfverensstämmande med förra upplagan, har denna nya i åtskilliga delar af allmännare intresse blifvit omarbetad och tillökad. Särskildt bör anmärkas att det mera speciella af terminologien blifvit afsöndradt till ett särskildt bihang, hvarigenom dess lämplighet till lärobok äfven för dem, som ej egna sig åt botanikens speciella studium, blifvit ökad. I detta afseende skulle ref. likväl önskat, att ännu flera delar t. ex. framställningen af de olika formerna af fröfjunet (sid. 152) blifvit öfverförda till det terminologiska bihanget. Heldre hade i ref:s tanka varit önskligt att på förra stället lemnats en morfologisk förklaring af de himmelsvidt skilda bildningar, som i olika familjer sammanblandas under namn af *pappus*. Att Synanthererernas fröfjun endast är ett metamorphoseradt blomfoder är så uppenbart, att väl ingen tvekan derom kan uppstå.

Samma klarhet, bestämdhet och urval af det väsentliga, som utmärka professor Arrhenii öfriga skrifter, finna vi äfven

här. Särdeles förtjenar tacksamhet förbigåendet af en del nya förslagsmeningar, som icke vunnit tillräcklig bekräftelse. Det är nemligen i läroböcker ett ej ovanligt misstag, att man, "för att följa sin tid" skyndar tillegna sig allt det nyaste, ännu obeprööfvade — åtminstone för att deremot framställa tviffvel och inkast. Allt sådant angår föga nybegynnaren, utan må särskildt underkastas vetenskapsmannens granskning. För nybörjaren är af mesta vigt, att först tillegna sig det redan stadgade och bestämda. För sin del måste ref. anse för en förtjenst, att i denna lärobok icke dogmatiskt framställes, hvad som ännu endast är subjektiva åsigter. Och ehuru denna lärobok endast benämnes elementarkurs, och således är beräknad hufvudsakligen för elementar-läroverken, önskar ref., att den äfven noga måtte studeras vid universiteterna af dem, som icke förut väl grundlagt sina botaniska studier. FR.

[65] **Månens Berättelser.** Öfversättning från Engelskan. Med porträtt af Linné. Stockholm på C. A. Bagges förlag. 153 sidd. 8:o. (Pris: 40 sk. b:ko).

Den som endast kastar en ytlig blick på den stora massa af barnböcker, hvilken årligen, isynnerhet vid jultiden, öfversvämmar alla boklådor, skulle lätteligen kunna komma till det resultat, att det vore tillräckligt sörjdt för det uppväxande slägtets bildning och nöje.

Tager man likväl i närmare ögonsigte dessa produkter, hvilka förläggarne, med en väl beräknande spekulationsanda, ofta nog utstyrt med största möjliga typografiska elegans, med bjerta färger och strålande förgyllning; så skall man vid granskningen af de flesta snart nog finna, att det sköna skalet är allt, men kärnan fadd eller till och med abortierande, — kort sagdt: att de hafva någon likhet med dessa omtalade frukter vid Döda hafvets stränder, hvilkas praktfulla yta döljer ett inre, som endast utgöres af smaklös aska.

Att undersöka, huru detta beklagliga förhållande är möjligt i en tid, som så gerna berömmer sig af sin andliga förkofran och sin nitälskan för ungdomens bildning, skulle föra oss alltför långt från vårt ämne. Det må för vårt ändamål vara oss nog, att antyda den, tyvärr! allför allmänna föreställningen, att ingenting är lättare att författa än barnböcker. — Och likväl är i sjelfva verket ingenting svårare och mera maktpåliggande! — Dertill fordras, för att rätt lyckas, en sällsynt förening af förståndets och hjertats egenskaper samt, framför allt, en kärlek, som efterföljer sin Mästares ord: "Låter barnen komma till mig och förmener dem icke!"

— Den som så är utrustad, han — och ingen annan — förstår att rikta barnets späda tankar på det högre och eviga, under det han för dess blick upprullar taflor ur naturens och menniskoslägtets vexlande företeelser, och att äfven i sagans fantasirika lek inlägga ett för lifvet fruktbärande allvar. — Har alltså vårt besök i boklådorna hittills i allmänhet utfallit föga tillfredsställande, så måste vi dock med verkligt nöje erkänna, att, bland der förekommande ungdomsskrifter, stundom ett och annat dugligt förefunnits — visserligen sällan i original, men dock i öfversättning. Hit hörer äfven den lilla, från Engelskan öfversatta, bok som härmed anmäles. De enkla skildringar ur naturen och lifvet, hvilka den innehåller, äro — såsom i förordet uppgifves — "mindre ämnade att i egentlig mening undervisa, än att odla smaken och väcka kunskapsbegäret hos den unge läsaren, hvilket, näst den religiösa och sedliga bildningen, just är hufvudsaken i den tidiga uppfostran." — Hvad bokens titel beträffar, så har den blifvit föranledd deraf, att förf., som tagit till mönster den danska skalden Andersens snillrika *"Billedbog uden Billeder"*, låter, liksom i denna, den vidtbevandrade månen uppträda som berättare. Och huru underhållande, utan allt fantastiskt och sentimentalt braskande, är han icke såsom sådan! Han liknar icke alls den i visan besjungna, som "blott ser på!" Nej, han är älskvärd i alla skiften, och med sina förståndiga ord och sitt klara fullmåns-anlete ingjuter han lefnadsmod och tröst hos den fattiga enkan, som på vindskammaren i Hamburg skrifver efter hans diktamen. Vi vilja låta henne sjelf med egna ord berätta huru hon i den gamla hansestaden återknöt den innerligare bekantskapen med sin gamla ungdomsvän:

"En afton stod jag vid mitt fönster med tårar i ögonen; jag öppnade fönstret och såg utåt. Ack! hvad jag blef glad. Jag såg en gammal vän från mitt hem som nu kom till mig. Hvem kunde det vara? Det var månen, ljus och klar, just sådan jag sett den uppstiga öfver våra danska skogar, glittra på lysmaskarne vid stränderna, och kasta sitt sken in i vår lilla hydda. Just sådan jag sett den i min barndoms dagar, då jag första gången hörde min mors ljufva röst nämna den, och bedja mig se upp på dess vackra glänsande skifva, under det hennes hand vänligt smekte mitt hufvud, då hon såg min glada förundran. Så visade jag nu månen för mina båda små döttrar och de logo förtjusta, då den öfvergjöt oss med sitt klara sken. Den stannade en stund hos oss, och lofvade mig att hvarje afton, då skyarne ej voro alltför tunga, titta in till mig. Den har hållit ord. Hvarje gång han kommer, berättar han en historia om något den sett samma afton, eller för tusen år sedan."

Detta utdrag må vara tillräckligt, för att gifva ett begrepp om den rena och behagliga stil, som i dessa "Månens berättelser" utgör den lätta och smakfulla drägten för de vackraste tankar. Särdeles täcka äro de små skizzer, hvilka handla *om en bisvärm i de uralska bergen* samt *om en ekorrfamilj*. De erinra genom sin lekande humor om Washington Irvings penna, och hafva dessutom ett verkligt naturhistoriskt intresse.

Hvad som förtjenar synnerligt afseende i en tid, då de vanliga öfversättarnes legio djerft sätter sig öfver alla språkets lagar, är, att öfversättningen ej är fabriksarbete, utan är gjord af en person, hvars talent på detta fält redan förut vunnit ett allmänt och rättvist erkännande. I den svenska öfversättningen hafva tvenne mån-historier, lånade ur den ofvannämnda "Billedbogen", samt en, som beskrifver "what befel the manuscripts of Archbishop Usher", med skäl blifvit uteslutna; — de förra, emedan de, såsom tillhörande vår skandinaviska litteratur, hos oss helst böra läsas på original-språket; den sednare, emedan den ansågs endast kunna intressera en engelsk läsare. Af öfvers. hafva i stället blifvit tillagda trenne andra, hvilka i finhet och behag fullt opp kunna mäta sig med de öfriga. En af detta tre-tal handlar om Linné, och säkert skall ingen läsa utan nöje, hvad månen har att förtälja om nordens store blomsterkonung, hvars välträffade bild utgör en passande prydnad för den lilla boken.

Slutligen, då vi nedlägga vår penna, sker det med den önskan, att en så lärorik måne måtte äfven ett annat år fortsätta dessa berättelser och med sina klara och befruktande strålar sprida ljus och väcka till lif månget ädelt frö i den uppväxande ungdomens hjertan. —GB—

[66] Dikter af *Carl Kullberg*. Stockholm, Beckman 1850. 329 sidd. 12:o. (Pris: 1 Rdr 32 sk. b:ko).

En okänd diktarenatur ställer sig i dessa blad inför den svenska allmänheten och talar till den ett språk som den förstår. Det är ej alltid, icke ens ofta, fallet med diktsamlingar i våra dagar, då man så gerna påstår att den verkliga poesien flytt från jorden. Vi tro det ej, men visst är att den i versform börjar bli något sällsynt; dock torde detta ej hafva annat att betyda, än att den sökt och funnit andra former för sin jordiska uppenbarelse.

Det drag som gör att man ej förblandar dessa dikter med massan af så kallad poetisk litteratur, består deri, att de röja en känslans sanning och allvar, som är minst sagdt ovanligt.

Här är ingen versvirtuos, som afspelar sin inlärda lilla bravurelegi för hvarje publik som vill applådera den; under versformen klappar ett menskligt hjerta, hvars slag vi känna i vårt eget. Detta är den stora hemligheten i all poesi; den måste vara sann för att göra skäl för namnet, måste uppspringa ur en varm själ, ej med möda sammanplockas ur ett rimlexikon. Det grekiska namnet betecknar ej något "gjordt" utan det som gör sig sjelft, det i menniskans bröst evigt vardande. Dessa dikter äro ej gjorda; de är framqvällda ur stunder af strid, af förkrossning eller af hopp. Det är eget att sålunda skåda in i en menniskosjäl och lyssna till det ensliga strängaspelet derinne. Man nästan fasar för sin förmätenhet att ransaka en annans innersta än sitt eget.

En stark, spänstig och forskningslysten själ, bruten men ej tillintetgjord af tunga hemsökelser, förtärd af denna obestämda längtan, som ej finner något annat än idéer att älska och åtrå, och saknar detta bestämda lefnadsmål, hvars säkra fattning i sigte ger en sådan sundhet och soliditet åt den menskliga varelsen: sådan är ungefär den anda som enligt vår uppfattning lefver och rör sig i föreliggande dikter. Den djupa affekten bryter sig våldsamt och obejdadt fram i dagen, ren, manlig och fri från det slags sentiment som vi skulle vilja kalla den gjorda poesien. Endast från en bismak af bitterhet är den ej alltid fri, hvilken vi nästan frukta att förf. någon gång misstagit för humor, och det är en och annan af dessa skämtsamma dikter som vi önskade att sakna i föreliggande samling.

Det är en annan sak, som ger dessa dikter ett stort och sannt behag, nemligen den ovanligt kraftiga dialektik som här framträder parad med en innerlig fromhet. Vi hafva alltid varit öfvertygade att det icke växer någon poesiens blomma på den abstrakta spekulationens hedar; ty så länge menniskoanden skapar af intet, må hon visserligen finna en del af sanningen, men icke skönheten, som är odelbar. Hr K:s religiösa känsla är manlig och dess uttryck rent och varmt; sentimental är han här lika litet som i andra affekter. Det röjer sig ganska ofta att författaren är väl förtrogen med den nyare spekulationen, och denna bekantskap har gifvit hans dikter en logisk styrka, som på läsarens sinne verkar så mycket mera välgörande, som den ingenstädes står abstrakt och naken, utan klädes i en frisk och from lefnadsvishet.

En grundlig bekantskap med den nya litteraturen, och icke mindre med den klassiska, uttrycker sig omisskänneligt i många af föreliggande dikter. Åtskilliga af dessa stancer tyckas erinra om den period af lifvet, då Schiller vanligen fyller det unga hjertat.

Hvem har ej varit aderton år och läst Don Carlos och Maria Stuart i ett andedrag? Åtskilliga andra tyckas frambragta i en sådan stämning som Goethes läsning företrädesvis lemnar efter sig. Af de klassiska mönstren har Hr K. ärft den tankens ansats, som på en gång präglar sitt adequata uttryck, äfven med fara att qvarlemna några skrofligheter. Hans bilder äro djerfva och hans skildringar grafiska. Hans språk, i allmänhet rent och klangfullt, saknar ej ojemnheter, och vi hafva någon enda gång känt en lindrig provincialism, smakande som ett pepparkorn på vår kritiska tunga: mera pikant än egentligen stötande. På samma sätt är det ungefärligen med hans versifikation, som i allmänhet är vacker, ledig och klangrik, men det saknas ej ställen der rythmens konturer äro litet grofva i brottet och ingen "aridus pumex" affilat deras ojemnheter. Men vi älska ej Hr K:s sångmö mindre för det, snarare mera.

En flyktig blick på de särskilda styckena skall såsom vi hoppas rättfärdiga våra i allmänhet uttalade omdömen. De tvenne första, "Qvinnans Skapelse" och "Sonnetter till Julia", hafva båda blifvit belönta med Svenska Akademiens andra pris. Vi skulle vid ett val emellan båda gifva Sonnetterna företrädet, emedan de på samma gång visa författarens ovanliga välde öfver språk och versform, som de röja den inre arten af hans diktarskap, och det behöfves ingalunda de två till den akademiska täflingsskriften tillfogade sonnetterna, för att förklara att hans Julie icke är någon qvinna med kött och blod, men hon är lika god för det, och för skalden är hon ingen lögn, utan sanning och verklighet.

De "Blandade Dikterna" börja med en sång till "min Lyra", som icke kan annat än djupt anslå läsaren. Tillsamman med "Mitt hem", "Resignation", "Ett besök i Födelsehemmet", jemte några andra, utgör denna sång liksom sjelfva nyckeln till Hr K:s mäktiga och gripande lyrik. En spekulativare syftning tar hans sångmö i styckena "Konst och Natur" och "Natur och Ande", hvaraf isynnerhet den första anslår oss. I "Nemesis", "Årsskiftet" och "Det fria ordet" vänder sig denna spekulation från konsten till historien och verldslifvet, som den betraktar med en frisinnad och lefnadskraftig, men dock lugn och manlig stämning. Till dessa stycken sluter sig "Den Frivillige", ett värdigt dödsoffer åt den unge, fast onämd lätt igenkänlige, krigare, åt hvars alltför tidiga död Sveriges ungdom egnat så mången välförtjent saknadstår. Ändtligen utmärka vi bland de många och olikartade dikter som denna rubrik omfattar, tvenne religiösa stycken, "Julafton" och "Vet du den stad?", båda fulla af denna varma och

lugna frombet, som kommer från hjertat och går till hjertat. Det sednare, som man kunde kalla ett kristnadt "Mignons Lied", har förekommit oss såsom ett ibland de mest intagande i hela samlingen.

Vid den följande afdelningen "Erotiska Dikter" skola vi ej länge uppehålla oss. På denna diktart är vår litteratur rik nog förut, och vi tycka oss finna att det ej är inom den som vår författare har sin förnämsta styrka; också är denna afdelning till omfånget mindre än de öfriga. Vi kunde såsom i allmänhet vackra och sinnrika stycken utmärka "När jag dig ser", "Skaldens kärlek", "Talismanen", men vi skynda till det öfriga.

Den följande afdelningens öfverskrift är "Öfver och till personer", och innehåller således egentligen så kallade tillfällighetsstycken. Vi kunna ej instämma i det vanliga ringaktandet af denna skaldeart, aldraminst i fråga om närvarande diktsamling. Ett ädelt menniskolif är ingen ovärdig inspiration för sångmön, och Hr K. har i många af sina minnesstycken bevisat det. Vi nämna af dessa blott Sången till Geijer, hvilken vi äfven, beledsagad af fördelaktiga omdömen, sett aftryckt i flera tidningar. Den är en vacker och värdig teckning af den stora personlighet som är dess föremål.

Den sista afdelningen kallar förf. "Skämt, Humor och Satir." Det synes oss att förf. här i någon mån missförstått sin kallelse, och vi upprepa hvad vi redan ofvanföre yttrat, att ibland dessa stycken finnas några som vi skulle vilja sakna, emedan vi ej anse dem värdiga Hr K:s sångmö. Ett lynne som hans passar föga för det glada lätta skämtet, äfven mindre än han kanske sjelf känner för den lugna godhjertade humorn. Det utan all fråga bästa stycket i denna sista afdelning är sjelfva slutsången "Sångmöns klagan inför Apollo." Det är en tyrteisk utmaning, full af manlig vrede mot det usla i konst, i litteratur och poesi, som icke saknar sin befogenhet.

Hr K. har presenterat sig inför publiken med en sonnett, som andas ett vemod, för djupt och för sannt att kunna missförstås. Denna skaldens ofrivilliga öppenhet ger kritiken en viss rätt till en dylik öppenhet tillbaka. Förf. betraktar dessa dikter såsom spillrorna af en andekraft, förr hel och mäktig, nu bruten och lefnadstrött. Han må till någon del ha rätt; men han får då ej glömma, att det skönas lott på jorden är att afspegla sig i fragmenter. Han har utkastat dessa dikter såsom "bitarne af sin unga andes spegel." Vi taga honom på orden. Men hvar och en af dessa bitar afspeglar det ljus som värmer och som — läker. Lifvets bägare är djup, och det

finnes annat än malört på dess botten, äfven sedan Fradgan förd unstat. Lifvet sjelft, fattat i sitt innersta, är en panacé mot alla sina smärtor. Hela arten af Hr K:s diktart visar att han, mer än de flesta, är mäktig af en sådan djupare fattning. Menniskolifvet har mer än en vår, och medan stormen förstörer den förstas blommor, beredas i kärnans innersta nya safter till en ny blomstring, mäktigare än den första. Och då vi för denna gång taga afsked af en författare, hvars första framträdande vid honom fästat många förhoppningar, kunna vi ej undertrycka ett hemligt hopp att vi skola se honom åter ännu en gång, ehvad hans tankar må kläda sig i diktens eller spekulationens drägt, och vi våga tro att mången jemte oss skall glädja sig åt detta återseende.

[67] **Gammaldags socialistiska åsigter, hörande till en ny serie af Minnen, händelser och förhållanden under en lång lifstid af *Johan af Wingård.*** Första häftet. Upsala, Wahlström & C. 1850. 122 sidd. 8:o. (Pris: 32 sk. b:ko).

Sedan förf. slutat sina "Minnen" med en afskedshelsning till allmänheten, var det något oväntadt att kort derefter se honom åter uppträda. Anledningarna dertill voro både yttre och inre: "vänners uppmaningar och måhända någon fåfänga att säga mina tankar öfver dagens händelser, innan allt slocknar för min jordiska blick, ha förmått mig åter fatta min nedlagda penna."

För att döma af detta yttrande, synes förf:s afsigt vara att hädanefter mera sysselsätta sig med samtiden än med minnets verld. I sådant fall kan det hafva något intresse med sig att tillse hvad han nu i första rummet anser skäligt att meddela allmänheten. Denna undersökning kan näppeligen ske utan någon öfverraskning; ty sedan förf. i sina Minnen afgifvit den förklaring, att han "såsom konservativ i döden" ville låta svepa sig i sin "väl konserverade statsrådsuniform", finner man honom nu framträda med satser, hvilka, om icke just innebärande någon synnerligt äfventyrlig "socialism", dock i många afseenden väsentligt skilja sig från de i "Minnena" uttalade. Måhända har förf. afsett att något tygla den omtalade reaktionen. Hit skulle vi vilja föra hans ord i företalet: "Mig synes, att man ofta argumenterar i vädret, på förutfattade principer, utan allsköns erfarenhet, som dock borde vara grunden för hvarje redlig menniskas tillgöranden här i verlden. Jag tror mig ega någon sådan erfarenhet, jemte mod

att säga min tanka, samt slå spiken på hufvudet ibland, och derför fattar jag åter pennan." Detta sker på sådant sätt, att förf. i förevarande häfte intager en folkskrift, kallad "Håkan Vestgöthe, läsning för menige man, tillegnad svenska allmogen af en anförvandt", — hvilken skrift förf. således låter gå i spetsen för sin nya rigtning.

Det var en ganska lycklig ingifvelse hos förf. att associera sig med denne Håkan Vestgöthe. Ty förutom den välvilliga, menniskoälskande och religiösa anda, som genomgår alla förf:s skrifter och ej heller här förnekar sig, finner man här i en ädelt frisinnad ton många sanningar uttalade, som vi hade fruktat, att den "konservative halmgubben" helst behållit för sig sjelf.

En af den romantiska skolans koryféer har någorstädes yttrat, att Don Quixote var en vida större personlighet, än Cervantes som skapat hans bild. Så skulle man ock kunna säga, att Håkan Vestgöthe tar höger hand af författaren till "Minnen, händelser och förhållanden under en lång lifstid."

Håkan Vestgöthe hade vandrat land och rike omkring öfver fyratio år och derunder sett och hört mycket samt lärt och eftertänkt ännu mer. Hans minne var förträffligt, och som naturen hade begåfvat honom med ett sundt omdöme, kunde han gifva enhvar goda råd. Dem sparade han icke heller, och intet roade honom så mycket som samtal. Han var ett slags publicist utan tidning, i egen person, ett vandrande konversationsblad. Låtom oss höra en och annan af de ledande artiklarne!

I anledning af ohöflighet emot en resande, hvartill Håkan varit vittne på en gästgifvaregård, kommer han in på ståndsförhållandena i Sverige, hvilka föranleda det yttrandet, att "mycket af detta ömsesidiga misstroende, allmogen och ståndspersoner emellan, har sin grund uti våra ständers gamla fördelning, som nästan synes åsyfta, att de skola draga ojemt, egentligen åt fyra håll, ej till ett, det gemensamma bästa."

Under samtal härom hade Håkan kommit ett stycke uppför en stor backe, der han måste hvila en stund. Genast blef anledning att utbreda sig i allmänna betraktelser. "Att denna backe ej i sednare tider blifvit omlagd och vägen flyttad till dalen der nere, är säkert en följd af detta olyckliga missförstånd (mellan skilda ståndsklasser), hvarigenom allt nyttigt förekommes, samt dränkes i strider och undersökningshandlingar." Hindret hade kanske legat blott i gamla gräl och rättegångar om andra saker; "kanske ock i kärleken till det gamla, som ofta kan gå så långt, att, fastän ny god väg

finnes, man behöft gräfva grafvar öfver den gamla, för att hindra dess begagnande." Den nitälskande Håkan måste varmt önska aflägsnandet af dylika missförhållanden. Han kommer snart till den slutsats, att "intet annat än en allmän bildning kan häfva detta olyckliga förhållande. Ljuset spridt skall upplysa alla om fördelarne af enighet och förtroende samt skingra så ståndsskilnadens öfverdrift som ståndshatet."

I afseende på handel och näringar har Håkan mycket bestämda åsigter och närmar sig stundom till radikalism. Tätt och ofta återkommer han till dessa ämnen. Vi försöka en sammanställning af de flera spridda drag, som i detta hänseende möta, någon gång fyllande luckorna och öfvergångarna med hvad som förf. tyckes mera antyda än utsäga.

Man kan ej komma hufvudsaken synnerligen närmare än Håkan, då han yttrar sin önskan och förmodan, att "näringsfriheten blir väl en gång utsträckt derhän, att hvar och en får göra hvad han kan och sälja hvad han gjort."

Under väntan härpå ansåg sig Håkan göra nytta såsom gårdfarihandlare, i det att han ej blott förság allmogen med nödiga varor, som de annars skulle hämta långväga från staden, med mycken uppoffring af den hos allmogen thy värr så litet uppskattade tiden, och medelst många onödiga körslor med dervid oundviklig gödselspillning, utan äfven genom uppköp sökte på allt sätt uppmuntra den urgamla genom sednare århundradens olyckliga författningar nästan utrotade svenska hemslöjden.

Fordomdags tillverkade bonden under de långa vinterqvällarne nästan alla de saker som sedermera blifvit stadstillverkningar. I klostren drefvos ock alla slags handarbeten med mycken framgång. Borgfrun satt med tärnorna vid sländan och tillság sjelf huru lärftet och vadmalen sköttes i väfstolen. De trakter, der husfliten ännu lefver, äro de lyckligaste i vårt land, utan allt afseende på hårdare klimat och svagare jordmån. En missväxt framkallar ej genast nöd och hjelplöshet, såsom i det bördiga Upland; man har andra hjelpkällor, omtankan och fliten blunda aldrig. Se Vestgöthens bomullsväfnader, Norrlands lärft, Vingåkers och Hallands ylle, Dalkarlarnes binäringar o. s. v. Jfr härom Bondes Handelspolitiska Betraktelser.

Regeringens företag att genom förordningar vilja skapa städer undergräfde svenska hemfliten genom förbud, vexationer och privilegier. Och dessa städer! Löfsta bruk är taxeradt högre än tretton af dem, enligt Forsell. Deraf kan man förstå huru mycket de skola konsumera af landtmannaproduk-

ter, hvilket alltid föregifves såsom landets fördel af städerna. Enhvar vet snart, att detta gäller endast om några få af dem; väsentliga afsättningen för landtprodukterna inom landet blir alltid i bergslagerna, vid bruk och fabriker m. m., der naturliga förhållanden samla menniskor. För öfrigt ega städerna sjelfva donerad jord af betydligt omfång, och man träffar i dem ofta ifrigare landthushållare och bränvinsbrännare än näringsidkare. Men hvilken förmånlig afsättning af landets alster och hvilka ömsesidiga fördelar skulle uppstå, om afnämaren, industriidkaren, vore jordbrukarens granne! Ju närmare den förbrukande är den producerande, desto bättre sker utbytet. Man bör helst ha förbrukningen på stället, och det sker när stadsmannarörelse finnes på landet, blandad med landtmannarörelsen. "Huru mycket", säger Håkan, "skulle ej blifva tillverkadt på landsbygden, om man bara kunde afsätta det med någon fördel, och framför allt snart. Det är sannerligen icke nog med att uppmuntra menniskorna till flit; man må äfven laga så, att den lönar sig och att ej verkstäldt arbete åtföljes af förluster eller uppehåll i ersättningen." Bort derföre med konstlade systemer, som tvinga rörelsen endast till vissa punkter. Framför allt frihet och säkerhet. "Man må i allmänhet sannerligen ej så noga räkna med menniskorna: nog af att de sköta sig beskedligt utan andras förnärmande. Att ingå i undersökning af drifjädrarne till deras handlingar, mästra dem och föreskrifva hvad de böra göra eller låta, är ett tryckande förmynderskap, som leder till otaliga omsorger och ej sällan till misstag. Nej, upplys dem, råd dem, visa dem vägen till vinnande af lagliga fördelar; sätt äfven deras känslor i verket, om så fordras, och låt således täflan jemte njutningar få ega rum; men framför allt låt dem vara fria varelser, som få tänka och handla för sig sjelfva. De skola förkofra sig och blifva lyckliga samt unna andra att vara det."

Det säger sig sjelft, att der tillverkningarna äro beräknade på en större förbrukning än orten kan konsumera och der förmonliga kommunikationer finnas, skola alltid städer bildas. Sådant blir alltid förmånligt för ett land, om ej dermed följa bojor och restriktioner i öfriga medborgares verksamhet. Men att vilja liksom skaka ur armen städer, som endast genom tvång kunna upprätthållas, bör väl nu allmänt anses hafva varit riksförderfligt. Fåfänga och snikenhet hos regenterna synas hafva varit anledningar till många tvinande städers hela tillvaro. Liksom man nu täflar om att kunna presentera ståtliga arméer vid defileringar och lustläger och vid höga herrars besök, så låg det förut ett skryt uti att

prunka med slott och städer. I en nyss utkommen brochur (Svenskt Handelstvång och Svensk Handelsfrihet, Prisskrift af J. P. Th.) säges rent ut, att anläggningen af städer "låg kanske mycket uti den högfärden att icke vilja vara sämre än andra potentater, hvilka i sina länder hade präktiga städer; och för att befordra uppkomsten af sådana, tillgrep man hvarje medel, äfven de våldsammaste." Andra driflfjedren var penningebegäret. Man hade sett rikedom samlas i städer. Derföre skulle man inrätta städer. Dit skulle de ädla metallerna strömma, på ett mystiskt sätt, liksom jernet följer magneten. Men som ingen rörelse och liflighet ville visa sig, der dessa konstgjorda städer "ströko fram", så måste man med förordningar och påbud ordentligt fösa och drifva allmogen dit in för att leka handel.

Som vi kommit längre in på detta ämne, än afsigten först var, tillåta vi oss meddela några ord af Carey om förmånerna af produktions och konsumtions tillvaro i hvarandras grannskap: "Från först till sist kunne vi hos landets (Nord Amerikas) store fäder skönja en fast öfvertygelse, att närheten mellan konsument och producent var väsentlig för åkerbrukets flor. De hade sett verkningarna af provincial-styrelse. De hade befunnit sig i samma belägenhet, hvaruti Canada nu är försatt, och de hade känt dess vedermödor. Folket i Canada är fattigt, och måste så förblifva så länge systemet fortfar; ty så länge måste de sprida sig öfver de magra jordmånerna. Der äro de stora männen talrika. De äro ifrigt sysselsatta med att regera de små och förströdda små männerna, och att betala sig sjelfva för besväret, och dermed skola de lyckligen fortfara, så länge koncentreringen på de rika jordmånerna förhindras. Öfverflödet på jord påstås vara orsaken till Amerikanska välståndet; men Canada har jord i ännu större öfverflöd, och är likväl för fattigt för att kunna bygga en väg; för fattigt att gifva bergning åt sina egna barn, som nu öfvergifva dess hufvudstad för att öppna handelskontor i New-York; för fattigt att emottaga Irlands usla emigranter; under det att Unionens beständigt växande rikedom, välsignad såsom hon hittills varit med fred, beredt utvägar till sysselsättning för alla som kommit direkte från Brittiska öarna och hela Europa, och hela svärmar af utvandrare från Canada; och har, sedan den mottagit dem, på en gång satt dem i tillfälle att erhålla, om de velat, hus och jord och eget hem." . . .

"Koncentrationen går nu framåt i Förenta Staterna, och sålunda se vi fabriker småningom uppstå i de södra staterna, fyllda med svarta arbetare. Plantörer producera nu den föda som erfordras till dessas underhåll, och plogar och andra

åkerbruksredskap tillverkas hemma; och häraf kommer det sig, att verldens öfverfyllda marknader blifvit befriade från öfverflödet af bomull, och att plantören erhåller för en skörd af två millioner balar mer, än en af tre millioner skulle kunnat inbringa honom. Med en rik skörd äro farhågorna stora, och utbytesmaschineriet absorberar en betydlig del af det låga pris som utlänningen betalar. Med en knapp skörd äro farhågorna små och prisen utomlands höga; och plantören erhåller en rik lön, som sätter honom i stånd att afrödja och utdika sina bördiga jordmåner. Han gifver konsumenten sin plats vid producentens sida, och med hvarje steg på denna bana, erhåller han en ökad afkastning från en minskad jordvidd. Med hvarje sådant steg förbättrar han sin egen ställning, under det deras arbete, hvilka omgifva honom, för hvarje dag blir mera värdt; och med hvarje sådant steg företer sig en tilltagande benägenhet till förbättring i deras fysiska, moraliska, intellektuella och politiska ställning. Om vi nu betrakte Pensylvanien, så se vi samma resultater. För att sätta stenkolsgrufvorna i östra delen af denna stat i gång, erfordrades ett kapital af 50.000,000 dollars, med hvars tillhjelp de nu föra till torgs tre millioner tons stenkol, till ett värde af 6,000,000 dollars, och hela denna summa utgifves på ort och ställe i aflöning till arbetare som användas till brytningsarbete och uppförande af maschiner och byggnader. Så obetydligt detta resultat är, har det likväl fördubblat värdet af hvarje farm på en jordrymd af några hundratusen acres. Jordbrukaren har nu en marknad för sina skogseffekter, och han röjer med vinst sina bördiga egor, säljande sin skog till vedbrand i grufvorna, till båtvirke, till jernvägsanläggningar och husbyggnader. Han har en marknad för sin kål, sina rofvor, sin potates, sin slagtboskap, och förvärfvar sålunda småningom makt att från naturens stora skafferi uttvinga allt hvad hon kan bestå; och denna makt härleder sig derifrån, att menniskor hafva infunnit sig för att förtära dessa Guds gåfvor." . . .

"Syftningen af hela det i Förenta Staterna rådande systemet är att från den stora maschinen, jorden, taga allt hvad tagas kan, utan att gifva henne något tillbaka; och denna syftning är en oundviklig följd af menniskornas brist på makt öfver sina handlingar. Koncentration är naturlig och spridning är onaturlig, likväl blir spridningen en naturlig följd af nämda brist. Jordbrukaren i New-York odlar hvete, som utmattar jorden. Detta hvete säljer han, och både kärna och halm gå förlorade. Medelafkastningen per acre, ursprungligen tjugo bushels, faller en tredjedel. Om han hade en mark-

nad på platsen för hvete, mjölk och kött, så kunde han odla de bördiga jordmånerna, och samma arbete, som nu afkastar tio bushels, skulle gifva honom fyratio; och hvarje år skulle han kunna afrödja sådana jordmåner, emedan en växande folkmängd skulle åstadkomma efterfrågan af timmer och sten o. s. v., och med hvarje år skulle den stora maschinen ymnigare meddela sina inneboende skatter. Han sår sitt hvete tidigt, och det förstörs af masken. Om han hade en marknad på platsen för produkten af de bördiga jordmåner som nu betäckas af skog, så kunde han sätta sin jord i sådant förbättradt skick, att han kunde så sent och skulle då slippa masken. Han sår sitt hvete på sänkor, och det förstörs af frosten. Hade han en marknad på platsen för sina ladugårds-produkter, så kunde han gödsla sina högländta egor med den spillning som producerats på de lågländta, och då skulle han slippa frosten. Jordbrukaren i Ohio odlar hvete på grunda jordmåner, och det förstöres af torka. Han försöker att odla korn och hvete på flodstränderna, och det förstöres af öfversvämningar eller af sot och rost. Han erhåller tio bushels på acren, som han måste sälja; och afkastningen af hans jord minskas med hvarje år. Om konsumenten vore honom nära, så skulle han använda sina lågländta egor till ängar för sin boskap, hvars spillning skulle göra de högländta egorna fruktbara, och med torkan vore det då ej så farligt. En annan erhåller trettio bushels majs på en bördig jord, som med en rigtig dikning skulle kunna gifva hundra bushels, men emedan han förspiller arbete och gödsel på landsvägen, så har han ej tid och råd att dika. Man har i Massachusetts på en acre erhållit trettiotvå tunnor korn, med bredsåning. Denna jord var gödslad med spillning som erhållits efter korn från vestern, uppstilladt i den rika stat som sedan gifvit konsumenten plats vid producentens sida. Så snart Ohio skaffar sig en marknad för sådana skördar, så lära de ej uteblifva."

Om marknaderna, dessa skråsystemets karnavaler, då man inom en kort tidrymd skall godtgöra sig för långvarig pina och tvång, hade Håkan många funderingar. En del af dessa marknader i sin nuvarande form ansåg han olämpliga, och med frihetens utveckling skola de alltmera blifva det. Nödvändiga voro de måhända i äldre tider, då mer än handel vid dem afgjordes. "Till vår tid befarar jag att de egentligen nu mera icke höra. Finge hvar och en köpa och sälja när och hvar som helst, så mycket eller litet han ville, är jag viss på, de kunde inskränkas till några vissa föremål, hvaröfver man gjorde beräkningar i stort." Så kunde stora spanmålsmarknader hållas i bördiga provinser, der kontrakter skulle

afslutas om vida större spanmålspartier, än till stället kunde för tillfället transporteras; så boskapsmarknader i vissa orter; ullmarknader, linmarknader o. s. v.; liksom vi redan ha jernmarknader, der kontrakter afslutas för millioner, utan att en jernstång finnes på stället; och långt innan malmen är bruten ur grufvan har man ingått i liqvider af betydenhet. Annat var förhållandet i forntiden, då all handel drefs som byte. Då måste alla särskilda varuegare mötas på vissa bestämda tider och ställen; ty det var nödvändigt att de alla råkades. Nu är förhållandet annorlunda, sedan penningen blifvit den allmänna värdemätaren samt kram- och handtverksvaror snart finnas öfverallt.

Håkan ifrar äfven för jordens afsöndring i mindre lotter eller möjligheten af jordbesittning äfven för den mindre bemedlade. Säkert är, att de vådor, som derigenom möjligen kunde uppstå, få sitt bästa korrektif i näringsfriheten och hemslöjdens återupplifvande. Dermed är faran aflägsnad. Äfven i de trakter, der jernbruk ej kunna hålla sig uppe efter den nya Smidesstadgan, blir näringsfrihet en helande balsam och öppnad källa för ny verksamhet för alla dem, som ej jordbruket kan sysselsätta. Håkans innerliga önskan är att få "delningarne" i gång äfven i de bergiga landskaperna, så att "all brukbar jord komme efter hand under plogen och spaden här, som i andra länder." Vinsten är ej blott ekonomisk och tillfredsställer ej heller blott ett moraliskt kraf; den är äfven, tvärtemot mångas åsigt, politiskt gagnelig i högre mening, ty, för att tala med Carey: "hvarje steg framåt till befordrande af frihet i jordbesittning, är äfven ett steg framåt till frihet i allmänhet", — ett förhållande, som Carey mångsidigt ådagalägger.

BÖCKER

utkomna från den 13 April till den 1 Nov. 1850.

Theologi.

Fjellstedt, Bibeln med Förklaringar. 4:de—8:de häft.
Anjou och Beckman, Tidskrift för Svenska Kyrkan. Årgången 1850. Häft. 1—3. Prenumeration för årgången 2 Rdr 32 sk.
Arndt, Andeliga Morgonröster i det christeliga hemmet. Frids- och trösteord för hvar dag i året. Häft. 2—6. 1: 32.
Lindblad, Predikningar. 3:e och 4:e Delarne. 2: 32.
Ignell, Christendomens Hufvudläror. Populära Föreläsningar. Häft. 1—8. 2: 44.
Religionen i sin fulla sanning, eller den heliga skrift, tillämpad på det dagliga lifvet. Af författarinnan till "*Perlan bland dagar*," 12 sk.
Nyström, Den uppenbarade och dock fördolda Sanningen eller Tron på det Gudomliga Bibelordet. 16 sk.
Om inre Missionen. Med anledning af Aftonbladsartikeln N:o 97, den 30 April 1850. 8 sk.
Martensen, Den christliga Dogmatiken. Öfversättn. af *Th. Wensjoe*. Andra Delen. 2 Rdr.
Några ord om Presterskapet och Kyrkoförfattningen i Sverige. Af författaren till brochyren om Statkarlsystemet. 24 sk.
Lindeblad, Tillfällighetspredikningar och Andeliga Tal. 1 Rdr.
Roos, Kort utläggning af Apostelen Pauli båda Bref till Thessalonikerna. Öfversättning af *A. F. Landtbom*. 16 sk.
Löhe, Evangelie-Postilla för Kyrkoårets Sön- och Högtidsdagar. Öfversättning af *Fjellstedt*. Häft. 1—5. 1: 32.
Dr. *Martin Luthers* Utläggning öfver Fader vår, för enfaldiga lekmän 1378. Öfversättning af *J. H. Ekendal*. 40 sk.
Anjou, Svenska Kyrkoreformationens Historia. Första Afdeln. 1: 8.
Arnds Fyra Anderika Böcker om en sann Christendom, i sammandrag utgifven. 40 sk.
Perlan bland dagar; eller Hvilodagens välsignelse för de arbetande klasserna. Prisskrift författad af en engelsk Arbetares Dotter. Med en lefnadsteckning af Författarinnan. Andra upplagan. 8 sk.
Dr. *Martins Luthers* Lilla Cateches med Förklaring af Dr. *Olof Svebilius* och *J. A. Lindblom*, Jemte Hjelpreda för Menige mans Barn vid inhemtandet af Christendomskunskapen. Ett försök för Hemmet och Skolan af *J. C. Flodman*. Af Kongl. Maj:t i nåder belönt med högsta priset bland täflingsskrifter för Folkskolor och Folkskolelärare-Seminarier. 1: 24.
Hoof, Strödda Predikningar, Skriftetal och andra Andeliga Afhandlingar. 20 sk.
Wulff, Andeliga Perlor. Tankar och uppsatser för Christeliga Själar. Från Tyskan, af *N. J. Cervin-Steenhoff*. 16 sk.
Lindblad, Betraktelser för Nattvards-Ungdom. 20 sk.
Göring, Gåfva för lifvet. En Hand- och Familjebok samt högtidsskänk för hvarje Christen. I sammandrag efter 4:e upplagan öfversatt af *C. W. Fahnekjelm*. 32 sk.
Några Minnesord för Vägen till Guds Rike. 12 sk.

Hiller, Nyttig Minnesbok för Confirmerade. Öfvers. från Tyskan. 32 sk.
Dr. *Martin Luthers* Utläggning af St. Petri Första Epistel. Förra och Sednare Delen. 40 sk.
Den Gamles Hem, af *The Rev. W. Adams*. Öfvers. fr. Engelskan. 16 sk.
Schartau, Utkast till offentliga förhör, tillika med afhandlingar i frågor och svar öfver några stycken af Christendomskunskapen. b. 1: 16.
Palmer, Den Christna Trosläran och det Christliga Lifvet. Lärobok i Religionen för Elementar-Läroverkens mellersta klasser. Öfversatt och bearbetad af *C. W. Fahnehjelm*. 24 sk.
Diedrich, Den christna Trosläran. Vägledning för Religionsundervisningen i Elementarläroverkens nedra Afdelningar och i Folkskolorna samt vid Nattvardsungdomens beredning och vid förhören. Öfversättning från andra förbättrade upplagan af *C. W. Fahnehjelm*. 24 sk.
Kurtz, Lärobok i Kyrkohistorien. Öfversatt af *A. Blomstrand*. 1: 16.
Historiskt Utdrag af de uti *C. Scrivers* Själa-Skatts sex delar förekommande lärorika Berättelser, sammanfattadt af *A. Malm*. Andra upplagan. 24 sk.

Undervisnings-Skrifter.

Öhrlander, Praktisk Lärobok i Tyska Språket. Sjette öfversedda och förbättrade upplagan. Förra Delen, innehållande Språklära och Skriföfningar. 36 sk.
Historia i Nio Böcker af *Herodotos* från Halikarnassos. Med inledning och anmärkningar af *J. F. Johansson*. 1:a bandet I—III. 2 Rdr.
Svedbom, Berättelse om det Allmänna Svenska Läraremötet, hållet i Stockholm den 19, 20, 21 och 22 Juni 1849. 1: 40.
Billon, Contes et Historiettes suivies d'une petite pièce, à l'usage des maisons d'éducation. 32 sk.
Rydqvist, Svenska Språkets Lagar. Kritisk afhandling. 1:a Bd. 2: 32.
Hjort, Tysk Grammatik. Fjerde upplagan. Öfversatt och omarbetad af *A. W. Ekman*. 1 Rdr.
Winge, Svensk Språklära för Folkskolor. 12 sk.
Dalin, Ordbok öfver Svenska Språket. Häft. 1—3. För Subskr. 24 sk. Köpare 32 sk. häftet.
Arctander, Några Upplysningar om Privata Nya Elementar-Skolan på Söder, såsom program till den examen, som der hölls den 18 Juni 1850.
Aimé Martin, Familj-Mödrars Uppfostran eller Menniskoslägtets förädling genom Qvinnan. Arbete prisbelönt af Franska Akademien. Öfversättning af *L. Westerberg*. Tredje upplagan. 2: 24.
Reiche, Rådgifvare för Ungdomen på vandringen genom lifvet. Tredje upplagan. 24 sk.
Elfving, Fransk Läsebok för Skolor och Gymnasier. Sednare Afdelningen Ouvrages Dramatiques. 32 sk.
Svedbom, Tysk Läsebok, innehållande valda stycken på vers och prosa ur de yppersta Tyska Författares skrifter. Sednare häftet. 1 R.
Olde, Franska Läs- och Skrif-öfningar för Skolor och Gymnasier. Tredje upplagan. 1 Rdr 24 sk.
Xenophon, *Cyri Anabasis*. Text med Anmärkningar, Charta och Ordbok utgifven af *A. Melander*. 2 Rdr.
Gasparin, De fyra Systrarna. En bok för att blifva en god hustru. Öfversättning från Fransyskan af *C. af Sandeberg*. 1 Rdr.
Ekman, Geometri. Andra, tillökta och förbättrade upplagan. 1 Rdr.
Linde, Lärobok i Räknekonsten för begynnare; särskildt lämpad för Folkskolorna. 24 sk.
Dahm, Lärobok i Naturkunnigheten för Folkskolor. 8 sk.

Bergius, Geometri och Lineartekning, utur åskådningen utvecklad och för den första undervisningen utarbetad. 1 Rdr.
Miles Bland, Algebraiska Problemer. Svensk bearbetning af *J. Nordmark*. 1 Rdr.
Lavén, Exempel och Problemer i Räknelära, Geometri och Trigonometri. Första Samlingen. 16 sk.
————, Exempel och Problemer i Mathematik och Navigation. För Examina vid Rikets Navigations-Skolor. Första Samlingen. 24 sk.
Wiemer, Allmän Proportionslära. 12 sk.
Witt och Areskoug, De sex första jemte elfte och tolfte böckerna af Euclidis Elementa Geometriæ. Med plancher. 2: 16.
Witt, Grunddragen af Astronomien och Mathematiska Geometrien. 40 sk.
May, Öfningar för Öfversättning ifrån Svenska till Engelska. 36 sk.
Törnsten, Plana Trigonometrien, utarbetad med afseende på behofvet för Officers- och Studentexamen. 32 sk.
Arrhenius, Elementar-Kurs i Botaniken. Med tillhörande Atlas. Andra upplagan. 2: 24.
Bergroth, Elementarlärobok i Fysiken. 1: 12.
Landgren, Inledning till sferiska Trigonometrien efter Euclidis method. 16 sk.
Homeros Odysseia. Böckerna I—VIII. Med upplysande anmärkningar, bearbetade efter *Crusius*, samt Ordbok af *H. Aminson*. 2: 32.
Lagergren, Bör Nya Elementar-Skolans undervisningsmethod i våra Läroverk införas? En fråga att behjerta för alla skolans män. 16 sk.
Inledning till Naturens kännedom, öfversatt från Engelskan och lämpad efter Svenska Folkskolans behof. Förordad af *A. N. Schmidt*. 40 sk.
Thedenius, Stockholmstraktens Phanerogamer och Ormbunkar. 16 sk.
Klint, Nautiska och Logarithmiska Tabeller, hörande till Lärobok i Navigations-Vetenskapen. Andra upplagan. 8 Rdr.
Bergius, Elementarkurs i Räknekonsten, jemte öfningar i hufvudräkning. b. 1 Rdr.
Örsted, Anden i Naturen. Öfversättning af *J. J. Åstrand*. 1 Rdr.
Titi Livii Patavini Rerum Romanarum, ab urbe condita, decas prima. Med förklarande Anmärkningar, af *A. F. Wimmercrantz*. Andra Delen. 1 Rdr.

Lagfarenhet.

Thurgren, Fullständig Juridisk Handbok för alla samhällsklasser, framställande i alfabetisk ordning de lagar och stadganden, som den enskildte behöfver rådfråga etc. b. 2: 24. b. 2: 36.
Vederdöparen *F. O. Nilsson* inför Kongl. Götha Hof-Rätt. 4 sk.

Geografi, Historia, Statistik och Politik.

Fryxell, Berättelser ur Svenska Historien. Sextonde Delen. 1: 40.
Kindblad, Handbok i Svenska Historien. Häft. 14—28. 1: 12.
Wingård, Minnen af Händelser och Förhållanden under en lång lifstid. Tolfte och sista häftet. 40 sk.
Wenström, Svenska Kongl. Hof-Clereciets Historia. Fjerde Afdelningen från 1800 till 1850. 2: 8.
Adlersparre, 1809 och 1810. Tidstaflor. Del. I. II. 3: 16.
Hvems är skulden till kriget emellan Danmark och Tyskland? Af en *Slesvigare*. 8 sk.
Versmann, Slesvig-Holstein och dess anklagare. Öfvers. 16 sk.
Spanien, dess Utseende, Minnesmärken, Seder, Bruk och Klädedrägter af *Manuel de Cuendias* och *V. de Fereal*. Häft. 2—8. 3: 24.
De Fattiges försvar emot Rikedomen. 1:a häft.: *Eganderätten*. 8 sk.

Brunius, Skånes Historia och Beskrifning. (Med särskild titel): Skånes Konsthistoria för Medeltiden. 4 R.
Bredow, Första Begreppen i Allmänna Historien. 5:e uppl. 24 sk.
Hertigdömena Slesvig-Holstein och Konungariket Danmark. Danska Politikens Historia efter officiela dokumenter ifrån år 1806. 1: 32.
Appell till Sverige och Norrige. Af en *Slesvig-Holsteinare*. 8 sk.
En Blick på Stattorpare-Systemet, jemte ett Förslag till Sockensparbanker. Af *H. H.* 16 sk.
Betänkande om vår tids samhällsfrågor i anledning af Grefve *Rudenschölds* tankar i samma ämne. Ny upplaga. 8 sk.
Paton, Förteckning öfver Sveriges Handelsflotta om våren 1850. 1:32.
Held och *Corvin*, Verldshistoria. Häft. 41—48. 2: 32.
Gamla Testamentets Historia, eller kort framställning af Guds förfarande med sitt folk före vår Frälsares ankomst, till bruk för ungdomen och de olärda. Författad af en Landtprest. 1:a och 2:a Del. Med illustrationer efter originalteckningar. b. 1: 16.
Görgeys Förräderi, afslöjadt af *L. Kossuth*. 16 sk.
Oulibicheff, Mozarts lefnad, jemte Öfversigt af Musikens allmänna historia och analys af Mozarts förnämsta verk. Öfversättning af *J. T. Byström*. Första Delen. Häft. 1 och 2. För subskr. 32 sk., köp. 40 sk. häftet.
Tham, Beskrifning öfver Sveriges Rike. Första Bandets tredje häfte: Upsala Län. 1: 16. Stockholms Län. 1: 40.
Californien. En skildring af landet, dess klimat och guldminor etc. 40 sk.
Tänk! eller några Anmärkningar rörande Rikets Ständers Beslut om Stängselskyldigheten och andra arbeten i Statistik och Landthushållning, af *A. Cederström*. 16 sk.
Det hvilande Representations-Förslagets bestämmelser och grunder. 24 sk.
Schlesvigska Kriget 1848—1849. Med språk-karta öfver Schlesvig. Öfversättning. 1: 16.
Wærn, *j:r*, Bör det hvilande Representations-förslaget antagas eller ej? Bidrag till denna frågas utredning. Häft. 1 och 2. 1: 16.
Klinghammer, Skånes Kalender för år 1850. 32 sk.
A. Schönbergs Historiska Bref om det Svenska Regeringssättet i äldre och nyare tider. Utgifna af *A. I. Arwidsson*. 2:a Delen. 2: 16.
Hildebrand, Svenskt Diplomatarium. Tredje Bandets 2:a Del. 5 R.
Barth, Två gånger två och fem Bibliska Historier för skolan och hemmet; från 67:de tyska upplagan öfversatte och i någon måtto tillökte af *C. W. S.* vb. 18 sk.
Till Kongl. Maj:t Underdånigst, Påminnelser af Stockholms Repslagare- och Sejlare-Societeter emot Kongl. Maj:ts och Rikets Commerce-Collegii Utlåtande i frågan om tullfri införsel af skeppsförnödenheter m. m. Utgifne af *J. J.* 1 Rdr.
Modig, Anteckningar om Allmänna Väg- och Vattenbyggnadsarbeten i Sverige, från 1840 till 1850. 24 sk.
Huset Tessin under Frihetstiden. Häft. 2—4. 1: 28.
Biografisk Teckning öfver Fältmarskalken Grefve *J. C. Toll*. Sednare Delen. 2 Rdr.
Kongl. Maj:ts nådiga Skrifvelse till Rikets Ständer af d. 1 Maj 1848 angående National-representationens ombildning, jemte tabellariskt sammandrag af de på K. Maj:ts nådiga befallning infordrade uppgifter rörande de enligt samma förslag röstberättigade. 24 sk.
Grönblad, Statshvälfningen i Danmark d. 17 Januari 1772. Litterärt föredrag, hållet i Universitetets Solennitetssal d. 8 Februari 1850.
Frykholm, Försök till Lärobok i Allmänna Historien för Folkskole-Lärare-Seminarier. 16 sk.

Hegel, Föreläsningar öfver Historiens Philosophi. Öfversatt af *N. Ignell*. 2 Rdr.
Wingård, Gammaldags socialistiska åsigter, hörande till en ny serie af Minnen, Händelser och Förhållanden under en lång lifstid. 1:a häftet. 32 sk.
Thiers, Napoleon, Konsulatets och Kejsardömets Historia. 23:e h. 32 sk.
Mellin, Skandinaviska Nordens Historia. Med etthundrade bilder. Häft. 1—4. 1 Rdr.
Winqvist, Försök till en Geografisk-Statistisk Jordbeskrifning, i sammandrag efter nyare uppgifter. Sednare Delen, innefattande Asien, Australien, Afrika, Amerika. 2: 16.
Protokoller, hållna vid Andra Allmänna Reformmötet i Örebro 1850. 36 sk.
Anteckningar om Riksdagens början 1809 och de då utkomna Ströskrifter. Ur en gammal mans papper. 8 sk.
Stenberg, Minnestal öfver Adam Oehlenschläger, å den Studerande Ungdomens vägnar hållet i Upsala den 6 Juni 1850. 16 sk.
Carey, Det Förflutna, Närvarande och Tillkommande. Öfversättning af *S. J. Callerholm*. Andra häftet. 1 Rdr.
Några ord till de nio-tiondedelarne af Svenska Folket af National-Representationens ombildning, af en sann Fosterlandsvän. 12 sk.
Förslag till Regeringsform och Vallag, antaget vid Andra Allmänna Reformmötet i Örebro, i Juni 1850. 8 sk.
Bonde, Handels-Politiska Betraktelser. 32 sk.
Ilmoni, Bidrag till Nordens Sjukdomshistoria. Andra Delen. 2: 12.

Ekonomi och Teknologi.

Wahlström, Rådgifvaren i Hushållet. Oumbärlig Handbok för dem som på egen hand och med ringa kostnad vilja tillverka en mängd i det dagliga lifvet förekommande artiklar. 12 sk.
Knapp, Lärobok uti Kemisk Teknologi, att begagna vid Undervisningen och för Sjelfstudium. Andra och tredje häft. 2: 24.
Mörck, Tabeller för Utspädning af Brännvin efter nya eller Vetenskaps-Akademiens profvare. 16 sk.
Müller, Frukt-Träds Uppdragning, Förädling och skötsel, Frukt- och Grönsakers drifning samt Köksträdgårdens vård. 2 Rdr.
Nytt Hushålls-Magasin. Undervisningar och Råd i de flesta inom ett hushåll. förefallande ämnen. Tredje upplagan. 16 sk.
Lindberg, Handbok om Orgverket, dess historia, konstruktion och rätta vård etc. 40 sk.
Howing, Praktisk Handledning i Svenska Landtbruket. Till Allmogens och Nybegynnares tjenst utgifven. Med Femtiofem träsnitt. 1: 8.
Töpfer, Orgeln, dess inrättning, byggnad, skötsel, reparation etc. En Handbok för alla orgelvänner. Första häftet. 1 Rdr.
Dietrich, Konsten att rita, färglägga och mäta. 24 sk.
Klinckowström och *Leijonancker*, Tidskrift för Svenska Ingeniörer. Första årgången. Första häftet. 1 Rdr.
Gartner-Sällskapets Tidskrift för Trädgårdsskötselns idkare och vänner. Andra häftet. 24 sk.

Vitterhet.

Edward Youngs Natt-Tankar. De fyra första Sångerna. Metrisk öfversättning af *L. M. Enberg*. 24 sk.
Shakspeare's Dramatiska Arbeten öfversatta af *C. A. Hagberg*. Nionde och Tionde Banden. 2: 32.

Thomasson, Krono-Länsmannen. Teckningar ur Folklifvet. Andra Afdelningen. 24 sk.
———, Rika Flickan i Rosendahls. Andra upplagan. 16 sk.
Den 19 Juni 1850 med 2 porträtter. 1 Rdr.
Auerbach, Byhistorier från Schwarzwald. Öfversättning från Tyskan. Andra häftet: Ivo. 1: 16.
Jenny Lind eller den Svenska Sången. En ny Samling Fosterländska, Landskaps- och Student-Sånger etc. etc. b. 32 sk.
Axén, Minne af Deras Kungliga Högheter Kronprinsens och Kronprinsessans Förmälningsdag d. 19 Juni 1850. En Skildring på vers. 8 sk.
Grace Kennedy, Anna Ross. Öfversättning. 20 sk.
Marmier, Fransmännen i Sverige. Novell. Öfversättning. 24 sk.
Carl Blink och *Georges Malmeén*, Tidens strid eller det bästa Kapitlet. Skådespel i Tre Akter och fyra Tablåer. Svenskt Original. 16 sk.
"*Studentens glada lif*", eller den politiserande, philosoferande, majfirande, serenadgifvande, sexande, laborerande och poculerande Ungdomen, skildrad i Sånger af Svenska och Norrska, Danska, Latinska, Franska och Tyska Författare. b. 1: 8.
Kullberg, C. A., Dikter. 1: 32.
Geijers Samlade Skrifter. Förra Afdelningen. Andra Delen. 1: 36.
Sednare Afdelningen. Första Delen. 2: 32.
Dumas, Fruntimmerskriget. Historisk Roman. 1: 16.
———, Gubben Olifus och hans hustru. 40 sk.
Heiberg, En i Alla. Novell af Författarinnan till "*En Hverdagshistorie.*" 1 Rdr.
Féval, Londons Mysterier. 3 Delar. 3: 32.
Max Ring, Berlin och Breslau. 1847—1849. Öfversättning. 40 sk.
Hög och Låg. Af Tante *Eva*. 24 sk.
Kjellman-Göransson, Vesterlånggatans Engel. 1: 16.
Godhe, Minnestal öfver de med döden afgångna ledamöterna af Götheborgs Kongl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhälle. Förra Del. 1: 12.

Medicin.

Lagberg, Anvisning att med Vattenbehandling läka Brännskador, såsom prof på vattenkurens användbarhet vid alla yttre skador. 8 sk.
———, Anvisning att med vattenbehandling bota den Orientaliska Choleran. 12 sk.
———, Anvisning att med vattenbehandling bota Skarlakansfeber, såsom prof på vattenkurens användbarhet i alla Febersjukdomar. 12 sk.
Bergius, Det enkla Magsåret. Medicinsk Afhandling. 12 sk.
Sommer, Föreskrifter till det bästa dietiska lefnadssätt man bör iakttaga då en Cholera-Epidemi är i annalkande samt under densamma. 8 sk.
Lagberg, Helsovännen. En Folkskrift om Vattnet och Andan. Nionde häftet. 1 Rdr.
Gammelin, Om Cholera Morbus. Efter Svenska och Utländska Författares skrifter, samt egna iakttagelser. 16 sk.

Blandade Ämnen.

Bibliothek för Hemmet till spridande af nyttiga kunskaper inom *alla* vetandets grenar. Första Serien. Allmän Naturalhistoria. Häft. 1—5. 1: 32.
Billing, Undervisning i Hästkännedom. Tredje upplagan. 16 sk.
Tidskrift för Folkskolelärare och Folkskole-Bildningens vänner. Sjunde häftet. 12 sk.
Läsning för Folket. Af Sällskapet för nyttiga kunskapers spridande. Sextonde årgången. 1:a och 2:a häft. 16 sk.

Svenskt Konversations-Lexikon. Häft. 40—43. 2: 32.
Ställningar och Förhållanden. Sextonde Brefvet. 40 sk.
Carlén, Svenska Familjboken; läsning för hvar dag under året i historiska, geographiska, naturvetenskapliga, esthetiska och andra ämnen. Häft. 8—17. 3: 16.
Bergenström, Nytt sätt att gifta bort döttrar efter en gammal method. Föredrag uppläst i Bildningsföreningen i Gefle d. 17 Mars 1850. 8 sk.
Götheborgs Trädgårdsmästare-Förenings Förhandlingar. Andra årgången. 1849. 32 sk.
Gästfriheten. Berättelse från Palestina. 4 sk.
Andersson, Svensk Bref- och Formulärbok. 24 sk.
Minnen från Förmälningen mellan DD. KK. HH. Kronprins Carl och Prinsessan Louise af Oranien. 3 Häften. 2 Rdr.
Handlingar vid den Sekular-Fest, hvarmed Hudiksvalls högre Lärdoms-Skolas grundläggande år 1650 firades i Hudiksvall d. 1 Maj 1850. 12 sk.
Ny Tidskrift för Lärare och Uppfostrare. Utgifven af *C. A. Bagge* och *A. Falk*. Andra årgången. Häft. 1—2. Pris för årg. 2 Rdr.
Onkel Adam, En Bränvinsupares lefnad och död. Tredje uppl. 8 sk.
Kulissminnen och Skizzer från Danmark och dess första krig. Af en *Frivillig*. Första häftet. 16 sk.
Blyertsteckningar i Plånboken. Strödda Skizzer ur Studentlifvet. Af *Wolf Biltog*. 28 sk.
Frimurare-Ordens Matrikel för år 1850. 24 sk.
Lunds Universitets Katalog för Höstterminen 1849. 12 sk.
Det nya Blomsterspråket eller blommornas orakel. b. i guldsnitt med plancher 16 sk.; utan plancher 8 sk.
Pittoreska Folkdrägter från Sveriges Provinser med text 5 Rdr.
Karström, Förslag till Tulltaxa för inkommande varor. 1 Rdr.
Pittoreskt Universum, eller taflor ur hela den kända verlden, med text af *G. H. Mellin* m. fl. Ny Serie. 8:de och 9:de Häft. 32 sk.
Hvarjehanda. Teckningar af —*r*. 1 Rdr.

Musikalier.

Eugenia-Vals för Pianoforte af *G*..... 16 sk.
Passy, Solo-Qvartett och Chör skrifven för Tyska Lieder-Tafeln, högaktningsfullt tillegnad H. K. H. Prins Gustaf Hertig af Upland. 32 sk.
Höijer, Charlotte Fantasi-Vals för Piano. 24 sk.
Åhlström, Mathilda-Polka för Piano-Forte. 16 sk.
Stichl, Valse impromptu, pour le Piano composée. 32 sk.
Hünten, L'Alliance. Trois airs favoris. 1 Rdr.
Mayer, Valse pour le Piano dédiée à la soeur Henriette. 16 sk.
Wennerberg, Gluntarne. Häft. 5—7. 3: 12.
Halleluja! Chör för Mansröster med accompagnement af Orgel etc. Komponerad till och utförd vid H. K. H. Kronprinsens af Sverige och Norrige förmälning med H. K. H. Prinsessan Louise af Nederländerna. 1: 16.
Taubert, Jag vet ej hvarför jag sjunger! Sång med Pianoforte-accompagnement. Demoiselle *Jenny Lind* tillegnad. 32 sk.
Wennerberg, Sånger med Guitarre-accompagnement. 1:a häft. 32 sk.
Duellanterne, komisk duett med Pianoforte-accompagnement. Herr *F. Ciaffei* vänskapsfullt tillegnad af *Isidor Dannström*. 1 Rdr.
Kjellstrand, Maria-Polka komponerad för Piano-Forte. 12 sk.
Rosén, Louise. Sju enkla visor utan ord för Forte-Piano. 16 sk.
Stiehl, Ebba-Vals & Mina-Polka pour le Piano composée. 16 sk.
Janzon, Andeliga Visor med Fortepiano-accompagnement. 40 sk.

Till Våren. Försakelsen: Blekingsflickan. Tre Sånger för en sångstämma med pianoforte-accompagnement. Af *C. F. Ullman*. 32 sk.
Blomsterregn. Betraktelse. Bön. Sång vid Piano-forte, tillegnad M:lle *Henriette Nissen*. 40 sk.

Planchverk och Kartverk.

Album för skön konst. Andra årgången, tolfte häfte. 24 sk.
— — — Tredje årgången. Häft. 1—3. 1: 24.
Porträtt af H. K. H. Prinsessan Louise af Nederländerna, lithograficradt af *J. Cardon*. I större format 2: 32, I mindre 32 sk.
***Körner*, Skandinaviska Fåglar, tecknade efter naturen, lithograferade. Tionde häftet. 2: 32.**
***Grill*, Karta öfver Svenska Arméens Indelning och Förläggning på fredsfot. (Södra Delen af Sverige). 2: 16.**
Utsigter af Lustslotten Rosendal, Haga, Drottningholm och Skokloster. 1: 16.
***Thersners* Planchverk: Fordna och Närvarande Sverige. Sextionde häftet: Vestergöthland. Egendomarne Dagsnäs, Kaflås, Hönsäter och Sveneby. 5 Rdr.**
Assessor *Plagemans* Porträtt. Ritadt på sten af *A. J. Salmson*. 24 sk.
Naturhistorisk Atlas för Skolan och Hemmet, att begagna vid undervisningen i Djurrikets Naturalhistoria. Tionde och sistu häft. 32 sk.
Porträtter af DD. KK. HH. Carl och Louise, på en planch. Andra upplagan i tontryck. 24 sk.

